

**PERVÎN-İ İ’TİSÂMÎ DİVANÎ’NİN
TAHLİLİ**

Osman ASLANOĞLU

**Doktora Tezi
Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
2014
Her hakkı Saklıdır**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FARS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Osman ASLANOĞLU

PERVİN-İ İ'TİSÂMÎ DİVANI'NIN TAHLİLİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

ERZURUM - 2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

23/07/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Pervîn-İ İtisâmî Divanı'nın Tahlili " adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

23.07.2014

OSMAN ASLANOĞLU

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM danışmanlığında, Osman ASLANOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 23/07/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Vayış DEĞİRLİNGAN İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nimet YILDIRIM İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selami ECE İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ali TENİZEL İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Asım GÖKHAN İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	XI
ABSTRACT	XII
KISALTMALAR	XIII
ÖNSÖZ.....	XIV

BİRİNCİ BÖLÜM PERVİN-İ İ'TİSÂMÎ

1.1. HAYATI.....	1
1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	9

İKİNCİ BÖLÜM İNCELEME ve DİVAN TAHLİLİ

2.1. DİN	38
2.1.1. İnanç	38
2.1.1.1. Din (Dîn)	38
2.1.1.2. Allah (Perverdegâr, Hudâ, İzed, Hak).....	41
2.1.1.3. Peygamberler	45
2.1.1.3.1. Âdem (Âdem)	45
2.1.1.3.2. İbrahim (İbrâhîm, Halîl).....	46
2.1.1.3.3. İsâ (İsâ, Mesîh)	48
2.1.1.3.4. İsmail (İsmâîl).....	50
2.1.1.3.5. Mûsâ (Mûsâ, Kelîm)	51
2.1.1.3.6. Nuh (Nûh)	56
2.1.1.3.7. Süleyman (Suleymân)	57
2.1.1.3.8. Yakup (Ya'kûb)	61
2.1.1.3.9. Yusuf (Yûsuf)	62
2.1.1.4. Kutsal Kitaplar	65
2.1.1.4.1. Kur'ân (Kur'ân, Furkân).....	65
2.1.1.5. Melekler (Ferîşte).....	66
2.1.1.5.1. Cebrail (Cebrâîl)	67
2.1.1.6. Kader, Kazâ (Kader, Kazâ, Takdîr)	68

2.1.2. Tasavvufi Terimler	75
2.1.2.1. Hevâ, Heves (Hevâ, Heves)	75
2.1.2.2. Hikmet (Hikmet)	80
2.1.2.3. Kimya, Sanat (Honer)	83
2.1.2.4. Kul (Bende)	87
2.1.2.5. Marifet, İrfan (Marifet, İrfân).....	88
2.1.2.6. Nefis (Nefs)	91
2.1.2.7. Şehvet (Şehvet)	97
2.1.3. Dinî Terimler	98
2.1.3.1. Amel (Amel, Cehd, Kâr, Sa'y).....	98
2.1.3.2. Cehalet (Cehl).....	100
2.1.3.3. Cennet (Cennet)	102
2.1.3.4. Cin (Cin)	104
2.1.3.5. Ecel, Ölüm (Ecel, Merg)	105
2.1.3.6. Fazilet (Fazl, Fazîlet)	107
2.1.3.7. Gurur, Kibir (Ğurûr)	109
2.1.3.8. Hayat (Zendegânî, Zendegî)	111
2.1.3.9. Hırs, Açgözlülük (Hırs, Âz, Tama')	112
2.1.3.10. İhlas (İhlâs).....	115
2.1.3.11. İlim (İlm, Dâniş).....	116
2.1.3.12. İman (Îmân)	121
2.1.3.13. Kâbe (Ka'be)	123
2.1.3.14. Nur (Nûr).....	126
2.1.3.15. Put (Bot).....	127
2.1.3.16. Riya (Riyâ).....	128
2.1.3.17. Ruh (Rûh).....	129
2.1.3.18. Safâ ve Merve (Safâ – Merve).....	135
2.1.3.19. Sidre, Sidretü'l-Müntehâ (Sidre)	136
2.1.3.20. Şeytan (Şeytân, Ehrimen, Dîv)	137
2.1.3.21. Takva (Takvâ).....	141
2.1.3.22. Tûba (Tûbâ)	142
2.1.3.23. Varlık (Hestî, Vucûd)	143

2.1.3.24. Yed-i Beyzâ (Yed-i Beyzâ).....	145
2.3. TOPLUM	146
2.3.1. İnsan (İnsân)	146
2.3.2. İnsana Ait Unsurlar.....	148
2.3.2.1. Beden (Ten, Cesed, Cism, Vucûd).....	148
2.3.2.2. Göz (Çeşm, Dîde)	155
2.3.2.3. Akıl (Akl)	159
2.3.2.4. Alın (Pîşânî).....	163
2.3.2.5. Can (Cân)	163
2.3.2.6. Ciğer (Cîger).....	171
2.3.2.7. Gönül –Kalp (Dil)	172
2.3.2.8. Kaş (Ebrû)	179
2.3.2.9. Kulak (Gûş)	181
2.3.2.10. Yüz (Rûy, Ruhsâre)	182
2.3.2.11. Zülûf, Saç (Zulf, Gîsû).....	183
2.3.3. İnsan Tipleri.....	185
2.3.3.1. Ârif (Ârif)	185
2.3.3.2. Âkil (Âkil, Ehl-i Hired).....	187
2.3.3.3. Âşık (Âşık).....	188
2.3.3.4. Dervîş (Dervîş)	191
2.3.3.5. Fakir, Miskin (Fakîr, Miskîn, Ehl-i Temennâ)	192
2.3.3.6. Hâkim (Kadı)	194
2.3.3.7. Kadın (Zen)	196
2.3.3.8. Padişah (Pâdişâ, Pâdişâh, Şeh).....	201
2.3.3.9. Sâki (Sâkî)	203
2.3.3.10. Sâlik (Sâlik)	204
2.3.3.11. Sarhoş (Mest)	206
2.3.3.12. Sevgili, Mâşûk (Mâşûke, Yâr, Dildâr, Bot)	207
2.3.3.13. Yetim (Yetîm).....	210
2.3.4. İnsanın Manevi Halleri	210
2.3.4.1. Aşk (Aşk)	210
2.3.4.2. Bencillik, Gurur (Hodbînî, Hodperestî).....	214

2.3.4.3. Fakirlik (Fakr)	216
2.3.4.4. Hırs (Hırs, Âz)	217
2.3.4.5. Züht (Zuhd)	219
2.3.5. Günlük Hayatta Kullanılan Araçlar	220
2.3.5.1. Ayna (Âyine)	220
2.3.5.2. Kadeh (Câm)	222
2.3.5.3. Kılıç, Hançer (Şemşîr)	224
2.3.5.4. Misk, Anber (Moşk, Anber)	226
2.3.5.5. Mum (Şem')	227
2.3.6. Süs Eşyaları	230
2.3.6.1. Akik (Akîk)	230
2.3.6.2. Altın (Zer)	231
2.3.6.3. Cevher, Mücevher (Cevher, Gevher, Goher)	234
2.3.6.4. Elmas (Elmâs)	238
2.3.6.5. Gümüş (Sîm)	239
2.3.6.6. İnci (Lu'lu', Lul, Morvarîd, Durr)	241
2.3.6.7. La'l (La'l)	242
2.3.6.8. Yakut (Yâkût)	245
2.3.7. Şahsiyetler	246
2.3.7.1. Dinî Şahsiyetler	246
2.3.7.1.1. Brahman (Brehmen)	246
2.3.7.1.2. Buda (Bûdâ)	247
2.3.7.1.3. Ebu Zer (Bûzer)	248
2.3.7.1.4. Firavun (Fer'avn)	248
2.3.7.1.5. Havva (Havva)	250
2.3.7.1.6. İbrahim Ethem (İbrahîm Edhem)	250
2.3.7.1.7. Karun (Kârûn)	251
2.3.7.1.8. Lokman (Lokmân)	253
2.3.7.1.9. Mani (Mânî)	254
2.3.7.1.10. Meryem (Meryem)	255
2.3.7.1.11. Nemrut (Nemrûd)	256
2.3.7.1.12. Selmân-ı Fârisî (Selmân)	257

2.3.7.2. Tarihi ve Mitolojik Şahsiyetler	258
2.3.7.2.1. Aristo (Eresto)	258
2.3.7.2.2. Behrâm, (Behrâm, Behrâm Gûr)	260
2.3.7.2.3. Bîjen (Bîjen).....	261
2.3.7.2.4. Bozorgmihr (Bozorgmehr)	262
2.3.7.2.5. Cemşîd, Cem (Cemşîd, Cem)	263
2.3.7.2.6. Dârâ (Dârâ).....	265
2.3.7.2.7. Eflâtun, Platon (Eflâtûn, Flatûn).....	266
2.3.7.2.8. Ferîdûn (Ferîdûn)	268
2.3.7.2.9. Hatem-i Tai (Hâtem).....	269
2.3.7.2.10. Hürmüz (Hurmuz)	270
2.3.7.2.11. Hüsrev (Hüsrev)	271
2.3.7.2.12. İsfendiyâr (İsfendiyâr).....	272
2.3.7.2.13. İskender (İskender).....	273
2.3.7.2.14. Kâren (Kâren)	275
2.3.7.2.15. Keyhüsrev (Keyhusrev)	276
2.3.7.2.16. Nûşîrevân (Nûşîrevan, Enûşîrevân, Şîrvan).....	277
2.3.7.2.17. Rüstem (Rustem, Tehemten).....	279
2.3.7.2.18. Şeddâd (Şeddâd)	280
2.3.7.2.19. Şîrin (Şîrîn).....	281
2.3.7.2.20. Tehmûrs (Tehmûrs).....	282
2.3.7.2.21. Zâl (Zâl)	283
2.3.8. Milletler	284
2.3.8.1. İsrailoğulları (İsrâiliyân).....	284
2.3.8.2. Tatar (Tatar)	285
2.3.9. Ülkeler	286
2.3.9.1. Çin (Çîn)	286
2.3.9.2. Hindistan (Hind, Hindustan)	288
2.3.9.3. İran (Îrân).....	289
2.3.9.4. Keşmîr (Keşmîr)	291
2.3.9.5. Mısır (Mısır)	293
2.3.9.6. Yemen (Yemen, Yemân)	294

2.3.9.7. Yunanistan (Yûnân)	295
2.3.10. Şehirler	296
2.3.10.1. Bâbil (Bâbil)	296
2.3.10.2. Bağdat (Bağdâd)	298
2.3.10.3. Basra (Basrâ).....	299
2.3.10.4. Bedahşan, (Bedehşân, Bedehş)	300
2.3.10.5. Deylem (Deylem)	301
2.3.10.6. Halep (Haleb)	302
2.3.10.7. Kenan (Ken'ân).....	303
2.3.10.8. Kâbil (Kâbil)	304
2.3.10.9. Kandehar (Kandehâr).....	305
2.3.11. Yiyecek Ve İçecekler	306
2.3.11.1. Yiyecekler	306
2.3.11.1.1. Bildircin Eti, Kudret Helvası (Selva, Menne).....	306
2.3.11.1.2. Ebu Cehil Karpuzu (Henzel)	307
2.3.11.1.3. Elma (Sîb)	307
2.3.11.1.4. Hurma (Hurmâ).....	308
2.3.11.2. İçecekler	309
2.3.11.2.1. Şarap (Şerâb, Bâde)	309
2.4. TABİAT-ALEM	311
2.4.1. Kozmik Alem	311
2.4.1.1. Ay (Kamer).....	311
2.4.1.2. Dünya (Dunyâ, Gîtî, Zemîn, Cihân, Hâkdân, Gerdûn).....	313
2.4.1.3. Felek (Felek, Sipihr, Çarh)	322
2.4.1.4. Güneş (Âfitâb, Hûr, Mihr).....	333
2.4.1.5. Süreyyâ, Ülker (Sureyyâ, Pervîn).....	336
2.4.2. Zaman.....	337
2.4.2.1. Zaman (Zaman, Rûzigâr, Eyyâm, Vakt, Dehr)	337
2.4.2.2. Gece (Şeb, Leyl, Şebângâh).....	348
2.4.2.3. Gün-Gündüz (Rûz)	351
2.4.2.4. Nevrûz (Nevrûz).....	352
2.4.2.5. Ömür (Omr)	355

2.4.2.6. Seher (Seher, Sehergâh)	359
2.4.2.7. Mevsimler	361
2.4.2.7.1. Bahar (Bahâr).....	361
2.4.2.7.2. Sonbahar (Hazan, Pâyîz, Herîf).....	363
2.4.3. Dört Unsur	365
2.4.3.1. Su (Âb)	365
2.4.3.1.1. Bulut (Ebr).....	367
2.4.3.1.2. Deniz (Behr, Deryâ, Yem)	369
2.4.3.1.3. Gözyaşı (Eşk).....	372
2.4.3.1.4. Hayat suyu, Âb-ı Hayat (Âb-ı Hayvan).....	375
2.4.3.1.5. Kevser (Kevser)	376
2.4.3.1.6. Sel (Seyl).....	377
2.4.3.1.7. Şebnem, Çiy (Şebnem, Jâle)	378
2.4.3.1.8. Yağmur (Bârân).....	381
2.4.3.1.9. Zemzem (Zemzem).....	382
2.4.3.1.10. Nehirler	383
2.4.3.1.10.1. Nehir, Irmak (Cûy)	383
2.4.3.1.10.2. Dicle (Dicle).....	384
2.4.3.1.10.3. Ceyhûn, Amu Derya (Ceyhûn).....	385
2.4.3.2. Toprak (Hâk)	386
2.4.3.2.1. Dağ (Kûh)	388
2.4.3.2.1.1. Kaf Dağı (Kâf)	392
2.4.3.3. Hava, Gök.....	394
2.4.3.3.1. Gökyüzü (Âsiman, Semâ, Gonbed-i Hadra, Gonbed-i Fîrûze, Gonbed-i Âbgûn, Semâvât).....	394
2.4.3.3.2. Şimşek (Berk)	396
2.4.3.3.3. Rüzgâr (Bâd)	397
2.4.3.3.3.1. Hazan Rüzgârı (Bâd-ı Hazan).....	400
2.4.3.3.3.2. Nesim (Nesîm).....	401
2.4.3.3.3.3. Sabâ (Sabâ)	403
2.4.3.3.3.4. Samyeli (Semûm).....	405
2.4.3.4. Ateş (Âteş).....	407

2.4.4. Hayvanlar.....	410
2.4.4.1. Memeliler.....	410
2.4.4.1.1. At (Esb, Towsen).....	410
2.4.4.1.2. Aslan (Şîr).....	412
2.4.4.1.3. Ceylan (Âhû, Ğazal).....	413
2.4.4.1.4. Çakal (Şegâl).....	415
2.4.4.1.5. Deve (Şotr, Cemel)	416
2.4.4.1.6. Domuz (Hûk, Henzîr ⁷)	417
2.4.4.1.7. Fare (Mûş)	418
2.4.4.1.8. Fil (Pîl).....	419
2.4.4.1.9. Kaplan (Peleng).....	420
2.4.4.1.10. Kedi (Gorbe).....	421
2.4.4.1.11. Koyun (Gûsfend).....	423
2.4.4.1.12. Köpek (Seg).....	424
2.4.4.1.13. Kurt (Gorg).....	426
2.4.4.1.14. Kuzu (Berre).....	429
2.4.4.1.15. Pars, Leopar, (Yûz).....	430
2.4.4.1.16. Samur (Sâmûr).....	431
2.4.4.1.17. Sincap (Sincâb).....	432
2.4.4.1.18. Tilki (Rûbâh)	433
2.4.4.2. Kanathlar.....	435
2.4.4.2.1. Kuş (Morğ, Perende)	435
2.4.4.2.2. Akbaba (Kerkes, Kerges)	438
2.4.4.2.3. Baykuş (Coğd)	440
2.4.4.2.4. Bülbül (Andelîb, Hezâr, Morğ-ı Seher).....	442
2.4.4.2.5. Doğan (Bâz, Şâhbâz).....	445
2.4.4.2.6. Güvercin (Kebûter, Hamâme)	448
2.4.4.2.7. Horoz (Horûs).....	450
2.4.4.2.8. İshak Kuşu (Şebâvîz, Morğ-I Hakgûy)	452
2.4.4.2.9. Karga (Ğurâb, Zâğ, Kolâğ, Zeğen)	453
2.4.4.2.10. Kartal (Uqâb)	457
2.4.4.2.11. Keklik (Kebk).....	458

2.4.4.2.12. Kumru (Komrî, Fâhte)	460
2.4.4.2.13. Kuyruksallayan kuşu(Se've)	461
2.4.4.2.14. Papağan (Tûtî).....	462
2.4.4.2.15. Serçe (Gonceşk).....	465
2.4.4.2.16. Şahin (Şâhîn)	467
2.4.4.2.17. Tavuk (Mâkiyân)	469
2.4.4.2.18. Tavus (Tâvûs).....	471
2.4.4.2.19. Yarasa (Huffâş, Şebpere)	473
2.4.4.3. Deniz Hayvanları	476
2.4.4.3.1. Balık (Mâhî).....	476
2.4.4.4. Böcek ve Sürüngenler	477
2.4.4.4.1. Akrep (Kejdom)	477
2.4.4.4.2. Çekirge (Meleh).....	479
2.4.4.4.3. İpek Böceği (Kirm-i Pîle).....	480
2.4.4.4.4. Karınca (Mûr, Mûrçe).....	481
2.4.4.4.5. Kelebek (Pervâne).....	484
2.4.4.4.6. Semender (Semender).....	486
2.4.4.4.7. Sinek (Meges)	487
2.4.4.4.8. Sivrisinek (Peşe)	488
2.4.4.4.9. Örümcek (Ankebût).....	490
2.4.4.4.10. Yılan (Mâr, Ef'î, Su'bân)	491
2.4.4.5. Efsanevî Hayvanlar ve Varlıklar.....	495
2.4.4.5.1. Anka (Ankâ)	495
2.4.4.5.2. Dev (Dîv)	497
2.4.4.5.3. Ejderha (Ejd, Ejder, Ejdhâ, Ejderhâ)	498
2.4.4.5.4. Hümâ (Humâ).....	501
2.4.4.5.5. Simurg (Sîmorğ).....	503
2.4.5. Bitkiler	505
2.4.5.1. Ağaçlar	505
2.4.5.1.1. Çam (Sanevber).....	505
2.4.5.1.2. Çınar (Çenâr)	506
2.4.5.1.3. Hurma (Hurmâ).....	508

2.4.5.1.4. Kavak (Sepîdâr)	509
2.4.5.1.5. Servi (Serv)	510
2.4.5.1.6. Söğüt (Bîd)	512
2.4.5.1.7. Şimşir (Şimşâd)	513
2.4.5.2. Çiçekler	514
2.4.5.2.1. Çiçek (Şukûfe, Gol)	514
2.4.5.2.2. Gonca (Ğonçe)	515
2.4.5.2.3. Gül (Gul)	517
2.4.5.2.4. Hemişebahar (Hayri)	524
2.4.5.2.5. Lâle (Lâle)	525
2.4.5.2.6. Menekşe (Benefşe)	528
2.4.5.2.7. Nergis (Nergîs)	529
2.4.5.2.8. Nilüfer (Nîlûfer)	531
2.4.5.2.9. Reyhân, Fesleğen (Reyhân)	532
2.4.5.3. Diğer Bitkiler	533
2.4.5.3.1. Arpa (Cov)	533
2.4.5.3.2. Buğday (Gendom, Sonbol)	534
2.4.5.3.3. Burçak (Mâş)	537
2.4.5.3.4. Devedikeni (Hâr-ı Muğîlan)	538
2.4.5.3.5. Diken (Hâr)	539
2.4.5.3.6. Fidan (Nehâl)	540
2.4.5.3.7. Mercimek (Edes)	542
2.4.5.4. Bahçe (Bâğ, Bostân)	543
2.4.5.4.1. Gül bahçesi (Golistân, Golşen, Golzâr)	547
2.4.5.5. Çimenlik, Çayır (Çemen, Çemenzâr)	549
DİZİN	553
SONUÇ	561
KAYNAKÇA	563
ÖZGEÇMİŞ	576

ÖZET

DOKTORA TEZİ
PERVİN-İ İ'TİSÂMÎ DİVANİ'NİN TAHLİLİ

Osman ASLANOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

2014, 577 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY
Prof. Dr. Selami ECE
Doç. Dr. Ali TEMİZEL
Yrd. Doç. Dr. Asuman GÖKHAN

Pervîn-i İ'tisâmî son dönem Çağdaş İran Edebiyatının en önemli isimlerindendir. Klasik İran Edebiyatının ustalarını hatırlatan ve onların tarzlarını pek çok açıdan örnek alan şiirleri, şekil itibariyle klasik olmasına rağmen içerik ve konu açısından oldukça güncel ve moderndir.

Tarz olarak çok sade ve açık bir dili tercih eden şair, divanında en derin düşünsel, ahlaki konuları, tasavvufu, irfanı ve sosyal sorunları anlaşılır, akıcı ve etkili bir dille işlemiştir. Bu üslup, Pervîn'in en önemli özelliğidir. Konularını anlaşılır kılmak için çoğu zaman hikâye, münazara ve benzetme sanatlarına başvurmuştur. Hikâye, benzetme ve münazaralarının kahramanları ise klasik edebiyatta alışlagelen imgelerden çoğu zaman daha farklıdır.

Pervîn, hem okuyucunun kulağına hoş gelen, hem de içinde bulunduğu toplumun ve tüm insanlığın yaşadığı ortak sorunlara değinen bir şiir tarzı ortaya koymuştur. Pervîn, bu yönleriyle klasik ve modern edebiyatın farklı özelliklerini divanında buluşturan bir şairdir.

Anahtar Kelimeler: Pervîn, İ'tisâmî, Tahlil, Divan, Şiir, Farsça.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

DIVAN ANALYSIS OF PARVIN ETESAMI

Osman ASLANOĞLU

Advisor: Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

2014 , 577 pages

Jury: Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Prof. Dr. Selami ECE

Assoc. Prof. Dr. TEMİZEL

Assist. Prof. Dr. Asuman GÖKHAN

Parvin Etesami is one of the most important names of The Contemporary Iran Literature. Her poems, which remind us the masters of Classical Iran Literature and take their styles in many respects as an example, despite being classic in form they are quite contemporary and modern in content and topic.

The poet, who preferred a very plain and clear language as style, has examined the deepest spiritual moral topics, religious mystics, wisdom and social problems with a fluent and effective language in her divan. This style is the most important feature of Parvin. To make her topics comprehensible, she has mostly appealed to story, scenery and art of metaphors. The heroes of her stories, metaphors and discussions are usually more different than the usual images in Classic Literature.

Consequently, Parvin has produced a poetic style which is not only appealing to the ear of reader but also mentioned the common problems that her community and all mankind have experienced. With these aspects, Parvin is a poet who brings together the different features of classic and modern literature in her divan.

Key words: Parvin, Etesami, Analysis, Divan, Poetry, Persian.

KISALTMALAR

Ayr.	: Ayrıca
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
hk.	: Hicri Kameri
hş.	: Hicri Şemsi
Haz.	: Hazırlayan, Hazırlayanlar
Hz.	: Hazret-i
m.	: Mîladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ş.	: Şemsî
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi

ÖNSÖZ

Klasik dönem Farça söyleyen şairlerden, hem Fars edebiyatının sonraki dönemlerinde yazan şairler, hem de bizim divan edebiyatı şairlerimiz önemli ölçüde yararlanmışlardır. Bu sebeple bu klasik şairler üzerinde ülkemizde pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Fakat çağdaş İran edebiyatı ve şairleri konularıyla fazla ilgilenilmemiş ve yeterince akademik çalışma yapılmamıştır. İran edebiyatının bütün dönemleri ve çağdaş İran şiiri ele alındığında edebiyatın yıldızlarından biri ve en ünlü kadın şairi unvanını kazanan Pervîn-i İ'tisâmî de bu çağa damgasını vurmuş bir kadın şairdir. Bu çalışmamızda; klasik tarzıyla, ama yeni içerik ve bakışıyla Fars şiirinin doruklarına tırmanmış, İran şiirinde büyük bir yeri olan Pervîn-i İ'tisâmî'nin daha iyi tanınması ve şiirlerinin anlaşılması için divanında geçen imgeleri ve mazmunları tahlil etmeyi amaçladık. Bu yöntemle şairin düşünce dünyasını anlamak, daha kolay olacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bir yöntem oluşturmak üzere Farsça kaynakların yanı sıra, Türk edebiyatında yapılan divan tahlili çalışmalarından da faydalanılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde şairin hayatı ve edebî yönü üzerinde durulmuştur. Çalışmamızın asıl konusu divan tahlili olduğu için burada sadece genel hatlarıyla şairin hayatı ve edebî yönüne değinilmiştir. İkinci bölümde ise edebî açıdan önemli olan ve yorumlanmaya ihtiyaç duyulan kelimeler ve mazmunlar açıklanmıştır. Bu kelimelerin geçtiği beyitler, şiirin genel konu akışıyla bağlantılı olarak izah edilmiş ve yorumlanmıştır.

İşlenen bu mazmunlar, farklı konularda oldukları için birbirlerine yakın olmalarına göre kategorize edilmişlerdir. Alınan kelimeler “Din”, “Toplum” ve “Tabiat-Âlem” olmak üzere üç temel kategoriye, bu kategoriler de kendi içlerinde alt gruplara ayrılmıştır.

Bir kelime yorumlanırken tüm divanda o kelimeye yüklenen birbirinden farklı anlamlar seçilmiş ve bir maddede toplanmıştır. Herhangi bir edebî ve sembolik yönü olmayan kelimeler dikkate alınmamıştır. Bu mazmunlar geçtikleri beyitlerle birlikte verildikten ve yorumlandıktan sonra her maddenin sonunda o mazmunla ilgili bilinmesi gereken edebî yönler; “*sıfatlar*”, “*benzeme*”, “*benzetilme*” ve “*terkipler*” başlığıyla

verilmiştir. Bu şekilde her kelimenin Pervîn-i İ'tisâmî tarafından işlenen edebî yönü, özet olarak görülebilecektir.

Her zaman çalışmaya teşvik eden, bana pek çok konuda yardımcı olan ve bu çalışmaya başladıktan sonra her türlü desteği veren çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Nimet YILDIRIM'a çok teşekkür ederim.

Ayrıca hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Veyis Değirmençay, Prof. Dr. Hasan Çiftçi ve bölümdeki diğer tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Erzurum - 2014

Osman ASLANOĞLU

BİRİNCİ BÖLÜM

PERVİN-İ İ'TİSÂMÎ

1.1. HAYATI

Asıl adı Rahşende İ'tisâmî olan Pervîn-i İ'tisâmî, İran tarihinin buhranlı dönemlerinden birinde kültürlü ve eski geleneklere bağlı bir ailede¹ 25 İsfend 1285 hş./16 Mart 1907'de Tebriz'de meşrutiyetten bir yıl sonra dünyaya geldi. Kısa ömrünün büyük kısmını Tahran'da geçirdi.²

Pervîn ailesiyle beraber çocuk yaşta Tahran'a geldi, çocuk yaşlarda babasının yanında Fars ve Arap edebiyatıyla tanıştı. Arapça ve Farsçayı özel öğretmenlerin gözetiminde evde ve babası İ'tisâmü'l-Mülk'ten öğrendi.³ Çocukluğundan itibaren şiire yönelmişti. Ali Ekber-i Dihhudâ ve Melikü's-Şuarâ Bahâr gibi büyük ediplerin edebiyat ve şiir meclislerine katılıyordu.⁴ Nitekim o zamanlar babasının arkadaşları olan Ali Ekber-i Dihhudâ ve Melikü's-Şuarâ Bahâr gibi tanınmış şairler ve Saîd-i Nefisî, Nîma Yûşic ve Sâdık Hidâyet gibi genç şairler haftanın belirli günlerinde Pervîn'in evinde edebiyat toplantıları yapıyorlardı. Pervîn bu edebî toplantılardan çok yararlanıyordu.

Hem İran'da hem de dış ülkelere yaptığı seyahatlerinde babasıyla birlikte bulundu, çocukluk yıllarından itibaren şiire ve edebiyata çok yakın ilgi duydu. Yedi-sekiz yaşlarında⁵ şiir söylemeye başladı. Pervîn-i İ'tisâmî'nin daha çok ahlaki ve toplumsal konuları içeren ilk şiirleri, babası Yusuf İ'tisâmî'in kurduğu Bahâr dergisinin ikinci cildinde yayımlandı⁶ ve okuyucuların ilgisini çekti.

Pervîn babasının yardımıyla şiir kurallarını öğrenmeğe çalışırdı. Babası değişik Avrupa dillerinden, Türkçe ve Arapça kitaplardan güzel kıtaları toplar ve Farsçaya tercüme ederdi ve Pervîn'i onları nazmetmeye teşvik ederdi.⁷

¹ Haşmet Müeyyid, "Câygâh-ı Pervîn-i İ'tisâmî Der Şi'r-i Fârisî", *İranşinâsî*, Sayı: 2, 1368, s. 214.

² Yahya Aryân-pûr, *Ez Nîmâ Ta Rûzgar-i Mâ*, İntişârât-ı Zevvâr, Tahran, 1374, s. 539 ; Sâdık Rızazâde-i Şefik, *Târih-i Edebiyat-ı Îrân*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Pehlevî, Tahran 1352, s. 635.

³ "Pervîn-i İ'tisâmî", Erişim tarihi: 15 Şubat 2012, fa.wikipedia.org/wiki/پروین_اعتصامی

⁴ Peykân-pûr, s. 29.

⁵ "Çend Kelime Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî", *İranşinâsî*, Sayı: 2, 1989, s. 205-211.

⁶ Reşîd Yâsemî, *Edebiyat-ı Muasır*, Çaphane-i Rûşenâî, Tahran, 1316, s. 34.

⁷ "Zindegînâme-i Pervîn-i İ'tisâmî", Erişim tarihi: 24 Temmuz 2014, <http://anamisco.blogspot.com/1386/11/15/post-23>

Pervîn'in henüz yedi sekiz yaşlarında iken babasının bir şiiri Fransızca'dan Farsçaya çevirdiği, Pervîn'in de onu, Enverî'nin tarzıyla Farsça olarak düzenlediği anlatılır.⁸

Pervîn, çocukluğundan beri tıpkı babası gibi okumayı severdi.⁹ Çocukluk yıllarında boş vakitlerini oyundan daha çok okumayla geçiren Pervîn, on bir yaşlarında *Firdevsî* (ö. 411 hk./1020), *Menuçehrî-yi Damğânî* (ö. 432 hk./1040), *Nâsır-ı Husrev* (ö. 481 hk./1088), *Enverî* (ö. 583 hk./1187), *Nizâmî-yi Gencevî* (ö. 619 hk./1222) ve *Mevlânâ Celâleddin* (ö. 672 hk./1273) gibi klasik çağların ünlü şairlerinin şiirlerini okuyordu. O, çocukluğundan itibaren insanlardan kaçan ve uzak kalan biriydi; az konuşuyor, çok düşünüyordu.¹⁰

Her geçen gün şiir dünyasında yeni şeyler öğrenen Pervîn, henüz 12 yaşında iken “*Ey küçük kuş*” adlı ilk şiirini yazdı. Küçük yaşına rağmen büyük şairlerin kocaman divanlarını okuyup ezberlemeye çalışıyordu. Pervîn “*Goher ve seng*” (*Mücevher ve taş*) şiirini de 12 yaşında iken yazdı.¹¹ Daha sonra 14 yaşına kadar “*Zerre*”, “*Eşk-i yetim*”, “*Kûdek-i Arzumend*”, “*Enderzhâ-yi Men*”, “*Ez Yek Ğezel*”, “*Mâder-i Durendiş*”, “*Hazan*”, “*Endûh-ı fakr*” şiirlerini yazdı. 15 yaşında iken büyük şairleri çok iyi bilirdi.

Pervîn, siyasal-toplumsal, en sert şiirlerinden biri olan “*Sâika-yı mâ sitem-i eĝniyast*” (*Sebebiz zenginlerin zulmüdür*) şiirini 1300 hş./1921 yıllarında henüz onbeş yaşında iken; yani Kaçarlar devrinin sonlarında ve Rızâ Şâh Pehlevî'nin tahta çıkmasından önce söylemiştir.¹²

İlköğrenimini tamamladıktan sonra babası Pervîn'i özgür ve arzuladığı alanda iyi bir eğitim görmesi amacıyla kendi isteğiyle Amerikan Kız Koleji'ne gönderdi. 1303 hş./1924 yılında Tahran'da Amerikan Kız Koleji'ni başarıyla tamamladı ve 18 yaşında liseden mezun oldu.¹³

1303 hş./1924 yılında mezuniyet töreninde konuşma yapan Pervîn, İran'da kadın haklarıyla ilgili çok önemli şeyler söyledi. Onun bu konuşması İran'ın çağdaş tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. “*Kadın ve Tarih*” adlı bu konuşmasının bir bölümünde şöyle der: “*Doğunun köhne yarasının ilacı, sadece eğitim ve öğretimdir. Kadını ve*

⁸ “Çend Kelime Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, s. 206.

⁹ Ajend, s. 177.

¹⁰ Aryânpûr, s. 540.

¹¹ Ajend, s. 177 ; Aryânpûr, s. 539 ; Yâhakkî, *Çûn Sebû-yi Teşne - Edebiyyât-ı Mu'âsır-ı Îrân*, s. 162.

¹² “Çend Kelime Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, s. 207.

¹³ “Pervîn-i İ'tisâmî”, Erişim tarihi: 17 Şubat 2012, www.irankulturevi.com/lang-tr-Pervintisami.cgi

erkeği kapsayan gerçek bir eğitim ve öğretim... İranlı, zaafılardan kaçınmalı, hızlı ve güçlü bir şekilde bu uçuşunu geçmelidir.”¹⁴

O, bütün öğrencilik yaşamı boyunca okulun en başarılı öğrencisiydi. Her şeyi öğrenmek isterdi; daha okula başlamadan önce birçok konuda bilgi sahibiydi. Onun diğer bir özelliği de hiçbir zaman doğulu kadın olma özelliğinden kesinlikle ödün vermemesi ve bütün değerlerini koruyabilmesidir.

Bir süre sonra şiirleri diğer bir takım dergilerde de yayınlanmaya başladığında edebiyat çevrelerinin ilgi ve beğenisini kazandı. Onun şiir zevki ve edebî yeteneklerinin gelişmesinde önemli rol oynayan etkenlerden biri de babasının da üyelerinden ve müdavimlerinden olduğu edebî meclislere katılmasıydı. Bu tür toplantılardan birinde ünlü şair ve yazarlardan Muhammed Takî-yi Bahâr (Melikü’s-Şuarâ Bahâr), onun şiir yeteneklerini sezinlemiş ve kendisini bu konuda teşvik etmiş; yıllar sonra da divanına önsöz yazmıştır.

İngilizceyi iyi derecede biliyordu. Lise yıllarında iki yıl İngilizce dersi vermişti. Öğrenimini tamamladıktan sonra bitirdiği Amerikan okulunda çalışıp Fars dili ve edebiyatı, İngiliz dili ve edebiyatı dersleri veren Pervîn-i İ’tisâmî, 1313 hş./1934 yılında amcasının oğluyla evlenerek Kirmanşah’a gidişine kadar bu görevini sürdürdü.¹⁵ Pervîn evlendiğinde 29 yaşındaydı ve aynı yıl (1313 hş./1934) divanı yayınlandı.

Bu evliliği, babasının ısrarıyla gerçekleşmişti. Pervîn’in kocası, Kirmanşah emniyet müdürüydü. Öfkeli ve sanat dünyasına uzak biriydi. Pervîn’in ruhunu anlamıyordu. Pervîn’in bu evliliği, mutlu bir evlilik hayatı kuramadığı için iki buçuk ay sonra 1314 hş./1935 yılında boşanmayla bitmiş ve Pervîn, babasının evine dönmüştür.¹⁶

Babası, Pervîn evlenmeden önce divanının basılmasına izin vermemiştir. Çünkü bazı dar düşünceli ve kötümser insanların divanın yayınlanmasını, Pervîn’in evliliği için bir duyuru vesilesi olarak algılayacağını düşünmüştü. Ancak evlilik ve boşanmadan sonra kötü niyet ihtimali ortadan kalkınca İ’tisâmü’l-Mülk, divanı yayınlamaya razı olmuş ve Melikü’s-Şuarâ Bahâr, divana övücü bir mukaddime yazmıştır.¹⁷ Şiir divanı

¹⁴ Meryem Fîrûz, *Çehrehâ-yi Direhşan Mubarizan-ı İran*, “Pervîn-i İ’tisâmî”, Erişim tarihi: 19 Şubat 2012, <http://www.parvinetesami.blogfa.com/post-1.aspx>

¹⁵ Aryân-pûr, s. 539 ; Nimet Yıldırım, “Pervîn-i İ’tisâmî”, Erişim tarihi: 19 Şubat 2012, <http://nyildirim.wordpress.com/2009/02/19/pervin-i-i-tisami>

¹⁶ Abdulali Destgayb, “Vîjegîhâ-yi Şîr-i Pervîn-i İ’tisâmî”, *Keyhân-ı Ferhengî*, Sayı: 137, 1376, s. 8.

¹⁷ Golî Zevâre, s.60.

yayınlandıktan sonra, büyük ilgiyle karşılandı. O dönemin *Dihhudâ* ve *Allâme Kazvinî* gibi ünlü kişilikleri, bu kitap hakkında övgü dolu yazılar yazmışlardı.¹⁸

Pervîn, eşinden ayrıldıktan sonra Tahran yüksekokulunun kütüphanesinde çalışmış ve tekrar güzel şiirlerinin yazımına devam etmiştir.¹⁹ Orada dahi aynı şekilde insanlardan uzak kalıyor, düşünüyor ve zamanının çoğunu okumakla geçiriyordu.²⁰

Pervîn mutsuz ve kısa bir evlilik yaşadıktan sonra 1314 hş./1935 yılında babasının yardımıyla ilk şiir divanını bu şekilde yayınlamıştır. Bunlar 30 yaşından önceki yıllarda söylediği şiirlerdi. Bu ilk baskısında 150 kaside, dörtlük, gazel ve mesnevî vardı.²¹ Pervîn, bu divanını babasına ithaf etmiştir. Bunu divanının başında şöyle ifade etmiştir: “*Bu fikir ve şiir hediyesini, değerli babama takdim ediyorum*”²²

1316 hş./1937’de babası İ’tisâmü’l-Mülk vefat etmiştir.²³ Babasının ölümü Pervîn’in hassas ruhunda dayanılması zor bir darbe etkisi yapmış ve babasının vefatı üzerine etkili bir mersiye yazmıştır:

پدر آن تیشه که بر خاک تو زد دست اجل

تیشه ای بود که شد باعث ویرانی من

Baba! Ecel elinin senin toprağına vurduğı o kazma

Viran oluşuma neden olan kazmaydı

Mukattaa;02/01

یوسف نام نهادند و به گرگت دادند

مرگ، گرگ تو شد، ای یوسف کنعانی من²⁴

Sana Yusuf adını koydular ve kurda verdiler

Ölüm kurdun oldu, ey benim Kenanlı Yusuf’um

Mukattaa;02/02

¹⁸ Bkz. Yâsemî, s. 34.

¹⁹ “Pervîn-i İ’tisâmî”, Erişim tarihi: 25 Temmuz 2014, <https://tirip.com/biography.htm?r=t&id=805&>

²⁰ Aryânpûr s. 539-540.

²¹ Zehrâ-yı Hanlerî Kiyâ, *Ferheng-i Edebiyat-ı Fârisî-yi Derî*, İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İran, Tahran 1348, 104.

²² Pervîn-i İ’tisâmî, *Dîvan-ı Pervîn-i İ’tisâmî*, İntişârât-ı İlham, Tahran, 1384, s. 24

²³ Abbâs Mehrîn, *Târîh-i Zebân ve Edebiyat-ı İran ez Zamân-ı Kaçâr Tâ Asr-ı Pehlevî*, İntişârât-ı Mânî, Tahran 1353, s.162.

²⁴ İ’tisâmî, s. 351.

Pervîn çok mütevazî bir kişiliğe sahipti ve kendini öne çıkarmayı sevmezdi. Ayrıca yoksullardan ve toplumdan uzak görünüp iktidara yaklaşmayı kabul etmezdi. Bu sebeple pek çok teklifi reddetmiştir. Bunun örneklerinden biri Pervîn'in, Eğitim Bakanlığı'nın teklifini reddetmesidir. Divanının basılmasından sonra Pervîn'in şöhreti arttı ve Maarif Bakanlığı 1315 hş./1936'da ona bilimsel üçüncülük derecesi nişanını verdi. Ancak Pervîn o nişanı kabul etmedi ve “*Belki benden daha layık birisine verirsiniz.*” yazısıyla onu geri çevirdi.²⁵

Pervîn'in sosyal duyarlılığını ve toplumdan yana olan tavrını gösteren başka bir örnek de onun zalim idarecilerden uzak kalma çabasıdır. *Rızâ Han'ın kültürel, siyasal yapıları, sermaye sahiplerini, hatta bilginleri büyük maaşlarla kullanıyor ve baskı esaslarını yerleştirmek için onlardan yardım alıyordu. Pervîn için de Pehlevî sarayında güvenlik, ekmek ve ünlü olma fırsatı defalarca ortaya çıktı. Fakat o, Nîmâ gibi baskıya yeşil ışık yakmadı... Hatta şahın hanımına dil ve edebiyat öğretmeyi dahi kabul etmedi. Pervîn bu şekilde üç defa sarayın farklı tekliflerini reddetti.*²⁶

Pervîn'in yücelik ve asalet sesi, şiiri ve şairliğinin yüce makamı, Fars ve İngiliz edebiyatındaki yetileri, Rızâ Şah'ın kulağına ulaşınca saraya gelmesini ve Prenses'in arkadaşı ve Şah'ın çocuklarının hocası olmasını buyurdu. Ama Pervîn kabul etmedi. Bunlar Pervîn'in toplumdan uzaklaşmama ve yanlış yönetimlere taraftar olmama çabalarının örnekleridir.

Pervîn daha sonraki dönemde edebiyat ve şiire daha çok yer ayırdığı yeni ve farklı bir hayat yaşamaya başladı.

Pervîn, bir kadın şair olarak toplumsal sorunlarla ilgilenmiş ve özellikle kadınların durumuyla ve konumuyla ilgili şiirler kaleme almış; ancak bizzat siyasi etkinliklere katılmayı tercih etmemiştir. *Pervîn özellikle kadınlarla ilgili cereyanlara ve kadınların özgürlük ve hukuk hareketine fiilen katılmadı. Bu yalnızlığı şiirlerine de yansımıştır.*²⁷ Şiirlerinde kendi dönemindeki sosyal ve siyasal olaylara işaretlerde bulunmuş ve tavrını bu şekilde duygularıyla ve şiirleriyle göstermiştir.

²⁵ Destgayb, s. 8.

²⁶ Kivâmuddîn Bînâyî, “Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *Edebistân*, Sayı: 28, 1371, s. 29 ; Ebulfazl Zulfikar ve Muslim Mirzâyî, “Nâberâberihâ-yi Cinsiyetî ve Tabakâtî Der Endîşe-yi Pervîn İ'tisâmî”, *Pujuheş-i Zenân*, S.3, 1390, s. 21.

²⁷ Aryânpûr, s. 540 ; Fatma Muhammedî, “Pervîn-i İ'tisâmî Şâir-i Fazîlet ve İnsaniyet”, *Feslnâme-i Bânuvân-ı Şîa*, Sayı: 15, 1387, s. 10.

Pervîn büyük ve haklı bir övgü elde ettikten sonra kardeşi *Ebü'l-Futûh İ'tisâmî*, divanın ikinci baskısını hazırlarken Pervîn, aniden 3 Ferverdîn 1320 hş./23 Mart 1941'de hastalanarak yatağa düştü.²⁸ Tahran'da yaşayan Pervîn-İ'tisâmî, 15 Ferverdîn 1320 hş./4 Nisan 1941 yılında²⁹ kısa ama inişli-çıkışlı ömrünün sonunda yakalandığı tifo hastalığına yenik düştü ve 34 yaşında hayata gözlerini yumdu. Kum şehrine defnedildi.³⁰

Pervîn, Rızâ Şah'ın düşüşünden yaklaşık beş ay önce, ikinci dünya savaşının başladığı ve İran'ın müttefiklerin eliyle işgal edildiği sıralarda vefat etmişti.³¹ Tüm bu çabalarına rağmen İran'ın 1320 hş./1941 Şehrîver ayından sonraki ümitlendirici toplumsal ve kültürel değişimlerini görme fırsatı bulamadı.³²

Pervîn kendi mezar taşının şiirini yazan ender şairlerden biridir. O yaşarken kaleme aldığı bir şiirinin kendi mezar taşına yazılmasını vasiyet etmiştir. Pervîn'in mezar taşında yazılı olan şiir:

اینکه خاک سیهش بالین است
 اختر چرخ ادب پروین است
 گر چه جز تلخی ز ایام ندید
 هر چه خواهی سخنش شیرین است
 صاحب آنهمه گفتار امروز
 سائل فاتحه و یاسین است
 دوستان به که ز وی یاد کنند
 دل بی دوست دلی غمگین است
 خاک در دیده بسی جان فرساست
 سنگ بر سینه بسی سنگین است
 بیند این بستر و عبرت گیرد

²⁸ Gulî Zevâre, s.68.

²⁹ "Pervîn-i İ'tisâmî", Erişim tarihi: 20 Şubat 2012, fa.wikipedia.org/wiki/پروین_اعتصامی

³⁰ Fîrûz, *Çehrehâ-yi Direhşan Mubarizan-ı İran*, "Pervîn-i İ'tisâmî", Erişim tarihi: 19 Şubat 2012, <http://www.parvinetesami.blogfa.com/post-1.aspx>

³¹ Abdullah Vasık Abbasi, "Tenz ve İ'tirâz Der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî", Erişim tarihi: 01 Mart 2014, <http://safire-adab.blogfa.com/page/maghale>

³² Beh Âzîn, "Der Bâre-i Şi'r ve Şahsiyet-i Edebî-yi Pervîn-i İ'tisâmî", *Ferheng-i Nev*, Sayı: 8, 1332, s. 39.

هر که را چشم حقیقت بین است

هر که باشی و ز هر جا برسی

آخرین منزل هستی این است

آدمی هر چه توانگر باشد

چون بدین نقطه رسید مسکین است

اندر آنجا که قضا حمله کند

چاره تسلیم و ادب تمکین است

زادن و کشتن و پنهان کردن

دهر را رسم و ره دیرین است

خرم آنکس که در این محنت گاه

خاطری را سبب تسکین است

İşte yastığı kara toprak olan

Edebiyat âleminin yıldızı Pervîn'dir

Gerçi felekten acıdan başka bir şey görmedi

Sözleri gerçi olabildiğince tatlıdır

Onca sözü'n sahibi, bugün

Fatiha ve Yasin istemektedir

Dostların onu anması güzel olur

Dostsuz kalp, üzgün bir kalptir

Gözde toprak çok can yakar

Göğüste taş çok ağırdır

Bu yastığı görüp ibret alır

Her kimin hakikat gören gözü varsa

Her kim olsan ve nereden gelsen de

Varlığın son yeri burasıdır

Bir insan ne kadar zengin olsa da

Bu noktaya varınca fakirdi

Kazâ nerede saldırırsa

Çare teslim olmak, edep itaattir

Doğurmak, öldürmek ve gizlemek
Zamanın eski bir usulü ve tarzıdır
Ne mutlu o kişiye ki bu sıkıntı mekanında
Bir gönle teselli vesilesi olur

Pervîn'in babasının adı Mirzâ Yusuf Han İ'tisâmî'dir. (ö. 1316 hş./1937). Daha sonraları İ'tisâmü'l-Mülk olarak bilindi.³³ Yusuf Han, Mirzâ İbrahim Han Müstevfî-yi Aştîyânî'nin oğludur. 1253 hş./1874'te Tebriz'de dünyaya geldi. Çocukluğunda babasının ve seçkin öğretmenlerin yanında ilk eğitimini aldı. Sonra Arap edebiyatı, fıkıh, usul, mantık, kelam ve hikmeti, bu derslerin hocalarından öğrendi. Çağdaş ilimleri de iyi bir şekilde öğrendi. İstanbul Türkçesi'nde güzel sözlü bir öğretmen, Fransızca'da ve Arap edebiyatında eşsiz bir tercüman oldu ve bu sebeple de Mısır, Irak ve Suriye'de ün kazandı.

Mirzâ Yusuf, meşrutiyetten bir kaç yıl önce 1318 hş./1939'da Mısırlı Kasım Emin'in kadın haklarını ve özgürlüklerini koruma hakkındaki "*Tahrîrû'l-Mer'e*" (*Kadınların Özgürlüğü*) kitabını, "*Terbiyet-i Nisvan*" (*Kadınların Eğitimi*) adıyla Farsçaya çevirdi ve Tebriz'de yayınladı.³⁴ Kasım Emin'in kitabı; "*Tahrîrû'l-Mer'e*", 1278 hş./1899'da yayınlamıştı ve bu kitapta Kasım Emin, ciddi bir şekilde kadın-erkek eşitliğini istiyordu.³⁵

Yani Pervîn'in kadın haklarından ve sorunlarından bahsetmesinde babasının da etkisi vardır. Çünkü Pervîn'in babası da İran'da kadın haklarını savunucularının önde gelenlerindendi.

Yusuf Han, İran'ın ünlü yazarları ve bilginleri arasında yer almakta idi ve o dönemin edebiyat konulu önemli yayın organlarından biri haline gelen *Bahâr* dergisinin editörü idi. Arapça ve Fransızca eserleri Farsçaya çevirmesiyle bilinmekte; İran gazetecilik ve bilim dünyasında önde gelen bir kişilik olarak edebiyat çevrelerince iyi tanınmaktaydı.³⁶ Arapçayı iyi bilen aynı zamanda bir edip ve gazeteci olan Yusuf Han,

³³ Gulâmrızâ Gulî Zevâre, "Pervîn Suhenver-i Nuktesenc", *Peyâm-ı Zen*, Sayı: 177, 1385, s.60.

³⁴ Gulâmrızâ Gulî Zevâre, s. 60-61. Bkz. Tâhire Seyyidırzâi, "Zen Der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî, Sîmîn-i Behbehânî ve Furuğ-ı Ferruhzâd", *Zebân ve Edebiyat-ı Fârisî*, Sayı: 1, 1389, s.98.

³⁵ Meryem Huseynî, "Şi'r-i Feministî-yi Novyâfteî ez Pervîn-i İ'tisâmî", *Pujuheş-i Zenân*, 3. Dönem, Sayı: 1, 1389, s. 13.

³⁶ Yakûb Ajend, *Ez Nîmâ Ta Rûzîgar-i Mâ*, İntişârât-ı Emir Kebîr, Tahran, 1363, s. 177 ; Muhammed Ca'fer Yâhakkî, *Çûn Sebû-yi Teşne - Edebiyyât-ı Mu'âsır-ı İrân*, 1375, s. 162.

İran'daki yenilikçiliğin gerçek öncülerinden ve Fars nesrinin değişim önderlerinden biridir.³⁷

Yusuf İ'tisâmî gençliğinde Tahran'a gitti. İlmî, edebî ve ahlaki, aylık bir dergi olan “*Bahâr*”ı yayınladı. Bu dergide Victor Hugo, Jules Verne gibi yabancı yazarların eserlerinden bazılarını Farsçaya çevirdi ve kendisi de bazı kitaplar yazdı.³⁸

Babası, Pervîn'in hayatında çok önemli bir role sahiptir. Yusuf Han, kızının şiire kâbiliyeti olduğunun farkına varınca onu bu yönde eğitmeyi ihmal etmemiştir. Tebriz'de ilk matbaayı o kurmuş ve bir süre milletvekilliği yapmıştır. “*Bahâr*” adlı bir derginin sahibi olan Yusuf bey, Pervîn'in ilk şiirini bu dergide yayınlamıştır.³⁹ Pervîn'in sanatsal kişiliğinin oluşmasında rolü olan ilk kişinin, 1316 hş./1937'de hayata veda eden babası Yusuf Han olduğu söylenebilir.⁴⁰

Annesi Kaçar dönemi şairlerinden Mirzâ Abdülhüseyin Han Kıvamuddevle'nin kızı Ahter-i Fetûhî-yi Tebrîzî'dir.⁴¹

1.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Pervîn'in edebî kişiliğinin en önemli başlığı olan kullandığı tarza ve şiirdeki vurgularına geçmeden önce divanında geçen şiirler ve konular hakkında bazı ön bilgileri vermekte fayda vardır.

Pervîn'in divanında 248⁴² şiir bulunmaktadır.⁴³ Yaklaşık 20 yıllık şairlik hayatında 209 kaside, kıta, gazel, mesnevi, beş kısa kıta, bir kaç tane iki üç beyitlik şiir ve on bir tane tek beyit söylemiştir.⁴⁴ Divanındaki beyitlerin toplamı 5606 beyit kadardır.⁴⁵ Bu şiirlerinden 65 tanesi ise münazara tarzındadır.

³⁷ Ramazan Rızaî, “Mukayese-i Mezâmîn-i İctimâî der Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî ve Ahmed Sâfi en-Necefi”, *Mutalaat-ı Edebiyat-ı Tatbîkî*, Sayı: 16, 1390, s. 77.

³⁸ Gulî Zevâre, s. 60-61.

³⁹ “Pervîn-i İ'tisâmî”, Erişim tarihi: 12 Haziran 2011, www.irankulturevi.com/turkce/simalar/parvin.htm.

⁴⁰ Mercan Bekâî, “Pervîn-i İ'tisâmî Ve Te'sîrpezîrî ez Ustâdân-ı Pîşîn-i Edeb-i Fârisî”, *Kitâb-ı Mâh-ı Edebiyat ve Felsefe*, Sayı: 112-113-114, 1385-1386, s. 38.

⁴¹ Mehdî Mumtehin ve Girdâferîn Muhammedî, “Pervîn-i İ'tisâmî Der Gozergâh-ı Edebiyat-ı Ta'limî”, *Pujuheşnâme-i Edebiyat-ı Ta'limî*, Sayı: 10, 1390, s. 126.

⁴² Bazı baskılarda 225 adet şiir vardır.

⁴³ “Zindegînâme ve nakd-ı eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî”, Erişim tarihi: 25 Şubat 2012, <http://www.irane7000saale.com/pdf-Iran-7000/Ganjine-PDF-IranShenasi/Iranian-%28Iran7000%29/PARVIN-irane7000saale.pdf>

⁴⁴ 42 Kaside, 183 mesnevi, temsil ve kıta.

⁴⁵ Gulî Zevâre, s. 68.

Pervîn'in divanında iki bölüm vardır. Birinci bölümde kasideler; ikinci bölümde ise mesneviler, temsiller ve kıtalar vardır.

Pervîn'in divanını incelediğimizde tespit ettiğimiz kadarıyla kasideler kısmının 2 tanesinde; mesnevi, temsil ve kıtalar bölümünün en az 32 şiirinde *sosyal konular* işlenir. Yaklaşık 12 mesnevide *kadınlar*; 8 şiirde *çocuklar* konu edilir. Takriben 10 mesnevide *yöneticilerin eleştirisi* ana temadır. Şair, 15'in üzerinde şiirde *fakirliği*, *güçsüzlüğü* ve *sahipsizliği* işler. Ayrıca 54 şiirde işlenen mesajı bizzat kendi adını zikrederek kendi nefesine yöneltir. Pervîn'in en çok işlediği imgelerin başında *kader*, *zaman*, *felek* ve *dünya* gelir. Yaklaşık olarak 30 şiirinde bu imgeleri işler. Çoğu şiirde ise doğrudan işlenmese de yerine göre bu imgelere işaretlerde bulunur.

Divanda geçen imgelerin farklı açılardan değerlendirilmesini göz önüne aldığımızda bunlar için yapılan benzetme adedi yaklaşık olarak şöyledir:

Zaman için 20, *Dünya* için 17, *Felek* için 16, *Can* için 13, *Beden* için 13, *Nefis* için 12, *Heva* ve *Heves* için 12, *İlim* için 11, *Kaza* ve *Kader* için 10, *Gönül* için 9, *Ruh* için 9, *Cevher* için 7 farklı benzetme yapılmıştır. Diğer imgeler ise bunlardan daha az olmak üzere farklı açılardan işlenmiştir.

Bunlardan doğal olarak şöyle bir sonuç çıkar: Pervîn, divanında daha çok sosyal hayatta karşılaştığı olumsuzluklara ve sorunlara değinmiş ve bu olumsuzlukların sorumlusu olarak da *zaman*, *dünya* ve *feleği* göstermiştir.

Pervîn'in divanında en çok kullanılan vezinler sırasıyla şöyledir: *Remel* (1487 beyit), *Hezec* (1333 beyit), *Müctes* (711), *Muzarî* (567 beyit), *Mütekarih* (372 beyit), *Hafif* (321), *Seri* (239), *Munserih* (26).⁴⁶

Pervîn'in şiirlerinde tarihi açıdan tamamen teşhis edilebilen üç dönem olduğunu dikkate almak gerekir:

- 1- 11 şiirini en fazla on dört, on beş yaşına kadar; 1299-1301 hş./1920-1922 aralığında söylemiştir. Bunlar ilk gençlik döneminin şiirleridir...
- 2- Divanının ilk baskısında yer alan şiirler. 1314 hş./1935. Yukarıda söz edilen on bir şiiri haricinde 15 yaşından 30 yaşına kadar söylediği şiirlerdir.
- 3- Divanın ikinci baskısında birinci baskısına eklenen 50'den fazla kaside ve kuta, Pervîn'in ömrünün son yıllarının ürünüdür. Yani 30-35 yaşları arası.⁴⁷

Pervîn'in şiirlerinde kullandığı iki temel tarz vardır:

⁴⁶ Ââmâr-ı Evzân-ı Arûzî, Erişim tarihi: 26 Temmuz 2014, <http://ganjoor.net/parvin/vazn>

⁴⁷ “Çend Kelime Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, s. 206.

1- Pervîn'in bir kısım şiirleri *öğüt ve nasihat* içeriklidir. *Dili ve yapısı oldukça açık ve sadedir*. Kasideler tamamen bu şekildedir. Bu şiirler Horasan üslubunda⁴⁸ olup Senâî ve Nâsır-ı Hüsrev'in şiirlerinin tarzına benzer.

2- Pervîn'in diğer şiirleri ise genel olarak *tasavvufi ve ahlaki* özellikte olup *ilahi aşktan* bahseden ve bunu tavsiye eden şiirlerdir. Bu nedenle pek çok dinî imgeye, ayet ve hadise işarette bulunur. Bu tür şiirler bu özellikleriyle Irak üslubunda olup daha çok Sâdî'nin şiirlerinin üslubuna benzer. Bu şiirler genellikle karşılıklı münazara tarzında olup hikâye anlatımlıdır. Onun şiirleri, *didaktik* şiir türünün en seçkin örneklerinden sayılır. Pervîn'i modern şairler sınıfında saysak da şiirlerini ve edebî tarzı incelediğimizde İran'ın klasik edebî tarzını devam ettirdiğini görebiliriz.⁴⁹

Pek çok şair, Pervîn'e iltifatlarda bulunmuştur. Bunlardan Bahâr, Saîd-i Nefîsî ve İ'tisâmü'l-Mülk..., Pervîn'in güzel şiirlerini övmüşlerdir.⁵⁰ Ali Ekber Dihhudâ, dört ciltlik büyük "*Emsâl ve Hikem*" (*Atasözleri ve Deyimler*) setinin birinci cildinde Pervîn-i İ'tisâmî'nin bazı beyitlerini Farsça deyim ve güzel sözler bağlamında aktarmış, onu çağdaşlarından ve Fars şiirinin tanınmış şairlerinden Melikü's-Şuarâ Bahâr, Edîb-i Pîşâverî ve Yahyâ Devletâbâdî ve Reşîd-i Yâsemî gibi isimlerle birlikte anmıştır.⁵¹

Divanına önsöz yazan Bahâr, Pervîn'in şiirleri hakkında şöyle demiştir: "*Bu divan, iki tarzın, kendine has bir şekilde birleştirilmesinden oluşan bir karışımdır. Bu tarzlardan biri; başta Nâsır-ı Hüsrev olmak üzere Horasan şairlerinin tarzı, diğeri ise Irak ve Fars tarzıdır.*"⁵² *Onun kasidelerini ilk kez okuduğumda lezzet aldım. Başka bir defa kulağıma kalbi cezbeden, güzel ve eski nağmeler geldi.*⁵³

Pervîn'in şiirlerinin en önemli özelliği, sade bir dilde söylenmiş olmasıdır. Pervîn'in şiirleri *lafız, anlam ve düşünce* özellikleri açısından sadelik ve akıcılığı Horasan üslubundan; fesahet ve belâğatı da Irak üslubundan almış; yeni his, düşünce ve mesajları büyük bir ustalıkla o eski kalıplara dökmüştür.⁵⁴

⁴⁸ Hanlerî Kiyâ, s.104.

⁴⁹ Hamîd Ahmedî, "Siyâset, Hukûmet ve Adâlet Der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî", *Pujuheşnâme-i Ulûm-ı Siyâsî*, Sayı: 3, 1388, s. 40.

⁵⁰ Destgayb, s. 8.

⁵¹ Abdülhüseyn Zerrinkûb, *Bâ Karvân-ı Hulle*, İntişârât-ı İlmî, Tahran, 1374, s. 363.

⁵² İ'tisâmî, s. 17-18.

⁵³ "Nümûnehâyî ez Suhenân-ı Çend Ten Üstâd-ı Şi'r Ve Edeb-i Fârisî Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî", *İrannâme*, Sayı:21, 1366, s. 123.

⁵⁴ İhyâyî ve Kubrâ, "Aşk der Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî ve Nâzikü'l-Melâike", *Suhen-i Aşk*, Sayı 33-34, 1386, s. 120.

Pervîn-i İ'tisâmî genel anlamda biçim bakımından klasik şiirin takipçisidir. O, eski şiir ustalarının izinden gitmiş ve şiirde yenilik peşinde olmamıştır. Bununla birlikte bakış açısı yenidir. Onun asıl ayırt edici özelliği, yeni düşünce ve görüşleri, klasik aruz kalıpları içerisinde etkili bir şekilde dile getirme gücüne sahip olmasıdır.⁵⁵ Bu konuda Saîd-i Nefîsî şöyle der: “... *Pervîn'in çok yüksek ve güçlü bir tabiatı var. Yaklaşık olarak her yerde söylemek istediğini söyleyebilmiş; vezin ve kâfiye hiç bir şekilde onun tabiatını sınırlandırmamış ve amacını ortaya koymasına engel olmamıştır...*”⁵⁶

Margaret Arnett, Pervîn'in şiirlerini genel olarak yorumlarken şöyle der: “*Pervîn büyük bir zekâyla fikirlerini açıklamak için uygun geleneksel edebî türü seçmiştir. Pervîn'in şiirleri, İran'ın yüksek sesli şairlerinin üslubuyla söylenmiş; içerik, anlam ve sözlerin dış görünüşü, vezin, kâfiye ve söyleyiş üslubuna uyma açısından eski Fars şiiridir ve okuyucuya Rûdekî, Nâsır-ı Husrev, Senâî, Sâdî, Nizâmî ve Hâfız gibi değerli şairleri hatırlatır.*”

Pervîn'in babası onun kullandığı üslup hakkında şöyle der: “*Bu temsillerden her birine bakınca hepsinin eşsiz; fesahat ve belâğatın zirve noktasında olan değerli öğüt ve nasihat cevherleriyle dolu olduğunu görürüz. Abartmaksızın diyorum ki bu dil, Sâdî, Hâfız ve Senâî'nin dilidir...*”⁵⁷

Pervîn, *Senâî ve Nâsır-ı Husrev* gibi üstatları o kadar maharetli bir şekilde takip etmiştir ki bazen onlardan da daha iyi iş çıkarmaya muvaffak olmuştur. ...Okuyucu Pervîn'in divanını incelerken dönem ve zaman kavramını tamamen unutsa şiirlerinin temel kısmının, beyan tarzı ve konu ruhu açısından daha çok beşinci ve altıncı asırla ve günümüzle ilişkisi olduğunu görür.⁵⁸

Abdülhüseyin Zerrinkûb, Pervîn hakkında şöyle der: “*Onun kasideleri genellikle Nâsır-ı Hüsrev'in tarzıyladır. Bazen Senâî, Mesûd-ı Sa'd ve Zahîr'in tarzına yakındır. Kıtaları ise Enverî'nin etkisinden uzak değildir. Bazı mesnevileri Nizâmî, Mevlânâ ve Sâdî'yi hatırlatır.*”⁵⁹

Güçlü bir sanatla, yetkin, sağlam aynı zamanda akıcı ve sade şiirler yazan Pervîn, daha çok Nâsır-ı Hüsrev'in etkisinde kalmıştır. Kasidelerinde bu etki pek çok yerde görülür. Örneğin birinci kasidesi, vezin ve kâfiye açısından Nâsır-ı Hüsrev'in

⁵⁵ Aryânpûr, s. 541 ; Rızaî, s. 85.

⁵⁶ Müeyyid, s. 229.

⁵⁷ Mumtehin ve Muhammedî, s. 127.

⁵⁸ Âzîn, s. 33.

⁵⁹ Zerrinkûb, s. 366.

kasidesinin aynısıdır.⁶⁰ Bu şiir, “*Ey gönül boş yere dünya gamını çekme*” dizesiyle başlar. Beş, altı gazel geçince Pervîn’in kendi özgünlüğünü ve kişiliğini içerisinde daha çok gösterdiği, kısa ve vezni farklı mesnevilere, çekici güzel kıtalara ve eski-yeni tarzlara ulaşırız.⁶¹

Fakat Pervîn, “*Ey kedi*” (*Ey gorbe*), “*Ey küçük kuş*” (*Ey morğek*), “*Dostları anma*” (*Yâd-ı yârân*) ve *Sabah nağmesi*” (*Nağme-yi sobh*) şiirlerinde klasik tarzının dışına çıkmış ve şekil açısından eski Avrupaî kalıplardan ve kendi çağdaşı Nîma’nın bazı şiirlerindeki tarzdan etkilenmiştir.

Pervîn, divanında pek çok olaya değinmiştir. Ama bu değinileri genellikle yüzeysel, işaret şeklinde ve üstü kapalı halde farklı yollarla yapılmıştır. Pervîn’in sosyal konulara üstü kapalı şekilde işaret edişi, şiirin dilini zorlaştırma şeklinde olmamıştır. Yani bazı güncel konulara değinirken anlaşılması zor bir üslup kullanmamıştır. Aksine maksadını çok açık ve sade bir dille açıklamış; ama kastettiği konuya doğrudan değil; dolaylı olarak örnekler, benzetmeler ve hikâyelerle değinmiştir.

Pervîn’in dili, kendi zamanındaki siyasi, toplumsal eğilimleri beyan ederken kapalı tarzı sebebiyle sembolik bir dildir. O, toplumun durumunu artık Nîmâ gibi tasvir eder. Ama Pervîn’in sembolleri, Nîmâ’nın sembollerinden daha açık ve cesurcadır.⁶²

Pervîn, sanatı, nesneleri ve zıt kişilikleri münazara yoluyla birbirlerine karşı kullanır ve her birinin hakikatini açık bir şekilde göz önünde somutlaştırır.⁶³ Nesnelere kişilik vermek şairane hayalin ürünüdür. Tüm şairler, bu sanatı şiirlerinde kullanmışlardır. Bu sanat Horasan, Fars ve Irak şairlerinde dengeli bir biçimde vardır. Ancak Hint üslubu şairlerinin şiirlerinde çok geniş yer alır ve çoğu konuda kapalı ve abartılı bir yön içerir.⁶⁴ Pervîn nesneleri kişileştirme ve onları konuşturma sanatını çok iyi bir şekilde ve çokça yapmıştır.

O, eşyayı ve canlıları sadece kişileştirmeye ve onlara insani duygular vermeye çalışmaz. Aslında o, varlıkları ve küçük eşyaları üretken hayalinin yardımıyla kendi

⁶⁰“Nâsır-ı Hüsrev”, Erişim tarihi: 25 Temmuz 2014, <http://ganjoor.net/naserkhosro/divann/ghaside-naser/sh7/>

⁶¹ “Meliku’ş-Şuarâ Bahar”, Erişim tarihi: 26 Şubat 2012, <http://www.parvinetesami.blogfa.com/>

⁶² Bînâyî, s. 29 ; Bkz. İhyâyî ve Kubrâ, s. 120.

⁶³ Âzîn, s. 38.

⁶⁴ Destgayb, s. 11.

özel dünyalarında cilveli ve görünür yapmaya çalışmıştır. Ta ki bu şekilde kendi varlıklarının işaret ve sırlarını ortaya çıkarsınlar.⁶⁵

Abdulali-yi Destgayb'e göre "gözyaşı"nı İran şairlerinden hiç kimse Pervîn'den daha iyi bir şekilde somutlaştırmamıştır. Onun göz'de gördüğü yaş, sadece yaş değildir. İçerisinde bir dünya kadar mana gizlenmiştir. Bir deniz gibidir, bahar sellerinden sonraki güneş gibidir. Seldir, cevherdir ve sırların gizemlerini anlatan her şeyden bir işaretir; kalbin kanıdır...⁶⁶

Pervîn'in çok önemli özelliklerinden biri de şiirlerindeki münazaralara konu ettiği varlıkların sıradışı ve farklı olmasıdır. Yani o, sadece klasik Fars şiirinde yaygın olan karınca ve baykuş gibi hayvanları ve ayna, mum gibi eşyaları münazaralarında kullanmakla yetinmemiş ayrıca salyangoz, ipekböceği, örümcek, yarasa, mercimek, ip, iğne, sarımsak, soğan, nohut, fasülye, kova, kuyu, tencere ve tava gibi günlük hayatta kullanılan ve edebiyatçılara göre şiirsel olmayan basit şeyleri de amacını anlatmak üzere etkili bir şekilde kullanmış ve bunlara ustaca temsili bir kişilik kazandırmıştır.

*Pervîn'in şiiri, düşünceye dayanır. Ona göre şiirin aslı düşüncedir. Hissetmek ise onun tuzu ve şekeridir.*⁶⁷ Yine bu konuda Abdulali-yi Destgayb şöyle der: "*Pervîn'in kıtalarında ve tüm şiirlerinde onları belirginleştiren şey, fikir ve hislerin aynı ahenk içerisinde olmasıdır.*"⁶⁸

Pervîn'in hayal kurma yetisi nesneler ve canlı varlıkların kalbinde ortaya çıkar ve onları âdeta oyuncu yapar. Elbette çağdaşları Bahâr, Reşîd-i Yasemî, Şehriyâr ve diğerleri ve onlardan önce, Attâr, Enverî, Mevlânâ ve Sâdî de böyle yapmışlar ve eşyaya insan kişiliği giydirmişlerdi. (Bahâr'ın "*Çeşme ve taş*" kıtası bu konuda somut bir örnektir.) Fakat Pervîn'in hayal ve müşahade gücü, en azından çağdaşlarına oranla daha göz alıcıdır.⁶⁹

Pervîn, Fars şiirinin üstatlarını takip etmiştir ve bu takip edişin izleri doğal olarak onun şiirlerinde görülür. Bu bağlamda Pervîn'in bazı şiirlerindeki ifade ve anlatım şekli, eski üstatların şiirlerine çok benzer. Bu tür örneklerde Pervîn'in klasik şiirlerden aldığı

⁶⁵ Destgayb, s. 11.

⁶⁶ "Nümûnehâyî ez Suhenân-ı Çend Ten Üstâd-ı Şi'r Ve Edeb-i Fârisî Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî", *İrannâme*, Sayı: 21, 1366, s.124-125.

⁶⁷ Emîr Bânûkerîmî, "Nakş-ı Peder Der Hayat-ı Şâir-yi Pervîn", *Feslnâme-i Dânişkede-i Edebiyat ve Ulûm-u İnsânî-yi Dânişgâh-ı Tahran*, Sayı: 129-132, 1373, s. 244.

⁶⁸ "Nümûnehâyî ez Suhenân-ı Çend Ten Üstâd-ı Şi'r Ve Edeb-i Fârisî Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî", *İrannâme*, Sayı: 21, 1366, s.124.

⁶⁹ Rahîm Çâvuşekberî, "Restâhîz-i Vâjegân Hunerhâ-yı Şi'rî-yi Nâşinâhte-i Pervîn-i İ'tisâmî", *Kitâb-ı Mâh-ı Edebiyat ve Felsefe*, Sayı: 112-113-114, 1385-1386, s. 32.

etki araştırıldığında rahatlıkla ortaya çıkar. Örneğin Pervîn'in aşağıda matları verilen 52 beyitli kasidesi Nâsır-ı Hüsrev'in bir kasidesiyle vezin ve kâfiye açısından aynıdır:

Pervîn'in kasidesinin matları:

ای دل عبث مخور غم دنیا را

فکرت مکن نیامده فردا را^{۷۰}

Ey gönül, boşuna çekme dünya gamını

Düşünme gelmeyen yarını

Nâsır-ı Hüsrev'in kasidesi:

ای روی داده صحبت دنیا را

شادان و برفراشته آوا را

Ey yönelen kişi, dünya sohbetine

*Mutlu ve yüksek sesle*⁷¹

Pervîn'in "Yetimin gözyaşı" şiirindeki beyitleri Enverî'nin kıtasıyla karşılaştıralım:

Pervîn'in "Yetimin gözyaşı" şiirinden:

روزی گذشت پادشهی از گذرگهی

فریاد شوق بر سر هر کوی و بام خاست

پرسید زان میانه یکی کودک یتیم

کاین تابناک چیست که بر تاج پادشاست

آن یک جواب داد چه دانیم ما که چیست

پیداست آنقدر که متاعی گرانبهاست

نزدیک رفت پیرزنی کوژپشت و گفت

این اشک دیده ی من و خون دل شماست

ما را به رخت و چوب شبانی فریفته است

⁷⁰ İ'tisâmî, s. 44.

⁷¹ "Nâsır-ı Hüsrev", Erişim tarihi: 25 Temmuz 2014, <http://ganjoor.net/naserkhosro/divann/ghaside-naser/sh7/>

این گرگ سالهاست که با گله آشناست
 آن پارسا که ده خرد و ملک، رهزن است
 آن پادشا که مال رعیت خورد گداست
 بر قطر هی سرشک یتیمان نظاره کن
 تا بنگری که روشنی گوهر از کجاست
 پروین، به کجروان سخن از راستی چه سود
 کو آنچنان کسی که نرنجد ز حرف راست

*Bir gün bir güzergâhtan bir padişah geçti
 Her yurdun ve damın üzerinde sevinç feryatları yükseldi
 Sordu onların arasından yetim bir çocuk
 Padişahın tacı üstünde parlayan şey nedir
 Biz nereden bilelim diye cevap verdi biri
 Belli ki değerli bir maddedir
 Kambur ve yaşlı bir kadın yaklaştı ve dedi
 Bu, benim gözyaşım ve sizin kalp kanınız
 Aldattı bizi elbise ve değneğiyle
 Bu kurt yıllardır tanışmakta bu sürüyle
 Köy ve mülk yiyen dilenci eşkiyadır
 Halkın malını yiyen padişah dilencidir
 Gözyaşı damlasına bak yetimlerin
 Ta ki cevherin parlaklığının nereden olduğunu göresin
 Pervîn! Yanlış gidenlere doğruluktan bahsetmek ne fayda
 Doğru sözden incinmeyen kişi nerede⁷²*

Enverî'nin kıtasından:

آن شنیدستی که روزی زیرکی با ابله‌ی
 گفت کین والی شهر ما گدایی بی‌حیاست
 گفت چون باشد گدا آن کر کلاهی تکمه‌ای

⁷² İ'tisâmî, s. 123.

صد چو ما را روزها بل سالها برگ و نواست
 گفتش ای مسکین غلط اینک از اینجا کرده‌ای
 آن همه برگ و نوا دانی که آنجا از کجاست
 در و مروارید طوقش اشک اطفال منست
 لعل و یاقوت ستامش خون ایتم شماست
 او که تا آب سبو پیوسته از ما خواسته است
 گر بجویی تا به مغز استخوانش زان ماست
 خواستن کدیه است خواهی عشر خوان خواهی خراج
 زانکه گر ده نام باشد یک حقیقت را رواست
 چون گدایی چیز دیگر نیست جز خواهندگی
 هرکه خواهد گر سلیمانست و گر قارون گداست

*Duymuşsundur ki bir gün akıllı biri, bir aptala
 Dedi ki bu şehrimizin valisi utanmaz bir dilencidir
 Dedi ki nasıl dilenci olur o kişi ki başlığından bir düğme
 Bizim gibi yüzlercesine erzaktır günlerce, hatta senelerce
 Ona dedi ey miskin! Burada yaptığın hata
 Tüm o erzak bilirsin ki orada neredendir
 Gerdanındaki inciler çocuklarımin gözyaşındır
 Semerinin la'l ve yakutu yetimlerinizin kanıdır
 Testi suyunu devamlı bizden isteyen kişi
 Eğer arasan kemiğinin iliğine kadar bizimdir
 İstemek dilenciliktir sofranın öşrünü istiyorsun ve haracı
 Çünkü revadır bir hakikatin olsa on adı
 Dilencilik, istemekten başka bir şey değildir
 İsteyen kişi, ister Süleyman; ister Karun olsun dilencidir*⁷³

Bir başka örnekte ise Pervîn ve Mevlânâ arasındaki benzerlik dikkat çekicidir:

Pervîn şöyle der:

⁷³ “Enverî”, Erişim tarihi: 25 Temmuz 2014, <http://ganjoor.net/anvari/divan-anvari/ghetea/sh40/>

محتسب، مستی به ره دید و گریبانش گرفت

مست گفت ای دوست، این پیراهن است، افسار نیست

Bekçi, yolda bir sarhoş gördü ve yakasını yakaladı

*Sarhoş dedi ki ey dost! Bu gömlektir yular değil*⁷⁴

Mevlânâ ise şöyle demişti:

محتسب در نیمه شب جایی رسید

در بن دیوار مستی خفته دید

Bekçi, gece yarısı bir yere vardı

*Duvar dibinde yatmış bir sarhoş gördü*⁷⁵

Görüldüğü gibi Pervîn'in şiirleri vezin, kâfiye, konu, imgeler ve anlatış biçimi açısından örnek aldığı şairlerin şiirleriyle çok benzeşmektedir. Bu gibi örnekler Pervîn'in onlardan etkilenişinin açık göstergeleridir.

Kimi edebiyatçılar Pervîn'in edebî yönünü değerlendirirken onun hangi noktalarda ileride ve hangi noktalarda diğer büyük İran şairlerinden geride olduğuna dair yorumlarda bulunmuşlardır: Bazılarına göre Pervîn daha çok manevî âlemlerden, kalbî ve hissî konulardan bahsederken çok güçlü bir dil kullanmıştır. Ancak tabiat tasvirlerinde aynı etkileyiciliği ve gücü bulmak zordur. Bunların gücü noktasındaki tartışmaları bir kenara bırakırsak Pervîn'in *tabiattan aktardığı münazaraların ve tasvirlerin*, onun en ayırt edici özelliği olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir.

Bazıları da Pervîn ve diğer şairlerin şiirlerinde geçen kelimeleri değerlendirmiş ve karşılaştırmışlardır:

Pervîn'in eserlerinde kullandığı kelimelerin zenginliği, *Menûçehrî*, *Nizâmî*, *Hakanî*, hatta *Kaânî* ve *Bahâr* gibi şairlerin büyük kelime hazineleriyle karşılaştırılmaz. Bu söz üstatlarıyla kıyaslandığında Pervîn'in şiiri, her kitap okuyan ve Farsça konuşanın kolayca anlayabileceği bir sadeliktir. Aynı şekilde Pervîn'in şiiri edebî sanatlardan yoksun değildir. Fakat bu açıdan da Sâdî ve Hâfız gibi büyük şairlerin

⁷⁴ İ'tisâmî, s. 314.

⁷⁵ "Movlevî", Erişim tarihi: 25 Temmuz 2014, <http://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar2/sh58>

şairlerindeki zarafet ve tatlılığa sahip değildir.⁷⁶ Pervîn'in dili, klasik şiirin tüm güçlü ve sağlam tekniklerine tamamen riayet etmesine rağmen sade, çok güzel ve kalbi okşayan özellikler taşır.⁷⁷

Pervîn, şiirlerinde kelime seçimine, tekrarlara, ölçü ve edebî sanatlara da dikkat etmiştir. Mesela şairin pek çok şiir gibi “*Sarhoş ve uyanık*” şiirini değerlendiren bazı araştırmacılar şu noktalara işaret etmişlerdir:

Bu şiirdeki her beytin tüm ilk dizeleri bir açıdan ve her beytin tüm ikinci dizeleri başka bir açıdan ayrı şekilde incelendiğinde şairin denge sanatını göz önünde tuttuğunu görürüz. Cümle yapısı, ikinci beytin ilk dizeleriyle dokuzuncu beytin ilk dizesi aynıdır. Ancak cümleleri oluşturan kelimeler farklıdır.⁷⁸ Önce şiirin tamamını görelim:

محتسب، مستی به ره دید و گریبان‌ش گرفت
مست گفت ای دوست، این پیراهن است، افسار نیست
گفت: مستی، زان سبب افتان و خیزان می روی
گفت: جرم راه رفتن نیست، ره هموار نیست
گفت: می باید تو را تا خانه ی قاضی برم
گفت: رو صبح آی، قاضی نیمه شب بیدار نیست
گفت: نزدیک است والی را سرای، آنجا شویم
گفت: والی از کجا در خانه ی خمار نیست
گفت: تا داروغه را گوئیم، در مسجد بخواب
گفت: مسجد خوابگاه مردم بدکار نیست
گفت: دیناری بده پنهان و خود را وارهان
گفت: کار شرع، کار درهم و دینار نیست
گفت: از بهر غرامت، جامه ات بیرون کنم
گفت: پوسیدست، جز نقشی ز پود و تار نیست

⁷⁶ Müeyyid, s. 229.

⁷⁷ Aryânpûr, s. 541.

⁷⁸ Mehveş Kavîmî ve Nergis Hûşmend, “Berresî-yi Yekî ez Eş’âr-ı Pervîn-i İ’tisâmî Ber Esâs-ı Nazariyyehâ-yi Sâhtârî”, *Pujuheş-i Zenhâ-yi Hâricî*, Sayı: 38, 1386, s. 60.

گفت :آگه نیستی کز سر در افتادت کلاه
 گفت :در سر عقل باید، بی کلاهی عار نیست
 گفت :می بسیار خوردی، زان چنین بخود شدی
 گفت :ای بیهوده گو، حرف کم و بسیار نیست
 گفت :باید حد زند هشیار مردم، مست را
 گفت :هوشیاری بیار، اینجا کسی هشیار نیست

Şimdi de bahsettiğimiz ikinci ve dokuzuncu beyitlerin ilk dizelerini verelim:

2. Beyit -مستی، زان سبب افتان و خیزان می روی

9. Beyit -می بسیار خوردی، زان چنین بخود شدی

Bu iki dize de yaklaşık olarak yapı birliğine sahiptir. Her ikisi de bileşik cümledir ve asıl cümle, sebep zarfı (زان چنین, زان سبب) vasıtasıyla yan cümleye bağlanmıştır. (Asıl cümle + sebep zarfı + yan cümle)...⁷⁹

Ayrıca kâfiye kelimelerini هموار، بیدار خمار، بدکار دینار، پود و تار، بسیار، هشیار Ayrica araştırdığımız zaman burada kullanılan kelimelerden bazıları, diğer kelimelerle eş anlamlı veya zıt anlamlıdır.

Pervîn, hayatın toplumsal ve gerçek mazmunlarını şiire sokmuş, yoksullara öğüt ve tavsiyelerinde güzel ve hoş nükteler kullanmıştır.⁸⁰

Meşrutiyet döneminde *nasyonalizm, özgürlük, dinî hurafelerle mücadele, kadın hakları* gibi konular ve kavramlar şiire girdi. Kendilerini toplum aydınlarının bir parçası olarak gören meşrutiyet şairleri de bu meseleleri açıklama düşüncesine koyuldular. ...Kadın şairler bu dönemde klasik edebî dili ve kalıpları korudular ve toplumsal düşünceleri kadının şefkat hissiyle karıştırarak Fars Şiiri'nde yeni bir filiz yeşertmeğe başladılar. Pervîn'in şiirleri de "bu değişim bayrağını taşıyan kadın şairlerden biri" adıyla bu bakışı değiştirmede büyük bir öneme sahiptir.⁸¹

Pervîn'in gençlik yılları, 1304 hş./1925'te İran'ın Kaçar hanedanlığının Pehlevi devletine dönüşme dönemindeki siyasi değişimlere şahit olur. Bu değişimler ve sonuçlarında meydana gelen kötü olaylar, Pervîn'in toplumsal, siyasi ve eleştirel şiirler

⁷⁹ Kavîmî ve Hûşmend, s. 60.

⁸⁰ Hanlerî Kiyâ, s.104.

⁸¹ Givî ve Perhîzkârî, s. 212.

yazmasında etkili olmuştur. *Ferrûhî-yi Yezdî* ve *Işkî* gibi şairler hükümet karşıtı tavır almış ve hükümeti eleştirdikleri için hapse atılmış ve öldürülmüşlerdir. Pervîn de bu dönemde meşrutiyetçiler safında yer almış Kaçarların sarsıntılı zamanlarından 1300 hş./1921’de Rızâ Han’ın baskılarının en üst dereceye çıktığı döneme (1314 hş./1935) kadar büyük bir güç ve bilinçle cehalet, bencillik, adaletsizlik, mazlumların mallarını gasp ve yağmalama, zahid görünmeye çalışma, kendini beğendirme, güvensizlik ve baskı gibi şeylere karşı durmuş; eşyanın, cansızların, kuşların; ümit ve ümitsizlik, yaşılık ve gençlik gibi soyut kavramların diliyle açık ve gizli eleştirilerini ortaya koymuştur.⁸²

Pervîn meşrutiyet devriminden sonraki ilk kuşaktandı.⁸³ Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi İran’da da değişen siyasi yapı, dil ve edebiyata da yansımıştır. Pervîn Osmanlı yenileşme hareketlerinin etkisinde hak ve adalet düşüncelerini savunan İranlı aydın ve yazarların ortaya çıktığı böyle bir siyasi-sosyal ve edebî ortamda, edebiyat dünyasına girmiştir.

Pervîn’in şiirlerinde göze çarpan “sosyal sorunlara duyarlılık ve bunların işleyiş tarzı”, onu emsallerinden ayıran en önemli özelliktir. Pervîn şiir söylemeyi, toplumsal eleştiriye çeviren; temsil ve münazara tarzıyla şiirler yazan ilk kadın şairdir.⁸⁴

Muhammed Rızâ Şefîi Kedkenî, 1299 hş./1920 yılından sonraki şiir akımlarını önce “toplumsal ve siyasi olaylara bakış” a göre iki gruba ve sonra bunların her birini “gelenekselcilik” ve “yenilikçilik” ölçüsüne göre iki gruba ayırmıştır:

1-Toplumsal olmayan şairler:

a)Gelenekselciler: *Vahîd*, *Efser*, *Ğemâm*, *İbret*, *Sermed*, *Furât*...

b)Gelenekseli düzenleyenler: *Sûretger*, *Reşîd*, *Ra’dî*...

2-Siyasi-Toplumsal şairler:

a)Gelenekselciler: *Bahâr*, *Ferrûhî*, *Pervîn*, *Ârif*, *Ra’dî*...

b)Gelenekseli düzenleyenler: *Işkî*, *Îrec*, *Bahâr*, *Lâhûtî*, *Nîmâ*...⁸⁵

⁸²Abdullah Vasık Abbasi, “*Tenz ve İ’tirâz Der Şi’r-i Pervîn-i İ’tisâmî*”, Erişim tarihi: 01 Mart 2014, <http://safire-adab.blogfa.com/page/maghale>

⁸³ Müeyyid, s. 224

⁸⁴ Mumtehin ve Muhammedî, s. 124.

⁸⁵ Emîrpûr, s. 449.

Yukarıdaki gruplandırmada görüldüğü gibi Pervîn, siyasi ve toplumsal konulara değinen şairler grubunda değerlendirilmektedir.⁸⁶

Pervîn'in realist şiirlerinin temel konuları şunlardır: “Zulümle ve zalimle savaşma”, “gösteriş ve riyakârlıkla mücadele”, “yalanı, kini, hileyi, üstünlük taslamayı kötöleme”, “zalim kadıllara, memurlara, hâkimlere, idarecilere, doğru yoldan sapanlara ve yoksullara zulmü ve ayrımcılığı reva görenlere yüklenme”.⁸⁷ Pervîn'in muhatapları çoğunlukla sultanlar ve hâkimlerdir.⁸⁸

Pervîn, sosyal sorunlar karşısında halkın yanında yer almıştır. “*Kurt ve köpek*” şiirinde “köpek”, kötülüğü temsil eden “kurt” gibi hileye ve aldatmaya başvurmayacağını; çünkü *vefakâr* biri olduğunu söyler. Burada şair aslında dönemin kötü padişahlarının yanında olmayacağına işaret eder.

Pervîn her ne kadar ahlaki konuları işlemede ve siyasi meseleleri dolaylı olarak ele almada Sâdî gibi İran'ın klasik şairlerinin ve siyaset yazarlarının takipçisi ise de onların aksine şiirlerinde hiç bir zaman dönemin yöneticilerini ve büyüklerini övmeyi, Sâdî'nin ve diğerlerinin şiirlerinde olduğu kadar çok işlememiştir.⁸⁹

Pervîn'in sosyal eleştirileri, ideal toplumu ve insanı oluşturmak için yapılan eleştirilerdir. Bu nedenle padişahların baskıları, makam sahiplerinin dürüst olmayıp ikiyüzlü, menfaatçi ve gösterişçi olmaları, kadınların doğu toplumlarında ve özellikle İran'da erkeğe göre geri kalmış olması, erkekten daha aşağı derecede algılanması, annelerin eğitimdeki önemi, fakir ve yetimlerin toplumda aşağılanması ve onlara sahip çıkılmaması gibi konular üzerinde çok durur.

Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla toplumdaki iki tür eşitsizlik Pervîn'in dikkatini çekmiştir: Bunlar “cinsiyet eşitsizliği” ve “sınıflar arasındaki eşitsizlik”. Bunlar arasında da “sınıflar ve tabakalar arasındaki eşitsizlik” Pervîn'in dikkatini daha çok çekmiştir. Çünkü Pervîn, toplumdaki cinsiyet eşitsizliklerini o kadar tehlikeli görmemiştir.⁹⁰

Tüm bunlar belirttiğimiz gibi şairin var olan problemleri çözmek için uğraşması ve tavsiyelerde bulunmasına yöneliktir. Şair, şiiriyle toplumdaki bu yanlışlıklara karşı

⁸⁶ Bkz. Sâdık Rızazâde-i Şefîk, s. 629.

⁸⁷ Destgayb, s. 9.

⁸⁸ Bânûkerîmî, s. 248.

⁸⁹ Ahmedî, s. 42.

⁹⁰ Ebulfazl Zulfikar ve Muslim Mirzâyî, s. 32.

mücadele vermiştir. Şair, bu olumsuzlukları dert edindiği için neredeyse tüm şiirlerinde feleğin ve zamanın acımasız olduğuna değinmiştir.

Pervîn, şiirlerine yansıyan o geniş, edebî ve eleştirel bakış açısına rağmen oldukça sakin bir hayat yaşamıştır. Pervîn başarılı bir hayata sahip olmayan bir kadın makamında, doğal olmayan sessizlikler içerisindeydi.⁹¹

Şairin üzerinde durduğu önemli konulardan biri, insanın konumuna göre topluma karşı yapması gereken insani görevleridir. Pervîn'e göre insan, iyilik yolunda çalışmalı ve insana yakışır üstün işler yapmalıdır. *O, insanlığın yüce hedef ve düşüncelerinin, iyilik ve hayır için çalışma ve gayretle birlikte ortaya çıkması durumunda başarıya ulaşacağına inanır.*⁹² Bu bağlamda toplumun özellikle fakir kesimiyle ilgilenmek ve onlara el uzatmak gerekir.

Toplumda aşağılanan ve küçük görülen fakir, kimsesiz, çaresiz insanlara, çocuklara ve yetimlere şiirlerinde yer veren Pervîn, bunların yaşadıkları zorlukları ve insanların bu düşkünlere karşı takındıkları tavırları etkileyici bir biçimde ele alır ve yanlışlıkları eleştirir:

صفای باغ هستی، نیک کاریست

چه رونق، باغ بیرنگ و صفا را

تو نیکی کن بمسکین و تهیدست

که نیکی، خود سبب گردد دعا را

از آن بازوت را دادند نیرو

که گیری دست هر بیدست و پا را

مشو خودبین، که نیکی با فقیران

نخستین فرض بودست اغنیا را⁹³

Varlık bahçesinin sefası, iyilik yapmaktır

Renksiz ve sefasız bahçenin ne süsü olur ki

Sen iyilik yap miskinlere ve eliboşlara

Çünkü iyiliğin kendisi sebep olur duaya

⁹¹ Sîrûs Şemîsa, *Nakd-ı Edebî, Neşr-i Mitrâ*, Tahran, 1385, s. 297.

⁹² Ğulamrızâ Muste'lî-yi Parsâ ve Şebnem Kadîrî-yi Yegâne, "Hikmet-i Amelî ez Dîdgah-ı Pervîn-i İ'tisâmî", *Bahar-ı Edeb Dergisi*, Sayı: 2, 1388, s. 107.

⁹³ İ'tisâmî, s. 144-145.

*O sebeple güç verildi bileğine
El uzatman için her elsiz ve ayaksıza
Bencil olma, çünkü fakirlere iyilik
İlk farz olmuş zenginlere*

Pervîn insanların yanlışlıklarını düzeltmek için kişilerin, hayvanların ve nesnelerin farklı yönlerinden istifade eder. Mesela zalim ve mazlumun, göz ve kirpiğin, avcı ve kuşun... gerçek veya hayali dilinden ve maceralarından yararlanır. Şah ve köle, zengin ve yoksul, beyaz ve siyah, mutluluk ve talihsizlik; hepsi onun muhataplarıdır.

Pervîn'in şiirlerinde tarihi kıssaları ve genel edebî konuları işler gibi görünürken aslında hepsinin altında oldukça güncel siyasi ve sosyal problemler yatar ve onlara işaretler yapar. Yani şair, olayların zamanlarını değiştirmekle görünüşte geçmişten bahseder. Ancak aslında kendi zamanındaki yöneticilerden şikâyeti ele alır ve toplumda refah ve emniyetin olmadığını ifade eder.⁹⁴

Pervîn'in yaşadığı çağdaki siyasi ve toplumsal konuları işlemesi bakımından çağdaşı olan şairlerden farkı şudur: *Pervîn hiç bir zaman tam bir açıklıkla kendisini toplumsal konulara bulaştırmamıştır. O, özel bir üslupla siyasal, toplumsal ve ekonomik problemleri dolaylı olarak ve mecazi kişiliklerin diliyle ifade etmiştir.*⁹⁵ Pervîn'in divanı toplumsal konulu münazaralar, örneklendirmeler ve kinayelerle doludur.⁹⁶

Şair, toplumda öne çıkan ve önemli makamlarda bulunan, iyi veya kötü davranmaları önemli olan kişilere, yanlış yapmamaları için uyarılarda bulunmuştur. Bunların yaptığı yanlışlara değinmek için pek çok benzetmeye başvurmuş ve bunlardan özellikle yöneticilerin hatalarına dikkat çekmiştir.

Yöneticilere yönelik eleştiriler, toplumsal adaletin gerçekleşmesi amacına yöneliktir. Çünkü ona göre önce idareciler iyi olmalıdır ki insanlar onları örnek alarak iyi davransınlar. Pervîn de işlerin idaresinde, toplumsal adaletin yerleşmesi için her toplumun yöneticilerinin adaletini daha üstün ve değerli görmektedir. Çünkü onun inancına göre esas itibarıyla toplumda başlayan her reform hareketi, ilk aşamasında o toplumun yöneticilerinden başlar.⁹⁷

⁹⁴ Rızâî, s. 86.

⁹⁵ Ahmedî, s. 41.

⁹⁶ Ebulfazl Zulfikar ve Muslim Mirzâyî, s. 19.

⁹⁷ Parsâ ve Yegâne, s. 111.

شهان اگر که به تعمیر مملکت کوشند

چه حاجت است که تعمیر بارگاه کنند

چرا کنند کم از دسترنج مسکینان

چرا به مظلومه، افزون بمال و جاه کنند

چو کج روی تو، نیویند دیگران ره راست

چو یک خطا ز تو بینند، صد گناه کنند^{۹۸}

Şahlar eğer ülkeyi imar için çalışıyorsa

Saray imar etmelerine ne hacet var

Niçin fakirlerin el emeklerini kısarlar

Niçin hak ister gibi mal ve makamlarını arttırırlar

Eğer sen eğri gitsen, gitmez diğerleri doğru yolda

Sende bir hata görseler, yüz günah işlerler

Pervîn'in şiirlerinin özelliklerinden biri de pek çok edibin işaret ettiği gibi erkekçe şiir tarzıdır. Bazıları onun şiirlerindeki kelime seçiminin, öğelerin bezenmesinin ve ahenklerin bir araya getirilmesinin çok açık bir şekilde erkekçe olduğunu ve kadınsı söylemden uzak olduğunu belirtmişlerdir. Bunun sebebini de onun erkek şairlerden ve özellikle de *Nâsır-ı Hüsvrev*'den etkilenmesinde görmüşlerdir.⁹⁹ *Zerrinkûb*'un deyimiyle: "*Pervîn, şiir ve tasavvuf diyarında erkek gibi kadındır.*"¹⁰⁰

İran'da insanlar Pervîn'den önce çocuklarına bu adı vermiyorlardı ve hatta Pervîn'in ortaya çıkışının ilk zamanlarında bazıları bunun bir erkek adı olduğunu sanıyorlardı.¹⁰¹ Hatta Pervîn'in şiirlerinin *Bahâr* dergisinde yayınlanmasından ve ilgi görmesinden sonra Pervîn'in cinsiyeti hakkında bazı söylentiler dolaşmış. Pek çok eleştirmen onun şairini erkek zannetmiştir.¹⁰² Pervîn, suçlamaları üzerinden atmak için şöyle demiştir:¹⁰³

⁹⁸ Pervîn İ'tisâmî, s. 325.

⁹⁹ Âzâde-i Şerîfî Mukaddem ve Anâheyât Bordbâr, "Temâyuz-ı Gûnegî-yi Cinsiyyet der Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî", *Zebân-ı Pejûheşi*, Sayı: 3, 1389, s. 129.

¹⁰⁰ *Zerrinkûb*, s. 363.

¹⁰¹ Abbas Elçin, "*Nigâhî be Zindegî ve Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî*", Erişim tarihi: 01 Şubat 2014, <http://bilimsel.blogfa.com/post-33.aspx>

¹⁰² Meryem Hâdım Ezgedî, "Zenânekî Der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî", *Şi'r*, Sayı: 52, 1386, s. 57.

¹⁰³ Seyyidrızâî, s. 105.

از غبار فکر باطل، پاک باید داشت دل
 تا بداند دیو، کاین آئینه جای گرد نیست
 مرد پندارند پروین را، چه برخی ز اهل فضل
 این معما گفته نیکوتر، که پروین مرد نیست^{۱۰۴}

Batıl fikrin tozundan temiz tutmalı kalbi
Ta ki şeytan bilsin bu ayna, tozun yeri değil
Erkek zannederler Pervîn'i bazı fazilet ehli
Söylenmesi iyidir bu sırrın ki Pervîn erkek değil

Pervîn, Fars şiirinin sultanı, bilge bir şairdir. *Allâme Kazvinî*, Pervîn'in divanına yazdığı takrizinde onu “*Asrın kadını*” ve “*Asrın Râbiası*” olarak anar.¹⁰⁵ Yine diğer bazı edebiyatçılar Pervîn'e “*İran şiirinin kraliçesi*” lakabını vermişlerdir. Onun şiirlerinin pek çok beyti, deyim ve atasözü gibi insanlar arasında dilden dile dolaşır. Çünkü Pervîn'in şiirlerindeki dil oldukça sade, akıcı ve anlatış şekliyle hafızada rahatlıkla kalıcı özelliğindedir.

Bazılarına göre İran'da 12 asırdır süregelen erkek egemen Fars şiiri, son yüzyılda yaşamış olan iki kadınla sona ermiştir: Birisi klasik şiir yapısı, ahlaki ve tasavvufî şiir tarzıyla *Pervîn*; diğeri ise modern şiir tarzıyla *Furûğ-i Ferruhzâd*'tır.¹⁰⁶ Pervîn'in divanı, İslâmî-insanî temiz ve yüce ahlakın hikmet ve kaidelerinden oluşan değerli bir hazinedir.¹⁰⁷ Pervîn terbiye ve ahlak şairidir.¹⁰⁸ O, şüphesiz Fars dilinde şimdiye kadar şiir söyleyen en büyük kadındır.¹⁰⁹

Pervîn'in divanında sadece inanç, bilimsel veya tasavvufî konulardan birini açıklayan bir kıta görülmez. Bu tür konular genellikle başka konularla karıştırılarak işlenmiştir. Yani bir kıtada tasavvufî bir bahis söz konusu olsa, şiiri sadece o konuyla sınırlı olmaz. İnanç, felsefe ve ahlak gibi konuların kokusu ve tadı da şiirde vardır.¹¹⁰

¹⁰⁴ Pervîn İ'tisâmî, s. 349.

¹⁰⁵ Vahîd Sebziyanpûr ve Zehrâ Bakırî, “Himmet ve Kâr-ı Muzaaf Der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *Kitâb-ı Mâh-ı Edebiyat*, Sayı: 47, 1389, 13.

¹⁰⁶ “Pervîn-i İ'tisâmî”, Erişim tarihi: 17 Şubat 2012, www.irankulturevi.com/lang-tr-Pervintisami.cgi

¹⁰⁷ Sebziyanpûr ve Bakırî, s. 13.

¹⁰⁸ Suheylâ Levîmî ve Ferhende Behâmîrîyan Kahferrûhî, “Âmûzehâ-yi Kur'ânî Der Âyine-i Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *Zen ve Ferheng*, Sayı: 1(3), 1389, s.68.

¹⁰⁹ “Nümûnehâyî ez Suhenân-ı Çend Ten Üstâd-ı Şi'r Ve Edeb-i Fârisî Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *İrannâme*, Sayı: 21, 1366, s.123.

¹¹⁰ Hâlıkî Râd, s. 27.

Pervîn'in şiirlerinde ahlak, tasavvuf, doğru yola girme, nefse ve şeytana uymama, ilahi ve yüce makamlara hazırlanma ve kadere rıza gösterme gibi dinde yeri olan konulara genel ifadelerle yapılan işaretler ve göndermeler çoktur. Ama özel olarak dinî bakış ve hassasiyet şeklinde özetleyebileceğimiz ve tamamen dinî noktalara açıkça yer veren ifadeler ve şiirler yoktur.

Din, tüm Fars şiiri tarihinde diğer unsurlardan daha çok payı olan konudur. Bir kaç istisnayı geçerse *Kisâi-yi Mervezî*'den *Melikü's-Şuarâ Bahâr*'a tüm İran şairleri, Peygamber'e, ehl-i beytine, İslam'a ve de dört halifeye pek çok kaside ve kıta söylemişlerdir. Pervîn'in divanında bu türden dinî şiirlerden bir şey yoktur. Pervîn efsanelerin, münazaraların ve çağının yeni toplumsal problemlerini tasnifle uğraşmıştır. O, bu çağın şair ve yazarları gibi kendi devrinin çocuğu olmuş ve eski dinî eğitim defterini kapatmış; zevkle batının yeni ilimlerini öğrenmeye yönelmiştir.¹¹¹

Pervîn'in şiirinde insan dışındaki tüm varlıklar belli ve ince bir ölçüyle âlemde hareket ederler. İnsana, sadece hayır ve şer arasında birini seçebilme hakkı verilmiştir.¹¹²

Pervîn, *Kur'ân* ayetlerini iki şekilde şiirlerinde kullanmıştır; Biri alıntı şeklinde; diğeri ise *Kur'ân*'dan bir kelimedenden yararlanma şeklindedir.¹¹³ Tabi ki alıntıdan kasıt, ayetlerin cümle olarak alınması değildir. Ayetlerin anlamlarının şiirde kullanılmasıdır. Ayrıca bazen bir kelime veya terkip kullanmış; telmih ve işaretle bulunmuştur.

Diğer taraftan Pervîn-i İ'tisâmî *Kur'ân* kıssalarına, öğütlerine ve işaretlerine pek çok şiirinde dikkat çeker. *İbrahim, İsmail, Mûsâ, İsâ ve Süleyman* Peygamberlerin hikâyelerine değinir ve özgün bir güzellikle hikâyeleri anlatır.¹¹⁴ Bunlar dışında *Nuh, Lokman, Meryem, Âdem, İsrailoğulları* gibi geçen başka isimler de vardır. “Yed-i Beyzâ”, “Takva elbisesi”, “asa ve ejderha”, “el”, “dil” ve diğer öğelerin tanıklıkları gibi ifadeler ayetlerden alınan ifadelerdir.

Yine “şüphe ve iman”, “günah yükü”, “nefs-i emmareden kaçınma”, “ilahi kazâ”, “mücadele ve çalışma”, “kanaat”, “faiz ve rüşvetten kaçınma”, “ayıpları aramaktan kaçınma”, “hırsı terketme”, “hevâ ve heves”, “mal ve altın biriktirenler”, “ibret alma”, “ölüm”, “yaratılışın amacı”, “yoksullara yardım”, “yetim malı”, “doğru yol”,

¹¹¹ Müeyyid, s. 224.

¹¹² Muhammedî, s. 34.

¹¹³ Levîmî ve Kahferrûhî, s.70.

¹¹⁴ Meryem Mihracî, “Kur'an Der Âyine-i Şi'r-i Pervîn”, *Beşâret*, Sayı: 79, 1389, s.50.

“müminlerin yüzü”, “şeytanın esiri”, “sapmışlar ve doğru yolda olanlar”, “amellerin heba olması”, “sabrı tavsiye etme”, “evrenin hikmetli yaratıldığı”, “nur ve karanlık” gibi konular da ayetlerden alınmış ifadelerdir.

Pervîn’in şiirlerinde geçen pek çok dize ve beyit *Kur’ân*’daki farklı ayetlere ve dinî esaslara işaretler içerir. Bunlarda değinilen konular ve işaret ettikleri ayetlere kısaca bazı örnekler verilecek olursa şu başlıklar verilebilir:

1-Benliği ve başınabuyrukluğu terketme:

خود رای می نباش که خودرای

راند از بهشت، آدم و حوا را^{۱۱۵}

Başınabuyruk olma! Çünkü başınabuyrukluk

Sürdü Cennet’ten Âdem ve Havva’yı

İşaret ettiği ayet: (*Tâhâ*: 20/121)

2- Yoksullara yardıma davet:

مشو خودبین، که نیکی با فقیران

نخستین فرض بودست اغنیا را

ز محتاجان خبر گیر، ای که داری

چراغ دولت و گنج غنا را^{۱۱۶}

Bencil olma! Çünkü fakirlere yardım

Olmuş zenginlerin ilk farzı

Muhtaçlardan haberdar ol

Ey devlet ışığı ve zenginlik hazinesine sahip kişi

İşaret ettiği ayetler: (*Bakara*: 2/254¹¹⁷, *Bakara*: 2/263¹¹⁸, *Nisa*: 4/38¹¹⁹)

3-Şeytandan sakınma ve ondan uzak durma:

ز ابلیس ره خود میپرس گرچه

¹¹⁵ İ’tisâmî, s. 44.

¹¹⁶ İ’tisâmî, s. 145.

¹¹⁷ *Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.*

¹¹⁸ *Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir.*

¹¹⁹ *Bunlar, mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah’a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır.*

در بادیه ی کعبه رهسپار است^{۱۲۰}

*İblis'ten yolunu sorma! Gerçi
Kâbe çölünde olsa da yolcu*

کعبه ی دل مسکن شیطان مکن

پاک کن این خانه که جای خداست^{۱۲۱}

*Şeytan'a mesken yapma gönül Kâbe'sini
Temizle Allah'ın yeri olan bu evi*

İşaret ettiği ayetler: *Yâsin*: 36/60¹²², *Meryem*: 19/44¹²³

4-Putperestlikten sakındırma:

سوی بتخانه مرو، پند برهمن مشنو

بت پرستی مکن، این ملک خدائی دارد^{۱۲۴}

Puthane tarafına gitme, dinleme Brehmen'in öğüdünü

Putperestlik etme, bu mülkün vardır bir ilahı

İşaret ettiği ayetler: *Lokman*:31/13¹²⁵, *Hac*:22/26¹²⁶

Pervîn, sadece kulağa değil, ruha da hitap eder. O, zor ve anlaşılmasız ifadelerle yer vermemiş, teşbih ve hikâyelerden çok yararlanarak şiirlerinin, okuyucunun zihninde şekillenmesini sağlamıştır.¹²⁷ Şiirlerinin hepsinde hakikati arayan ve gerçeği gören bir şairdir. Bu nedenle hayatın acılarını herkesten daha iyi idrak etmiş ve kendine has bir beceri ile okuyucularına sunmuştur.¹²⁸ Şiirlerinin özü, fazilet, ahlak, ilim, hüner ve sosyal duyarlılıktır. Her şiirinde bir tavsiye, bir öğüt, bir nasihat, bir ibret ve hatırlatma vardır. Şiirleri toplumun her kesimine hitap etmiştir.

¹²⁰ İ'tisâmî, s. 48.

¹²¹ İ'tisâmî, s. 59.

¹²² *Ey Âdemoğulları! Ben, size, "şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur" diye emretmedim mi?*

¹²³ *Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân'a isyankâr olmuştur.*

¹²⁴ İ'tisâmî, s. 334.

¹²⁵ Hani Lokman, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür."

¹²⁶ Hani biz İbrahim'e, Kâbe'nin yerini, "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle" diye belirlemiştik.

¹²⁷ İsmâîl Hâkimî, *Edebiyyât-ı Mu'âsır-ı İrân*, Tahran, 1373, s. 37.

¹²⁸ Zebihullah Safâ, *Genc-i Suhen*, Tahran, 1354, s. 293.

Pervîn'in şiirlerinin her dizesine yansıyan şey, manevi olgunluk, Hakk'a boyun eğme, nefsin esaretinden kurtulmadır. Şiirleri, ilahi mesajlarla donatılmıştır. Bir ârif ve sûfî gibi konuları işlemiştir.¹²⁹ Pervîn'in sözlerinin rağbet görmesi, şu noktalardan kaynaklanmıştır: "Allah'ı tanımaya ve irfana yönelişi"; "terbiye ve ahlaka önem vermesi"; "kişisel olmayan, tüm insanlıkla alakalı acılara ve sıkıntılara yer vermesi".¹³⁰

Pervîn, şiiriyle ebedileşmiştir. Çünkü rûhi tüm kavramları İslamî kavramlarla birleştirmeye çalışmıştır.¹³¹

Pervîn'in şiirlerinde ahlaki öğütler, olgun insanı ortaya çıkarmak için yapılan tavsiyeler oldukça çoktur. Bu tavsiyelerinde her insanın kişisel olarak ulaşması gereken nokta ve bu şekilde oluşması istenen dünyaya ait arzular vardır. *Şairin şiirlerinde bu dünyanın oluşması ve insanın olgunlaşması için en çok zikredilen öğelerin başında ilim, sanat, hikmet ve marifet gelir.* Çünkü o, cehaletin toplumda nelere sebep olduğunu iyi bilmektedir:

جهل چون شب پره و علم چو خورشید است

نکند هیچ جز این نور، گریزان^{۱۳۲}

Cehalet yarasa gibi, ilim ise güneş misali

Onu kaçıramaz bu nurdan başkası

یکی کشتی از دانش و عزم باید

چنین بحر پر وحشت بیکران^{۱۳۳}

İlim ve gayretten bir gemi lazım

Böyle korkunç ve sınırsız bir deniz için

Pervîn'e göre hikmetin hedefi düzelme ve olgunluğa ermedir, bu insanın saadetiyle sonuçlanır.¹³⁴

گوشوار حکمت اندر گوش جان آویختن

چشم دل را با چراغ جان منور داشتن^{۱۳۵}

¹²⁹“Pervîn-i İ'tisâmî-3”, Erişim tarihi: 25 Şubat 2012, <http://www.tebyan.net/index.aspx?pid=178520>

¹³⁰ Bânûkerîmî, s. 249.

¹³¹ Peykânî, s. 35.

¹³² İ'tisâmî, 1384, s. 56

¹³³ İ'tisâmî, s. 79

¹³⁴ Parsâ ve Yegâne, s. 100.

Hikmet küpesini can kulağına takmak
Kalp gözünü can lambasıyla aydınlatmak

Şair, insanın ruhi ve ahlaki yüceliğini gerçekleştirmek ve üstün ahlak için hikâyesel zeminler oluşturur ve bunlar ise sonuçta insanın olgunluğa erişmesi ile sonuçlanır. Pervîn, bu amaca ulaşmak için şiirlerinde Hakk’a olan *hakiki aşkın* ve maneviyata olan bağlılığın büyüklüğünden işaretler göstermektedir.¹³⁶

کتاب عشق را، جز یک ورق نیست

در آن هم، نکته ای جز نام حق نیست^{۱۳۷}

Aşk kitabında tek yaprak dışında bir şey yoktur
Onda da Hakk’ın adından başka nükte yoktur

Pervîn, divanında dünya üzerinde çok durur ve dünya üzerinde yaptığı vurguların ortak noktası genellikle dünyanın geçici, değersiz ve tehlikeli olduğudur:

چرخ و زمین بنده ی تدبیر تست

بنده مشو درهم و دینار را^{۱۳۸}

Felek ve dünya senin düşüncenin esiri
Olma dirhem ve dinarın esiri

Fars edebiyatının temel imgelerinden olan kazâ ve kader, Pervîn’in en çok kullandığı kelimeler arasında yer alır. Hayattaki pek çok şeyin sorumluluğunun üzerine atılacağı varlıklar kazâ ve kaderdir. Her şeyi yapandır ve her şeyin üstünde güçleri vardır. *Behcet Seyyidî*, Pervîn hakkında şöyle der: “*Fars şiiri ve edebiyatının bu kısa ömürlü ve çok meyveli yıldızı, kazânın zarar görenlerindendi. Bu nedendir ki şiirlerinde 70 defa kazâ ve kaderden söz etmiştir.*”¹³⁹

Şairin kazâ ve kadere olan vurgusunun yoğunlaştığı döneme bakılırsa özellikle divanının ilk ve ikinci baskısı arasındaki dönemde yani Rızâ Şâh’ın yönetimde güçlü olduğu zamanda söylediği şiirler daha çok dikkate değerdir.¹⁴⁰

¹³⁵ İ’tisâmî, s. 111.

¹³⁶ Parsâ ve Yegâne, s. 102.

¹³⁷ İ’tisâmî, s. 265.

¹³⁸ Pervîn İ’tisâmî, s. 90.

¹³⁹ “Pervîn İ’tisâmî”, Erişim tarihi: 26 Şubat 2012, <http://www.parvinetesami.blogfa.com/>

¹⁴⁰ “Çend Kelime Der Bâre-i Pervîn-i İ’tisâmî”, s. 207.

Pervîn'in divanında göze çarpan temel konulardan biri de “kadınlar”dır. Bu konu hem *toplumsal* boyutuyla hem de *kadınlık ve annelik* boyutuyla işlenmiştir. *Pervîn, saf düşüncesini kendi hemcinslerinin toplumsal ve ahlaki meselelerine hizmet için kullanan bir şairdir.*¹⁴¹

Şiirlerinde işlediği kadarıyla Pervîn, kadınlar hakkında daha çok şu noktalara vurguda bulunur:

- 1- *Kadınların bilgisi ve toplumun geleceğinin onların elinde olduğu.*
- 2- *Kadınların bilgidan yararlanması ve bu bilginin toplumdaki etkisi.*
- 3- *Kadınların toplumdaki her türlü bozulmalardan uzak oluşları.*¹⁴²

Pervîn, şiirlerinde kadının mistik ve duygusal ruhunu göstermeye gayret etmiştir. Şiirlerinde kadın haklarına; erkek ve kadının eşit haklara sahip olduğuna ve anneliğe değinmiştir. Bir kadın olarak diğer kadınların çektiği sıkıntılara işaret etmek ve bu problemlere vurgu yapmak, onun için bir görevdir. O, kadınlar hakkında gerçekleştirilen faaliyetlere siyasi olarak doğrudan katılmasa da onları, şiiriyle desteklemeye çalışmıştır.

İran şairlerinin, şiirlerinde kadınlarla ilgili en çok işlenen konuların başında “aşk” yer alır. Fakat bu aşk, çoğunlukla ilahi bir aşktır ve âşık kişi sâliktir. Pervîn de dinî ve ahlaki konuları şiirlerinin her alanında gösteren bir şair olarak; dünyevi aşklardan uzak bir bakış açısıyla şiirlerini yazmıştır.

O, şiirlerinde çok açık bir şekilde kadınla ilgili tespitlerde bulunmuştur. Pek çok bilge ve edebiyatçı gibi erkek ve kadın terazisinin ağırlığını, ev işlerinin idaresinde eşit saymıştır. Bu tespitte şair, çok açık bir şekilde kadınların içinde olması gereken durumu ortaya koymuştur:

وظیفه ی زن و مرد، ای حکیم، دانی چیست

یکیست کشتی و آن دیگر یست کشتیبان

چو ناخداست خردمند و کشتیش محکم

دگر چه باک ز امواج و ورطه و طوفان¹⁴³

Kadın ve erkeğin vazifesi, ey bilge bilir misin nedir?

Biri gemi, diğeri de kaptan

Kaptan akıllı ve gemi sağlam olunca

¹⁴¹ Sebzianpûr ve Bakırî, s. 13.

¹⁴² Peykânûr, s. 43.

¹⁴³ Pervîn İ'tisâmî, s. 247-248.

Artık korkulur mu ki dalga, uçurum ve tufandan

Pervîn, kadınların hayatlarının farklı devrelerini ve bunlardan anneliği, hiç çocuk sahibi olmamasına ve annelik şefkatinden mahrum olmasına rağmen çok iyi tasvir etmiştir.¹⁴⁴ O, kıtalarında kendi annelik şefkatini ve ruh güzelliklerini kuşların, fakir annelerin ve çaresizlerin diliyle ifade ederken okuyucuyu kendi hayal âlemine çekmiş; bazen üzmüş, bazen düşündürmüş; nadir olarak da güldürmüştür. Ama hepsinden önemlisi ahlak dersi vermiştir.¹⁴⁵

Pervîn, bazı şiirlerinde “kadın hakları” konusunu bağımsız olarak işlemiştir. Kadının konumu ile ilgili olarak söylediği en büyük şiir “*Üns Meleği*” adlı şiiridir. O, bu şiirinde kadının kişiliğini gönül alıcı bir şekilde ele almış, dinî inançlarından da bu şiirinde faydalanmıştır. Ona göre kadının olmadığı sarayda, sevgi ve şefkat yoktur. “*Fakirin üzüntüsü*”, “*Güçlü ve Güçsüz*”, “*Yoksul*”, “*Karabahtlı*”, “*Yaşlı kadının şikâyeti*”, “*Yaralı kalp*”, “*Kazâ kemani*”, “*Arzulu çocuk*”, “*Uzak görüşlü anne*” gibi şiirlerinde kadını, özellikle anneyi savunmuştur.¹⁴⁶ O, “*İffet hazinesi*” (Genc-i iffet)¹⁴⁷ isimli şiirinde ise kadınların özgürlüğünü savunur.¹⁴⁸

Ona göre toplumun manevi dinamiklerinin ayakta kalmasını sağlayan ve büyük insanların toplumlarda ortaya çıkmasını sağlayan kişi “anne”dir. Yani eğer anne, iyi bir terbiye ile çocuğunu eğitmişse iyi bir birey ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle eğer tarihte büyük işler yapan akıllı kimseler yetişmişse aslında onların büyüklüğü, onları yetiştiren kişiye, yani anneye bağlıdır ve asıl büyük olanlar onları yetiştirenlerdir.

Pervîn’e göre anne terbiyesi bir “okul” görevi görmektedir. Bu konuda şair, tarihte ünlü zeki kişilerden Eflâtun ve Sokrat’ı örnek verir ve bunların büyüklüklerini annelerine bağlar:

اگر فلاطن و سقراط، بوده اند بزرگ

بزرگ بوده پرستار خردی ایشان

¹⁴⁴ Peykânûr, s. 29.

¹⁴⁵ Güller Nuhoğlu, “Pervîn-İ İ’tisâmî Ve Şiirlerinde Kadın Konusu”, *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı 9, 2006, s. 49.

¹⁴⁶ “Pervîn İ’tisâmî-3”, Erişim tarihi: 25 Şubat 2012, <http://www.tebyan.net/index.aspx?pid=178520>

¹⁴⁷ Bu şiirin diğer bir adı ise “Zen der İran” (*İran’da kadın*)’dır.

¹⁴⁸ “*Zindegînâme ve nakd-ı eş’âr-ı Pervîn-i İ’tisâmî*”, Erişim tarihi: 25 Şubat 2012, <http://www.irane7000saale.com/pdf-Iran-7000/Ganjine-PDF-IranShenasi/Iranian-%28Iran7000%29/PARVIN-irane7000saale.pdf>

بگواهاره ی مادر، بکودکی بس خفت

سپس بمکتب حکمت، حکیم شد لقمان

چه پهلوان و چه سالک، چه زاهد و چه فقیه

شدند یکسره، شاگرد این دبیرستان^{۱۴۹}

Eflâtun ve Sokrat büyük olmuşlarsa

Büyükmüş küçüklükteki bakıcıları

Anne beşiğinde çocukken çok uyudu

Sonra hikmet okulunda hekim oldu Lokman

“Pehlivan”, “sâlik”, “zâhid” ve “fakîh”

Oldu bu okulun tüm öğrencileri

همیشه دختر امروز، مادر فرداست

ز مادرست میسر، بزرگی پسران^{۱۵۰}

Daima bugünün kızı yarının annesidir

Oğulların büyüklüğü anneyle gerçekleşir

دامن مادر، نخست آموزگار کودک است

طفل دانشور، کجا پرورده نادان مادری^{۱۵۱}

Anne kucağı, çocuğun ilk öğretmenidir

Zeki çocuğu, cahil anne nereden yetiştirmiştir

Pervîn'in şiirlerinde münazara şeklinde aktardığı pek çok hikâye, çocuklar için oldukça çekicidir. Çünkü şair, şiirlerinde hem özne olarak çocuklardan bahsetmiş; hem de çocukların dinlemeyi ve okumayı sevdiği bir dil kullanmıştır. Bu konuda Muhammed İsti'lâmî şöyle der: “Farsça söyleyen şairlerden de bu zamanda çocuklar ve gençler için özel bir düşünce ortaya çıkaran ve şiirler söyleyenler olmuştur. ...Pervîn-i İ'tisâmî'nin kısa, tatlı ve duygu dolu hikâyelerini de çocuklar ve gençler için okunmaya değer en iyi şiirlerden saymak gerekir.”¹⁵²

¹⁴⁹ İ'tisâmî, s. 247.

¹⁵⁰ İ'tisâmî, s. 248.

¹⁵¹ İ'tisâmî, s. 338.

¹⁵² Muhammed İsti'lâmî, *Berresî-yi Edebiyat-ı İmrûz*, İntişârât-ı Emir Kebir, Tahrân, 1352, s. 211-212.

Şairin toplumsal açıdan ele aldığı bir diğer konu da çalışma ve tevekkülün önemidir. Bu da Pervîn'in divanındaki temel konulardandır. Çalışma, insanı ve toplumları ileri götüren en önemli şeydir. Eğer çalışma olmazsa şairin şikâyet ettiği ve toplumsal bir sorun olan fakirlik ve diğer kötü sonuçlar baş gösterir. Şair, çalışmanın önemine evrendeki pek çok farklı şeye benzetmeler yaparak değinir.

Pervîn, çalışıp çabalamayı varlığın esası olarak görür. Pervîn'in bakışında her şeyin hareketi yaratılış sistemiyle ve mutlak hakikat ile aynı ahenge sahiptir. Karınca, serçe, örümcek, kuş ve güvercin, hatta damla ve zerre dahi bir koşturmaca içindedir.¹⁵³

نشاید که بیکار مانیم ما

چو یک قطره و ذره بیکار نیست¹⁵⁴

İşsiz kalmamız bize yakışmaz

Katre ve zerre işsiz değilken

از کار سخت خود نکنم هیچ شکوه، زانک

ناکرده کار، می نتوان زیست کامکار

جز سعی، نیست مورچگان را وظیفه ای

با فکر سیر و خفتن خوش، مور را چه کار¹⁵⁵

Kendi zor işimden hiç şikâyet etmem, çünkü

İş yapmayan yaşayamaz mutluca

Yoktur karıncanın vazifesi çalışmak dışında

Güzelce gezip yatmak karıncanın neyine

Pervîn'in bazı şiirlerinde çalışanların ve emekçilerin haklarına vurgu vardır. Pervîn'in “*Ey rençber*” şiirinde erkek gibi bir cesaret ve korkusuzluk belirgindir. Şair, bu şiirde zaman ve zeminin kulağını sağır eden kendi döneminin sol görüşlü şiirlerinden etkilenmiştir. Tabi onun hangi derecede sol hareketlerin düşünce ve inanç temelleriyle

¹⁵³ Sebziyanpûr ve Bakırî, 15.

¹⁵⁴ İ'tisâmî, s. 214.

¹⁵⁵ İ'tisâmî, s. 320-321.

yakınlaştığını bilmiyoruz. Fakat Pervîn'in kendi dönemindeki diğer şair ve yazarlar gibi sol düşüncelerle tanışmasının yüzeysel olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁶

تا بکی جان کندن اندر آفتاب ای رنجبر

ریختن از بهر نان از چهر آب ای رنجبر

.....

از حقوق پایمال خویشتن کن پرسشی

چند می ترسی ز هر خان و جناب ای رنجبر

.....

گر که اطفال تو بی شامند شبها باک نیست

خواجه تیهو می کند هر شب کباب ای رنجبر¹⁵⁷

Ne zamana kadar güneşte can yıpratmak ey rençber!

Ekmek için yüzden su akıtmak ey rençber!

...

Payimal olan hukukun hakkında bir soru sor

Ne kadar korkacaksın her han ve dergâhtan ey rençber!

....

Eğer geceleri çocukların yemeksiz ise korku yok

Zengin her gece kuş kebabı yapıyorsa ey rençber!

Bunlar gibi pek çok açıdan değerlendirilebilecek olan Pervîn-i İ'tisâmî, modern asrın âdeta klasik ve kadim temsilcisidir. Pek çok güncel ve klasik konuyu etkili ve özgün bir biçimde ele alan ender İran şairlerinden biridir.

Muhammed Said Sultânî'nin dediği gibi “...Gerçekten Pervîn-i İ'tisâmî'nin sadece kendi zamanında ve kadın şairler arasında değil, belki tüm Fars şairleri arasında yüksek ve özel bir makam sahibidir...”¹⁵⁸

Zebihullah Safâ'ya göre “Pervîn-i İ'tisâmî İran kadın şairleri arasında en güçlü ve modern dönemlerin en ünlü şairlerindendir...”¹⁵⁹

¹⁵⁶ İ'tisâmî, s. 29.

¹⁵⁷ İ'tisâmî, s. 127-128.

¹⁵⁸ “Nümûnehâyî ez Suhenân-ı Çend Ten Üstâd-ı Şî'r Ve Edeb-i Fârisî Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *İrannâme*, Sayı: 21, 1366, s.126.

Pervîz Nâtil Hanleri'ye göre Pervîn, İran edebiyat tarihinin en büyük kadın şairidir.¹⁶⁰

Pervîn-i İ'tisâmî, İran edebiyat tarihinin büyük şairlerinden biri ve çağdaş edebiyat tarihinin istisnai çehrelerinden biri sayılmaktadır. O, kısa ömründe eşsiz ve kalıcı şaheserler geride bırakmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁹ “Nümûnehâyî ez Suhenân-ı Çend Ten Üstâd-ı Şi'r Ve Edeb-i Fârisî Der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *İrannâme*, Sayı: 21, 1366, s.126.

¹⁶⁰ “Pervîn-i İ'tisâmî”, Erişim tarihi: 24 Mart 2012, <http://shaeraneiran.blogfa.com/cat-14.aspx>

¹⁶¹ Bînâyî, s. 28.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME ve DİVAN TAHLİLİ

2.1. DİN

2.1.1. İnanç

2.1.1.1. Din (Dîn)

Din, “Dâ-ne”, “de-ye-ne” fiil kökünden gelir. Bu fiilin, çeşitli kullanım biçimlerine göre “baş eğmek”, “itaat etmek”, “hakkını almak”, “ödünç almak”, “borç vermek”, “adet edinmek”, “baş eğdirmek”, “zorlamak”, “hesaba çekmek”, “idare etmek”, “ceza veya mükafat vermek”, “hizmet etmek”, “borç vermek” gibi anlamları vardır.¹⁶² Terim olarak; “Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla vazedilip, uyanlarını dünya ve âhirette kurtuluşa erdiren itikat ve ameller bütünü”¹⁶³ veya yüce Allah’ın, kullarının Hakk’a ulaşmaları için peygamberleri aracılığı ile akıl sahibi insanlara tebliğ ettiği ve onları dünya ve âhret mutluluğuna kavuşturan sistem, Allah’a iman ve ibadet hakkında tutulan yol” anlamındadır. Kelime olarak din, “ibadet”, “itaat”, “iman”, “takva”, “sîret”, “hâl”, “ceza”, “idare”, “tevhit”, “boyun eğmek” vb. anlamları içine alır.¹⁶⁴

Pervîn’in şiirlerinde dinî ve ahlaki mesajlar, güzel bir örgüyle örnekler ve hikâyeler yoluyla dolaylı olarak aktarılır. Genel olarak hak yolda gidilmesi, nefis ve şeytana uyulmaması, hayatın kısa olduğu, feleğin kötü olduğu ve bu manevi tehlikelere karşı uyanık olunması gerektiği çokça vurgulanır. Pervîn, dinî konulara çok açık olarak vurguda bulunmaz. Bu açıdan divanında sadece dinî öğelere vurguda bulunan bölümler yoktur.

Pervîn’e göre din, insanı her türlü tehlikeden koruyan bir kalkandır. Bu koruyucu olmadığı zaman, yani insan, dini elinde bulundurmadığında ve dine gerektiği gibi sarılmadığında şeytan gibi düşmanlar ona saldırır ve onu manen öldürür. Buna dikkat

¹⁶² Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1986, s. 122.

¹⁶³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009, s. 117.

¹⁶⁴ Hasan Akay, *İslami Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul 2005, s. 97.

çeken şair, dünyadaki maddi ve manevi tehlikeleri Hz. Mûsâ'nın önüne çıkan büyük yılan; dini de Hz. Mûsâ'nın asasına benzetir. Yani insan zamanın tehlikelerine din asasıyla karşı koyabilir:

حمله نیارد بتو ثعبان دهر

تا چو کلیمی تو و دینت عصاست

Zaman yılanı sana saldırmaz

Sen Kelîm gibi ve dinin asa oldukça

Kaside;13/14

Kişinin çalışması ve üzerine düşen vazifelerini yerine getirmesi gerekir. Şair insanların sadece konuşarak bir şeyler vadetmesini ve bazı iddialarda bulunmasını bu açıdan eleştirir. Çünkü ona göre sözden daha önemlisi iş yapmaktır. Uygulaması yapılmayan bilginin, bir faydasının olmayacağı pek çok dinî kaynakta aktarılır. Pervîn de insanı doğru, dürüst ve iyi davranmaya davet ederken bunun dine ait bir emir olduğunu ve dinin, insandan iş sergilemesini istediğini; sadece sözle bir şeyin halledilemeyeceğini ve hastalıkların sadece konuşarak iyileştirilemeyeceğini söyler:

دین از تو کار خواهد و کار از تو راستی

این درد با مباحثه درمان نمی شود

Din senden iş ister, iş ise senden doğruluk

Bu dert konuşmakla tedavi edilmez

Kaside;21/23

Bir şeye bağlılık gösterilmezse onun elde edilmesi zordur. Yani insan öncelikle elde edeceği şeye candan bağlı olmalıdır. Pervîn dine verdiği önemi, ona sadakatle bağlı kalınması gerektiğini dile getirir ve ikinci dizedeki ifadesiyle dine gösterilen bu sadakatin neticesinde Allah'ın insana manevi kapılar açacağını belirtir:

حلقه ی صدق و صفا بر در دین می زن

تا که در باز کند بهر تو دربان

Dinin kapısına tak sıdk ve safa halkasını

Ta ki kapıcısı sana açsın kapıyı

Kaside;05/17

İnsan bu dünyaya manevi bir ticaret yapmak ve kendisinden istenilen kulluk vazifesini yerine getirmek üzere gönderilmiştir. Çalışıp iradesiyle iyi bir manevi ticaret yapmalıdır. Tabi insanın en değerli manevi varlığı, imanıdır. İnsan bu imanı korumak için çalışmalıdır. Eğer kişi imanını korumazsa şeytanın insandan çalacağı şey elbette imandır. Bu konuda bir ayette şöyle buyrulur: “...*Ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın...*” (Mâide: 5/44). Pervîn de insanı imana sahip çıkma konusunda uyarırken bu ayete işaretle bulunur ve insanların bu hataya düştüğünü söyler:

جز تو کس نیست درین داد و ستد مغبون

دین گران بود، تو بفروختی ارزانش

Senden başkası kandırılmadı bu alışverişte

Din pahalıydı, sen sattın ucuza

Kaside;05/57

Din, toplum nazarında kutsal bir şey olduğu için dindar kişiler de toplumda saygın, güvenilir ve doğru algılanır. Ama bu sıfatları ve halkın hüsn-ü zannını kötüye kullanarak dinden maddi anlamda faydalanmaya çalışan ve dini, kendi dünyevi menfaatleri için kullanan insanlar da vardır. Hâkim ve kadılık makamı da dinî bir makamdır. İnsanların gözünde adaletin ve hakkın tecelli ettiği bir makamdır. Fakat bazı hakimler, bu makamı kendi menfaati için kullanmaktadır. Dinî kimliği nedeniyle yaptığı yanlışlıklar insanlar tarafından farkedilmez. Pervîn, din adına yanlış yapan ve makamını kötüye kullanan bir hâkimi, suçlu görülen bir hırsızla aynı yerde birlikte verip karşılaştırarak görülen ve görülmeyen hırsızlara dikkat çeker. Kadı'nın din hırsızını iken farkedilmediğini; ama altın gibi maddi şeyleri çalan hırsızların farkedildiğini söyler:

دزد زر بستند و دزد دین رهید

شحنه ما را دید و قاضی را ندید

Altın hırsızını bağladılar, din hırsızını kurtuldu

Bekçi bizi gördü, kadıyı görmedi

Mesnevi;58/17

Din'in sıfatları: *Amel gerektirmesi, Sadakatle bağlanması gerektiği, Değerli.*

Din'in benzetildiği şeyler: Hz. Mûsâ'nın asası.

2.1.1.2. Allah (Perverdegâr, Hudâ, Îzed, Hak)

Allah, sıfatları ve fiilleri kâmil olan vacibü'l-vücut'un ismidir.¹⁶⁵ Yüce Yaraticının en büyük ismidir.¹⁶⁶ Tüm ilahî sıfat, isim ve fiilleri içerir.¹⁶⁷ Allah'ın varlığı kendindendir. O, daima var olacaktır. Allah'ın eserleri, isimlerine; isimleri sıfatlarına; sıfatları da zatına işaret eder. Âlem ise sonradan yaratılmıştır ve "fânî"dir. Allah'ın sıfatları, zâtı, kudreti, kuvveti ve bilgisi, âlemi kuşatmıştır. O "bir"dir. Yönlerden münezzehtir. Yüz, şekil ve renkten uzaktır.¹⁶⁸ Allah zarurî, ezeli ve ebedî varlıktır. *Kur'ân*'a göre ona benzer hiçbir şey yoktur.¹⁶⁹

Edebiyatta ve özellikle tasavvuf edebiyatında Allah çok farklı sıfatlarla anılır. Allah'ın sıfatları ve isimleri fazla olduğu için bunlar şairler tarafından çok farklı şekillerde yorumlanarak aktarılır. Allah'ın her şeye "hâkim" olduğu, "kadir" olduğu, "nimet veren" olduğu gibi konular işlenir. Pervîn'in divanında hemen hemen her şiirinde çok farklı ve derin dinî ve manevî vurgular vardır. Bunların bazılarında da doğrudan Allah'ın adını veya sıfatını anarak farklı mesajlar verir.

Allah için kullanılan isimlerden biri "Perverdegâr"dır. "Yetiştirmek", "beslemek" anlamındaki "Perverden" fiilden türemiş olup Arapça'da Allah'ın isimlerinden olan "Mürebbi"ye (*terbiye eden*) karşılık gelir. İslam'da Allah hakkında inanılması ve kabul edilmesi gereken ilk şey, "bir ve tek olduğu"dur. Bunu kabul etmemek veya Allah'la beraber başka güçler düşünmek şirktir. Şirk ise insanların Allah'a karşı işledikleri en büyük günahıdır. Şair, insanların kalplerinde Allah dışında farklı sevgiler barındırdığından bahsederken tek yaratıcı olan Allah'a şirk koşarak ona arkadaşlar ve ortaklar edindiklerini belirtir:

انباز ساختیم و شریکی چند

پروردگار صانع یکتا را

Bazı ortaklar koştuk

¹⁶⁵ Seyyid Cafer Seccadî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul s. 42.

¹⁶⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012. s. 37.

¹⁶⁷ Amil Çelebioğlu, *Kültür ve Edebiyatımızda Allah*, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 93-108

¹⁶⁸ Pala, s. 21.

¹⁶⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, Ankara 2009, s. 51.

Tek olan, yaratıcı Allah'a

Kaside;07/39

Sultan, bir ülkeyi ve memleketi yöneten kişidir. Bir sultan bir yere hâkim olunca orada onun istediği işler olur. Bu, onun hâkimiyetinin gereğidir. Bu hâkimiyet noktasından yola çıkarak Allah pek çok yerde temsili "sultan" şeklinde nitelendirilir. Çünkü evren, bir saray gibi düşünülür ve Allah da bu sarayın yöneticisi ve sultanıdır. Pervîn manevi âlemler içeren insan kalbini bir saraya benzetir ve eğer bu kalp sarayında Allah, hâkim ve sultan olursa orada başka kimseye yer kalmayacağını söyler. Bu şekilde kalpte sadece Allah sevgisinin bulunması gerektiğine vurgu yapar:

اندر آندل که خدا حاکم و سلطان شد

دیگر آندل نشود جای کس دیگر

Allah'ın hâkim ve sultan olduğu kalpte

Artık o gönül, başka kimseye mekân olmaz

Kaside;12/18

Allah'ın güzel isimlerinden biri de "Alîm"dir. Yani; "yaratıkların bilemedikleri sırları ve gizlilikleri bilen" demektir.¹⁷⁰ Bu anlamı ifade eden bir ayette şöyle buyrulur: "Allah, gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir" (Nahl: 16/19). Yine insanlar kendilerince bazı hesaplar yapıp birilerine tuzaklar kurarlar. Ancak Allah insanların tuzaklarını boşa çıkarmaya kadirdir. Çünkü O, tuzak kuranlara karşı en büyük tuzak kurucudur. Pervîn de bir beytinde Allah'ın bu iki isim ve sıfatına değinir. Beytin geçtiği şiirde birini öldürdüğü için zindana giren bir şahsın yaptıklarına karşılık düştüğü durumu itiraf etmesi anlatılır. Burada bu şahıs, gizlediği şeyin Allah tarafından bulunduğunu ve kendisinin tuzak kurmasına karşılık Allah'ın da tuzak kurduğunu söyler. Burada Allah'ın iradesinin her şeyin üzerinde olduğuna değinilmiştir:

نهفتم من و ایزدش باز یافت

چو من بافتم دام، او نیز بافت

Ben sakladım, Allah tekrar buldu

Ben tuzak kurdukça o da kurdu

¹⁷⁰ Akay, s. 30.

Mesnevi;92/15

Allah'ı bilmek ve tanımak ancak “aşk” ile olur. Gerçek aşka ulaşmak ise ilimle olmaz.¹⁷¹ İlahî ve hakiki aşk, maneviyat ve ruhta gerçekleşir. Bu aşka kapılan kişi, Allah'ı hedefine koyan ârif, artık maddi ve bedenî duyarlılıklarını aşar. Bedenin çekeceği acılar, hissedilmez olur. Pervîn ilahî aşkın bu yönünü bir delinin ağzından ifade eder ve bu kişinin aşk-ı Hak'ın alevine kapıldığı için elinin yanışını fark etmediğini söyler:

عشق حق، در من شرار افروخته است

من چه می دانم که دستم سوخته است

Hak aşkı, bana düşürmüş kıvılcımı

Nereden bileyim ben elimin yandığını

Mesnevi;99/25

Ârifler ve dervişler ilahî aşkla kendilerinden geçmişlerdir. Davranışları normal insanlardan farklıdır. Onların bu hali, toplumda delilik olarak değerlendirilir. Pervîn, dervişler için dertlere çare olacak tek tabibin Allah olduğuna ve ondan başkasının onların manevi dertlerine ve hastalıklarına çare olamayacağına değinir:

من چه دانم، کان طبیب اندر کجاست

می شناسم یک طبیب، آنهم خداست

Ne bileyim ki o tabip nerededir

Bir tabip biliyorum, o da Allah'tır

Mesnevi;99/29

Allah'ın rahmet kapıları devamlı açıktır. Fakat insanlar bunun farkında olmayıp zor ve kötü bir duruma düşünce yardım ve rahmet kapısı açık olan Allah'a yönelmeyip insanlardan yardım isterler. Pervîn, yaşlı ve fakir bir adamın görünüşte düştüğü kötü bir durumda Allah'ın yardımıyla karşılaşmasını aktarırken fakir yaşlının insanlardan medet beklediğini; oysa Allah'ın kapısının devamlı açık olduğunu belirtir. Şair bu beyitle insanların kötü durumlarında bile ilahî bir hikmet olduğunu görmelerini ve Allah'ın

¹⁷¹ Cebecioğlu, s. 65.

rahmet kapılarının açık olduğunun unutulmaması gerektiğini ve asıl Ondan niyazda bulunulması gerektiğini söyler:

من به مردم داشتم روی نیاز

گرچه روز و شب در حق بود باز

Ben insanlardan ediyordum niyazı

Gerçi gece gündüz açıktı Allah'ın kapısı

Mesnevi;125/47

İslam'ın temel esaslarından biri de Allah'ın birliği ve tekliğidir. Birlik sadece Allah'a özgüdür. İnsan aciz bir kuldur ve kendi başına, kendi gücüyle yaşayamaz. Bu nedenle, başka insanların ve varlıkların yardımına muhtaçtır. Şair, güldeki dikenlerden yakınan bülbüle cevap olarak, yalnızlığın kullara layık olmadığını; bunun Allah'a özgü olduğunu söyler. Burada şair, insanların aciz olduğunu ve kaderin takdir ettiği şeylerin insanla beraber olacağını, buna karşın hiçbir eksikliğin olmaması özelliğinin de sadece Allah'ta bulunduğunu söyler:

بنده، شایسته ی تنهائی نیست

حق تعالی و تقدس، تنهاست

Kul, yalnızlığa layık değildir

Yüce Hak Teâlâ yalnızdır

Mesnevi;128/23

Allah'ın sıfatları: *Gizli şeyleri bilir, Tuzak kurar, Onun aşkı kişiyi kendinden geçirir, Şifa verendir, Rahmet kapısı devamlı açıktır, Teklik ve yalnızlık ona özgüdür.*

Allah'ın benzetildiği şeyler: *Sultan, Hâkim, Tabip.*

Allah için kullanılan terkipler: *Perverdegâr-ı Sâni-i Yekta, Aşk-ı Hak.*

2.1.1.3. Peygamberler

2.1.1.3.1. Âdem (Âdem)

Âdem, İbranice bir kelime olup “topraktan olan” ve “kırmızı” anlamında¹⁷² Âdem’in dili İslami görüşe göre Arapça, Yahudi ve Hristiyanlara göre ise Aramicedir.¹⁷³ Arapça anlamı “adam” demektir.¹⁷⁴

İlk insan ve ilk peygamberdir.¹⁷⁵ Âdem, *Kur’ân-ı Kerim*’de ismi geçen peygamberlerdendir. Semavi dinlere göre Yine birçok hadiste “*Ebü’l-beşer*” (*İnsanlığın Babası*) künyesiyle ve “*Safıyyullah*” yani “*Allah’ın temiz kulu*” sıfatıyla anılır.¹⁷⁶ Ayrıca “*Ebü’l-Verâ*”, “*Ebü Muhammed*”, “*Muallimü’l-esmâ*” olarak da isimlendirilir.¹⁷⁷ Âdem önce çamurdan yaratılmış; sonra ona ruh üflenmiştir. Bazı rivayetlere göre Âdem kırk yaşında “*Firdevs*” adındaki Cennet’e götürülmüş. Cennet’te yahut daha önce Mekke dışında uyurken, sol kaburga kemiğinden Hz. Havva yaratılmış ve Allah onları nikâhlamış. Yasak edilen ağaçtan veya bitkiden unutarak önce Havva, sonra Âdem yedikleri için Cennet’ten çıkarılmışlar.¹⁷⁸ Âdem, Allah’ın kendisine suhuf indirdiği ilk peygamberdir.¹⁷⁹

Âdem, İran mitolojisindeki Geyûmers’e denk gelir.¹⁸⁰ Edebiyatta Âdem, çok farklı yönlerle anılır. Çamurdan yaratılması, meleklerin kendisine secde etmesi, şeytanın ona secde etmemesi, yasak ağaca dokunmaları ve Cennet’ten kovulması gibi konularda telmih yoluyla değinmelerde bulunulur. Âdem peygamberin adı veya “*insan*” anlamına gelen (إنس) kelimesiyle ve “*yokluk*” anlamına gelen adem (عدم) kelimesi arasında cinas yapılır. Yılan, Şeytan, Cennet, Havva, Yasak meyve vs. ile uyumlar kuran Âdem kelimesi, “*Mutlak insan*” anlamıyla da sıkça karşımıza çıkar.¹⁸¹ Hz. Âdem’in şahsında

¹⁷² Muhammed Muîn, *Ferheng-i Fârisî*, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran, 1992, V, s. 12.

¹⁷³ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2008, s. 46.

¹⁷⁴ Cebecioğlu, s. 32.

¹⁷⁵ Akay, s. 14.

¹⁷⁶ Pala, s. 6.

¹⁷⁷ Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1335, II, s. 50.

¹⁷⁸ Muîn, V, s. 12.

¹⁷⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, I, s. 135.

¹⁸⁰ Muîn, V, s. 12.

¹⁸¹ Pala, s. 7.

insanın, yalnız Cemal'in mazharı olan melekten ve sırf Celal'in muhatabı olan İblis'ten üstün olduğu hükmüne ulaşılır.¹⁸²

Âdem ve Havva, Cennet'te beraberdi. *Kur'ân*'da açıkça ifade edildiği gibi Allah, Âdem ile Havva'ya Cennet'te istedikleri meyvelerden istedikleri kadar yiyebileceklerini; ancak bir tek ağaca yaklaşmamalarını söylediği halde şeytan, onları kandırıp o ağaca yaklaşmalarına sebep olmuş; neticede her ikisi de Cennet'ten çıkarılmışlardır. Yani ikisi de kendi iradeleriyle başına buyruk davranıp yasağı çiğnemişler ve neticede Cennet'ten atılmışlardır. Buradan yola çıkan şair, kendi başına ve nefsin istekleri doğrultusunda hareket edilmemesi gerektiğini söyleyip bu davranışın Âdem ve Havva'yı Cennet'ten çıkardığını belirtir. Burada ayrıca Taha: 20/121. ayete işaret edilmiştir¹⁸³:

خود رای می نباش که خودرایی

راند از بهشت، آدم و حوا را

Başına buyruk olma! Çünkü başınabuyrukluk

Sürdü Cennet'ten Âdem ve Havva'yı

Kaside;07/22

Âdem'in sıfatları: *Başına buyruk olması, Cennet'ten sürülmesi, Havva ile beraber olması.*

2.1.1.3.2. İbrahim (İbrâhîm, Halîl)

Büyük peygamberlerin üçüncüsüdür. Sâm oğullarından bir peygamberdir.¹⁸⁴ Dicle ve Fırat arasındaki Kelde ülkesinde doğmuştur.¹⁸⁵ Mezopotamya'daki Keldânî kavmine gönderilmiştir. Bu kavim, putlara ve yıldızlara tapmaktaydı.¹⁸⁶

Yaygın görüşe göre put yapan Âzer'in oğludur.¹⁸⁷ Hz. İbrâhîm'in babasının adı "Târah"tır. Nemrut, ona "Âzer" adını lakap olarak vermiştir.¹⁸⁸ Bir rivayete göre de

¹⁸² Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 374.

¹⁸³ "Bunun üzerine onlar (Âdem ve eşi Havva) o ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve Cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar. Âdem Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı."

¹⁸⁴ Huseyin Şehîdî-yi Mâzenderânî, *Ferheng-i Şâhnâme (Nâm-ı Kesân ve Câyhâ)*, Neşr-i Belh, Tahrân, 1377, s.120.

¹⁸⁵ İ'tisâmî, s. 388 ; Ayr. Bkz Mâzenderânî, s.120.

¹⁸⁶ "Hz. İbrahim", Erişim tarihi: 24 Temmuz 2014, <http://errahman.de:8181/tefsir-kulliyati/0001ek/0/vahit/006/074-105.htm>

¹⁸⁷ Hanlerî Kiyâ, s. 8.

Âzer Nemrut'un veziridir.¹⁸⁹ Oğulları, İsmail ve İshak dışında onun soyundan daha birçok peygamber geldiği için "Ebu'l enbiya" (*peygamberlerin babası*) da denilmiştir. İsrailoğulları, oğlu İshak'tan; Arap kavmi ise diğer oğlu İsmail'den türemiştir. Allah'ın varlığını kendi akıl ve mantığıyla bulmuştur. Allah, ona "Halilim" (*dostum*) diye buyurmuştur.¹⁹⁰ Kendisine on suhuf verilmiştir. Gördüğü rüya üzerine oğlu İsmail'i kurban etmek isterken, Allah tarafından İsmail'in yerine bir hayvan kurban olarak yollanmış ve İbrahim, onu kurban etmiştir. Putperest kavminin taptığı putları kırmış; bunun üzerine Nemrut, onu cezalandırmak için büyük bir mancınık yaptırarak ateşe attırılmıştır. Ancak rivayetlere göre atıldığı ateş, suya veya gül bahçesine dönüşmüştür. "Halil", "Halilullah" ve "Halilurrahman" gibi sıfatları vardır.¹⁹¹

Edebiyatta özellikle Putları kırması, oğlu İsmail'le ilgili rüyası, onu kurban etmek istemesi, Kâbe'yi inşa etmesi, "Allah'ın dostu" anlamındaki lakabı Halil ile, Hz. Muhammed'in İbrahim'in soyundan gelmesi, Nemrut tarafından ateşe atılması ve Allah'ın o ateşi bir gül bahçesine çevirmesi hadisesi ile aktarılır. Ayrıca bütün şairler tarafından telmih vasıtasıyla şiirde işlenmiştir. "Özellikle "sevgili", "güzellik-put-Halil" ilgisi içinde, "Nemrud-Halil-ateş" tenasübü içinde ve istiare yoluyla "sevgili" için bir benzetme ögesi olarak âşık-mâşuk-Halil ilişkisi ile anılmıştır."¹⁹² Allahın İbrahim'e tutmasını emrettiği dört cins kuşun "tavus" (*zînet*), "karga" (*hırs*), "horoz" (*şehvet*) ve "güvercin" (*hevâ*) olduğu bildirilir.¹⁹³ Divân şiirinde sevgilinin yanağı, "ateş" olarak düşünülünce âşık, İbrahim olmak ister. Bazen sevgilide İbrahim'in özellikleri var gibi gösterilir.¹⁹⁴

"İbrahim" ve "ateş" çoğu zaman birlikte bulunur. Zira ateşin gülistana dönüşmesi ve onu yakmaması Hz. İbrahim'in en önemli mucizelerindendir.

Şair, bir insanın hedefine ulaşması ve Allah'a yakınlaşması için o yolda gerekli her şeyi yapması gerektiğini; yoksa bir şey elde edemeyeceğini söyler. Bunu göstermek için "*hurma ağacı dışında bir yerden hurma çıkmaz ve Halil olan İbrahim dışında kimseye de ateş, gül bahçesi olmaz*" der:

¹⁸⁸ Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, IV, s.316.

¹⁸⁹ Pala, s. 224.

¹⁹⁰ Ve Hanif olarak Hz. İbrahim'in dinine tâbî olmuş ve vechini (fizik vücudunu) Allah'a teslim ederek muhsin olan kimseden, dînen daha ahsen kim vardır. Ve Allah, Hz. İbrahim'i dost edindi. (Nisa: 4/125)

¹⁹¹ Muîn, V, s. 75; Bkz. Pala, s. 224-226.

¹⁹² Metin Akkuş, *Divan Şiirinde İnsan, Dini Kişilikler*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000, s. 84-85.

¹⁹³ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 376.

¹⁹⁴ Pala, s. 226.

جز در نخیل خوشه ی خرما کسی نیافت

جز بر خلیل، شعله گلستان نمی شود

Hurma ağacı dışında hurma salkımını bulmadı kimse

Alev, gülistan olmaz Halil'den başka kimseye

Kaside;21/18

İbrahim, Kâbe'yi inşa ettiği için pek çok açıdan Kâbe'yle birlikte söz konusu edilir. Pervîn, “*Gönül Kâbe'si*” isimli şiirinde kalp ve gönlün maddi bir taş yapı olan diğer Kâbe'nin üzerinde bir derecede olduğunu; çünkü kalp Kâbe'sini Allah'ın yaptığını anlatırken Hz. İbrahim'in sıfatlarından olan “Halil” kelimesini kullanır. Şiirde Kâbe, dile gelip konuşurken Halil'in eliyle yapıldığını söyler:

مرا دست خلیل الله برافراشت

خداوندم عزیز و نامور داشت

Beni Halilullah'ın eli inşa etti

Allah beni değerli ve ünlü yaptı

Mesnevi;116/03

ترا گر ساخت ابراهیم آذر

مرا بفراشت دست حی داور

Âzer'in oğlu İbrahim eğer yaptıysa seni

Hayy ve Hâkim'in eli yüceltti beni

Mesnevi;116/27

Hiz. İbrahim'in Sıfatları: *Ateşten korunması, Halil olarak anılması, Kâbe'yi yapması, Babasının Âzer olması.*

2.1.1.3.3. Îsâ (Îsâ, Mesîh)

Îsâ kelimesinin Arapça olduğunu kabul edenler “donuk, beyaz renkte olmak” anlamında ‘ayes kökünden geldiğini ve rengi beyaz olduğu için onun bu adı aldığını ileri sürerler. Kelimenin “yönetmek, idare etmek” anlamındaki ‘avs kökünden türediğini

söyleyenler de vardır. Buna göre Hz. İsa'ı nefsinin taatle, kalbini muhabbetle ve ümmetini Allah'a davetle eğittiği için kendisine bu ad verilmiştir.¹⁹⁵ Diğer bir adı da "Mesih"tir. Sâmi dillerinde müşterek olan kelimenin fiil kökü Arapçada meseha, Asur dilinde maşâhu, Ârâmîce ve İbrânîcede mâşâh olup "el sürmek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak için eli bir şeyin üzerine koymak, yağ sürmek, yağla meshetmek" anlamındadır.¹⁹⁶

Kendisine İncil indirilmiştir. İsa Peygamber, bir mucize olarak Meryem-i Azra'dan babasız olarak doğmuştur.¹⁹⁷ İsa'ya mucize olarak; dokunduğu hastayı veya ölüyü iyileştirme ve diriltme özelliği verilmiştir. İsa, İsrail kavmini kendi dinine çağırmıştır; ama onlar kabul etmemişlerdir.¹⁹⁸ Onlardan sadece on iki kişi ona inanmış. Bu on iki kişiye "havârî" denilmiştir. Yahudiler İsa'yı öldürmeye kalkıştılar.¹⁹⁹ Havarilerden Yehuda isimli biri, otuz dirhem rüşvet karşılığında İsa'yı onlara göstermiş.²⁰⁰ Ve onu görünüşte çarmıha germişlerdir. Ancak İsa ise melekler tarafından göğe çıkarılmış ve kendisine kıyamete dek ömür verilmiştir.²⁰¹

İsa, edebiyatta babasız doğması yönüyle Allah'ın gücüne örnek olarak; eliyle mesh ederek hastalara şifa vermesi ve ölümlere hayat vermesi, göğe çekilmesi gibi noktalarla işlenir. Divan edebiyatında sevgilinin dudağı can bağışlamakta İsa'ya benzer. Bazen sevgiliden gelen seher yeli de diriltici özellikleriyle İsa'ya benzetilir.

Tasavvuf edebiyatında iyileştirici nefesi nedeniyle vusul makamına ulaşmış ve ölü kalpleri kutsî nefesleriyle canlandıran evliyayı anlatmak için kullanılır.²⁰²

Şair, Mesih'in kelime anlamlarında ve İsa'nın ayetlerde geçen sıfatlarında vurgulanan "doğruluk" ve "temizlik" sıfatlarına bizleri yöneltip İsa'yı göğe ve feleklere çıkaran şeyin de bu sıfatlar olduğunu söyler. Yani güzel sıfatlar insanı zorluklardan kurtarır. Ancak herkes bu güzel sıfatların değerini bilmeyip takdir etmeyebilir. Bu nedenle bazen kötü durumlara düşebilir. Fakat "temizlik" ve "doğruluk" gibi güzel sıfatlara sahip olanlar bir şekilde beladan kurtulur ve mükâfatlarını da İsa gibi alırlar:

پاکی گزین که راستی و پاکی

¹⁹⁵ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXII, s. 465.

¹⁹⁶ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 306.

¹⁹⁷ Milli Eğitim Bakanlığı, *İslam Ansiklopedisi*, V, s. 1062.

¹⁹⁸ Hanlerî Kiyâ, s. 354-355.

¹⁹⁹ Pala, s. 235-236.

²⁰⁰ Hanlerî Kiyâ, s. 354-355.

²⁰¹ Pala, s. 235-236.

²⁰² Seccadî, s. 244.

بر چرخ بر فراشت مسیحا را

Temizliği seç. Çünkü doğruluk ve temizlik

Göğe yükseltti Mesih'i

Kaside;07/23

Îsâ, İsrailoğulları tarafından öldürölmek istenmişti. Ancak Allah onu göğö çıkararak onların elinden kurtarmıştır. Bu nedenle yükselmek ve göğö çıkmak, Îsâ'nın özelliklerindendir. Pervîn de arzular isimli şiirlerinden birinde Îsâ gibi kanatsız olarak yükselmek ister:

همچو عیسی بی پر و بی بال بر گردون شدن

همچو ابراهیم در آتش گلستان داشتن

Îsâ gibi kanatsızca yükselmek göğö

İbrahim gibi gülistanı olmak ateşte

Mesnevi;04/02

Îsâ'nın sıfatları: *Temizlik, Çarmıha gerilmesi, Göğö çıkması.*

2.1.1.3.4. İsmail (İsmâîl)

Arapça bir kelime olmayan İsmail'in Süryanice olduğı söylenmekle birlikte aslı İbranice Yişmâ'êl'dir ve “Tanrı işitir” anlamındadır.²⁰³ Kur'an'da adı geçen peygamberlerden biridir. Hz. İsmail, İbrahim'in oğludur. İbrahim, Hâcer ile İsmail'i alıp Mekke'ye gitmiş; zemzem suyu İsmail'in çölde ayaklarının değdiği yerden çıkmıştır. İbrahim daha sonra orada oğlu ile birlikte Kâbe'yi inşa etmiş. Bu, Mekke'nin kuruluşunun başlangıcı olmuştur.

Hız. İbrahim'e, bir gün rüyasında oğlu İsmail'i kurban etmesi emrolunmuştur.²⁰⁴ Bunun üzerine İbrahim, henüz on iki yaşında bulunan oğlu Hız. İsmail'i, Mekke'de Sebîr dağının eteğinde onu Allah'a kurban etmek için تنها bir yere götürdü. Hız. İsmail ise: “Babacığım, emrolunduğın şeyi yap! İnşallah beni sabredenlerden bulursun (Saffat: 132)” demiştir. Fakat Allah, lütfuyla baba ile oğlun teslimiyetine mükâfat

²⁰³ Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, XXIII, s.76.

²⁰⁴ Muîn, V, s. 138.

olarak İsmail'in yerine kurban edilecek bir koç ihsan etmiş. İsmail, Yemen'de "Amelika" kavmine peygamber olmuştur.

Hz. İsmail, genellikle babası tarafından kurban edilmek istenmesiyle anılır.²⁰⁵ Ayrıca teslimiyeti, zemzem ve Kâbe ile dile getirilir ve sevgilinin gözü için benzetmelerde kullanılır.²⁰⁶

İsmail denilince ilk bahsedilen özelliği kendi canını feda etmede çekingenlik göstermemesidir. Bu, Allah yoluna bağlılığın bir simgesidir. Kişi eğer gerçekten ilahî yolu takip ediyorsa o yolda ölüm dâhil her şeyi göz önüne alabilmelidir. Pervîn, bir şiirinde "kişinin kendisi için istemediği bir sıkıntıyı başkası için de istememesi gerektiği" ve "kanaatin en büyük hazine olduğu" gibi nasihatlerde bulunurken aşk yolu aranıyorsa can fedakârlığından korkulmaması gerektiğini ve İsmail gibi kurban olma gününde, yani fedakârlık anında baş koyulabilmesi gerektiğini zikreder:

مترس از جانفشانی گر طریق عشق می پوئی

چو اسمعیل باید سر نهادن روز قربانی

Korkma can feda etmekten, yürüyorsan aşk yolunda

İsmail gibi baş koymalı kurbanlık gününde

Kaside;16/08

İsmail'in sıfatları: *Kurban edilmek istenmesi, Teslimiyeti.*

2.1.1.3.5. Mûsâ (Mûsâ, Kelîm)

Mûsâ, İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerdendir. "Ulû'l-azm" adı verilen altı büyük peygamberden biridir. Mısır'ın firavunu olan Velîd bin Mus'ab zamanında dünyaya gelmiştir.²⁰⁷ *Kur'ân*'da en geniş yer verilen kıssa, Mûsâ ve İsrailoğullarının serüvenidir.²⁰⁸ Mûsâ, Yakup soyundan, "İmrân" adında bir zâtın oğlu ve Hârûn kardeşidir. İsrailoğulları, Mûsâ'nın tevhid akidesine defalarca başkaldırmıştır. Bu hadiselerle canı sıkılan Mûsâ, Hakk'ın çağrısıyla Tûr dağına çıkmış ve kardeşi Harun'u da kendi yerine vekil tayin etmiştir. Mûsâ, kırk gün Tûr dağında ibadet edip vasıtasız

²⁰⁵ Akkuş, s. 103-104.

²⁰⁶ Pala, s. 238.

²⁰⁷ Hanlerî Kiyâ, s. 489.

²⁰⁸ Ömer Özsoy ve İlhami Güler, *Konularına göre Kur'ân Sistematiği Kur'ân Fihristi*, Ankara 2004, s. 751.

olarak Allah'ın kelâmını işitmiştir. O vakit ona Tevrat indirilmiştir. Allah'la yaptığı konuşmadan dolayı Mûsâ'ya Kelimullah denilmiştir. Mûsâ'nın büyük dokuz mucizesi vardı. Bunlardan “yed-i beyza” (*beyaz el*) ve “asa” mucizeleri en çok bilinenlerdendir. Mûsâ'nın elini her koynundan çıkardığında güneş gibi parladığı, dünyayı aydınlattığı ve elini tekrar koynuna koyduğunda aydınlığın yok olduğu söylenir.²⁰⁹ Firavun'a karşı gösterilen bu mucizeler edebiyatta sıkça anılır.

Tasavvufta “yed-i beyzâ”, ilahî gücün gerçekleşip ortaya çıkmasının sembolüdür.²¹⁰

Mûsâ, ona ait bir mucize olan asası ile bütünleşmiştir. Bu nedenle çoğu şiirde asasıyla birlikte anılır. Şair, insanların zamanın saldırısına maruz kaldığını ve bu nedenle zamanın büyük bir yılanı benzediğini söyler. Bu tehlikeli yılanı karşı ancak Hz. Mûsâ gibi Allah'a yönelen biri olmalı veya Mûsâ'nın asası gibi bir dinin elde olması gerekir ki kişi, kendisini onun saldırısından koruyabilsin.

Burada da şair, okuyucuya Allah yolunu tutan kişinin tehlikelerden korunacağını belirtir ve Mûsâ'yı asası ile ve asanın ejderha olması ile zikreder:

حمله نیارد بتو ثعبان دهر

تا چو کلیمی تو و دینت عصاست

Zaman yılanı, saldırmaz sana

Sen Kelîm gibi ve dinin oldukça asâ

Kaside;13/14

حدیث نور تجلی، بنزد شمع مگوی

نه هر که داشت عصا، بود موسی عمران

Nûr-ı tecellinin bahsini etme mumun yanında

Her asâsı olan Mûsâ-yı İmrân değil

Mesnevi;127/45

عصا را اژدها بایست کردن، شعله را گلزار

تو با دعوی گه ابراهیم و گاهی پور عمرانی

²⁰⁹ İ'tisâmî, s. 383.

²¹⁰ Pala, s. 481.

*Asayı ejderha yapmalı ve ateşi gülistan
İddiayla bazen İbrahim'sin ve İmrân'ın oğlusun bazen*

Kaside;16/21

Şair tasavvufî bir kavram olan şevk yoluna değinerek her yolcunun o yolun ayağına sahip olmadığını ve dolayısıyla herkesin şevk yolunun yolcusu olamayacağını söyler. Çünkü sülûk yolunda irade şiddetlenince ve sabrettikçe şevk artar. Şair, şevk yolu için ayaktan bahsedince bunun devamında her elin de Mûsâ'nın eli olmayacağını söyler. Ve “el” kelimesiyle Mûsâ'nın “yed-i beyzâ” (beyaz el) mucizesine işarette bulunur. Çünkü herkeste el olmasına rağmen elin parlaması mucizesi sadece Mûsâ'ya aittir. Bu benzetmeyle şevk yolunda herkesin gidemeyeceği vurgulanır:

هر رهنورد را نبود پای راه شوق

هر دست دست موسی عمران نمی شود

Her yolcunun şevk yolu ayağı yoktur

Her el, Mûsâ-yı İmrân'ın eli değildir

Kaside;05/16

Şair, Hz. Mûsâ ve sihirbazlar arasında geçen olaya işaret eder ve feleği sihirbazlara benzetir. Felek, bazı sihirler yaparak insanın başına bir şeyler getirmek ve onu yenmek ister. Ancak kişi de İmrân'ın oğlu Mûsâ gibi Allah'a dayanırsa felek ona bir şey yapamaz:

سحر باز است فلک، لیک چه خواهد کرد

سحر با آنکه بود چون پسر عمران

Felek sihirbazdır, ama sihir ne yapabilir ki

İmrân'ın oğlu gibi olursa kişi

Kaside;23/46

ساحر، فسون و شعبده انگارد

نور تجلی و ید بیضا را

Sihirbaz, efsun ve hile zanneder

Nûr-ı tecelli ve yed-i beyzâyı

Kaside;07/45

Mûsâ, Firavun'un diyarından uzaklaşırken denizden geçmiş ve kurtulmuştu. Fakat Firavun ve ordusu denizde kalmış ve ölmüştü. Şair, “deniz”in tehlikeli olması yönüyle tehlikeli “zaman” arasında bir ilişki kurar. Mûsâ'nın Allah'ın desteğiyle kurtulması gibi insanın da dünyada iyi tarafta ve hak yolunda yer alması gerektiğini ve zaman denizinden Mûsâ gibi geçmesini söyler:

بگذر از بحر و ز فرعون هوی مندیش

دهر دریا و تو چون موسی عمرانی

Denizden geç ve hevâ Firavununu düşünme

Zaman, deniz ve sen İmrân oğlu Mûsâ gibisin

Kaside;04/28

Mûsâ'nın ışıldayan nurlu, beyaz eli (*yed-i beyzâ*) vardı. O nurlu el, Mûsâ'nın bir mucizesi ve işaretiydi. Bu sebeple Mûsâ ismi; “nur”, “ışık” ve “tecelli” gibi kelimelerle birlikte anılır. “Tecelli” ile Allah'ın onun gözlerine tecelli edişi de kastedilir. Bu nurlu mucizeler başka şeylerle kıyaslanarak işlenince en parlak ve en üstün olarak işlenir. Ayrıca Mûsâ, Sîna dağında Allah ile konuşmuştur. Bu da onun diğer sıfatlarından biridir. Pervîn, arzular isimli şiirlerinin birinde isteklerini sıralarken bu iki özelliğe birkaç beytinde değinir ve Allah'a olan sevgisini belirtir:

همچو موسی بودن از نور تجلی تابناک

گفتگوها با خدا در کوه و هامون داشتن

Mûsâ gibi nûr-ı tecelliyle parlamak

Allah'la dağda ve çölde konuşmak

Mesnevi;05/02

حدیث نور تجلی، بنزد شمع مگوی

نه هر که داشت عصا، بود موسی عمران

Nûr-ı tecellinin bahsini etme mumun yanında

Her asâsı olan değildir Mûsâ-yı İmrân

Mesnevi;127/45

ساحر، فسون و شعبده انگارد

نور تجلی و ید بیضا را

Sihirbaz, efsun ve hile zanneder

Nûr-ı tecelli ve yed-i beyzâyı

Kaside;07/45

Mûsâ'nın hayatındaki en önemli olaylardan biri de Nil nehrine bırakılması ve kurtulmasıdır. Bu da şiirlerde çok bahsedilen konulardan biridir ve Allah'ın rahmeti ve gücüne bir örnek olarak verilir. Firavun'un erkek çocukların öldürülmesini istediği sene Mûsâ doğunca, annesi çok üzülmüş. Allah ona korkmamasını ve üzülmemesini vahyetmiştir. Bu, *Kur'ân*'da şöyle geçer: “*Mûsâ'nın annesine: “Çocuğu emzir, başına geleceklerden korktuğun zaman onu suya (Nil'e) bırak. Korkma, üzülme. Biz şüphesiz onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız” diye bildirmiştik*” (Kasas: 28/7).

Pervîn, Allah'ın her şeyi elinde tuttuğunu ve lütfunun sınırsız ve her yerde aşikâr olduğunu anlattığı “*Hakkın lütfu*” isimli şiirinde ilk beyitten itibaren Mûsâ'nın Nil'e atılmasındaki lütfunu aktarır:

مادر موسی، چو موسی را به نیل

در فکند، از گفته ی رب جلیل

Mûsâ'nın annesi Mûsâ'yı denize

Attığında Rabb-i Celîl'in sözüyle

Mesnevi;141/01

Hiz. Mûsâ'nın sıfatları: *Kelîm olması, “Beyaz el” mucizesine sahip olması, Sihirbazları yenmesi, İmrân'ın oğlu olması, Denizden geçmesi, Nurlu olması, Allah'la konuşması, Nil'e bırakılması.*

Hiz. Mûsâ için kullanılan terkipler: *Dest-i Mûsâ, Mûsâ-yı İmrân.*

2.1.1.3.6. Nuh (Nûh)

Nuh, İdris sonra gelen peygamberdir. Peygamberlerin büyükleri olan ve kendilerine “*Ulü’l-azm*” denilen altı büyük peygamberden ikincisidir. İnsanlar putlara tapmaya başlayınca Cenab-ı Hak Nuh’u peygamber olarak göndermiştir. 950 yıl boyunca insanları dine davet etmiş; putlara tapınmaktan sakındırmış ve Allah’a ibadet etmeye çağırmıştır. Ama Nuh’a kendi oğlu Yam bile iman etmedi. Nuh, insanların kendi davetine icabet etmemeleri nedeniyle onlara beddua etmiştir; “*(Rabbim!) Sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını arttır*” (Nuh: 71/24). Allah da bundan sonra Nuh’a bir gemi yapmasını emretmiş. Gemi bitince tûfan olmuş. Nuh, sayısı 80 kişi kadar olan mü’min ile gemiye binmiş, gemiye her hayvandan birer çift almış. Sonra Allah’ın emriyle yağmur durdu ve sular çekilmiş. Gemi Cudi dağına oturmuş.²¹¹ Tûfandan sonraki insanlar Nuh’un 3 oğlu Sam, Ham ve Yâfes’ten türediği için Nuh’a “ikinci Âdem” de denir. Nuh gemicilerin ve marangozların piri sayılır.²¹²

Edebiyatta genellikle ikinci Âdem, tûfan, gemi, Cudi dağı, sabır, uzun ömürlülük, isyan eden oğlu, güvenli yer gibi özelliklerle ve kelimelerle ilişkili olarak geçer.

Dünya çalkantılı olayları ve tehlikeleriyle bir deniz gibidir. Bu denizde bulunan insan ise sabırla hareket etmeli ve kendisini bu denizin tufanlarından korumalıdır. Dünyadaki tehlikeler tufana benzetilince insan da Nuh gibi sabırlı bir şekilde ve güvenli bir gemiyle bu tufandan kurtulmaya bakmalıdır. Çünkü Nuh, 950 yıl boyunca kavmine hakikatleri tebliğ etmesine rağmen çok az kişi ona iman etmiştir. Bu sebeple bir sabır örneğidir.

Şair, arzuladığı şeyleri sayarken sabırlı olmaya ve zorluklara karşı emin kalpli olmaya değinir. Nuh gibi sabır gemisini denize sürmek ve tufanın sıkıntılarından emin olmak istediğini belirtir:

کشتی صبر اندرین دریا افکندن چو نوح

دیده و دل فارغ از آشوب طوفان داشتن

Sabır gemisini bu denize açmak, Nuh gibi

Uzak tutmak, fırtınanın belasından göz ve kalbi

Mesnevi;04/03

²¹¹ Bkz. Pala, s. 361.

²¹² Tarık Rıza Can, *İkrar: Tarihsel ve Kültürel Süreç İçerisinde Tarikat-i Cem Tarihi*, Kum Saati Yayınevi, İstanbul 2008, s. 152.

چو شدى نيك، چه پروات ز بد روزى

چو شدى نوح، چه اندیشه ات از طوفان

Sen iyi olduktan sonra ne korkun olur ki kötü zamandan

Sen Nuh olduktan sonra ne endişen olur ki tufandan

Kaside;23/47

Nuh'un sıfatları: *Sabırlı olması, Gemisi olması, Emniyette olması, Tufandan kurtulması.*

2.1.1.3.7. Süleyman (Suleymân)

Davûd peygamberin oğlu olan Süleyman, İsrailoğullarının büyük peygamber ve hükümdarlarından²¹³ Gazze'de doğmuştur. Babası vefat edince 12 veya 13 yaşında babasının yerine sultan olmuş; daha sonra ise kendisine peygamberlik verilmiş. İnsanlara Mûsâ'nın dinini tebliğ etmiş. Babasının temelini attığı Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'yı yedi yılda tamamlamış.²¹⁴ Saraylar inşâ ettirip kaleler yaptırmış. Şehirler kurmuş. *Kur'ân*'da verilen bilgilere göre Süleyman, ilahî lütuf üzere kuşların dilinden anlar; insanlara, cinlere ve hayvanlara hükmedermiş. Rüzgâr, onun itaati altına verilmişti.²¹⁵ Cinlerden hizmetçileri varmış. Üzerinde ism-i a'zam yazılı mühürlü bir yüzüğü varmış. Süleyman insanların, cinlerin, devlerin, vahşi hayvanların ve kuşların kendisine itaat etmesi için bu yüzüğe "ism-i azamı" yazmış²¹⁶ ve rivayetlere göre bu yüzüğünü şeytan çalmış. Yine Süleyman'ın Hüdhd adlı bir kuşu varmış. Bu kuş çok uzaklardaki şeyleri görebilir; uçsuz bucaksız çöllerde suyun yerini havadan tespit edebilirmiş. Ayrıca Süleyman'ın Saba melikesi Belkıs ile olan hikâyesi ünlüdür. Süleyman Saba'da iken Belkıs'ın gücünü duyunca ona saldırmış. Belkıs, onun peygamber olduğunu duyunca onun dergâhına gitmek istemiş. Fakat Süleyman rüzgâra

²¹³ Nimet Yıldırım, s. 645.

²¹⁴ Pala, s. 411.

²¹⁵ Akay, s. 431.

²¹⁶ Hanlerî Kiyâ, s. 275.

emrederek tahtını alıp onun huzuruna getirmesini emretmiş. Belkıs ise Süleyman’a iman etmiş.²¹⁷

Edebiyatta “Süleyman” özellikle yüzük, karınca, Hüdhd ve Belkıs ile birlikte çok anılır. Karınca “acz”in; Süleyman ise “iktidar”, “güç” ve “taht”ın sembolü olarak verilir.²¹⁸ Edebî, ahlaki ve tasavvufî eserlerde oldukça fazla zikredilmiştir. Tasavvufta Süleyman’dan maksat, “akıl” ve “dünyaya hâkim olan ruh”tur.²¹⁹

Süleyman, karıncalarla olan karşılaşmasından dolayı şiirlerde karınca ile birlikte de anılır. Bu anma genellikle güzlü ve güçsüz, zengin ve fakir arasındaki ilişki bağlamında gerçekleşir. Çünkü Süleyman bir hükümdar olarak gücü temsil ederken karınca zayıflığı temsil eder.

Şair Pervîn de ilim, hüner ve fazilet konulu bir şiirinde kanaatten bahsederken karıncayı örnek verir. Karıncanın “kendi basit yiyeceğine kanaat etmesi” ve “başkasına minnet etmemesi” gibi özelliklerinden dolayı büyük bir hazine sahibi olduğu; küçük, zayıf ve aciz karıncanın bu özelliğinden dolayı âdetâ büyük sultan Süleyman kadar güçlü olduğu belirtilir ve kanaatin önemi vurgulanır:

زان گنج شایگان که بکنج قناعت است

مور ضعیف گر چو سلیمان شود رواست

O değerli hazineyle kanaat köşesinde olan

Zayıf karınca, Süleyman gibi olsa revadır

Kaside;37/27

مور، هرگز بدر قصر سلیمان نرود

تا که در لانه ی خود، برگ و نوائی دارد

Karınca asla gitmez Süleyman’ın saray kapısına

Yaprak ve yiyeceği oldukça yuvasında

Mesnevi;156/07

غمی را ره ببندم با سروری

²¹⁷ Hanlerî Kiyâ, s. 275.

²¹⁸ Pala, s.411.

²¹⁹ Seccadî, s. 432.

سلیمانی پدید آرم ز موری

Bir neşeyle kederi engellerim

Bir karıncadan bir Süleyman çıkarırım

Mesnevi;17/16

Süleyman, dünyevi zenginliği temsil eder. Çünkü devlet, servet ve sultanlık sahibiydi. Süleyman peygamberin mülkü ve sahip olduğu geniş imkânlar atasözlere de girmiştir.²²⁰ İnsan da dünyada pek çok nimet içerisinde. Bu nimetlere sahip olmakla Süleyman'ın memleketinde gibi düşünülür.

Pervîn insanın, elindeki nimetlerle yetinmeyip başkalarının rızıkına göz dikmesini ve aç gözlü olmasını eleştirir ve insanın âdeti Süleyman'ın mülkünde, bolluklar içinde olmasına rağmen gece gündüz şeytanla beraber aynı sofrada oturduğunu söyler:

در ملک سلیمان چرا شب و روز

دیوت بسر سفره میهمانست

Neden gece gündüz Süleyman'ın mülkünde

Şeytanın misafirdir sofrada başında

Kaside;01/29

بتندی گفت کای مسکین نادان

چرائی فارغ از ملک سلیمان

Öfkeyle dedi ki ey cahil miskin

Neden Süleyman'ın mülkünden uzaksın

Mesnevi;83/07

Süleyman'ın cinlerle çok yakın ilişkisi olduğu için bu ilişki pek çok açıdan şiirlere konu edilir. Pervîn bazı insanların zenginlikte ve dünya servetinde Süleyman gibi olmasına ve dünya malına yönelmesine rağmen başkalarına nasihat ederken insanları şeytandan korkutup maldan uzaklaştırdıklarını söyler. Burada Süleyman'ın cinlerle olan yakınlığına işarette bulunarak bazı insanların şeytanın yolunda gitmelerine rağmen başkalarını şeytandan uzaklaşmaya çağırmaındaki çelişkiye vurguda bulunur:

²²⁰ Nimet Yıldırım, s. 646.

خود سلیمان شدن به ثروت و جاه

دیگران را ز دیو ترساندن

Servet ve makamca kendisi Süleyman olur

Diğerlerini ise şeytanla korkutur

Mesnevi;89/04

Süleyman'ın büyük güçleri bulunan yüzüğünü cinlere çaldırması pek çok şiire konu olur. Şair, insandaki hırsı, mührü çalan hırsıza benzetir. Çünkü hırs çoğulukla insana zarar verir ve elindeki nimetlerin gitmesine sebep olur. Şair, insanın tedbir ve düşüncesini de çalınan yüzük ve mühre benzetir. Yani hırs, insanın doğru ve yerinde düşünmesini engeller. Daha sonra bu benzetmenin asıl kahramanları olan cin ve Süleyman'ı anar:

دزد طمع چو خاتم تدبیر ما ربود

خندید و گفت: دیو سلیمان نمی شود

Tamah hırsızı, çalınca tedbir yüzüğümüzü

Güldü ve "Cin, Süleyman olmaz" dedi

Kaside;21/13

Süleyman cinlere hükmedebilir ve onları hizmetinde çalıştırabilirdi. Yani Süleyman varken cinler kötü bir şey yapamazdı. Buradan hareketle şeytanlar tarafından etki altına alınan insan canına işaret eden şair Pervîn, canı güvenli bir ülkeye benzetir. Fakat bu ülke artık şeytanlar ve cinler tarafından ele geçirilmiştir Süleyman cinlere hükmettiği halde eğer cinler veya şeytanlar bu ülkeyi ele geçirmişse Süleyman'a bir şeyler olmuştur. Bu şekilde nefis ve şeytanın insana hâkim olmasına dikkat çeken şair, cinler ve Süleyman arasındaki güç ilişkisini dile getirir:

کشور ایمن جان خانه ی دیوان شد

کس ندانست چه آمد به سلیماناش

Canın güvenli ülkesi, devlerin hanı oldu

Bilmez kimse onun Süleyman'ına ne oldu

Kaside;05/64

Süleyman peygamber aynı zamanda hükümdar olduğu için hükümdarlık özellikleriyle anlatılır. Gücün ve sultanlığın en önemli özelliği ise başa taç giymek ve padişahlık tahtına oturmaktır. Süleyman bu nedenle taç ve tahtın sahibi olarak dile getirilir. Pervîn'in "Zerre" isimli şiirinde bir zerrenin güneşe ulaşmak için çektiği zahmetler anlatılırken güneş, karıncaya küçük bir varlığın Süleyman'ın taç ve tahtını kavrayamayacağını söyler. Burada güneşten kastedilen şey Allah'tır. Yani insan gibi küçük bir varlık Allah'ın büyüklüğünü tam kavrayamaz. Şair, bu benzetmede Süleyman'dan taç ve taht sahibi olarak bahseder:

بتخت و تاج سليمان، چکار مورچه را

بس است ایمنی کشور سلیمانی

Süleyman'ın taht ve tacından karıncaya ne ki?

Süleymanî ülkenin çoktur güvenliği

Mesnevi;66/10

Süleyman'ın sıfatları: *Güç sahibi olması, Mülk sahibi olması, Yüzük sahibi olması, Cinlere hükmetmesi, Taç sahibi olması, Taht sahibi olması.*

Süleyman'a benzetilen şeyler: *Karıncaya, İnsan, İlâhi hakikatler.*

Süleyman için kullanılan terkipler: *Mülk-i Süleyman, Taht-ı Süleyman, Tâc-ı Süleyman.*

2.1.1.3.8. Yakup (Ya'kûb)

Yakup, İbrahim peygamberin torunu ve İshâk peygamberin oğludur. Eyyûb peygamber onun yeğeni olur. Kenan diyarındaki insanlara gönderilmiştir. Yusuf'un babasıdır. Yakup'un bir adı da İsrâîl olup onun on iki oğlunun neslinden gelenlere İsrâîloğulları adı verilmiştir.²²¹ Oğulları içinde Yusuf ile Bünyamin aynı anneden doğmuşlardır. Babası İshâk'ın vefatından sonra Kenan ilinde kalıp onun yerine geçmiştir. Daha sonra Allah ona peygamberlik vermiştir. Kardeşlerinin, Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle "Beytü'l-ahzen" (*hüzünler evi*) denilen kulübesinde yıllarca ağlamış ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur Yıllar sonra oğlu Yusuf, kardeşi Bünyamin ile ona gömleğini göndermiş ve gözleri açılmıştır. Bu

²²¹ Pala, s. 478.

gönderilen gömlek gelirken Yakup, oğlu Yusuf'un kokusunu uzaklardan bile almış ve onun gelmesini beklemiştir.

Edebiyatta seven kişi olan âşığın çektiği çilelerden, sevenin aşırı hasret ve sevgisinden bahsedilince Yakup'a değinilir. Sevgili uğruna kör olmak, sevilenin kokusunu uzaklardan dahi almak, mâşuğa ait bir parçayı bile hasretle beklemek gibi özelliklerine de çokça temas edilir. Ayrıca "Beytü-l Hazen" diye adlandırılan Yakup'un evi de şiirde en sık işlenen unsurlardan olmuştur.²²²

Ağlamaktan gözleri kör olan Yakup, Yusuf'un gömleğinin kokusunu almış ve onun getirilmesini büyük bir şevkle ve ızdırapla beklemiştir. Şair, bu kavuşma arzusuyla, kalp ve ruhun âhiret yurduna ve Allah'a olan arzusu arasında benzetme yapar. Yakup gibi ruhun da ebedî âlemi beklediğini, onun bu maddi cesede layık olmadığını; ebedî âleme layık olduğunu ve bu şekilde ruh ve ebedî âlem arasında bir bekleyiş olduğunu belirtir:

پیراهن یوسف چرا نیارند

يعقوب بكنعان در انتظار است

Neden Yusuf'un gömleğini getirmezler

Yakup, Ken'an'da bekler

Kaside;08/55

Yakup'un sıfatları: *Kenan şehrinde olması, Yusuf'u beklemesi.*

2.1.1.3.9. Yusuf (Yûsuf)

Yusuf, *Kur'ân-ı Kerim*'de adı geçen peygamberlerdendir. Mısır ahalisine gönderilmiştir. İsrailoğulları peygamberlerinden olan Yakup, onun oğludur. Yusuf, İbranice "Yoşaf"ın Arapçalaşmış şeklidir. Ama bu ismin "hüzün" anlamında Arapça olduğu da söylenir.²²³ Yusuf kıssası, *Kur'ân-ı Kerim*'de detaylarıyla geçer ve bu kıssa *Kur'ân-ı Kerim*'in en güzel kıssası olup, "Ahseñü'l-kassas" yani "Kıssaların en güzeli" olarak nitelendirilir.²²⁴ Yusuf, kıskançlıkla kardeşleri tarafından kuyuya atılmış; ama babaları Yakup'a bir kurt tarafından parçalandığı söylenmiştir. Yoldan geçen bir kabile

²²² Akkuş, s.171.

²²³ Nimet Nimet Yıldırım, s. 729.

²²⁴ Pala, s. 484.

onu kuyudan çıkarmış, esir olarak saraydan birine satmıştır. Satıldığı azizin hanımı Züleyhâ, ona âşık olmuştur. Daha sonra bir iftira sonucu hapse atılmıştır. *Mısır hükümdarının gördüğü bir rüyayı doğru tabir ettiği için zindandan çıkarılarak maliye bakanlığına getirilmiştir.*²²⁵ Daha sonra ise Mısır'ın sultanı olmuştur.

Fars edebiyatında Yusuf kıssası, ayrıntılarıyla yer bulmuş; özellikle Züleyhâ ile aralarında yaşananlar alabildiğince geniş yansımalar bulmuştur. Bu derinlikli hikâye için çok sayıda mazmun oluşturulmuştur. “Çâh-ı Yûsuf”, “Gorg-ı Yûsuf”, “Pîrâhen-i Yûsuf”, “Delv-i Yûsuf”, “Hüsn-ü Yûsuf”...²²⁶ Yusuf, suret açısından da harikulade bir güzelliğe sahipti. *Ay ile güneşin kendisine secde etmeleri, kuyuya atılması, zindana atılması, güzel rüya tabir etmesi, Yakup'dan ayrı oluşu ve sultan oluşu gibi yönlerle işlenmiştir.*²²⁷

Tasavvufi şiirlerde Yusuf, ten karanlığının zindanlarında hapsedilen insanî ruhtur.²²⁸ Çünkü Yusuf'un hapiste kalması gibi ruh da bedene hapsolmuştur.

Pervîn, insanın dünyadan uzaklaşması gerektiğini; hayatın bu dünya için değil, ebedî âlem için olduğunu; insan ruhunun bulunması gereken asıl yerin, bu basit ve kirli maddi ceset olmadığını ve ebedî hayatın insanı beklediğini söylerken Hz. Yusuf'un babası Yakup'un, Kenan şehrinde Yusuf'un gömleğini beklerken neden gömleği ona götürmediklerini söyler. Yani nasıl ki Yakup gömleğe kavuşmak istiyorsa ruh dahi bu dar bedenden kurtulup arzuladığı ebedî hayata kavuşmayı istemektedir:

پیراهن یوسف چرا نیارند

يعقوب بكنعان در انتظار است

Neden Yusuf'un gömleğini getirmezler

Yakup Ken'ân'da bekler

Kaside;08/55

Yusuf, zorluklar ve zahmetlerle arkadaş olmuş bir peygamberdir. Çünkü ilk önce kuyuya atılmış, sonra esir alınmış ve satılmış, daha sonra da kendisine atılan iftiradan dolayı birkaç yıl hapiste kalmıştır. Ancak bu kadar sıkıntılı bir durumdan Allah'ın yardımıyla kurtulmuş ve nimetlere kavuşmuştur. Yani Yusuf, zorlukları aşmasıyla

²²⁵ Pala, s. 483.

²²⁶ Nimet Yıldırım, s. 731.

²²⁷ Pala, s. 484.

²²⁸ Seccadî, s.517.

tanınır. Şair bir yerde insanın nefis tarafından esir alındığına ve pek çok zorlukla yüz yüze olduğuna değinirken bunlardan kurtulmanın zorluğuna işaret için insanın, Yusuf gibi kolayca zindandan zorlukları aşıp kurtulamayacağını söyler:

صبح رحمت نگشاید همه تاریکی

یوسف مصر نگردد همه زندانی

Rahmet sabahı tüm karanlığı açmaz

Her tutuklu Mısır'daki Yusuf olmaz

Kaside;04/03

Yusuf'un hayatındaki en önemli olaylardan biri de kardeşlerinin onu kuyuya attıktan sonra babalarına Yusuf'u, kurdun parçaladığını ve öldürdüğünü söylemeleridir. Yusuf ve kurtla ilgili bu yalan hikâye üzerinden masumluk ve saldırganlıkla ilgili çok benzetme yapılır. Pervîn, babasının vefatı nedeniyle yazdığı bir mukataasında bu hikâyeye gönderme yapar, ölümü kurda benzitir ve babasının ölüm kurdu tarafından öldürüldüğünü söyler. Burada şair, babasının adının da Yusuf olması nedeniyle ikisi arasında yaşadıkları kötü durum açısından ilişki kurar. Kendini de Yakup'a benzetir:

یوسف نام نهادند و به گرگت دادند

مرگ، گرگ تو شد، ای یوسف کنعانی من

Sana Yusuf adını koydular ve kurda verdiler

Ölüm kurdun oldu, ey benim Kenanlı Yusuf'um

Mukattaa;02/02

Yusuf'un Sıfatları: *Yakup'un onu beklemesi, Gömleğinden bahsedilmesi, Zindanda kalması, Kurtla ilişkili olması, Kenanlı Yusuf olarak anılması.*

Yusuf için kullanılan terkipler: *Pîrahen-i Yûsuf, Yûsuf-ı Mısr, Yûsuf-ı Ken'ânî.*

2.1.1.4. Kutsal Kitaplar

2.1.1.4.1. Kur'ân (Kur'ân, Furkân)

“Kur'ân” kelimesi, “ka ra e” kökünden, “okumak”, “toplamak”, “bir araya getirmek” anlamlı bir mastardır. Dinî terminolojideki anlamı ise “Allah’ın, Cebrâîl vasıtasıyla Hz. Muhammed’in kalbine indirdiği son ilahî kitap”tır. İslam dininin kutsal kitabı *Kur'ân*, bütün insanlık için inmiştir. *Kur'ân*, “furkân”, “hüdâ”, “nur” gibi isimlerle de anılır.

Edebiyatta daha çok “Mushaf” kelimesiyle geçer. Özellikle *Kur'ân*’dan ayetler şiirlerde çok kullanılır. Divan edebiyatında sevgilinin güzelliğini, yüzünü, boyunu, hattını, kaşını ve benini temsil eder.²²⁹

Pervîn ise şiirlerinde bizzat *Kur'ân* kelimesini sadece burada kullanmıştır. Fakat genellikle ona işaret eden diğer isimleri tercih etmiştir. *Kur'ân*, marifetin kaynağıdır. Bir kişinin bu marifeti bilmesi için önce *Kur'ân*’ı okuyabilmesi ve onu anlayabilmesi gerekir. Yani bir şeyi yapmak için gerekli ilk adımların atılmış olması gerekir. Pervîn bir beyitte hedefleri için çalışmayan ve gayret göstermeyen insandan bir şeyin beklenmeyeceğini anlatırken *Kur'ân* alfabesinin harflerinden “elif” ve “be”yi zikrederek bu iki harf tanımayan kişiden *Kur'ân* marifetini bilmesini beklemek yanlış olur der:

آنکه نشناخته از هم الف و با را

زو چه داری طمع معرفت قرآن

Elif ve bâ'yı birbirinden ayırmayan kişi

Ne umarsın ondan Kur'ân marifetini

Kaside;23/32

Kur'ân, öğretileriyle müminler ve Müslümanlar için bir rehberdir. Müslümanlar her şeyi ondan alır ve öğrenirler. Dolayısıyla manevi ve insanî kemalin elde edilmesi için bir okul gibidir. Furkan, insan için ahlak ve yüce şeylerin öğretildiği bir okul olduğu halde, insan gaflet edip düşüncesiz bir çocuk gibi Furkan okulundan, yani

²²⁹ Pala, s. 278.

Kur'ân'dan kaçmaktadır. Şair insanların gafletle *Kur'ân*'dan uzaklaştığını söyleyerek bizlere *Kur'ân*'ın bir hayat modeli olduğunu söylemektedir:

ترا فرقان دبیرستان اخلاق و معالی شد

چرا چون طفل کودن زین دبیرستان گریزانی

Sana ahlak ve yücelik okulu oldu Furkan

Niçin aptal bir çocuk gibi kaçarsın bu okuldan

Kaside;16/36

Kur'ân'ın sıfatları: *Öğretici, Marifetin kaynağı.*

Kur'ân'ın benzetildiği şeyler: *Okul.*

Kur'ân için kullanılan terkipler: *Marifet-i Kur'ân.*

2.1.1.5. Melekler (Ferîşte)

Melek kelimesi (çoğulu melâike) Ugaritçe, Habeşçe, İbrânîce ve Arapça gibi Sâmi dillerde bulunan “göndermek” anlamındaki “l,ek” kökünden olup “haberci”, “elçi”, “güçlü” “kuvvetli”, “tasarrufta bulunan”, “yöneten” mânalarına gelmektedir.²³⁰

Nurdan yaratılmış meleklerin, dişilik ve erkeklikleri yoktur. Yemezler, içmezler ve uyumazlar.²³¹ Farklı sûretlere girebilen ve duyularla algılanamayan nûrânî varlıklardır.²³² Melekler, Allah'ın diğer canlılara benzemeyecek şekilde nurdan yarattığı varlıklardır. Allah'ın bütün emir ve isteklerini eksiksiz yerine getiren ve görünmeyen bu varlıklar her şeyden önce yaratılmışlardır.²³³

Meleklerden dördü, büyük melektir: “Cebrail”, “Mikail”, “İsrafil” ve “Azrail”. Diğer melekler ise şunlardır: “Münker-Nekir”, “Kirâmen Kâtibin”, “Hamele-i Arş”, “Hazin”, “Zebani”, “Malik”, “Rıdvan”.²³⁴

Edebiyatta birçok yönüyle üzerinde durulan melekler; “haber elçisi”, “temizliğin, günahsızlığın sembolü” ve “sevgilinin güzelliği” için benzetilendir. “Melek huylu”,

²³⁰ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 37.

²³¹ Pala, s. 303.

²³² TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 40.

²³³ Akay, s. 290.

²³⁴ Bkz. Akay, s. 292.

“melek simalı” sevgiliyi melekler överler. Melekler sevgilinin bulunduğu yeri tavaf eder, kirpiklerini ve saçlarını eşiğine süpürge yaparlar.

Pervîn bir beytinde benliğin ve gururun kötülüğünden bahsederken nice temiz kalpli insanın melekler gibi temiz iken şeytana dönüştüğünü ifade eder. Yani şaire göre “nefisperestlik”, “bencillik” ve “gurur” gibi şeyler şeytanın işleridir. Çünkü şeytan Hz. Âdem’e secde etmeyi bu duygusu ve düşüncesi nedeniyle reddetmişti. İnsan da şeytanın tuzağına düşüp kendini beğenmeye başlayınca şeytanlaşır ve melekler gibi temiz olan kalbi kirlenir. Bu nedenle insan bencil ve nefisperest olmamalıdır. Yoksa şeytan gibi kötü bir konuma düşer:

بندگی خود مکن که خویش پرستی

کرده بسی پاکدل فریشته، شیطان

Kendine kulluk etme! Çünkü bencillik

Nice saf kalpli meleği, yaptı şeytan

Kaside;20/18

Melekler’in sıfatları: *Gurur sahibi olmamaları.*

Melekler’e benzetilen şeyler: *Temiz kalpli insan.*

2.1.1.5.1. Cebrail (Cebrâîl)

Kelime olarak, “Allah’ın kulu, Allah eri” anlamına gelir. Dört büyük melekten birinin adıdır.²³⁵ Allah tarafından peygamberlere vahiy ve emir götürmekle görevlendirilmiş melektir.²³⁶ Melekler içerisinde “Rûhü’l-kuds” da denilen Cebrail’in müstesna bir yeri vardır.²³⁷ Peygamberimize vahiy getirdiği zaman, değişik şekillerde görünmüştür.²³⁸ Cebrâîl, Sidretü’l-müntehâ’da bulunur.²³⁹ Mîraç’ta Sidretü’l-müntehâ’ya kadar ulaşmıştır.²⁴⁰

²³⁵ Akay, s. 72.

²³⁶ Cebecioğlu, s. 119.

²³⁷ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 125.

²³⁸ Akay, s. 72.

²³⁹ Pala, s. 84.

²⁴⁰ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 125.

Şiirlerde melekler içinde en çok onun adına rastlanır. Edebiyatta “Cibrîl”, “Cibrîl-i emîn”, “Rûhü’l-emîn”, “Rûhü’l-kuds”, “Rûh-ı kudsî”, “Hümâ-yı Kudsî”, “Bûlbül-ı kudsî”, “Tâvûs-ı kudsî”, “Tâvûs-ı arş”, “Tâvûs-ı sidre” gibi isimlerle de anılır.²⁴¹

Cebraîl bâtinî felsefede bazen bu dünyaya hâkim olan ve insanın efendisi olan “onuncu akıl” ya da “aktif akıl” anlamında kullanılır. Tasavvuf edebiyatında ve irfanî yorumlarda ise Cebraîl’den maksat “Allah’ın kelimelerinin aşağıya doğru olan en son merhalesi”dir.²⁴²

Pervîn, “*Gönül Kâbe’si*” şiirinde Kâbe ve gönlün karşılıklı konuşmalarını aktarır. Bu şiirin ilk beyitlerinde kendi büyüklüğünden ve özelliklerinden bahseden Kâbe, Cebraîl’i “rûhü’l-emîn” adıyla zikreder. Ve Cebraîl’in kanadının Kâbe yolunun yolluğu olduğunu söyler. Burada Cebraîl’in, “rûhü’l-emîn” adıyla zikredilmesi ve kanatlı oluşu göze çarpar:

بلندی را کمال از درگه ماست

پر روح الامین، فرش ره ماست

Yüceliğin kemali bizim dergâhımızdandır

Rûhü’l-emîn’in kanadı yolumuzun halısındır

Mesnevi;116/18

Cebraîl’in sıfatları: *Kanathî*.

Cebraîl için kullanılan terkipler: *Rûhü’l-Emîn*.

2.1.1.6. Kader, Kazâ (Kader, Kazâ, Takdîr)

Kader ve Kazâ hakkında oldukça farklı görüşler vardır. Kader, sözlükte “ölçü”, “miktar”, “bir şeyi belirli bir ölçüye göre yapmak ve belirlemek” anlamlarına gelir. Terim olarak “Allah’ın ezelden ebede kadar olacak bütün şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, ezeli ilmiyle bilip sınırlaması ve takdir etmesi”dir.²⁴³ Kazâ ise sözlükte “emir”, “hüküm”, “ilan”, “yaratma”, “yerine getirme” ve “tamamlama” anlamlarına gelir. Varlıkların üzerinde ezelden ebede kadar sürecektir olan ilahî hükümlere “kazâ” denir ve ezeli ilme tâbidir. Kazâ, kadere uygun olarak meydana gelir.

²⁴¹ Pala, s. 84.

²⁴² Seccadî, s. 106.

²⁴³ TDV, *İlmihal*, I, Ankara 2010, s. 132.

Bir başka deyişle *kazâ*, “oluşması önceden takdir olunan şeylerin; yani kaderin vuku bulması ve ortaya çıkması”dır. Yani *kazâ*, kaderin vuku bulmasıdır. Allah sonradan olacak şeylerin hepsini nasıl olacaksa öylece ezelden bildirmiş ve vakti gelince bunlar gösterilecektir.²⁴⁴ *Kazâ*, varlıkların üzerinde ezelden ebede kadar sürecek olan ilahî hükümlerdir.²⁴⁵

Şiirlerde genellikle *kazâ* ve kader, karşı konulmaz güç özelliğiyle genellikle birbiriyle aynı anlamda kullanılır. *Kazâ* ve kader, Pervîn’in en çok değindiği konulardandır. Pervîn hakkında yazılan makalelerde Pervîn’in temel özellikleri arasında daima *kazâ* ve kader konusu dile getirilir. Bu konuda Behçet Seyyidî şöyle der “*Bu kısa ömürlü ve çok meyveli olan yıldız Pervîn, kazânın kazâzedelerinden biriydi ve şiirlerinde 70 defa kazâ ve kaderden bahsetmiştir.*”²⁴⁶

Pervîn’in divanında *Kazâ* ve kaderle ilgili bahsedilen ortak özellik; bunların “karşı konulamaz” olması ve “herkesin sonunda kendi takdirini görecektir” olmasıdır. Bu ortak nokta, geçtiği her beyitte mevcut olmakla beraber Pervîn konuyu çeşitli benzetmeler yaparak ustalıklı farklı şekillerde takdim eder. Ancak hepsinde göze çarpan şey, *kazâ* ve kaderin en güçlü takdir ediciler olmasıdır. *Pervîn, pek çok başka konu gibi toplumsal sıkıntıları delille bir şekilde kader ve kazâyı dayandırır ve onları Allah’ın isteği olarak görür.*²⁴⁷

Bir beyitte insanın *akıl, ilim, tedbir, hüner ve marifet* gibi pek çok şeye öncelik vermesi gerektiğini ve her başına gelene “takdir” ve “baht” demesinin delilik olduğunu söyler ve bu düşüncesine örnek olarak tedbirsizlikten dolayı damdan düşüp buna *kazâ* veya kader diyen birini verir. Burada Pervîn’in teslimiyetçi ve aklı devre dışı bırakıcı anlayışa karşı eleştirisi görülmektedir:

دیوانگی است قصه ی تقدیر و بخت نیست

از بام سرنگون شدن و گفتن این قضاست

Takdir meselesi deliliktir ve baht değildir

Damdan baş aşağı düşmek ve “bu kazâdır” demek

Kaside;37/43

²⁴⁴ A. Lütî Kazancı, *İslâm Akâidi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2004, s.233-244.

²⁴⁵ Seccadî, s. 271.

²⁴⁶ İsfendiyâr Âdîne, *Bozorgdâşt-ı Pervîn-i İ’tisâmî Der Tacikistân*, Erişim tarihi: 20 Şubat 2012, http://www.bbc.co.uk/persian/tajikistan/story/2006/12/061214_er_parvin_etesami.shtml

²⁴⁷ Rızaî, s. 89.

Her şeyin kontrolü kaderin elindedir. O nasıl isterse olaylara öyle yön verir. Kazâ bir şeyi takdir ettikten sonra en zayıf şeyden en güçlü şey çıkar, en güçsüz varlıktan en güçlü darbe gelir. Çünkü Allah bir şeyi dileyince birinin bir işi yapabilmesi için çok büyük güce sahip olması gerekmez. Şair, pek çok yerde kaderin gücünden bahseder ve kazânın istemesi durumunda küçük bir kuyruksallayan kuşunun bir yılan gibi tehlikeli olabileceğini; kılıcı çeken felek olduktan sonra bir iğne yarasının dahi etkili olabileceğini söyler:

قضا چو قصد کند، صعوه ای چو ثعبانی است

فلک چو تیغ کشد، زخم سوزنی کاریست

Kazâ isteyince küçük bir kuş, yılan gibidir

Felek kılıç çekince iğne yarası bir meseledir

Kaside;03/21

چو بنگری، همه سر رشته ها بدست قضاست

ره گریز، ز تقدیر آسمانی نیست

Bakınca tüm iplerin başı kazânın elindedir

İlahi takdirden kaçış yolu yoktur

Mesnevi;74/09

Kaderin Allah tarafından önceden yazılan bir defter olduğuna inanılır. İnsanın tüm yapacakları Allah'ın ezelî ilmiyle bilinir ve orada yazılıdır. Eğer insan o defterde yazılanları bilseydi kötü işlerinden vazgeçerdi. Şair, bu anlamda gözün kazâ defterini okuması durumunda kötü işler yapmaktan aman dileyeceğini söyler:

دیده گر دفتر قضا می خواند

ز سیه کاریش امانی داشت

Göz eğer kazâ defterini okusaydı

Onun kötülüğünden emin olurdu

Kaside;25/02

Şair, kaderi, güçlü ve tehlikeli olmasıyla bir doğan kuşuna benzetir. İnsana darbe vurmak için pençesi açık haldedir. Ancak insan böyle bir tehlike karşısında gafil bir şekilde oyun ve eğlenceyle meşguldür. İnsanın kısa ömrünü değerlendirmeden boşuna ve gafilce geçirdiğine dikkat çeken şair, akıp giden zamanı bu nedenle hızlı bir şimşeğe benzetir ve insanın buna rağmen yatağında uyumakta ve gaflette olduğunu belirtir. Şair doğan ve açık anlamlarına gelen “bâz” kelimesi ile oyun anlamına gelen “bâzr” arasında cinas sanatı yaparak insanın içinde bulunduğu duruma işaret eder:

پنجه ی باز قضا باز و تو در بازی

وقت چون برق گریزان و تو در بستر

Kazâ doğanının pençesi açık, sen ise oyundasın

Vakit, şimşek gibi kaçmakta, sen ise yataktasın

Kaside;12/22

Kazâ'nın en çok bahsedilen özelliği avcılığıdır. Çünkü o ilahî takdirdir ve ondan kaçış olamaz. Bu büyük güce karşı insan çok acizdir. Kazâ, pek çok yerde avcı olan şahine benzetilir. Pervîn, insanın geçici dünyaya güvenmemesi gerektiğinden ve her şeyin geçiciliğinden bahsederken insanın güçsüz haliyle kazâ şahininin sahasında tek başına gezmemesi gerektiğini söyler. Çünkü insan küçük bir güvercin; kazâ ise güçlü bir şahin gibidir:

چو کبوتر بچه پرواز مکن فارغ

که به پرواز گه تست قضا شاهین

Küçük bir güvercin gibi ayrı uçma

Çünkü uçuş sahasında şahindir kazâ

Kaside;19/09

چو شاهین قضا را تیز شد چنگ

نه از صلحت رسد سودی نه از چنگ

Kazâ şahininin pençesi keskinleşince

Senin ne barışından fayda gelir ne de pençenden

Mesnevi;27/29

نه جغد رست و نه طوطی، چو شد قضا شاهین

نه زشت ماند و نه زیبا، چو راز گشت عیان

Ne baykuş kurtuldu ne papağan, kazâ şahin olunca

Ne çirkin kaldı ne güzel, gizli aşikâr olunca

Mesnevi;80/46

Eğer akıl gözüyle bakılırsa insan hayatının pek çok tehlikelerle dolu olduğu görülür. Bu hayat karanlık bir yol gibidir ve her taraf tuzaklarla doludur. Bu tuzakları kuran ise felek gibi kötü ve tehlikeli algılanan kazâ ve kaderdir. Şair kazâ ve kaderi felek anlamında kullanır. Kazâ ve kadere de felek gibi güven olmaz. Pervîn, burada pek çok insanın hayatta karşılaştığı maddi ve manevi tehlikeleri kazâ ve kader tarafından kurulan tuzaklar olarak değerlendirir. Yani kazâ ve kaderin tuzak kurucu olduğunu söyler:

بچشم عقل درین رهگذر تیره بین

که گستراند قضا و قدر براه تو دام

Akıl gözüyle bu karanlık güzergâhta gör

Kazâ ve kader, senin yoluna tuzak kuruyor

Kaside;39/02

Kader, aynı zamanda hilekâr ve aldatıcıdır. İnsan onun yaptıklarının farkına varamaz. Böyle sinsi olan kader, insanı kandırarak elindeki değerli şeyleri ucuza alabilir. Kaderin insanın elindeki değerli şeyleri, insanın haberi olmadan alması noktasından hareket eden Pervîn, kaderi bir sarrafa benzetir. Çünkü sarraf, altın ve mücevher gibi değerli şeyleri alıp satandır. Değerli cevherleri alan sarraf, eğer doğru ve emin biri değilse insanın elindeki değerli kırmızı altını bir dirhem karşılığında alabilir:

بیم آنست که صراف قضا ناگه

زر سرخ تو بگیرد به یکی درهم

Korku odur ki ansızın kazâ sarrafi

Alsın bir dirhemle kıvıltı altınını

Kaside;18/32

Kaderin hükmüne karşı yapacak bir şey yoktur. O, her şey için verilmiş bir ferman hükmündedir. Eğer kader birisi hakkında bir ferman çıkarırsa artık o fermanı durdurmanın imkânı yoktur ve bu verilen karar, iptali olmayan bir karardır. Geri alınması mümkün olmayan ve bir defa gerçekleşen şeyler için genellikle “yaydan çıkan ok” benzetmesi yapılır. İşte bu noktadan kader dahi bir yay gibi düşünülür. Ondan bir ok çıktı mı insan ne kadar korunsun da korunsun artık yapacak bir şey yoktur ve o ok atılan yere isabet edecektir:

ز کمان قدر آن تیر که بگریزد

کشدت گر چه سراپای شوی روئین

Kader yayından çıkan ok

Öldürür seni tamamen sağlam olsan da

Kaside;19/10

Dünyadaki olaylar belli bir irade ve takdir ile gerçekleşmekte ve bir hesap dairesinde bir bilinç ile yapılmaktadır. İyi ve kötü, güzel ve çirkin görülen her şey, bir elden çıkmaktadır. Pervîn'e göre bu dünya bu açıdan bir elden çıkan bahçeye benzer. Her bahçenin de bir bakıcısı ve bahçıvanı vardır. Bu bahçıvan bahçede gördüğü zararlı ve kötü şeyleri kendine göre düzeltir ve onlara şekil verir veya güzelleştirir. Aynı şekilde dünya bahçesini bir irade dâhilinde kesip biçen, güzelleştiren ve olaylara yön veren bahçıvan, kazâ ve kaderdir:

در این باغ دلکش که گیتیش نامست

قضا و قدر می کند باغبانی

Adı dünya olan bu güzel bahçede

Kazâ ve kader bahçıvanlık yapar

Kaside;41/48

Kazâ, “hadiselerin meydana gelmesi ve gerçekleşmesi” anlamında olduğu için bir şey gerçekleştikten sonra artık yapacak bir şey yoktur. Bu nedenle kötü bir şeyler olmadan önce çok dikkatli olunmalıdır. Yani kazâ gelmeden, tehlikenin farkında olmak gerekir. Gidilen yolda bulunan tehlikeler, insan hayatındaki tehlikeler gibidir. Kazâ nasıl ve ne zaman oluşacağı bilinmediği için tehlikeli bir uçuruma benzetilir. Uçuruma

düşülünce dönüş mümkün olmadığı gibi kazâ uçuşumuna düşen hiç bir şeyden dönüş yoktur. Hevâ ve hevesin kontrol edilmesi gerektiğinden bahseden Pervîn, kontrol edilmeyen heves bineğinin insanı böyle bir kazâ uçuşumuna götürebileceğini söyler:

به پرتگاه قضا، مرکب هوی و هوس

سبک مران که مجال عنان کشیدن نیست

Kazâ uçuşumunda hevâ ve heves bineğini

Hızlı sürme! Çünkü yoktur yuları çekme fırsatı

Mesnevi;62/11

Kazâ, belli bir irade doğrultusunda bilerek hareket eder ve hayatta kimin iyi ve kimin kötü olduğunu ortaya çıkarır. Onun amacı bu dünya imtihanında iyi ve kötüyü ayırmak. Çünkü hayatta meydana gelen olaylar insanı sınamakta ve bu sınama sonucunda sabredip akıllı hareket edenler ve aldanıp tuzağa düşenler birbirinden ayrılır. Bu ayırma özelliğini düşünen şair, kazâyı, bir kalbura benzetir. Çünkü kalbur, tahıllarda tane ile sapı ve samanı birbirinden ayırır. Yani yararlı ve yararsız, iyi ve kötüyü birbirinden ayırır. Pervîn, “*Kalp Yolu*” şiirinde hayattaki iyi ve kötü olaylara değinirken ömrü bir köylüye, kazâyı ise bir kalbura benzetir:

عمر، دهقان شد و قضا غریبال

نرخ ما، نرخ گندم و کاهی است

Ömür oldu köylü, kazâ ise eleği

Değerimiz, buğday ve saman değeri

Mesnevi;68/09

Herkes kazânın hükmüne boyun eğecek ve takdir edileni görecektir. Pervîn, dünyanın geçiciliğinden ve varlıkların zamana karşı bir şey yapmamasından bahsederken zamanı herkesin uğramak zorunda olduğu bir meyhaneye benzetir. Herkes zaman ve dünya meyhanesine gelmektedir. Bu zaman meyhanesinin sâkisi ve şarap sunucusu ise kazâdır. Bu meyhaneye gelen herkes kazânın takdim edeceği kadehi mutlaka alıp içecektir:

ساقی میکده ی دهر، قضا است

همه کس، باده ازین ساغر خورد

Zaman meyhanesinin kazâdır sâkisi

Herkes bu kadehten şarap içti

Mesnevi;95/12

İnsanlar bazı hesaplar yaparlar; ama bu hesap kazânın müdahalesiyle değişir. Kazâ, herkesin ister istemez karşılaşacağı bir şeydir. Kazâ, kaçınılmaz olması nedeniyle sonunda herkesin hesabının yapılacağı ve amellerinin tartılacağı bir terazi gibi düşünülür. Bu teraziden şikâyet etmeye gerek yoktur. Çünkü kazâ terazisi herkesi tartacak ve herkesin ağırlığından eksiltilip kendisine göre düzeltecektir. Şair bu benzetmeyle kazânın belli bir hesapla işlediğine vurgu yapmaktadır:

ز ترازوی قضا، شکوه مکن

که ز وزن همه کس، خواهد کاست

Şikayet etme kazâ terazisinden

Kısacaktır herkesin ağırlığından

Mesnevi;128/19

Kader ve Kazâ'nın sıfatları: *Her şeye gücünün yetmesi, Ondan kaçış olmaması, Saldırmaya hazır olması, Tuzak kurucu olması, Hilekâr olması, Durdurulamaz olması, Tehlikeli olması, Herkese müdahale etmesi.*

Kader ve Kazâ'nın benzetildiği şeyler: *Defter, Doğan, Şahin, Sarraf, Yay, Bahçıvan, Uçurum, Kalbur, Sâki, Terazi.*

Kader ve Kazâ için kullanılan terkipler: *Defter-i Kazâ, Bâz-ı Kazâ, Sarrâf-ı Kazâ, Kemân-ı Kader, Pertgâh-ı Kazâ, Terâzû-yı Kazâ.*

2.1.2. Tasavvufi Terimler

2.1.2.1. Hevâ, Heves (Hevâ, Heves)

Hevâ ve heves; “arzu”, “ilgi”, “nefsin hoşlandığı şeyler”, “istek”, “eğilim” ve “şehvetler” anlamındadır. Nefsin, şeriata ters düşen keyfî istek ve ilgilerine “hevâ” ve “heves” denir. İstılahta “nefsanî meyillere yönelme” anlamına gelmektedir.

“Ruhanıyattan yüz çevirmek ve maddiyata yönelmek”tir.²⁴⁸ Tasavvufta hevâ, nefsin tabiatının gereğine meyletmesi, dünyevi arzulara yönelmesidir.²⁴⁹ *Hevâ*, gerçeği ve ilahî yolu bulmaya engel olan tüm isteklerdir. Nefsin kötü isteğe ve günaha eğilim duyması, hevâdır. Kaşanî’ye göre: “Nefsin, şeriatı dikkate almaksızın arzuladığı şeylere yönelmesi”dir.²⁵⁰

Hevâ ile hareket edilince kişinin hak yolda elde ettiği ve biriktirdiği hayırlar erir ve yok olur. Çünkü hevâ, kişiyi harama çeker ve günah işletir. Günahlar da eldeki hayırları yok eder. Bu anlamı pekiştiren hadisler de vardır: “*Haset, insanın iyiliklerini yer bitirir.*” ve “*Ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi gıybet de salih amelleri yer bitirir.*” Bu gibi hadisler, hevânın neticesi olan günahların, amelleri bitirdiğini vurgulamaktadır.

İnsanın yaptığı ve biriktirdiği iyilikler, biriktirilen bir harmana ve toplu halde bulunan bir üzüm salkımına benzer. Nefis ve hevâ ise insanın iyi amellerinden oluşan bu harmanı yok ederler. İnsan bir taraftan iyilik ambarını hayırlarla doldururken diğer taraftan bunları yemek ve yok etmek isteyen bir düşman vardır; o da hevâdır. *Hevâ*, âdeta bir fare gibi gizlice bu iyilik ambarına dalar ve onları yiyerek yok eder. Pervîn, pek çok beytinde olduğu gibi bu beyitte de dinî bir noktaya dikkat çekerek hevânın eldeki sermayeyi bitirme özelliğine dikkat çekmek için onu fareye benzetir:

کشته نکودار که موش هوی

خورده بسی خوشه و خروار را

Ölü tut onu, çünkü hevâ faresi

Yemiştir çokça salkım ve yükü

Kaside;33/02

Nefis, bu yok edici ve iyilikleri yiyici özelliği ile kötü ve yok edici varlıklara benzetilir. Pervîn, bir şiirinde örümcekle tembel birisi arasında geçen konuşmaları aktarır. Şair, burada örümceği tevekkül sahibi olma konusunda örnek gösterirken tembel adamı, hevâsına uyduğu için sermayesini yitiren biri olarak aktarır. Şair, bu bağlamda hevâyı bir şimşeğe benzetir. Çünkü şimşek, değdiği şeyi yakar ve yok eder. Tembel

²⁴⁸ Seccadî, s. 190.

²⁴⁹ Artun, s. 181.

²⁵⁰ Cebecioğlu, s. 265.

kişinin elindeki harmanın, hevâ şimşegi tarafından yakıldığını belirtir. Burada hevâyâ tabi olmanın insanın elindeki sermayeyi bitirdiğine vurguda bulunulur:

خانه ی من ریخت از باد هوا

خرمن تو سوخت از برق هوی

Benim evim yıkıldı bâd-ı hava ile

Senin harmanın yandı berk-i hevâ ile

Mesnevi;48/58

Hevâ yolunda gitmek, ilk etapta nefse hoş gelse de neticesinde azap olduğu için zehirli ve öldürücü bir bal gibidir. Çünkü hevâ, görünüşünün güzel ve cazip olmasıyla kişiyi harama çekme özelliğine sahiptir. Serinlemek için içilen bir su gibi ilk etapta insanın hoşuna gitse de hevâ lezzetlerinin neticesi Cehennem olduğu için aslında içilen şey su değil; ateştir. Şair, hevânın bu aldatıcı özelliğine vurguda bulunmak için hevâ suyunun su olmadığını; aslında ateş olduğunu söyler:

آهوی روزگار نه آهوست، اژدر است

آب هوی و حرص نه آبست آذر است

Zaman ceylanı, ceylan değil ejderdir

Hevâ ve hırs suyu, su değil, ateştir

Kaside;02/01

Nefsin istek ve arzuları sayılan hevâ, insanın hak yoldan sapmasına neden olduğu için kâinatta gizli olan bütün ilahî mesajları ve hazineleri görmeye de engeldir. Dünyaya hevâ adına bakılınca her varlığın üzerindeki ilahî mühür ve mesaj kaybolur, görünmez. Hevâ; hakikati engelleyici bu tür özelliklerinden dolayı çoğu zaman “perde” olarak isimlendirilir. Şair de hevâyı renkli bir perdeye benzetir. Yani görüntüsü renkli ve süslü olduğu için nefsin hoşuna gider. Ancak aslında bu, hakikat ile kişi arasındaki bir perdedir. Bu perdenin yırtılması gerekir. Ancak bu şekilde bu perdenin arkasında gizlenen hakikatler görülebilir:

پرده ی الوان هوی را بدر

تا بپس پرده ببینی چهاست

Yırt renkli hevâ perdesini

Ki göresin perde arkasında neler olduğunu

Kaside;13/44

İnsan hevânın peşinden giderek yanlışlıklara düşer. Hevâ ile hareket etmenin neticesi olarak insan basit bir bedende hapsolür ve onun dışına çıkamaz. Bu yönüyle şair, maddi arzuları *beden* olarak; insanın hevâsını da *zindan* olarak niteler. Çünkü bu istekler insanı kuşatmış ve içinden çıkılamaz hale getirmiştir. Ruha değil de bedene yöneldiğimiz zaman, devamlı hevâ zindanında tutuklu olarak kalırız:

آز تن گر که نمی بود، بزندان هوی

هر دم افزوده نمی گشت گرفتاری چند

Beden hırsı olmasaydı hevâ zindanında

Her zaman artmazdı tutsaklık biraz daha

Kaside;28/11

Hevâ, nefsin boş ve neticesiz istekleri olduğu için onun sağlam, sabit, somut ve kalıcı bir özelliği yoktur. Hayali, hissi, geçici ve çürük bir yapıya sahiptir. Böyle temelsiz ve köksüz olduğu için dalları olmayan bir ağaç gibidir. Yani dışarıdan gösterişli ve güzel görünse de aslında temelsizdir ve kolay yıkılan bir özelliğe sahiptir. Şair hevâyı kökleri ve dalları olmayan bir ağaca benzetir:

چو کتابیست ریا، بی ورق و بی خط

چو درختیست هوی، بی بن و بی اغصان

Riya bir kitap gibidir, yapraksız ve yazısız

Hevâ bir ağaç gibidir, köksüz ve dalsız

Kaside;23/13

Hevâ, insanın hoşlandığı şeylerdir. Fakat insanın hevâ ile güzel gördüğü şeyler aslında sadece bir güzel görüntüden ibaret olup değersizdir ve hatta zararlıdır. Nefis ve hevânın çekici, ama aldatıcı ve içi boş yönüne dikkat çeken Pervîn, hevâyı bir cevher madenine benzetir. Fakat bu madenin cevherinin taş dışında bir şey olmadığını, tüm renk ve cazibesinin sadece bir aldatmaca olduğunu söyler:

گوهر کان هوی جز سنگ نیست

آب و رنگش جز فریب و رنگ نیست

Hevâ madeninin cevheri, taştan başka bir şey değil

Suyu ve rengi, aldatmadan ve renkten başka bir şey değil

Mesnevi;59/40

Hevâ ve hevesin her duygu gibi insanı hakikate ulaştıracak faydalı yönleri de vardır. Sadece onları doğru kontrol etmek gerekir. İnsan akıl ve kalbiyle onları yönlendirmelidir. Eğer bu istekler iyi kontrol edilmezse insanı tehlikeye atabilir ve yanlış yola götürebilir. Bu yönüyle insandaki duygular bir bineğe benzerler. Bu bineğin iyi sürülmesi gerekir. Çünkü insanın gitmekte olduğu hayat yolunda “kazâ” uçurumları vardır. İnsan eğer hevâ ve heves bineklerini iyi sürmezse bu uçurumlardan aşağı düşebilir. Burada şair, hevâ ve hevesi, bineğe benzeterek yönlendirilebilir olduklarına ve tehlikeli olabileceklerine dikkat çeker:

به پرتگاه قضا، مرکب هوی و هوس

سیک مران که مجال عنان کشیدن نیست

Kazâ uçurumunda hevâ ve heves bineğini

Hafif sürme ki yoktur yular çekme fırsatı

Mesnevi;62/11

İnsanı şeytanın yoluna çeken kötü duygular için Pervîn en çok kullandığı benzetmelerden biri de “hırsız”dır. Hevâ bir hırsız gibi insanın hakikat yolunu keser ve elindeki değerli manevi cevherlerini çalar. Pervîn “*Dervişin hazinesi*” şiirinde örtüsü çalınan bir dervişten bahseder. Ancak burada tehlikeli olanın dünyevi bir hırsızın bir şey çalması değil; manevi hırsız olan hevâ olduğunu söyler. Bununla şair, ilahî yolda ilerleyenlerin yolunun hevâ tarafından kesildiğini ve asıl tehlikeli olanın bu olduğunu söyler:

در ره ما گمراهان بی نوا

هر زمان، ره می زند دزد هوی

Biz aciz sapmışların yolunda

Her zaman yol keser hırsız hevâ

Mesnevi;138/65

İnsan aciz olmakla beraber çok gururludur. Kendi ilmine ve gücüne güvenir. Pervîn insanı, bu yönüyle küçük ama gururlu bir karıncaya benzetir. Çünkü aslında o kadar büyük bir güce sahip değildir. Şair hevâyı ise aldatması ve tehlikeli olması açısından karıncayiyen böceğine benzetir. Çünkü hevâ, insanın gururunu kullanarak onu tuzağa çeker ve avlar. “*Cahil mimar*” şiirinde karınca ve karıncayiyen arasındaki hikâyeyi anlatan şair, insanın hevâyâ karşı durumunu aktarır:

زین حکایت، قصه ی خود گوشدار

تو چو موری و هوی چون مورخوار

*Kendi hikâyeni dinle bu hikâyeden
Sen karınca gibi hevâ ise karıncayiyen*

Mesnevi;145/49

Hevâ ve Heves’in sıfatları: *Örtücü ve engelleyici olması, Hapsedici olması, Temelsiz olması, Amelleri yok edici olması, Cazip olması, Değersiz olması, Yönlendirilebilir olması, Yol kesmesi, Aldatması.*

Hevâ ve Heves’in benzetildiği şeyler: *Fare, Su, Ateş, Perde, Zindan, Köksüz Ağaç, Şimşek, Maden, Merkep, Hırsız, Karıncayiyen.*

Hevâ ve Heves için kullanılan terkipler: *Mûş-ı Hevâ, Âb-ı Hevâ, Perde-i Elvan-ı Hevâ, Zindân-ı Hevâ, Berk-i Hevâ, Kân-ı Hevâ, Merkeb-i Hevâ ve Heves, Dozd-ı Hevâ.*

2.1.2.2. Hikmet (Hikmet)

“Hükmetmek”, “hâkim olmak”, “hikmetli olmak”, “yönetmek”, “düzeltmek amacıyla men etmek”, “dönmek” ve “sağlam yapmak” anlamındaki “*h-k-m*” fiil kökünden türeyen hikmet kavramı terim olarak; “adalet”, “ilim”, “amel”, “nübüvvet”, “*Kur’ân*”, “Allah’a itaat”, “dinî anlayış”, “bilgelik”, “üstün akıl” ve “yüksek ilim”, “niteliği kavranılmaz sebep ve netice”, “herkesin veya her aklın özüne ve hakikatine erişemediği ilahî sırlar”, “Hakk’ı bilme” ve “hayır işlemek” demektir.²⁵¹ Felsefe ve Felsefe nazariyeleri hakkında da bu terim kullanılmıştır.²⁵² Ancak *Kur’ân*’da söz

²⁵¹ DİB, “Hikmet”, Erişim tarihi: 15 Mart 2012,

<http://www.diyanet.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=714&harf=H>

²⁵² Ceylan, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, s. 329.

konusu edilen hikmet, bundan farklı olup “derin ve yararlı bilgi” anlamında geçer. Bu, ilahî işaretleri ve ayetleri düşünen, sağduyulu kişilerin sahip olabileceği bir bilgidir.

Akıl, bu dünyanın hikmetlerini kavrayamaz. Bu muammanın sırrını kimse anlamamış ve anlamayacaktır.²⁵³ Filozoflar, edebiyatta “hikmetin sembolü” şekline geçerler. Âriflerin ve batın ehlinin hikmetten kastı, “kâmil irfanî şuhud hâsıl oluncaya dek ilahî sanatın eserlerine dikkat etmek”, “ilâhî nimetlerde ve varlıklarda tefekkür etmek”tir.²⁵⁴ Aristo’ya göre hikmetin bir anlamı “kişinin sadece özel bir dalda değil, tüm meselelerde bir beceri kazanması”dır.... Hâce Nasîruddin Tûsî’ye göre “hikmet”; “eşyayı olduğu gibi bilmek ve işleri, insan nefsinin yönelmiş olduğu kemale ulaşana kadar gücü nisbetinde yapmaya çalışmaktır.”²⁵⁵

Şair, hikmetin önemini vurgulamak için *gül* ve *bahçe* arasındaki ilişkiyi örnek verir. Bahçeyi süsleyen en temel şey “gül”dür. Bir bahçede eğer gül yoksa orası bahçe sayılmaz. Bu örnek gibi gönül bahçesindeki gül de “hikmet”tir. Eğer bir gönülde hikmet yoksa o gönül pek çok şeyden yoksundur. Ancak bu gül fidanı, eğer gönül bahçesinde bulunursa dünyadaki yüzlerce gül, yasemin ve nergis bahçesinden daha üstündür:

در گلستان دلی، گلبنی از حکمت

به ز صد باغ گل و یاسمن و عبهر

Gönül bahçesinde hikmetten bir fidan

Daha iyidir gül, yasemin ve nergis bağından

Kaside;12/42

Hikmet’in batı medeniyetindeki karşılığı “felsefe”dir. Felsefe veya hikmet alanında filozoflarıyla tanınmış ülke *Yunanistan*’dır. Şair, hikmetin kolay bir şey olmadığını ve herkeste bulunmadığını belirtmek için felsefenin merkezi sayılan Yunanistan’ı örnek verir ve Yunanistan’ın filozoflarıyla meşhur olmasına rağmen Yunanistan’daki herkesin hikmeti ve felsefeyi bilmediğini söyler:

گر چه یونان وطن بس حکما بودست

نیست آگاه ز حکمت همه یونانی

Pek çok filozofun vatani olsa da Yunanistan

²⁵³ Artun, s. 181.

²⁵⁴ Seccadî, s. 197.

²⁵⁵ Parsâ ve Yegâne, s. 98.

Haberdar değildir tüm Yunanlılar hikmetten

Kaside;04/33

Şaire göre hikmet, insanın devamlı yanında bulundurması gereken bir şeydir. Devamlı onu duymalı ve ona kulak vermelidir. Bu kadar önemsenen ve kişinin yanından ayırmaması gereken şeyler için “*kulağa küpe yapmak*” deyimini kullanılır. Pervîn de hikmetin can kulağında küpe olarak takılı olmasını ister. Burada hikmet ve küpe arasında bir ilişki kurulmuş ve bununla hikmetin önemi dile getirilmiştir:

گوشوار حکمت اندر گوش جان آویختن

چشم دل را با چراغ جان منور داشتن

Hikmet küpesini can kulağına takmak

Kalp gözünü can lambasıyla aydınlatmak

Mesnevi;02/08

Hikmet, devamlı yararlı olan ve eskimeyen bir değerdir. İçinde barındırdığı pek çok özellikle ve sayısız faydalarla bir bağa ve bahçeye benzetilir. Çünkü bir bahçe, meyveleriyle faydalı olduğu gibi hikmet de manevi meyveleri ve faydalarıyla bir bahçe gibidir. Ancak hikmet, bir bahçeye benzese de onu daha üstün kılan özellikler vardır. Bu özelliklerden biri de hikmet bahçesinin hazan mevsimini yaşamamasıdır. Yani hikmet bahçesinin çiçekleri ve güzellikleri devamlı parlak ve tazedir:

باغ حکمت، خزان نخواهد دید

هر زمان جلوه ایش تازه تر است

Hazanı görmeyecek hikmet bahçesi

Her zaman daha tazedir cilvesi

Mesnevi;22/16

Pervîn’in bakış açısında insanı insan yapan ve onu başka varlıklardan ayıran ilahî ve insani özellikler, çok önemlidir. Bu nedenle insanın, kimliği sayılan ve onu farklı ve üstün kılan bu nimetleri koruması ve insana yakışır tarzda kullanması ve onları değerlendirmesi gerekir. Bu özellikleri ile insan bir ağaca benzer. İnsanın değerli

meyvelerinden biri ise hikmettir. Pervîn'e göre hikmet insanın elindeki en önemli meyvedir ve insanın hikmet ve ilim dışında hiç bir meyvesi yoktur:

جز دانش و حکمت نبود میوه ی انسان

ای میوه فروش هنر، این دکه و بازار

İlim ve hikmet dışında yoktur insanın meyvesi

Budur dükkân ve pazar, ey hüner meyvesinin satıcısı

Mesnevi;55/14

Hikmet'in sıfatları: *Yunanlıların onu iyi bilmesi, Çok gerekli olması, Ölmemesi.*

Hikmet'in benzetildiği şeyler: *Küpe, Bahçe.*

Hikmet için kullanılan terkipler: *Gûşvâr-ı Hikmet, Bâğ-ı Hikmet, Kitâb-ı Hikmet, Kân-ı Hikmet, Mâide-i Hikme, Mekteb-i Hikmet.*

2.1.2.3. Kimya, Sanat (Honer)

Sanatın pek çok anlamı vardır. Yerine göre kullanıldığı manalar da değişir. Sözlük anlamı, “ilim”, “marifet”, “bilgi”, “fazilet”, “kemal”, “feraset” ve “zekilik”tir. *Sanat, herhangi bir etkinliğin veya bir işin gerçekleştirilmesiyle ilgili yöntem, bilgi ve kuralların bütünüdür. Sanat, bir işi yapmak için gerekli olan beceri, yetenek ve yetidir.*²⁵⁶

Farsçada hüner kelimesiyle geçen sanat, Pervîn'in divanında en çok geçen ve üzerinde durulan temel öğelerdendir. Sanat kelimesi genellikle ilim ile birlikte üstünlüğün bir alameti olarak değerlendirilir. Genel olarak Fars edebiyatında ilim, marifet ve üstünlüğün ölçüsü olarak anılan “hüner”in Türkçe karşılığı “sanat” olsa da Türkçedeki sanat kelimesinden daha geniş anlamları içinde barındırır. Daha çok Türkçede kullanılan “marifet” kelimesinin kullanım ve anlamına yakındır.

*Pervîn'in şiirlerinin güzelliğinin esaslarından biri de hünerdir ve hünerle uğraşma tavsiyesidir. Onun şiirinin Nâsır-ı Hüsrev ve Sadî gibi didaktik edebiyatın eskilerinden olanların şiirleriyle özel farklarından biri, onun hüner ve sanata olan vurgusu, zarif ve kadınsı bir şekilde bu kelimeyi kullanmasındadır.*²⁵⁷

²⁵⁶ Hakkı Devrim, *Axis 2000 Ansiklopedik Sözlük*, Doğan Kitap, Ankara 1999, V, 2898.

²⁵⁷ Mumtehin ve Muhammedî, s. 136.

Şair, bir şiirinde hünerin sihirli bir özelliğinin olduğunu ve bu gücüyle her şeye değer kattığını söyler ve âriflerin, hüneri “kimya” ismiyle nitelediklerini ve bu kimyanın gümüşle birleşmesi halinde gümüşü altına çevirecek güçte olduğunu aktarır. Bu beyitte de hüner kelimesi, pek çok yerde birlikte zikredilen ilim kelimesiyle kullanılmıştır. Bu iki şeyin, yani hüner ve ilmin birlikte âdeta iki kanat olduğunu ve bu kanatlarla uçan herhangi bir kuşun çok şanslı olup devlet kuşu olan hüma ile arkadaş olacağını söyler. Burada şair, âriflerden aktarım yaparak hünerin tasavvuftaki algılanışını dile getirmektedir:

گویند عارفان هنر و علم کیمیاست

وان مس که گشت همسر این کیمیا طلاست

فرخنده طائری که بدین بال و پر پرد

همدوش مرغ دولت و همعرصه ی هماست

Ârifler der ki hüner ve ilim kimyadır

Ve o, filiz madeni olunca bu kimyanın eşi altındır

Bu kanatla uçan mübarek kuş

Devlet kuşunun arkadaşı ve hüma'nın mekândaşdır

Kaside;37/01-02

Hüner, dünyadaki en değerli şeydir. Kimde bulunursa o insan varlıklı ve zengin sayılır. Şair, ilim ve varlık âlemlerini zikreder ve bu âlemlerde hangi şeyin en değerli olduğunu ifade eder. İlim âleminde amelin üstün olduğunu, varlık âleminde ise hünerin en büyük zenginlik olduğunu belirtir. Bu ifadeyle ilmin tek başına bir fayda vermeyeceği ve varlığın da hüner olmadan bir mana kazanmayacağı üzerinde durulur:

در آسمان علم، عمل برترین پراست

در کشور وجود، هنر بهترین غناست

İlim semasında amel, en üstün kanattır

Vücut ülkesinde sanat, en iyi zenginliktir

Kaside;37/35

İnsanların birbirlerine olan üstünlüğü, onların maddi güçleriyle ve varlıklarıyla değildir. İnsanların manevi ve ahlaki özellikleri, onları Allah katında daha üstün yapar.

Şair, bu İslami ölçüyü vurgular; üstünlüğün ve övünmenin servet ve malla değil; ilimle olduğunu ve insanlarla hayvanlar arasındaki tek farkın hüner olduğunu söyler:

با دانش است فخر، نه با ثروت و عمار

تنها هنر تفاوت انسان و چارپاست

İlimledir övünme, değildir servet ve mal ile

İnsan ve hayvanın farkı, hünerdir sadece

Kaside;37/41

Hüner, çok değerli olmasına rağmen herkes hünerin değerini bilmez. Onun değerini bilip işletmek gerekir. Şair, çok değerli oluşu nedeniyle hüneri ipeğe benzetir. Fakat bu değerli ipeğin pazarda hiç dokuyucusunun olmadığını söyler. Yani hüner çok değerli bir şey olmasına rağmen kimse onu kullanmayı bilmemektedir. Şair bu benzetmeyle çok değerli bir varlık olan hünere sahip çıkılması gerektiğini belirtir:

به هنر کوش که دیبای هنر

هیچ بافنده بی بازار نداشت

Hüner için çalış ki hüner ipeği

Pazarda hiçbir dokumacıda yoktu

Kaside;31/15

Sanat, değerli bir cevherdir. Fakat bu cevherin, bulunduğu madende aranması ve bulunması gerekir. Çünkü bu sanat cevheri, cihanı aydınlatabilecek kadar parlak, değerli ve eşi benzeri olmayan ve başka bir madende bulunmayan bir cevherdir. Şaire göre sanat cevherinin bulunduğu maden, “marifet madeni”dir. Yani şair, hünerin ancak marifetle mümkün olabileceğini vurgulamaktadır:

روگوهر هنر طلب از کان معرفت

کاینسان جهانفروز گهر، هیچ کان نداشت

Git marifet madeninden sanat cevherini iste

Ki böyle dünya aydınlatan cevher, yoktu hiçbir madende

Kaside;06/15

هنر و فضل در سپهر وجود

عالم افروز چون خور و قمر است

Hüner ve fazilet, varlık âleminde

Güneş ve ay gibi dünyayı aydınlatmakta

Mesnevi;22/09

Hüner; kişinin elinden ortaya çıkan değerdir. Kimde hüner varsa o kişi bir şeyler ortaya koyuyor demektir. Eğer bir kimsede hüner olmadığı halde bazı iddialarda bulunuyorsa veya kendisinden öncekilerin iyiliklerini ve hünerlerini sıralıyorsa bunun da ona faydası yoktur. Kişinin varsa bir hüneri ve marifeti, ondan bahsetmelidir. Eskiden birilerinin yaptığı iyi şeyler kişiyi kurtarmaz veya onu iyi yapmaz. Bu nedenle nesep ve servetin değil, edebın sorulması; anne ve babadan değil, hünerden bahsedilmesi gerekir:

ز ادب پرس، میرس از نسب و ثروت

ز هنر گوی، مگوی از پدر و مادر

Edepten sor, nesep ve servetten değil

Hünerden bahset, anne ve babadan değil

Kaside;12/20

Hüner, çok değerli oluşuyla farklı mücevhere benzetilir. Hünerin benzetildiği değerli varlıklardan biri de altındır. Her kim hüner altınını biriktirirse ve hünere yatırım yaparsa asla iflas etmez. Ve her kim gönül ve can işiyle uğraşırsa hiç zor duruma düşmez ve üzülmez:

آنکه زر هنر اندوخت، نشد مفلس

آنکه کار دل و جان کرد، نشد مضطر

Hüner altınını toplayan, müflis olmadı

Gönül ve canla uğraşan, çaresiz kalmadı

Kaside;12/44

Kimya ve Sanat'ın sıfatları: *Zenginlik sayılması, İnsanla hayvanı ayıran şey olması, Müşterisinin olmaması, Aydınlatıcı olması, Marifetle oluşması.*

Kimya ve Sanat'ın benzetildiği şeyler: *Kimya, Kanat, İpek, Cevher, Altın*.

Kimya ve Sanat için kullanılan terkipler: *Dîba-yı Huner, Govher-i Huner, Zer-i Huner*.

2.1.2.4. Kul (Bende)

“Bende” kelimesi Farsça olup “*bağlı, köle*” anlamlarına gelir. “Bir şey veya kimse karşısında güçsüz ve zayıf olan kişi”. “Yaratılan”, “itaatkâr”.²⁵⁸ İnsanlar arasında köleler ve hizmetçiler için kullanıldığı gibi Allah karşısında itaat eden köle konumunda olan mümin kullar için de kullanılır. Çünkü insan, Allah'ın kudret ve iradesine bağlıdır. Edebiyatta “mâşuka” kalben bağlı olan “âşık” için kullanılmakla beraber dinî içerikli ve mesajlı şiirlerde doğrudan insan için kullanılır. İnsan ya nefsin isteklerine ya da Allah'ın isteklerine boyun eğer ve ona kulluk yapar. Ancak insanın sadece Allah'a ibadet ve kulluk yapması gerekir. İnsanın dünyaya gönderilmesindeki amacın, Allah'a ibadet olduğu Kur'an'da şöyle ifade edilir: “*Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*” (Zariyat:51/56). Pervîn'in şiirlerinde de insanın bir kul olarak Allah'a karşı konumu ve yapması gerekenler üzerinde durulur.

Allah, insanın iradesine bir sınır koymamıştır. İnsan iyi ve kötüyü seçmekte özgürdür. İnsan ise çoğu zaman nefis ve şeytana uyar. Bu nedenle insan günahkâr bir varlıktır ve devamlı ondan günah, yanlış ve kirli şeyler sadır olur. Pervîn insanın günahlara, yani kirli şeylere bulaştığını belirtir ve insandan sadece kirliliğin, bulanıklığın ortaya çıktığını; buna karşılık Allah'ın temiz ve saf olduğunu söyler:

از بنده جز آلودگی چه خیزد

پاکی صفت آفریدگار است

Kuldan kirlilik dışında ne çıkar

Temizlik, yaratıcının sıfatıdır

Kaside;08/52

Allah'ın kulu olan kişiyi rabbine bağlayan şey imandır. Yani iman, kul ile Allah arasındaki bağıdır. Bu nedenle bu bağ, kul için en değerli şeydir. Çünkü bu iman ile kulluk mümkündür ve ebedî hayat elde edilebilir. O halde iman, kulun sahip çıkması ve

²⁵⁸ Hasan Enverî, *Ferheng-i Rûz-ı Suhen*, Suhen Yayınları Tahran 1383, s. 179.

koruması gereken en önemli şeydir. Şeytan ise kulun elindeki bu değerli imanı çalmak için uğraşır. Eğer kul imanına sahip çıkmazsa ve ona bekçilik yapmazsa şeytanın iman dışında ondan çalacağı bir şey yoktur.

پاسبانی نکند بنده چو ایمان را دیو

زان بنده چه دزد بد جز ایمانش

Kul, korumazsa imanını, şeytan

İman dışında ne çalar ki ondan

Kaside;05/56

Kul'un sıfatları: Kirli (*günahkâr*) olması, *İmanını koruması gerektiği*.

2.1.2.5. Marifet, İrfan (Marifet, İrfân)

Sözlükte masdar olarak “bilmek”, “tanımak”, “ikrar etmek”, isim olarak “bilgi” anlamına gelir. “Allah ve O’nun sıfatları, fiilleri, isimleri ve tecellileri hakkında mânevî tecrübeyle doğrudan elde edilen bilgi” anlamında bir tasavvuf terimidir.²⁵⁹ Mârifet Allah, insan ve âlemle ilgili kapsamlı bir bilgi olmakla beraber tasavvufta esas olan “*mârifetullah*” denen özel bilgidir.²⁶⁰ İlim sahiplerine âlim, marifet sahibi olanlara da “ârif” denir.²⁶¹ Gerçekte “*marifet*” “ilhama dayanan vasıtasız bilgi”, yani “irfan” demektir. Kalp, iman nuru ve marifet ile aydınlanır ve ilahî marifetlerin tecellisine ayna olur.²⁶²

İrfan, İran’da İslam’ın ilk yıllarında ortaya çıkan bir yoldur. Bu yolun yolcuları Allah’ı varlık âleminin gerçekten ve yalnızca var olan ve tüm mevcudatta tecelli eden aslı olarak görürler.²⁶³ Tasavvufta *marifet*, “kalbin Hak ile hayat bulması” ve “Hak’tan başkasından yüz çevirmesi”dir. Âriflerin nezdinde marifet, “Allah’ı tanımak”tır.²⁶⁴ Allah’ın zâtı ve sıfatları hakkında şüphe götürmeyecek bir bilgiye sahip olmak, keşf ve ilham yoluyla, manevi veya iç tecrübelerle öğrenilen ilim, Rabbânî ilim, *tasavvufî irfan*

²⁵⁹ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 54.

²⁶⁰ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, s. 55.

²⁶¹ DİB, “Marifet”, Erişim tarihi: 02 Mart 2012,

<http://www.diyanet.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=1111&harf=M>

²⁶² Nicholson Reynold Alleyne, *İrfân-ı Ârifân-ı Moselmân*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Firdevsî, 1372, s. 157.

²⁶³ Hanlerî Kiyâ, s. 342.

²⁶⁴ Seccadî, s. 306-307.

demektir. Marifet, zat ve sıfat-ı Hakk’a taalluk eden ilm-i küllîdir. Hakikate erdikten sonra ortaya çıkan ilahî mâlumat, varidat ve ilm-i ledünnîdir.²⁶⁵

“İrfan”, “aşk” ve “dinî bakış açısı”, Fars şiirinin asla ayrılmadığı konulardandır ve Pervîn de bunları işlemiştir.²⁶⁶ Fakat Pervîn’in irfanı, İslami tasavvuftan çok Eflâtun öğretisinden, Gennûsi ve yeni eflatunculuk mekteplerinden beslenmektedir.²⁶⁷

Marifet, kişinin iyi ve kötüyü ayırabilmesi, hakkı ve batılı tanınması için bir göz vazifesi görür. Şair, marifetin bu özelliklerine vurguda bulunup marifeti göze benzetir ve bir yola girilirken maddi gözle değil de marifet gözüyle o yola bakılması ve ona göre o yola girilmesi gerektiğini söyler. Çünkü şaire göre marifet gözü uyanık bir gözdür ve ebedî hayat ve saadet yoluna insan ancak bu gözle ulaşabilir. Uykulu gözle, ebedî bir ömür elde edilemez:

به چشم معرفت در راه بین آنگاه سالک شو

که خواب آلوده نتوان یافت عمر جاودانی را

Marifet gözüyle yola bak, sâlik ol o zaman

Çünkü ebedî ömrü bulamaz, uykulu olan

Kaside;42/05

Marifet kalbin Hak ile hayat bulması ve Hak’tan başkasından yüz çevirmesidir. Marifet, her şeyin kaynağıdır ve tüm manevî, yüce cevherlerin çıkmasına vesile olan bir madendir. Ayrıca Sanat, Pervîn’in üzerinde çokça durduğu temel bir öğedir ve marifetle yakından ilgisi vardır. Şaire göre hüner dünyayı aydınlatan bir cevherdir. Ancak bu değerli cevherin bulunduğu ana maden ise “marifet”tir. O halde başka yerde değil; marifet madeninde aranılması gerektiğini söyler:

روگوهر هنر طلب از کان معرفت

کاینسان جهانفروز گهر، هیچ کان نداشت

Git marifet madeninden sanat cevherini iste

Ki böyle dünya aydınlatan cevher, yoktu hiçbir madende

Kaside;06/15

²⁶⁵ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 238.

²⁶⁶ Betûl Fahriislam, “Bon-i Mâyehâ-yi Kasayid-i Pervîn”, *Edebiyyât-ı Fârisî (Dânişgâh-ı Âzad-ı Meşhed)*, Sayı: 11-12, 1385, s. 81.

²⁶⁷ Mumtehin ve Muhammedî, s. 134.

İrfan, insanın maneviyatını tamamlayan ve ona güzellik katan bir süs gibidir. Bu nedenle ruhu güzelleştirecek şey, maddi cisim değil; irfandır. Beden, ruh karşısında basit ve değersiz kalır. Çünkü âlemleri ve özellikleri farklıdır ve birbirinden çok uzaktır. Ruh, yüce ve gaybi âlemlerle irtibatlı iken beden basit madde ile sınırlıdır. Bu nedenle ruhu süsleyecek olan şey, ona manevi olgunluk ve yücelik verecek olan irfandır:

روح را زیب تن سفلہ نیاراید

رو بیارای به پیرایه ی عرفانش

Alçak beden, süslemez ruhu

Git ve süsle irfan süsüyle onu

Kaside;05/43

Ömür kısa; gidilen yol ise uzundur. Ancak insan, içinde bulunduğu hayat yolculuğunun önemini henüz tam anlayamamaktadır. Bu anlamdaki dizeden sonra Pervîn, kendisine hitap ederek ömür bitmeden ve geç olmadan marifet şarabının içilmesi gerektiğini söyler:

پروین، شراب معرفت از جام علم نوش

ترسم که دیر گردد و خالی کنند جام

Pervîn, ilim kadehinden iç marifet şarabını

Korkarım geç olur ve boşaltırlar kadehi

Kaside;38/21

Marifet, insanların bilinçli olarak bir şeyler yapmasını sağlar. Çünkü marifet sahibi kişi her şeyin özünü ve görünmeyen gizli tarafını görür. Marifet olmadığı zaman insanlar bilmeden, körü körüne bakarlar ve ilerlerler. Bu nedenle marifet, insanın önünü görmesini sağladığı için aydınlatıcıdır. Parlak ve aydınlatıcı olan şeyler de “nur” ve “lamba” gibi kelimelere benzetilir. Bu yönüyle marifet insanın; önünü, olayların ve eşyanın hakikatini görmesini sağlayan akıl gözü için bir nur gibidir. Yani marifet, gözün nurudur. İnsan eğer göz sahibiyse göz için marifetten bir nur yapmalıdır:

بچشم از معرفت نوری بیفزای، ار نه بیچشمی

بجان از فضل و دانش جام های پوش، ار نه بیجانی

*Marifet nurunu ver göze, eğer gözsüz değilsen
Fazilet ve ilim elbisesini giydir cana, eğer cansız değilsen*

Kaside;16/05

زین چراغ معرفت کامروز اندر دست ما

شاهراه سعی و اقلیم سعادت، روشن است

*Bugün elimizdeki bu marifet lambasıyla
Gayret caddesi ve saadet ülkesi aydınlıktır*

Mesnevi;161/07

İrfan, çok değerli olmasıyla eşsiz bir hazine sayılır. Onunla aynı seviyeye gelecek başka bir hazine yoktur. Zaman, bir maden olsa da ve bu dünya madeninde nice altın ve gümüş bulunsa da hiç biri irfanla aynı terazide bulunamaz. Yani irfan, dünyadaki tüm değerli mücevherlerden daha kıymetlidir:

همتراز وی گنج عرفان نیست

هر چه در کان دهر، سیم و زر است

*İrfan hazinesinin dengi yok terazide
Gümüş ve altın olsa da zaman madeninde*

Mesnevi;22/17

Marifet ve İrfan'ın sıfatları: *Ruhun süsü olması, Eşsiz bir hazine olması.*

Marifet ve İrfan'ın benzetildiği şeyler: Göz, Maden, Süs, Şarap, Nur, Lamba, Hazine.

Marifet ve İrfan için kullanılan terkipler: *Çeşm-i Marifet, Kân-ı Marifet, Pîrâye-i İrfan, Şarâb-ı Marifet, Genc-i İrfân.*

2.1.2.6. Nefis (Nefs)

Kelime anlamıyla “bir şeyin kendisi”, “öz varlığı” ve “şahsı” anlamına gelir. Nefis, ayrıca “canlıların iç âlemi” için kullanılır. “Ruh”, “can” ve “hayat” anlamlarına gelir. Nefsin tarifi olarak “zatında maddeye ihtiyaç duymayan, ancak fiilinde maddeye

ihtiyaç duyan mücerret cevherdir” denilmiştir.²⁶⁸ Başka görüşe göre “fiiliyle değil, zatıyla mücerred olan bir cevher”dir. Yani hissi olarak işaret edilemez; ama fiilin ortaya çıkmasında bir alete ihtiyacı vardır; insan ruhu gibi.²⁶⁹ Tasavvufta kötülüğü emreden anlamında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenen ve “ruh-ı Rahmânî”, “ilâhî ben” anlamında da kullanılmıştır. Nefsin böyle farklı iyi ve kötü özellikleri olması nedeniyle yedi çeşit nefsin olduğu kabul edilir. 1. Nefs-i Emmâre 2. Nefs-i Levvâme 3. Nefs-i Mardiyye 4. Nefs-i Mutmainne 5. Nefs-i Mülhime 6. Nefs-i Nâtika 7. Nefs-i Râdiye.²⁷⁰

Ancak sûfilere göre nefis, “kulun kötü fiilleri”, “şehvet”, “kötü ahlak”, “büyüklenme”, “haset” ve “öfke” gibi sıfatlar için kullanılır. Ruh, insanın Allah’tan kaynaklanan yönlerinin bütünü; nefis ise beden kaynaklı nitelikleridir.²⁷¹ Kur’an’da geçtiği üzere “*Muhakkak ki nefis, kötülüğü emreder*” (Yusuf: 12/53).

Nefis hakkında kabul edilen ortak özellik; insanı kötülüğe yönlendirmesidir. Pervîn de aşağıdaki beyitte nefsin kötü özelliğine dikkat çeker. Nefsi, “tahrip eden” ve “mahveden” şeklinde niteler ve bu tahripkâr nefse bir iş verilmemesini söyler. Beytin ikinci dizesinde de aynı anlam doğrultusunda nefsi gül bahçesindeki bir dikene benzeter. Çünkü diken güle dokunmak isteyen eli parçalar:

کار مده نفس تبه کار را

در صف گل جا مده این خار را

İş verme fesatçı nefse

Gül saflarında yer verme bu dikene

Kaside;33/01

İnsanlar, nefse güvenerek onun isteklerine uyarlar; ama buna karşılık nefis, insanı aldatıp onun elindeki *rûh*, *can* ve *kalp* gibi değerli manevi hazineleri alır. Şair, bu açıdan bir beyitte nefsi *hırsıza* benzeter. Bu hırsızın insanın değerli varlıklarına giden gizli bir yolu vardır. Bu yoldan gizlice hırsızlık yapar. O halde bu gizli hırsıza karşı gizli bir bekçi ve polisin olması gerekir:

نهفته نفس سوی مخزن هستی رهی دارد

²⁶⁸ Seccadî, s. 354.

²⁶⁹ Hanlerî Kiyâ, s. 518.

²⁷⁰ Seccadî, s. 354.-357

²⁷¹ Erman Artun, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 189.

نهانی شهنه ای می باید این دزد نهانی را

Varlık mahzenine nefsin gizli yolu vardır

Bu gizli hırsıza gizli bekçi gerekir

Kaside;42/16

کجا با دزد بیرونی درافتیم

چو دزد خانه را بالا نشانیدیم

Dışarıdaki hırsızla kavga ederiz

Evdeki hırsızı da yüceltiriz

Mesnevi;57/07

نفس جان دزد، نه گاو و گوسفند

جز بیام دل، نیندازد کمند

Nefis can çalar, inek ve koyun değil

Kalbin üstünden başka yere atmaz kement

Mesnevi;138/74

Nefis, insanı günahlara yönlendirir ve her günah insanın maneviyatında büyük yaralar açar. Günahların artması durumunda insan manen öler ve ebedî hayatını kaybeder. Günahların ruhta ve maneviyatta açtıkları yaralara dikkat çeken şair, nefsi bir kılıca benzetir. Kılıç, bu dünyada insanın maddi cisminde nasıl ki öldürücü yaralar açıyor ve insanın ölümüne neden oluyorsa nefis de öldürücüdür ve vurduğu manevi darbelerle insanı manen öldürerek Cehennemlik olmasına neden olur:

درافتادی چو با شمشیر نفس و در نیفتادی

بمیدانها توانی کار بست این پهلوانی را

Nefsin kılıcıyla düşersen ama meydanlarda

Düşmezsen, iş bitiren değilsin bu pehlivanlıkla

Kaside;42/39

Nefis, insanı kötü yola yöneltmek ister. Ancak insan, nefsin arzularına kapılmamalı ve onu kontrol etmelidir. “Hâkim olmak” ve “kontrol etmek”, insanı gideceği yere götüren olan binek hayvanlarıyla ilgili fiillerdir. Bu açıdan nefis, yoldan çıkınca kontrol edilemeyen bir hayvana benzetilir. Bu nedenle yularının ve dizginin iyi tutulması gerekir. Tasavvufta da nefsin yuları ve dizgini “itaat”tır. Allah’a itaat ne kadar artarsa nefis o kadar dizginlenmiş olur. Şair bu bakış açısıyla nefsi, bir deveye benzetir ve bu devenin yularının *itaat* olduğunu söyler:

همت گهر وقت را ترازوست

طاعت شتر نفس را مهار است

Gayret, vakit cevherinin terazisidir

İtaat, nefis devesinin yularıdır

Kaside;08/22

Nefis, çoğu zaman insanların yanılarak güvendiği ve değer verdiği şeyleri emanet ettiği bir varlıktır. İnsan, farkında olmadan değerli olan ve ona bir çocuk gibi bakması gereken “ruh”u, nefsin eline teslim eder. Bu durumda nefis bir beşik gibi değerlendirilir. Çünkü nefsin ruhu büyüteceği ve yetiştireceği yanılgısı vardır. Şair, insanların ruhlarını nefis beşiğine koyduklarını ve bu durumun daha ne zamana kadar devam edeceğini sorar. Çünkü bu beşikte ruh gelişmez ve yetişmez; aksine ölür ve alçalır:

در مهد نفس، چند نهی طفل روح را

این گاهواره رادکش و سفلہ پرور است

Nefis beşiğine daha ne kadar koyarsın ruh bebeğini

Bu beşik, düşürücü ve alçaltıcı

Kaside;02/03

Nefsin benzetildiği tehlikeleri varlıklardan biri de Fars edebiyatında kötülük yapıcı ve öldürücü özelliğiyle pek çok şeye benzetilen “dev”dir. Dev, hem *şeytan* olarak düşünülür; hem de *gerçek canavar* olarak. İslami düşünceye göre tüm kötülükler, kötülüğü emreden nefisten kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla Pervîn bir şiirinde bir dervişin ağzıyla tüm kötülük ve alçaklıkların nefis devinden kaynaklandığını zikreder:

همه پستی ز دیو نفس زاید

همه تاریکی از ملک تن آید

Tüm alçaklıklar nefis devinden çıkar

Tüm karanlıklar beden mülkünden gelir

Mesnevi;45/15

Nefis, insanı aldatmakla iş görür. Onun insana güzel gösterdiği şeyler aslında insanı kötü yola götüren şeylerdir. Bu nedenle nefis aldatıcıdır. Nefsin hilekâr yönüne işaret eden şair, onun aldatan bir şeytan ve dev olduğunu; bu nedenle ondan kaçınılması gerektiğini ve onun yolundan gidilmemesi gerektiğini söyler:

نفس دیویست فریبنده از او بگریز

سر بتدبیر بیچ از خط فرمانش

Nefis aldatıcı bir devdir, kaç ondan

Tedbire sarıl, onun ferman yazısından

Kaside;05/02

Şair nefsi, masum görünen bir hayvan sürüsüne benzetir. Ancak aslında kuzu sürüsü şekline bürünen nefis, parçalayıcı kaplanlardan oluşmaktadır. Böyle tehlikeli bir sürüden ve çobanından korunmak ve kaçınmak gerekir:

گله ی نفس چو درنده پلنگانند

بر حذر باش ازین گله و چوپانش

Nefis sürüsü, parçalayıcı bir kaplan

Sakin bu sürüden ve çobanından

Kaside;05/11

İnsan, nefis düşmanının farkına varmadıkça ve onu yenmedikçe dünyada elde ettiği tüm kazançlar ve zaferlerin hakikatte hiç bir faydası yoktur. Çünkü nefis düşmanı cehaletle ve gafletle bilinmeyince insana galebe çalar ve insanın ebedî hayatını tehlikeye sokar. Bu nedenle Pervîn, nefis düşmanı üzerinde durduğu “*Evdeki hırsız*” şiirinde dünyevi düşmanlara karşı zafer kazanılsa da ömür boyu nefis düşmanı ile beraber dostça yaşamamanın kazanılan dünyevi zaferleri anlamsızlaştırdığını söyler:

ازین دشمن در افکندن چه حاصل

چو عمری با عدوی نفس ماندیم

Bu düşmandan uzaklaşmak ne fayda

Bir ömür nefis düşmanıyla kaldığımızda

Mesnevi;57/08

Nefis, insana hâkim olmak ve insanın maneviyatını öldürmek ister. Bunun için çok sinsi planlar yapar ve insanı avlar. Sinsilik, kurnazlık ve hilekâr olma özellikleri ise daha çok tilkilerle özdeşleşen sıfatlardır. Bu nedenle nefis, “tilki”ye benzetilir. Pervîn, bu benzetmeyi şiirine isim olarak verir. Nefsin insanı avlamak istediğini “*Nefis Tilkisi*” isimli şiirinde anlatır. İnsanın nefis tilkisinin isteklerinin esiri olduğunu ve bu şekilde insanın nefis karşısında kanadı kırık bir tavuğa benzediğini söyler. Burada şair, insanın nefse karşı uyanık olması gerektiğini belirtir:

اسیر روبه نفس آن چنانیم

که گوئی پر شکسته ماکیانیم

O kadar nefis tilkisinin esiriyiz ki

Kanadı kırık bir tavuğuz sanki

Mesnevi;71/33

Nefis, insanı yakaladığı zaman kurtuluşu olmayan bir girdap gibi içine alır ve onu öldürür. Bu nedenle insan kötü durumda dahi haline şükretmeli ve nefsin, zayıf kalbini yakalamasına ve girdabına çekmesine fırsat vermemelidir. Çünkü ümitsiz olan bir kalp, nefse çabuk yenilir ve onun tehlikesinden kurtulamaz. Pervîn bir fakirin kötü durumundan bahsettiği “*İncinmiş ruh*” şiirinde kötü durumuna rağmen kişinin zayıf kalbinin ümitsizliğe düşüp nefse mağlup olmaması gerektiğini; çünkü nefis girdabına düşenin kurtuluşunun olmayacağını söyler:

دل ضعیف، بگرداب نفس دون مفکن

غریق نفس، غریق که وارہانی نیست

Zayıf kalbi, alçak nefsin girdabına atma

Nefiste batan, kurtuluşu olmayandır

Mesnevi;74/11

“Nefs”in bir diğeri özelliği ise “yağmacı” olmasıdır. Yağmacılar önlerine çıkan her şeyi yağmalarlar. Nefis de ruh ve maneviyatta yaptığı tahrip ile “yağmacı”ya benzetilir. Çünkü nefis, insanı günahlara sürükler ve insandaki manevi her şeyi yok eder; insanı ve insan kalbini manen öldürür. Nefsin insanı manen öldürmesi ise insanın ebedî hayatını tehlikeye attığı için dünyadaki yağmacılardan daha tehlikeli kabul edilir. Bu nedenle şair, nefis yağmacısının zararının büyüklüğünü açıklar ve nefsin insanı bir nefeste ayaksız bıraktığını söyler:

نفس یغماگر، چنان یغما کند

که ترا در یک نفس، بی پا کند

Yağmacı nefis, öyle yağmalar ki

Bir nefeste ayaksız bırakır seni

Mesnevi;190/10

Nefis’in sıfatları: *Sapmış olması, Öldürücü olması, Alçaklıkların kaynağı olması, Aldatıcı olması, Sinsi olması, Esir alıcı olması, Yağmalayıcı olması.*

Nefis’in benzetildiği şeyler: *Diken, Hırsız, Pehlivan, Deve, Beşik, Dev, Şeytan, Kaplan, Düşman, Tilki, Girdap, Yağmacı.*

Nefis için kullanılan terkipler: *Şemşîr-i Nefs, Nefs-i Tebehkar, Şotr-ı Nefs, Mehd-i Nefs, Dîv-i Nefs, Gele-yi Nefs, Eduvv-i Nefs, Rûbeh-i Nefs, Girdâb-ı Nefs, Nefs-i Yeğmâger.*

2.1.2.7. Şehvet (Şehvet)

“Nefsin meyil ve isteği”, “şiddeti, normal sınırı aşan, diğer arzu ve meyilleri etkisi altına alan ve kişinin tüm dikkatini kendi üzerine çeken meyil veya arzu”dur.²⁷² “Bir işi yapmaya karşı duyulan aşırı istek”tir.²⁷³ “Ruh sahibi erkek ve dişi varlıkların birbirlerine karşı olan tabii istek ve eğilimleri” ve “aşırı arzu ve nefis düşkünlüğü”dür. Nefsin, çok çeşitli şehvetleri vardır. Bunları kontrol altına almak, terbiye etmek ise insanın manevî ve ruhî bir dengeye erişebilmesi için şarttır.²⁷⁴

²⁷² Muîn, II, s. 2099.

²⁷³ Enverî, s. 768.

²⁷⁴ Akay, s. 439.

Şair, pek çok şiirinde dinî ve tasavvufî konuları işler. Nefsani arzuları daima tehlikeli görür; insanların kaçınması gereken yanlış ve zararlı şeyleri ve insanların sahip olması gereken üstün davranış ve sıfatları çoğu şiirinde zikreder. Bu bağlamda şairin değindiği kavramlardan biri de şehvettir.

Şair bir beytinde şehveti, en tehlikeli hayvan olan çingiraklı yılanı benzetir ve onun zararından korunmak için bir tılsım yapılmasını söyler. Bu ifadeyle Hz. Mûsâ'nın asası ve sihirbazların yılanları olayına atıfta bulunur. Şair tehlikeli yılanların zararsız hale getirilebilmelerini örnek vererek şehvetin iyi yönde kullanılabileceğini vurgular. Aynı anlamı ikinci dizide sevda ve hevesi, kontrol edilmesi gereken bir bineğe benzeterek vurgular:

افسون فسای افعی شهوت را

افسار بند مرکب سودا را

Efsun yap şehvet yılanına

Yular bağla sevda bineğine

Kaside;07/11

Şehvet'in sıfatları: *Tehlikeli olması, Kontrol edilebilmesi.*

Şehvet'in benzetildiği şeyler: *Yılan.*

Şehvet için kullanılan terkipler: *Uf'i-yi Şehvet.*

2.1.3. Dinî Terimler

2.1.3.1. Amel (Amel, Cehd, Kâr, Sa'y)

Kelime anlamı olarak, “iş”; “uygulama” anlamına gelir. Terim olarak ise “bir kural veya dinî emrin yerine getirilmesi”; “bir insanın dinî emir ve yasaklara göre yaptığı hareketlerin tamamı”dır. İnsanlara mükâfat ve ceza verilirken bu hareket ve kazançlar esas alınır.²⁷⁵ Sûfilere göre, insanın amelleri *-hak etmek yoluyla-* mükâfatı veya cezayı gerektirmez. Ancak Allah'ın lütfu, mükâfatı ve adaleti azabı gerektirir. Amel, “iyi” (*sâlih*) ve “kötü” (*seyyi*) amel olmak üzere ikiye ayrılır. Kimi âlime göre de

²⁷⁵ Seccadî, s. 43.

amel-i salih: Maddî ve mânevî kul hakkına tecavüz etmemekle beraber Allah'ın hukukunu da hakkıyla ifa etmekten ibarettir.

Pervîn hakkında yazılan makalelerde bahsedilen en önemli özelliklerden biri de Pervîn'in "çalışma", ve "gayret"e olan vurgusudur. Pervîn'in divanında bu, iki boyutludur: Birinci boyut dinî vazifelerin yerine getirilmesinde gösterilen teşebbüs; İkinci boyut ise kendi günlük işlerinde her zaman çaba sarfetmesi, tembellik göstermemesi ve tedbiri elden bırakmaması noktasındadır.

Pervîn şiirlerinde çalışma ve çabalamaya çok değinir. Ona göre insan çalışma için yaratılmış ve ömrünün sonuna kadar çalışmakla mükelleftir. İnsan ancak kısa ömrü sanat ve hünerle uzatabilir ve hatta ebedileştirebilir. Pervîn'in yaptığı gibi. İnsan yapacağı şeyleri ve işi iyi seçmeli, çabayı arttırmalıdır. Gayret ve çalışma oldukça problem çıkmayacaktır:

جهد را بسیار کن، عمر اندکی است

کار را نیکو گزین، فرصت یکی است

Gayreti arttır, ömür azdır

İşi iyi seç, fırsat birdir

Mesnevi;69/30

تا نرود قوت بازوی تو

نشکند ایام، ترازوی تو

Gitmedikçe bileğinin gücü

Zaman kırmaz terazini

Mesnevi;111/26

بگفت، قدر کسی را نکاست سعی و عمل

خیال پرورش تن، ز قدر کاستن است

Dedi ki çalışma ve iş, azaltmadı kimsenin değerini

Bedeni besleme düşüncesi, azaltmaktır değeri

Mesnevi;112/05

Hadiste “*Dünya âhiretin tarlasıdır*”²⁷⁶ buyrulur. Yani dünyada kim ne amel işlerse âhirette yaptığı oranında mükâfat veya ceza alacak ve kendi ektiğinin meyvesini yiyecektir. Şair bu hadise atıfta bulunarak ameli “tarla”ya benzetir ve bu tarlaya bir buğday tanesi ekmeyen kişinin aydınlık tandırda ekmek yiyemeyeceğini söyler. Yani insan eğer ameliyle iyi bir şeyler yapıp manen bir iyilik tohumu ekmezse doğal olarak ekmediği bir şeyin meyvesini de alamayacaktır:

آنکو به کشتزار عمل گندمی نکشت
 اندر تنور روشن پرهیز نان نداشت
Kim ki amel tarlasında buğdayı ekmedi
Aydınlık tandırda ekmeği olmadı
 Kaside;06/17

Amel’in benzetildiği şeyler: *Tarla*.

Amel için kullanılan terkipler: *Kıştâr-ı Amel*.

2.1.3.2. Cehalet (Cehl)

“Bilgisizlik”, “kibir”, “bozgunculuk”, “serkeşlik” gibi anlamlara gelen ahlâk terimi.²⁷⁷ *Cehâlet* veya *cehl* sözlükte “bilmemek” anlamına gelir.²⁷⁸ İlim ve hilmin zıddıdır.²⁷⁹ Âriflerin dilinde “kalbin ölümü” anlamında kullanılır. Böyle bir kalp, zahirî ilimler içinde yıllarını geçirmiş olsa dahi hakikatleri derk etmekten uzaktır.²⁸⁰

Pervîn’in şiirlerinde en çok değindiği imgelerin başında “bilim” gelir. Bilim ve bilginin aksi cehalettir. Pervîn, doğrudan “cehalet” kelimesiyle “bilim” kadar ilgilenmemiştir. Ancak bilim ile ilgili söylediği tüm şeyler, aynı zamanda cehaleti de tarif eder. Fakat yine de bazı yerlerde cehalet kelimesini farklı sıfatlar ve benzetmelerle işlemiştir. Tüm işlediği yerlerde zarar verici, karartıcı ve kötü olarak ele alır.

“Bilim” ve “cehalet” iki zıt şeydir. İlim insanların doğru yolu bulmasına yardımcı olması nedeniyle aydınlatıcı bir role sahiptir. Bu nedenle ilmin olmadığı yerde ise karanlık oluşur ve karanlıkta kalan insan doğru yola ulaşamaz. Karanlıklar ise

²⁷⁶ İsmâil B. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, I, s. 412.

²⁷⁷ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, VII, s. 218.

²⁷⁸ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, VII, s. 219.

²⁷⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı [DİB], “Cehalet”, Erişim tarihi: 05 Mart 2012, www.diyanet.gov.tr/dinikavramlaroku.asp?id=245&harf=C

²⁸⁰ Seccadî, s. 82.

yarasaların mekânlarıdır. Çünkü yarasalar karanlığı sever. Işığı ise hiç sevmezler. Bu ikisinin zıt özellikleri, bunlardan cehaletin yarasaya benzetilmesine neden olur. Pervîn, ilim ve cehaletin birbirinden kaçan iki zıt kutup olması nedeniyle cehaleti güneşten kaçan bir yarasaya benzetir:

جهل چو شب پره و علم چو خورشید است

نکند هیچ جز این نور، گریزان

Cehalet yarasa gibi, ilim ise güneş gibi

Onu kaçıramaz bu nurdan başkası

Kaside;05/14

Cehalet, gaflette olmaktır. Yani hakkın ve doğrunun nerede olduğunu bilmeme ve yanlışta farkında olmadan devam etmektir. Bu nedenle gaflet için uyku benzetmesi yapıldığı bilinen bir şeydir. Pervîn ise bir şiirinde cehalet için uyku benzetmesi yapar. Çünkü cahil kişi de aslında yanlışının farkında olmadığı için uykuda sayılır. Pervîn, bencilliği eleştirdiği bir şiirinde göz ve kirpik arasındaki konuşmayı aktarır. Göz, kirpiğe cevaben açılıp kapanmasının boşuna olmadığını; tembelliğin ve cehalet uykusuna dalmanın, iş bilenlerin işi olmadığını söyleyerek vazifesini yaptığını söyler:

جواب داد که آئین کاردانان نیست

بخواب جهل فزودن، ز کار کاهیدن

Cevap verdi ki akıllıların işi değil

Cehalet uykusuna dalmak ve işten düşmek

Mesnevi;63/06

Cehalet, “bilmeme” anlamına geldiği için kişi cehaletle yanlış yola gider ve kendisini sıkıntılara düşürür. Bu nedenle cehalet, insana zarar veren şeyler için benzetilen olarak kullanılır. Pervîn, “*Çaba ve amel*” şiirinde kanaat eden insanlar için, yolun zahmetini çekip başkasının minnetini çekmeyen karıncayı örnek gösterir. Karıncanın minnet etmediği kişi ise Hz. Süleyman’dır. Süleyman, karıncanın boşuna zahmet çektiği ve kendisini sıkıntıya soktuğunu söylerken onun bu davranışını cehalet olarak niteler ve ona cehalet dikeniyile ayağını yaralamamasını söyler. Burada cahillik, insana verdiği zararlar ve insanı yaralaması açısından dikene benzetilmiştir:

به خار جهل، پای خویش مخراش

براه نیکبختان، آشنا باش

Ayağını cehalet dikeniyile yaralama!

Dost ol iyilerin yoluyla

Mesnevi;83/10

İlim, bir ışık gibidir. Faydasıyla insanın hayatını ve gideceği yolu aydınlatır. Cehalet ise bu ışığın yok olması ve karanlığa düşme halidir. Cahil kişi ilimden yoksun olduğu için ışıksız bir şekilde önünü görmez ve yolundaki tüm tehlikelere ve tuzaklara düşer. Bu nedenle “cehalet” ve “karanlık” birlikte anılır. Bununla beraber cehalet, bu karanlık nedeniyle yoldaki uçurumlar olarak düşünülür. Çünkü cehalet, insanın tehlikelere maruz kalmasına neden olan şeydir. Bu açıdan Pervîn, bir beytinde hem akıllı bir lambaya benzetir; hem de cehaleti, zıddı olan karanlıkla birlikte anarak karanlık bir çukura benzetir:

چراغ عقل، نهفتیم شامگاه رحیل

از آن بورطه ی تاریک جهل، رو کردیم

Akıl lambasını yolculuk gecesinde gizledik

Bu yüzden karanlık cehalet uçurumuna yöneldik

Mesnevi;114/11

Cehalet’in sıfatları: *İlimden kaçması, Gaflet hali olması, Zarar verici, Karanlık, Tehlikeli.*

Cehalet’in benzetildiği şeyler: *Yarasa, Uyku, Diken, Uçurum.*

Cehalet için kullanılan terkipler: *Hâb-ı Cehl, Hâr-ı Cehl, Varta-i Târîk-i Cehl.*

2.1.3.3. Cennet (Cennet)

Şiirlerde “Cennet” ve “Bihişt” kelimeleriyle geçer. Bihişt, Farsça bir kelime olup “Cennet” anlamına gelir. Sözlükte “*Bitki ve ağaçlarla örtülü yer ve bahçe*” anlamına gelen Cennet, terim olarak “Çeşitli nimetlerle bezenmiş olan ve müminlerin içinde ebedî

olarak kalacakları âhiret yurdu”na denir.²⁸¹ Cennet inancı, İslam’da iman edilmesi gereken temel esaslardandır. Cennet, sadece İslâm’da değil diğer inanç sistemlerinde ve onların kutsal kitaplarında da önemli bir yer tutar.

Cennet Âdem ve Havva’nın kaldığı, meleklerin Âdem’e secde ettiği bir mekândı. Ama şeytanın onları aldatması sebebiyle ikisi de Cennet’ten kovuldu. Bu nedenle insanın nefse uymasının kötü sonuçlarından bahsedilirken Cennet ve Âdem arasında çoğu zaman ilişki kurulur. Çünkü Cennet gibi güzel ve ebedî bir mekân insanın kötü arzulara tabi olmasıyla elden gitmektedir. Bu nedenle şair, insanın nefsine uymaması, kendi kafasına ve arzusuna göre hareket etmemesi gerektiğini; yoksa neticesinin Âdem’in durumu gibi kötü olacağını söyler:

خود رای می نباش که خودرایی

راند از بهشت، آدم و حوا را

Başınabuyruk olma! Çünkü başınabuyrukluğ

Sürdü Cennet’ten Âdem ve Havva’yı

Kaside;07/22

Kelime kökü olarak “bahçe” anlamına gelen Cennet kelimesini şair de doğrudan bahçe kelimesiyle tamlayarak Cennet bahçesinin âhirette müminlere verilecek mükâfat olduğunu; ancak yetimlere haksızlık edenlerin bu mükâfata erişemeyeceğini zikreder. Burada şairin pek çok şiirinde üzerinde durduğu sosyal konulara işaret ve insan haklarına riayet esası göze çarpar:

خون یتیم در کشی و خواهی

باغ بهشت و سایه ی طوبی را

Yetimin kanını çekiyorsun ama istiyorsun

Cennet bahçesini ve tûbanın gölgesini

Kaside;07/37

Cennet’in sıfatları: *Tûba ağacıyla bilinmesi, Bahçelerinin olması, Hz. Âdem’in kovulduğu yer olması.*

Cennet’in benzetildiği şeyler: *Bahçe.*

²⁸¹ Türkiye Diyanet Vakfı, *İlmihal*, I, s. 131.

Cennet için kullanılan terkipler: *Bâğ-ı Bihişt*.

2.1.3.4. Cin (Cin)

Sözlükte “gizli ve örtülü varlık, görülmeyen şey” anlamına gelen cin, terim olarak “duyu organlarıyla algılanamayan, çeşitli şekillere girebilen, ateşten yaratılmış, manevi, ruhanî ve gizli varlıklar”a verilen bir addır.²⁸² Cinler gözle görülmeyen varlıklardır. Çeşitli şekillere girip görülebilen ve güç işleri yapabilen yetenekleri vardır.²⁸³ Akıllı yaratıklardır.²⁸⁴ Onlar da tıpkı insanlar gibi Allah’a kulluk ile görevlendirilmiştir. Şeytân da cin taifesindendir. Bunların dışilerine peri denir.²⁸⁵ Süleyman peygamber, cinler dünyasına egemenlik kurup ordusunun bir bölümünü cinlerden oluşturmuştur.²⁸⁶

Pervîn’in divânında ise cinler için genellikle “dîv” kelimesi kullanılır. Edebiyatta Hz. Süleyman ile ilgili olmaları münasebetiyle, gizlenebilme özelliğiyle ve insanla farklı açılardan karşılaştırılarak ele alınır. Pervîn “dîv” kelimesini “cin” anlamında kullanınca genellikle Hz. Süleyman’la ilişkili olarak işlemiştir. Bazen de şeytan ve cinlerin özelliklerini birlikte zikretmiştir Yani kötülüğe götürme özelliği ile şeytana işaret ederken; cinlerin özellikleriyle ve Hz. Süleyman’la birlikte anarak doğrudan cin taifesine değinir.²⁸⁷

Cinlerin en çok bahsedilen özelliklerinden biri Süleyman’dan bir yüzük çalmalarıdır. Bu nedenle cinler çalma özellikleriyle kötü şeyler için ve Süleyman ise hedef durumunda olan insan için benzetilen olarak kullanılır. Şair, insandaki iyi hasletlerin şeytan ve nefis tarafından çalındığından bahsetmek için insanın kötü sıfatlarından olan hırsı, hırsız durumunda olan cinlere benzetir. Çünkü hırs da şeytandandır ve gizli bir şekilde insana hâkim olur ve insanı yanılsa çeker. Hırs insandaki iradeyi, düşünceyi ve tedbiri devre dışı bıraktığı için hırsa kapılan kişi yanlışının farkına varmaz. Ama bir süre sonra kişi yanlışını gördüğü zaman hırsın zararını anlar. Bu açıdan hırs insanın düşüncesini çalan bir hırsız gibidir. Düşünce ve irade ise Süleyman’ın çalınan yüzüğü gibidir:

دزد طمع چو خاتم تدبیر ما ربود

²⁸² TDV, *İlmihal*, I, s. 96.

²⁸³ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı İnceleme*, H Yayınları, İstanbul 2008, s. 235.

²⁸⁴ Devrim, I, s. 590.

²⁸⁵ Pala, s. 92.

²⁸⁶ Nimet Yıldırım, s. 196.

²⁸⁷ Seccadî, s. 90.

خندید و گفت :دیو سلیمان نمی شود

Tamah hırsızı, çalınca tedbir yüzüğümüzü

Güldü ve “Cin, Süleyman olmaz” dedi

Kaside;21/13

تو دگر هیچ نداری ز سلیمانی

گر این دیو ز دست برد انگشتر

Artık Süleymanlığın yoktur

Bu cin elinden alırsa yüzüğü eğer

Kaside;12/40

Cin'in sıfatları: Hz. Süleyman'la ilgisinin olması, Hırsızlık yapması.

2.1.3.5. Ecel, Ölüm (Ecel, Merg)

Sözlükte “mutlak vakit, belirlenmiş zaman veya muayyen bir müddetin sonu” gibi anlamlara gelen ecel, dinî literatürde “Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti” demektir. Herkesin belli bir eceli vardır. Bu ecel hiç değişmez. Ecel, kaçınılmaz olan ve tehlikeli algılanan bu özelliği ile edebiyatta güçlü ve öldürücü pek çok şeye benzetilir. Bu benzetmeler Pervîn'in divanında da çoktur.

Pervîn, dünyadaki olumsuz olaylardan dolayı karamsar ruh halini şiirlerine çok yansıtır. Bu, onun toplumsal sorunlara karşı ortaya koyduğu duyarlılığının bir sonucudur. *Pervîn'in şiir mecmuasından ağır bir ümitsizlik ve hüznün süzülmemektedir. Ölüm onun divanının tamamını gölgelemiştir.*²⁸⁸

İnsan, ölüm karşısında çok aciz ve çaresizdir. Bu açıdan insan acizliğiyle dünyada aynı sıfatla tanınan diğer varlıklara benzer. Bir avın, avcı karşısındaki acizliği gibi. Avcı karşısındaki acizlik ise daha çok kuzular için bir sıfat haline gelmiştir. Hatta aciz ve çaresiz kimseler için “kuzu gibi olmak” tabiri kullanılır. İnsan da çaresiz bir kuzu gibi her şeye karşı çok aciz bir varlıktır. Ve insanın bu açıdan kuzu sayıldığı yerde onu yakalayan ölüm ve ecel de kurda benzetilir:

²⁸⁸ Âzîn, s. 34.

این کور دل عجزه ی بی شفقت

چون طعمه بهر گرگ اجل زادت

Bu kör kalpli şefkatsiz acuze

Yem olarak doğurdu seni, ecel kurduna

Kaside;14/12

نزد گرگ اجل، چه بره، چه گرگ

پیش حکم قضا، چه خاک و چه باد

Ecel kurdunun yanında ne kuzu, ne kurt

Kazânın hükmü karşısında ne toprak, ne rüzgâr

Mesnevi;163/26

یوسف نام نهادند و به گرگت دادند

مرگ، گرگ تو شد، ای یوسف کنعانی من

Sana Yusuf adını koydular ve kurda verdiler

Ölüm kurdun oldu, ey benim Kenanlı Yusuf'um

Mukattaa;02/02

Ecel geldiğinde ondan kaçış yoktur ve tüm kaçış çabaları boşunadır. O, avına yönelince elini uzatır gibi kişiyi yakalar ve götürür. Ecel, canlıları öldürdüğü için canlı bir şahıs gibi düşünülür. Bunun arkasında Azrail'in kişiliği ve "onun eli" düşüncesi yatabilir. Bu nedenle ecel o hayali şahsın yakalayıcı eli gibi görülür. Çünkü ecel canlıları yakalayandır. Şair, babasının ölümünden bahsederken ecel elinin babasının toprağına bir balta vurduğunu söyler. Burada ölüme "el" atfedilerek ölüm kişileştirilmiş ve kişileştirme sanatı uygulanmıştır:

پدر آن تیشه که بر خاک تو زد دست اجل

تیشه ای بود که شد باعث ویرانی من

Baba! Ecel elinin senin toprağına vurduğu o kazma

Viran oluşuma neden olan kazmaydı

Mukattaa;02/01

Ecel'in sıfatları: *Yiyici, Yakalayıcı.*

Ecel'in benzetildiği şeyler: *Kurt, El.*

Ecel için kullanılan terkipler: *Gorg-ı Ecel, Dest-i Ecel.*

2.1.3.6. Fazilet (Fazl, Fazîlet)

Fazilet kelimesi “fazl” kelimesinden türetilmiştir. Fazl, masdar olarak “artmak”, “üstün olmak”, isim olarak “artık”, “fazlalık”, “ihsan”, “eksikliğin zıddı” gibi anlamlara gelmektedir.²⁸⁹ Terim olarak “Allah’ın çok yönlü lütuf, ihsan ve keremi” demektir. *Kur’ân*’da fazlın Allah’ın elinde bulunduğu, onu dilediğine verdiği (Âl-i İmrân: 3/73; Hadid: 57/29) ifade edilmekte, O’nun fazlına engel olabilecek kimsenin olmadığı belirtilmektedir.(Yûnus: 12/107)²⁹⁰

Fazilet, Pervîn’in üzerinde çok durduğu ve ehemmiyetine binaen pek çok benzetmede işlediği bir kelimedir.

Pervîn, bir şiirinde faziletin canın meyvesi olduğunu söyler. Can insanın maneviyatının ve iç âleminin simgesidir. Can, bir ağaç veya ağacın dalı olarak düşünüldüğü zaman, insanın maneviyatının her parçasını oluşturan fazilet de bunun meyvesi sayılır. Çünkü fazilet insanın dünyada elde edeceği en lezzetli ve güzel kemâlat meyvesidir. Fazilet kavramının içerisinde çok farklı öğeler olduğu için her biri farklı renkte bir meyve gibi değerlendirilir:

جان شاخه ایست، میوه ی آن علم و فضل و رای

در شاخه ای نگر که چه خوشرنگ میوه هاست

Can daldır; ilim, fazilet ve fikir meyvesi

Şu dala bak ki güzel renkli meyveleri

Kaside;37/24

Pervîn’e göre fazilet, insan için dünyadaki güneş ve ay mesabesindedir. Güneşin ve ayın dünyayı aydınlatması gibi fazilet dahi insanın hayatını aydınlatandır. Çünkü faziletin kişiye yol göstermesiyle kişi istikamet dairesinde hareket eder ve doğru yolda

²⁸⁹ Uludağ, s. 133; Bkz. Cebecioğlu, s. 208.

²⁹⁰ www.diyaret.gov.tr/dinikavramlaroku.asp?id=474&harf=F

ilerler. Bu sebeple fazilet, insanın doğru yolda gitmesini sağladığı ve ona yardımcı olduğu için *güneş* ve *aya* benzetilmiştir:

هنر و فضل در سپهر وجود

عالم افروز چون خور و قمر است

Hüner ve fazilet, varlık âleminde

Güneş ve ay gibi dünyayı aydınlatmakta

Mesnevi;22/09

Fazilet, tek bir haslet ve ahlak değildir. O pek çok hasletin toplamından oluşan bir mecumadır. Ayet ve hadislerde doğruluk ve takvâdan, ölçü ve tartıda dürüst davranma ve ağır başlılığa kadar birçok fazileti içinde barındırır. Fazilet, “insanın sahip olduğu tüm güzel ahlaklar” anlamına geldiği için bir bahçeye benzetilmiştir. Çünkü bahçeler de güzel, farklı bitkilerden ve çiçeklerden oluşur. Pervîn fazileti, bir bahçeye benzetip o bahçenin kapısının açılmasını ve oradaki güzel meyvelerden yenilmesini söyler. Yani şair insanı, faziletli olmaya ve ondaki lezzeti tatmaya çağırır:

بگشا قفل در باغ فضیلت را

بخور از میوه ی شیرین فراوانش

Aç fazilet bahçesindeki kapının kilidini

Ye onun tatlı ve bol meyvesini

Kaside;05/45

Fazilet, kimde bulunursa ona şekil ve güzellik katar. Çünkü fazilet insanın sahip olduğu tüm güzel sıfatlardır. Bu sıfatlar ise insanı insan yapan ve onu bir elbise gibi saran şeylerdir. Fazilet, güzelleştirici özelliği nedeniyle bir elbiseye benzetilir. Fazilet elbisesini her kim giyerse canlanır ve hayat kazanır:

کیست زنده که از فضل، جامه ای پوشد

نه آنکه هیچ نیرزد، اگر شود عریان

Canlı olan fazilet elbisesini giyen kişidir

Üryan da olsa hiç layık olmayan değildir

Mesnevi;104/24

Fazilet, insanı ileriye ve yükseklerle götüren bir vasıta. Buna sahip olanlar yüksek makamlara ulaşırlar ve terakki ederler. Şair, faziletin insanı yükselten bir değer olması nedeniyle bir *kanat* ve *tüy* konumunda olduğunu söyler. Yani bir kuşu uçuran ve yükseklerle götüren şey, onun kanatları olduğu gibi insanı da yüksek mertebelere çıkaracak; hatta “Ay” ve “Pervin” (*Ülker*) yıldızından ötelere götürecektir olan kanat, fazilettir:

با چنین درماندگی، از ماه و پروین بگذریم

گر که ما را باشد از فضل و ادب، بال و پری

Bu acizlikle Ay ve Süreyyâ'yı geçeriz

Eğer fazilet ve edepten olsa tüy ve kanadımız

Mesnevi;161/12

Fazilet'in sıfatları: *Aydınlatıcı, İçerisinde çok güzellikler olması, İnsanı yüceltici.*

Fazilet'in benzetildiği şeyler: *Meyve, Güneş, Ay, Bahçe, Elbise, Kanat.*

Fazilet için kullanılan terkipler: *Bâğ-ı Fazilet.*

2.1.3.7. Gurur, Kibir (Ğurûr)

Gurur, Arapça kelime anlamıyla “aldanma” demektir. “Boş şeylere güvenerek aldanma”, “böbürlenme”, “kibir”, “kurulma”, “kendini boş yere değerli ve yüksek tutma”dır.²⁹¹ Çünkü insan şeytana aldanarak kendisini farklı olarak görür ve öyle göstermek ister. Gurur, insanın helak olma nedenlerinden biri olup nefsi tanımamanın neticesidir.²⁹² Gurur, “insanın kendisini beğenmesi”²⁹³ ve “Allah'ın yarattığı şekilden fazla göstermeye çalışması” ve “kendini başkalarından üstün görmek” olduğu için aynı zamanda gizli bir şirk sayılır.

Tasavvuf yolunda, insanı gurura iten hususları bilen sâlikler, ona göre davranır. Hatta bazıları bu riskleri bildiği için üzerlerine gelen feyizlere, kerametlere, keşiflere ve marifetlere iltifat edip onlara dayanarak rahata kavuşmayı bile denemez.

Pervîn ise çok mütevazî bir kişiliğe sahiptir. Bencilliğin, benliğin ve kibrin zararlarına çokça değinir ve bunları kemale ermeye engel olan sebeplerden görür. *Kendi*

²⁹¹ Akay, s. 156.

²⁹² Seccadî, s. 283.

²⁹³ Devrim, III, s. 1261.

*şahsından bahsetmeye çok nadir olarak yer verir. Bu sebeple tüm divanında iki ya da üçten fazla tahallus bulunmaz. Onlar da kendinden serzenişler bağlamındadır. Kendini gösterme, hâlini anlatma ve sözlerini nakletme amaçlı değildir.*²⁹⁴

İnsan, gururlandığı zaman kendisini yükseklerde görür ve bu gurur kişinin tüm davranışlarına yansır. Gururlu kişi yürürken başını dik tutar; göğsünü kabartır ve ayaklarını kaldırarak yere sertçe vurur. Ayakların böyle sertçe yere basılması kibir ve gururun alameti sayılmıştır. Pervîn “*Bir kaç öğüt*” isimli şiirinde bazı öğütler sıralar. Şair, dinî ve tasavvufi bir bakış açısıyla gururun zararına değinirken gururu *rüzgâra* benzetir. Çünkü gurur, olmayan bir şeyin varmış gibi gösterilmesi olduğu için hava ve rüzgârla benzerlik arzeder. Pervîn, bu beyitte gönül ve kalp harmanının gurur rüzgârıyla tozlandığını ve kirlendiğini belirtir:

غبار گشت ز باد غرور، خرمن دل

چنین معامله را باد با غبار نکرد

Gurur rüzgârıyla toz oldu gönül harmanı

Böyle bir muameleyi rüzgâr toza yapmadı

Mesnevi;49/09

Gururlanmak, insanların zayıf noktalarındandır. Çünkü az veya çok her insanda gururlanma ve kendini büyük görme meyli vardır. İnsanlar içlerindeki nefisten kaynaklanan sebeplerle büyük görünmek isterler. Bu gurur sadece dünyevi hislerde ve olaylarda ortaya çıkan bir şey değildir. Ayrıca dinî alanlarda, manevi açıdan da kendisini gösterebilir. Ama bu, tasavvufta tehlikeli nefsani bir hastalıktır. Bu gurur hastalığına kapılan kişi kendisini zor kurtarır. Pervîn, ibadet ve takvasıyla gururlanan bir zahidi eleştirirken gurura yakalanması nedeniyle gururu tehlikeli bir deve ve canavara benzetir ve bu devin onun yakasını tuttuğunu söyler. Burada şair kendi zamanında karşılaştığı toplumsal soruna işaret etmektedir:

تا که سر از سجده ی شکران گرفت

دیو غرورش ز گریبان گرفت

Başını kaldırına kadar şükür secdesinden

Gurur devi tuttu yakasından

²⁹⁴ Behşayîşî, s. 143-144.

Mesnevi;77/28

Gurur'un sıfatları: *Asılsız, Kirletici, Yakalayıcı.*Gurur'un benzetildiği şeyler: *Rüzgâr, Dev.*Gurur için kullanılan terkipler: *Bâd-ı Ğurûr, Dîv-i Ğurûr.***2.1.3.8. Hayat (Zendegânî, Zendeğî)**

Arapça'da “dirilik”, “canlılık”, “sağlık”, “yaşayış”, “ömür”, “faaliyet”, “hareketlilik”, “kaynaşma tarzı” ve “içinde yaşanan şartların hepsi” anlamındadır.²⁹⁵ Terimsel olarak “bir insanın doğumundan ölümüne kadar geçen zaman”dır. İslam inancına göre iki hayat vardır. Biri Dünya hayatı; diğeri de âhiret hayatıdır. Mutasavvıflara göre ilahî tecelli ve nurlardan mahrum kalmış bir ruh veya kalp ölüdür. Bu nedenle hayat kavramı, tasavvufta “ilâhî tecellilere mazhar ruhun bu sayede kavuştuğu yeni yaşama tarzı” anlamında kullanılmaktadır. Gerçek hayat, gönül ve kalp hayatıdır. Bu hayata ancak nefsin öldürülmesiyle ulaşılır. Sûfiler ölmeden önce ölmekle başlayan bu hayata “ikinci hayat” adı verirler.

Dünya hayatı, insanlar için bir ticaret ve imtihan yeridir. İnsanlar bu dünyada Allah'ın kendilerine verdiği zaman sermayesini kullanarak amelleriyle bir ticaret yaparlar. Bu hayatı iyi kullanarak iyi bir ticaret yapanlar olduğu gibi gafletle geçirip iyi bir ticaret yapamayanlar da vardır. Şair, bu noktaya dikkat çekerek hayatın bir ticaret olduğunu; ama herkesin maalesef bu ticarete yaptığı alışverişinde zararı olduğunu söyleyerek insanların eldeki sermayeyi iyi kullanmadıklarını ve genellikle yanlış yaptıklarını belirtmektedir:

زندگانی تجارتی است کاز آن

همه کس غبنی و زیانی داشت

*Hayat bir ticarettir**Herkesin bir zarar ve ziyanı vardır*

Kaside;25/19

²⁹⁵ Akay, s. 178.

Hayat pek çok iniş ve çıkıntıların yaşandığı bir alandır. Bu meydanda pek çok zorluk, tehlike ve sıkıntı vardır. Bu geniş boyutuyla ve içerdiği pek çok hadiseyle hayat bir deniz gibidir. Şair, hayatın zor yönünü dikkate alarak onu tehlikeli ve kıyısı olmayan bir denize benzetir. Bu hayat denizinde *dalga*, *fırtına*, *sel* ve *uçurum* gibi tehlikeler oldukça fazladır:

موج و طوفان و سیل و ورطه بسی است

زندگی بحر بی کرانی داشت

Dalga, tufan, sel ve uçurum çoktur

Hayatın sınırsız bir denizi vardı

Kaside;25/26

Hayat, iyi ve güzel işler yapmak için elde bulunan bir *ganimettir*. Bu hayat ganimetimiz sadece bir nefesle devam etmektedir. Çünkü insan nefes alıp verdikçe hayatı devam eder. Bu nedenle âdeta insanın sermayesi bir nefestir. Şair, insanın elde bulunan bu değerli nefesi, ganimet bilmesi gerektiğini; çünkü nefesin devamlı olabileceğinin ümit ve garantisinin olmadığını söyler:

زندگی جز نفسی نیست، غنیمت شمرش

نیست امید که همواره نفس بر گردد

Hayat bir nefesten başka değildir, ganimet bil

Nefesin devamlı döneceği ümidi yoktur

Kaside;32/08

Hayat'ın sıfatları: *Kar veya zarar sağlaması, Teminatının olmaması.*

Hayat'ın benzetildiği şeyler: *Ticaret, Deniz, Ganimet.*

2.1.3.9. Hırs, Açgözlülük (Hırs, Âz, Tama')

Sözlükte “bir şeyi şiddetle arzu etme”, “ona aşırı derecede tutkun olma”, sonu gelmeyen istek”, “aç gözlülük” gibi anlamlara gelen hırs, bir ahlâk terimi olarak “belli bir amaca erişme hususunda kişinin bütün benliğini saran arzu ve tutku” demektir. Hırs veya tamah, kalbin hastalıklarındandır. Ancak Hz. Peygamber'in hırsı olumlu anlamda kullandığı da olmuştur. Meselâ iyilik peşinde koşan bir kişiye “*Allah hırsını arttırsın*”

diye dua etmiştir. İnsanın tüm duyguları gibi bu isteme duygusuna da sahip çıkması, gerçekçi olması ve isteklerine bir sınır çekmesi gerekir.²⁹⁶ Meşru ve dine aykırı düşmeyen şeylerin arzulanmasında da bir sakınca görülmemiştir.²⁹⁷

Riyazet ehline göre hırs; “bir şeyi istemek” ve “onu elde etmek için çalışmak” anlamına gelmektedir.²⁹⁸ Pervîn hırsı, ahlaki rezil bir sıfat olarak dolaylı yollarla siyasi idarecilere ve toplumdaki farklı tabakalara atfederek işlemiştir.²⁹⁹

Hırs salt kötü veya iyi bir duygu değildir. Kötülüğe ve iyiliğe yönlendirilebilir. Eğer bu hırs duygusu kontrol altında tutulursa insanı başarıya ve hedefe götürecek bir araç olur. Bu yönüyle hırs bir binek gibidir. Eğer bineğin ipi sağlam tutulmaz ve kontrol edilmezse insanı ölüme ve tehlikeli yerlere götürebilir. Şair, insanların yaşadığı tehlikelere işaret ederek hırsın iyi kontrol altına alınmadığı için böyle bir duruma düşüldüğünü ve bu sebeple hırsın iyi kontrol edilmesi gerektiğini söyler:

ما در این پرتگه چه می کردیم

مرکب از گر عنانی داشت

Bu uçurumda ne işimiz olurdu

Hırs merkebinin yuları olsaydı

Kaside;25/06

İnsan, yaratılış itibariyle yüce ve temizdir. Ancak insanın nefis ve hevâ yolunda gitmesiyle bu temiz yaratılışı kirlenir. Hırs ve aç gözlülük de insanın temiz tabiatını kirleten unsurlardandır. Bu nedenle şair, insanın takvasını temiz bir eteğe benzetirken hırs ve aç gözlülüğü bu eteği kirleten el ve parmağa benzetir. Bir elbiseye kirli elin değmesi gibi hırs da takva elbisesine değdiğinde onu kirlendir:

ز انگشت آز، دامن تقوی سیه مکن

این جامه چون درید، نه شایسته ی رفوست

Kirletme takva eteğini hırs parmağıyla

Dokunmaz bu elbise yırtılınca

Mesnevi;11/11

²⁹⁶ DİB, “Hırs”, Erişim tarihi: 02 Mart 2012,

<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=705&harf=H>

²⁹⁷ Akay, s. 183.

²⁹⁸ Seccadî, s. 194.

²⁹⁹ Mumtehin ve Muhammedî, s. 138.

Hırs pek çok insanın hayatında hükmedici ve yol gösterendir. İnsanlar bu hırsın peşine takılıp bir hayat boyu yolunu bulmaya ve bir yerlere varmaya çalışır. Oysa insanların peşinden gittikleri bu hırs kılavuzunun kendisi yanlış yoldadır ve yolu sapıklıktır. Çünkü hırs, insanı çoğu zaman doğru yoldan saptırır. Bu nedenle hırsın peşinden gidilmemesi gerekir. Özellikle doğru yolda olduğunu söyleyen ve ne yaptığını bildiğini iddia eden insanlar buna uymalıdır. Eğer bir kimse kendisini yol bilen ve akıllı olarak tarif ediyorsa hırsın peşinden gitmemelidir. Zira hırsın yolu sapıklıktır:

مشو گر ره شناسی، پیرو آز

که گمراهیست راه، این پیشوا را

Eğer yol bilen isen olma hırsın takipçisi

Çünkü dalalettir bu rehberin yolu

Mesnevi;30/07

Hırs, en tehlikeli canavar ve devdir. Eğer o bize hâkim olur ve bizi esir alırsa onun elinden kurtuluş yoktur. Ama biz o devî bağlayabilir ve ona hâkim olabilirsek o zaman dünya devî bizi bağlasa bile hiç önemli değildir. Bu ifade ile Pervîn, hırsın tüm tehlikelerin üzerinde olduğuna dikkat çekmektedir. Bu önemsemenin altında şairin toplumsal olaylara olan duyarlılığı yatar. Çünkü hırs pek çok toplumsal sorunun sebeplerinden biridir:

چو ما بستیم دیو آز را دست

چه غم گر دیو گردون دست ما بست

Bağladığımızda hırs devinin elini

Gam değildir dünya devî bağlasa elimizi

Mesnevi;31/15

طمع دیو است، با وی برنیائی

چو خوردی، باز فردا ناشتائی

Tamah devdir, ona yaklaşmayasın

Yediğinde yarın tekrar aç olursun

Mesnevi;71/18

Pervîn, “*Nefis tilkisi*” isimli şiirinde nefsin eseri olan kötü hasletleri anlatırken hevâ, hırs ve sarhoşluğun birer köle ve hizmetkâr olduğunu; ancak bu köle ve hizmetkârların bulunduğu her yerde kötü şeyler yapacaklarını söyler. Bu ifadeyle şair, hırsın aslında iyi şeylere hizmet etmesi gerektiğini; çünkü hizmetkâr olduğunu; ancak yanlışlıklara da müsait olduğu için daima kötü şeyler yaptığını belirtir. Burada da şair hırsı, sadece kötülük yapan ve kendisinden sadece kötülük türeyen bir özellik olarak niteler:

هوى و حرص و مستى، خواجه تاشند

سيه کارند، در هر جا که باشند

Hevâ, hırs ve sarhoşluk hizmetkârdır

Nerede olsalar kötüdür

Mesnevi;71/19

Hırs'ın sıfatları: *Yönlendirilebilir olması, Kirletici olması, Saptırıcı olması, Tehlikeli olması, Doymaz olması, Kötü işli olması.*

Hırs'ın benzetildiği şeyler: *Merkeb, Kirli parmak, Rehber, Dev, Dev, Canavar, Fasık, Köle, Hizmetkâr.*

Hırs için kullanılan terkipler: *Merkeb-i Âz, Engoşt-i Âz, Dîv-i Âz.*

2.1.3.10. İhlâs (İhlâs)

“Saf ve hâlis olmak”, “karışık ve şâibeli olmamak” ve “kurtulmak” anlamındaki “*h-l-s*” kökünden türeyen “ihlas” kelimesi sözlükte “bir şeyi hâlis kılmak”, “halis olmak”, “özünü almak” ve “seçmek”; din ıstılahında ise “iman”, “ibadet”, “itâat”, “ahlâk”, “amel” ve “dua” gibi her türlü “dinî vecibeleri, halkın övme ve beğenmesini, yerme ve kınamasını düşünmeksizin yapmak” demektir. Yine “tam bir doğrulukla kullukta bulunmak ve Allah’tan başkasından karşılık beklememek”³⁰⁰ Bu şekilde hareket edenlere de “muhlis” denir. Bir iş sırf Allah için yapılırsa “*ihlâs*”, sırf gösteriş için yapılırsa “*riya*” olur. Riya ise gizli şirkdir.

Edebiyatta daha çok amellerin makbuliyetinin şartı olarak dinî konularda dile getirilir.

³⁰⁰ Cebecioğlu, s. 298.

Bu önemli yönüyle insanı hayat denizinde kurtaran bir gemiye benzetilir. Bu ihlas gemisinin yelkeni vardır ve denizin tehlikelerine karşı kurtarıcıdır. Şair, denizde fırtına ve dalgaların olmasını, ihlas gemisinin yelkeninin olmamasına bağlar. Dolayısıyla ihlas, insanı selamet sahiline götüren bir gemi gibidir:

کشتی اخلاص ما نداشت شرعی

ور نه بدریا نه موج بود و نه طوفان

İhlas gemimizin yelkeni yoktu

Yoksa denizde ne dalga, ne tufan olurdu

Kaside;20/16

İhlas'ın sıfatları: *Kurtarıcı*.

İhlas'ın benzetildiği şeyler: *Gemi*.

İhlas için kullanılan terkipler: *Keşti-yi İhlas*.

2.1.3.11. İlim (İlm, Dâniş)

İlim; “marifet”, “irfan”, “kendini bilmek” ve “sâlikin kendisini bilmesi”dir.³⁰¹ İlim, “insanın evrendeki gerçekleri onaylaması”dır.³⁰² Sûfilere göre iki türlü ilim vardır: Birincisi; kazanmakla elde edilen ilim. İkincisi Allah vergisi ilim. Buna “marifet” denir.³⁰³ Bazı tasavvuf ehline göre “akıl” *ilimle bilmek*, “ilim” *marifetle bilmek*, “marifet” ise *Hakk'ı bilmektir*. Yine sûfilere göre insanın öz sıfatı bilgisizliktir; ilim yalnız Allah'ın sıfatıdır.³⁰⁴ İran eksenli dünya bakışında akıl, ilim ve bilgi her zaman değerli görülmüştür. Pervîn de bunu hatırlatmaktadır.³⁰⁵ Pervîn'e göre insanı hayatta kemale erdirecek ve onu her türlü kötülükten koruyacak şey ilimdir. Bu bakış açısıyla ilim Pervîn'in divanında çok değerli ve önemli şeye benzetilmiştir.

Düşünmenin en temel sonucu ise ilimdir. İlimden yoksun olan ve ilim elde etmeyen veya ilimle donanmayan insan eksiktir ve meyvesiz bir ağaç gibidir. Pervîn'in divanında ilimle ilgili pek çok benzetme vardır. Bunlardan birinde şair ilmi, varlığın meyvesi olarak düşünür. Bu meyve benzetmesi pek çok alanda en değerli varlıklar için

³⁰¹ Uludağ, s. 184.

³⁰² Penâhî, s. 72.

³⁰³ Cebecioğlu, s. 305.

³⁰⁴ Akay, s. 215.

³⁰⁵ Fahriislam, s. 81.

kullanılır. Şair de varlığı bir ağaca ve ağacın dalına benzetip ilmi bu dalın meyvesi olarak ele alır. Yani varlık ağacının meyvesi ilimdir. Çünkü meyve ağaçta en önemli netice olduğu gibi ilim dahi dünyanın en son ve değerli neticesidir:

علم است میوه، شاخه ی هستی را

فضل است پایه، مقصد والا را

İlimdir varlık dalının meyvesi

Fazilettir yüce maksadın temeli

Kaside;07/30

جز دانش و حکمت نبود میوه ی انسان

ای میوه فروش هنر، این دکه و بازار

İlim ve hikmet dışında yoktur insanın meyvesi

Ey bu dükkân ve pazardaki sanat meyvecisi

Mesnevi;55/14

İnsanlar, çoğu zaman kendilerini maddi ve zahiri özellikleriyle överler ve kendilerini büyük göstermeye çalışırlar. Oysa bu özellikler geçicidir ve sadece kişinin kendisine bakan özelliklerdir. İnsan, maddi şeylerle kendini büyük görmemelidir. İnsanı yücelten şeyler, onun manevi ve ahlaki özellikleridir. Bunların başında ise *ilim ve fazilet* gelir. Bu nedenle şair ilim, fazilet ve sanat gibi manevi değerlere çok vurguda bulunur. Çünkü insanın doğru yolda gitmesini sağlayan ve başkalarına en çok faydası olan özellikler, ilim ve fazilet gibi özelliklerdir. Bu sebeple şair faziletin, büyüklüğün sermayesi olduğunu; ancak ilmin, övgü sebebi olabileceğini belirtir:

فضل است که سرمایه ی بزرگی است

علم است که بنیاد افتخار است

Fazilettir büyüklüğün sermayesi

İlimdir övgünün temeli

Kaside;08/47

İlim, her güzel şeyde bulunan temel bir unsurdur. İlim olmadan ölçülü, düzenli ve sistemli bir şeyin olması mümkün değildir. İlmin neticelerinden biri de sanattır. Yani

sanatın ortaya çıkması ilme bağlıdır. İlim, bütün sanatların kaynağı olduğu kadar mârifetullah'ın da kaynağıdır. *Bu sebeple Pervîn'e göre ilim ve sanat birlikte olmalıdır.*³⁰⁶ Tasavvufta âriflere göre ilim ve hüner bir kimyadır. Bu kimya neye katılırsa o şey değerlenir. Hatta bu kimya, gümüşle birleşirse gümüş altına dönüşür. Şair, devamındaki beyitte de bu iki şeyin âdeta kanat olduğunu ve bu kanatların hangi kuşta olursa çok mutlu olacağını ve devlet kuşu olan hümâ ile arkadaş olacağını belirtir. Burada şair, ilmin kişiyi yüceltme özelliğini ilmi kanada benzeterek anlatır:

گویند عارفان هنر و علم کیمیاست

وان مس که گشت همسر این کیمیا طلاست

فرخنده طائری که بدین بال و پر پرد

همدوش مرغ دولت و همعرصه ی هماست

Ârifler der ki hüner ve ilim kimyadır

Ve o, maden filizi olunca bu kimyanın eşi altındır

Bu kanatla uçan mübarek kuş

Devlet kuşunun arkadaşı ve hümânın mekândaşıdır

Kaside;37/01-02

همچو مرغ هوا سبک بپریم

که مرا علم، همچو بال و پر است

Havadaki kuşu gibi hafif uçarım

Çünkü ilim, kol kanattır benim için

Mesnevi;22/14

İlim, insanı yanlış şeylerden ve yanlış yollara gitmekten korur. İlmin kapısı sayılan Hz. Ali de bir sözünde aynı noktaya değinir: *“İlim maldan hayırlıdır. Çünkü malı sen koruyacaksın, ilim ise seni korur.”* Şair, bir beyitte ilmin bu yönüne dikkat çekerek dünyayı, içindeki tehlikelerden dolayı bir vahşet denizine benzeterek insanı bu denizden kurtaracak olanın *ilim gemisi* olduğunu söyler:

یکی کشتی از دانش و عزم باید

³⁰⁶ Mumtehin ve Muhammedî, s. 137.

چنين بحر پر وحشت بيكرانرا

İlim ve gayretten bir gemi lazım

Böyle korkunç ve sınırsız bir deniz için

Kaside;26/10

Şair bir şiirinde dünyanın içinde olduğu kötü tabloyu ve insanın yapması gerekenleri anlatır. Dünya kötülükler içinde kalmış, iyilikler yok olmuş ve her yerde olumsuzluklar hâkimdir. Bu zorluklar karşısında büyük kahramanlar bile yok olmuş ve tarihten silinmiştir. Her yer bir savaş meydanı gibidir. Bu savaş meydanında insan, *ilim miğferini* ve sabır zırhını giymelidir. Bu benzetmeyle ilmin koruyucu özelliğine dikkat çekilir:

در اين ناوردگاه آن به كه پوشی

ز دانش مغفر و از صبر جوشن

Bu savaş meydanında giysen iyidir

İlimden miğfer ve sabırdan zırh

Kaside;17/21

Her şeyin bir bitişi ve yok oluşu vardır. Maddi şeylerin temel özelliği doğmak, bir yerde başlamak ve bir yerde bitmektir. Fakat ilim gibi şeylerin insana verdiği ve kazandırdığı şeyler yok olmaz ve bitmez. Bu yönüyle ilim, *hazanı olmayan bir bahar* gibidir. Yani baharın güzellikleri hazanla biter; ama ilim baharını yok edecek bir hazan yoktur:

فضل است چراغی كه دلفروزست

علم است بهاری كه بی خزانست

Kalp aydınlatan lamba fazilettir

Hazansız bahar ilimdir

Kaside;01/32

İlim, *cevher* gibi çok değerli bir varlıktır. Bu değerli cevheri elde etmek için verilecek kıymet ve değer ise ömürdür. Çünkü ilim kolay bir şekilde elde edilmez. İnsan

ancak ömrünü harcayarak ilmi elde edebilir ve bu cevhere sahip olabilir. Bu nedenle de bu cevherin pahalı satın alınması ve ona layık değerin verilerek elde edilmesi gerekir:

دانش چو گوهریست که عمرش بود بها

باید گران خرید که ارزان نمی شود

İlim cevher gibidir, ömürdür değeri

Pahalı almalı, ucuzlamaz çünkü

Kaside;21/04

Edebiyatta bir şeyin değeri anlatılırken çoğu zaman onun zıddından bahsedilir. Sonra hayattaki farklı zıtlarla somutlaştırılır. Bu açıdan şair de ilim ile zıddı olan cehaleti birlikte ele alır. Çünkü ilmin en çok sevmediği şey cehalettir. Cehaletin olduğu yerde ilim, ilmin olduğu yerde de cehalet duramaz. İkisi böyle zıt olduğu için şair cehaleti yarasaya benzetirken ilmi de yarasanın hiç sevmediği güneşe benzetir:

جهل چو شب پره و علم چو خورشید است

نکند هیچ جز این نور، گریزانش

Cehalet yarasa gibi, ilim ise güneş gibi

Onu kaçıramaz bu nurdan başkası

Kaside;05/14

İlim, bir nehir gibidir. Kalp ise bu nehirden suyunu alır. İnsan, ilim nehrinin kenarında ve ilimle birlikte oldukça kalbi bu suyla sular. Yani kalp sadece manevi boyutuyla yeterli değildir; akıl ve düşünce ile tamamlanır. Bu ifadeyle şair bazılarının yaptığı gibi olgunluğa sadece kalp boyutuyla ulaşamayacağını, aynı zamanda aklın da devrede olması ve kalple beraber bulunması gerektiğini vurgular:

ز جوی علم، دل را آب ده تا بر لب جوئی

ز خوان عقل، جان را سیر کن تا بر سر خوانی

İlim nehrinden kalbe su ver, nehir kenarında oldukça

Akıl sofrasından canı doyur, sofrada başında kaldıkça

Kaside;16/44

İlim, doğruya ve hakikate ulaşmanın en önemli araçlarından. Bu nedenle ilim sahibi olmak İslam’da çok büyük önem arz eder. Fakat ilim sahibi olmak kadar, ilmi amele dökmek de önem arz eder. Çünkü sadece sözle söyleyip fiilleriyle göstermemek İslam’da eleştirilen davranışlardır. Pervîn, bir şiirinde ilmiyle övünen bir âlimden bahsederken amelsiz ilmin bir etkisinin olmayacağını söyleyerek bunu eleştirir ve amelsiz ilmin fitilsiz bir mum gibi yanmayacağını belirtir:

هیچگه شمع بی فتیله نسوخت

تا عمل نیست، علم بی اثر است

Hiçbir zaman mum yanmadı fitilsiz

Amel olmadıkça ilim etkisiz

Mesnevi;22/27

İlimden daha değerli bir şey yoktur. Kişi ilim elbisesini giyince gerçek elbiseyi giymiş sayılır. Pervîn ilmin öneminden bahsederken ilmi elbiseye, hulle ve süse benzetir ve ilim hüllesinden daha pahalı bir hulle olmadığını söyler:

چه حله ایست گرانت ز حیل دانه

چه دیبه ایست نکوتر ز دیبه ی عرفان

Hangi hulle daha ağırdır ilim hüllesinden

Hangi ipek daha güzeldir irfan ipeğinden

Mesnevi;104/35

İlim’in sıfatları: *Varlığın meyvesidir, Sanatla birlikte olması gerekir, Övgü sebebi, Kurtarıcı, Ölümsüz, Pahalı, Aydınlatıcı, Koruyucu, Amelsiz etkisinin olmaması.*

İlim’in benzetildiği şeyler: *Meyve, Kimya, Kanat, Gemi, Bahar, Cevher, Güneş, Miğfer, Mum, Elbise, Süs.*

İlim için kullanılan terkipler: *Cûy-i İlm, Huylet-i Dâniş.*

2.1.3.12. İman (Îmân)

Sözlükte “birini söylediği sözü tasdik etmek”, “söylediğini kabul etmek”, “gönül huzuru ile benimsemek”, “karşısındakine güven vermek”, “şüpheye yer vermeyecek

biçimde içten ve yürekten inanmak”³⁰⁷, “eman vermek” ve “emin kılmak” anlamlarına gelen *imân*, terim olarak, “tasdik” ve “güven”dir.³⁰⁸

Tasavvufu iman; “şeriatın gereklerini yerine getirmek”, “hakka yönelmek” ve “ondan başkasına bakmamak”tır. İmanın zıddı küfürdür. İman, “aydınlık”; küfür ise “karanlık” anlamına gelir.³⁰⁹ Pervîn’in divanında “*iman*” ile “*şeytan*” kelimeleri birlikte çok dile getirilir. Genellikle imanın çalınması veya kaybedilmesi üzerinde durulur.

İnsanın en değerli varlığı imanıdır. Bu imanı çalmaya çalışmak ise şeytanın işidir. Bu nedenle şair bir beytinde şeytanı hırsıza benzetir. Hırsız ise çaldığı bir şeyi geri getirmez. Mademki şeytan hırsız gibi insanın imanını çalmaya çalışıyorsa o halde insanın bu hırsıza imanını ödünç olarak vermemesi gerekir. Çünkü çaldığını bir daha geri vermeyecektir:

دزد آنچه برده باز نیاورده هیچگاه

هرگز به اهرمن مده ایمان خویش وام

Hırsız hiç geri getirmedi aldığını

Asla şeytana ödünç verme imanını

Kaside;38/05

İman, Allah’a bağlılık olduğu için onun en büyük düşmanı şeytandır. Şeytanın bulunduğu ve serbestçe dolaştığı bir yerde ise iman tehlikededir. Çünkü şeytanın amacı imanı çalmak ve yok etmektir. Bu nedenle müminlerin şeytanı bağlaması gerekir. Bir şiirde bahsedilen derviş, nefsin ve şeytanın tehlikesinden bahsederken canın güvende olması için bedeninin damarlarının kesilmesi gerektiğini ve imanının güvende olması için de şeytanın bağlanması gerektiğini zikreder:

ره تن را بزن، تا جان بماند

ببند این دیو، تا ایمان بماند

Bedenin yolunu kes ki can kalsın

Bağla bu şeytanı ki iman kalsın

Mesnevi;45/07

³⁰⁷ TDV, *İlmihal*, I, s. 68.

³⁰⁸ Seccadî, s. 233.

³⁰⁹ Pala, s. 232.

İman'ın sıfatları: *Şeytanın düşmanı olması.*

2.1.3.13. Kâbe (Ka'be)

Kâbe, yeryüzünde Allah'a ibadet edilmek üzere inşâ olunan ilk mâ'bed³¹⁰ olup Mekke'de Harem-i Şerif içinde bulunur. "Beytullah" (*Allah'ın evi*) olarak bilinir. Kâbe, Mekke civarındaki dağlardan alınan siyah taşlarla bina edilmiştir. İbrahim peygamber ile oğlu İsmail peygamber tarafından bugünkü yerinde inşa edilmiştir.³¹¹ Hacıların ziyaret için gittikleri ve yöneldikleri dinî bir mabet olup Müslümanların namaz kılarken yöneldiği kıbledir. Hac ve umre ibadeti için Müslümanların ziyaret ettiği ve tavaf ettiği bir mekândır.

Edebiyatta aşk ve sevgi konulu şiirlerde sevgilinin kapısı ve yurdu benzetmesiyle işlenir. Çünkü âşığın yöneldiği ve ziyaret ettiği yer sevgili ve sevgilinin kapısıdır. Ayrıca Kâbe, ibadet için gidilmesi gereken bir mekân olduğundan şiirlerde *hedef* ve *amaç* olarak zikredilen şeyler için benzetilen olarak kullanılır.

Istilaî anlamı; "kalbin Allah'a tövbe etmesi" ve "visal makamı"dır. Zira âşık ve tâlip, mahrem olmadan vuslata ulaşamaz.³¹² Tasavvuf erbabına göre, iki türlü "Kâbe" söz konusudur; *Birincisi*, Hz. İbrahim'in taştan topraktan yaptığı, çok defalar yıkıldığı halde, tekrar tekrar tamir edilip yeniden yapılan ve yukarıda bahsedilen maddi Kâbedir. Bu maddi Kâbe, sadece bir semboldür. *İkincisi* de Allah tarafından bina edilen insan gönlü veya kalbidir. Bu kalp Kâbe'si ise asıldır. Zira tasavvuf ehline göre bu kalp yıkıldığı zaman tekrar yapılması kolay değildir veya mümkün değildir. Onun için gönül kırmamak ve yıkmamak gerekir.³¹³

Kâbe'ye hac için giden hacılar bir kurban keserler. Bu, aslında Allah için adanan bir kurbandır. Ancak insanlar kalplerinde farklı kabeleler yapmış; nefis ve bedenlerini kendi tuhaf kabeleleri için feda etmişlerdir. Yani insanlar nefislerinin peşinden gitmektedir. Pervîn bu kötü tablo için ah çekmektedir:

کعبه مان عجب شد و لاشه در آن قربان

³¹⁰ Cebecioğlu, s. 331.

³¹¹ Pala, s. 245; Ayrıca bkz. Akay, s. 235.

³¹² Seccadî, s. 263.

³¹³ Cebecioğlu, s. 331.

واى و صد واى برين كعبه و قربانش

Kâbemiz tuhaflaştı ve beden onun kurbanı

Eyvah, yüzlerce eyvah olsun bu Kâbe ve kurbanına

Kaside;05/11

Şair, şiirlerinde kelimelerin daha çok dinî ve tasavvufi boyutunu işlemektedir. Ama kastı toplumsal olaylardır. Kâbe kelimesini de tasavvufi bir bakış açısı ile bir miskin kalbi olarak tanımlar ve bu kalbin Allah'ın evi ve Kâbe'si olduğunu, bu nedenle temizlenmesi ve iyi bakılması gerektiğini söyler. Çünkü tasavvufta “Kâbe-i Kalp”, *müminin kalbi* için kullanılır.³¹⁴ Bu beyit de şairin insani fazilet ve kulluk boyutunu birlikte her şeyde gösterdiği ve önemseydiği örneklerden biridir:

كعبه ى دل مسكن شيطان مكن

پاك كن اين خانه كه جاى خداست

Şeytana mesken yapma gönül Kâbe'sini

Temizle Allah'ın yeri olan bu evi

Kaside;13/10

ترا چیزى برون از آب و گل نیست

مبارك كعبه اى مانند دل نیست

Senin su ve çamur dışında bir şeyin yok

Gönül gibi mübarek bir Kâbe yok

Mesnevi;116/26

Kâbe, Müslümanların dinî bir ibadet olan hac ve umre için ziyaret ettiği bir mekândır. Dolayısıyla bir ibadet için Müslümanların amacı ve hedefi konumundadır. Bu dinî ibadeti yerine getirmek için eskiden kabilelerle yayan veya binek sırtında uzun bir yolculuk göze alınırdı. Bu hedefe varmak için o yolun tüm zahmetlerine katlanmak gerekirdi. Kâbe, şairin bir beytinde bu yönüyle bir *gaye* ve *amaç* anlamında kullanılır. Eğer kişi de kalbinde Kâbe'sini ve amacını ziyaret etme ve onu ele geçirme isteği taşıyorsa o yolda karşısına çıkacak zahmetlere de katlanmalıdır:

³¹⁴ Seccadî, s. 263.

اگر آرزوی کعبه بود در دل

چه شکایت کنی از خار مگیلانش

Gönlünde kabe isteği varsa

Ne şikayet ediyorsun devedikeninden

Kaside;20/36

Kâbe'nin en çok bahsedilen özelliklerinden biri de onun Hz. İbrahim tarafından yapılmış olmasıdır. Bu nedenle ikisi arasındaki bağ çok sık olarak işlenir. Kâbe, maddi olarak İbrahim tarafından yapılmıştır. Fakat ona değerini veren ve onu Müslümanların nazarında büyük kılan şey Allah'ın ona verdiği değerdir. Bu nedenle Pervîn “*Gönül Kâbe'si*” şiirinde Kâbe'den bahsederken Kâbe'yi yapanın İbrahim olduğunu, ancak onu aziz ve değerli yapanın Allah olduğunu söyler. Burada şair bizlere mananın, maddeden daha değerli olduğunu vurgulamaktadır:

مرا دست خلیل الله برافراشت

خداوند عزیز و نامور داشت

Beni Halilullah'ın eli inşa etti

Allah beni aziz ve meşhur yaptı

Mesnevi;116/03

ترا گر ساخت ابراهیم آذر

مرا بفراشت دست حی داور

Âzer'in oğlu İbrahim eğer yaptıysa seni

Hayy ve Hâkim'in eli yüceltti beni

Mesnevi;116/27

Kâbe'nin sıfatları: *Onun için kurban kesilmesi, Ulaşılmak istenen şey olması, Hz. İbrahim tarafın yapılmış olması.*

Kâbe'ye benzetilen şeyler: *Kalp, Gönül, Gaye.*

Kâbe için kullanılan terkipler: *Ka'be-i Dil.*

2.1.3.14. Nur (Nûr)

“Parlamak”, “aydın olmak”, “bir şeyden kaçmak” anlamındaki “n-v-r” kökünden türeyen nûr; “aydınlık”, “ışık” demektir. Karanlığın zıddıdır. Çoğulu “envâr”dır. “Alev”, “ateş”, “görüş”, “alâmet” ve “Cehennem” anlamına gelen “nâr” da aynı kökten gelir.³¹⁵ Karanlığın zıddı olan nur, salt “ışık” sözcüğüyle karşılanamaz. Çünkü daha geniş anlamlıdır. Nur her türlü akli, zihni, maddi-manevi karanlığın tam zıddıdır.³¹⁶ Işığın gözümüze teması anında iç âlemle dış dünyanın karşılaşmasında parlayan ve yayıldığı nesnelerin görüntüsünü ortaya çıkaran saf ve latif tecellisine “nur” denir.³¹⁷ Nur, “dünyevî” ve “uhrevî” olmak üzere iki türlü değerlendirilmiştir.³¹⁸

Divân şiiirinde insan güzelliği metafizik bir mâhiyet içinde nur olarak telâkkî edilir.³¹⁹ Nur, genellikle güzel şeyler için aydınlatıcı ve güzel gösterici olarak işlenir. Yine maddi nurun ve ışığın kaynağı güneş olduğu için güneşle ve güneşin zıddı olan karanlık ve karanlığın simgeleriyle beraber dile getirilir.

Nur, aydınlatıcı ve parlak olmasıyla herkesin dikkatini çeker. Özellikle de aşk, fedakârlık, âşık ve mâşuk için en çok bahsedilen kelebek için ışık ve nur, simge haline gelmiştir. Çünkü kelebek, gördüğü her ışığın etrafında uçar ve ölümü pahasına yaklaşır. Sevdiği bir nur için dünyevi ateşe kendini atma ve hayatını feda etme özelliği, mutasavvıflar için ilahî sevgide önemli bir benzetmedir. Kelebek dünyevi bir ışık için kendini feda ediyorsa derviş de Allah’ın nuru için kendi nefisini öldürür ve ilahî nura gark olur. Pervîn, bir dervişin Allah’a bağlılığından dolayı dünyevi güzellikleri terk edişini anlatırken onun da Allah’ın nuru karşısında kendisini feda eden bir kelebek olduğunu söyler:

چو من پروانه ام نور خدا را

کجا با خود کشم کفش و قبا را

Ben Allah’ın nuruna pervaneyim

Nasıl ayakkabı ve abayı kendimle götürüyüm

Mesnevi;45/17

³¹⁵ DİB, “Nur”, Erişim tarihi: 15 Mart 2012,

<http://www.diyaret.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=1539&harf=N>

³¹⁶ Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul1986, s. 39.

³¹⁷ “Nur”, Erişim tarihi: 15 Mart 2012, <http://meal.ihya.org/kurani-terimler/nur.html>

³¹⁸ Pala, s. 362.

³¹⁹ Pala, s. 362.

Nur'un sıfatları: *İlahi olması*.

Nur'un benzetildiği şeyler: *Ateş*.

Nur için kullanılan terkipler: *Nûr-u Hudâ*.

2.1.3.15. Put (Bot)

Put, Farsça kökenli bir kelimedir. Dinî terminolojide “Allaha inanmayanların kendi elleriyle yaptıkları ve taptıkları heykeller”e verilen isimdir. “Tanrısal gücü, varlığı temsil ettiğine inanılarak tapınılan nesnedir”.³²⁰ Tasavvufta ise “kalpte Allah dışında sevgi duyulan her şey”e put nazarıyla bakılır. *Gülşen-i Râz*’da ise put cisim, madde, hevâ ve heves anlamında kullanılmıştır.³²¹ Herkesin putu kendi nefsidir.³²² Fahreddin Irakî, putun maksud ve matlub anlamında kullanıldığını söylemiştir.³²³ Putlar, insanların kutsal saydıkları ve onlar için kurbanlar verdikleri simgeler olduğu için bazıları putu sevgili, ma’suk ve matlûb şeklinde, putperesti ise âşık kişi olarak tanımlamışlardır.

Putlar, insanların sevdiği diğer şeyler için benzetilen olarak kullanılır. Çünkü putlar, üstünlük atfedilen şeyler olduğu için insanların değer verdikleri diğer şeylerde bir yönden Allah’ın önüne geçmekle putlara benzerler. Bu açıdan bakıldığında insanların Allah dışında kalplerinde besledikleri tüm sevgiler put konumundadır. İşte şair Pervîn de buna değinerek “*Kalbimize farklı sevgileri yerleştirip putlar yaptık, ama sadece bununla kalmayıp İslam dışındaki diğer batıl dinlerdeki Brahman ve Buda’ya güldük*” der. Yani biz putları için başkalarıyla alay ederken kalbimizde yaptığımız putların farkında bile değiliz:

بت ساختیم در دل و خندیدیم

بر کیش بد، برهمن و بودا را

Kalpte putlar yaptık ve güldük

Kötü dine, Brahman ve Buda’ya

Kaside;07/42

³²⁰ Devrim, V, s. 2760.

³²¹ Seccadî, s. 77.

³²² Uludağ, s. 81.

³²³ Seccadî, s. 77.

جهان چون دل بت پرستان، سیاه

مه از دیده پنهان و در راه، چاه

Putperestlerin kalbi gibi siyahtır dünya

Ay, gözlerden gizli ve çukur var yolda

Mesnevi;88/06

Putlar'ın sıfatları: *İbadet edilmeleri, Brahma ve Buda ile ilgili olmaları.*

2.1.3.16. Riya (Riyâ)

Sözlükte “*göstermek, gösteriş yapmak*” anlamlarına gelir. Terim olarak “iş, söz ve davranışlarda gösterişe yer verme”; “Allah’ın rızasını unutup insanlar görsün, bilsin ve beni sevsin diye amel etmek”tir.³²⁴ Bu davranışta bulunan kimseye “riyakâr” veya “mürâi” denir. Riya, insanlar arasında manevî nüfûz, şan ve şöhret, maddî çıkar sağlamak için yapılır. Riya, yapılan ibadet ve güzel amellerin sevabını ortadan kaldırır.

Riya insana layık olmayan davranışlardandır. Çünkü riya ile kişi kendisinde olmayan bir şeyi varmış gibi göstermeye çalışır. Riyanın kökü yalancılıktır. Riya ve yalanın amacı menfaat sağlamaktır. Bu şekilde kişi yapmacık davranışlarla insanların güvenini kazanır. Şairin gösterişi kınamasının ardında kendi zamanındaki olaylar yatar. *Pervîn’in zamanında konumuna layık olmayan ve riyakâr yöneticiler işbaşındaydı... Pervîn tüm kötülüklerin damarını riyada görür ve bizleri bu konuda uyarır.*³²⁵

Pervîn, bir beytinde nefsin riyakâr yüzüne dikkat çeker ve riyanın görünüşle aldatmak olduğunu vurgulamak için nefsi bir kitaba benzetir. Fakat bu kitabın dışı sıradan bir kitap gibi görünse de aslında içerisinde ne yaprakları vardır; ne de bir yazı yazılıdır. İçi boş, dışı ise aldatıcı bir şeydir. Burada riyanın dış görünüşle aldatmak olduğuna işaret edilmiştir:

چو کتابیست ریا، بی ورق و بی خط

چو درختیست هوی، بی بن و بی اغصان

Riya bir kitap gibidir, yapraksız ve yazısız

Hevâ bir ağaç gibidir, köksüz ve dalsız

³²⁴ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2008, s. 100.

³²⁵ Mumtehin ve Muhammedî, s. 140.

Riya'nın sıfatları: *Asılsız olması*.

2.1.3.17. Ruh (Rûh)

Şiirlerde genellikle “rûh” ve “revân” isimleriyle geçer. Ruh, canlılığı sağlayan varlıktır. Eskiden bir tıp terimi olarak ruh; “*kalp içerisinde ortaya çıkıp hareketi, duyguları ve hayatın varlığını sağlayan varlık*” olarak kabul edilirdi.³²⁶ Tüm duygu ve hislerin merkezidir. Kimine göre insanın soyut latifesidir. İnsandaki bilen ve idrak eden latife olup, emir âleminde inmiştir. Kûnhünü idrak etmek mümkün değildir.³²⁷

Sûfilere göre ruh, ilahî muhabbetin yeridir.³²⁸ Beden gibi maddi engeller ve sınırlar, onu bağlamaz. Çok hızlı hareket eder ve ölümsüzdür. Cesedin dağılması ona zarar vermez. Allah'tan üfürülen ruh, ölümle maddî bedenden ayrılır.

Fars edebiyatında ruh ile eşanlamlı olarak “*can*” ve “*nefs*” sözcükleri de kullanılır. Ruh, genellikle bedenle kıyaslama yapılırken ve nefisle ilgili konulara değinilirken karşıt nesne olmasıyla ve ilahî yönü simgelemesiyle işlenir. Ruh, beden tarafından tutulan ve nefis tarafından kirletilen bir öz olarak ele alınır. Pervîn'in şiirlerinde de ruhun geçtiği beyitlerde ortak nokta budur.

Rûh, insanın manevî yönüdür. Hakka tabi olan ve ebediyete gidecek olan yüce ve temiz varlıktır. Çünkü ruh, dünya ile ve dünyanın basit ve maddi arzularıyla sınırlı değildir. Fakat beden, nefsin istek ve arzularını temsil eder. Hevâ ve hevese uymak günahlara girmektir. Günahlar ise ruhu ve maneviyatı kirletir. Bu nedenle beden sınırlılığı, faniliği, maddeyi ve dünyevi şeylerle kirlenmeyi simgelerken; ruh beden aksine temizliği ve özü ifade eder. İşte şair bu açıyla beden kirli ve kirletici olduğunu, ruhun ise temiz olduğunu ifade eder:

از بس بختی، این تن آلوده

آلود این روان مصفا را

Çok uyudun, bu kirli beden

Kirletti bu saf bedeni

³²⁶ Nimet Yıldırım, s. 584.

³²⁷ Uludağ, s. 440-441

³²⁸ Reynold Alleyne, s. 157.

Kaside;07/18

Ruh, ulvi ve ebedî âlemlere layık bir tarzda yaratılmıştır. O devamlı ulvi, manevi ve ilahî boyutu temsil eder. Fakat ruh, bedenden ayrı değildir. Ruhun rahat hareket etmesini engelleyen şey, bedendir. Çünkü ruh bedenin içinde oldukça rahat hareket edemez. Bu nedenle beden, ruh için bir yük ve ağırlık demektir. Bu açıdan şair bedeni, bir vebal yüküne benzetip bu yükü ruhun çekmemesi gerektiğini söyleyerek ruhun yüce işlerle uğraşması ve beden gibi dünyevi ve basit işlerle ilgilenmekten vazgeçmesi gerektiğini belirtir:

بار وبال است تن بی تمیز

روح چرا می کشد این بار را

Yücelmeyen beden, olur vebal yükü

Neden çeker ki ruh bu yükü

Kaside;33/07

Ruh, idraki ve yüceliği temsil ettiği için şair ruhu, ayık ve kendinde olan kişiye benzetir. Bedeni ise sadece his, heves, şehvet gibi maddi ve dünyevi şeylerle ilgili olması nedeniyle gafleti temsil eden *sarhoşa* benzetir. Şair, bu benzetmelerden yola çıkarak ayık olan ruhun, sarhoş olan bedeni takip etmemesi gerektiğini söyler:

هیچ خردمند نپرسد ز مست

مصلحت مردم هشیار را

Sormaz mestten hiçbir akıllı

Uyanık adamın maslahatını

Kaside;33/11

Ruh, bedenin içerisinde olması hasebiyle bir tutuklu gibi düşünülür. İnsan vefat edip ölünce ruhun özgürleştiği ve beden hapsinden kurtulduğu söylenir. Beden hapse benzetilince onun içinde tutuklu olan ruh da kafesteki bir kuşa benzetilir. Şair de ruhun bedende tutuklu olduğunu ve firar etme düşüncesinde olduğunu belirtir:

روح گرفتار و بفکر فرار

فکر همین است گرفتار را

Ruh tutuklu ve kaçma düşüncesinde

Düşüncesi budur tutuklunun

Kaside;33/12

قفس بشکن ای روح، پرواز می کن

چرا پایبند اندرین خاکدانی

Kafesi kır ey ruh ve uç

Niçin bağılsın bu çöplüğe

Kaside;41/55

محبس تن بشکن و پرواز کن

این نخ پوشیده از پا باز کن

Ten hapsini kır ve uç

Bu yıpranmış ipi ayağından aç

Mesnevi;73/10

Ruh için bedenın sınırları ve engelleri geçerli değildir. Ruh, özgür ve ölümsüz bir varlıktır. Beden gibi maddi ihtiyaçlarla sınırlı değildir. Manevi duygularla ve hazlarla beslenir. Ancak ruhun bu özgür yapısına rağmen beden, ruhun manen yükselişi ve gelişimi önünde bir engel gibidir ve ruha yüklenen bir yükür. Bu nedenle özgür ruhun, bu beden yükünden manen kurtarılması gerekir:

بار جسد از دوش جان فرو نه

آزاده روان تو زیر بار است

Beden yükünü canın omuzundan indir

Özgür ruhun yük altındadır

Kaside;08/19

Ruhun özelliklerinden biri de hafif olmasıdır. Çünkü ruh, maddi bir özelliğe sahip olmadığı için düşünce hızında olduğu ve hatta ışık hızından daha hızlı hareket ettiği kabul edilir. İnsanın birkaç saniye içerisinde gördüğü rüyada hareket edip uzun

mesafeleri dolaşan ruhtur. Şair, ruhun hafifliğini nazara verip fani bedenden uzaklaşarak uçuşmasını ve göklere çıkmasını söyler:

ای روح سبک بر سپهر برپر

کاین جسم گران عاقبت غبار است

Ey hafif ruh, uç feleğe

Çünkü bu ağır beden, toprak olacak nihayette

Kaside;08/25

Ruh, insanın sahip çıkması ve özenle ilgilenmesi gereken bir varlıktır. Yani insanın en değerli varlığıdır. Bu açıdan ruh, bakıma ve ilgiye muhtaç olan zayıf varlıklara benzetilir. Bu özelliklerde olan iki şey ise *bebek* ve *fidan*dır. Hem bebek, hem de fidan yardıma muhtaç, zayıf varlıklardır. İnsan, ruha bir çocuk ve fidan gibi bakmalı ve onu yetiştirmeye çalışmalıdır. Tabi bebek konumundaki ruhun yetişmesi ve büyümesi için bir beşik gereklidir. Ama insanlar, çoğunlukla ruhu yetiştirmek ve beslemek için onu nefse teslim eder ve nefsin ruhu yetiştireceğini sanır. Şair, bir beytinde ruhu bu şekilde bir çocuğa benzetir ve insanların bu ruhu, nefis beşiğinde büyütme çalıştıklarını; ancak bu beşiğin yani nefsin, ruhu yetiştirmedeğini; aksine ruhu öldürdüğünü ifade eder. Burada ruhun ilgiye muhtaç olduğu vurgulanmakta ve nefsin kötülüğü hatırlatılmaktadır:

در مهد نفس، چند نهی طفل روح را

این گاهواره رادکش و سفله پرور است

Nefis beşiğine daha ne kadar koyarsın ruh bebeğini

Bu beşik, düşürücü ve alçaltıcı

Kaside;02/03

چو نهالیست روان و تو کشاورزی

چو جهان نیست وجود و تو جهانبانی

Ruh bir fidan gibi, sen ise çiftçisin

Beden bir dünya gibi, sen ise padişahsın

Kaside;04/44

Pervîn'in pek çok şirinde madde ve beden kıyaslanırken ruhtan bahsedilir. Madde dağılmaya ve parçalanmaya müsait iken ruh dağılmaz, kalıcı ve sağlamdır. Çünkü bu dünyada aciz bedenimiz, en küçük bir hastalıktan etkilenip ölüm ile toprağa karışıp dağılır. Ancak ruh için dağılma ve ölme söz konusu değildir. Bu noktadan hareketle şair ruhu güzel ve sağlam bir saraya; bedeni ise sebatsız, bekasız bir kulübeciğe benzetir:

قصر دل افروز روان محکم است

کلبه ی تن را چه ثبات و بقاست

Kalp aydınlatan ruh sarayı sağlamdır
Beden kulübesinin ne sebatı, ne bekası vardır
 Kaside;13/26

Beden, bir ev gibidir. Bu evde oturan kişi ise ruhtur. Evin sahibi ruh olduğu için eve bakacak ve onu koruyacak olan da ruhtur. Eğer beden evinin koruyucusu olan ruh, bu evini terk ederse artık bedeni ayakta tutacak ve harap olmaktan koruyacak kimse yoktur:

روح چون خانه ی تن خالی کرد

دگر این خانه نگهدار نداشت

Ruh, boşaltınca beden evini
Artık koruyan yoktur bu evi
 Kaside;31/13

Ruh, beden süsü ile süslenemez. Beden süsü basit, değersiz ve geçicidir. Ruhü süsleyecek şey onun özelliği gibi manevi olan irfandır. İrfan ruh gibi yücedir ve ruhun değerini artırır:

روح را زیب تن سفله نیاراید

رو بیارای به پیرایه ی عرفانش

Alçak beden, süslemez ruhu
Git ve süsle irfan süsüyle onu
 Kaside;05/43

Ruh, beden kafesine hapsedilmiş olması nedeniyle kuşa benzetilir. Daha önce buna değinilmişti. Fakat ruhun benzetildiği kuş ise genellikle temiz, yüce, yükseklerde uçan ve kutsal sayılan kuşlardan biri olan *hümâ* kuşudur. Çünkü ruh yüce âlemlerde dolaşan bir varlıktır. Şair ruha, beden kafesini kırmasını ve uymasını söylediği bir beytinden sonraki beyitte ruhun hümâ kuşu olduğunu ve onun yuvasının yedinci kat gökte bulunan Sidre ağacı olduğunu söyler:

قفس بشکن ای روح، پرواز می کن

چرا پایبند اندرین خاکدانی

همائی تو و سدره ات آشیانست

مکن خیره بر کرکسان میهمانی

Kafesi kır ey ruh ve uç

Niçin bağlısın bu çöplüğe

Sen hümâsın ve yuvan sidre

Boşuna misafir olma akbabalara

Kaside;41/55-56

Ruh ve beden birlikte pek çok benzetmeyle kıyaslanırlar. Genelinde ise madde tâbi konumunda olup ruh merkezde yer alır. Bir beytinde cismin ve beden *yol* olduğunu, ruhun ise bu yolda yol gösteren bir *rehber* olduğunu ifade eder. Bu benzetmeyle şair ruhun, kişiyi doğruluğa ulaştıracak bir konumda olduğunu; ancak beden *tabi* konumunda ve yol gösterilecek bir varlık olduğunu belirtir:

عقل، مرغ است و فکر دانه ی او

جسم راهی و روح راهبر است

Akıl kuştur, fikir ise onun tanesi

Beden yoldur, ruh ise rehberi

Mesnevi;22/18

Ruh, bedeni ayakta tutan bir varlıktır. Ruh olmadığında beden ölür; karanlığa ve yokluğa mahkûm edilmiş bir varlığa dönüşür. Ruh, beden için hayat vazifesi gördüğünden âdeta onu aydınlatan bir ışık ve lamba gibidir. Maddi kesafetiyle ve katılığıyla karanlığı temsil ettiği gibi ruh dahi canlılık vermesiyle hayat verici bir ışığı

simgeler. Dünya için güneş, hayat anlamına geldiği gibi ruh da beden dünyasının güneşi sayılır. Onsuz hayat mümkün değildir. Pervîn bu açıdan düşünerek ruhu bir lambaya ve güneşe benzetir:

تو چراغ ملک تاریک تنی

در سیاهی ها، چو مهر روشنی

Sen karanlık beden mülkünün lambasısin

Karanlıklarda aydınlık güneş gibisin

Mesnevi;73/08

Ruh'un sıfatları: *Özgür, Hafif, Bakıma ihtiyacı olan, sağlam, Koruyan, Süsü irfandır, Yüce, Yol gösterici, Aydınlatıcı.*

Ruh'un benzetildiği şeyler: *Kuş, Uyanık kişi, Çocuk, Saray, Bekçi, Hümâ kuşu, Rehber, Lamba, Güneş.*

Ruh için kullanılan terkipler: *Âzâde Revan, Rûh-ı Sebok, Tıfl-ı Ruh, Kasr-ı Dilefrûz-ı revân, Çerâğ-ı Mülk-i Târik-i Ten.*

2.1.3.18. Safâ ve Merve (Safâ – Merve)

Safâ, Mekke'de küçük bir tepedir. Haccın vaciplerinden olan "sa'y"ın başlama noktasıdır.³²⁹ Bu tepe ile karşısında bulunan Merve tepesi arasında hacılar sa'y ederler. İsmail peygamberin annesi Hacer, Safâ ile Merve tepeleri arasında su aramak için gelip gittiğinden hacılar bu ikisi arasında 7 defa hızla yürürler. Divân şiirinde safâ kelimesi çoğu zaman sa'y ile birlikte kelime oyunları içinde ele alınır.³³⁰

Safâ ve Merve tepeleri arasında sa'y etmek, hacılar için vacip bir ibadettir. Hac ise Kâbe'nin tavaf edilmesiyle simgeleşmiştir. Dolayısıyla Kâbe, Safâ ve Merve kelimeleri arasında büyük bir ilişki söz konusudur. Pervîn "*Gönül Kâbe'si*" şiirinde Kâbe ve gönlün karşılıklı konuşmalarını aktarır. Burada ilk bölümde Kâbe'nin kendi faziletlerini anlatmasına cevap veren gönül, Kâbe'nin ve kendisinin özelliklerini karşılaştırıp onun Safâ ve Merve'si varken kendisinin tedbir ve fikrinin olduğunu söyler. Burada Safâ ve Merve'nin Kâbe ile olan yakınlığına ve haccın şartlarından olmasına işarette bulunulur:

³²⁹ Devrim, V, s. 2867.

³³⁰ Pala, s. 385.

ترا گر مروه ای هست و صفائی

مرا هم هست تدبیری و رائی

Eğer Merve ve Safâ'n varsa senin

Benim de vardır bir düşünce ve fikrim

Mesnevi;116/35

Safâ ve Merve'nin sıfatları: *Kâbe ile ilişkili olması*.

2.1.3.19. Sidre, Sidretü'l-Müntehâ (Sidre)

Sidre, Arabistan kirazı denilen *nebk/hünnap*³³¹ ağacıdır. Bu kelimenin ayrıca “hayret” anlamı da vardır. *Seder* ve *sederat*, “gözün kamaşması” ve “hayran olmak” demektir. Yani hayrete düşmeyi de ifade eder. *Kur'ân*'da ve hadislerde Sidretü'l-müntehâ şeklinde geçer. Sidretü'l-müntehâ; “son sidre”, yani “son kiraz ağacı” demektir.

Dinî terminolojide göğün yedinci katında olduğu varsayılan bir makam.³³² Mi'râc gecesi Peygamber de Cebrail'i burada görmüştür. Sidre'nin yanında Cennet vardır.

Pervîn, ruhu pek çok yerde hümâ kuşuna benzetir. Çünkü bu kuş yükseklerde ve uzaklarda yaşar. Bu açıdan sidre ve hümâ kuşu arasında bir ilişki vardır. Şair bu ilişkiye işaret ederek hümâ kuşunun yuvasının göklerde en yüksek ve son makam olarak kabul edilen sidre olduğunu ve beden kafesinden çıkarak bu yuvasına uçmasını söyler. Burada şair, “sidre” kelimesi ile hem uzak ve son nokta olan Sidretü'l-müntehâ'yı kasteder hem de son dizesinde “hayret etme” diyerek ile “sidre”nin kelime anlamı olan “hayret”e değinmektedir:

قفس بشکن ای روح، پرواز می کن

چرا پایبند اندرین خاکدانی

همائی تو و سدره ات آشیانست

مکن خیره بر کرکسان میهمانی

Kafesi kır ey ruh ve uç

³³¹ Devrim, VI, s. 3000.

³³² Devrim, VI, s. 3000.

Niçin bağlısın bu çöplüğe
Sen hüâmâ'sın ve yuvan sidre
Boşuna misafir olma akbabalara
 Kaside;41/55-56

Sidre'nin sıfatları: *Yükseklerde olması, Hüâmâ'nın yuvasının yeri olması.*

2.1.3.20. Şeytan (Şeytân, Ehrimen, Dîv)

Şeytan, Arapça “*şetane*” kökünden “rahmetten uzaklaştı”, “haktan uzak oldu”; “*Şâta*” kökünden ise, “öfkeden tutuştu”, “helak olacak hale geldi” gibi anlamlarıyla “insanlardan, cinlerden ve hayvanlardan isyan eden ve zarar veren her şeyin adı” olmuştur. Diğer bir görüşe göre “şeytan” (*Satan*) İbranice asıllı bir kelime olup “rakip”, “muhalif” gibi anlamlara gelir.

Gözle görülmeyen fakat varlığı kesin olan, azgınlık ve kötülükte çok ileri giden, kibirli, âsi, insanları saptırmaya çalışan cinlere “şeytan” adı verilir.³³³ Allah insan neslinin ilki Âdem'i yaratınca meleklerle, ona secde etmelerini emretti. İblis (*şeytan*) hariç hepsi secde ettiler. Böylece ilk isyan, kibir, ayrılık ve düşmanlık başladı. Yine şeytan, tüm kötü sıfatlar için alamet olarak kullanılır.

Şeytan edebiyatta ayrıca “*iblis*”, “*div*” ve “*ehrimen*” gibi kelimelerle anılır. Pervîn bu kelimelerden özellikle “*ehrimen*” ve “*dîv*”i şiirlerinde oldukça çok kullanmıştır.

Div kelimesi eskiden bazı Aryâyî ilahlar için kullanılıyordu. Zerdüşt'ün çıkmasından sonra ve Ahuramazda'yı tanıttıktan sonra eski dönemin div ilahları saptırıcı ve şeytan olarak anıldı.³³⁴ “Div” kelimesi *Avesta*'da “tanrılar”, “şeytanlar güruhu” ve “kötü yollara götüren bozguncu insanlar” anlamında kullanılır.³³⁵

Ehrimen, Farsça bir kelime olup “şeytan” ve “dev” anlamlarında kullanılır. Ehrimen'in, iyi şeylerin, nurun, güneş ve aydınlığın ilahı olan Yezdan (*Ahura Mezda*)³³⁶ ile devamlı savaşta olduğu söylenir.³³⁷ Zerdüştlerin inancına göre kötülük ve karanlık

³³³ TDV, *İlmihal*, I, s. 98.

³³⁴ Mâzenderânî, s. 335.

³³⁵ Nimet Yıldırım, s. 250-252.

³³⁶ Hanlerî Kiyâ, s. 76.

³³⁷ İ'tisâmî, s. 359.

tanrısına verilen addır. Şeytanları yönettiğine ve bir gün Ehrimen'in mağlup olup dünyanın saadete erişeceğine inanılır.

İblis ise Fars edebiyatında “hırs”, “kıskançlık”, “zan”, “kuşku”, “aşırı makam ve mal sevgisi”, “aç gözlülük”, “bozgunculuk”, “gurur”, “kibir” vb. özellikleriyle anılır ve ahlaksal yozlaşmanın simgesi olarak bilinir.³³⁸

Şeytan insanları yoldan çıkarmaya ve günahlara sokmaya çalışır. Günahlar ise insanı Allah'ın ve insanların huzurunda utandırır. Bu nedenle şeytanın yolu, utanç yoludur. O yola girenler ve ona tabi olanlar sonradan mahcup ve yüzü kara olur. Bu nedenle şeytanın yoluna yaklaşmamalı ve o yolda oturmamalıdır. Şeytanın yolu isyan ve ölüm yoludur. Bu yüzden o yoldan geçmemelidir. Çünkü şeytanın yolundaki günahlar, insanı manen öldürür:

در شیطان در ننگست، بر آن منشین

ره عصیان ره مرگست، بر آن مگذر

Şeytanın kapısı utanç kapısıdır, orada oturma

İsyan ve ölüm yoludur, oradan geçme

Kaside;10/07

Su-i zan İslamiyet'te iyi bir şey değildir ve yasaklanmıştır. Ancak şair, kötü olan şeytan hakkında su-i zannın iyi olduğunu ve hatta bu su-i zannın damarlarda kan gibi gezdirilmesi gerektiğini ve şeytan hakkında su-i zan yapmanın, iyi sonucu müjdecisi olduğunu söyler:

ز شیطان بدگمان بودن نوید نیک فرجامیست

چو خون در هر رگی باید دواند این بدگمانی را

Şeytana su-i zan iyi neticenin müjdesi

Kan gibi her damarda dolaştırmalı bu su-i zannı

Kaside;42/15

Şeytan, kendine göre bazı hesaplar yapar ve yapacağı bu şeyleri bir yere kaydeder. Bunlar onun kötülük yapmak üzere yaptığı planlardır. Ehrimen'in insanlar için kötülükler hesapladığını ve bunları bir deftere yazdığını belirten şair, kişinin iradesiyle

³³⁸ Nimet Yıldırım, s. 406.

bu kötü planı bozması gerektiğini ve Ehrimen'in bunları boşuna yazdığını belirtip insanın bu defteri ve kitabı yırtmasını söyler:

خیره نوشت آنچه نوشت اهرمن

پاره کن این دفتر و طومار را

Boşuna yazdı şeytan, yazdığını

Parçala bu defter ve yazıyı

Kaside;33/10

Şeytan hile ve aldatma ile iş görür. “Şeytan, insana çok şeyi söz verir ve birçok şeyi hatırlatır. Şeytanın söz verdiği şeylerin hepsi yalandır” (Nisâ: 4/121). Şair, bu noktalara dikkat çeker ve şeytanın insanın elindeki değerli hazineleri hile ile aldığını belirtir:

ز بس مدهوش افتادی تو در ویرانه گیتی

بحیلت دیو برد این گنجهای رایگانی را

Çok sersem oldun virane dünyada

Bu bedava hazineleri aldı şeytan aldatmayla

Kaside;42/06

حقیقت را نخواهی دید جز با دیده ی معنی

نخواهی یافتن در دفتر دیو این معانی را

Hakikati mana gözünden başka şeyle göremezsın

Şeytanın defterinde bu manaları bulamazsın

Kaside;42/10

Şeytan, kötü özellikleriyle pek çok şey için benzetilendir. Şeytan, Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetlere ihanet edip isyan etmiş ve hain olmuştur. Zaman ve felek de şeytan gibi hain ve kötüdür. Zira insanın başına gelen kötülükler de zamanın ve feleğin eseridir. Bu nedenle şair, zamanı şeytana benzetir:

تعویذ بجوی از درستکاری

اهریمن ایام نابکار است

Dürüstlükte ara tılsımı

Kötüdür zaman şeytanı

Kaside;08/13

Şeytan insanın düşmanıdır ve insanın elindeki manevi ve ilahî şeyleri çalmak ister. Şeytanın peşinde olduğu şey ise insanın imanıdır. Bu nedenle şeytan *hırsız* sayılır. Hırsız ise çaldığı bir şeyi geri getirmez. O halde insanın, bu şeytan hırsıza imanını ödünç olarak vermemesi gerekir. Çünkü bir daha geri vermeyecektir:

دزد آنچه برده باز نیاورده هیچگاه

هرگز به اهرمن مده ایمان خویش وام

Hırsız hiç geri getirmedi aldığını

Asla şeytana ödünç verme imanını

Kaside;38/05

ره تن را بزن، تا جان بماند

ببند این دیو، تا ایمان بماند

Bedenin yolunu kes ki can kalsın

Bağla bu şeytanı ki iman kalsın

Mesnevi;45/07

İlk benlik davasında bulunan şeytan idi. Çünkü o, Âdem'e secde etmemişti. Şeytan kendi nefis ve benliğine pay vererek kendisini üstün gördü ve önceki iyi konumdan şu anki kötü duruma düştü. Böylece meleklerin yanında iken kovulan şeytan sıfatını kazanmıştır:

بندگی خود مکن که خویش پرستی

کرده بسی پاکدل فریشته، شیطان

Kendine kulluk etme! Çünkü bencillik

Nice saf kalpli meleği, yaptı şeytan

Kaside;20/18

Kötülük yapan, iyiliği düşünmeyen ve iyiliğe yanaşmayan kişi kötü kalplidir. Kötü kalpli olan kişi ise *siyah kalpli* olarak anılır. Çünkü pek çok hadiste günah, kalbi kirleten ve kalpte kalan siyah bir nokta olarak tarif edilir.³³⁹ Kişi günah işledikçe kalp siyahlaşır. Şeytan ise sadece kötülük yaptığı için artık onun kalbinde iyilik adına bir şey yoktur ve siyah kalplidir. Pervîn'in "*Alınyazısı*" şiirinde viranelerde, uzak ve kötü mekânlarda yalnız yaşayan baykuşa seslenen papağan, onun o kötü ortamdan çıkmasını ve karamsarlığı bırakmasını ister ve kalbindeki siyahlığı yıkamasını; çünkü onun şeytan olmadığını söyler. Yani şeytan siyah kalplidir ve kalbindeki siyahlığı temizlemez:

بپوش چشم ز بیغوله، نیستی رهن

بشوی گرد سیاهی ز دل، نه ای شیطان

Kapat gözünü köşelere, eşkiya değilsin

Sil siyah tozu kalpten, şeytan değilsin

Mesnevi;80/12

Şeytan'ın sıfatları: *Utandırıcı, Öldürücü, Kötü, Kötülük defterine sahip, Hilekâr, Hain, Benlik sahibi, İmanı çalmak istemesi, Siyah kalpli.*

Şeytan'ın benzetildiği şeyler: *Hırsız.*

Şeytan'a benzetilen şeyler: *Zaman.*

Şeytan için kullanılan terkipler: *Defter-i Dîv, Ehrimen-i Eyyam.*

2.1.3.21. Takva (Takvâ)

"Bir şeyi korumak, zarar verecek şeylerden sakınmak", "bir şeyi başka bir şeyle tehlikelere karşı korumaya almak" anlamındaki "*vikâye*" kökünden gelir. Sözlükte "güçlü bir himayeye girerek korunmak", "sakınmak", "kendini muhafaza altına almak" ve bunun gereği olarak "korkmak" ve "çekinmek" demektir.

Dinsel terim olarak takva; "iman edip emir ve yasaklarına uyarak, Allah'a karşı gelmekten sakınmak", "dünya veya âhirette insana zarar verecek, inanç söz, fiil ve davranışlardan, her türlü günden sakınmak" anlamına gelir.³⁴⁰

³³⁹ Bkz. İbrahim Canan, *Hadis Külliyyatı- Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, XIII, Ankara 1992, s. 448-450.

³⁴⁰ Cebecioğlu, s. 625.

Sâliklere göre ise “hakkın güzellikleri ile bezenmek” ve “onun kemali ve fazileti ile donanmak” anlamındadır.³⁴¹

Takva, günahlardan kaçınmaktır. Günahlar ise insanın kalbini kirlettiği için kirlenmenin simgesidir. Bu açıdan takva, günahların kirlerinden korunmak anlamına geldiği için takva ile elbise arasında benzetme yapılır. Takva elbisesi temizliğin simgesi sayılır. Pervîn insanlara nasihatte bulunurken hırs parmağının takva eteğini kirletmemesini; çünkü bu eteğin yırtılması durumunda tekrar dikilemeyeceğini söyler:

ز انگشت آز، دامن تقوی سیه مکن

این جامه چون درید، نه شایسته ی رفوست

Kirletme takva eteğini hırs parmağıyla

Dokunamaz bu elbise yırtılınca

Mesnevi;11/11

نگردد با تو تقوی دوست، تا همکاسه ی آزی

نباشد با تو دین انباز، تا انباز شیطانی

Seninle dost olmaz takva, hırsla beraber oldukça

Senin olmaz arkadaş din, şeytanla arkadaş kaldıkça

Kaside;16/37

Takva'nın sıfatları: *Temiz, Hırsın zıddı, Günahlardan korur.*

Takva'nın benzetildiği şeyler: *Etek, Elbise.*

Takva için kullanılan terkipler: *Dâmen-i Takva.*

2.1.3.22. Tûba (Tûbâ)

Lügatta “*Tayyib*” kelimesinden türemiş, “en güzel”, “en hoş”, “en iyi” gibi anlamlar da olan bir üstünlük sıfatıdır. Kelime anlamı “*Müjde*” demektir. Ayrıca güzel kokulu ve temiz anlamlarına gelmektedir.³⁴² Dinî terminolojide “Cennet’te bulunduğu

³⁴¹ Seccadî, s. 455.

³⁴² Seccadî, s. 487.

inanılan kökü yukarıda, dalları aşağıda büyük bir ağaç”tır.³⁴³ *Kur’ân*’da Tûba kelimesi şöyle geçmektedir: “*İman edip güzel amel edenler için Tûbâ ve dönüp gidecek güzel yurt vardır*” (Ra’d: 13/29).

Tûbâ kelimesi tasavvuf edebiyatında farklı anlamlar almıştır. Bazılarına göre Tûba makamı “Hak ile üns makamı”dır. Mevlânâ’ya göre ise “marifetin remzi”dir.³⁴⁴

İslam’da yetime haksızlık yapılmaması veya onlara iyi davranılması çok vurgulanan konulardan biridir. Yetimin hakkına girmek ve ona zulmetmek Cennet’e gitmeye engel olan büyük günahlar arasındadır. Böyle masum yetimlerin kanıyla beslenmek sonra da Cennet’i ve nimetlerini istemek büyük bir çelişkidir. Pervîn, bu beyitte yetimi öldürenlerin veya onların haklarını gasp ederek geçinenlerin âhirette mükâfat olarak Cennet’i ve Tûba ağacının gölgesini istemelerini eleştirir. Bu ifadeler şairin toplumsal sorunlara olan duyarlılığının işaretidir:

خون یتیم در کشی و خواهی

باغ بهشت و سایه ی طوبی را

Yetimin kanını çekiyorsun ama istiyorsun

Cennet bahçesini ve Tûbanın gölgesini

Kaside;07/37

Tûba’nın sıfatları: *Cennet nimeti olması, Gölgesinin olması.*

Tûbâ için kullanılan terkipler: *Sâye-yi Tûbâ.*

2.1.3.23. Varlık (Hestî, Vucûd)

Varlık veya maddi âlem. Varlıklar, vücut kavramıyla nisbetleri bakımından iki temel kısma ayrılır: Bu kategoriler “vacib” (zorunlu) ve “mümkün” (olabilir) biçiminde adlandırılır. Vacib vücut, varlığı zorunlu olan; var olmada başka bir varlığa muhtaç olmayan varlık Allah’tır. Mümkün vücut; ne varlığı, ne de yokluğu zatının gereği olmayan; zâtı bakımından varlığı ile yokluğu eşit olandır. Varlık, Allah’ın isim ve sıfatlarının tecelli mekânıdır ve Allah’ın kullarından istediği amaca gitmeleri için hazırladığı ve yarattığı şeylerdir.

³⁴³ Devrim, VI, s. 3328 ; İ’tisâmî, s. 373.

³⁴⁴ Seccadî, s. 487.

Varlık dalgalı bir denize benzetilmiştir. Onun her bir dalgası başka bir varlık ve insanî nefis olarak görünmektedir.³⁴⁵

Bu varlık âlemi fanidir ve amaç değildir. Ancak bu maddi âlem sayesinde bir şeyler ortaya çıkmaktadır. Yani asli olmasa da netice için bir vazifesi ve payı vardır. Bu açıdan şair, varlığı bir ağacın dalına benzetmektedir. Zira dal, asıl olmayıp meyvenin verilmesi için bir araçtır. İşte varlık da asıl değildir ve bazı meyvelerin verilmesi için bir vasıta gibidir. Şair, bu varlık dallarının meyvesi olarak da ilmi gösterir:

علم است میوه، شاخه ی هستی را

فضل است پایه، مقصد والا را

İlimdir varlık dalının meyvesi

Fazilettir yüce maksadın temeli

Kaside;01/30

Varlık âlemi, tüm içindekilerle beraber büyük bir ülke gibidir. Bu ülkede çok farklı şeyler bulunmaktadır. Bazıları ucuz ve değersiz; bazıları ise pahalı ve değerlidir. Şair, ilim göklerinin en üstün şeyinin “amel” olduğunu söyledikten sonra varlık ülkesinin ise en değerli şeyinin “hüner” olduğunu söyler. Yani ilmin olduğu yerde mutlaka amel olmalı ve varlığın olacağı yerde ise mutlaka kişinin hüneri bulunmalı. Yoksa o varlığın bir değeri olmaz:

در آسمان علم، عمل برترین پراست

در کشور وجود، هنر بهترین غناست

İlim semasında amel, en üstün kanattır

Vücut ülkesinde sanat, en iyi zenginliktir

Kaside;09/35

Vücut, içerisindeki farklı uzuvlarla bir bahçe gibi düşünülür. Her bir organ ise bu bahçedeki farklı bitkilere benzetilir. Pervîn, akan bir damla gözyaşının düşerken ifade ettiği manaları açıklarken gözyaşını şebneme benzetir. Şebnem bitkilerin üzerindeki su

³⁴⁵ Seccadî, s. 514.

taneciği olduğu için gözyaşının üzerinde aktığı yüz, güle benzetilir. Yüz güle benzetilince beden ise gülün bulunduğu bahçe sayılır:

همچو شبنم، در گلستان وجود

بر گل رخساره ای تابید و رفت

Varlık gülistanında şebnem gibi

Güle bir yüz parladı ve gitti

Mesnevi;84/09

Varlık'ın sıfatları: *Meyvesi ilim, En değerlisi sanattır, İçinde çok şey barındırması.*

Varlık'ın benzetildiği şeyler: *Ağaç, Dal, Ülke, Gülistan.*

Varlık için kullanılan terkipler: *Şâhe-i Hestî, Kişver-i Vücûd, Golistân-ı Vücûd.*

2.1.3.24. Yed-i Beyzâ (Yed-i Beyzâ)

Yed-i Beyza, Arapça bir tamlamadır. Yed; “el” ve Beyza ise “bembeyaz” ve “apak” anlamında³⁴⁶ olup “Beyaz el” veya “Parlak el” demektir. Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden biridir. Mûsâ, mucize olarak elini koynuna koyup çıkardığında eli, güneş gibi parlıyordu ve dünyayı aydınlatıyordu. Tekrar koltuğunun altına koyunca o ışık kayboluyordu.³⁴⁷ Bazılarına göre onun elinin ayasında ayna gibi parıldayan bir ışık bulunuyordu. Bu ışığı yönelttiği herkes kendinden geçiyordu. *Kur'ân-ı Kerim*'de bazı ayetler bundan bahseder; “Hz. Mûsâ, sağ elini cebine sokup çıkardığında lekesiz, süt gibi bembeyaz bir halde parlıyordu” (Taha: 20/24). Ayrıca keramet ve harikulade hallere de mecazen “Yed-i Beyza” denmiştir.

Mucizeler Allah tarafından verilen şeyler olmasına rağmen inkâr edenler bu inkârlarına bir bahane bulurlar. Bu el mucizesi de dönemin sihirbazları tarafından inkâr edilerek sihir olduğu söylenmiştir. Bu bağlamda şair, kâinatta aşikâr olan Allah'ın varlık mucizelerine ve bu mucizelerin farkında olmayanlara değinmek için Mûsâ'nın Yed-i Beyzâ mucizesinden ve buna sihir diyen sihirbazlardan bahseder:

ساحر، فسون و شعبده انگارد

³⁴⁶ Devrim, I, s. 405.

³⁴⁷ İ'tisâmî, s. 383.

نور تجلی و ید بیضا را

Sihirbaz, efsun ve hile zanneder

Nûr-u tecelliye ve Yed-i Beyzâyı

Kaside;07/45

2.3. TOPLUM

2.3.1. İnsan (İnsân)

Arapçada “gözbebeği” demektir. “Unutmak”tan türediği de kaydedilir.³⁴⁸ İnsan, ruh ve bedenden meydana gelen akıl sahibi bir varlıktır. Dinî kaynaklara ve özellikle İslam’a göre dünyada yaratılan en şerefli varlıktır. İnsan, dünyaya imtihan edilmek üzere gönderilmiştir. İnsanın amacı nefsin isteklerinden uzaklaşıp insan-ı kâmil olmaktır.

İnsan, ruhlar âleminde dünyaya gelir, bu dünyada bir hayat yaşayıp ölür ve kabir hayatına geçer. Daha sonra haşır meydanına ve oradan da Cennet veya Cehennem hayatına ulaşır. Bütün bunlar insanın yolculuğu sayıldığı için insan yolcu olarak kabul edilir. Bu yolculuğun en önemli kısmı insanın dünya hayatıdır. İnsan dünyada hakikati aramakla yükümlüdür. Şair, insanın bu ebedî yolculukta hakikati arayan bir yolcu olduğunu dile getirerek onu nefis konusunda dikkatli olması için uyarır ve nefsin kontrol edilebileceğine dikkat çeker:

ای راهنورد ره حقیقت

هشدار که دیوت رکابدار است

Ey hakikat yolunun yolcusu

Uyan, çünkü nefsinin vardır yuları

Kaside;08/42

İnsanı diğer varlıklardan ayıran özellik akıllı ve şuurlu olmasıdır. Bu akıl ve şuur sayesinde insan ilim elde eder ve bu ilmini kullanarak insanlığına yararlı şeyler yapar. Bu, insanı üstün kılan en büyük özelliktir. Fakat hayvanlarda akıl ve şuur olmadığı için bilgi üretme veya kullanma sözkonusu değildir. Dolayısıyla insan ancak akıl ve ilim ile

³⁴⁸ Cebecioğlu, s. 314.

ve ürettiği fikirlerle övünüp faziletini dile getirebilir. Mal ve mülk gibi şeyler üstünlük sebebi değildirler:

با دانش است فخر، نه با ثروت و عمار

تنها هنر تفاوت انسان و چارپاست

İlimledir övünme, değildir servet ve mal ile

İnsan ve hayvanın farkı, hünerdir sadece

Kaside;37/41

جز دانش و حکمت نبود میوه ی انسان

ای میوه فروش هنر، این دکه و بازار

İlim ve hikmet dışında yoktur insanın meyvesi

Budur dükkân ve pazar, ey hüner meyvesinin satıcısı

Mesnevi;55/14

İnsan, akıllı bir varlık olmasına rağmen bazen nefis ve şeytana uyarak yanlış şeyler yapar. Bu özelliği insanı güvenilmez yapmıştır. Şair, insanın yanlış davranma ve güvenilir olmama özelliklerini zikrederken onun dünya ve felekle aynı özellikte olduğunu belirtir:

بعهد و یکدلی مردم، اعتباری نیست

که همچو دور جهان، سست عهد بود انسان

İnsanın sözüne ve ihlasına itibar edilmez

Dünyanın dönüşü gibi gevşek sözlüdür insan

Mesnevi;80/43

İnsan bu dünyaya sadece maddi ve nefsi lezzetleri tatmak için gelmemiştir. Çünkü insanın kalp boyutu manevi gıdalar istemektedir. İnsan manevi olgunluğa erişmekle yükümlüdür. İnsanın yapması gereken şey sadece uyumak ve kalkmak değildir:

تو مردمی و دولت مردم فضیلت است

تنها وظیفه ی تو همی نیست خواب و خاست

Sen insansın ve insanın devleti fazilettir

Tek vazifen uyumak ve kalkmak değildir

Kaside;37/05

İnsan'ın sıfatları: *Hakikat yolcusu, Meyvesi ilim, Ahdini tutmaması, Faziletle üstün olması.*

İnsan'ın benzetildiği şeyler: *Yolcu.*

2.3.2. İnsana Ait Unsurlar

2.3.2.1. Beden (Ten, Cesed, Cism, Vucûd)

Beden, insanın maddi vücudu olup ruh tarafından ayakta kalmaktadır. Dünyevi ihtiyaçlar bedeni beslemek içindir. Bu nedenle beden, nefis ve hevâ ile irtibat halindedir.

Beden, edebiyatta daha çok can ile olan ilgisi yönünden ele alınır. *Can*, sevgiliyi; *ten* ise âşığı temsil etmektedir.³⁴⁹ Ten veya beden, devamlı ruh ve canın zıddıdır. Beden, ruh ve can için daima problemdir. Birinin zayıflaması diğerrinin güçlenmesi demektir. Can, aydınlığı; beden ise karanlığı temsil eder.

Tasavvufi bakışta ruh yücedir, ten ise katı ve aşağıdır. Ten, maddidir ve asıl değildir; sadece ruha bir elbisedir. Mutasavvıflar bedeni, ruhu hapseden bir varlık olarak algılamışlar ve itibar edilmemesi gerektiğini söylemişlerdir.³⁵⁰

İnsanın gafletle nefis ve hevâ yolunda geçirdiği zaman, tasavvufta uykuda ve gaflette geçirilmiş olarak nitelenir. Çünkü nefse tabi olan kişi, bilinçsiz bir şekilde yaşamış sayılır. Bu şekilde geçen bir hayat, bedenın nefsi istekleri için harcanmıştır. Beden ise bu gibi alçak ve kötü şeylerle kirli olan bir varlıktır. Fakat ruh, insanın temiz ve saf olan yönüdür. Bedenin isteklerinin insanda hâkim olması ile temiz ruh kirlenmektedir. Bu nedenle Pervîn, insanın gafletle çok zaman geçirip uyuduğunu ve kirli bedenın, temiz ruhu kirlettiğini söyler:

از بس بخفتی، این تن آلوده

آلود این روان مصفا را

Çok uyudun, bu kirli beden

³⁴⁹ Tolasa, s. 326.

³⁵⁰ Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007, s. 241.

Kirletti bu saf bedeni

Kaside;07/18

Beden, insan için ruha destek olan bir vasıta ve asıl değildir. İnsanın özü ve aslı onun canıdır. Beden ve ceset ise gaye açısından cana sadece bir yükür ve onu sınırlayıcıdır. *Bedenin ağır yükü, ruhu alçaklığa çeker.*³⁵¹ Ruh için sınırlar çok geniş ve büyük bir dairede hareket kabiliyeti söz konusudur. Ama ruhun bedene bağımlı olması ve bedenın dar bir alanda hareket etmesi; bedenın ruh için bir yük, ağırlık ve sıkıntı olması anlamına gelmektedir. Şair bu yöne dikkat çekerek bedenın vebal yükü olduğunu söyler ve bu yükü ruhın taşıması gerektiğini belirtir:

بار وبال است تن بی تمیز

روح چرا می کشد این بار را

Alçak beden, bir vebal yükü

Neden çeker ruh, bu yükü

Kaside;33/07

بار جسد از دوش جان فرو نه

آزاده روان تو زیر بار است

Beden yükünü canın omuzundan indir

Özgür ruhın yükün altındadır

Kaside;08/19

Akıllı kimse bir sarhoştan neyi nasıl yapacağını sormamalıdır. Çünkü sarhoş kişi kendinden geçmiştir ve doğru ile yanlış birbirinden ayıramaz. Beden his, heves, şehvet ve yemek gibi akli devre dışı bırakan yanlış şeylerle irtibatlı olduğu için sarhoşa benzer. Ruh ise uyanık ve akli başında olana benzer. Şair, böyle bir benzetme yaparak insanın ruha yönelmesi ve bedenden uzaklaşması gerektiğini söyler:

هیچ خردمند نپرسد ز مست

مصلحت مردم هشیار را

³⁵¹ Âzîn, s. 37.

*Sormaz mestten hiçbir akıllı
Uyanık adamın maslahatını*

Kaside;33/11

Beden, basitliği temsil eder. Çünkü maddeyle sınırlıdır ve çok dar bir alanı vardır. Ancak beden amaç sayılan ruh ve yüce âlemler için sadece vasıta konumundadır. Bu nedenle insanın yaratılmasının amacı, bu beden değildir. İnsan maneviyatı temsil eden ruh vasıtasıyla manevi ilerleme ve kulluk için yaratılmıştır. Bu bakış açısıyla şair, yaratılışın amacının sadece uyku ve basit beden olmadığını söyler:

تنها نه خفتن است و تن آسانی

مقصود ز آفرینش و ایجادت

Sadece uyumak ve rahatlık değildir

Yaratılışından ve yapılışından amaç

Kaside;14/03

İnsan ilk olarak topraktan yaratılmıştır ve maddi bir yapıya sahiptir. Bu nedenle insan bedeni, kalıcı olmayıp dağılmaya ve yok olmaya mahkûmdur. Nitekim insan ölünce sahip olduğu maddi beden sabit kalmaz; çürür ve dağılır. Bu şekilde toprağa karışan beden sonunda toz olur. Bedenin ruha karşı geçici oluşundan bahseden şair, bedenin sonunun toz olmak olduğunu aktarır:

ای روح سبک بر سپهر برپر

کاین جسم گران عاقبت غبار است

Ey hafif ruh, uç feleğe

Çünkü bu ağır beden, toprak olacak nihayette

Kaside;08/25

تو چو زری، ای روان تابناک

چند باشی بسته ی زندان خاک

Ey parlak ruh! Sen altın gibisin

Toprak zindanına ne kadar bağlı kalacaksın

Mesnevi;72/01

Evren, tüm varlıklarıyla bir deniz olarak kabul edilir. Bu deniz sınırsızdır. Ve bu denizin tehlikeli kıyıları vardır. Bu tehlikeli kıyılardan biri de beden kıyısıdır. Kalp nasıl ki Allah'ı ve doğruyu gösterici bir varlık olarak kabul ediliyorsa, bunun zıddı olan beden ve ten de insanı dünyaya iten ve nefse yakınlaştıran bir varlık olarak kabul edilir. Beden, bu çekici ve insanı kendinden geçirici özelliği ile tehlikeli bir sahile benzetilir. Çünkü bedene yaklaşmak, asli olan ruh ve hakikatten uzaklaşmak demektir. Bu yüzden varlık denizindeki tehlikeli beden sahilinden uzak durmak lazımdır. Eğer beden sahilinden uzak durulabilirse varlık denizinin diğer alanlarında pek çok fayda elde edilir:

از ساحل تن گر کناره گیری

سود تو درین بحر بی کنار است

Beden sahilinden eğer uzak durursan

Bu sınırsız denizedir senin faydan

Kaside;08/51

Beden, zayıftır ve dağılmaya müsait bir varlıktır. Dünyadaki maddi etkenler karşısında parçalanır, ölür ve yok olur. Fakat bedeni ayakta tutan ruh sağlamdır; dağılmaz ve ölmez. Dünyadaki maddi hiçbir şey ruhu etkilemez ve engellemez. Bu iki açıdan karşılaştırılınca beden zayıf, yıkılmaya müsait ve sabit olmayan bir kulübeye, ruh ise sağlam ve güzel bir saraya benzetilir:

قصر دل افروز روان محکم است

کلبه ی تن را چه ثبات و بقاست

Kalp aydınlatan ruh sarayı sağlamdır

Beden kulübesinin ne sebatı ne bekası vardır

Kaside;13/26

Beden, manevi ve yüce güzelliklerin önünde duran bir engel ve perde gibidir. Çünkü insan Allah'a ve onun hak yoluna ulaşma yolunda ilerlerken nefsi duyguları sayılan beden, yüce duyguların ortaya çıkmasına ve görünmesine engel olur. Bu açıdan

şair bedeni, siyah ve topraktan bir buluta benzetir ve bu bulutun can güneşinin önünde engel olduğunu söyler ve bunun daha ne zamana kadar devam edeceğini sorar:

تا چند و کی این تیره جسم خاکی

بر چهره ی خورشید جان سحابست

Ne zamana kadar bu kara ve toprak beden

Can güneşinin çehresine buluttur

Kaside;10/22

Beden, içinde ruhun yerleştiği bir mekândır. Bu beden, ruhun mekânı olması hasebiyle bir eve benzetilir. Ruh ise içinde kaldığı bu evi koruyandır. Eğer ruh bu evi terk ederse evi koruyan kimse kalmamış olur ve harap olmaktan kurtulamaz. Bu nedenle ruhun bedene yön vermesi ve onu kontrol etmesi gerekir. Şair bu benzetmeyle maneviyatın, nefsi ve bedenî duyguları kontrol etmesi gerektiğini belirtir:

روح چون خانه ی تن خالی کرد

دگر این خانه نگهدار نداشت

Ruh, boşaltınca beden evini

Artık koruyan yoktur bu evi

Kaside;31/13

Beden aslında ruh ve canı kaplayan ve koruyan geçici bir maddedir. Yani beden can için vardır. İnsan daha çok maddeye ve cisme önem verir ve onu korumaya çalışır. Bedeni korumayı öne alırken ve önemserken ihmal edilen can ise ölmektedir. Yani insan asıl şeyi kaybedip ikinci planda olması gereken geçici bedene takılmaktadır. Şair beden ve can arasındaki bu ilişkiden dolayı bir beyitte cismi ve bedeni bir kaleye benzetir. Çünkü kaleler de içindekileri korumak ve güvende tutmak için yapılır ve asıl değildirler. İnsan bu cisim kalesini koruyayım derken içindeki can unutulur, yok olur ve çürür:

تا کنی محکم حصار جسم، فرسود است جان

تا بتابی نخ برای پود، پوسیداست تار

Beden kalesini sağlamlaştırana kadar can çürümüş

Örgü için ip eğirene kadar ip çürümüş

Kaside;34/11

Beden için şiirlerde en çok işlenen benzetmelerinden biri de kafestir. Bu benzetmenin nedeni içindeki ruhtur. Çünkü beden de ruhu tutan ve hareketini engelleyen bir kafes gibidir. Ruh ise bedene hapsedilmiş bir kuş gibidir. Beden kafesinden çıkan ruh özgür sayılır. Şair, ruha beden kafesini kırıp uçmasını ve bu bedene bağlı kalmamasını söyler:

قفس بشکن ای روح، پرواز می کن

چرا پایبند اندرین خاکدانی

Kafesi kır ey ruh ve uç

Niçin bağılsın bu çöplüğe

Kaside;41/55

محبس تن بشکن و پرواز کن

این نخ پوشیده از پا باز کن

Ten hapsini kır ve uç

Bu yıpranmış ipi ayağından aç

Mesnevi;73/10

İnsan bedeni, içindeki farklı uzuvlar ve bu organların özellikleri nedeniyle küçük bir âleme benzetilir. İnsan küçük bir âlem olduğuna göre âlem dahi büyük bir insan sayılır. Bu küçük insan o büyük insanın bir fihristi ve özüdür. İçindeki bu farklı özellikler nedeniyle beden, bir ülke gibi de düşünülür. Her ülkede bir padişah vardır. İnsan bedenindeki padişah ise kalptir. Pervîn, bir şiirinde göz ve kalpten bahseder. Burada konuşan göz, kalbin beden ülkesinde padişah olduğunu söyler. Bu ülke benzetmesi kalbin yönetici konumunda olması nedeniyledir:

تو اندر کشور تن، پادشاهی

زوال دولت خود، چندخواهی

Sen beden ülkesinde padişahsın

Devletinin zevalini daha ne kadar istersin

Mesnevi;64/06

Pervîn diğ er d        rler gibi insanı cismani ve ruhani iki yönü olan bir varlık olarak görür.³⁵² Ruh ve can bir gün bedeni terk edeceğ i gibi can cevheri de beden madeninden bir gün mutlaka çıkarılıp götürülecektir:

جان گوهر و جسم معدنست آنرا

روزی ببرند گوهر از معدن

Can, cevherdir ve beden onun madeni

Bir gün g  t  r  rl  r madenden cevheri

Kaside;24/29

Beden, insanın   z   olan ruhun düşmanıdır.          beden, nefis ve nefsin arzuları demektir. Nefis ise insanın maneviyatını öldürmek ister. Pervîn'ın şiirlerinde insanın maneviyatını ruh temsil eder. Beden ve ruh arasındaki düşmanlık ve zıtlıktan dolayı şair bedeni, tehlikeli bir akrebe benzetir. Akrep hayvanlar içerisinde zehriyle ve tehlikeli oluşuyla bilinir. Beden ve nefsanî arzular da insanın maneviyatını öldürmek üzere ruha saldırmak ister. Pervîn, ruha hitap ederek akılla barışmasını, yani aklı dinleyip, nefsi dinlememesini, ten ve beden akrebinin başını ayağ ıyla ezmesini söyler:

باخرد، صلی کن و رائی بزن

کژدم تن را بسر، پائی بزن

Barış ve isti  sare yap akılla

Bas beden akrebinin başına

Mesnevi;72/05

Beden,   hevi ve dünyevi arzuların muhatabıdır. Bedensel zevkler ise genellikle günahlarla ilişkilidir. Günahlar ise ruhu kirletir. İnsan manevî şeylere ve ruhu tatmin eden ilah   lezzetlere yöneldikçe ruh y  celir ve temizlenir. Fakat insan maddeye y  neldiğ inde ve maddi zevkleri ön plana   ıkardığ ında günahlara bulaşır ve bu günahlarla ruha zarar verir ve onu manen kirletir. Bu nedenle *beden, kirliliğ i temsil eder*. Şair, bir şiirinde bir hekimin diliyle   ocukluğ ın ve çocukların temiz yönünü ve

³⁵² Penâhî, s. 66.

kirlenmemiş tabiatlarını anlatırken henüz çocuğun ruhunun bedenle kirlenmediğini söyler. Yani çocuklar bir şey yaptıklarında temiz bir kalp ve temiz bir ruhla yaparlar ve henüz bedenleri ruhu kirleten bir duruma gelmemiştir. Ancak büyüklerde his ve hevesle beslenen beden, günahlarla içiçedir ve ruhu kirlletmektedir:

هنوز روح تو ز الایش بدن پاکست

هنوز قلب تو را نیت تباهی نیست

Henüz senin ruhun, bedenin kirinden temizdir

Henüz senin kalbinin, fesat niyeti yoktur

Mesnevi;137/06

قفس بشکن ای روح، پرواز می کن

چرا پایبند اندرین خاکدانی

Kafesi kır ey ruh ve uç

Niçin bağılsın bu çöplüğe

Kaside;41/55

Beden'in sıfatları: *Kirli, Alçak, Ağır, Basit, Tehlikeli, Dayanıksız, Engelleyici, Topraktan olması, Öldürücü, Kirli, Ruhu kirlletmesi.*

Beden'in benzetildiği şeyler: *Yük, Sarhoş, Sahil, Kulübe, Ev, Kale, Kafes, Ülke, Zindan, Maden, Akrep, Bahçe, Çöplük.*

Beden için kullanılan terkipler: *Ten-i Âsânî, Ten-i Âlûde, Bâr-ı Cased, Cism-i Giran, Sâhil-i Ten, Kulbe-i Ten, Hisar-ı Cism, Kışver-i Ten, Zindân-ı Hâk, Kejdom-ı Ten, Gülistan-ı Vucûd, Âlâyiş-i Beden.*

2.3.2.2. Göz (Çeşm, Dîde)

Göz, beş temel duyu organından biridir. Divan edebiyatında en çok sözü edilen güzellik öğelerindendir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Sevgili, âşık üzerinde gözü ile etkilidir. Edebiyatta çoğunlukla sevgili ve âşık bağlamında yer alır. Onun gözleri manâlı bakışlarıyla âdetâ âşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda göz ile birlikte kaşlar, kirpikler

ve gamze de söz konusu edilir.³⁵³ Sevgilinin gözü, sevgili tipinin tam bir benzeri mahiyetindedir. Zalimdir, kan dökücü, insafsız ve lakayttır.³⁵⁴

Göz, tasavvufta Hakk'ın şuhuduna işaretidir. *Basar sıfatı* anlamında da kullanılır. Sûfiler “*Cemal gözü*” tabiriyle ilahî basar sıfatını kastederler.³⁵⁵ Ayrıca göz, insanda anlamı öldürüp maddeye yönelten bir semboldür. Mutasavvıfa göre madde, haram mesabesindedir. Çünkü sâlikî yoldan çevirmektedir. Onu dünyaya yöneltir.³⁵⁶ İnsanda sağ göz, âhirete, sol göz ise dünyaya bakar.³⁵⁷

Ancak Pervîn'in divanında unsurların temel kullanılma amacı, dini, tasavvufi, manevi, sosyal ve insani durumlara ve olaylara vurguda bulunmaktır. Dünyevi aşk şeklinde tasviri yoktur.

Göz, maddi âlemdeki maddi varlıkları görmeye yarayan bir organdır. Maddi olduğu için, manevi şeyleri göremez. Manevi şeyleri, yani görünen olayların arkasındaki hakikatleri görebilmek, algılayabilmek ve anlayabilmek için de bir göz gerekir. Ancak bu, maddi göz değil; akıl, mana ve marifet gözüdür. Akıl ile bir olaya yaklaştığımızda bu akıl gözüyle bakmak olur. İşte şair, bir beytinde bazı şeylerin maddi gözden gizlenebileceğini, ancak akıl gözünden gizlenemeyeceğini belirtir:

پنهان هرگز می نتوان کردن

از چشم عقل قصه ی پیدا را

Gizlenemez asla

Akıl gözünden, açık olan kıssa

Kaside;07/14

دیده های عقل، گر بینا شوند

خود فروشان زودتر رسوا شوند

Aklın gözleri görürse eğer

Çabuk rezil olur dalkavuklar

Mesnevi;58/16

³⁵³ Pala, s. 101.

³⁵⁴ Tolasa, s. 191.

³⁵⁵ Seccadî, s. 94.

³⁵⁶ Tolasa, s. 195.

³⁵⁷ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 200.

چراغ فکر، دهد چشم عقل را پرتو

طبيب عقل ، کند درد آ ز را درمان

Fikir lambası, akıl gözüne ıstık verir

Akıl tabibi, hırs hastalığını tedavi eder

Mesnevi;127/47

حقیقت را نخواهی دید جز با دیده ی معنی

نخواهی یافتن در دفتر دیو این معانی را

Hakikati mana gözünden başka şeyle göremezsın

Şeytanın defterinde bu manaları bulamazsın

Kaside;4/10

ببند این بستر و عبرت گیرد

هر که را چشم حقیقت بین است

Bu yatağı görür ve ibret alır

Kimin hakikatgören gözü varsa

Mukattaa;03/06

به چشم معرفت در راه بین آنگاه سالک شو

که خواب آلوده نتوان یافت عمر جاودانی را

Marifet gözüyle yola bak ve sâlik ol o zaman

Çünkü ebedî ömrü bulamaz, uykuda olan

Kaside;42/05

Göz, kişinin kendisini tehlikelere karşı korumasını sağlar. Bu gözün temel görevidir. Yani gözleri görmeyen âmâ bir kimse, kendisini önüne çıkacak tehlikelerden koruyamaz. Bu açıdan göz, bir koruma bekçisi ve koruyucu konumundadır. Bu nedenle şair bazı beyitlerde gözü bir bekçiye benzetir. Bu bekçi, şaire göre kişiyi manevi tehlikelerden, dünya ve feleğin tuzaklarından korumaktadır. Eğer insan feleğin tuzaklarına düşmüşse bunun sebebi göz bekçisinin uyumasıdır:

ترا پاسبان است چشم تو و من

همی خفته می بینم این پاسبانا

Koruyucundur göziin sana ama ben

Görüyorum bu koruyucuyu uyurken

Kaside;26/07

دلت هرگز نمی گشت این چنین آلوده و تیره

اگر چشم تو می دانست شرط پاسبانی را

Kalbin böyle kirli ve kara olmazdı

Eğer göziin, koruyuculuğun şartlarını bilseydi

Kaside;42/07

نگاهبانی ملک تن است پیشه ی چشم

چنانکه رسم و ره پاست ره نوردیدن

Bedeni korumaktır göziin işi

Ayağın âdetinin yürümek olması gibi

Mesnevi;63/09

Göz, âşığın sevgisini gösteren işaretlerden biridir. Çünkü mâşuğu için akıttığı gözyaşları onun sevgisinin neticesidir. Gözyaşları ayrılığın, acının ve derdin ifadesidir. Göz o kadar çok ağlar ki artık gözyaşları çeşme olur, sel olur. Ve yine o kadar içten ve acıyla bu gözyaşları dökülür ki artık akan şey, su damlaları değil, kandır. Bu nedenle “kan akıtmak” ve “kan çeşmesi olmak”, hasret ve acı çeken göz için kullanılan tabirlerdir. Bir beyitte kalbe seslenen göz, kalbin âşık olduğu günden beri kan çeşmesine döndüğünü söyler:

از آنروزی که گردیدی تو مفتون

مرا آرامگه شد چشمه ی خون

Âşık olduğun günden beri

Huzur yerim oldu kan çeşmesi

Mesnevi;64/05

Göz'ün sıfatları: *Hakikati görmesi, Koruyuculuk yapması, Çok ağlaması, Kan akıtması.*

Göz'ün benzetildiği şeyler: *Bekçi, Çeşme.*

Göz'e benzetilen şeyler: *Akıl, Marifet.*

Göz için kullanılan terkipler: *Çeşm-i Aql, Çeşm-i Marifet, Dide-i Me'nî.*

2.3.2.3. Akıl (Akl)

Arapça “menetmek”, “nehy”, “alıkoymak”, “bağlamak”, “sığınmak” ve “tutmak” anlamındadır. “İnsandaki idrak ve düşünme kabiliyeti”ne verilen addır. İslam’da dinin emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak için insanda akıl ve ergenlik şarttır. Akıl “hem zatiyla hem de fiiliyle maddeden mücerret olan bir öz ve cevher”dir.³⁵⁸ Akıl, nefsi natıkadan ibaret olup, her ferd ona “ben” demekle işaret eder.

Bir görüşe göre *akıl*, “kalpte hak ile batılı ayırt eden bir nur”dur. Diğer bir görüşe göre “insan bedenine, yönetmek ve tasarruf etmekle bağlı soyut bir cevher”dir. Başka bir görüşe göre akıl, nefsi-nâtikanın bir kuvvetidir. Bir tarife göre ise akıl başka, nefsi-nâtika başkadır. Akıl ve fikir, Allah’ı hakiki anlamda tanıyacak kabiliyete sahip değildir.³⁵⁹

Pervîn, akıllı pek çok şiirinde bir ışık veya ışığın kaynağı olarak zikreder. Çünkü akıl, insanın iyi ve kötüyü, doğru ve yanlış birbirinden ayırmasını ve önünü görmesini sağlar. Bu şekilde akıl kâinatı aydınlatır ve insan akıl ile karanlıkta kalan olayları çözer. Şair, aklın bu aydınlatıcı özelliğine dikkat çekerek akıllı, dünya üzerindeki semavi bir lambaya benzetir. Ancak insanların bu lambayı tuhaf nedenlerle söndürüp öldürdüğünü ve yanlış yaptığını söyler:

چراغ آسمانی بود عقل اندر سر خاکی

ز باد عجب کشتیم این چراغ آسمانی را

Toprak kafada, akıl semavi bir lambaydı

Tuhaf bir şekilde öldürdük bu semavi lambayı

Kaside;42/24

³⁵⁸ Hanlerî Kiyâ, s. 347.

³⁵⁹ Reynold Alleyne, s. 157.

چراغ عقل، نهفتیم شامگاه رحیل

از آن بورطه ی تاریک جهل، رو کردیم

Akıl lambasını yolculuk gecesinde gizledik
Bu yüzden karanlık cehalet uçurumuna yöneldik

Mesnevi;114/11

سر، بی چراغ عقل گرفتار تیرگی است

تن بی وجود روح، پراکنده چون هبаст

Baş, akıl lambası olmadan karanlığa düşer
Beden, ruh olmadan heba olup dağılır

Kaside;37/29

Akıl, doğru yolu bulmak için önemli bir araçtır. Çünkü doğru ve yanlış değerlendirmek aklın işidir. Ancak akıl tek başına doğru yolu bulamaz. Çünkü akıl sadece bilgiyle hükmeder. Bu sebeple ona yol bulmada yardımcı olacak ve onun da yanlış yola sapmasını engelleyecek başka bir kuvvet vardır ki o da *candır*. Yani akıl doğru yolu bulmak için faydalanılan bir araçtır. Ancak bu aracı kullanacak olan kaptan ise *candır*. Bu iki şey ile insan, önündeki uçurum ve sel gibi tehlikelerden halas olur. Burada da şairin tasavvufî bakış açısı oldukça belirgindir. Çünkü sadece akli yeterli bulmamakta; bunu yönlendirecek asıl şeyin can olduğunu ifade etmektedir:

ورطه و سیلاب نداری به پیش

تا خردت کشتی و جان ناخداست

Uçurum ve sel kalmaz önünde
Aklın gemi ve canın kaptan oldukça

Kaside;13/25

Güneş ışığını görmek için göz gereklidir. Bu nedenle kör insan ışığı göremez. Aynı şekilde Hakk'ın ve hakikatin manevi ışıklarını görmek için de bir göze ihtiyaç vardır. Akıl da göz gibi insanların her şeydeki manevi hakikat parıltılarını görmesini

sağlar. Bu yönüyle akıl bir göz vazifesi görür ve göz ile birlikte kullanılır. Hakikat parıltılarını akıl gözüyle görmeli ve bunlara efsun denilmemelidir:

بچشم عقل ببین پرتو حقیقت را

مگوی نور تجلی فسون و طراریست

Hakikat parıltısını gör akıl gözüyle
Tecelli nuruna, efsun ve hilekâr deme

Kaside;03/08

دیده های عقل، گر بینا شوند

خود فروشان زودتر رسوا شوند

Akıl gözleri, görücü olursa eğer
Dalkavuklar çabuk rezil olurlar

Mesnevi;58/16

چراغ فکر، دهد چشم عقل را پرتو

طبيب عقل ، کند درد آ ز را درمان

Fikir lambası, akıl gözüne ışıık verir
Akıl tabibi, hırs hastalığını tedavi eder

Mesnevi;127/47

Akıl varlıkları arayan, bulan, inceleyen, keşfeden ve tanıyan bir uzuvdur. Koca kâinatta pek çok şeyi görür ve tanımaya çalışır. Kâinat ise içindeki esrarlı varlıklarla bir ilim mahzenidir. İlmin sonu yoktur. İnsan öğrendikçe aslında bilmediğinin farkına varır. Bu açıdan *ilim, sınırsız oluşuyla bir denize benzer*. İşte ilim denizinde insanın akli her şeyi anlamaya çalışan bir dalgıç gibidir. Zira akıl her şeyi derinlemesine inceler ve bulduğu değerli şeyleri bir dalgıç gibi toplar. Pervîn, ilim denizine akıl dalgıcı gibi dalmayı arzular:

از برای سود، در دریای بی پایان علم

عقل را مانند غواصان، شناور داشتن

Fayda için, ilmin sonsuz denizinde

Aklı yüzdürmek dalgıçlar gibi

Mesnevi;02/07

Akıl ve düşünce arasında bir kıyaslama ve benzetme yapan şair, akı bir kuşa, fikir ve düşünceyi ise yem tanesine benzetir. Çünkü akıl, düşünce gıdasıyla beslenir. Burada Pervîn, insanda aklın olmasının yetmeyeceğini, ayrıca onun fikir ve düşünceyle beslenmesi gerektiğini vurgular. Bu ifadeyle insanı düşünmeye ve aklını kullanmaya çağırmaktadır:

عقل، مرغ است و فکر دانه ی او

جسم راهی و روح راهبر است

Akıl kuştur, fikir ise onun tanesi

Beden yoldur, ruh ise rehberi

Mesnevi;22/18

Akıl, insanın en büyük özelliğidir. Aklını kullanarak düşünme ve zekâ seviyesinin üst sınırlarına ulaşarak büyük fikirler üreten ve tarihte yerini alan bazı düşünürler, aklın simgesi haline gelmiştir. Manevi ilimlerde ilerleyen ve o alanda meşhur olan ârifler olduğu gibi akıl ve düşünce alanında da öne çıkanlar vardır. İşte tarihte fikir ve düşünceleriyle öne çıkmış meşhur şahıslardan biri de Eflâtun'dur. Pervîn bu büyük Yunan filozofunu, akıl ve hünerin en üst zirvesi olarak zikreder:

اگر بعقل و هنر، همسر فلاطونی

وگر بدانش و فضل، اوستاد لقمانی

بسمان حقیقت، بهیچ پر نپری

به خلوت احدیت، رسید نتوانی

Akıl ve sanatla Eflâtun'un eşi olsan

İlim ve faziletle Lokman'ın üstadı olsan

Hakikat semasına uçamazsın

Ehadiyet halvetine ulaşamazsın

Mesnevi;66/15-16

Akıl'ın sıfatları: *Vasıta*dır, *Aydınlatıcı*, *Canla beraber olması gerektiği*, *Gören*, *İnceleyici*, *Fikirle beslenmesi*, *Eflâtun'la özdeşleşmesi*.

Akıl'ın benzetildiği şeyler: *Lamba*, *Gemi*, *Göz*, *Dalgıç*, *Kuş*.

Akıl için kullanılan terkipler: *Çerâğ-ı Akl*, *Çeşm-i Akl*.

2.3.2.4. Alın (Pîşânî)

Alın, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Beyaz ve parlak olduğu için Ay, nur ve Zühre'ye benzetilir. *Yüz*, Güneş; *alın* ise Arz'dır. Gece gibi kara olan saçlar arasında bir gündüz olarak bilinir. Böylece nur ile karanlık arasında zıtlık kurulur. Ayrıca saç, zülûf, gamze, perçem, kâkül gibi öğelerle birlikte uyum içinde kullanılır. Alın, bazen de bir ayna olarak karşımıza çıkar.³⁶⁰

Alın, insanın kaderî takdirinin yazıldığı bir yer olarak düşünülür. Normal yazılar, çizgilerden oluştuğu gibi alındaki hatlar ve çizgiler de Allah tarafından yazılmış olarak düşünülür. Bu nedenle başa gelen şeyler için “*alında yazılma*” ifadesi kullanılır. Pervîn, babasının vefatı dolayısıyla yazdığı şiirinde babasının mezarındaki yazı ile babasının vefat etmesinin kendi alınına yazılmış bir takdir yazısı olduğunu söyleyerek şikâyetini dile getirir ve gerçek yazı ile alınyazısı arasında uyum kurar:

بسر خاک تو رفتم، خط پاکش خواندم

آه از این خط که نوشتند به پیشانی من

Toprağının başına gittim, okudum temiz yazısını

Eyvah! Bu alnıma yazılan hattan dolayı

Mukattaa;02/06

Alın'ın sıfatları: *Üzerine kader yazısının yazılması*.

Alın'ın benzetildiği şeyler: *Defter*.

2.3.2.5. Can (Cân)

Can, “canlıların yaşamasını sağlayan ve maddi olmayan unsur”dur. “Gönül”, “ruh” ve “öz” gibi manalara gelir. Bektaşilik'te *mürîd* ve *dervîş* bu adla anılır.

³⁶⁰ Pala, s. 18.

Divân edebiyatında *can*, *sevgiliyi temsil eder*. Can, âşığın elindeki tek nakittir. Onunla sevgilisinin aşkını satın almak ister. Sevgilisinin âşıktan yüz çevirmesi canın, bedeni terketmesi gibidir.³⁶¹ Can, canan için feda edilebilecek en kıymetli şeydir.³⁶² Genellikle maddenin ve bedenin zıddı olarak çok işlenir. Madde kirli iken can temizdir. Madde alçak iken can yücedir.

Tasavvufta insanî ruh, “rahmani nefis” ve “Hakk’ın tecellileri” anlamına gelir. Tasavvuf kitaplarında can kelimesinin geçmiş olduğu bazı terkipler şunlardır: *Canın çalınması, yaralı can, can ve cisim, dünyanın canı, canın kaynağı, canın kiblesi, canın kuvveti, can huzuru, can bağışlayıcı, canın İsa’sı, can yakıcı, canı eğiten, can bahçesi, can dostu, can derdi* vs.³⁶³

Pervîn için can, en temel ve önemli unsurlardandır. Bu, şairin divanında en çok üzerinde durduğu kavramlardandır. Pervîn’in divanında can ile ilgili en çok yapılan benzetmeler bahçe, kuş, öz ve ışıktır.

Can aslı itibarıyla temiz bir varlıktır. İnsan bu temiz aslıyla dünyaya gelir ve ondan beklenen bir vazife vardır. Bu da dünyaya iyilik sunmak ve dünyanın iyileşmesi için çalışmaktır. İnsanın bu vazifeyi iyi yapabilmesi için canını kirletmemesi gerekir. Can, günahlar ve yanlışlarla kirlendiği zaman insan iyi bir neticeye varamaz. İnsan eğer dünyayı kurtaracaksa veya dış âleme bir fayda verecekse bunun için önce kendi iç âlemi olan canını kirlerden koruması gerekir. Burada şair, can ve cihan arasında, yani nefis ve dış dünya arasında bir irtibat kurmuştur:

رهائیت باید، رها کن جهانرا

نگهدار ز آلودگی پاک جانرا

Kurtarman gerek, kurtar dünyayı

Koru kirlilikten temiz canı

Kaside;26/01

Can, manevi güzellikleri temsil eder. Bu güzellikler ise gül gibidir. İnsanın özü olduğu için dikkat edilmesi ve bakılması gereken en önemli varlıktır. Bu açıdan şair, canı güllerin bulunduğu bir bahçeye ve bostana benzetir. Ve o bostandaki güllerin

³⁶¹ Pala, s. 83.

³⁶² Artun, s. 173.

³⁶³ Seccadî, s. 81.

devamlı açması, canlı kalması ve kurumaması için o bostan ve bahçenin bir bahçıvana ihtiyacı vardır. Şair, insanın bu can bostanına bir bahçıvan gibi bakması gerektiğini söyleyerek canın özen gösterilmesi gereken bir varlık olduğunu belirtir:

به بستان جان تا گلی هست، پروین

تو خود باغبانی کن این بوستانرا

Pervîn! Gül bulundukça can bahçesinde

Sen bahçıvanlık yap bu bahçeye

Kaside;26/16

بباید کاشتن در باغ جان از هر گلی، پروین

بر این گلزار راهی نیست باد مهرگانی را

Pervîn! Can bahçesine her gülden ekmeli

Bu gül bahçesine hazan rüzgârının yoktur yolu

Kaside;42/40

Nasıl ki *beden*; karanlığı, katılığı ve kirliliği temsil ediyorsa bunun aksi olan *can* da aydınlığı, parlaklığı, temizliği ve yüceliği gösterir. Can, asıl ve öz iken beden kabuk sayılır. O halde bu can, onu çevreleyen beden kalesini aydınlatacak bir ışık ve lambadır. Bu ışığın karartılmaması, gizlenmemesi gerekir. Şair bu yönden canı *parlak bir lambaya*, bedeni de kaleye benzetir. Bu benzetmeye dayanarak değerli bir şeyin değersiz bir şey içerisinde tutulmaması ve ölmemesi gerektiğini söyler:

چراغ روشن جانرا مکن در حصن تن پنهان

میپچ اندر میان خرقه، این یاقوت کانی را

Parlak can lambasını beden kalesinde saklama

Bu maden yakutunu hırka içine sarma

Kaside;42/03

Can, insanın özü ve en değerli varlığıdır. İnsan ona evi gibi bakmalı ve onu imar etmek için elinden geleni yapmalıdır. İnsanın tek sermayesi ve asıl yapıtı bu can binasıdır. Bu nedenle elden geldiği kadarıyla bu hanesini güzelleştirmek için uğraşmalıdır. Şair, bu şekilde canı bir *haneye* benzeterek insanın, bu haneyi imar için

nefis ve şeytandan uzaklaşması gerektiğini söyler. Nefis ve şeytanın insandan çok kredi aldığını; ancak hiçbir şeyi olmayan nefsin bu borcunu ödemesinin mümkün olmadığını ve dolayısıyla tüm yatırımların cana yapılması gerektiğini söyler:

نفس، بسی وام گرفت و نداد

وام تو چون باز دهد؟ بینواست

خانه ی جان هرچه توانی بساز

هرچه توان ساخت درین یک بناست

Nefis çok borç aldı ve vermedi

Borcunu nasıl geri versin? Fakirdir

Elinden geldikçe inşa et can evini

Ne yapılabilirse bu binadadır

Kaside;13/08-09

Can, yüce bir varlıktır. Bu nedenle temiz ve yüce şeylerle bir arada olmalıdır. Bu nedenle onu kirletmemek ve kötü şeylere yaklaştırmamak lazımdır. Bu özellikleriyle çoğu zaman bir kuşa benzetilir. Bu kuş, en değerli ve efsanevi kuş olan *hümâ*'dır. Bu kuşu kötü ve habis şeylerle beslemek doğru değildir. Onu leş yiyen bir hayvana çevirmek hatadır. Onu karga gibi leş yiyici hayvanlara arkadaş yapmak da hatadır. Çünkü *hümâ* kuşu göklerde yaşayan, "Cennet kuşu" ve "devlet kuşu" denilen *saadet kuşudur*. Bu benzetmeyle şair, can denilen insan özünün ve ruhunun manevi, kutsal ve yüce şeylerle beslenmesi gerektiğini ifade eder:

طائر جانرا چه کنی لاشخوار

نزد کلاغش چه نشانی؟ هماست

Can kuşunu ne diye leşyiyen yapıyorsun

Hümâdır o, karganın yanına ne diye koyuyorsun

Kaside;13/16

Can, şair için her şeyin üstünde tutulması gereken bir varlıktır. İnsanı doğru yola yönlendiren ve doğru yola götürecek olan bir şeydir. İnsanın ise önünde pek çok tehlike vardır. İnsanın bütün bu tehlikelerden kurtulabilmesi için tabi ki aklını kullanması gerekir. Akıl, insanın doğru yola ulaşmasında bir araçtır. Ancak bu aracı ve vasıtayı

yönlendirecek bir kaptan gerek. Şaire göre bu *kaptan*, candır. Yani akıl tek başına yanılabilir ve kişiyi kurtaramaz. Ancak can, doğru yolu bilen kaptan gibidir. Bu ikisi beraber olursa insan önündeki uçurum ve sel gibi tehlikelerden kurtulabilir:

ورطه و سیلاب نداری به پیش

تا خردت کشتی و جان ناخداست

Uçurum ve sel kalmaz önünde

Aklın gemi ve canın kaptan oldukça

Kaside;13/25

Can, insan için bu kadar önemli iken elbette onun da ihtiyaç duyduğu ve ilgili olduğu bazı şeyler vardır. Çünkü can, insanın bir parçasıdır ve o da insan gibi bazı şeylerle beslenmeye ihtiyaç duyar. Şair, kalp için aydınlığın güzel bir şey olduğunu ve marifetin de can için öğrenilmesi gerektiğini söyler. Bunun sebebi olarak da *marifetin canın gıdası* olduğunu belirtir. Yani kalp, ışığa ihtiyaç duyarken can da marifet denilen ilahî bilgi ile beslenir:

روشنی اندوز که دلرا خوشی است

معرفت آموز که جانرا غذاست

Aydınlık topla, çünkü gönlün iyiliğidir

Marifet öğren, çünkü canın gıdasıdır

Kaside;13/42

شو و بر طوطی جان شکر عرفان ده

ورنه بر پرد و گردد تبه این شکر

Git ve can papağanına irfan şekerini ver

Yoksa uçar ve heba olur şeker

Kaside;10/12

Can mademki bu kadar önemlidir. Elbette onun ortaya çıkaracağı iyi şeyler de olmalıdır. Yani canın neticeleri ve meyveleri olmalıdır. Şair, bir şiirinde canı bir *ağaca* ve ağacın dalına benzetir. Bu dalın üzerinde de meyveler vardır. Fakat can *ağacının meyvesi ilim, fazilet ve düşüncedir*:

جان شاخه ايست، ميوه ي آن علم و فضل و رای

در شاخه ای نگر که چه خوشرنگ میوه هاست

Can daldır; ilim, fazilet ve fikir ise meyvesi

Şu dala bak ne güzeldir renkli meyveleri

Kaside;37/24

Can, insanın iç âleminde en değerli varlıktır. Bu nedenle de düşmanlardan ve gelebilecek her türlü saldırılardan korunması gerekir. Yani cana da göz diken ve onu sevmeyen düşmanlar vardır. Çünkü can, insanın manevi yönü demektir ve pek çok manevi şeyi içinde barındırır. Bu nedenle, can içindeki bu değerli şeyleri koruyan bir *kale* gibidir. Ve bu kalenin düşmanlardan korunması gerekir. Eğer çevresindeki duvarlar sağlam ve yüksek olmazsa düşman olan zaman tilkisi, içerideki tavuklara yani canın içindeki manevi değerlere göz dikebilir ve onları öldürebilir:

دیوارهای قلعه ی جان گر بلند بود

روبه دهر چشم بدین ماکیان نداشت

Can kalesinin duvarları yüksek olsaydı

Zaman tilkisinin gözü tavukta olmazdı

Kaside;06/23

Canın aydınlatıcı özelliğinden dolayı benzetildiği bir diğer şey de *mumdur*. Mum insanların bir şeyler yapmak için faydalandıkları bir araçtır. İnsan bu ışığı güzel şeyler için de kullanabilir; yanlış şeyler için de. Şair insanların maddi zevkler için manevi cevherlerini feda ettiklerini ve bu şekilde canı doğru bir amaç için kullanmadıklarını anlatırken mum örneğinden yola çıkarak insanlar için bir mum gibi olan canı, dünya evini aydınlatmak için kullandıklarını; buna karşılık kalp ve gönül evini ihmal edip karanlıkta bıraktıklarını söyler:

شمع جان پاک را اندر مغاک افروختیم

خانه روشن گشت، اما خانه ی دل ماند تار

Temiz can mumunu çukurda yaktık

Ev aydınlandı, fakat gönül evi kaldı karanlık

Kaside;34/04

Can bedenin özü olup onu ayakta tutan şeydir. Yani ruh gibi bedenın hayat kaynağı aynı zamanda candır. Ayrıca değerli bir varlık olan can, bedenın içerisinde olmasıyla *cevhere* benzetilir. Beden ise bu cevheri içinde barındıran bir madene benzetilir. Fakat bu cevher elbet bir gün bu madenden çıkarılacak ve götürülecektir. Yani can, bedeni bir gün mutlaka terk edecektir:

جان گوهر و جسم معدنست آنرا

روزی ببرند گوهر از معدن

Can, cevherdir ve beden onun madeni

Bir gün götürürler madenden cevheri

Kaside;24/29

Can, “öz” anlamında olduğu için içtenliği de ifade eder. Bir şeyi isteyerek ve önemseyerek dinlemek için Türkçede “*can kulağıyla dinlemek*” tabiri kullanılır. Şair de hikmetin önemini anlatıp onu iyi dinlemek ve devamlı yanında bulundurmamak gerektiğini ifade ederken canı *kulağa*, ilmi de küpeye benzetir. Bu benzetmeyle can ve hikmet arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çekilir:

گوشوار حکمت اندر گوش جان آویختن

چشم دل را با چراغ جان منور داشتن

Hikmet küpesini can kulağına takmak

Kalp gözünü can lambasıyla aydınlatmak

Mesnevi;03/08

Can, Pervîn’in divanında genel olarak bedenın karşısında yer alan öz veya asıl değer olarak bahsedilir. Fakat canın bir diğer anlamı da kişinin kedisi, yani bedendir. Can kişinin maddi beden ve dünyası sayılınca sevgilinin ve arzulananın adı “cânan” olur. Yani can ve cânan iki zıt şey durumuna geçer. O halde âşığın, cânanı sevmesi durumunda candan uzaklaşması ve cana olan muhabbetini kılması kaçınılmazdır. Âşık canı tercih ettiği zaman, cânanı terkettiği anlaşılır. Pervîn “*Göz ve kalp*” isimli şiirinde göz ve kalbin konuşmasına yer verir. Göz, kalbe seslenerek âşık olan kişinin cânandan bahsetmesi durumunda candan kılması gerektiğini söyler. Yani burada can diğer

örneklerde zikredilen iyi ve yüce varlıktan farklı olarak *nefsi, maddeyi ve dünyayı temsil eder*:

ز بحر عشق، موج فتنه پیداست

هر آن کو دم ز جانان زد، ز جان کاست

Aşk denizinden fitne dalgası çıkar

Cânandan her bahseden, candan kısar

Mesnevi;64/09

Can, insanın manevi ve ilahî yönünü gösteren *iç âlem aynasıdır*. Dolayısıyla onda sadece ilahî şeylerin yansıması gerekir. Dünyevi, maddi ve nefsi şeylerin onda görünmemesi gerekir. Çünkü canın yaratılış amacı, ilahî aşka yönelmek ve onun tecellilerini yansıtmaktır. İlahi yönü simgeleyen canın zıddı madde ve bedendir. İnsan nefse uyarak sadece bedenini düşünüp can aynasını yüz güzelliği için kullanmamalıdır. Çünkü can aynası, maddi yüz için değildir:

برتری تنها برنگ و بوی نیست

آینه ی جان از برای روی نیست

Üstünlük sadece renk ve kokuyla değil

Can aynası yüz için değil

Mesnevi;73/29

Can'ın sıfatları: *Aydınlatıcı, Yüce, Yön veren, Marifetle beslenen, Meyve veren, Öz, Hikmete ihtiyacı olan, Manevi yansıtıcı*.

Can'ın benzetildiği şeyler: *Bahçe, Gülzar, Lamba, Ev, Kuş, Kaptan, Ağaç, Kale, Mum, Papağan, Cevher, Kulak, Ayna*.

Can için kullanılan terkipler: *Bostan-ı Cân, Bâğ-ı Cân, Hâne-i Cân, Çerâğ-ı Rûşen-i Cân, Tâir-i Cân, Kal'a-yı Cân, Şem'-i Cân, Tûti-yi Cân, Gûş-ı Cân, Âyine-i Cân*.

2.3.2.6. Ciğer (Cîger)

“Akciğerler ve karaciğerin ortak adı”.³⁶⁴ Akciğer, havayla solunum yapan omurgalılarda hava keseciklerinden oluşan bir çift solunum organından biridir. Solunum işlevlerinin yanı sıra başka işlevleri de vardır: kan yoluyla taşınan zehirli maddeleri süzer ve yedek kan deposu işlevi görür.³⁶⁵ Açık kahverengi renkte iri bir organdır. Karaciğer, karaciğer atardamarı aracılığıyla oksijenli atardamar kanıyla beslenir.³⁶⁶ Karaciğerin, kanın depolanması ve süzülmesi başta olmak üzere pek çok görevi vardır.³⁶⁷

Kan kelimesiyle yakın irtibat halindeki ciğer, kanla olan ilişkisi ve kırmızı rengiyle edebiyatta “kanın simgesi” olarak dile getirilir. Kan ile olan ilgisinden dolayı aşkın husule getirdiği acı ve ızdırap halinin anlaşıldığı merkezlerden birinin de ciğer olduğu görülür. Çoğu yerde, doğrudan doğruya “ciğer” değil, “ciğer kanı” söz konusu edilmektedir.³⁶⁸ Âşığın ciğeri kan ile doludur. Bu âşıklığın bir işaretidir.

Sıkıntı ve zahmetleri çeken kişiler, çektikleri derdin büyüklüğünü ifade etmek için kalp ve *ciğerin kanlanmasından ve kanamasından* bahsederler. Fakir olan bir dilenci elinde hiç bir nimetin olmamasını anlatırken insanların, onun gözü önünde sıcak ekmek yediklerini; ancak kendisinin ise utancından ciğer kanını içtiğini ifade eder. Burada “*ciğer kanını içmek*” tabiriyle kişinin içten içe çok dert çekmesi kastedilir:

پیش من خوردند مردم نان گرم

من همی خون جگر خوردم ز شرم

İnsanlar önümde yediler sıcak ekmeği

Ben ise utancımdan içtim ciğer kanını

Mesnevi;53/09

همسایگان ما بره و مرغ می خوردند

کس جز من و تو، قوت ز خون جگر نداشت

Komşularımız kuzu ve tavuk yiyorlardı

³⁶⁴ Devrim, I, s. 587.

³⁶⁵ Devrim, I, s. 65.

³⁶⁶ Devrim, I, s. 1722.

³⁶⁷ “Karaciğer”, Erişim tarihi: 18 Mart 2012, <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/karaciğer>

³⁶⁸ Tolasa, s. 356.

Ciğer kanı içmezdi ben ve senden başkası

Mesnevi;110/10

Ciğer'in sıfatları: *Kan akıtması*.

Ciğer için kullanılan terkipler: *Hûn-ı Ciğer*.

2.3.2.7. Gönül –Kalp (Dil)

Doğu edebiyatının ve özellikle de Fars edebiyatının en temel mazmunu sayılır. Gönülle ilgili benzetmeler sayısız denilecek kadar çoktur. Ancak gönlün en çok birlikte kullanıldığı benzetme aracı “kuş”tur. Bu, Pervîn'in şiirlerinde de aynı yoğunlukta görülebilir. Gönül âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. Gönül bir hitap yeridir. Âşık, gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir kuştur. Gam ve kederle beslenir. Sevgilinin hayali ve nazıyla kendinden geçer. Sevgili padişah olunca, aşk ızdırabı, gönül denen ülkeyi yakar, yıkar. Gönül bazen bir *şişe, sırça, kâse, kadeh, câm ve sâgardır*.³⁶⁹

Özellikle tasavvuf edebiyatında çok farklı anlamlarda yorumlanır. Tasavvuf ehline göre *nefs-i nâtika, manaların tafsil mekânı, hakkın sırlarının mahzeni, hitap mekânı, cismani kalpteki Rahmani latife, Ruh ve nefis arasında yer alan nurani cevher* gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Tüm duyguların barındığı yer olması hasebiyle kapsayıcı ve geniş bir yer olarak düşünülür. Bir saraydır ve sevgili, o sarayda misafirdir. Yine tasavvufta iman ve küfrün merkezi, kalptir. Eğer kalp imanla dolu ise gönüldür. İnkâr ve küfür dolu ise nefistir.³⁷⁰ Gönül ve kalp, insanı vahdete eristirecek olan manevi idrak merkezidir; insanın manevi varlığıdır.³⁷¹ Sûfilere göre kalp, Allah'ı tanıma mekânıdır.³⁷² Ârifler şöyle demişlerdir: “*İnsan ruhu, sürekli olarak iki şey arasında gidip geldiği ve hali değiştiği için kalp olarak adlandırılmıştır ki bu iki şey şudur: Hakk'ın tarafı ve yüzü ile nefsin yüzü.*”³⁷³

Gönül, çoğu zaman perişan ve şikestedir. Bedenin içinde olması nedeniyle tutuklu ve mahpus gibi düşünülür. Bu yönüyle âdeti bir *kuş gibi kafeste* sayılır ve dünyadaki

³⁶⁹ Pala, s. 168.

³⁷⁰ Artun, s. 179.

³⁷¹ Üstüner, s. 224.

³⁷² Reynold Alleyne, s. 758.

³⁷³ Seccadî, s. 266.

pek çok şeyden etkilenip üzüldür. Şair, bir şiirinde gönlü teselli ederken benzetme yoluna giderek kafesteki kuşu örnek verir ve eğer iyi tarafından bakılırsa kafesin de bazı şeylere göre iyi olduğunu söyler:

ای دل عبث مخور غم دنیا را

فکرت مکن نیامده فردا را

کنج قفس چو نیک بیندیشی

چون گلشن است مرغ شکیبا را

Ey gönül boşuna yeme dünya gamını

Düşünme gelmeyen yarını

İyi düşünüsen, kafesin köşesi

Sabırlı kuş için, gülşen gibi

Kaside;07/01-02

Gönül ve kalp, sevginin yeridir ve bu nedenle de seven kişiyi temsil eder. Kalp, seven kişi olarak düşünülünce sevilen şey “beden” olur. Eğer bu âşık gönül virane olursa yıkık ve gönülsüz kalmış beden, tek başına kişiyi ayakta tutamaz. Burada şair seven gönlü, *Hüsrev*’e benzetir ve eğer Hüsrev ölürse sevilen de ayakta kalamaz der. Bu ifadeyle gönlün sevme özelliği nazara verilir:

دل خسرو تن است، چو ویران شد

ویرانه ای چسان کند آبادت

Kalp bedenin hüsrevidir, olunca viran

Bir viran, seni nasıl imar etsin

Kaside;14/05

Gönül, Allah’ın evi ve manevi bir *Kâbe* olarak telakki edilir.³⁷⁴ Tasavvuf erbabına göre, iki türlü Kâbe söz konusudur: Birisi İbrahim’in taştan topraktan yaptığı, çok defalar yıkıldığı halde, tekrar tamir edilen ve daha önce bahsedilen maddi Kâbe’dir. Bu maddi Kâbe, sadece bir semboldür. İkincisi de Allah tarafından bina edilen insan gönlü veya kalbidir. Bu kalp Kâbe’si ise asıldır. Zira tasavvuf ehline göre bu kalp yıkıldığı

³⁷⁴ Üstüner, s. 225.

zaman tekrar yapılması kolay veya mümkün değildir. Onun için gönül kırmamak gerekir. Pervîn, miskinlerin gönlünün Allah'ın evi olan Kâbe sayıldığını ve bu nedenle miskinlerin gönlü olan bu Kâbe'ye iyi bakılması gerektiğini söyler:

کعبه ی دل مسکن شیطان مکن

پاک کن این خانه که جای خداست

Şeytana mesken yapma gönül Kâbe'sini

Temizle Allah'ın yeri olan bu evi

Kaside;13/10

ترا چیزی برون از آب و گل نیست

مبارک کعبه ای مانند دل نیست

Senin su ve çamur dışında bir şeyin yok

Gönül gibi mübarek bir Kâbe yok

Mesnevi;116/26

Kalp manen iyi ve temiz olduğu ölçüde ilahî tecellilere mazhar olur ve bunları yansıtır. Çünkü kalp, tüm ilahî sıfatların tecelli ettiği bir aynadır. Fakat bu ayna pas tutunca yansıtma özelliğini yitirir.³⁷⁵ Bu açıdan şair, kalbi bir aynaya benzetir. Fakat bu aynada bir şey görülebilmesi için temiz olması gerekir. Kalbin parlak ve temiz olması, dünyevi ve nefsi arzulardan uzak olması ve günahlara yaklaşmamasıdır. Eğer kalp ve gönül bu şekilde temiz olursa içinde yansıyacak şey, Allah'ın yüzüdür ve böyle temiz olan bir ayna da pas tutmayacaktır:

دل پاک آینه ی روی خداست

این چنین آینه زنگار نداشت

Temiz gönül, Allah'ın yüzünün aynası

Böyle bir aynanın yoktu pası

Kaside;31/23

ریخت ز چشم آب و بسر خاک کرد

³⁷⁵ Reynold Alleyne, s. 158.

گرد ز آئینه ی دل، پاک کرد

Gözünden yaş döktü ve başına toprak saçtı

Gönül aynasından tozu temizledi

Mesnevi;77/16

من که هر رنگ شستم، از چه گرفت

روشن آئینه ی دلم زنگار

Her şekilde yıkadım, neden peki?

Parlak gönül aynam pas tuttu

Mesnevi;164/19

Kalbin içerisine her türlü duygu ekilebilir. Yani kalbe güzel veya kötü şeyler koymak insanın elindedir. Bu açıdan kalp *manevi bir tarla* hükmündedir. Bu tarlanın çoraklaşmaması veya devamlı yeşil kalması için çalışmak gerekir. Fakat bunu yapmak için fazla bekleyemeyiz. Şu an narçiçeği gibi canlı ve kırmızı olan yüzümüz sararıp solmadan, yani ömür tükenmeden iyi işler yaparak kalp tarlasına güzel şeyler ekmeliyiz:

کشتزار دل تو کوش که تا سبز شود

پیش از آن کاین رخ گلنار معصفر گردد

Çalış ki yeşillensin kalp tarlan

Bu gül yüzün, sararmadan

Kaside;32/07

Kalp, insanın içinde yaşadığı manevi *bir ev* gibidir. Kalbe ne kadar önem ve öncelik verilirse kalp evi o kadar aydınlanır. Ancak insanlar can mumunu, kalp evinden ziyade dünyadaki maddi evi aydınlatmak için kullanıyorlar. Bu durumda kalp evi karanlıkta kalıyor ve bu şekilde manen ölüyor. Bu yüzden gönül evini karanlıkta bırakmamaya çalışmak gerekir:

شمع جان پاک را اندر مغاک افروختیم

خانه روشن گشت، اما خانه ی دل ماند تار

Temiz can mumunu çukurda yaktık

Ev aydınlandı, fakat gönül evi kaldı karanlık

Kaside;34/04

Gönül ve kalp, her şeyin hakikatini ve özünü gören merkez konumundadır. Gönül, hakikati gören bir merkez konumunda olduğu için göz olarak düşünülür. Sûfiler, ruhanî ve bâtinî güzelliğe, “*kalp gözü*” ve “*basiret gözü*” demişlerdir.³⁷⁶ Bu nedenle gönül gözüyle bakılırsa olayların arkasındaki hakikatler görülür. Pervîn, “*Can ve Beden*” isimli şiirinde bir çocuğun vücudunun yaralanması durumunda canını değil de yırtılan elbiselerini düşünmesi olayını anlatır. Bu olaydan yola çıkan şair, eğer gönül gözüyle olaya bakılırsa insanın önemli olan canı bırakıp bedeninin derdine düşen o çocuğun durumunda olduğunu aktarır:

گر بچشم دل ببینیم ای رفیق

همچو آن طفلیم ما در این طریق

Ey dost baksak eğer kalp gözüyle

O çocuk gibiyiz biz, bu karanlık yolda

Mesnevi;46/17

از آنت هست چشم دل، فروزان

که بفروزی چراغی تیره روزان

Ondan dolayı parlaktır gönül gözün

Ta ki karanlık günlerde bir lamba yakasın

Mesnevi;103/33

Pervîn’in tasavvufi bakış açısında ruh ve kalp gibi unsurlar merkezde yer alır ve üstün kabiliyetlere sahiptirler. Kalp ve gönül, olayların arkasındaki gizli hakikatleri görebildiği gibi ilahî ve gaybi sesleri de duyabilir. Kanaatsiz ve tevekkülsüz bir dilencinin Allah’a şikâyetvari hitabına karşı Allah ona, onun gönül kulağına seslenerek cevap verir. Bu ifadeyle şair, kalbin duyma kabiliyetine değinir ve onun kulak sahibi olduğunu belirtir. Hatta kalbin, manevi bir *kulağa* benzetildiğini söyleyebiliriz:

گفتش اندر گوش دل، رب و دود

³⁷⁶ Reynold Alleyne, s. 158.

گر نبودی کاردان، جرم تو بود

Rab ve duman gönül kulağına dedi

İşbilen değildiysen senin suçundu

Mesnevi;53/14

Kalp ve gönül çok farklı duyguların belirdiği bir yerdir. Aşkın, sevginin ve sevincin mekânı olduğu gibi acının, üzüntünün ve feryadın da yeridir. Edebiyatta genellikle çektiği acılarla ve bunun sonucunda akıttığı kanla anılan gönül ve kalp, mecazi bir yanmanın mekânıdır. Çünkü çekilen acılar kalbi manen yaralar, yakar ve kalpte bir ateş oluşturur. Bir şiirinde göz ve kalbin konuşmalarını aktaran Pervîn, kalbin *ateşin mekânı* olduğunu söyler:

ترا گردید جای آتش، مرا آب

تو زاسایش بری گشتی، من از خواب

Sana oldu ateşin yeri, bana suyun

Sen huzurdan uzak kaldın, bense uykudan

Mesnevi;64/03

İnsanın vücudu bir bütünlük içerisinde. Vücuttaki tüm azaların birbirleriyle irtibatları vardır. Mesela insanın kalbinde yaşadığı iyi veya kötü olaylar, etkilerini gözde de gösterir. Çünkü kalbin üzülmesiyle göz devreye girer ve gözyaşlarını akıtır. Dolayısıyla *kalpten göze doğru giden bir yol* vardır. Bu bağlamda Pervîn, “*Kalp yolu*” isimli şiirinde dünyada iyi ve kötü olayların bir arada olduğunu ve insanın tehlikelere karşı dikkatli olması gerektiğini anlatırken ilk beytinde kalp ve gözün ilişkisinden bahseder. İkinci beyitte ise insanın sevinçle kısa bir süre sevindiğini; ancak saatlerce gözyaşı döktüğünü söyler:

ای که عمریست راه پیمائی

بسوی دیده هم ز دل راهی است

لیک آنگونه ره که قافله اش

ساعتی اشکی و دمی آهی است

Ey bir ömür boyu yol alan kişi

*Kalpten göze doğru bir yol vardır
Lakin öyle bir yol ki kafilesi
Bir saat gözü yaşlı, bir süre fıganlıdır
Mesnevi;68/01*

Vücudu ve bedeni ayakta tutan şey normalde ruhtur. Tabi bu maddi açıdan böyle kabul edilir. Fakat Pervîn, hem vücudun hem de ruhun ayakta kalmasının, ancak kalbin canlı kalmasına bağlı olduğunu söyler. Burada şair kalbin manevi boyutunu dile getirmektedir. Ayrıca kalbin ölmesi durumunda ruhun da öleceğini söyler. Pervîn kadınları konu edinen “Sevgi meleği” şiirinde kadının toplumdaki önemini anlatırken kıyas olarak beden ve ruhun kalbe olan ihtiyacından bahseder ve burada *ruh ve bedeni ayakta tutan şeyin kalp olduğunu* belirtir:

در آن سرای که زن نیست، انس و شفقت نیست
در آن وجود که دل مرده، مرده است روان
*Kadının olmadığı sarayda sevgi ve şefkat yoktur
Kalbin öldüğü vücutta, ruh ölmüştür
Mesnevi;104/01*

Kalp, insan vücudunun merkezi ve asıl hayati noktası olduğu için pek çok şeyde *en derin ve asli noktayı* ifade eder. Bu bakış Türkçede de benzer deyimlerle ifade edilir. Pervîn bir beytinde gecenin en koyu ve karanlık anını vurgulamak için “*dil-i şeb*” yani gecenin kalbi tamlamasını kullanır. Burada kalbin bu mecazi anlamı vurgulanır:

بترس ز اه ستمدیدگان، که در دل شب
نشسته اند که نفرین بیادشاه کنند
*Kork zulüm görenlerin ahından ki gecenin kalbinde
Oturmuşlar lanet etmek için padişaha
Mesnevi;151/13*

Kalbin temel görevi vücuda kanı pompalamaktır. *Kalbin kanla olan bu yakın ilişkisi* nedeniyle genellikle şairler sıkıntı çekmeyi kanla ifade ederler. Kanamak veya kanla dolmak acıyı gösterir. Kalbin kanla dolması da bu amaçla çok dile getirilir. Şair

Pervîn kalbi, kanın kırmızı rengi ve kalbin şekli açısından *yakut* taşına benzetir. Yoksul bir kadının sıkıntıdan kalbinin kanla dolduğunu söyleyen Şair, kalbin kanla bir yakut taşı meydana getirdiğini söyleyerek kalp ve yakut taşı arasında renk ve şekil açısından benzerlik kurar:

دل ز خون، یاقوت احمر ساخته است

من نمی دانستم اینجا معدن است

*Kalp, kan ile kırmızı yakut yapmış
Bilmiyordum ben, burada maden varmış
Mesnevi;154/11*

این بوریای کهنه، بصد خون دل خرید

رختش، گه آستین و گهی آستر نداشت

*Yüz kalp kanıyla (zahmetle) aldı bu eski hasırı
Yatağının bazen yen'i yoktu, bazen de astarı
Mesnevi;110/14*

Gönül ve Kalb'in sıfatları: *Hakikati görmesi, İlâhi sesleri duyması, Ateşin mekânı, Gözle ilişkisinin olması, Ruhu ayakta tutması, Kan akıtması, Varlıklarda merkez noktayı simgelemesi, Kırmızı olması.*

Gönül ve Kalb'in benzetildiği şeyler: *Kuş, Hüsrev, Kâbe, Ayna, Tarla, Ev, Göz, Kulak, Yakut.*

Gönül ve Kalp için kullanılan terkipler: *Dil-i Husrev, Dil-i Pâk, Kışzâr-ı Dil, Hâne-i Dil, Çeşm-i Dil, Gûş-ı Dil, Câ-yı Âteş, Hûn-ı Dil, Dil-i Şeb.*

2.3.2.8. Kaş (Ebrû)

Sevgilinin ikinci derecede güzellik öğelerinden sayılır. Fitne hususunda göz ile ortak gibidir. Âdeta kaş, bir fitne dükkânıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Kaş, sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu da fitneye ortak etmek ister. Kaş, hançer iken altındaki göz de İsmail'i andırır. Kaş, bazen bir mihrap, kible veya secdegâh, yani

*mescittir.*³⁷⁷ Üzerinde durulan en mühim hususiyet, kaşın eğriliğidir.³⁷⁸ Sevgilinin kaşları, kurulmuş yay gibidir ve âşığın kalbine daima cefa okları atar.³⁷⁹ Kaş çatmak, öfke, kızgınlık, dargınlık ve hoşnutsuzluk ifadelerini taşımaktadır.³⁸⁰

Tasavvufta “âlem mülkünün tahtında hüküm veren ve hükmeden padişah”tır. “Mürşidin işlediği kusur sonucunda derecelerinde meydana gelen düşme”dir.³⁸¹ “Varlık âlemi”, güzelliklerini onlardan aldıkları için batın ehli tarafından “*ebru*” olarak adlandırılırlar.³⁸² Mecazi olarak Hakk’a yakınlığın simgesi olan kaş, şiirlerde “Kâb-ı Kavseyn” olarak ele alınır.³⁸³

Fars edebiyatında “*güzel sevgili*” anlamına gelen “put” (*bot*), uzuvlarının farklı şeylere benzetilmesiyle ele alınır. Sevgilinin kaşları eğriliğinden dolayı *yaya benzetilir* ve kaşın altındaki kirpikler de bu yayın attığı ok gibi düşünülür. Güzel sevgilinin, âşığı etkilemesinden bahsedilirken mecazen yaydan atılan oklardan bahsedilir. Pervîn de bir şiirinde kalpten bahsederken güzel sevgilinin, kalbe olan etkisini, kaş yayından ok atılması şeklinde aktarır. Burada Pervîn, diğer şiirlerinde görüldüğünden daha açık bir şekilde maddi güzelliğin öğelerinden bahsetmiştir:

بتی، گر تیر ز ابروی کمان زد

ترا بر جامه و ما را بجان زد

Bir güzel, eğer yay gibi kaşından ok attı

Senin elbiseni, ama bizim canımızı vurdu

Mesnevi;64/29

Kaş’ın sıfatları: *Ok atması*.

Kaş’ın benzetildiği şeyler: *Yay*.

Kaş için kullanılan terkipler: *Ebrû-yı Kemân*.

³⁷⁷ Pala, s. 131.

³⁷⁸ Tolasa, s. 185.

³⁷⁹ Mustafa İsen (Editör), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009, s. 322.

³⁸⁰ Tolasa, s. 185.

³⁸¹ Artun, s. 176 ; Üstüner, s. 277.

³⁸² Seccadî, s. 109.

³⁸³ Üstüner, s. 279.

2.3.2.9. Kulak (Gûş)

Kulak, insanın beş temel organından biri olup işitme işlevini gören ve denge organını içinde bulunduran anatomik yapıdır.³⁸⁴ “Dış kulak”, “orta kulak” ve “iç kulak” olmak üzere üç bölümden oluşur. Orta kulak akustik yükseltici işlevi görürken iç kulak işitmeyi sağlar.³⁸⁵

Divân şiirinde kulak, şekil yönünden güle benzer, kıvrımlıdır. Kulağın burulması nedeniyle tanbur ile birlikte dile getirilir. Menekşe de kulağa benzer. *İşitme, küpe takma, söz dinleme* özellikleriyle ele alınan “gûş” bazen kulağı küpeli köleleri anlatır. Şairin söz incilerini sakladığı ve daha sonraki zamanlara aktardığı için felek de kulak gibidir. Menekşe, çemende yerin kulağıdır. Ülker takım yıldızı, güneş tarafından ayın kulağına takılmış bir küpedir.³⁸⁶

Pervîn’in şiirlerinde imgeler genellikle sosyal veya tasavvufi konularda kullanılır. Bu kelime de dinî bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Kulağın temel görevi işitmektir. Ancak insanın duyacağı şeyler sadece maddi kulakla duyulan sesler değildir. Aynı zamanda gaybi ve ilahî sesler de mevcuttur ve bu ilahî sesler, maddi kulakla işitilemez. Göz imgesinde Pervîn’in “kalp gözü” benzetmesi yapması gibi kulak için de “kalp kulağı” ifadesi kullanılır. Çünkü insan, maddi kulakla sadece dünyadaki zahiri ve fiziksel sesleri duyabilir. Fakat ilahî ve gaybi sesleri duyamaz. Bu noktada yine kalbin her şeyi algılayabilme gücü devreye girer ve *kalp kulağı* bu ilahî sesleri duyar.

Pervîn, bu açıdan bir dilencinin Allah’a sitemde bulunarak dua etmesini aktarırken Allah’tan gelen sesin, dilencinin kalp kulağına hitap ederek ona cevap verdiğini zikreder. Bu ifadeyle Pervîn, kalbin ilahî hakikatleri duyma özelliğine değinir:

گفتش اندر گوش دل، رب و دود

گر نبودی کاردان، جرم تو بود

Rab ve duman gönül kulağına dedi

İşbilen değildiysen senin suçundu

Mesnevi;53/14

Kulak’ın sıfatları: *Duyması*.

³⁸⁴ “Kulak”, Erişim tarihi: 29 Şubat 2012, tr.wikipedia.org/wiki/Kulak

³⁸⁵ Devrim, IV, s. 1977.

³⁸⁶ Pala, s. 171.

Kulak'a benzetilen şeyler: *Kalp*.

Kulak için kullanılan terkipler: *Gûş-ı Kalb*.

2.3.2.10. Yüz (Rûy, Ruhsâre)

Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü “didâr” oluşturur. Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak vesairenin güzelliklerine sahiptir. Bu bakımdan o güzellik meydanı veya güzellik harmanıdır. Yine yüz aydınlık ve parlaktır.³⁸⁷ Çünkü güneş ve ay parlaktır. “Mâh-cemâl”, “mehveş”, “meh-pare”, “meh-peyker”, “âfîtâb” ve “şems” olarak nitelendirilen sevgili, yüzü ile etrafı, cihanı ve âşığın gönlünü aydınlatır. Yüz, pembe, beyaz, kırmızı renkli ve hoş kokulu taze gonca güle benzetilir.³⁸⁸

Yüz, güneş olunca âşığın gözyaşları yıldız olur. Sevgilinin yüzü bazen bir mum veya çerâğdır. Bazen sevgilinin yüzü aynaya benzetilir.³⁸⁹

Tasavvufta “Allah’ın tecellisi” yerine kullanılır. Yüz, nurunu Allah’ın Cemâl sıfatından alır.³⁹⁰ Ayrıca “mutasavvıfların toplandığı yer” anlamına gelir.³⁹¹ Âriflerin nezdinde “Zat ve Hakk’ın feyizleri” demektir.³⁹²

Pervîn, akan gözyaşının ifade ettiği manaları anlattığı “*Gözyaşının yolculuğu*” isimli şiirinde *yüz ile gül* arasında benzetme yapar. Bunun sebebi yüz ve gözyaşı arasındaki ilişkidir. Çünkü ağlayan göz yüzdendir ve gözyaşı döker. Yine gülün ve yüzün kırmızılığı benzer yönlerdendir. Yüzün güle benzetilmesi nedeniyle gözyaşı şebneme benzetilir. Bu açıdan şair, insan vücudunu bir bahçeye, gözyaşını ise bu bahçede gül olan sayılan yüzün üzerindeki şebneme benzetir:

همچو شبنم، در گلستان وجود

بر گل رخساره ای تابید و رفت

Varlık gülistanında şebnem gibi

Güle bir yüz parladı ve gitti

Mesnevi;84/09

³⁸⁷ Pala, s. 116.

³⁸⁸ İsen, s. 321.

³⁸⁹ Pala, s. 117.

³⁹⁰ Pala, s. 117 ; Üstüner, s. 264.

³⁹¹ Artun, s. 196.

³⁹² Seccadî, s. 508.

باغبانی، قطره ای بر برگ گل

دید و گفت این چهره جای اشک نیست

Bir bahçıvan gülün yaprağında, bir damla

Gördü ve dedi ki yaşın yeri değil bu sima

Mesnevi;126/01

Yüz'ün sıfatları: *Ağlaması, Kırmızı.*

Yüz'ün benzetildiği şeyler: *Gül.*

Yüz için kullanılan terkipler: *Gol-ı Rohsâreî.*

2.3.2.11. Zülûf, Saç (Zulf, Gîsû)

Edebiyatta “mû”, “gisû”, “zülûf” gibi adlar altında birçok yönden ele alınır. Zülûf, “yüzün iki yanından sarkan saç lülesi”ne verilen isimdir. Şekil yönünden yılan, ejderha, ip gibi varlıklara, koku yönünden misk anbere, renk yönünden siyah oluşuyla akşam, gece ve küfür gibi varlıklara benzetilir.³⁹³ Sevgilinin zülûf ve perçemleri, şekil itibarıyla çengele benzediği için, aşk yolunun ıztırap ve çilesini temsil eder.³⁹⁴ Zülûf, sevgilinin âşığı etkileyen unsurlarındandır.

Sûfî terminolojisinde “zulmün küfür karanlığına” kinaye olarak kullanılır. Zülûf, sevgilinin yüzündeki perdedir. Varlıklardan her biri hakiki varlığın yüzündeki peçe ve perdedir. “Zülfü açmak”, süluk ve riyazet esnasında “sâliklere gelen vahdet tecellisinin nurlarının zuhuru”dur.³⁹⁵ Ayrıca “Allah’ın sıfatlarının görüldüğü âlem, Allah’ın gaybi hüviyeti” manalarını da ifade eder.³⁹⁶

Zülûf, sevgilinin güzellik simgelerinden olduğu için âşık, sevgiliye kavuşmayı arzuladığı gibi onun zülûflerine de kavuşmak ister. Zülûflerin en büyük özelliği ise kıvrımlı ve bükümlü olmasıdır. Zülûflerin kıvrımları âşık için çok çekicidir ve güzeldir. Pervîn, “Özgür ruh” isimli şiirinde ruhun özelliklerinden bahsederken ona seslenir. Ruhu kafesteki kuşa benzeten şair, ruhun beden kafesini kırmasını ve uçmasını söyler. Bunun sebebi olarak güzel yârin sohbetinin ve zülûflerinin kıvrımlarının güzel olmasını

³⁹³ Pala, s. 384-385.

³⁹⁴ Pervin Çapan, *Şeyh Galib’de Ateş İmajına Dair*, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, İstanbul 2005, Bahar. S.12, s. 157.

³⁹⁵ Seccadî, s. 525-526.

³⁹⁶ Artun, s. 196.

gösterir. Yani âşık, sevgilinin zülfüne kavuşmak istediği gibi ruh da Allah'a kavuşmak ister. Burada *ilahî aşk, sevgili ve zülüflerinin kıvrımı* olarak anılmıştır. Yani ruhun Allah'a ulaşması için beden ve nefsin arzularından vazgeçmesi gerekir:

تا بدانی صحبت یاران خوشست

گیر و دار زلف دلداران خوشست

Ta ki bilesin dostların güzeldir sohbeti

Mâşukların güzeldir zülüf kıvrımı

Mesnevi;73/12

Edebiyatta sümbüllerin uçlarındaki iğneler âdetâ sevgilinin saçları olarak düşünülür. Çünkü onlar da sümbülün üst kısmında durur ve rüzgârın esmesiyle hareket eder ve sallanırlar. Özlenen ve sevilen mâşuk ile ilgili bir konuya yer verildiğinde sevgili yerine sümbül, saç yerine ise sümbülün iğneli uçları benzetilen olarak kullanılır:

فرو شستند چین زلف سنبل

بیشاندند گرد از چهر سوسن

Yıkarlar sümbülün zülüf bükümünü

Silkerler süsenin çehresinden tozunu

Mesnevi;87/26

همنفس قمری و بلبل شوم

شانه کش گیسوی سنبل شوم

Kumru ve bülbülün arkadaşı olurum

Sümbülün saçını tarayan olurum

Mesnevi;93/13

گرفتم زلف سنبل را در آغوش

فضای لانه را کردم فراموش

Sümbülün zülfünü kucağımda tuttum

Yuva ortamını unuttum

Mesnevi;96/32

Zülûf'ün ve Saç'ın sıfatları: *Kıvrımlı olması.*

Zülûf'e ve Saç'a benzetilen şeyler: *İlahi aşk, Sümbül'ün uçları.*

Zülûf ve Saç için kullanılan terkipler: *Zülf-i Dildârân, Çîn-i Zülf-i Sümbül, Gîsû-yi Sümbül.*

2.3.3. İnsan Tipleri

2.3.3.1. Ârif (Ârif)

Sözlükte “bilen”, “taniyan”, “halden anlayan”, “vâkıf” ve “âşına olan” gibi anlamlara gelen *ârif* kelimesi bir tasavvuf terimi olarak “manevî tecrübeyle mârifet ve hakikat mertebesine erişen kimse” anlamında kullanılmaktadır.³⁹⁷ Ârif, “irfan yolunu takip eden ve ona inanan” kişidir.³⁹⁸ Yine tasavvufta “nihayete ve bâtına ulaşan sûfi”dir. Ârif, tevekkül sahibidir. Bundan dolayı da mutasavvıflar tarafından zahidin karşılığı olarak kabul edilir.³⁹⁹ Ârifin can gözleri açıktır.⁴⁰⁰ Ârifler, kâinatın sırlarını bilirler. Bu sırlar âriflerin metaıdır.⁴⁰¹ Âlimler ilmi, çalışma sonucu; ârif ise irfanı, ilham ve hal ile elde eder.

Kendisini Allah'ın yoluna veren zahitler, rızık peşinde koşmazlar ve ellerine geçenle yetinirler. Ancak ârif kişi böyle değildir. Ârif olmanın bir özelliği de *tevekkül sahibi* olmaktır. Onlar tembelce yerlerinde oturmazlar ve rızkın gelişini beklemezler. Ârifler, Allah'tan bir talepte bulunduklarında beraberinde güç, kuvvet ve çalışkanlık da isterler. Onlar tevekkülün önemini bilirler. Pervîn, bir şiirinde kanaatsiz ve tevekkülsüz bir dilencinin yoksulluktan Allah'a şikâyet edişini anlatır. Ancak bu kişi elindekilerin değerini bilmez. Böyle tembelce yardım istemenin yanlışlığına değinen şair, kıyaslama için ârifleri örnek verir ve âriflerin, Allah'tan bir talepte bulunmaları durumunda oturup, rızkı beklemediklerini veya nimetlerin ellerine gelmelerini istemediklerini; aksine nimete erişebilmek için, gayret ve tevekkül amacıyla kuvvet istediklerini belirtir:

عارفان، چون دولت از ما خواستند

³⁹⁷ Üstüner, s. 393; DİB, “Ârif”, Erişim tarihi: 18 Mart 2012, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=92&harf=%C2>

³⁹⁸ Hanlerî Kiyâ, s. 335.

³⁹⁹ Artun, s. 169-170.

⁴⁰⁰ Pala, s. 26.

⁴⁰¹ Tatçı, s. 504.

دست و بازوی توانا خواستند

Ârifler bizden isteyince devleti

İstediler güçlü el ve bileği

Mesnevi;53/33

İlimsiz yapılan bir şeyin kalıcı olmayacağı açıktır. Ancak önce amel ve *bizzat yaşamak, ilimden daha önce* gelir. Ârifler de ilk olarak bilgiye gitmezler. Öncelikle hal ile bir makama ulaşırlar. Pervîn, bir şiirinde âriflerin niteliğini şöyle dillendirir.

عارفان، علم و عمل پیوسته اند

دیده اند اول، سپس دانسته اند

Ârifler ilim ve ameli birleştirmişler

Önce görmüş, sonra bilmişler

Mesnevi;60/35

Allah'a yaklaşmak için maddeden, nefis ve hevânın isteklerinden uzaklaşmak gerekir. Çünkü dünyevi ve nefsanî istekler Şeytanın istediği ve kişiyi Allah'tan uzaklaştıran şeylerdir. Nefsin karşısında ise kalp ve can vardır. Kalp ve can ise Âyet-i Kerimede belirtildiği üzere Allah'ı zikretmekle tatmin olur.⁴⁰² Hevâ ve hevese ağırlık veren kişi candan eksildir. Can ve kalbe ağırlık veren kişi ise hevâ ve hevesten eksildir. Nefis ve şeytana uymayan ârif insanlar da kalplerini ve canlarını tatmin etmek ve onları maneviyatla beslemek için uğraşırlar. Dolayısıyla canı arttırmak için *hevâ ve hevesten eksiltirler*:

عارفان، از بهر افزودن بجان

از هوی و از هوس، کم کرده اند

Canı arttırmak için ârifler

Hevâ ve hevesten kısmışlar

Mesnevi;91/09

Ârif'in sıfatları: *Tevekkül sahibi, İlimle ameli birleştirmesi, Hevâ ve hevesten kısması*.

⁴⁰² Bkz. Ra'd: 13/28.

2.3.3.2. Âkil (Âkil, Ehl-i Hired)

Akıllı kimse; iyi ve kötüyü, faydalı ve zararlıyı birbirinden ayırabilen kimsedir. Bu nedenle şiirlerde kötü ve iyi şeylerden bahsedilirken âkil kişiler, doğru yolu seçenler için örnek olarak verilir. Pervîn de şiirlerinde pek çok insan sınıfını değerlendirir. Şiirlerinin neredeyse tamamında bir insanın nasıl davranması gerektiğini, hangi sıfatlara sahip insanların iyi veya kötü olduğunu hikâyelerden örnekler vererek aktarır ve bu şekilde bir takım davranışları ve sıfatları eleştirir veya över. Bu bağlamda şairin üzerinde durduğu önemli öğelerden biri de “akıl” ve “akıllı” kişidir.

Akıllı kişi boş şeylere takılmaz ve kendi kendine yok yere sıkıntı oluşturmaz. Fakat âkil olmayan insanlar çok uzak ve kendisiyle ilgisi olmayan boş şeylere takılır ve kendisine bu türden pek çok şeyi dert edinir. Bu nedenle şaire göre âkil kişi, elde olmayan, meçhul ve mevhum bir şey için elindeki *hazır nimeti ve lezzeti bırakmayan ve her şeyden etkilenmeyen* kişidir:

عاقل بوعده ی بره ی بریان

ندهد ز دست نزل مهنا را

Akıllı kişi kuzu ve büryan vaadiyle

Bırakmaz eldeki lezzetli ihsanı

Kaside;07/32

Akıllı kişi, gözünü bu basit dünyaya değil, yüce ve baki âhiret âlemine çevirir. *Kalbini bu değersiz dünyaya bağlamaz*. Çünkü bu dünyanın daimi olmadığını bilir. Ayrıca kim bu değersiz dünyadan yüzünü çevirmezse akıl ehline dost dahi olamaz:

تا از جهان سفله نه ای فارغ

هرگز نخواند اهل خرد رادت

Alçak dünyadan uzaklaşmadıkça

Akıl ehli, akıllı demez sana

Kaside;14/11

سالک بهر قدم نفدت از پا

عاقل ز هر سخن نشود دلتنگ

Sâlik, her adımda düşmez ayaktan

Âkil, sıkılmaz her laftan

Kaside;22/12

Akıllı insan nefsin isteklerine uymaz. Eğer nefsin arzularına tabi oluyorsa, o zaman ona akıllı denilmez. Çünkü nefse uymak kişiye sadece zarar getirir. Oysa akıllı kişi *zararlı şeylere asla yaklaşmaz*. Akıllı kişi nefsin, insanı doğru yoldan çıkarıcı olduğunu bilir ve ondan daima uzak kalır:

گر عاقلی، چرا بردت توسن هوی

ور مردمی، چگونه شدستی به دیو رام

Akıllıysan niçin hevâ atı götürdü seni

İnsan isen nasıl şeytana olmuşsun mûti

Kaside;38/02

Âkil'in sıfatları: *Meçhul şeylerin peşine düşmemesi, Yolundan dönmemesi, Kınamalara aldırmaması, Hevâya uymaması.*

2.3.3.3. Âşık (Âşık)

Arapça, “seven” demektir. “Çok fazla seven kişi” anlamında kullanılır. “Birine sevgi ve ilgi duyan”, “yanık” ve “müptela kişi”. “İlâhi aşka düşmüş gönül eri”. “Allah’a âşık olmuş gibi bağlı olan”.⁴⁰³

Edebiyatta şair daima âşıktır. Fakat bu aşkın maddiyat ile ilişkisi yoktur.⁴⁰⁴ Âşık, hüsn ü behaya veya cemale âşıktır. Bu güzellik, daha ziyade mücerred bir güzelliktir. Yani *güzelliğin maddi yönü değildir onu ilgilendiren*.⁴⁰⁵

Âşık, daima aşk ve ayrılık derdiyle ızdırap çeken, âh ve feryat eden, kanlı gözyaşı döken, vücudu ve bağı yaralar içinde zayıf düşmüş, yüzü sararıp solmuş olarak görülür.⁴⁰⁶ Âşık, sözünde durur ve sadıktır. Sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır. Buna rağmen sevgili en son olarak onu hatırlar. *Âşık* “sevgilisinden başka talih, felek,

⁴⁰³ Akay, s. 40.

⁴⁰⁴ Pala, s. 37.

⁴⁰⁵ Tolasa, s. 298.

⁴⁰⁶ İsen, s. 320.

ağyâr, zaman vs.den de zulüm gören kişi”dir. Bazen bülbül olup başına gelenleri şakır. Onun bazı sıfatları şöyledir: *Kararsız, sabırsız, yüreği kanla dolu, gönlü ağlar, çaresiz, mest, şûride, gam yiyen, hayran, kendinden geçmiş, başı dönmüş, sadık, gönlü kırık, inleyen, güçsüz, zayıf, takatsiz, ayağı bağlı, esir, gözü yaşlı* vs. Ayrıca bazen papağan, nergis, micmer, dolap, kurban, sayd, mahcîr, kul ve bazen de Mecnûn ve Ferhat’tır.⁴⁰⁷ Âşık, pervaneye benzer. Canı pahasına kendisini ateşe atar.⁴⁰⁸

Âşık kişi sevgilisi için çok güzel sözler söyleyebilir. Bu, bütün âşıkların ortak özelliğidir. Ancak bir âşığın gerçekten sevip sevmediği, sevgilinin konumu ve durumu değişince ve âşığın hayatı söz konusu olunca belli olur. Eğer kötü zamanda da âşık, sevgilisini terk etmiyorsa ve onun için hayatını feda edebiliyorsa bu sevginin gerçekten kalbe yerleştiğini gösterir. Pervîn, seven ve sevilen için gül ve bülbülü örnek verir ve şiirde bunların karşılıklı konuşmalarına yer verir. Gül, bülbüle seslenerek âşığın, hayatını sevdiği için feda edebilmesi gerektiğini; sadece sözün yeterli olmadığını söyler:

بهر معشوقه بمیرد عاشق

کار باید، سخن است این، سخن است

Âşık, mâşuk için ölür

İş lazım, bu sözdür, sözdür

Mesnevi;51/08

İlahi aşka yönelen kişi ancak Hakk’ın sırlarını öğrenebilir ve ilahî ve mutlak aşkın âşıklarından sayılabilir. Bunun için kişinin maddeden, dünyadan ve hevâdan vazgeçmesi gerekir. İnsanın manevi boyutunu temsil eden ruh da âşığı temsil eder. İlahi aşka ve sırlarına ermesi için beden zindanından çıkması ve *bedene olan meylini terk etmesi* lazımdır. Bunu yaparsa kendisine Hakk’ın sırları öğretilir ve mutlak âşıklardan sayılabilir. Pervîn, “*Özgür ruh*” şiirinde bu bağlamda ruhu kuşa benzetir ve ancak beden kafesinden çıkması durumunda bunları görebileceğini ve Hakk’ın âşığı olabileceğini söyler:

تا بیاموزند اسرار حقت

تا کنند از عاشقان مطلق

⁴⁰⁷ Pala, s. 37.

⁴⁰⁸ İsen, s. 320.

Sana Hakk'ın sırlarını öğretmeleri için
Seni mutlakin âşıklarından yapmaları için
 Mesnevi;73/15

Âşık kişi *sarhoş* gibidir. Çünkü aşk, sarhoş edici bir şaraba benzer. Aşk şarabından içen kişinin tüm duyguları sevgilisine yönelir ve âdeta kendisini unuttur. Yaptıklarının mantıklı olması gerekmez. Çünkü akıl devreden çıkar ve sadece kalbiyle hareket eder. Âşık, yakasını yırtar, kan yutar, içine kan oturur, deniz gibi coşar, aldatılır, oyuncak gibi oynanır, yaralanır, hastalanır, aklını yitirir vs.⁴⁰⁹ Şair de âşık ve mâşuk konumunda olan mum ve kelebeğin konuşmalarını aktarır. Burada mum, âşığı olan kelebekten beklentilerini sıralarken âşığı tanımlar ve âşığın kendinden geçen kişi olduğunu söyler:

بسرش، فکر دو صد سودا بود

عاشق آنست که بی پا و سر است

Kafasında vardı iki yüz sevda
Âşık odur ki ayaksız ve başsız ola
 Mesnevi;118/03

Âşık kişi sevdiğiyle görüşmek için çok fırsat arar. Ancak bu kolay değildir. Çünkü başkaları varken sevdiğinin yanına gidebilmesi mümkün değildir. *Âşık ile sevgilinin görüşmeleri genellikle tek başına, gizlice ve halvet halinde iken olur*. Bu nedenle âşık, her yerde oturmaz ve her yerde durmaz. Pervîn, bülbülün güldeki dikenlerden şikâyetini aktarırken dikenleri şahıs olarak düşünür ve bülbülün diliyle iki sevgilinin görüşebilmesi için gülün dikensiz olması gerektiğini söyler. Burada şair dikenlerle hayattaki zorluklara işaretle bulunur ve hayatın zahmetsiz olmayacağını vurgular. Fakat bu zahmetlerden uzak olma anlatılırken âşığın sevgilisiyle yalnız kalma isteği dile getirilir:

عاشقان، در همه جا ننشینند

خلوت انس و وثاق تو کجاست

Âşıklar oturmazlar her yerde

⁴⁰⁹ Pala, s. 37.

Senin sevgi ve hane halvetin nerede

Mesnevi;128/06

Âşık'ın sıfatları: *Sevdiği için hayatını verebilmesi, İlahi sırları bilmesi, Kendinde olmaması, Sevdiğiyle yalnız kalmak istemesi.*

Âşık'a benzetilen şeyler: *Bülbül, Ruh.*

Âşık için kullanılan terkipler: *Âşıkân-ı Mutlak.*

2.3.3.4. Derviş (Dervîş)

Derviş, “yoksul” ve “fakir kişi”. “Dünyayı ve içindekileri önemsemeyen kimse”.⁴¹⁰ Tasavvufu “kendi nefsi arzularını terk etmiş, iradesini mürşidine teslim etmiş mürit”lere denir. Dervişler bulundukları tarikata göre hırka giyerler. Başlarına, tarikatlarına özgü renklerde taç geçirirler ve üzerine tülbentten bir sarık sararlar.⁴¹¹ Dervişlik bir mürşide biatle başlar. Her derviş mürşidini kamudan üstün bilir. Dervişin sermayesi “sabır”, “kanaat” ve “miskinlik”tir.⁴¹²

Edebiyatta dervişten; bir kul kılığında olmasına rağmen sultan mertebesinde olması, maneviyat padişahı oluşu, evinde daima bir misafir bulunması, hırka giymesi, ızdıraba alışkın oluşu vs. yönleriyle söz edilir.⁴¹³

Dervişlerin en önemli özelliklerinden olan istiğna, kanaat ve gösterişten uzak kalma, onların yırtık ve yamalı elbiselerle ve hırkayla kimseye minnet etmeden dolaşmalarına neden olur. Bu *eski ve yırtık hırka, dervişliğin simgelerindendir*. Bu fakir görünüşleri pek çok kişinin ve özellikle de büyük ve makam sahibi olan kişilerin onlara yardım elini uzatmak istemesine sebep olur. Fakat dervişler kendi hallerinden memnundurlar. Onlar için zahiri ve maddi elbiseler önemli değildir. Onlara göre asıl elbise, *irfan ve marifettir*. Pervîn de “*İrfan Elbisesi*” isimli şiirinde bir büyüğün, bir dervişe yeni bir elbise vererek eski elbiselerini bırakmasını söylediğinden bahseder:

به درویشی، بزرگی جامه ای داد

که این خلقان بنه، کز دوش افتاد

⁴¹⁰ Seccadî, s. 101.

⁴¹¹ Artun, s. 175.

⁴¹² Tatçı, s. 462.

⁴¹³ Pala, s. 112.

*Büyük biri, dervişe verdi bir elbise
Çıkar bu omuzundan düşen eskileri diye*

Mesnevi;45/01

خرقه ی درویش، ز درماندگی

گاه لحاف است و زمانی عباست

*Çaresizlikten, dervişin hırkası
Bazen yorgandır ve bazen abası*

Mesnevi;94/26

Derviş'in sıfatları: *Eski elbiseler giymesi, Hırka giymesi.*

Derviş için kullanılan terkipler: *Hırka-i Dervîş.*

2.3.3.5. Fakir, Miskin (Fakîr, Miskîn, Ehl-i Temennâ)

Sözlükte “fakir”, “bîçare”, “zarurete” “düçar”, “beceriksiz”, “aciz” vb. anlamlarda kullanılmaktadır.⁴¹⁴ Fakir İmam-ı Gazali'nin ifadesiyle “*Bir şeyi olmadığı gibi, kazanma imkânları da olmayan insanlardır. Eğer bir günlük nafakası ve kendine göre giyeceği elbisesi varsa, fakir değil, miskindir.*”

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerde, “yardıma muhtaç fakir” anlamında geçmektedir. *Kur'ân-ı Kerim*'de “miskin” ve “fakir” birlikte zikredildiği için bunların farklı olduğunu söyleyenler olmuştur.⁴¹⁵ Arapça'da “miskin”, “hareket edemeyen” demektir. Bu ölçüde bir yoksulluk ve ihtiyaç, kişiyi çökertip hareketsiz ve çaresiz bir duruma getirdiğinden böylesi düşkünlere miskin denilmiştir. Bu nedenle miskin ile fakir arasında önemli bir fark vardır.

Fakir, tarikat mensupları arasında tevazu ifade eden bir tabirdir. Tarikatta ilerlemiş olanlar bile “ben” diyecek yerde “fakir” derler.⁴¹⁶ Miskin kelimesi, tasavvufi ıstılahta “fenafillah” ehlinin bir sıfatıdır.⁴¹⁷

⁴¹⁴ Tatçı, s. 510.

⁴¹⁵ DİB, “Miskin”, Erişim tarihi: 16 Mart 2012, <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=1238&harf=M>

⁴¹⁶ Onay, s. 190.

⁴¹⁷ Tatçı, s. 510.

Pervîn'in kadın olmasından kaynaklanan şefkati ve özellikle de dinî bakış açısıyla sosyal sorunlara duyarlılığı nedeniyle fakirlere ve düşkünlere pek çok şiirinde yer verir. Yetimlere ve yoksullara yardım etmek İslam'da önemli bir konu olduğu gibi şairin şiirlerinde de oldukça yer tutar.

Fakirlere karşı asla bencil olmamak gerekir. Onların dertleriyle ilgilenmek toplumda durumu iyi olanların görevidir. Bu yükümlülük İslam'da, mal sahibi olan zenginlere yüklenmiştir. Maddi durumu iyi olan Müslümanların, fakirlere sahip çıkması gerekir. Zekâtın, fakirlerin payı olarak görülmesi ve zenginlere farz kılınması bu soruna İslam'ın verdiği ehemmiyeti gösterir. Pervîn de bu konuda oldukça net bir çizgi çizer ve *fakirlere yardım etmenin*, durumu iyi olan zengin insanların üzerindeki bir farz olduğunu söyler:

مشو خودبین، که نیکی با فقیران

نخستین فرض بودست اغنیا را

Bencil olma, zira iyilik fakirlere

İlk farzdır zenginlere

Mesnevi;30/15

زیراک جستن دل مسکینان

شایان سعادتى است توانا را

Çünkü miskinlerin gönlünü almak

Güçlüler için şayandır saadete

Kaside;07/17

ای دوست، تا که دسترسى داری

حاجت بر آر اهل تمنا را

Ey dost, ulaşabildiğin kadar

İhtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gider

Kaside;07/16

Fakirler toplumda hor görüldükleri için *kimse onları sormaz ve tanımaz*. Fakirlerin maddi olarak çektikleri sıkıntıların yanında bir de insanların bu nedenle onlardan uzaklaşmaları ve onlarla yakınlık kurmamaları onları daha da üzer. Diğer taraftan, zenginleri herkes tanır. Çünkü malları ve mülkleri insanların ilgisini çeker. Burada fakirlerin karşı karşıya olduğu büyük bir mağduriyet vardır. Pervîn fakirin ağzıyla onların kendi sıkıntılarını anlatırken bu toplumsal gerçekliği dile getirir ve fakirlerin herkesten uzak iken, zenginleri ise herkesin tanıdığını söyler:

ما فقرا، از همه بیگانه ایم

مرد غنی، با همه کس آشناست

Biz fakirler her şeyden bigâne

Zengin adam herkesle âşina

Mesnevi;94/45

Fakirler'in sıfatları: *İhtiyaçlarının giderilmesi gerektiği, Onlara yardım zenginlere farzdır, Toplumda tanınmamaları.*

2.3.3.6. Hâkim (Kadı)

“Şeriat ölçüleriyle hüküm verme (kaza) işlerine bakan memur veya hâkim”. Şeriatın gösterdiği adaleti ortaya koymak, tarafsız davranmak, zulmü ortadan kaldırmak ve dinin hakikatlerini korumak, kadı ve hâkimin edebinden sayılan bir vazifedir.⁴¹⁸ Hâkim, mahkemede hüküm veren konumunda olduğu için adaletli olmak zorundadır. Adalet onun özelliğidir. Şiirlerde genellikle bir durumda ortaya çıkan problemi çözücü makam ve şahıs olarak bahsedilir.

Hâkim, adil olması gereken bir şahıstır. Fakat verdiği kararlarda taraf tutar, menfaatini gözetir ve bu şekilde adil olmazsa eleştirilmesi gerekir. Pervîn, toplumda zahiren iyi görülen bazı şeylerin aslında problemli olduğunu veya kötü görülen şeylerin iyi olabildiğini pek çok şiirinde zikreder. İlkinde başvurduğu yöntemle iyi olarak algılanan bazı toplumsal grupların eleştirisini yapar. Bunlardan biri de kadılar veya hâkimlerdir. Pervîn “*Hırsız ve hâkim*” isimli şiirinde bir hırsızın hâkimle olan konuşmasını aktarır. Burada hırsız, *hâkimin herkesin önünde yanlışlık yaptığını; ama*

⁴¹⁸ Akay, s. 239.

unvanı, konumu ve fikri nedeniyle fark edilmediği ve hâkimin bu yanlışlıkları ilmiyle ve bilerek yaptığını; bu nedenle aslında hırsızdan daha kötü bir durumda olduğunu belirtir. Pervîn bu şiirle toplumun idarecilerinin ellerindeki yetkiyi kötüye kullanarak ve dindar geçinerek yanlışlıklara girdiklerini; ama konumlarıyla bunu gizlediklerini vurgular ve onları uyarır:

دزد زر بستند و دزد دین رهید

شحنه ما را دید و قاضی را ندید

Altın hırsızını bağladılar, din hırsızı kurtuldu

Bekçi bizi gördü, kadıyı görmedi

Mesnevi;58/17

Pervîn'in şiirlerinde hâkimin en çok bahsedilen sıfatı, kötü olmasıdır. Bunun sebebi bu sorunun toplumsal hayatta var olmasıdır. Şairin bir başka şiirinde konu ettiği hâkim, acımasız, herkese, hatta çocuklara kızan ve kedilere bile saldıran bir adamdır. Zorla, zahmetlerle, günahla, veballe, hile, rüşvet ve yalanla mal toplar. Hâkim o makamda oldukça insanlardan hürmet görür. Fakat o makamdaki ayrıldığı anda kimse onu tanımaz ve dinlemez. Burada şair hâkimlerin ve onlar gibi *yüksek makamlarda bulunanların makamlarının gücünden faydalandıklarını* ve bundan dolayı insanlar arasında itibar sahibi olduklarını dile getirir:

قاضی کشمر ز محضر، شامگاه

رفت سوی خانه با حالی تباه

هر کجا در دید، بر دیوار زد

بانگ بر دربان و خدمتکار زد

Keşmir kadısı mahkemeden akşamleyin

Gitti eve doğru, hali ise bitkin

Nerede kapı gördüyse, yanaştı duvara

Seslendi bekçiye ve hizmetkâra

Mesnevi;60/01-02

بخندید دیوانه زان دیورائی

که نفرین برین قاضی و حکم و دفتر

Güldü deli, o kötü fikre

Lanet olsun bu kadı, hâkim ve deftere diye

Mesnevi;82/07

Hâkimler, karar verici olduklarından insanlar onların kararlarını değiştirmek ve istediklerini yaptırmak için ona çeşitli hediyeler veya rüşvet verirler. Pervîn'in divanında iyi olarak anılmayan kadınların *rüşvet alma özelliği* bu beyitlerde göze çarpmaktadır. Şair, işine gitmeyen bir kadının nelerden mahrum kaldığını eleştirel bir dille zikreder:

مدتی، قاضی ز کسب و کار ماند

آن متاع زرق، بی بازار ماند

کس نمیورد دیگر نامه ای

بره ای، قندی، خروسی، جامه ای

Bir süre geri kaldı kadı kazanç ve işten

O riya metai, pazarsız kaldı

Getirmiyordu bir mektup artık kimse

Kuzu, şeker, horoz ve bir elbise

Mesnevi;148/06-07

Hâkim'in sıfatları: *Gizli hırsızlık yapması, Din ile kendini gizlemesi, Kötü, Kötü kararlı, Rüşvet alması.*

2.3.3.7. Kadın (Zen)

Pervîn'in, olayları güzel bir dille şiire yansıtması dışında onu farklı kılan ve Fars edebiyatında öne çıkaran diğer bir özelliği de şiirlerinde işlediği sosyal konulardır. Pervîn'inin sosyal içerikli şiirlerindeki en önemli konulardan biri de kadındır. Bir kadın olarak pek çok şiirini kadın şefkatliyle ele alan ve ince duygularıyla bir nakış gibi işleyen Pervîn, kadınların toplumsal sorunlarını ve özelliklerini şiirlerinde oldukça belirgin bir şekilde vurgular.

Şiirlerinde özellikle *erkek ve kadının insani hukuk açısından eşitliği, kadınların ilim ve bilgi sahibi olmaları, annelik görevinin önemi, çocukların öğretim ve terbiyesi gibi konular vurgulanır ve bu noktalar hemen hemen Pervîn hakkında yazılan makalelerin ortak konusudur.*⁴¹⁹ Pervîn'in şiirlerinde kadının mâşuk olma makamı yoktur. Kadın ne âşık olur, ne de kimse ona âşık olur.⁴²⁰

Pervîn'e göre kadın hayatın temel bir parçasıdır ve onun olmadığı bir hayatta şefkat, yakınlık ve iyimserlik bulunmaz. Kadının sosyal hayattaki varlığının gerekliliği, ruhun kalp ile olan ilişkisi gibidir. Kalbi ölen bir vücut nasıl ki ayakta kalamıyorsa ve bunun sonucunda ruh dahi ölüyorsa; aynı şekilde *kadın da eğer toplumda olmazsa o toplum ölmüş sayılır*. Kadın dostluğun, şefkat ve sevginin simgesidir. Şair bu konuyu “*Sevgi meleği*” şiirinde işler:

در آن سرای که زن نیست، انس و شفقت نیست

در آن وجود که دل مرده، مرده است روان

Kadının olmadığı sarayda sevgi ve şefkat yoktur

Kalbin öldüğü vücutta, ruh ölmüştür

Mesnevi;104/01

Pervîn'in üzerinde durduğu bir başka nokta ise kadınların erkeklerle aynı olduğu veya erkeklerden aşağı olmadığıdır. *Pervîn özellikle kadının toplumsal konumuna değinir, onu erkeğin eşi ve erkeklerle aynı görür.*⁴²¹ Aynı şiirin ikinci beytinde buna değinen şair, kadınların eksik ve erkeklerin tam olduğu şeklindeki bir şeyi reddeder. Böyle bir şeyin olduğuna dair kazânın hiçbir yerde bir şey yazmadığını; yani böyle bir takdirin olmadığını söyler. Burada şair açık bir şekilde kadınların erkeklere göre eksik olduğu inancına karşı olduğunu belirtir:

بهیچ مبحث و دیباچه ای، قضا ننوشت

برای مرد کمال و برای زن نقصان

Hiçbir konuşmada ve dibâcede yazmadı kazâ

Erkek için kemale, kadın için noksan

Mesnevi;104/02

⁴¹⁹ Bkz. Gîvî ve Perhîzkârî, s. 208.

⁴²⁰ Seyyidrîzâî, s. 103.

⁴²¹ Âzîn, s. 39.

Kadınlar, özellikle anne olarak *çocukları büyüten ve onları eğiten* kişilerdir. İyi veya kötü eğitilen çocuklar, çoğunlukla aynı doğrultuda bir sonuca ulaşırlar. Dolayısıyla kadınların çocukları yetiştirmesi ve eğitmesi büyük bir öneme sahiptir. İyi işler yapmış, büyük biri olarak tarihe geçmiş bir erkeğe bakarken aslında onu yetiştiren anneyi düşünmek gerekir. Pervîn, kadınların hayattaki önemli rollerine değinirken *Eflâtun* ve *Sokratı* örnek verir. Eğer bu iki kişi büyük olarak biliniyorsa onları küçüklükte yetiştirenlerin asıl büyük olduğunu söyler. Bu beyitte de şair, kadınların eğitimciliğine ve yetiştiriciliğine vurguda bulunur:

اگر فلاطن و سقراط، بوده اند بزرگ

بزرگ بوده پرستار خردی ایشان

Eflâtun ve Sokrat büyük olmuşlarsa

Büyükmüş, küçüklükteki bakıcıları

Mesnevi;104/07

بگاہوارہ ی مادر، بکودکی بس خفت سپس

بمکتب حکمت، حکیم شد لقمان

Anne beşiğinde çocukça çok uyudu

Sonra hikmet okulunda Lokman, hekim oldu

Mesnevi;104/08

دامن مادر، نخست آموزگار کودک است

طفل دانشور، کجا پرورده نادان مادری

Anne kucağı, çocuğun ilk öğretmenidir

Zeki çocuğu, cahil anne nerede yetiştirmiştir?

Mesnevi;161/11

Pervîn'e göre *kadın ve erkek birbirine muhtaçtır*. İkisi de birbirine bağlıdır ve ancak birlikte iken bir amaca ve sonuca ulaşabilirler. Biri olmadan, istenilen yere varılması mümkün değildir. Bunun için şair, ikisinin konumunu ve vazifelerini gösteren bir benzetme yapar. Bu benzetmede *kadın gemi, erkek ise kaptandır*. Burada kadın

düşük gibi görünse de aslında belirtilen şey, gemi ve kaptanın kurtulmak için, beraber olmak zorunda olduğudur. Ne kaptan gemisiz bir yere ulaşabilir; ne de gemi kaptansız. Ancak erkek için sadece idarecilik özelliğini vurgular. Dolayısıyla Pervîn, kadın ve erkeğin birlikte olması gerektiğine değinir:

وظیفه ی زن و مرد، ای حکیم، دانی چیست

یکیست کشتی و آن دیگر است کشتیبان

Kadın ve erkeğin vazifesi, ey bilge bilir misin nedir

Biri gemi, diğeri de kaptandır

Mesnevi;104/11

سمند عمر، چو آغاز بدعنائی کرد

گهیش مرد و زمانیش زن، گرفت عنان

Yoldan çıkmaya başlayınca ömür atı

Bazen erkek, bazen de kadın tuttu yularını

Mesnevi;104/20

Pervîn'in hayata bakışında ve olayları değerlendirişinde şefkat unsuru oldukça etkindir. Bu nedenle pek çok şiirde çocukları, hayvanların yavrularını ve düşkünleri işler. Pervîn "Sevgi meleği" şiirinde kadınların pek çok özelliğini sıralar. Bir beytinde annelerin, çocuklarına olan sevgisinin büyüklüğünü zikreder ve *kadının tüm varlığının ve servetinin çocukları sevmek olduğunu* söyler. Bir anne için çocuğunu sevmek, dünyadaki en güzel ve değerli şeydir:

توان و توش ره مرد چیست، یاری زن

حطام و ثروت زن چیست، مهر فرزندان

Erkek yolunun güç ve azığı nedir? Kadının yardımı

Kadının artığı ve serveti nedir? Çocukların sevgisi

Mesnevi;104/16

Kadınlar, İslam dünyasının bazı yerlerinde farklı nedenlerden dolayı evden çıkmaması, çalışmaması ve toplumda öne çıkmaması gereken kişiler olarak düşünülür ve buna göre muamelelerde bulunulur. Buna dayanarak iyi kadının, sadece evde duran

kadın olduğu söylenir. Ancak bu durum kadının hayattan kopmasına neden olur ve Pervîn'e göre bu yanlış bir bakıştır. Ona göre *kadın hayatın her alanında yer almalıdır*. Tabip, hemşire, bakıcı, bekçi ve kapıcı da olabilir. İyi kadın sadece evde olan değildir. *Pervîn'e göre eğer İranlı kadınlar, toplumda erkekler gibi uygun bir konuma sahip değillerse bu, kadının erkeğe göre daha az akıllı olduğundan değildir.*⁴²²:

زن نکوی، نه بانوی خانه تنها بود

طبيب بود و پرستار و شحنه و دربان

İyi kadın, sadece evin hanımı değildir

Tabip, bakıcı, hâkim ve koruyucu idi

Mesnevi;104/17

Kadın veya erkeğin bir olduğunu ve birlikte olduğunu farklı şekillerde zikreden Pervîn, aynı zamanda eğer bir üstünlük ve büyüklenme olacaksa bunun da nasıl olacağını belirtiyor. Bu tespitle yola çıkan Pervîn, *İran kadınlarının kötü durumda olmalarının nedeninin de cehalet olduğunu* söyler:

چه زن، چه مرد، کسی شد بزرگ و کامروا

که داشت میوه ای از باغ علم، در دامن

Kadın veya erkek; büyük ve arzusuna ulaşan odur ki

İlim bahçesinden, eteğinde olandır bir meyvesi

Mesnevi;104/21

پستی نسوان ایران، جمله از بی دانشی است

مرد یا زن، برتری و رتبت از دانستن است

İran kadınlarının düşüklüğü, tamamen bilgisizliktendir

Erkek veya kadının üstünlük ve derecesi bilmektedir

Mesnevi;161/06

⁴²² Gîvî ve Perhîzkârî, s. 218.

Kadın'ın sıfatları: *Sevgi ve şefkatin simgesi, Erkekten eksik olmaması, Eğitici ve yetiştirici olması, Hayatı erkekle paylaşması, En değerli varlığı çocuk sevgisi, Her işte çalışabilmesi, Cehaletten dolayı alçalmış olması, İlimle üstün olabileceği.*

2.3.3.8. Padişah (Pâdişâ, Pâdişâh, Şeh)

Padişah kelimesi, Pehlevice “Patihşay” veya “Patihşah”tan gelmektedir. “Ferman sahibi” demektir. Bu kelime eski Farçada “Peti Heşay Siye” veya “Peti Heşây”dır. Bu da “gücüyle idare eden” anlamına gelir. *Burhân-ı Kâtı*’ sözlüğünde ise “pâd ve şâh” kelimelerinden mürekkep isim olarak tanımlanır.

Şiirlerde “padişâh”, “şah”, “şehinşâh”, “sultan”, “melik” ve “husrev” gibi adlarla anılır. Özellikle medhiyelerde gerçek kişiliğiyle ele alınır. Mübalağa ile övülen pâdişâh, medhiyelerin en önde gelen kahramanlarından biri olur. Gazellerde padişahı bahsedildiğinde çoğunlukla sevgili kastedilmektedir. Bu durumda sevgili denen pâdişâhın kulları, ordusu, ülkesi, tâç, tahtı vs. vardır.⁴²³

Pervîn’in şiirlerinde ise güç, adalet, iktidar ve hâkim gibi anlamlarda kullanılır. Gücü temsil etmesi nedeniyle daha çok Hz. Süleyman ile birlikte kullanılır. Akıl, ilim ve ruh gibi üstün varlıklar için veya kendi bulunduğu alanda rahat ve hâkim olan pek çok somut varlıklar için benzetilen olur ve manevi üstünlük ile ilişkilendirilir. Ancak şair, sosyal içerikli şiirlerde gerçek anlamda padişahların halktan kopuk olmalarını işler ve onları eleştirir. Bu bağlamda özellikle “*Nûşirevan’a mektup*” ve “*Bîjen’in şikâyeti*” isimli şiirlerinde padişahların zulüm yapmalarına ve meşru olmayan mal biriktirmelerine değinir ve onları mazlumların ahlardan ve nefretlerinden sakındırır.⁴²⁴

Pervîn, şiirlerinde pek çok toplumsal olaya değinir. Bu olayları ifade için örnekler ve hikâyeler anlatır. Yine bu türden bir şiirinde yetimlerden bahsederken padişah ve yetim biri arasında geçen olayı aktarır. Padişahların güçlerinin, yetimlerin gözyaşlarından kaynaklandığını ve halkın malını yiyen bir padişahın aslında bir dilenci sayıldığını ifade ederek padişahları eleştirir:

آن پارسا که ده خرد و ملک، رهزن است

آن پادشا که مال رعیت خورد گداست

⁴²³ Pala, s. 368.

⁴²⁴ Müeyyid, s. 218.

Bina ve mülk alan zahit eşkiyadır
Halkın malını yiyen padişah dilencidir
 Mesnevi;15/06

Şair *padişahların insanları aldattıklarını* ve bu şekilde iyi görünürken aslında yetimlerin ve halkın haklarını gasp ettiklerini ve halkı öldürdüklerini söyler. Bunu ifade ederken padişahların bir kurt gibi olduklarını; ama çoban elbisesi giyerek ve ellerine birer asa alarak halk sürüsünü aldattıklarını söyler. Yani görünüşte çoban gibi iyi görünürken aslında kurt kadar tehlikeli ve aldatıcıdır:

ما را به رخت و چوب شبانی فریفته است
 این گرگ سالهاست که با گله آشناست
 آن پارسا که ده خرد و ملک، رهزن است
 آن پادشا که مال رعیت خورد گداست

Bizi çoban elbisesi ve asasıyla aldatmıştır
Bu kurt yıllardır bu sürüyle arkadaştır
Bina ve mülk alan zahit eşkiyadır
Halkın malını yiyen padişah dilencidir
 Mesnevi;15/05-06

از چه، شهان ملک ستانی کنند
 از چه، بیک کلبه ترا اکتفاست
Niçin şahlar mülk alır
Neden sana bir kulübe kâfidir
 Mesnevi;94/27

Pervîn, de yöneticilerin ve padişahların adaletle davranması gerektiğini söyler. Padişahlar, insanlara zulmetmemelidir. İnsanları, adaletle yönetmelidir. Eğer onlar insanlara zulmederlerse zulüm görenler, bu zalim padişahlardan nefret eder ve onlara beddua ederler. Şair, *idarecilerin asıl bu beddualardan korkması gerektiğini* söyler:

بترس ز اه ستمدیدگان، که در دل شب

نشسته اند که نفرین بپادشاه کنند

Kork zulüm görenlerin ahından ki gecenin kalbinde

Oturmuşlar lanet için padişaha

Mesnevi;151/15

Padişah'ın sıfatları: *Halkın malını yemesi, Aldatması, Kanaatsız olması, Zalim olması, Mazlumun bedduasını alması.*

Padişah'ın benzetildiği şeyler: *Kurt.*

2.3.3.9. Sâki (Sâkî)

“Su veya şarap veren kişi”. “Meclislerde dostlara şarap dağıtan güzel yüzlü köleler”dir.⁴²⁵ Divân şiirinde eğlence âleminin en önemli öğelerinden biri, “sâki”dir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Bazen sâkî, mutrib olarak da görev yapar. Bütün bu hâllerde sâkî mutlaka güzelliğiyle dikkat çeker.⁴²⁶ Sâki, pek çok şiirde memduhtur. Sâkiye yapılan medhiyeler öyle bir dereceye gelir ki sevgili ile aynı derecede olur. Sâkiler genellikle güzel yüzlü olarak bahsedilir. Sâki üzerine şairler o kadar fazla durmuştur ki bu konuda yazılan “sâkiname”ler vardır. En tanınmış *sâkinâmeler* Nîzami-yi Gencevî’ye ve Hâfız’a aittir.⁴²⁷

Tasavvuf edebiyatında çeşitli anlamlarda kullanılmış kelimelerdendir. Bazen “mutlak feyz dağıtan”, bazen “Kevser dağıtan” anlamında kullanılmıştır.⁴²⁸ Ayrıca “mürşid-i kâmil” anlamında kullanılır. Mürşid-i kâmil tasavvufa giren kişiye, ilahî aşk yolunda ilerlemesi için yol gösterir.⁴²⁹

Pervîn, “*Karabahtlı*” şiirinde annesini kaybeden küçük bir kızıdan bahseder. Bu şiirde küçük kız, annesini kaybetmenin acısıyla olaylara ve feleğe yüklenir. Pervîn, burada *bahtı, kötü bir sâkiye benzetir*. Sâkinin görevi aslında meclistekilere güzel bir şey sunmak iken bu yetim kıza hiç de iyi bir şey sunmamaktadır. Kız bahtın, kendisine bir kadeh uzattığını ama bu kadehin kanlı gözyaşıyla dolu olduğunu söyleyerek talih ve

⁴²⁵ Dihhudâ, “Sâki”, Erişim tarihi: 12 Nisan 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-14db55dc88694c37b2656cbe17c8c15c-fa.html>

⁴²⁶ Pala, s. 387.

⁴²⁷ “ساقی”, Erişim tarihi: 12 Nisan 2012, fa.wikipedia.org/wiki/ساقی

⁴²⁸ Seccadî, s. 397.

⁴²⁹ Artun, s. 191.

bahtın kendisine iyi davranmadığını, sadece kötülük yaptığını ifade eder. Burada sâkilerin herkese bir şey ikram etmesi özelliği ile felek ve bahtın herkese bir şey takdir edip ona sunması arasında ilişki kurulmuştur:

چه حکایت کنم از ساقی بخت

که چو خونابه درین ساغر کرد

Baht sâkisinden bahsedeyim ne diye

Kan doldurunca bu kadehin içine

Mesnevi;42/22

همه خون دل خلق است درین ساغر

که دهد ساقی دهرت چو می نوشین

Bu kadehtekinin hepsi, halkın kalp kanıdır

Zaman sâkisi, tatlı şarap gibi sana verir

Kaside;19/11

Sâkî'nin sıfatları: *Şarap sunması*.

Sâkî'ye benzetilen şeyler: *Baht, Zaman*.

Sâkî için kullanılan terkipler: *Sâkî-yi Baht, Sâkî-yi Dehr*.

2.3.3.10. Sâlik (Sâlik)

Sözlükte “yolcu” anlamına gelir.⁴³⁰ “Bir yola giren” ve “o yolda giden”; “bir tarikatın âdabını yerine getiren kişi”dir.⁴³¹ *Süluk ve yol katetmek için hangahlara giden ve şeyhe itaat halkasını boynuna bağlayan kişiye* “mürît” ve “sâlik” denilir.⁴³² “Allah’a doğru hareket eden ve hareket ettiği müddetçe başlangıç ve sonun arasında bulunan kimse”dir. Sâlik; “tasfiye yoluyla kesret mertebelerinden dönüş yoluna girmiş ve

⁴³⁰ DİB, “Sâlik”, Erişim tarihi: 15 Nisan 2012, <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlaroku.asp?id=1652&harf=S>

⁴³¹ Pala, s. 390.

⁴³² Zebihullah Safa, *Târih-i Edebiyat Der Îrân*, İntişârât-ı İbn-i Sîna, Tahran, 1342, III, s. 187 ; Hanlerî Kiyâ, s. 260.

ebediyetin tecellisi ile vahdet denizinde fani ve gark olmuş kimse”dir.⁴³³ Kısaca “Tasavvuf yolcusu” demektir.⁴³⁴

Sâlik, âşık için benzetilen olarak kullanılır. Daha çok onun seyr ü sülukde karşılaşmış olduğu güçlükler, tereddütler, edinmiş olduğu veya öyle saydığı veya edineceği manevi mertebeler itibariyle sözkonusu edilir.⁴³⁵

Sâlikin en büyük özelliği girdiği yoldan dönmemesi ve yürüdüğü yolda karşısına çıkan her zorluğa sabretmesidir. Sâlik, gerçeğin yolcusudur.⁴³⁶ Yani o, gerçeğe ve hakikate ulaşmak için çalışır. Onun hedefinde sadece ona ulaşmak vardır. Bu yolda karşılaştığı şeyler zor olsa da *yolundan vazgeçmez ve geri dönmez*. Sâlikin bu özelliğine dikkat çeken Pervîn, sâlikin attığı kolaylıkla ayaktan düşmediğini ve yolundan vazgeçmediğini belirtir:

سالک بهر قدم نغبت از پا

عاقل ز هر سخن نشود دلتنگ

Sâlik, her adımda düşmez ayaktan

Âkil, sıkılmaz her laftan

Kaside;22/12

Sâlik kişi, manevi yolda ilerlerken uyanık olmalıdır. Çünkü gittiği yolda onu pek çok tehlike beklemektedir. Bu nedenle gittiği yolu iyi görmelidir. Sâlik eğer maddi gözle yolunda ilerlerse hedefine ulaşamaz. Çünkü bu maddi göz, sadece dünyevi ve maddi şeyleri görür; manevi tehlikeleri ve doğru yolu göremez. O halde sâlik kişinin yolunu görecektir iyi bir göze ihtiyaç vardır. Bu göz ise marifet gözüdür. Şair, ilahî yolda ilerleyen her sâlik kişi için marifetin önemini şu şekilde ifade eder:

به چشم معرفت در راه بین آنگاه سالک شو

که خواب آلوده نتوان یافت عمر جاودانی را

Marifet gözüyle yola bak, sâlik ol o zaman

Çünkü ebedî ömrü bulamaz, uykul

Kaside;42/05

⁴³³ Seccadî, s. 398.

⁴³⁴ Muîn, II, s. 1806.

⁴³⁵ Tolasa, s. 69.

⁴³⁶ Pala, s. 390.

Sâlik kişi sadece Allah'ın yolunda ilahî rıza için çabalar ve hayatı bu doğrultuda devam eder. Sâlikin düşmanı olan şeytan ise sâliki Allah'ın yolundan uzaklaştırmaya çalışır. Bu nedenle onun *şeytanla bir ilişkisi ve yakınlığı olamaz*. Sâlik ve şeytan, Şair tarafından bu açıdan iki zıt olarak vurgulanır ve herkesin kendisine denk ve uygun bir arkadaş bulması gerektiği belirtilir:

سالکان را چه کار با دیوان

طوطیان را چه کار با مردار

Sâliklerin işi ne ki şeytanlarla

Papağanların işi ne ki leşlerle

Mesnevi;164/40

Sâlik'in sıfatları: *Yolundan dönmemesi, Marifetle ilerlemesi, Sebatlı olması, Şeytanla işinin olmaması.*

2.3.3.11. Sarhoş (Mest)

Sarhoş, içtiği şaraptan dolayı kendisinden geçen ve kendisini kaybeden kişidir. Fakat edebiyatta “mest” kelimesi, genellikle iki anlamda ele alınır: Ya dünyevi aşkın etkisiyle ve sevgilisini temaşa etmekle kendisinden geçen âşışın durumudur. Ya da tasavvufi anlamda, tarikat ehlinin ilahî aşkla kendisinden geçmesidir. İster dünyevi ve mecazi aşk olsun, ister ilahî ve hakiki aşk olsun ikisi de şiirlerde ortak kelimelerle geçerler. Bu nedenle mest kişi, bir âşık olabildiği gibi bir sâlik de olabilir.

Tasavvufi anlamda “mestlik, aşk tarafından bütün iç sıfatların alınması”dır. Kâmil ârifler, mutlak varlığın bâdesi ile sarhoş olmuş ve kendilerinden geçerek tamamen kendi varlıklarını unutmuşlardır. Büyük şairlerden Senâî'ye göre âşışın aşk şarabından sarhoş olması, onun bu dünyada edindiği manevi tecrübelerle işaret eder.⁴³⁷

Pervîn, bülbül ile karıncanın konuşmalarını aktarır. Bülbül, soğuk ve kış gibi kelimeleri duymak istemediğini söyler. Bu ifadeyi takip eden dizelerde bülbül, mest olan âşığa benzetilir ve sarhoş olan kişiye tövbeden bahsedilmemesini söyleyerek mest olan kişinin tövbeye yanaşmadığını ve duymak istemediğini belirtir. Burada *sarhoşların*

⁴³⁷ Nasrullah Pürcevadi, *Can Esintisi* (Çev. Hicabi Kırılancı), İstanbul 1998, s.385.

tövbeye yanaşmamaları özelliğinin vurgusu vardır. Ayrıca mest ve sarhoş kelimesi bülbül için benzetilen olarak kullanılmıştır:

گفت ز سرما و زمستان مگو

مسله ی توبه به مستان مگو

Soğuk ve kıştan bahsetme dedi

Töbve meselesini sarhoşlara söyleme dedi

Mesnevi;25/32

Nefse tabi olanlar ve hevâlarına uyanlar sarhoş sayılırlar. Nefsin peşinde kendisinden geçmiş olarak sarhoşça yaşayanların iyi bir şey yapmaları mümkün değildir. Çünkü akılları ve bilinçleri, yol gösterme özelliklerini kaybetmiştir. Nefsin yol gösterdiği ve efendilik yaptığı bir köle, asla iyi bir şey yapamaz. Devamlı kötülük yapar. Pervîn, nefis ve hevâ peşinde olanların nefsin kölesi konumunda olduklarını söylemek için sarhoşluğu bir köleye benzetir ve bulunduğu her yerde ondan sadece kötülüğün geleceğini zikreder:

هوی و حرص و مستی، خواجه تاشند

سیه کارند، در هر جا که باشند

Hevâ, hırs ve sarhoşluk hizmetkârdır

Nerede olsalar kötüdür

Mesnevi;71/19

Sarhoş'un sıfatları: *Tövbeyi sevmemesi, Kötü işler yapması.*

Sarhoş'un benzetildiği şeyler: *Köle, Fâsık.*

Sarhoş'a benzetilen şeyler: *Bülbül.*

2.3.3.12. Sevgili, Mâşûk (Mâşûke, Yâr, Dildâr, Bot)

Mâşuk, Arapçada, “sevgili” demektir. “Âşığın kendisine âşık olduğu ve kavuşmak istediği kimse”dir.⁴³⁸ Edebiyatta pek çok yönüyle ele alınan ve şiirlerde en çok

⁴³⁸ Seccadî, s. 309.

bahsedilen tiplemedir. Daha çok mecaz yoluyla hedef olarak görülen şeyler için benzetme aracı olarak kullanılır.

Divân şiirinde sevgili daima yüceltilir Âdeta ondan bahsetmenin gayesi de budur. Sevgili olmayan yer Cennet bile olsa değeri yoktur. Pervânenin mumu; kulun sultanı odur. “Can”dır, “tabip”tir, “serv”dir, “gül”dür, “gülistan”dır. Ay ve güneş, tıfl ve cüvân, âhû ve gevher, kible ve Kâ’be odur. Onun güzellik unsurlarının da sonu yoktur. Onda olan her şey güzeldir. Kısacası gerek tasavvufî, gerekse platonik anlamda; gerek gerçek, gerekse mecazi anlamda sevgili hakkında söylenilecek söz bitmez.⁴³⁹

Sevgilinin en belirgin özelliği zalim oluşudur. Katı gönüllüdür. Sevgilinin güzelliği ve saflığı, Hz. Yusuf’un özelliklerini taşır. Güzellik “büt” ve “Cennet hûrisi” gibi sıfatlar yanında “âfet”; belâ-yı hüsn” gibi isimlendirmeleri de alır. *Saçı, yüzü, yanağı, kaşı, dudağı, boyu, dişi ve hatı* gibi yönleriyle ele alınır.⁴⁴⁰

Tasavvufta sevgili; “Allah”tır. Aşk ise “ilahî aşk”tır.⁴⁴¹ Hakikî mâşuk âlemdeki bütün hareketlerin meydana getiricisi Hakk’ın zâtıdır. İrfanda da mâşuktan maksat Hak Teâlâ’dır.⁴⁴² Dinî inançlarımız ve buna bağlı olarak tasavvufî düşüncelerle sevgili, birçok beyitte Allah ile bütünleştirilmiş olarak karşımıza çıkar.⁴⁴³

Sevgili, âşık için hayattaki en önemli şeydir. Âşığın dünyadaki tek sermayesi ve ümidi, sevdiğidir. Âşığın hayata bağlayan tek bağ sevgilidir. Mâşuğun olmaması veya ölmesi demek, âşığın da ölmesi anlamına gelir. Bu nedenle seven kişi mâşuğu için hayatını feda etmekten çekinmez. Pervîn, bir şiirinde âşık ve mâşuk üzerinde durur. Bu ikiliyi, bülbül ile gülün şahsında anlatır. Bülbül ve gülün konuşmalarını aktarırken gül, bülbüle seslenerek şimdi güzel olduğu için kendisine böyle sevdalı olduğunu; ama yarın solduğunda başka bir güle gideceğini söyleyerek gerçek aşkın kalpte olması gerektiğini ve *sevenin mâşuku için ölebilmesi gerektiğini* söyler:

بهر معشوقه بمیرد عاشق

کار باید، سخن است این، سخن است

Âşık mâşuk için ölür

İş lazım, bu sözdür, sözdür

⁴³⁹ Pala, s. 402.

⁴⁴⁰ İsen, s. 320-323.

⁴⁴¹ Pala, s. 402 ; Üstüner, s. 115.

⁴⁴² Seccadî, s. 309.

⁴⁴³ M. Nejat Sefercioğlu, *Dîvan Şiirinde Çevre*, s. 8.

Mesnevi;51/08

Âşığın mahbubu olan güzel sevgilinin her uzvu, farklı bir şeye benzetilir. *Sevgilinin en etkili uzuvlarından biri de kaşı ve kirpiğidir.* Kaşın üzerinde durulan en mühim hususiyeti eğriliğidir. Üzerinde yapılan teşbih ve mecazların yarıdan fazlası bu özelliğe dayanmaktadır.⁴⁴⁴ Kaş bu özelliğiyle yaya benzetilir. Kirpik ise bu yaya konulan ve atılan ok gibidir. İşte güzel mâşuk, güzelliğinin etkisiyle âşığını bu yay ve ok ile vurur ve yaralar:

بتی، گر تیر ز ابروی کمان زد

ترا بر جامه و ما را بجان زد

Bir güzel, eğer yay gibi kaşından ok attı

Senin elbiseni, ama bizim canımızı vurdu

Mesnevi;64/29

Sevgili ve mâşuk tâbiri, sadece insanlar için kullanılmamaktadır. Varlıklardan birinin kendisine özlem duyduğu ve kavuşmak istediği şeyler için sevilen benzetmesi yapılır. Pervîn, ruhtan bahsettiği bir şiirinde ruha seslenerek beden kafesinden uçmasını; çünkü *sevgiliyle sohbet etmenin, sevgilinin zülüf kıvrımlarının çok güzel olduğunu* söyler. Bu ifadelerle şair, ruhun Allah'a kavuşmak istediğine ve bunun özlemi içinde olduğuna işaret eder:

تا بدانی صحبت یاران خوشست

گیر و دار زلف دلداران خوشست

Ta ki bilesin dostların güzeldir sohbeti

Mâşukların güzeldir zülüf kıvrımı

Mesnevi;73/12

Sevgili'nin sıfatları: *Uğrunda can verilmesi, Kaşları keman gibi, Kirpikleri ok gibi, Sohbeti güzel, Zülüfleri kıvrımlı.*

Sevgili'ye benzetilen şeyler: *Gül, Allah.*

Sevgili için kurulan terkipler: *Sohbet-i Yârân, Zulf-ı Dildâran.*

⁴⁴⁴ Tolasa, s. 185.

2.3.3.13. Yetim (Yetîm)

Yetim, “babası ölmüş olan çocuk” anlamındadır.⁴⁴⁵ Bunlara haksızlık etmek çok yerilmiştir. Yetimlere şiirde yer vermek, şairin ilahî emirlere bağlılığı ve sosyal sorunlara duyarlılığını gösterir. İslâm dini, yetimlerin yardımına koşulmasında büyük mükâfatlar olduğunu, onların rencide edilmesinde ya da herhangi bir haksızlığa maruz bırakılmasında ise büyük cezalar olduğunu bildirmektedir.

Pervîn pek çok şiirde olayları, dinî kavramlarla değerlendirir. Bu sosyal duyarlılık sebebiyle korumasız ve masum insanlara şiirlerinde çok yer verir ve bunların haklarını ihlal edenleri kınar. Bunların başında yetimler vardır. *Yetimlere haksızlık ise büyük bir günahdır*. Bazı insanlar hem başkalarına zulmeder, hem de âhiretteki nimetlere kavuşmaktan bahseder. Burada büyük bir çelişki vardır. Şair toplumda böyle insanların varlığından şikâyet eder ve yetimlere zarar verip, öldüren ve sonra da kalkıp Cennet bahçesini ve Tûba ağacını isteyenleri eleştirir:

خون یتیم در کشی و خواهی

باغ بهشت و سایه ی طوبی را

Yetimin kanını çekiyorsun ama istiyorsun

Cennet bahçesini ve Tûba'nın gölgesini

Kaside;07/37

Yetim'in sıfatları: *Zulmedilmesi*.

2.3.4. İnsanın Manevi Halleri

2.3.4.1. Aşk (Aşk)

Aşk, “iki kişi arasındaki duygusal yakınlıktan veya cinsel çekicilikten doğan tutkulu duygu”dur. “Kutsal kabul edilen simgesel bir varlığa veya yüceltilmiş bir ideale duyulan içten, derin sevgi, güçlü bağlılık duygusu”.⁴⁴⁶ *Aşk*, “sevmenin aşırı derecedeki hali”dir. Kişide tutku ve bağlılık yapacak seviyede olmasıdır. Aşk kalpte ortaya çıkan

⁴⁴⁵ Devrim, VI, s. 3538.

⁴⁴⁶ Devrim, I, s. 231.

ve seveni yakan bir ateştir.⁴⁴⁷ Aşk, “aşırı eğilim” olup “sevgi ve dostluğun aşırı olması” anlamındadır ve sevginin son temeli ve hayatın amacıdır.⁴⁴⁸

Klasik edebiyatta aşk, basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir. Maddî ve manevî aşk söz konusu olduğunda ağırlık, manevî aşka yönelir. Edebiyatta aşk, âşık ile mâşuk arasında daha çok âşığı ilgilendiren bir durumdur. Aşk, sevende haddinden fazla; sevilende ise yok denecek kadar azdır. Aşkın açtığı yaralar asla kapanmaz. Aşk ile üzüntü birlikte vardır.⁴⁴⁹ Aşk, âşığın gönlünde tecelli eder, yeri orasıdır.⁴⁵⁰ Âşk ile beraber genellikle “bûlbûl”, “gül”, “gönül”, “sâlik”, “derviş” gibi kelimeler dile getirilir.

Aşk bela denizi, ilahî cünun ve kalbin mâşuku ile vasıtasız olarak kaim olmasıdır.⁴⁵¹ Tasavvufî anlayışta aşk; *mecazi* ve *hakiki* olmak üzere ikiye ayrılır. Mecazi aşk, yaratılan varlıklara karşı duyulan sevgi; hakiki aşk ise kulun Allah’ı sevmesidir.⁴⁵² Tasavvufta aşk, âşık-mâşuk ikiliğini birliğe dönüştüren; âşığın nefsinin hakiki varlık olan Hakk’ın varlığında ifna eden bir kuvvettir.⁴⁵³ Tasavvuf anlayışına göre evrenin oluşmasına ve Allah’ın tecelli etmesine aşk sebep olmuştur. “Pîr-i Mugan”, “sâki”, “mürşid” adı verilen yol gösterenler müride ilahî aşka nasıl geçeceğini gösterirler.⁴⁵⁴ Sûfilere göre aşk, yaratılışın ilk sebebidir, Hakk’a ulaşmada ve Hakk’a bağlanmada tek vesiledir. Onlara göre gerçek aşk, canları bu dünyanın kirlerinden temizleyen bir maddedir.⁴⁵⁵

*Pervîn’in divanında sadece ilahî aşktan bahsedilir. Bu, dünyevi aşklardan uzak bir aşktır. Bu sebeple hiç bir yerde bir erkekle arkadaşlığın arzu edildiği bir şiir göremeyiz.*⁴⁵⁶ Pervîn’in şiirlerinde kadının “sevgili olma” makamı yoktur. Ne kadın başkasına âşık olur, ne de başkası kadına. Pervîn’in şiirinde aşk, anne ve çocuğunun aşkını; ahlak ve kemale âşık olmayı kapsar.⁴⁵⁷

Aşk, sevgili için beslenen şiddetli duygu olduğu için âşık kişi, bu aşkını kendisinden geçerek gösterir. Yani gerçek âşık gerekirse canını dahi verecek kadar

⁴⁴⁷ Seccadî, s. 49.

⁴⁴⁸ İhyâyî ve Kubrâ, s. 119-120.

⁴⁴⁹ Pala, s. 38-39.

⁴⁵⁰ Tolasa, s. 386.

⁴⁵¹ Seccadî, s. 49.

⁴⁵² Üstüner, s. 86 ; Pala, s. 38.

⁴⁵³ Tatçı, s. 311.

⁴⁵⁴ Artun, s. 179.

⁴⁵⁵ Mumtehin ve Muhammedî, s. 144.

⁴⁵⁶ Mumtehin ve Muhammedî, s. 144-145.

⁴⁵⁷ Seyyidırzâî, s. 103.

sever. Pervîn de aşkı bu sınır içerisinde “*candan geçmek*” olarak görür. Aşk, can feda etmekle ve kendinden geçmekle kendini beğenmeyi ve başıboşluğu ortadan kaldırır ve insanın yücelmesi için gereklidir.⁴⁵⁸ Pervîn aşktaki fedakârlığa dikkat çekmek için candan geçmenin en somut temsili olan Hz. İsmail’i örnek verir. Çünkü İsmail de Allah’ın emri karşısında canını vermeyi hiç tereddüt etmeden göze almıştı:

مترس از جانفشانی گر طریق عشق می پوئی

چو اسمعیل باید سر نهادن روز قربانی

Korkma can feda etmekten, yürüyorsan aşk yolunda

İsmail gibi baş koymalı kurbanlık gününde

Kaside;16/08

Aşkın simgesi olan nesnelerin başında gül ve bülbül vardır. Bülbül güle âşıktır. Pervîn bir şiirinde hakiki ve mecazi aşktan bahsederken bülbül ve gülü konuşturur. Çünkü onlar aşk için verilecek en önemli örneklerdir. Bu şiirde gül, bülbüle hitap ederek kendi güzelliğinin geçici olduğunu, gerçek aşkın kalpte bulunan bir şey olduğunu ve ağızda kalan bir aşkın sadece sözden ibaret olduğunu söyler. Yani *sevgi ve aşkın ancak kalbe inmesiyle bir anlamı ve etkisi olur*:

عشق آنست که در دل گنجد

سخن است آنکه همی بر دهن است

Aşk, kalbe yerleşendir

Söz, daima ağızda kalandır

Mesnevi;51/07

İnsanın içindeki duygular, bazen çok aşırı seviyede, bazen de düşük seviyede kendisini gösterir. Aşk duygusu ise diğer duygulara nazaran en şiddetli tezahür eden duygudur. Aşkın hâkim olduğu bir kalpte sakinlik kalmaz ve daima çalkantılar yaşanır. Aşk, bu farklı seviyelerdeki etkilerinden dolayı *fırtınalı bir denize* benzetilir. Çünkü aşk denizinde devamlı sevgili tarafından gelen fitne dalgaları söz konusudur:

ز بحر عشق، موج فتنه پیداست

⁴⁵⁸ Fahriislam, s. 89.

هر آن کو دم ز جانان زد، ز جان کاست

Aşk denizinden fitne dalgası çıkar

Cânandan her bahseden, candan kısar

Mesnevi;64/09

Aşk, hakikî ve mecazi olarak ikiye ayrılır. Mecazi aşk başlangıçta *muhabbet* ve *heves*; daha sonra *alaka* ve daha sonra da *vecd* ve *aşktır* ki bunların kaynağı mecazi sevgi ve hevâdır. Bu mecazi ve dünyevi aşklar, daha çok madde eksenslidir.⁴⁵⁹ Ancak ilahî aşk maneviyat merkezlidir ve bu aşka giren kişi için beden ve maddi cisim fark edilmez duruma gelir. Bu *ilahî aşk, kişinin her yanını sarar ve onu kendisinden geçirir*. Âşık, Hakk'ın aşkıyla maddi vücudundaki acıyı da duymaz ve hissetmez duruma gelir. Pervîn, "*Hak aşkı*" şiirinde birinin Hakk'ın aşkıyla yandığını ve bu nedenle elinin yanışını fark etmediğini söyler. Burada Allah aşkının kişiyi maddenin ötesine götürdüğünü ve maddi acıları algılamaz duruma getirdiği ifade edilir:

عشق حق، در من شرار افروخته است

من چه می دانم که دستم سوخته است

Hak aşkı, bana düşürmüş kıvılcımı

Nereden bileyim ben elimin yandığını

Mesnevi;99/25

Aşk, çok çeşitli duyguları, maceraları ve hedefleri kapsar. Bu farklı özellikleri nedeniyle Pervîn'in aşk için kullandığı bir başka benzetme ise *kitaptır*. Bu kitapta yazılanlar kişiden kişiye farklılık gösterir. Ama şaire göre aşk, tek yaprağı olan bir kitaptır. Bu kitabın bu tek yaprağında ise sadece Hak'tan bahsedilir. Çünkü aşk sadece Allah için beslenen duygudur. Bu nedenle aşk kitabında farklı konular ve kısımlar bulunmaz. O kitapta bir tek konu vardır. O da Allah'tır:

کتاب عشق را، جز یک ورق نیست

در آن هم، نکته ای جز نام حق نیست

Aşk kitabında birden başka sayfa yok

Onda da Hakk'ın adından başka nükte yok

⁴⁵⁹ Seccadî, s. 50.

Aşk'ın sıfatları: *Fedakârlık gerektirmesi, Kalpte bulunması, Fırtınalı olması, Yakıcı olması, Kişiyi kendinden geçirmesi, Sadece ilahî olması.*

Aşk'ın benzetildiği şeyler: *Deniz, Kitap.*

Aşk için kullanılan terkipler: *Bahr-ı Aşk, Aşk-ı Hak, Kitâb-ı Aşk.*

2.3.4.2. Bencillik, Gurur (Hodbînî, Hodperestî)

Farsça “kendi” (*Hod*) ve “görmek” (*Dîden*) fiilinin geniş zaman kökünden oluşan “hodbînî”, “dünya hayatında kendi menfaatinden başka kimseyi düşünmemek”, “dünyanın merkezine kendi hayatını yerleştirmek”, “menfaatine uymayan hiç bir şeyi güzel görmemek” anlamlarına gelir. Bu anlamıyla bencillik, ortak insani değerlerde ve özellikle İslam'da kötü bir davranış olarak tasvir edilmiştir. Cimrilik, mala düşkünlük, gurur, kibir ve kendini beğenme gibi huylar bu bencilliğin ürünüdür. Bencillik, *ben* merkezli bir hayat tasavvurudur.

Tasavvufta “Allah'ı görmeye engel olan kendini görmek” anlamına gelmektedir. Sülukun edeplerinden biri de kendini görmemektir.⁴⁶⁰ Yani ehl-i kalp olan kişi kendine asla bir hisse vermemeli; hatta kendisini unutmalıdır. Eğer kendine bir rol biçiyorsa ve kendi nefsinin hesabına katıyorsa o kişi bencil ve gururludur.

Pervîn'in şiirlerinde eleştirdiği pek çok kötü duygu ve davranışlardan biri de bencilliktir. Bencillik ve gurur, kişiyi büyüten bir davranış gibi algılansa da aslında alçaltan bir sıfattır. Bu nedenle şair, büyükenmeyi eleştirdiği bir şiirinde bencilliği, *alçak bir binaya* benzetir. Öyle alçak bir binadır ki normal bir binada olan asli şeyler dahi onda yoktur. Yani aslında çok nakıstır. Bu nedenle bu binanın ne kapısı; ne tavanı; ne de temeli ve tabanı vardır:

چون بنائی است پست، خود بینی

که نه اش پایه و نه بام و در است

Bencillik alçak bir bina gibi

Ki ne temeli var, ne damı, ne de kapısı

Mesnevi;22/25

⁴⁶⁰ Seccadî, s. 200.

Nefis ve hevâ yolunda gitmek şeytanın yolunda gitmektir. Nefsin istekleri, insana çok zarar verir ve bu zarardan ötürü hevâ, siyah kalpli bir şeytana benzer. Çünkü günahlar, kalbi karartır. Bu nedenle hevânın yolunda gitmek şeytana tabi olmaktır ve kötü bir şeydir. Fakat şeytana uymaktan daha kötü bir şey vardır ki o da insanın kendini öne çıkarması ve bencillik yapmasıdır. Pervîn, kibirlenmenin ve bencilliğin en kötü şey olduğunu anlatırken kendisine hitap ederek bencilliğin *şeytana tabi olmaktan daha kötü* olduğunu söyler:

هوای نفس چو دیویست تیره دل، پروین

بتر ز دیو پرستی است، خودپرستیدن

Pervîn! Nefsin hevâsı, siyah kalpli bir şeytan gibidir

Nefse tapmak, şeytana tapmaktan daha kötüdür

Mesnevi;63/19

Bazı insanlar bencillikle ve gururla tanınmıştır. Bencilliği, gurur ve kibri ile tanınan böyle isimlerden biri de Nemrut'tur. Çünkü *Nemrut, büyüklenip ilahlık dava edecek duruma gelmişti*. Allah ise onun bu gururuna karşılık küçük bir sivrisineği ona musallat edip onun sonunu getirmişti. Şair, Allah'ın kudretine değinmek için kendini beğenmiş ve bu şekilde büyüklenmiş biri olan Nemrut'u öldürmek üzere sivrisineğin gönderilmesinden bahseder. Şair ayrıca burada bencil anlamındaki "*hodbîn*" kelimesini "*göz*" kelimesiyle kullanarak bencilliğin kaynağı olan gözün sadece kendini görmesi noktasına vurguda bulunur:

پشه ای را حکم فرمود، که خیز

خاکش اندر دیده ی خودبین بریز

Bir sivrisineğe emretti kalk diye

Toprak dök bencilin gözüne

Mesnevi;141/59

Bencillik'in sıfatları: *Temelsiz, Alçak, Şeytana uymaktan daha kötü, Nemrut'un sıfatı*.

Bencillik'in benzetildiği şeyler: *Temelsiz bina*.

Bencillik için kullanılan terkipler: *Dîde-i Hodbîn*.

2.3.4.3. Fakirlik (Fakr)

Arapça, “fakirlik”, “yoksulluk”, “ihtiyaçlılık” gibi mânâları ifade eder.

Edebiyatta genellikle tasavvufi anlamlarda kullanılır. Fakirlik tasavvufta âriflerin makamlarından biridir.⁴⁶¹ “Mevhum varlığı yok etmek ve ondan sıyrılmak”tır. Böylece fenâ fi’llah’a mazhar olunur. Yani “kendinden geçmek” ve “kendini Allah’ta yok etmek”tir.⁴⁶² Tanrı’dan başka hiçbir şeye muhtaç olmamak. Hiçbir şeye sahip olmayan sâlik, Allah’ta fani olur.⁴⁶³

Pervîn’in sosyal sorunlara olan duyarlılığı nedeniyle divanında işlenen fakirlik konusu gerçek hayattaki sorunların bir parçasıdır. Pervîn’in divanının tamamında mevcut siyasetle yaralanmış toplumun, ekonomik ve kültürel fakirliği hâkimdir.⁴⁶⁴ Fakat Pervîn’in en büyük özelliği her işlediği konuda hem gerçek olaylara ve sorunlara yer vermek; hem de ilahî takdir boyutunu, kanaat etmeyi, sabretmeyi, çabalamayı, dikkatli olmayı ve nefse uymamayı da hatırlatmaktır.

Fakirlik, insanın hayattan zevk almasına ve hayata gülmesine engel olur. Çünkü dünyadaki ihtiyaçlarını temin edemeyen ve başkalarına muhtaç olan fakir kişi, bundan hem maddi ve bedenî açıdan, hem de manevi ve uhrevi açıdan etkilenir. Fakirlik ve açlıktan halsiz düşen beden, yorulup hasta düşerken ruh da manevi açıdan güçsüzleşir ve ölür. “İncinmiş ruh” şiirinde fakirliği “bela” olarak isimlendiren ve bir fakirin yaşadıklarını anlatan şair onun, fakirliğin etkisiyle ölümü ister duruma geldiğini belirtir. Ancak bununla birlikte ikinci bir kişiyi de konuşturarak işin kader ve sabır boyutunu; elde olan nimetleri nazara vererek ona teselli verir:

بلای فقر، تنم خسته کرد و روح بکشت

بمرگ قانعم، آن نیز رایگانی نیست

Fakirlik belası hasta etti bedenimi ve öldürdü ruhu

Razıyım ölüme, o dahi bedava değil

Mesnevi;74/02

⁴⁶¹ Seccadî, s. 149.

⁴⁶² Pala, s. 146-147.

⁴⁶³ Artun, s. 178.

⁴⁶⁴ Ceddî, s. 101.

Fakirlik genel olarak sorun gibi algılanır ve istenilmez. Çünkü fakir kişi başkalarından niyaza muhtaç olur ve zenginlerin kapısına gider. Ancak her şeyi takdir eden Allah olduğu için fakirlik de zenginlik de ondandır ve ilahî nokta dikkate alınırsa fakirlik dahi Allah'ın vergisidir ve kul için gizli bazı hikmetleri içinde barındırır. Bu nedenle eğer ilahî takdir ve hikmet boyutu düşünülürse fakirlik dahi *bir devlet ve nimet* sayılabilir:

هر بلائی کز تو آید، رحمتی است

هر که را فقری دهی، آن دولتی است

Senden gelen her bela, bir rahmettir

Her kime fakirlik versen o bir devlettir

Mesnevi;125/37

Fakirlik'in sıfatları: *Bela sayılması, Beden ve ruha zarar vermesi, Nimet sayılması.*

Fakirlik için kullanılan terkipler: *Belâ-yı Fakr.*

2.3.4.4. Hırs (Hırs, Âz)

Hırs, “bir şeyi elde etmek, başarmak için duyulan sonsuz, aşırı tutku”.⁴⁶⁵ “Öfke”, “kızgınlık”, “azgınlık”, “sonu gelmeyen arzu ve istek”, “aç gözlülük”, “bir şeye aşırı düşkünlük”, “tutku”, “şiddetle ve ısrarla bir şeyin üstüne düşme”.⁴⁶⁶

Riyazet ehline göre “bir şeyi istemek” ve “onu elde etmek için çalışmak” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hem olumlu hem de olumsuz anlamları içinde barındırır.⁴⁶⁷

Hırsın insana pek çok açıdan zarar verdiği dinî kaynaklarda detaylı olarak anlatılır. Hırs bu zararları nedeniyle pek çok zararlı ve tehlikeli şeye benzetilir. Pervîn de hırsın insana verdiği zararları nazara vermek için hırsı *öldürücü bir kılıca* benzetir. İnsan hırs gösterdikçe aslında bu kılıç tarafından vurulmakta ve manen ölmektedir. Şair, insanın hırs ile yüzlerce kez öldürüldüğünü ve bu ani ölümlerin sorumlusunun da insanın kendisi olduğunu söyler:

⁴⁶⁵ Devrim, III, s. 1384.

⁴⁶⁶ Akay, s. 183.

⁴⁶⁷ Seccadî, s. 195.

ز تیغ حرص، جان هر لحظه ای صد بار می میرد

تو علت گشته ای این مرگهای ناگهانی را

Hırs kılıcıyla can, her an ölür yüz kere

Sen sebep olmuşsun bu ani ölümlere

Kaside;42/30

Nefis ve şeytan, çoğu zaman *kurda* benzetilir. Çünkü kurt, hayvanları sinsice sürüden çalıp götürür. Hırs da şeytanın insanları aldatmak için kullandığı bir yoldur. Hırs sahibi bir şeylere sahiplik yaptığını ve onları korumaya çalıştığını zanneder. Ancak farkında olmadan aslında elindekileri yok etmektedir. Sürüyü kurda karşı koruyan çobandır. Ama eğer kurt, çoban kılığına girmişse bu durumda sürüyü korumak mümkün değildir. Şair, buradan yola çıkarak hırsı çoban kılığına giren kurda benzeter:

شبان آزار با گله ی پرهیز انسی نیست

بگرگی ناگهان خواهد بدل کردن شبانی را

Hırs çobanı, perhiz sürüsünü tanımaz

Çobanı bir kurtla değiştirecek aniden

Kaside;42/21

Hırs, insanın çoğu zaman engelleyemediği ve kontrolünü elinden kaçırdığı tehlikeli bir şeydir. Bu nedenle hırsın kontrol edilmesi söz konusudur. Kontrol etme veya dizginleme açısından hırs bir *at* gibi düşünülür. Çünkü atlar için önemli olan şey dizginini iyi tutmak, gemini takmak ve ona hâkim olmaktır. Yoksa kontrol edilmediği için insanın başına istenmeyen tehlikeler gelebilir. Pervîn, anne kuşun yavrusuna nasihatlerini aktarırken pek çok kişinin hırs atının kontrolünü kaçırdığını ve hırs atının dizginsiz ve gemsiz olduğunu söyler:

بسیار کس، ز پای در آورد اسب آزار

آن را مگر نبود، لگام و دهانه ای

Hırs atı, ayaktan düşürdü çoğu kişiyi

Yoksa yok muydu onun yular ve dizgini

Mesnevi;119/16

Pervîn'in hırsı benzettiği şeylerden biri de çöldür. Çünkü çölün öldürücü kuraklığıyla karşı karşıya kalan kişinin hayatta kalması zordur. Orada ne yiyecek, ne de içecek vardır. Şeytan insanı o tehlikeli yere, yani *hırs çölüne* çekmek için bazı şeyleri yem olarak kullanır. İnsanlar güzel görünen bu yemlerin peşine hırsla düşerler ve bunların peşine düştükçe o tehlikeli hırs çölünden kurtuluş da zorlaşır. Şair, bu açıdan temiz kalpli insanların bir güvercin gibi sarhoşça uçtuğunu ve önlerindeki yemlere aldanıp hırs çölüne gittiklerini söyleyerek uyarıda bulunur:

سر مست، ای کبوترک ساده دل، میر

در تیه آز، راه تو دانه می زند

Temiz kalpli güvercin! Sarhoşça uçma

Hırs çölünde dane atarlar yoluna

Mukattaa;01/09

Hırs'ın sıfatları: *Aldatıcı, Dizginlenmesi zor.*

Hırs'ın benzetildiği şeyler: *Kılıç, Kurt, Çöl.*

Hırs için kullanılan terkipler: *Şeban-ı Âz, Tîğ-i Hırs, Tîh-i Âz.*

2.3.4.5. Züht (Zuhd)

Arapça, “yüz çevirmek”,⁴⁶⁸ “âhirete yönelmek için dünyadan el etek çekmek”.⁴⁶⁹ Fakat kendisinden yüz çevrilen şey hakkında ihtilaf vardır. Bazıları bunun, dinar ve dirhem olduğunu söylerken bazıları kuvvet, yemek ve içmek olduğunu söyler. Züht, rağbetin zıddıdır. Zahit, “ölümle kendisinden ayrılacak yeme, içme, mesken, mal ve makam gibi dünya nimetlerine rağbet etmeyen kimse”dir.⁴⁷⁰

Tasavvufta çok önemli olan züht, Pervîn için de gerçek anlamıyla, iyi bir niyetle ve gösterişten uzak olduğu zaman bir anlam ifade eder. Pervîn bazı nükteleri sıraladığı “*Birkaç nükte*” isimli şiirinde zühtün tarifini yapar ve zühdün elbise temizliği olmadığını, *kişinin niyetinin temiz olması* gerektiğini söyleyerek günahlarla kirlenen kişinin, maddi ve dış temizlikle bir yere varamayacağını ifade eder. Yani züht; zahiri temizlik değil, niyet temizliğidir:

⁴⁶⁸ Cebecioğlu, s. 734.

⁴⁶⁹ Uludağ, 2012. s. 397.

⁴⁷⁰ Seccadî, s. 526-528.

زهد با نیت پاک است، نه با جامه ی پاک

ای بس آلوده، که پاکیزه ردائی دارد

Züht, temiz niyetledir, temiz elbiseyle değil

Ey çok kirlenmiş; temiz cübbesi olan

Mesnevi;156/02

Züht'ün sıfatları: *Temiz niyetle olması.*

2.3.5. Günlük Hayatta Kullanılan Araçlar

2.3.5.1. Ayna (Âyine)

Nizâmî-yi Gencevi'nin *İskendernâme* ve Firdevsi'nin *Şahnâme*'sinde aynanın İskender tarafından yapıldığı söylenir. İran mitolojisine göre Nevrûz'un ilk gününde insanın ortaya çıktığına inanılır ve aynanın bunu simgelediği inanişından hareketle Nevrûz sofrasına ayna da koyulur.⁴⁷¹

Aynanın edebiyatta kullanılış sebeplerinin başında bir süs malzemesi oluşu gelir. Güzeller, aynaya bakarak kendi güzelliklerinin farkına varırlar ve ona bakarak süslenirler.⁴⁷² Ayna, karşıyı gösteren bir araç olduğu için aydınlık, parlak, lekesiz ve passız olması onun iyi göstermesi demektir. Bu özelliği ile ayna, çoğunlukla kalp için kullanılır. Yine aynanın iki yüzü vardır. Bir yüzü aydınlık, parlak ve yansıtıcı iken diğer yüzü koyu, siyah ve kirlidir. Bu nedenle iyi ve kötü şeylerin kıyasında bu iki yüz, benzetilen olarak kullanılır.

Tasavvufta her şey zıddı ile kaim olduğu için *Vücûd-ı Mutlak*'ın zıddı olan *adem-i mutlak*, bir ayna olarak düşünülür.⁴⁷³ Bâtın ehlinin sözlerinde bu kelimedden maksat, kâmil insanın kalbidir. Zira böyle bir insanın kalbi ilahî zatın, sıfatların ve isimlerin tam olarak yansıtıcısıdır.⁴⁷⁴ İslam tasavvufu'nda ayna şeffaflık, bağlılık ve temizlik gibi özellikleri simgeler.⁴⁷⁵

⁴⁷¹ Nimet Yıldırım, s. 112.

⁴⁷² Pala, s. 47.

⁴⁷³ Pala, s. 47.

⁴⁷⁴ Seccadî, s. 54.

⁴⁷⁵ Nimet Yıldırım, s. 113.

Pervîn'in divanında ayna benzetmesi çoğunlukla gönül ve kalp gibi iç âlemi simgeleyen kelimeler için kullanılır. *Kalp, asıl itibariyle temiz ve parlak bir ayna gibidir*. İnsan dünyada nefsin isteklerine aldanıp günah işledikçe bu parlak ayna kirlenir. Çünkü kalp de manevi günah kirleriyle kirlenip pas tutunca iyi işlemez, ilahî tecellileri yansıtmaz ve manevi vazifesini yapamaz duruma gelir. Bu nedenle şair bu kalbin paslarının devamlı silinmesi gerektiğini söyler:

دل پاک آینه ی روی خداست

این چنین آینه زنگار نداشت

Temiz gönül, Allah'ın yüzünün aynası

Böyle bir aynanın yoktu pası

Kaside;31/23

آینه ی تست دل تابناک

بستر از این آینه زنگار را

Aynandır senin parlak kalbin

Temizle bu pası aynadan

Kaside;33/13

ریخت ز چشم آب و بسر خاک کرد

گرد ز آئینه ی دل، پاک کرد

Gözünden yaş döktü ve başına toprak saçtı

Gönül aynasından tozu temizledi

Mesnevi;77/16

من که هر رنگ شستم، از چه گرفت

روشن آئینه ی دلم زنگار

Her şekilde yıkadım ben, peki neden tuttu

Parlak gönül aynam, pas

Mesnevi;164/19

Divanda üzerinde çok durulan imgelerden olan can, Pervîn'e göre ebedî âlem için yaratılmıştır. Dünyanın basit, nefsi ve maddi ihtiyaçları için yaratılmamıştır. Nefse aldanan insanlar, maddeyi ön plana çıkarır; dış görünüşü önemserler ve üstünlüğü bunda görürler. Bunun için canı, bedene feda ederler ve beden için harcarlar. Fakat Pervîn üstünlüğün, renk ve koku gibi maddi yüz güzelliği olmadığını; çünkü *can aynasının maddi yüz güzelliği için yaratılmadığını* söyler. Burada şair, aynayı can için benzetilen olarak kullanır ve can gibi yüce bir varlığın maddi beden için yaratılmadığına vurguda bulunur:

برتری تنها برنگ و بوی نیست

آینه ی جان از برای روی نیست

Üstünlük sadece renk ve kokuyla değil

Can aynası yüz için değil

Mesnevi;73/29

Ayna'nın sıfatları: *Temizlenmesi gerektiği, Pas tutması, Yüz için kullanılması.*

Ayna'ya benzetilen şeyler: *Kalp, Can.*

Ayna için kullanılan terkipler: *Âyine-i Dil, Âyine-i rû-yı Hudâ, Âyine-i Cân.*

2.3.5.2. Kadeh (Câm)

İçki içmek için kullanılan, silindir veya ters koni biçiminde cam veya kristal kap.⁴⁷⁶ Gümüş, altın, cam vb. maddelerden yapılmış “içki kadehi” anlamındaki “câm”, Fars edebiyatı ve Türk Divan şiirinde en çok kullanılan sözcüklerdendir. Yapıldığı maddeyi ve rengini ifade eden kelimelerle birlikte kullanılır.⁴⁷⁷ Bu bağlamda “altın”, “yakut”, “la'l” ve “ateş” gibi kelimelerle kullanılır. “Yakut”, “lâ'l ve “lâle” gibi kelimelerle anıldığında içindeki şarabın *kırmızı rengi* kastedilir.

Kadeh, sevgilinin dudağıdır. Bu nedenle dudak renginde görünür. Ayrıca bûse, en az bir şarap kadar insanı kendinden geçirir, sarhoş eder. Kadeh aynı zamanda bir gonca veya gül, bazen de lâledir. Çünkü lâle, renk ve şekil yönünden ona çok benzer. Kadeh, zaman zaman “göz” olarak karşımıza çıkar.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Devrim, III, s. 1651.

⁴⁷⁷ Nimet Yıldırım, s. 188-189.

⁴⁷⁸ Pala, s. 82 ; İsen, s. 322.

Kadeh, tasavvufi anlamda “sâlik ve ârifin marifet ile dolu olan kalbi”dir. Cam’dan maksat *beden*, bâdeden maksat ise *tasfiyedir* demişlerdir. Kâmil ârif, ilahî bâde kadehinden içer ve tevhid ile mest olur.⁴⁷⁹ Yine içinde “gayb nurlarının temaşa edildiği şey”, “sülûk halindeki sâlik mest eden vahdet şarabının kadehi”dir.⁴⁸⁰

Kadeh, içindeki şarapla özdeşleşmiş bir imgedir. Kadeh demek aynı zamanda şarap demektir. Şarap ise içenlerin sarhoş olmasına ve kendinden geçmesine sebep olur. İnsanı sarhoş etmesi pek çok kötü şeye sebep olduğu için bu kötü şeyleri yapan konumundadır. Bu açıdan şarap felaketlerin başı olarak bilinir. Bu anlamdan yola çıkan Pervîn, kötü olaylar ve acı durumlar için kadeh kelimesini *fitne* anlamında kullanır ve kötü olayları yaşamayı fitne kadehinden şarap içme şeklinde ifade eder:

ز جام فتنه، هر تلخی چشیدیم

همان شربت به بدخواهان چشانیدیم

Fitne kadehinden her acıyı tattık

Aynı şerbeti kötülere tattırdık

Mesnevi;57/05

İran edebiyatında kadeh özellikle hükümdar Cemşîd ile anılır. Çünkü Padişah Cemşîd’e ait sihirli ve tüm dünyayı gösterdiği söylenen bir kadeh vardır. Kadeh, bu özelliği nedeniyle *Câm-ı Cihânbin* olarak anılır. Rivayetlere göre Cemşîd dünyadaki gelişmeleri bu kadehten izlerdi. Pervîn bir şiirinde dünyadaki olayların gizemli olduğunu; ancak akıl gözüyle bakınca sırların görülebileceğini anlatır ve Cemşîd’in bu meşhur kadehini olayların arkasındaki gizemi kendi gözüyle göremediği için yaptırdığını söyler:

جمشید ساخت جام جهان بین از آنسبب

ککه نبود ازین که جهان جام خودنماست

Cemşid, dünya gören kadehi o sebeple yaptı

Çünkü bilmezdi ki dünya, kendini gösteren bir kadehti

Kaside;37/20

⁴⁷⁹ Seccadî, s. 79 ; Artun, s. 179.

⁴⁸⁰ Üstüner, s. 251-252.

Kadeh, şarap içmek için kullanılır. Kadehin içindeki şarap, içen şahıs için ne kadar önemli ise içmeye araçlık yapan kadeh de o kadar önemlidir. Bu nedenle edebiyatta önemli bir şey şarap şeklinde düşünülünce onu önemli şeyi elde etmeye sebep olan başka bir şey de kadehe benzetilir. Bu noktadan marifet ve ilme değinen Pervîn marifet şarabının ancak *ilim kadehinden* içilebileceğini söyler. Yani marifetin ilimle elde edilebileceğine vurgu yapar:

پروین، شراب معرفت از جام علم نوش

ترسم که دیر گردد و خالی کنند جام

Pervîn, ilim kadehinden iç marifet şarabını

Korkarım geç olur ve boşaltırlar kadehi

Kaside;38/21

ز جام علم می صاف زیرکان خوردند

هر آنکه خامش بنشست گشت درد آشام

İlim kadehinden saf şarabı zekiler içti

Sessiz oturanlarsa dert içti

Kaside;39/21

Kadeh'in sıfatları: *Kötü şeylere sebep olması, Cemşid'e ait olması, Dünyayı göstermesi.*

Kadeh'e benzetilen şeyler: *Fitne, İlim.*

Kadeh için kullanılan terkipler: *Câm-ı Fitne, Câm-ı Cihânân, Câm-ı İlm.*

2.3.5.3. Kılıç, Hançer (Şemşîr)

Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten savaş âletidir. Öldürücü ve tehlikelidir. Bu açıdan insan üzerinde olumsuz etki yapan ve insanı manen yaralayan şeyler kılıca benzetilir. Edebiyatta *sevgilinin kirpiği, kaşı, cevr ve cefası*, kılıca benzetilir. Çünkü bunların âşık üzerinde bıraktığı etki kılıç darbesi gibi kalıcı ve yaralayıcıdır.

Şair, zamanla ilgili kavramları, insan ömrünü bitirmesi ve insanın dünya hayatını sonlandırmak üzere yaralaması nedeniyle kılıca benzetir. Çünkü dünyada her geçen

zaman, insanı ölüme yaklaşmakta olduğu için bir nevi yaralamaktadır. Yani insana takdir edilen süre bitince insan bu dünyadan ayrılmaktadır. Bu nedenle şair bir beyitte insanın zamanın bir parçası olan *ay* ve *yılın* eliyle öldürüldüğünü söyler. Aynı beytin ikinci dizesinde İran aylarından olan ve kışa denk gelen *Dey* ve *Aban*'i⁴⁸¹ zikrederek zamanın öldürme özelliğini pekiştirir:

عاقبت کشته ی شمشیر مه و سالی

آخر کار شکار دی و آبانی

Nihayette ay ve yılın maktülüsün

Sonunda Diy ve Aban'ın avısın

Kaside;04/50

آنچنان رو، که غفلت نکشند

خنجر روزگار، خون پالاست

Öyle yürü ki gafılce öldürmesinler seni

Kanlıdır zamanın hançeri

Mesnevi;117/09

Kılıç öldürücü olmasıyla tehlikeli şeyler için kullanılır. Pervîn'in tehlikeli ve öldürücü nesneler için kullandığı imgeler, genellikle manevi ve uhrevi açıdan insanı tehdit eden şeylerdir. İnsanın âhiretini tehlikeye atan ve insanı manen öldüren şeylerin başında *nefis* gelir. Nefsin tehlikesine vurguda bulunan şair, onu öldürücü bir kılıca benzetir ve dünyada meydanlarda yenilmeyen birinin nefsin kılıcıyla manen düşüp yenilmesinin dikkate değer olduğunu söyler:

درافتادی چو با شمشیر نفس و در نیفتادی

بمیدانها توانی کار بست این پهلوانی را

Nefsin kılıcıyla düşersen ama meydanlarda

Düşmezsen, iş bitiren değilsin bu pehlivanlıkla

Kaside;42/39

⁴⁸¹ İran takviminin 10 ve 8. ayları olup kış mevsimine denk gelirler.

Kılıç ve Hançer'in sıfatları: *Öldürücü olması.*

Kılıç ve Hançer'e benzetilen şeyler: *Zaman, Nefis.*

Kılıç ve Hançer için kullanılan terkipler: *Şemşîr-i Meh, Hancer-i Rûzegâr, Şemşîr-i Nefs.*

2.3.5.4. Misk, Anber (Moşk, Anber)

Bir çeşit yabani ceylanın erkek cinsinin göbeğindeki güzel kokulu bir parçadır. Buna “nâfe” de denir. Misk bu hayvanın göbeğinin etrafındaki kandan meydana gelir. “Hıtâ” ve “Hoten” diyarına mahsustur.⁴⁸² Ceylan dışında bazı başka hayvanlarda da bulunur. Asya’da bir tür keçiden elde edilen misk, en çok kullanılan türdür. Rengi siyahtır. Edebiyatta siyah rengi ve güzel kokusu ile bahsedilir. Sevgilinin beni, kaşı, saçı ile miskin rengi arasında bir bağ kurulur. Sevgilinin saçı misk gibi kokar. “Tatar miski”, en meşhur olan ve şiirlerde bahsedilen misktir.

Misk, maddi güzellik için kullanılan bir maddedir. Bu nedenle vücuda ve elbiseye sürülmesiyle ve âşığı etkilemesiyle işlenir. Şair, bir beyitte toplumsal bir gerçekliğe dikkat çekerek insanların kendi maneviyatlarına yönelik bir şey yapmadığını, sadece dış görünüşlerine ve bedenî güzelliklerine dikkat ettiklerini söyler. Yani Pervîn’e göre insan; kendi iç dünyasını ve maneviyatını temsil eden ruha gereken ilgiyi göstermiyor; ruhunu kötü amellerle kirletiyor. Ancak diğer taraftan güzel görünmek için elbiselerine güzel kokular ve miskler sürüyor:

دامن روح ز کردار بد آلودی

جامه را گاه زدی مشک و گهی عنبر

Ruhun eteğini kötü fiille kirlettin

Elbiseye bazen misk bazen de anber sürdün

Kaside;24/17

Misk, genellikle Tatar memleketi ile meşhur olmuştur. Çünkü oradaki miskin diğer yerlerdeki misklerden çok daha güzel olduğu kabul edilir. Bu nedenle şiirlerde “misk” ve “Tatar” birlikte kullanılan kelimelerdendir. *Tatar kokusu*, bu özelliğiyle güzel

⁴⁸² Ömer Ferit Kam, (Haz. Halil Çeltik), *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Asar-ı Edebiye Tedkikâtı)*, Ankara 2008, s. 176.

kokular için örnek gösterilir. Pervîn, bu bağlamda kendini unutup başkasının hatalarını gören insanları eleştirmek için soğan ve sarımsağı örnek verir. Şiirde soğan, kendisini kötü kokusundan dolayı eleştiren sarımsağa cevaben sarımsağın kendi kokusunu Tatar kokusu gibi güzel zannettiğini söyler. Yani Tatar miski, güzel koku için örnek olarak verilmektedir:

يا كه همبوی مشک تاتاری

يا ز ازهار باغ مینوئی

Ya Tatar miskiyle aynı kokudasın

Ya Cennet bahçesinin çiçeklerindensin

Mesnevi;157/05

زمانه گشت چو عطار و خون هر سگ و خوک

فروخت بر همه و گفت مشک تاتاریست

Zamane attar oldu, her köpeğin ve domuzun kanını

Sattı herkese ve dedi Tatar miski

Kaside;03/19

Misk'in sıfatları: *Güzelleştirici ve çekici yapması, Tatar ülkesi ile bilinmesi.*

Misk için kullanılan terkipler: *Moşk-i Tatar.*

2.3.5.5. Mum (Şem')

Çok eski zamanlardan beri kullanılan bir aydınlatma aracıdır. Loş ve hafif ışıyla, içindeki fitiliyle, eriyen yapısıyla ve yakıcı olmasıyla bilinir.

Mum, Fars şiirinde en çok kullanılan öğelerdendir. Mum, pervanelerin etrafında döndüğü ve sonunda kendilerini içine attıkları bir ateştir.⁴⁸³ Şark edebiyatında pervane, mumun yani ışığın âşığıdır. Mum; aşk ve sevgi şiirlerinde sevgili için kullanılır ve âşık konumunda olan kelebek (*pervane*) ile beraber sözedilir. Çünkü kelebekler, daima mum ışığının etrafında uçarlar ve bu durum kelebeğin mumu sevmesi olarak yorumlanır.

⁴⁸³ Üstüner, s. 314.

Âşık, pervane olunca sevgili veya sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Âşık, aşk ateşiyle yanarken mum gibi erir.⁴⁸⁴ Bu itibarla şem', zalim sevgili timsali olarak kabul edilmiştir.⁴⁸⁵

Mum, yanışı ve ışık kaynağı olması ile faydalı ve iyi şeyler için de kullanılır. Erimesi özelliğiyle değerli şeylerin tükenmesi için benzetilendir.

Tasavvufta "sâliklerin kalbini yakan ilahî nurun yansıması" olarak kullanılır. "Şuhud sahibinin kalbinde yanan ve onu aydınlatan bir nur"dur. Şem-i ilahî ise *Kur'ân-ı Kerim*'dir.⁴⁸⁶ Sûfinin kalbi, kelebek gibi bu nurla yanmak ister. Sûfi, aşkın yakıcı alevine mübtelâ olur, bu ibtilâyâ devam eder, sonunda varlığı aşk ateşiyle aynîleşir, nihayet kendisi alev alev yanan bir ateş olur. Semâ'daki dönüş, pervanenin mum alevi etrafındaki dönüşünü sembolleştirir, gökte de aynı yanış, aynı ateş söz konusudur.⁴⁸⁷

Şair Pervîn, mumun erime özelliğiyle zamanın tükenme özelliği arasında bir benzetmeye gider. Çünkü mumun yavaş yavaş erimesi ile zamanın günden güne azalması birbirine benzer. İkisi de azar azar tükenmektedir. Zaman, çok iyi kullanılması gereken bir varlıktır. Boşa harcanmamalıdır. Mum da aynı şekilde sadece gecenin karanlığını aydınlatmak için kullanılmalı; gündüz yakarak boşuna tüketilmemelidir. Yani mum, gündüz yakılmayacak kadar, vakit de boşa harcanmayacak kadar önemlidir:

زندانی وقت عزیز، ای دل

همواره در اندیشه ی فرار است

از جهل مسوزش بروز روشن

ای بیخبر، این شمع شام تار است

Ey gönül! Değerli vaktin esiri

Daima firar fikrindedir

Cehaletle gündüz yakma onu

Ey habersiz! Bu karanlık gecenin mumudur

Kaside;08/30-31

⁴⁸⁴ Pala, s. 427.

⁴⁸⁵ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 375.

⁴⁸⁶ Seccadî, s. 439-440. ; Üstüner, s. 314.

⁴⁸⁷ Cebecioğlu, s. 603.

Mum, tasavvufta manevi ve ilahî bir nur olarak düşünüldüğü için yol aydınlatan bir ışıktır. Bu ışık, insanın elinde olduğu sürece yolu devamlı aydınlanır ve nereye yönelse yolunu kaybetmeden oraya gidebilir. İşte şair, hakikati tanımlarken onu, bir muma benzetir ve bu muma *hakikat mumu* der:

تا بودت شمع حقیقت بدست

راه تو هر جا که روی روشناست

Hakikat mumu oldukça senin elinde

Yolun aydınlıktır, gittiğin her yerde

Kaside;13/12

Mum, ağlayan kişi olarak da düşünülür. Çünkü üzerindeki ateşle eriyen mum, damlalar akıtarak yere dökülür. Ateşin etkisiyle dökülen damlalar onun ağlaması olarak yorumlanır. Bilindiği üzere gözden akan damlalar parlak tanecikler olması hasebiyle cevhere benzetilirler. Mumun erimesini gözyaşına benzeten şair, mumun gözyaşı cevherini döktüğünü söyler. Pervîn, “*Güzel ve mum*” şiirinde mumun kendisini başkası için nasıl feda ettiğini ve bu fedakârlığın ifade ettiği anlamları dile getirir. Bu şiirde güzel mâşuk, muma seslenir ve süslenip cevherler taktığını söyleyince mum kendisinin bir güzel için akıttığı gözyaşlarının cevher olduğunu söyler:

پی پیوند گهرهای تو، بس

گهر اشک بدامن کردم

Senin incilerinin peşinden

Çok gözyaşı incileri akıttım ben

Mesnevi;86/08

شمع بگریست گه سوز و گداز

کاز چه پروانه ز من بیخبر است

Ağladı mum, yanma ve erime vaktinde

Kelebek neden habersiz benden diye

Mesnevi;118/01

Mumun edebiyatta en çok bahsedilen yönü kelebek ile olan ilişkisidir. Çünkü pervane devamlı mumun etrafında dolaşır ve onun ateşiyle yanar. Bu da âşık ve sevgili arasındaki vazgeçilmez, ölümüne sevgiyi gösterir. Mum ise çevresinde uçan kelebeği yakarak onun hayatına mal olur. Yani mum kelebeğin hayatını ve dolayısıyla her şeyini elinden alır ve yok eder. Bu nedenle şiirlerde mumun bu yaptığı, “*harman yakmak*” olarak telaffuz edilir. Yani pervanenin tüm varlığı ve harmanı bu ateşle yanar ve yok olur. Şair de bu benzetmeyle; mumun, kelebeğin harmanını ateşe verdiğini söyler:

گر شمع را ز شعله رهائی است آرزو

آتش چرا به خرمن پروانه می زند

Mumun kurtulma arzusu varsa alevden

Kelebeğin harmanını ateşe verir neden?

Mukattaa;01/08

Mum’un sıfatları: *Karanlıkla ilişkili olması, Aydınlatıcı olması, Erimesi, Gözyaşı dökmesi, Kelebeği yakması.*

Mum’a benzetilen şeyler: *Vakit, Hakikat.*

Mum’un benzetildiği şeyler: *Âşık.*

Mum için kullanılan terkipler: *Şem’-i Şâm, Şem’-i Hakikat.*

2.3.6. Süs Eşyaları

2.3.6.1. Akik (Akîk)

Değişik renklerde saydam veya mat şeritler halinde katmanlaşmış kalseduan türü, silisli değerli taş.⁴⁸⁸ Kırmızı renkli yarı şeffaf bir taş.⁴⁸⁹ Oluşum koşullarına bağlı olarak çok farklı renk ve dokularda olabilir. Tarih boyunca yüzük taşı, mühür, düğme, süs eşyaları vb. yapımında yaygın olarak kullanılmıştır. En bilinen ve bulunan rengi, ateş kırmızısıdır.⁴⁹⁰

Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan “akik”, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen’de çıkarılmıştır. Dudak, renk bakımından akike benzer. Akikin insan

⁴⁸⁸ Devrim, I, s. 71.

⁴⁸⁹ İ’tisâmî, s. 375.

⁴⁹⁰ “Akik”, Erişim tarihi: 20 Şubat 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Akik>

ruhuna olumlu yönde etki ettiği inancı da uyum sanatı yoluyla akikten bahsedilmesine yol açmıştır.⁴⁹¹ Genellikle rengiyle ve bunun yanısıra çıkarıldığı ve elde edildiği yer ile söz konusu olur.⁴⁹²

Akik madeni, çıkarıldığı yer olan *Yemen ülkesi ile meşhurdur*. Şiirlerde genellikle çıkarıldığı yer ve oluşma sürecinden bahsedilir. Cevherlerin oluşması çok zaman ve zor şartlar istediği için bundan kinaye yoluyla cevher gibi güzel bir sonuca ulaşmak için zahmet ve meşakatlere katlanmak gerektiği üzerinde durulur. Çünkü akikin oluşması için uzun bir sürenin geçmesi; farklı maddi ve kimyevi şartların oluşması gerekir. Pervîn, bir şiirinde hayatın zahmetlerinin iyi sonuçlar için gerekli olduğunu anlatırken bunun için akiki örnek verir ve çıkarıldığı yer olan Yemen’le birlikte zikreder:

هم از تحمل گرما و قرنہا سختی است

اگر گہر بہ بدخش و عقیق در یمن است

Sıcağa tahammülden ve zahmettendir asırlarca

Eğer cevher Bedahşan'daysa ve akik Yemen'de

Mesnevi;152/17

Akik’in sıfatları: *Zor şartlarda oluşması, Yemen’de çıkarılması.*

2.3.6.2. Altın (Zer)

“Altın” kelimesi Arapçada “Zeheb”, Farsçada “Zer” olarak geçer. La’l ve inciden sonra en çok kullanılan, değerli bir madendir. Süs eşyası olarak kullanıldığı gibi ticaret parası olarak da kullanılır. Özellikle sarı rengi ve parlaklığıyla insanların dikkatini çeker.

Edebiyatta daha çok rengi, değerli olması, elde edilmesi ve harcanması gibi özellikleriyle işlenir. Değerli şeyler için benzetilen olur. Âşıkların yüzü, aşk hastalığı nedeniyle altının sarı rengi olarak düşünülür. Altın, dünya heveslerini ve mal-mülk sevgisini temsil eder. Bu nedenle mal biriktirme hırsını kınamak için dile getirilir. Tasavvuf edebiyatında sâlikin sülûk esnasındaki zorluk ve riyazeti için kullanılır.

⁴⁹¹ Pala, s. 14.

⁴⁹² Tolasa, s. 484.

Pervîn'in en çok üzerinde durduğu kelimelerden biri hünerdir. Şair, hünere verdiği önemi, onu bir beytinde altına benzeterek zikreder. Çünkü insanlar altın gibi değerli varlıklarını toplar ve saklarlar. Ama altın gibi maddi servetler bir gün tükenir ve kişi iflas eder. Bu nedenle şaire göre asıl değerli altın, *hüner altınıdır*. Eğer bir kişi, hüner altınını biriktirirse o iflas etmez. Çünkü hüner bitmez bir hazinedir:

آنکه زر هنر اندوخت، نشد مفلس

آنکه کار دل و جان کرد، نشد مضطر

Hüner altınını toplayan, müflis olmadı

Gönül ve canla uğraşan, çaresiz kalmadı

Kaside;12/44

Bir beyitte de şair, irfanı bir hazine olarak isimlendirir ve zamanın maddi madeninde pek çok altın olsa da irfan hazinesinin bir benzerinin olmadığını söyler. Burada ise şair altını, maddi değeriyle ve madende olmasıyla zikreder:

همتراز وی گنج عرفان نیست

هر چه در کان دهر، سیم و زر است

İrfan hazinesinin dengi yok terazide

Gümüş ve altın olsa da zaman madeninde

Mesnevi;22/17

Altın gibi kıymetli şeyler insanların nazarında çok güzel olsa da bu değerli ve güzel şeylerin beraberinde getirdiği sorunlar da vardır. Mesela bu değerli varlıkların çalınması sorunu. Pervîn, bir şiirinde bir dervişin dünyanın dertlerinden arınmış olduğunu; huzuru yakaladığını ve nefesine hâkim olduğunu söyler. Bu dervişin dilinden, altın sahibi olmamanın iyi yönlerini anlatır. Dünya malı gibi altına sahip olmanın da getirdiği problemler olduğunu ifade eder:

چو زر گردید اندر خانه بسیار

گاهی دزد از در آید، گه ز دیوار

Evde çoğalınca altın

Hırsız bazen gelir kapıdan, bazen duvardan

Mesnevi;31/16

Altın, çok değerli bir cevherdir. Ancak toprağın ve taşın içinden çıkarılıp işlendiği zaman gerçek değerine kavuşur. Yoksa basit ve değersiz bir maddede gizli kalır. Bu nedenle *toprak ve maden, altın cevheri için bir zindan hükmündedir*. Çünkü toprağın ve madenin içinden çıkmak özgür olmak gibidir. Ayrıca altın, parlaklığı ve aydınlığı temsil eder, toprak ve maden ise karanlığı simgeler. Bu iki zıt şey özellikleriyle düşünüldüğünde altın ruh için, toprak ise beden için benzetilendir. Ruh aydınlığı temsil etmesiyle ve bedenın cevheri konumunda olmasıyla altına benzetilir. Pervîn, “*Özgür ruh*” şiirinde ruhun bir altına benzediğini ve beden madeninde daha ne zamana kadar kalacağını sorarak; artık maddeden, bedenın ve nefsin arzularından kurtulmasını söyler:

تو چو زری، ای روان تابناک

چند باشی بسته ی زندان خاک

Ey parlak ruh! Sen altın gibisin

Toprak zindanına ne kadar bağlı kalacaksın

Mesnevi;72/01

Altın çok değerli bir maden olduğu için zenginliğin alametidir. Bundan dolayı onu taşıyanlar, insanlar arasında tanınırlar ve bahsedilirler. Çünkü altını sadece toplumun üst tabakası olan zenginler alabilir ve süs eşyası olarak kullanabilir. Fakirler ise altın almaya güç yetiremedikleri için insanlar arasında görünmezler, bilinmezler ve bu sebeple kimse onlara değer vermez. Pervîn altının *zenginliğin sembolü* olduğunu ve ona sahip olmayan fakirlerin halk içinde isimsiz olarak, görülmeden yaşadıklarını söyler:

بس رنج برد و کس نشمردش به هیچ کس

گمنام زیست، آنکه ده و سیم و زر نداشت

Çok sıkıntı çekti, kimse adam saymadı

Mülkü, gümüşü ve altını olmayan kişi, isimsiz yaşadı

Mesnevi;110/15

Altın'ın sıfatları: *Değerli olması, İfran hazinesine yetişmemesi, Sıkıntı getirmesi, Parlak, Toplumda tanınmayı sağlaması.*

Altın'a benzetilen şeyler: *Hüner, Ruh.*

Altın için kullanılan terkipler: *Zer-i Hüner*.

2.3.6.3. Cevher, Mücevher (Cevher, Gevher, Goher)

Sözlük anlamı olarak “öz” ve “maya” anlamına gelir. Cevher, “öz” olarak anılınca bunun zıddı, ârâzdır.⁴⁹³ Şiirlerde bazen “soyut öz” anlamında kullanılsa da genellikle gerçek ve maddi cevherler için kullanılır. Bu anlamından dolayı topraktan ve yer altından çıkarılarak işlenen ve işlendikten sonra değer arz eden *elmas, mücevher* ve *inci* gibi taşlara verilen isimdir.

Edebiyatta cevher, daha çok “değerli taş” anlamında kullanılır ve bu anlamda değerli addedilen tüm varlıklar için benzetme yapılır. Bununla beraber öz anlamında da kullanılmaktadır. Yine kinaye olarak “gözyaşı” için kullanılır.⁴⁹⁴

Tasavvufta kendi kendine bir varlığı olan ve başka bir varlığa ihtiyaç duymayan şeydir. Bu tarifile tasavvufta Allah cevher, onun dışındakiler ise ârâzdır. Ruh, “*nefs-i nâtika, kâmil insanın hakikati, manalar ve sıfatlar*” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta bu kelime ile yapılan bazı terkipler şunlardır: *Varlık cevheri, akıl cevheri, nefis cevheri, can cevheri* vs.⁴⁹⁵ Allah, kendi özünden dolayı var olan ve var olmak için hiçbir şeye ihtiyaç duymayan cevherdir.⁴⁹⁶

Pervîn’in divanında cevher çoğunlukla akıl, can ve ruh gibi manevi değerler için kullanılır. Şairin, şiirlerinde öneminden çok bahsettiği şeylerin başında ilim gelir. İlimin önemine işaret için şair, *ilmi, cevhere benzetir*. Çünkü cevherler kolaylıkla elde edilmezler. Aynı şekilde ilim cevherinin elde edilmesi de bir ömür alır. Yani insanoğlu, ilmi elde etmek için bir ömür harcar. Bu anlamıyla cevherin ortaya çıkması ve ilmin elde edilmesi, büyük zorluklara bağlı olduğu için cevher ve ilim benzerlik göstermektedir:

دانش چو گوهریست که عمرش بود بها

باید گران خرید که ارزان نمی شود

İlim cevher gibidir, ömürdür değeri

Pahalı almalı, ucuzlamaz çünkü

⁴⁹³ Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul 1984, s. 86.

⁴⁹⁴ İ'tisâmî, s. 377.

⁴⁹⁵ Seccadî, s. 163.

⁴⁹⁶ Artun, s. 173.

Kaside;21/04

Cevher, hikâyelerde “*karganın kaçırdığı değerli bir taş*” olarak anlatılır. Çünkü kargaların, parlak şeylere meraklı olduğu söylenir. Bu değerli cevher şairin bir beytinde saadet denizindedir. Birisi saadet denizinden cevheri zorluklarla getirir. Ancak yorulduğu için uyur ve getirdiği değerli saadet cevherini kötü kargalara kaptırır:

شخصی از بحر سعادت گهری آورد

خفت از خستگی و داد بزاغانش

Biri saadet denizinden bir cevher getirdi

Uyudu yorgunluktan ve kargalarına verdi

Kaside;05/29

Cevher, daha çok parlaklığıyla öne çıkar. Cevhere benzetilen şeyler ise ya kıymet olarak üstün görülen ya da parlaklığıyla cevhere benzeyen şeylerdir. Elmas ve cevhere benzetilen imgelerin başında “*gözyaşı*” gelir. Gözyaşı yüzde durmasıyla ve parlamasıyla cevher olarak düşünülür. Çünkü cevher güzellerin üzerindeki süstür. Yüz ise sevgili olarak düşünülür. Bu nedenle yüze akan *gözyaşı cevherdir*. Pervîn, “*Güzel ve mum*” şiirinde mum ile güzelin konuşmalarına yer verir. Güzel, boynuna taktığı cevherlerden ve süslenmesinden bahsedince mum, ona cevap olarak güzel bayanın mücevherleri için gözyaşı cevherlerini akıttığını söyler. Yani mum ışığında güzel kız cevher takarken mum da o sırada aslında onun için gözyaşı cevherlerini dökmektedir. Burada cevher ve gözyaşı arasında benzetmeye gidilmiştir:

پی پیوند گهرهای تو، بس

گهر اشک بدامن کردم

Senin incilerinin peşinden

Çok gözyaşı incileri akıttım ben

Mesnevi;86/08

روزها، چون جبه اش در بر کنم

شب ز اشکش غرق در گوهر کنم

*Gündüzleri onu cübbe gibi giyerim
Geceleyin gözyaşıyla cevhere boğarım*
Mesnevi;138/61

Mücevherler en kıymetli şeyler oldukları için hayattaki en değerli varlıklar da cevhere benzetilir. Ömür insan için elde bir kez bulunan ve kişinin onunla dünyevi ve uhrevi ticaretini yapacağı çok değerli bir mal gibidir. Eğer ömür sermayesi ve zaman, iyi kullanılırsa ve onunla iyi bir ticaret yapılırsa o zaman karşılığında değerli şeyler satın alınabilir. Bu nedenle Pervîn, *zamanı ve ömrü cevhere benzetir*. Yine aynı beyitte şairin *cevhere benzettiği diğer bir şey ise eğitim ve öğretim*dir. Şair, eğitim ve öğretimin kadınlar için çok önemli olduğunu ve satın alınması gereken bir cevher olduğunu ve kişinin, ömür cevherini satın eğitim ve öğretim cevherini alarak iyi bir ticaret yapması gerektiğini, yoksa ömrün ucuza gideceğini belirtir:

زنی که گوهر تعلیم و تربیت نخرید

فروخت گوهر عمر عزیز را ارزان

*O kadın ki almadı eğitim ve öğretim cevherini
Sattı ucuza değerli ömür cevherini*
Mesnevi;104/23

گهر وقت، بدین خیرگی از دست مده

آخر این در گرانمایه بهائی دارد

*Vakit cevherini kaybetme bu şaşkınlıkla
Eşsiz bir değer vardır bu kapının sonunda*
Mesnevi;156/08

Cevherlerin en çok bahsedilen özelliklerinden biri de taştan oluşmalarıdır. Dağlardaki toprak ve taşlar bazı şartlarla değerli mücevher taşlarına dönüştüğü için *taş ve cevher arasındaki ilişki* edebiyatta sık sık dile getirilir. Madenlerde cevherlere dönüşen taşlar, işlenmiş halleriyle bir çeşit değerli taştır. Sıradan bir taş ile cevher arasındaki ilişki, genellikle işlenmemiş bir kalp ile kemale eren ve manen işlenen bir kalp arasındaki fark için dile getirilir. Pervîn, “*Cevher ve taş*” isimli şiirinde bir taşın

nasıl zorluklarla, zahmetle ve kan içerek cevher olduğunun mücevher satıcısına sorulması gerektiğini söyleyerek olgunlaşmak için zahmet ve sıkıntı çekilmesi gerektiğini söyler:

بگو این نکته با گوهر فروشان

که خون خورد و گهر شد سنگ در کان

Bu nükteyi mücevhercilere söyle

Taş, kan içti ve cevher oldu madende diye

Mesnevi;140/51

Su damlaları şekli ve parlaklığıyla cevhere benzediği için edebiyatta *yağmur taneleri* cevher olarak düşünülür. Bu nedenle yağmuru ortaya çıkaran bulut ise “cevher yağdıran”dır. Pervîn “*Nevrûz*” şiirinde bahardaki güzellikleri anlatır ve bahar bulutunun cevher saçan ve cevher doğuran olduğunu söyler. Şair, yağmur taneleri için yaptığı bu benzetmeyi pek çok yerde tekrarlar:

از خاک تیره لاله برون کردن

دشوار نیست ابر گهر زا را

Lale çıkarmak kara topraktan

Zor değil cevherdoğuran bulut için

Kaside;07/44

سحر ابر آذاری آمد ز دریا

بطرف چمن کرد گوهر فشانی

Seher vakti denizden geldi âzâr bulutu

Çemen tarafına cevher saçtı

Kaside;41/51

بهاری ابر، گوهر دانه می کرد

صبا، گیسوی سنبل شانه می کرد

Bahar bulutu cevher saçıyordu

Sabâ, sümbülün saçını tarıyordu

Mesnevi;96/16

شبم، هماره بر ورقم بوسه می زند

ابرم بسر، همیشه گهر می کند نثار

Şebnem daima yaprağını öper

Bulut devamlı başıma yağdırır cevher

Mesnevi;133/08

ز گوهر ریزی ابر بهاری

بسیط خاک شد پر ل تر

Bahar bulutunun cevher saçışından

Toprak yüzeyi taze la'l oldu

Mesnevi;160/05

Cevher'in sıfatları: *Değerli olması, Pahalı satılması gerektiği, Zahmetle oluşması, Kan içerek oluşması, Kırmızı olması.*

Cevher'e benzetilen şeyler: *İlim, Gözyaşı, Eğitim, Öğretim, Ömür, Taş, Yağmur tanesi.*

Cevher için kullanılan terkipler: *Goher-i Eşk, Cevher-i Ta'lîm ve Terbiyye, Cevher-i Omr, Ebr-i Goherzâ, Goherfeşânî, Goherrîzî.*

2.3.6.4. Elmas (Elmâs)

Elmas, bilinen en sert maddelerden biridir ve değerli bir taştır. En belirgin özelliği, sertliğidir.⁴⁹⁷ Kırılgan, genellikle renksiz ve saydam kristaller halinde bulunan doğal saf karbon. Tıraşlanarak biçim verilir.⁴⁹⁸ İlk olarak M.Ö. 500 tarihinde Hindistan'da bulundu ve Romalılar tarafından ticareti yapılmaya başlandı.⁴⁹⁹ Camı kesebilen tek madendir.

⁴⁹⁷ “Elmas”, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Elmas>; Dihhudâ , “Elmas”, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dekhodaworddetail-464ab7ef85b34e9cbb5b1bbce581597d-fa.html>

⁴⁹⁸ Devrim, II, s. 931.

⁴⁹⁹ “Elmas”, Erişim tarihi: 20 Şubat 2012, http://www.goldas.com/OnlineStore/egitim/TR/elmas_01.aspx

Elmas sert olmasına karşın hemen eriyiveren kurşun ile parçalanıp kesilir. Bu hâl, kötülüğe iyilikle mukâbeleye teşbîh olunur. Bunun yanında elmas kırıntıları kolay erimediği için yaraya elmas tozu ekmek, “acıda devamlılığı” ve “aşkıta sebatı” temsil eder.⁵⁰⁰ Edebiyatta genellikle *sertliğiyle, kıymetli bir mücevher oluşuyla, maden oluşuyla ve işlenmesiyle* ele alınır.

Elmas, ilk etapta basit bir madendir. Mücevher değeri kazanması için işlenmesi ve dövülmesi gerekir. Bu zor aşamayı geçmeden ve gerçekleştirmeden değerli elmas ortaya çıkmaz. Bu nedenle bu sıkıntılı aşama gereklidir. Cevherlerin bu işlenme aşaması edebî açıdan hayattaki sıkıntı ve zorlukları ifade eder. Hayatta çekilen sıkıntılar olmadan rahata erişmek ve nimete kavuşmak mümkün değildir. Pervîn bir elmasın kuyumcu tarafından çekiçe dövülmesinden bahsederek elmasın bu eziyetten şikâyet ettiğini söyler. Bununla hayattaki zorlukların sabırla aşılması durumunda değerli güzelliklere kavuşulacağını vurgular:

بالماس می زد چکش زرگری

بهر لحظه می جست از آن اخگری

Bir kuyumcu elmasa çekiç vuruyordu

Her lahza ondan kıvılcım sıçırıyordu

Mesnevi;56/01

Elmas'ın sıfatları: *İşlenmesi, zahmetlere sabırla oluşması.*

2.3.6.5. Gümüş (Sîm)

Gümüş çok eski zamanlardan beri bilinmekle birlikte yine de altın ve bakırdan sonra keşfedilmiştir. Son derece sünek, parlak, paslanmaz, değerli ve beyaz bir elementtir. Gümüş tüm metallerin en beyazıdır. Tam parlatıldığında kusursuz bir yansıtıcı yüzey elde edilir ve bu nedenle optik aynalarda kullanılır. Gümüş, altından sonra kolayca yassılaştırılabilen en sünek metaldir. Gümüş alaşımları, arı gümüşün tersine, kullanım alanı çok yaygındır. Çünkü alaşım metalleri katkısı, gümüşün temel niteliklerini yitirmesine yol açmadan özellikle düşük olan sertliğini artırır.

⁵⁰⁰ Pala, s. 137.

Edebiyatta genellikle beyaz, parlak rengi ve değerli olması ile işlenir. Gümüş, ayı, hilâli ve ışığı ifade eder. *Sevgilinin, bedeni, göğsü, çenesi, kolu, eli, burnu, yüzü, derisi vs. de gümüşe benzetilir.*

Gümüş, değerli bir maden olması nedeniyle çoğu zaman altınla birlikte söz konusu edilir. İnsanlar zenginliklerinden bahsederken değerli gümüşlere sahip olduklarını belirtirler. Fakat şairin gözünde irfan her şeyden daha değerli bir hazinedir. İrfan hazinesine denk başka bir maden yoktur. Zaman madeninde her ne kadar altın ve gümüş madenleri çok olsa da irfan hazinesine yetişemezler. Aşağıda Pervîn'in manevi ve ilmi değerleri, maddi şeylerden daha fazla önemseyişini gösteren bir örnek görülmektedir:

همتراز وی گنج عرفان نیست

هر چه در کان دهر، سیم و زر است

İrfan hazinesinin dengi yok terazide

Gümüş ve altın olsa da zaman madeninde

Mesnevi;22/17

Gümüş dünyadaki değerli madenlerdendir. Bu nedenle ancak zenginler gümüşü alabilir ve süs eşyası olarak kullanabilir. Ancak pahalı olduğu için fakirlerin gümüş gibi değerli madenleri alması mümkün değildir. Dolayısıyla *gümüş takılar, zenginlik göstergelerindendir.* Bu değerli madenlere sahip olanlar ise toplumun nazarında görünürler ve onlardan bahsedilir. Ancak fakirlerin bu tür göz alıcı şeyleri olmadığı için toplumda bilinmeden yaşarlar ve kimse onlardan bahsetmez. Pervîn “*Yaralı gönül*” şiirinde fakirin durumundan bahsederken fakirin çok sıkıntı çektiğini; ama kimsenin onu bir şeye saymadığını söyler:

بس رنج برد و کس نشمردش به هیچ کس

گمنام زیست، آنکه ده و سیم و زر نداشت

Çok sıkıntı çekti, kimse adam saymadı

Mülkü, gümüşü ve altını olmayan kişi, isimsiz yaşadı

Mesnevi;110/15

Gümüş'ün sıfatları: *Değerli olması, İrfandan düşük olması, Ona sahip olanların toplumda tanınması, Zenginlik göstergesi.*

2.3.6.6. İnci (Lu'lu', Lul, Morvarîd, Durr)

İnci, istiridye gibi bazı kabuklu deniz hayvanlarının içinden çıkarılan, genellikle süs eşyası olarak kullanılan küçük tanelerdir. Bunlar küçük, yuvarlak, çok değerli, sert, sedef rengindedirler. Hayvanın vücuduna bir kum tanesi, bir parazit veya yapay olarak bir sedef parçası girince bunun etrafını sedefimsi bir madde kaplamaya başlar. Böylece tabakalar üst üste gelerek yuvarlak inci taşı meydana gelir.

Divan şiirinde incinin oluşumu, nisan yağmurlarının yağmasına bağlanmıştır. Edebiyatta sevgilinin *dişleri, teri, vuslatı, âşığın gözyaşı; şairin şiiri ve güzel söz yerine* kullanılır. *İriliği ve parlaklığıyla* bahsedilir.⁵⁰¹ Sabah vakti güllerin üzerine düşen *çiğ tanesi* için benzetilen olur; sadef ve denizle birlikte kullanılır. Ayrıca değerli şeyler için benzetilen olarak kullanılır.

Şair bir beytinde gönlün ve canın ihtiyaç duyduğu şeylere değinirken gönül ve canın dünyevi değerlerle ilgilenmediğini ve onlara ihtiyaç duymadığını belirtir. Gönlün ve kalbin elbisesinin dünyevi ipek olmadığını ve yine canın taktığı bileziğin dünyadaki inci ve mercan olmadığını söyler. Yani kalp ve can, dünyadaki maddi güzelliklerle ilgilenmezler ve onlara ihtiyaçları yoktur. Şair burada incinin maddi süs ve güzellik için kullanıldığına dikkat çeker:

حله ی دل نشود اطلس و دیبایش

یاره ی جان نشود لل و مرجانش

Gönül hullesi olmaz, onun atlas ve ipeği

Canın bileziği olmaz, onun la'l ve mercanı

Kaside;05/03

Sabahleyin bitkilerin üzerinde oluşan çiğ taneleri olan *jale*, görüntü olarak yuvarlak olduğu ve parladığı için inciye andırır. Bu nedenle edebiyatta jale ve çiğ, lâle üzerinde olunca inci olarak değerlendirilir.⁵⁰² Pervîn, bir şiirinde kafesteki bir kuşun

⁵⁰¹ Pala, s. 126.

⁵⁰² Pala, s. 423.

dışarıdaki güzel âlemi tasvir edişini aktarır. Burada kafesteki kuş, tabiatta mahrum olduğu güzellikleri anlatırken çiçeklerin her tarafı renklendirdiğini ve üzerlerinde ise *şebnem tanelerinin inci gibi dizildiğini* söyler. Burada inci, şebnem ve çiğ için benzetilendir:

بيکسو، ارغوان افروخته روی

ز ژاله بسته، مروارید بر موی

Bir taraf yüzünü erguvan yapmış

Jâleyle saçına inci takmış

Mesnevi;96/19

İnci'nin sıfatları: *Güzellik için kullanılması, Parlaması, Dizilmesi.*

İnci'ye benzetilen şeyler: *Çiğ, Jâle.*

2.3.6.7. La'l (La'l)

Diğer adları “*Granat*” ve “*Nar taşı*”dır. La'l taşı, çok yüzlü kübik şekilde kristalleşmiş, oldukça sert, reçine veya cam parlaklığında, saydam veya yarı saydam mineraldir. Adını örnekseme yoluyla nar meyvesinin tohumlarından alır. Yontulması zordur. Süs eşyası dışında, saat, zımpara kağıdı ve bileme taşı yapımında da kullanılmaktadır. Çok küçük parçacıklar halinde bulunduğundan, süs eşyası yapılanlar, ender olarak bulunan iri granatlardan yapılır.⁵⁰³ Bu taş, kemer, gerdanlık, yüzük, kadeh ve küpe gibi süs eşyalarının yapımında kullanılır. Bedahşan'da çıkarılan lâ'l taşı eskiden beri oldukça meşhurdur.

Rivayete göre aslında ak bir taş olduğu halde ciğer kanıyla boyanıp güneşe bırakılır ve güneşin etkisiyle kırmızı renge bürünürmüş.⁵⁰⁴ Edebiyatta daha çok kırmızı renginden dolayı *ciğerdeki kan ile ağışın gözü, gözyaşları ve şarap* ile benzetme yapılarak işlenir. Çıkarıldığı yer olan Bedahşan ile birlikte aktarılır. Yine sevgilinin

⁵⁰³ “La'l”, 26 03 2012, Erişim tarihi: 03 Mart 2012, <http://www.organikderman.com/sifali-madenler/320-granat.html>

⁵⁰⁴ Pala, s. 283.

dudağı, kırmızılığı ile la'l taşı olarak düşünülür.⁵⁰⁵ Sevgilinin dudaklarını karşılamada o klişe bir hale gelmiş; yani mecaz-ı örfi dediğimiz mahiyeti almıştır.⁵⁰⁶

Bir beyitte kargaların değerli taşlara olan merakı zikredilerek insanın taş gibi elindeki değerli ve manevi kıymetleri kargalara atmaması ve Bedahşan'ın la'l taşını eşek kiralayıcısına götürmemesi gerektiğini söyler. Burada la'l taşının Bedehşan ile tanınması dikkat çeker. Bu ifadelerle Pervîn, insanın değerli kabiliyetlerini boşa ve yanlış yere harcamaması gerektiğine vurguda bulunur:

پیش زاغان مفکن گوهر یکدانه

پیش خربنده مبر لعل بدخشانی

*Kargaların önüne atma cevher tanesini
Eşekçinin yanına götürme Bedahşan la'lini*

Kaside;04/25

İnsan kabiliyetlerini ortaya çıkarmalı ve insanlığına yaraşanı göstermelidir. İnsanın kabiliyetleri ise kendi içinde gizlidir. Bir madendeki la'l taşı gibi çıkarılmayı bekler. Şair la'l taşı ile kan arasında benzetme yaparak la'l taşının daha ne zamana kadar taşın içinde kalarak eziyet çekeceğini, bu şekilde kalbin kanını içeceğini sorar ve artık bu cevheri almak isteyen müşterilerin olduğunu söyler. Bu benzetmeyle kabiliyetlerin ortaya çıkması gerektiğine; *la'lin kırmızı rengiyle acı ve ızdırabın temsili* olduğuna vurgu yapılır:

خون دل چند خوری در دل سنگ، ای لعل

مشتریهاست برای گهر کانی

*Ey la'! Taşın kalbinde daha ne kadar kan içersin
Müşteriler var maden cevheri için*

Kaside;04/32

Madenler, dağlardan çıkarıldıkları için dağlar, madenlerin oluşma yerleridir. Bu sebeple çoğu zaman dağla beraber anılırlar. Ancak madenler her dağda bulunmaz. Buradan hareketle sadece isimle hakikatin değişmeyeceği benzetmesine gidilir. Yani bir şey şeklen başka bir şeye benzeyebilir veya aynı olabilir. Ama içindeki cevherin

⁵⁰⁵ Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, s. 71.

⁵⁰⁶ Tolasa, s. 484.

oluşması ve mahiyetçe aynı olması bazı şartlara bağlıdır. Madeni ve cevheri oluşturan şartlar oluşmadıkça sadece dağın bulunması yeterli değildir. Bir taşın cevher olması için tüm gerekli şeylerin yerine gelmesi lazımdır. Yani insanların şeklen aynı olmasıyla insanın içindeki manevi cevherler aynı olmaz. İnsanın, kendi içindeki cevherleri oluşturmak için gerekli yollara başvurması ve kemal için gereken zahmetleri çekmesi gerekir. Pervîn buna vurguda bulunmak için her dağda maden olmadığını ve *her madenin de içinde la'l cevheri bulunmadığını* söyler:

نه هر کوهی، بدامن داشت معدن

نه هر کان نیز دارد لعل روشن

Maden yoktur her dağın eteğinde

Parlak la'l yoktur her madende

Mesnevi;140/49

Cevherlerin genel özelliklerinden biri de parlamalarıdır. Bu özellikleriyle aydınlatma yönleri dile getirilir ve bu nedenle güneşe benzetilirler. La'l taşı da *kırmızı ve parlak bir taş* olmasıyla şiiirde ele alınmıştır. Pervîn dünyadaki güzelliklerin, iyi müşteriler bulmadıklarını zikretmek için la'l taşını örnek verir. La'l taşının, parlaklığına rağmen iyi müşteri bulmadığını söyler:

ای لعل دل افروز، تو با این همه پرتو

جز مشتری سفلہ، ببازار چه دیدی

Ey gönül çeken la'! Tüm bu parlaklıkla

Alçak müşteriden başka, ne gördün pazarda

Mukattaa;01/02

La'l'in sıfatları: *Bedahşan'la bilinmesi, Kırmızı, Kan içmesi, Kederi simgelemesi, Her yerde bulunmaması, Güzel, Parlak.*

La'l'e benzetilen şeyler: *Kalp.*

La'l için kullanılan terkipler: *La'l-ı Bedehşân, La'l-ı Rûşen, La'l-ı Dilefrûz.*

2.3.6.8. Yakut (Yâkût)

Kırmızı, mavi ve sarı renklerde olan değerli bir cevherdir. Ateşe karşı dirençli bir taştır. Erimeyen cevherlerin şahıdır.⁵⁰⁷ Yakutun, pembeden kırmızının tonlarına ve hatta mora kadar geniş bir renk yelpazesi vardır. En kıymetlisi nar tanesi renginde veya güvercin kanı renginde olandır. Bütün doğal değerli taşlar içinde, yakuttan daha sert olan tek taş elmadır. *Kur'ân*'da adı geçen üç taştan bir tanesidir.⁵⁰⁸ Onu taşımanın taun hastalığını def ettiğine inanılır.

Divân şiiirinde yakut, la'l ile aynı özellikleri taşır. *Sevgilinin dudağı, âşığın ağlamaktan kızarmış gözü ve kanlı gözyaşları yakutu andırır. Kadeh, yüzük, gerdanlık, küpe, hokka vs. eşya yapımında da kullanılan yakut, daha çok kırmızı rengi ve kıymetli oluşu* dolayısıyla söz konusu edilir. Şarabın rengi de yakuta benzer.⁵⁰⁹

Yakut'un temel özelliklerinden olan *kırmızılık*, yakutun pek çok şey için benzetilen olarak kullanılmasını sağlar. Kırmızılığıyla yakuta benzetilen şeylerden biri de kalptir. Kalbin temel görevi kanı pompalamak olduğu için kanın kırmızı rengi kalp için de bir semboldür. Kan, kalp ve yakut, renk yönüyle ilişki içerisinde. Kalbin kanla dolması mecazen sıkıntıyı ifade eder. Yoksulluktan ve yoksul bir kadından bahseden şair, kalbin kanla dolarak âdeta yakuta dönüştüğünü ve bir yakut oluşturduğunu söyler:

دل ز خون، یاقوت احمر ساخته است

من نمی دانستم اینجا معدن است

*Kalp, kanıyla kırmızı yakut yapmış
Bilmiyordum ben, burada maden varmış
Mesnevi;154/ 11*

مینا فروش چرخ ز مینا هر آنچه ساخت

سوگند یاد کرد که یاقوت احمر است

*Şarap satan felek, şaraptan her şeyi yaptı
Yakutun kırmızı olduğuna yemin etti*

⁵⁰⁷ Dihhudâ, XIV, s. 20966-20967.

⁵⁰⁸ “Onlar sanki yakut ve mercandır (Rahman: 55/58)”.

⁵⁰⁹ Pala, s. 479.

Kaside;02/12

Yakut'un sıfatları: *Kırmızı olması*.

Yakut'a benzetilen şeyler: *Kalp*.

Yakut için kullanılan terkipler: *Yâkût- Ahmer*.

2.3.7. Şahsiyetler

2.3.7.1. Dinî Şahsiyetler

2.3.7.1.1. Brahman (Brehmen)

Brahman'ın bir kaç anlamı vardır. "Brehmen" ya da "Brahma", Hintlilerin üç tanrısından biridir. Bu inanışa göre her şeyi yaratan odur, her varlığın ruhu odur ve her yerde bulunur. Diğer bir anlama göre Brehmenler ya da Brahmanlar Hint toplumsal tabakaların en üst katmanında yer alır. Temel görevleri vedaları öğretmek ve dinsel törenleri düzenlemektir.⁵¹⁰ Brahmailik'te, insanın üç tabakasından biridir. *Hintlilerin, putperestlerin ve ateşperestlerin mürşid ve pîrine verilen isimdir*. Hinduizm'de evrene egemen olan yüce ruh; Hint felsefesinde "Mutlak", "Atman"la birlikte Hint Felsefesinin temel kavramlarından. Özellikle Upanişadlar'da Brahman düşüncesi yoğun şekilde işlenir. Bireysel ruh, Atman ile özdeşleştirilir ve onun, yegâne kâinat prensibi ve mutlak hakikat olduğu vurgulanır. Brahman'ın insana ve evrene, var olan her şeye hâkim olan bir prensip olduğu kabul edilir. İnsandaki Brahman gücü, evrendeki Brahman gücü olarak görülür.

Fars edebiyatında Brehmen daha çok Hint dinsel inanışlarında din adamları sınıfı olarak ele alınmakta; bazen de genel anlamıyla "putperest" ve "inanmayan" olarak işlenmektedir.⁵¹¹

İslami inanca göre Yüce Allah varken putlar yapıp bunlara tapmak şirktir. Böyle yapanlar ise Müslümanların nazarında gülünç ve saçma bir şey yapmış gibi görülürler. Çünkü akli olmayan ve elle yapılan bir şeye tapmak mantıklı değildir. Bir taraftan Müslümanlar puta tapmayla alay edip gülerken diğer taraftan kendi kalplerinde bu

⁵¹⁰ Nimet Yıldırım, s. 159.

⁵¹¹ Muhammed Ca'fer Yâhakkî, *Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-ı Dâstânî Der Edebiyat-ı Fârisî*, İntişârât-ı Ferheng-i Muâsır, Tahran, 1386, s. 432.

putlara benzer şeyler yapmaktadır. Ama bunun farkında bile değildirler. Şair, putlara tapma inancında çokça bilinen Brahman'ı örnek vererek bu çelişkiye dikkat çeker ve insanların kalplerinde yaptıkları ve âdeta taptıkları şeylere işarette bulunur:

بت ساختیم در دل و خندیدیم

بر کیش بد، برهمن و بودا را

Kalpte putlar yaptık ve güldük

Kötü dine, Brahman'a ve Buda'ya

Kaside;07/42

Brahman'ın sıfatları: *Putperestlikle ilgili olması.*

2.3.7.1.2. Buda (Bûdâ)

Budizm'in kurucusudur. Buda, kelime olarak "aydınlanmış kişi" demektir. Buda, Milattan altı asır evvel yaşamış olup, asıl adı "Guatama" veya "Gotama"dır. Gautama, aydınlamaya ulaştıktan sonra Buddha (*uyanana veya aydınlanan kişi*) ismini almış ve kurduğu sistem, *Budizm* adını almıştır.

Budizm ve Brahmanizm İslam'a göre batıl dinlerden sayılmakta ve *putperestlik inancını temsil etmektedirler*. Bazı Müslümanlar bu dinlerde bulunan putlarla alay ederken kendi kalplerinde farklı sevgililer ve mecazi putlar yaparlar. Fakat bunun farkında bile olmazlar. Bundan dolayı da şair, insanların kendi kalplerinde oluşturdukları manevi putların farkında olmadan putperestlere ve putperestliğe güldüklerine vurgu yapmak için bu iki dinî simgeyi zikreder:

بت ساختیم در دل و خندیدیم

بر کیش بد، برهمن و بودا را

Kalpte putlar yaptık ve güldük

Kötü dine, Brahman'a ve Buda'ya

Kaside;07/42

Buda'nın sıfatları: *Putperestlikle ilgili olması.*

2.3.7.1.3. Ebu Zer (Bûzer)

Adı Cundub bin Cenâde bin Seken'dir. Lakabı Ebu Zer, Ebu Zer el-Ğıfarî olup İslam'ı ilk kabul eden sahabelerden biriydi. Hz. Muhammed, kendisine Abdullah adını vermiştir. Ben-i Ğıfar kabilesindendi. Hz. Muhammed'in övgüsünü kazanan dört din adamından biridir.⁵¹² Doğum tarihi bilinmemektedir. Ebu Zer, 652 yılında ölmüştür.

Ebu Zer, zahitliği ve aynı zamanda üçüncü halife Osman Bin Affan'a karşı muhalif tutumu ile bilinmektedir. Şia mezhebi onu, Ali Bin Ebu Tâlip taraftarı erken Şii Müslümanlardan olan dört sadık sahabiden biri olarak addetmektedir.

Ebu Zer, örnek bir şahsiyet olarak dile getirilir. Pervîn, bir şeyin özünde bir kabiliyet yoksa ona dışarıdan ne yapılsa da bir faydasının olmayacağını söyler. Bir şeye iyi demekle o şey iyi olmaz. Daha sonra İranlılar ve dolayısıyla Şiiler nezdinde adı iyi anılan iki sahabeyi *örnek ve doğru insan* olarak gösterir ve bir insana Ebu Zer adı vermekle o kişinin Ebu Zer olmayacağını belirtir:

نه هر آنرا که لقب بوذر و سلمان باشد

راست کردار چو سلمان و چو بوذر گردد

Ebu Zer ve Süleyman lakaplı her kişi

Doğru fiilli olmaz, Süleyman ve Ebu Zer gibi

Kaside;32/14

Ebu Zer'in sıfatları: *Doğru fiilli, Örnek insan.*

2.3.7.1.4. Firavun (Fer'avn)

Eski zamanlarda Mısır'da hüküm süren Kıbtî hükümdarlarına verilen unvandır. Özellikle tanrılık iddiasında bulunduğu ve Mûsâ'nın mücadele ettiği azgın Mısır hükümdarı olduğu için onun adı haline gelmiştir. İslâm dil bilginlerine göre firavun kelimesi, *kibir* ve *gurur* anlamına gelen “*fer'ane*” ya da “*tefar'ane*” kelimesinden gelir.

Mûsâ doğduğu zaman Mısır'ı yöneten Firavun zorbalığa yönelmiş, halkını sınıflara ayırmıştır. Aralarından bir zümreyi (*İsrailoğullarını*) güçsüz düşürmek için oğullarını boğazlamakta ve kızlarını diri bırakmaktadır. Tam bir bozguncuydu.

⁵¹² Devrim, II, s. 887.

Mûsâ'nın imana davetini reddeden Firavun, tanrılık iddiasında bulunmuş ve kavmini de buna inandırmıştır. Mûsâ'nın gösterdiği mucizelere ise inanmamıştır. Firavun'un Hâmân isimli bir veziri vardı. Firavun, Hâmân'a bir kule yaptırmasını emredip o kuleye çıkarak Mûsâ'nın tanrısına ulaşacağını söyledi. Kule inşa edildi. Ancak Firavun, buna imkân bulamadı. Mûsâ, kendisine inananları alarak Firavun'un zulmünden kurtarmak için Mısır'dan ayrılıp giderken Firavun onları takip etmiş; ancak peşlerinden giderken Kızıldeniz'de boğularak ölmüştür.

Edebiyatta Mûsâ, Harun, Haman ve Asiyе ile birlikte zikredilmiş ve zulüm, kibir ve inatçılığın sembolü olmuştur. Firavun tasavvufta ise “*nefis/nefs*”i sembolize etmiştir. Özellikle Mûsâ peygamberle ilişkisi içinde “*akıl-marifet; iman-küfür mücadelesi ve mucize karşısında iktidar ve varlığın acziyetini*” temsil etmiştir.⁵¹³ Zalimliği ve cezasını bulması açısından Mûsâ ve sihirbazlarla beraber dile getirilir.

Şair, bir şiirinde insana temiz ve iyi bir yol seçmesini söyler. Şeytanın yolundan gidenlerin bir yere varamayacağını belirtir. Devamında gelen aşağıdaki beyitte Firavun'un denizden geçememesini örnek vererek zamanın bir deniz olduğunu ve insanın Mûsâ gibi bu zaman denizinden geçmesi gerektiğini; hevâ firavununun ve kötülerin ise denizde kalacağını söyler. Yani hevânın, nefsin ve şeytanın yolunda gidenlerin felek ve zamanın cezalandırmasıyla karşılaşacağını belirtir:

بگذر از بحر و ز فرعون هوی مندیش

دهر دریا و تو چون موسی عمرانی

*Geç denizden, düşünme hevâ firavununu
Zaman deniz gibi, sen ise Mûsâ-yı İmrân misali*

Kaside;04/28

Firavun'un sıfatları: *Denizde kalması, Cezasını alması.*

Firavun'a benzetilen şeyler: *Hevâ.*

Firavun için kullanılan terkipler: *Fir'âvn-ı Hevâ.*

⁵¹³ Akkuş, s. 55-57.

2.3.7.1.5. Havva (Havva)

İbranice hayat anlamına gelen Havva, Âdem'in eşidir. Tam olarak ne zaman yaratıldığı bilinmemektedir. “Ümmü'l-beşer” (*İnsanlığın annesi*) lakabıyla anılır. Kız ve erkek, çifter çifter 48 çocuğu olmuştur, Âdem'den bir yıl sonra vefat etmiştir.

Edebiyatta genel olarak *insanlığın annesi olması, şeytana ve nefesine uyması neticesinde Cennet'ten atılması bağlamında nefse uymanın kötü neticeleri ve kadının zarif ve kırılmaya meyilli olduğuna değinmek için yer verilir.*

Âdem ve Havva, Cennet'te beraberdiler. *Kur'ân*'da açıkça ifade edildiği gibi Cenâb-ı Allah, Âdem ile Havva'ya Cennet'te istedikleri meyvelerden istedikleri kadar yiyebileceklerini; ancak bir tek ağaca yaklaşmalarını emrettiği halde şeytan, onları kandırıp ağaca yaklaşmalarına sebep olmuş ve neticede her ikisi de Cennet'ten çıkarılmışlardır. Yani ikisi de kendi iradelerine dayanıp, *başına buyruk davranıp yasağı çiğnemişler* ve neticede bundan dolayı Cennet'ten atılmışlardır. İşte şair, kendi başına ve nefsin istekleri doğrultusundan hareket edilmemesini söyleyip bu davranışın Âdem ve Havva'yı Cennet'ten çıkardığını belirtir:

خود رای می نباش که خودرایی

راند از بهشت، آدم و حوا را

Başınabuyruk olma! Çünkü başınabuyrukluk

Sürdü Cennet'ten Âdem ve Havva'yı

Kaside;07/22

Havva'nın sıfatları: *Başınabuyruk olması, Cennet'ten atılması.*

2.3.7.1.6. İbrahim Ethem (İbrahîm Edhem)

İsmi İbrahim bin Edhem bin Mansûr, künyesi *Ebû İshâk*'tır. Belh şehrinin hükümdârıydı. Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Genç yaşta züht yoluna girinceye kadar Horasan'da yaşamıştır. Tahtını ve bütün malını mülkünü terk edip züht yoluna girmeye karar vermiştir.⁵¹⁴ Belh sultanı iken tacını ve tahtını terk ederek

⁵¹⁴ Üstüner, s. 366-367.

tasavvufa intisap etmiş.⁵¹⁵ Sonra süluk ve fakirlik yolunu seçmiştir. Hicri üçüncü asrın büyük evliyalarındandır.⁵¹⁶

Edebiyatta zühdü, takvası, dünya malını terk etmesi ile söz konusu edilir ve darb-ı mesel olarak anlatılır.⁵¹⁷

Allah dostları, kendi rahatlarını ve hevâlarını terk edip Allah’a dost olmayı ve zühdü tercih ederler. İbrahim Ethem gibi Hakk’ın anılmasını, kendi nefislerinin anılmasına tercih ederler. Pervîn bir şiirinde her şeyin sonunda yok olacağından, dünyada insanı üzecek tehlikelerin ve kötülüklerin bulunduğu bahseder. Bu bağlamda şiirinde bahsettiği menekşe üzgündür. Üzgün olmasını ise âriflerin, İbrahim Ethem gibi hevâlarından vazgeçip Hakk’ı tercih etmelerine bağlar. Yani İbrahim Ethem bu dünyadan vazgeçmişse o halde dünyada gülecek bir şeyin olmadığını söyler:

یاد حق بر یاد خود بگزیده اند

کار ابراهیم ادهم کرده اند

Allah’ı anmayı kendine tercih etmişler

İbrahim Ethem’in işini yapmışlar

Mesnevi;91/10

İbrahim Ethem’in sıfatları: *Allah’ı tercih etmesi.*

2.3.7.1.7. Karun (Kârûn)

Mûsâ Peygamber zamanında yaşamış, Allah’ın kendisine verdiği geniş nimete karşı nankörlük ederek yoldan sapmış; servetiyle gururlu, Mûsâ’nın getirdiği delillere rağmen büyüklük taslayıp başkaldırmış, sonunda servetiyle birlikte yok olmuştur.⁵¹⁸ Mûsâ’nın amcasının oğluydu.⁵¹⁹ Babasının ismi “Yasher” idi. Önceleri fakir ve güzel huyluydu. Tevrât’ı güzel okurdu. Karun, Mûsâ’ya iman etmeden önce İsrâiloğullarının başında Mısır Firavun’unun temsilcisiydi. İdâresi altında bulunanlara zulüm ve eziyet ederdi.

⁵¹⁵ Tatçı, s. 484.

⁵¹⁶ İ’tisâmî, s. 387 ; Bkz. Muhammed İsti’lâmî, *Tezkiretü’l-Evliyâ*, İntişârât-ı Zevvâr, Tahran 1378, s. 102-127.

⁵¹⁷ İ’tisâmî, 1384, s. 387.

⁵¹⁸ Akay, s. 247.

⁵¹⁹ Hanlerî Kiyâ, s. 391.

Mûsâ'ya inandıktan sonra, kendisini ilim ve ibadete verdi. Mûsâ ve kardeşi Hârûn'dan sonra, İsrâiloğullarının en bilgilisiydi. Şeytanın vesvesesine kapılıp ibadeti terk etti. Dünyâ malı toplamaya başladı ve gittikçe hırsı arttı ve çok mal toplamak gayretine düştü. Mûsâ buna duâ etti ve kimya ilmini öğretti. Toprağı altın yapma sanatı olan kimyayı öğrenmiş ve bu sayede çok zengin olmuştu.⁵²⁰ Zenginliği ile dillere destân olup, atasözlerine ve deyimlere geçti. Mallarını hazinelere doldurdu. Hazînelerinin anahtarlarını, kırk katırın taşıdığı rivayet edilir. Karun zengin olunca fakirliğindeki iyi, güzel hasletleri kaybetti. Taşkınlık yaptı ve haddi ziyadesiyle aştı. Böylece zulüm ve haksızlık yapmaya başladı. Mûsâ ona, malından insanlara iyilikte bulunmasını veya zekât vermesini söyleyince Karun: “*Bu bana bendeki ilmim sayesinde verildi*” (Kasas: 28/78) demiştir. Sonunda Allah yeri yardı ve onu mallarıyla birlikte yerin altına gömdü.

Edebiyatta genellikle zenginliği, hazineleri ve cimriliği ile anılır. Hâman ve Firavun ile birlikte anılır.

Karun'un ilk zikredilen özelliği *hazinelerinin çokluğudur*. Karun, maddi bir zenginliğe sahipti. Şair de Karun'u zenginliği açısından ele alır. Fakat Pervîn'e göre insan için en büyük hazine maddi zenginlik değil, kanaattir. Karun'un hazinesi gibi bir hazineye ulaşılacak isteniyorsa kanaat edilmesi gerekir:

قناعت کن اگر در آرزوی گنج قارونی

گدای خویش باش ار طالب ملک سلیمانی

Kanaat et, istiyorsan Karun'un hazinesini

Kendine dilenci ol, istiyorsan Süleyman'ın mülkünü

Kaside;16/07

بی حضور کیمیا، از هر مسی زر ساختن

بی وجود گوهر و زر، گنج قارون داشتن

Kimyasız her bakırdan altın yapmak

Mücevher ve altınsız, Karun hazinesine sahip olmak

Mesnevi;05/05

Karun'un sıfatları: *Hazine sahibi, Zengin.*

⁵²⁰ Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, s. 277 ; Hanlerî Kiyâ, s. 391.

Karun için kullanılan terkipler: *Genc-i Kârûn*.

2.3.7.1.8. Lokman (Lokmân)

İslami rivayetlere göre İbrahim peygamberin soyundan Eyyüb peygamberin kardeşinin ya da halasının oğlu olan Lokman, ünlü bir bilge olarak tanınır. Bazılarına göre ise Habeşli bir köledir. Davud peygamberin zamanında yaşayıp marangozluk veya terzilik yaptığı da söylenir.⁵²¹ Halk geleneğinde değişik kişiliklerle karşımıza çıkan tarihi bir şahsiyettir. *Kur'ân*-ı Kerim'de onun adına bir sure vardır. *Kur'ân*'da oğluna öğütler veriş, onu âhiret konusunda uyarması ve ilahî emirlere vasıta olması yönleriyle adından bahsedilir.⁵²² Rivayete göre Lokman, her derdin devasını bilen bir doktordur.⁵²³

Fars edebiyatında Lokman'ın en çok geçen özelliği hikmet sahibi oluşudur. Bunun dışında genellikle *ilmiyle, faziletiyle, nasihat verişiyile ve tabipliğiyle* anılır.

Lokman, *Kur'ân*'da ve hadislerde büyük bir şahıs, kendisine hikmet verilen biri olarak anlatılan; büyük bir fazilet ve takva sahibi olduğu söylenen bir zattır. Lokman, fazilet ve üstünlük için örnek bir şahsiyet olarak zikredilmektedir:

اگر بعقل و هنر، همسر فلاطونی

وگر بدانش و فضل، اوستاد لقمانی

بسمان حقیقت، بهیچ پر نپری

به خلوت احدیت، رسید نتوانی

Akıl ve sanatta Eflâtun'un eşi isen

İlim ve fazilette Lokman'ın üstadı isen

Hakikat semasına uçamazsın

Ehadiyet halvetine ulaşamazsın

Mesnevi;66/15-16

بگاهواره ی مادر، بکودکی بس خفت سپس

بمکتب حکمت، حکیم شد لقمان

Anne beşiğinde çocukça çok uyudu

⁵²¹ Nimet Yıldırım, s. 490.

⁵²² Pala, s. 290.

⁵²³ Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, s. 311-312.

Sonra hikmet okulunda Lokman, hekim oldu

Mesnevi;104/08

Lokman'ın sıfatları: *İlim sahibi, Fazilet sahibi, Hikmet sahibi.*

2.3.7.1.9. Mani (Mânî)

Ressamlığıyla tanınan Mani. 216 yılında doğmuştur. Annesinin İran'ın soylu hanedanlarından olduğu, babasının Hemedanlı olup Bâbil'e göç ettiği; Mani'nin Babil'de dünyaya geldiği ve I. Erdeşîr ve I. Şapur döneminde yaşadığı rivayet edilir. Başka bir rivayete göre annesi Eşkanî hanedanındandır.⁵²⁴ Gençlik dönemlerinde Çin'e gitmiş ve orada ressamlığını meşhur olacak şekilde ilerletmiştir. Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinde Manî'nin II. Şapur döneminde olduğu ve Çinli olduğu aktarılır.⁵²⁵ Şapur döneminde İran'a dönen Mani, içerisinde ilginç resimlerinin bulunduğu kitabı göstererek peygamberlik iddiasında bulunmuştur.

Diğer bir rivayete göre Çinli bir ressam ve nakkaştır. Sasanîler zamanında, Şapur devrinde İran'a gelmiştir. Burada Zerdüştlük ile Hristiyanlığı incelemiş ve bunların ikisini birleştirerek yeni bir din kurmuştur. Buna "Mânî" dini denilir. Mânî dini, en çok Çin'de yayılmış olup kutsal saydıkları kitapları resimlerle süslemiş. Yaptığı resimler çok güzel olduğu için bu özelliğini bir mucize olarak göstermiştir.⁵²⁶

Güzel resimlerle süslediği eseri olan *Erjeng* veya *Erteng*, Fars edebiyatında çok meşhurdur. "*Mani'nin Erjengi*", "*Mani'nin kalemi*", "*Mani'nin resmi*" ve "*Mani'nin mektubu*" gibi isimlerle şiirlerde bahsedilir.⁵²⁷ Güzel resimleriyle dile getirilir.

Şair, bir şiirinde feleğin her şeyi değiştirdiğine ve hiçbir şeyin yerinde kalmadığına değinir. Dünya geçici bir misafirhanedir. Şaire göre ruh, bedende tutuklu gibidir. Ruhu beden kafesinin dışındaki özgür âleme çağıran Pervîn, bahardan ve tabiatın güzelliklerinden bahsederek bu manzaranın Mani'nin *Erjeng* eserinden daha güzel olduğunu ve onunla alay ettiğini belirtir. Yani tabiattaki güzellikler Mani'nin eserinden daha güzeldir. Burada Mani'nin *Erjeng* eserine ve bu eserin güzelliğine işaret edilmiştir:

⁵²⁴ Nimet Yıldırım, s. 500.

⁵²⁵ Mâzenderânî, s. 662.

⁵²⁶ Pala, s. 297.

⁵²⁷ Nimet Yıldırım, s. 501.

زمین از صفای ریاحین الوان

زند طعنه بر نقش ارژنگ مانی

Zemin, renkli reyhanların safasından
Mani'nin Erjenginin nakşıyla alay eder
 Kaside;41/52

Mani'nin sıfatları: *Erjeng eserinin sahibi, güzel resim yapması.*

Mani için kullanılan terkipler: *Erjeng-i Mani.*

2.3.7.1.10. Meryem (Meryem)

İsâ'nın annesi, Davut peygamberin soyundan ve İmrân'ın kızıdır. *Kur'ân*'a göre annesi, henüz o doğmadan onu kilisede hizmet etmeye vereceğini nezreder. Sonra Zekeriyya onun sorumluluğunu üzerine alır.⁵²⁸ Cebrail vasıtasıyla üflenip gebe kalmıştır. Yahudiler ona çok eziyetler etmişlerdir. İsâ'nın hayatı boyunca annesi Meryem de hayatta imiş. İsâ'nın göğe çekilmesinden bir müddet sonra vefat etmiştir.⁵²⁹

Meryem, iffet sembolü bir kadındır. Hadislerde Meryem için “*el-azrâ, el-betûl*” tabirleri geçmektedir. Bu kelimelerden *el-azrâ*, “*bekâr bayan*”ı ifade ederken; *el-betûl* ise “evlenmeyen”, “dünyevî lezzetlerden elini-eteğini çekip kendisini Allah’a ve ibadete vermiş bayan” gibi anlamlara gelmektedir.

Meryem özellikle bakire iken İsâ’ya hamile kalması nedeniyle “*bikr*” çerçevesinde mazmun olarak kullanılmıştır. Sevgili ile Meryem arasındaki alaka ise kimi zaman sevgilinin dudağının canlandırıcılığı ile, kimi zaman da sevgilinin siyah zülfünün, siyahlar giymiş Meryem’e teşbihi iledir.⁵³⁰ İsâ’yı doğurması, Cebrâîl tarafından üfürme yoluyla gebe bırakılması gibi hususiyetleriyle de ele alınır.⁵³¹

Meryem, takvası ile diğer insanlardan ayrıldığı için şair, onun üstün sıfatlarıyla eşî olmayan biri olduğuna değinir. “Meryem” adında pek çok kişi varken, “Meryem-i Azrâ” makamına sadece birinin ulaştığını ifade ederek insanları o manevi yola davet eder:

⁵²⁸ Mâzenderânî, s. 676.

⁵²⁹ Pala, s. 307.

⁵³⁰ Akkuş, s.119-121.

⁵³¹ Pala, s. 307.

مریم بسی بنام بود لکن

رتبت یکی است مریم عذرا را

Meryem adında çok kişi vardı, lâkin

Meryem-i Azrâ'nın birdir rütbesi

Kaside;07/20

Hiz. Meryem'in sıfatları: *Azra*.

Hiz. Meryem için kullanılan terkipler: *Meryem-i Azrâ*.

2.3.7.1.11. Nemrut (Nemrûd)

Kelimenin doğru okunuşu *Nimrûd* olup Bâbil hükümdarlarına verilen bir ünvan olduğu sanılmaktadır.⁵³² “Nemrûd ibn-i Kenan bin Keveş” olarak bilinir.⁵³³ İbrahim'in peygamber olarak gönderildiği bölgede saltanat sürdüğü rivayet edilen bir hükümdarın adı. *Kur'ân*'da, İbrahim ile ilgili ayetlerde, adı verilmeksizin, onun ve taraftarlarının başvurduğu çirkinliklere temas edilmiştir.⁵³⁴ Bâbil ülkesinin kurucusu sayılan ve Babil Kulesini yaptıran kral olup İbrahim'i ateşe attırmasıyla ünlüdür. Rivayete göre burnundan giren bir sinek beynini kemirmiş.⁵³⁵ Bu kemirmenin verdiği acıyla da ölmüştür. *Kur'ân-ı Kerim*'de İbrahim ile Nemrut'un mücadelesine ilişkin ayetlerin sayısı 91 kadardır. Hükümdarı olduğu yer olarak da kimilerince ülkemizdeki Şanlıurfa şehri, kimilerince de Ninova ismi söylenir.

Edebiyatta daha çok İbrahim ile ilişkisi anılır ve sevgilinin yanağı, yüzü, aşkı, âşığa çektiği acılar için söz konusu edilir.⁵³⁶ İbrahim'i ateşe attırmasıyla ve yaptırdığı Babil kulesiyle dile getirilir.

Tarihi meşhur şahsiyetler Pervîn'in divanında genellikle yok olup gitmeleriyle ele alınırlar. Bununla dünyanın geçiciliği ve varlıkların acizliği vurgulanır. Pervîn “*Dostları anma*” şiirinde her şeyin geçiciliği üzerinde dururken giden meşhur tarihi şahsiyetleri anar. Bunlardan Nemrut'u zikrederken hem Nemrut'un kendisinin hem de yaptırdığı büyük Babil burcunun toprak ve toz olup gittiğini söyler. Yani büyüklüğüyle ve gücüyle

⁵³² Pala, s. 356.

⁵³³ Dihhudâ, XIV, s. 20109.

⁵³⁴ Akay, s. 359.

⁵³⁵ Pala, s. 356.

⁵³⁶ Pala, s. 356.

övünen ve kibirlenen bir şahıs olan Nemrut dahi aciz bir şekilde ölüp gitmiştir. Bu beyitteki ifadeyle Nemrut, hem güçlü ve büyük biri olmasıyla; hem de kulesiyle zikredilmiştir:

نمروت و بلند برج بابل

شد خاک و برفت با غباری

Nemrut ve Bâbil'in yüksek kulesi

Toprak oldu ve bir tozla gitti

Mesnevi;164/37

Nemrut'un sıfatları: *Babil kulesini yaptırması.*

2.3.7.1.12. Selmân-ı Fârisî (Selmân)

Farsça asıl adı “Mâhû” veya “Rûzbe” idi. İran'ın İsfahan şehri yakınlarındaki Cey köyünde doğdu. Önceleri Zerdüşti olan ve çocukluğunda Hristiyanlığa bağlanan, sonra da Müslüman olan Selmân-ı Fârisî'ye “Selmân” ismi, Peygamber tarafından verilmiştir. Son peygamberin geliş alametlerini görmek ve O'nu bulmak amacıyla Arabistan'a gittiği iddia edilir. Arabistan çöllerinde yaşadığı talihsiz bir olay sonucu Medineli bir Yahudi'ye köle olarak satılan Selmân-ı Fârisî, Medine'ye hicretle gelen Hz. Muhammed'in peygamberlik alametlerini görüp İslam dinini benimsedi. Ancak peygamberin de yardımıyla Selmân-ı Fârisî kölelikten kurtuldu. Selmân-ı Fârisî, Hendek Savaşı'nda Hz. Muhammed'e, “*hendek kazılması*” yönünde fikir belirtmiş ve onun sayesinde savaşı Müslümanlar kazanmıştır. Hz. Muhammed'in devlet danışmanlığına atadığı Selmân, peygamberin ölümünden sonra İran Seferi'ne katıldı. Medain'de valilik yaptı. Halife Ali'nin İslam Halifesi seçildiği yıl Medain'de hayata gözlerini yumdu.

Sûfiler, Selmân'ı “Ashâb-ı Suffe” ile birlikte tasavvufun kurucularından biri olarak kabul ederler. Birçok tarikat silsilesi ona dayandırılmaktadır. Ehli Beyt'ten sayılması, Şiilerin ona karşı farklı bir ilgi göstermelerine sebep olmuştur. Selman, hem İranlı olması, hem Ali ile yoldaşlığı, hem peygamberimizin vefatından sonra Ali'nin yanında yer alması, hem de İslam tarihinde önemli bir yeri olması açısından Fars edebiyatında da önemli bir yeri vardır.

Selmân, İslam tarihindeki önemli yeri ile örnek sahabilerdendir. Bu nedenle Pervîn, doğru insan için Selman'ı örnek vererek insanın bizzat kendisinde bir marifet ve cevherin olması gerektiğini söyler. Eğer kişide bir kabiliyet ve cevher yoksa zorla bir şey değiştirilemez. Mesela bir taş, iki yüz yıl boyunca yer altında kalsa da cevher olmaz. Aynen bunun gibi birinin adının Selmân veya Ebu Zer olması o kişiyi Selmân ve Ebu Zer gibi doğru biri yapmaz:

نه هر آنرا که لقب بوذر و سلمان باشد

راست کردار چو سلمان و چو بوذر گردد

Ebu Zer ve Süleyman lakaplı her kişi

Doğru fiilli olmaz, Süleyman ve Ebu Zer gibi

Kaside;32/14

Selmân-ı Fârisî'nin sıfatları: *Doğruluk sahibi*.

2.3.7.2. Tarihi ve Mitolojik Şahsiyetler

2.3.7.2.1. Aristo (Eresto)

Eski Yunan filozoflarının en büyüğüdür.⁵³⁷ Batı düşüncesinin en önemli filozoflarından biri sayılır. Klasik felsefenin kurucularındandır. M.Ö. 384 yılında küçük bir Makedonya kenti olan Stageira'da, Makedonya kralı II. Amyntas'ın (*Philippos'un babası*) hekimi olan Nikomakhos'un oğlu olarak dünyaya gelir. 17 yaşında Platon'un Atina'daki akademisine girer. Eflâtun'un kurmuş olduğu *Akadeimiya*'da 20 yıl ona asistanlık yapmıştır.⁵³⁸ Sonraları Yunanistandaki farklı şehirlere gider ve oralarda dersler verir. Philippos'un ölümüyle M.Ö. 335 yılında İskender tahta oturunca Aristoteles Atina'ya dönüp Akademiya'ya rakip olarak "*Lykeion*"u, ya da diğer adıyla "*Peripatos*"u kurar. Burada on iki sene ders verir. M.Ö. 323'te Büyük İskender, bir Asya seferi esnasında ölünce Atina'da Makedon karşıtı bir tepki dalgası oluşur. Makedonculuk zannı taşıyan Aristoteles'e karşı, dine saygısızlık davası açılması söz konusu olur. Bir ölümünün *-Hermias'ın-* anısına bir ilâhi yazarak ölümsüzleştirmekle itham edilir. Bunun üzerine Aristoteles, Sokrates'in kaderini paylaşmak yerine Atina'yı

⁵³⁷ İ'tisâmî, s. 387.

⁵³⁸ Pala, s. 26.

terk etmeyi seçer. Annesinin memleketi olan Eğriboz (*Evboia*) adasındaki Helke'ye (*Khalkis*) sığınır. Ertesi yıl M.Ö. 322'de, altmış üç yaşında hayatını kaybeder.⁵³⁹ Aristo, *Organon*, *Fizik*, *Metafizik*, *Nikamahos'a Etik* ve *Devlet* eserlerini kaleme almıştır ve bu eserleriyle tüm batı medeniyetini etkilemiştir.⁵⁴⁰

Edebiyat ve dil ile yakından ilgilenen Aristo, "Aristoteles" veya "Aristotelis" adları ile de bilinir. *Fizik*, *astronomi*, *ilk felsefe*, *zooloji*, *mantık*, *politika* ve *biyoloji* gibi konularda pek çok eser vermiştir. Eserleri İslam dünyasını etkilemiştir. İslamiyetten sonra Aristonun kitapları, Arapçaya çevrilmiş ve İslamî felsefe denilen *hikmet ilmi*, bu eserlerden faydalanmıştır. Edebiyatta *ilim*, *akıl*, *isabetli görüşe sahiplik* olarak karşımıza çıkar. Özellikle kasidelerde övülen kişiyi Aristo'ya benzeterek veya onu vesile ederek övmek gelenek olmuştur.⁵⁴¹

Pervîn, dünyadaki durumun kötüye gittiğini, iyi şeylerin yok olduğunu, zamanın ve feleğin yerinde sabit durmasına karşılık her şeyin değişip sona erdiğini ve bizim de bir gün gideceğimizi söyler. Ancak insanın buna karşı hiç de uyanık olmadığını belirtir. İnsanın ne zamana kadar daha bunun farkında olmayacağını sorar. Daha sonra akıl ve dehasıyla bilinen Aristo'nun da bunun farkında olmadığını ifade eder. Yani en meşhur bilgin ve felsefeciler bile yapılması gerekenin farkında olmadılar ve hazırlıksız yakalandılar:

رفت می باید و زین آمدن و رفتن

نشد آگه نه ارسطو و نه افلاطون

Gitmek gerekiyordu ama bu geliş ve gidişten

Ne Aristo haberdar oldu ne de Eflâtun

Kaside;35/15

Aristo'nun sıfatları: *Bilgili*.

⁵³⁹ "Aristo", Erişim tarihi: 05 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/aristo>

⁵⁴⁰ Devrim, I, s. 196.

⁵⁴¹ Pala, s. 26.

2.3.7.2.2. Behrâm, (Behrâm, Behrâm Gûr)

“Behrâm” veya “5. Behrâm” olarak da bilinen Sasanî hükümdarı olan Behrâm Gûr bin Yezdicerd bin Behrâm bin Şapur (ö.438), birinci Yezdicerd’in oğlu ve halefidir. Bu hükümdar 420’de tahta çıkıp 20 yıl saltanat sürmüştür. Sasanîlerin ondördüncü padişahıdır. Sürekli olarak yaban eşiği avına çıktığı için adı, “yaban eşiği” anlamındaki “gûr” kelimesi ile birlikte kullanılmıştır.⁵⁴² Zamanını daha çok avlanmakla geçirmiştir. Rivayete göre yine bir av esnasında bir çukura düşerek ölmüştür. İran mitolojisinde *Merih savaş tanrısıdır*. Bu bakımdan şairler Behrâm adını, *hem kahraman, hem de savaş ilahı olarak* anarlar. İçki, eğlence ve kadına düşkünlüğü. Arapça ve Farsça güzel şiirleri vardır. Av ve aşk hikâyeleri, Firdevsî’nin *Şahnâme*’si ve Nizâmî-yi Gencevî’nin *Heft Peyker* eseri gibi pek çok meşhur şairin şiirlerinin konusu olmuştur.

Fars edebiyatında özellikle dünyanın geçiciliği, büyük padişahların bile dünyada bir şey elde edemediği, Behrâm’ın devamlı ava çıkması; ama sonunda ecele av olması ve isminde geçen “gûr” kelimesinin hem “mezar” hem de “yaban eşiği” anlamı olduğu için ikisi arasındaki cinas sanatıyla işlenir.

Pervîn, insanın dünya peşinde koşmasına ve ecelin insanın ardından gelmesine dikkat çekmek için Behrâm’ı örnek verir. Çünkü Behrâm devamlı avlanır ve av peşinde dolaşırdı. Ama ölünce aslında *ecelin avı* durumuna gelmiş oldu. Şair, insanın Behrâm gibi dünyadaki şeylerin arkasından koşarken mezarın ve ecelin, insanın arkasından onu takip ettiğinin farkında olmadığını belirtir:

تو از پی گوری دوان چو بهرام

آگه نه که گور از پیت دوانست

Behrâm gibi koşarsın gûr (eşek) peşinden

Haberin yok ki koşar gûr (mezar) senin peşinden

Kaside;01/10

اگر حکایت بهرام گور می پرسی

شکار گور شد ای دوست عاقبت بهرام

Sorarsan hikâyesini Behrâm-ı Gûr’un

⁵⁴² İ’tisâmî, s. 390.

Ey dost! Sonunda Behrâm, avı oldu gûr'un(mezarın)

Kaside;39/04

Behrâm'ın sıfatları: *Avcı, Avlanması.*

Behrâm'a benzetilen şeyler: *Gafil insan.*

2.3.7.2.3. Bîjen (Bîjen)

İranlı kahraman.⁵⁴³ “Bîzen” ve “Bîcen” olarak da bilinen Bîjen, Gîv'in oğlu, Gûderz'in torunu, Rüstem'in kız kardeşinin oğlu⁵⁴⁴ ve Keyhusrev döneminin ünlü kahramanlarından. Efrasyâb'ın kızı Menîje'ye âşık olduğu söylenir.⁵⁴⁵ Bîjen ve Menîje efsanesi Fars edebiyatında çok beğenilen hikâyelerdendir. Hikâyeye göre: Bîjen, Efrasyâb'ın kızına âşık olur. Efrasyâb, aralarındaki ilişkiyi öğrenince Bîjeni yakalayıp bağlayarak bir kuyuya atar. Keyhüsrev, dünyayı gösteren kadehiyle bakıp onun yerini öğrenir ve onu kurtarması için Rüstem'i çağırır. Rüstem Menîje'nin de yardımıyla onu kuyudan çıkarır. Sonra Bîjen ve Menîje evlenirler. Bîjen'in başından geçenleri konu alan “*Bîjennâme*” adlı eser, Atâ bin Yakup tarafından yazılmıştır.

Bîjen, Fars edebiyatında *genellikle düştüğü karanlık kuyu ile alınır*. Bununla, insanın düştüğü sıkıntılı durumlar kastedilir.

Pervîn bir şirinde dünyanın kötüye gittiğinden, iyi şeylerin yok olduğundan ve olumsuzlukların her tarafı doldurduğundan bahseder. Bir beyitte bu anlamı anlatmak için havanın artık zehirlendiğini ve dünyanın *Bîjen'in atıldığı kuyu* gibi karanlık olduğunu söyler. Bu ifadede görüldüğü üzere kuyu, Bîjen'le simgeleşmiştir:

هوا مسموم شد چون نیش کزدم

جهان تاریک شد چون چاه بیژن

Hava zehirlendi akrebin iğnesi gibi

Dünya karardı, Bîjen'in kuyusu gibi

Kaside;17/05

Bîjen'in sıfatları: *Kuyuya atılması, Atıldığı kuyunun karanlık olması.*

⁵⁴³ Hanlerî Kiyâ, s. 100.

⁵⁴⁴ İ'tisâmî, s. 390 ; Mâzenderânî, s. 189.

⁵⁴⁵ Muhammed Huseyn bin Halef-i Tebrîzî, *Burhân-ı Kâtı'*, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1341, s. 236.

Bîjen için kullanılan terkipler: *Çâh-ı Bîjen*.

2.3.7.2.4. Bozorgmihr (Bozorgmehr)

Sasanî hanedanının adalet simgesi olarak bilinen ünlü hükümdarı *Nûşîrevan*'ın *zeki ve akıllı veziridir*. Bozorgmihr-i Bâhtegân: “*Bâhteg*'in oğlu *Bozorgmihr*” olarak da bilinen bu kişi, Pehlevce kaynaklarda “*Baş vezir*” anlamında “*Vazûrg Mitr*” ve “*Vozorgmihr*”; İslam sonrası kaleme alınan Arapça ve Farsça kaynaklarda ise “*Ebûzorcmihr*”, “*Bûzorcmihr*” ve “*Bozorcmihr*” şekillerinde geçer. Nûşîrevan'ın oğlu dördüncü Hürmüz'ün padişahlığı zamanında hayata veda etmiştir. Akıl, hikmet ve düşüncede kendi asrının büyüğüydü. Hekimane hareketleri ve sözleri hakkında pek çok rivayet vardır.⁵⁴⁶ Bozorgmihr'in zekâsı ve yetenekleri hakkında çok şey söylene de kimliğiyle ilgili kesin bilgiler yoktur.⁵⁴⁷

Edebiyatta genellikle adaletin temsili olan Nûşîrevan anılırken onunla irtibatlı olarak ele alınır.

Pervîn, “*Nûşîrevan'a mektup*” isimli şiirinde idarecilerin insanlara adalet noktasında örnek olması gerektiğinden, mazlumlara yardım edilmesinden, kötülöklere yer verilmemesi ve adaletin tekrar tesis edilmesi gerektiğinden bahsederken adaletin simgesi olan Nûşîrevan'dan bahseder ve veziri Bozorgmihr vasıtasıyla halktan gelen adalet talebini dile getirir:

بزرگمهر، به شیروان نوشت که خلق

ز شاه، خواهش امنیت و رفاه کنند

Bozorgmihr, Şirvan'a yazdı ki halk

Şahtan ister emniyet ve refah

Mesnevi;151/01

Bozorgmihr'in sıfatı: Nûşîrevan'ın veziri olması.

⁵⁴⁶ İ'tisâmî, s. 390.

⁵⁴⁷ Nimet Yıldırım, s. 176.

2.3.7.2.5. Cemşîd, Cem (Cemşîd, Cem)

İran’da saltanat süren Pîşdâdiyan hanedanının dördüncü ve en büyük hükümdarı olan Cemşîd⁵⁴⁸, 700 yıl (*Şahnâme’ye göre 600 yıl*) boyunca insanlar, cinler, devler, kuşlar ve periler dünyasının tamamı üzerinde egemenlik kurmuş; hükümdarlığı zamanında dünya huzur ve refahla dolmuştur.⁵⁴⁹ Nuh peygamberin zamanında yaşadığı söylenir. Yakışıklı ve şanı yüce padişahlar hakkında sıfat olarak kullanılan Cem’e *Zend Avesta*’da bir Hind mâbudu olarak rastlanır.⁵⁵⁰ Hem hükümdar hem de bir mûbed olarak tanrısal güç taşımaktadır. Bazılarına göre Tehmûrs’un oğlu, bazılarıncı da Tehmûrs’un kardeşidir. “Cem”, “Cemsaşp”, “Cemşîd” ve “Cemşîdûn” isimleriyle bilinir. Cemşîd, *Avesta*’da “Veyvengehân’ın oğlu” olarak geçer.

Cemşîd, rivayetlere göre yedi yüz yıl İran’da egemenlik sürdükten sonra Sâbiî dini bağlılarından “Dahhâk” tarafından yenilgiye uğratılarak tahtı ele geçirilip öldürülmüştür. Persler onu *adil, kendisine kutsal mesajlar ve mektuplar gönderilen, tek tanrı inancına sahip, olgun ve ahlaklı insanları seven bir hükümdar* olarak kabul ederler.⁵⁵¹ Tufan’ın onun zamanında gerçekleştiği; Babil, İstahr, Hemedân ve Tûs şehirlerini, onun kurduğu aktarılır. Cemşîd, Aryan ırkının, İran ve Hint kavimleri olarak birbirlerinden ayrılmalarından önce de Hint-İran kahramanı olarak bilinir. Cem, insanlara faydalı olan birçok sanatı icat etmiş. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını, o kabul etmiş ve Nevrûz’u yılbaşı yapmıştır.⁵⁵²

Şarabı ve şarap kadehini ilk yapan da Cemşîd’tir. Yine Cemşîd’in sihirli bir kadehi vardır. Bu kadehe bakılınca her şeyi gösterdiği söylenir. Fars edebiyatında, özellikle de tasavvuf edebiyatında şairler, bu sebeple bazen kadeh ve bardağı “*Câm-ı Cem*” olarak isimlendirirler.⁵⁵³ Cemşîd, kendisi için mücevherlerle süslü bir taht yaptırmıştır. “*Taht-ı Cem*”, “*Taht-ı Cemşîd*” gibi adlarla bilinen bu taht çok meşhurdur.

Edebiyatda padişahlık, güç, saltanat, hâkimiyet ve taht gibi temel özellikleriyle işlenir. Tahttan bahsedilince Hz. Süleyman’la birlikte anıldığı da olur. Aşk şiirlerinde içki meclislerinden veya kadehten bahsedilirken kadeh kelimesiyle özdeşleşen ismiyle Câm-ı Cem şeklinde anılarak telmihte bulunulur.

⁵⁴⁸ İ’tisâmî, s. 391.

⁵⁴⁹ Nimet Yıldırım, s. 202.

⁵⁵⁰ Pala, s. 86.

⁵⁵¹ Nimet Yıldırım, s. 204.

⁵⁵² Pala, s. 86.

⁵⁵³ İ’tisâmî, s. 391.

Şaire göre aslında dünyadaki her şeyin hakikati, görünür bir şekilde göz önündedir ve açıktır. Ama eğer kişi, bakmasına rağmen her şey açık ve anlaşılır değilse bunun sebebi insanın dar görüşü ve eksik anlayışıdır. Çünkü hakikatleri görebilmek için kalbin; zamanın kir ve pasından arınmış olması gerekir. Şair bu dar bakışa örnek olarak Cemşîd'in içine baktığında dünyayı görebildiği bir kadeh yaptığından bahseder. Ama Cemşîd'in böyle bir şeye teşebbüs etmesinin nedeni dünyanın kendini gösteren bir kadeh olduğunu bilmemesidir:

جمشید ساخت جام جهان بین از آنسب

ککه نبود ازین که جهان جام خودنماست

Cemşid, dünya gören kadehi o sebeple yaptı

Çünkü bilmezdi ki dünya kendini gösteren bir kadehti

Kaside;37/20

Şair, feleğin çok güçlü olduğuna değinir. *Felek öyle saldırır ki tarihte büyük ün salmış kimselerden bile eser bırakmaz*. Bunu anlamak için büyük hükümdar Cemşîd'in tahtına sorulursa o, Ferîdûn ve Cem'in başına neler geldiğini anlatacaktır. Burada şair Cemşîd'in taht sahibi büyük biri olduğuna ve tarihte kaldığına işaretle bulunur:

تخت جمشید حکایت کند ار پرسی

که چه آمد به فریدون و چه شد بر جم

Cemşid'in tahtı anlatır eğer sorarsan

Ferîdun'un başına ne geldi ve ne oldu Cem diye

Kaside;18/12

شد ز نیروی من غبار و برفت

خاک جمشید و استخوان قباد

Gücümle toz olup gitti

Cemşid'in toprağı ve Kubad'ın kemiği

Mesnevi;163/09

Cemşîd'in sıfatları: *Kadeh sahibi, Taht sahibi, Büyük bir şahsiyet.*

Cemşîd için kullanılan terkipler: *Taht-ı Cemşîd, Hâk-ı Cemşîd.*

2.3.7.2.6. Dârâ (Dârâ)

Erdeşîr-i Dırazdest'in oğlu ve on dört yıl boyunca İran'a hükmeden Ahâmeniş kralıdır.⁵⁵⁴ Keyaniyan sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykubad. Avrupa'da Pers kralı “*Darius*” (ölm. M.Ö. 330) olarak bilinir. “Büyük Dârâ” (*Dârâ-yı Kebir*) olarak anılır. Firdevsi'nin *Şahnâme*'sindeki başlıca kahramanlardandır.⁵⁵⁵ İskender'in karşısına büyük bir ordu ile çıkmış ve sonunda İskender'e yenilmiştir. Dârâ'nın ölümünün ardından İskender, İsfahan'da İran büyüklerine yazdığı bir mektupla hükümdarlığını ilan etmiştir.⁵⁵⁶

Genellikle Büyük İskender'le birlikte savaş sahnelerinde zikredilen Dârâ, Büyük İskenderle yaptığı savaş esnasında ölmüştür. Edebiyatta ihtişam ve ululuk sembolü olarak zikredilen Dârâ, “*dâr*” kelimesiyle bazı kelime oyunları içinde de işlenmiştir.⁵⁵⁷ Ayrıca mecâzî olarak büyük hükümdarlar da Dârâ olarak zikredilmiştir.⁵⁵⁸ O, gücün ve kudretin timsali olarak gösterilir.

Pervîn'in şiirlerinde güçlü padişahlar işlenirken daha çok dünyanın geçiciliğine, feleğin güçlülüğüne ve bunlara karşı bu büyük şahısların zayıflığına vurguda bulunulur. Dârâ da bir beyitte *tarihin sayfalarında kalan büyük bir padişah* olarak ele alınmıştır. Şair Pervîn, üç büyük padişahın adını dünyaya bağlanmak üzere bir çabaya girilmemesini söylerken örnek olarak vermektedir. Yani dünya, böylesi büyük padişahlara bile kalmazken insanın, bu fani dünyaya bağlanmak üzere bir irtibat arayışına girmemesi gerektiğini belirtir:

پیوند او مجوی که گم کرد است

نوشیروان و هرمز و دارا را

Arama irtibatı o kişiyle ki kaybetti

Nûşirevan, Hürmüz ve Dârâ'yı

Kaside;07/08

⁵⁵⁴ Bazı kaynaklarda Dârâb'in oğlu olarak geçer. Dârâb, Filkos(Filip)'un kızı Nâhid'i babasının yanına geri gönderince başka bir kadını kendisine eş olarak alır. Ve ondan bir çocuğu olunca adını Dârâ koyar. Dârâ bir yaşına girince Dârâb vefat eder ve Dârâ onun yerine padişahlığa geçer.

⁵⁵⁵ Nimet Yıldırım, s. 233.

⁵⁵⁶ Bkz. Hanlerî Kiyâ, 219.

⁵⁵⁷ Pala, s. 106.

⁵⁵⁸ Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 161.

افسانه ی نوشیروان و دارا

ورد سحر قمری و هزار است

Nûşirevân ve Dârâ efsanesi

Seher kumrusunun ve bûlbûlünün virdi

Kaside;08/05

Her padişahın öne çıkmış bazı sıfatları ve onları övmek için yapılan benzetmeler olur. Dârâ gücü ve büyüklüğüyle *aydınlatici güneşe* benzetilir. Şair Dârâ için bu benzetmeyi yapar ve feleğin bu büyük güneşi insanlardan çaldığını söyler. Çünkü feleğe güven olmaz. Felek bir satranç gibi kimini yüceltir kimini de alçaltır. Yol kesen gibi insanın yolunu kesip bir şeyler çalar. Felek, tarihte büyük bir padişah olarak bilinen Dârâ'nın “*gümüş kemerli güneş*” sıfatını onu da tarihin sayfalarına gömerek çalmıştır:

بربود است ز دارا و ز اسکندر

مهر سیمین کمر و مه کله زرین

Dârâ ve İskender'den çalmış

Gümüş kemerli güneşi ve altın külahlı ayı

Kaside;19/07

Dârâ'nın sıfatları: *Gümüş kemerli*.

Dârâ'nın benzetildiği şeyler: *Güneş*.

2.3.7.2.7. Eflâtun, Platon (Eflâtûn, Flatûn)

Diğer adı “Platon”dur. Yunan filozoflarının büyüklerinden biridir.⁵⁵⁹ Antik Yunan filozofu, matematikçi ve felsefi diyalogların yazarıdır.⁵⁶⁰ Milattan 430 sene önce Ekine adasında doğmuştur. Asıl ismi “Aristoklis”tir. Kendisine atletik yapısı nedeniyle Yunanca “*geniş omuzlu*” anlamındaki “*Platon*” denilmiştir. Yunanlı filozof Sokrat'ın birinci öğrencisi ve Aristo'nun hocası olan Eflâtun, bir müddet seyahat, talim ve telif ile meşgul olmuş ve M.Ö. 348 yılında vefat etmiştir.⁵⁶¹ Platon, akıl hocası Sokrat

⁵⁵⁹ İ'tisâmî, s. 388.

⁵⁶⁰ “Platon”, Erişim tarihi: 05 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Platon>

⁵⁶¹ Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, s. 163 ; Bkz. Mâzenderânî, s. 528.

(Socrates) ve öğrencisi Aristo (Aristotle) ile birlikte doğal felsefe, bilim ve batı felsefesinin temellerini attı. Sokrat'ın idamından sonra İtalya ve Mısır'a seyahat etti.⁵⁶² Mısır'da okumuş ve Yunanistan'a dönerek batı dünyasındaki ilk yüksek öğretim kurumu olan "Atina Akademisini" kurmuştur.⁵⁶³ Bu akademi aynı zamanda günümüzdeki modern üniversite oluşumunun başlangıcı olarak da kabul edilir. Eflâtun'un felsefesinin o zamandan sonra da tüm orta çağ boyunca Hristiyanlığın kilise düşünürlerinin fikirleri üzerinde fevkalade bir etkisi olmuştur.⁵⁶⁴

Edebiyatta *akıl, hikmet, isabetli görüş timsali* olarak söz konusu edilir.⁵⁶⁵ Üstün bilgiden söz edilirken ilmin üst seviyesi olarak dile getirilir. Yine bilgelik ve şaraptan kinayedir.⁵⁶⁶

Eflâtun'un en önemli özelliği dünyaca *meşhur bir filozof* olmasıdır. Bu da onun çok bilgili olması ve pek çok şeyi bilmesi nedeniyledir. Fakat bu filozof dahi bazı şeylerin farkında olmamıştır. Pervîn, her şeyin yok olup gittiğini, feleğin her şeye ve herkese galip geldiğini ve bir gün bizim de tepe taklak olup gideceğimizi söylediği bir beytinde daha ne zamana kadar bunun farkında olmayacağımızı sorar. Devamında ise Eflâtun'un da bu gidiş ve gelişlerin farkına varmadığını belirtir. Yani akıl ve zekâsıyla bilinen bu meşhur şahsın bile meseleyi kavrayamadığını söyler:

رفت می باید و زین آمدن و رفتن

نشد آگه نه ارسطو و نه افلاطون

Gitmek gerekiyordu ama bu geliş ve gidişten

Ne Aristo haberdar oldu ne de Eflâtun

Kaside;35/15

Pervîn, Allah'ın birliğinin ve ilahî hakikatlerin gerçek anlamıyla bilinmesinin zorluklarından bahsederken bunların uzaktan sadece bilgi veya faziletle bilinemeyeceğini söyler. Hakikat âlemine geçmek gerekir. Bir kişi akıl ve hüner açısından Eflâtun kadar da olsa hakikat semasına çıkmadıkça birliği kavrayamaz:

اگر بعقل و هنر، همسر فلاطونی

⁵⁶² İ'tisâmî, s. 388.

⁵⁶³ Pala, s. 135.

⁵⁶⁴ Mâzenderânî, s. 528.

⁵⁶⁵ Pala, s. 135.

⁵⁶⁶ Rahîm Afîfî, *Ferhengnâme-i Şi'ri*, İntişârât-ı Şurûş, Tahran 1376, s. 1921.

وگر بدانش و فضل، اوستاد لقمانی

Akıl ve sanatla Eflâtun'un eşi olan

İlim ve faziletle Lokman'ın üstadı olan

Hakikat semasına uçamazsın

Ehadiyet halvetine ulaşamazsın

Mesnevi;66/15-16

Eflâtun'un sıfatları: *Akıllı, Akıl ve hünerin zirvesi.*

2.3.7.2.8. Ferîdûn (Ferîdûn)

“Ferîdûn” veya “Ferruh” isimleriyle bilinir. Pîşdâdîyan hanedanının altıncı hükümdarı olan Ferîdûn, beş yüz yıl saltanat sürmüştür. Cemşîd'den sonra İran tahtına geçen *Ferîdûn, İran'ın en büyük mitolojik kahramanıdır. Şahnâme'de Cemşîd'in soyundan Âtbin'in oğlu olarak geçer. Babası, Dahhâk tarafından öldürülmüştür. Ferîdûn, zalim padişah Dahhâk'ın öldürülmesinden sonra tahta geçmiştir. Hükümdarlığından sonra tahtını, torunu olan Menûçehr'e bırakır. “Selm”, “Tur” ve “İrec” adında üç oğlu vardı. Hâkimiyetindeki yerleri üç pay yapar. Rum ve doğuyu “Selm” adındaki oğluna, Türk ve Çin'i “Tur” adındaki oğluna ve İran'ı da “İrec”e verir.*⁵⁶⁷

“Key” lakabını alan ilk kişidir. Kendisine “Key Ferîdûn” da derler. Key, *temiz* demektir.⁵⁶⁸ Görünüşü öyle idi ki Fars padişahlarından hiçbiri onun boy, pos ve kuvvetinde değildi. Boyunun dokuz mızrak kadar olduğu yazılıdır. O, dünyayı adaletle doldurdu. Onun kadar adil başka bir padişah yoktu.⁵⁶⁹

İslami kaynaklarda adaleti ile övülür. Ayrıca zeki ve iyiliksever olarak bilinir.⁵⁷⁰ Soyu Tehmurs'a ulaşır.⁵⁷¹ Pervîn'in divanında Ferîdûn gibi büyük padişahlar, çoğunlukla *gücü, hükümdarlığı ve yönetimdeki özelliğiyle* bahsedilir.

⁵⁶⁷ Mâzenderânî, s. 525.

⁵⁶⁸ Mehîndoht Sâdıkiyân, *Ferheng-i Esâtîrî-Humâsî-yi İran*, İntişârât-ı Pujuheşgâh-ı Ulûm-ı İnsânî ve Mutâlaât-ı Ferhengî, Tahran 1375, s.194.

⁵⁶⁹ Sâdıkiyân, s.196-197.

⁵⁷⁰ Nimet Yıldırım, s. 307-309.

⁵⁷¹ Mâzenderânî, s. 524.

Pervîn'in şiirlerinde çokça rastladığımız felek ile padişahların birlikte zikredilmesi örneği bu beyitte de tekrarlanmaktadır. Şair, feleğin güçlü olduğundan ve kimsenin onun karşısında duramadığından bahsederken Cemşîd'in tahtına sorulması durumunda Ferîdûn ve Cem'in başına neler geldiğini anlatacağını söyler. Yani bu büyük padişah da feleğin eliyle yenilgiye uğratılmış ve tarihin sayfalarındaki yerini almıştır:

تخت جمشید حکایت کند ار پرسی

که چه آمد به فریدون و چه شد بر جم

Cemşîd'in tahtı anlatır eğer sorarsan

Ferîdun'un başına ne geldi ve ne oldu Cem diye

Kaside;18/12

Ferîdûn'un sıfatları: *Taht sahibi*.

2.3.7.2.9. Hatem-i Tai (Hâtem)

Arabistan'da Tay kabilesinin reisi ve Cahiliye devrinin ünlü şairlerinden olan Hatem-i Tai'nin ne zaman doğduğu bilinmez. Hatem-i Tai'nin ölüm tarihi de kesin değildir. Ancak Peygamber'in doğumundan yedi yıl sonra (578) öldüğü sanılmaktadır. Dolayısıyla “*Cahiliye devri*” olarak adlandırılan dönemde yaşamış ve İslam güneşinin doğuşunu görmek kendisine nasip olmamıştır.⁵⁷² Tay kabilesinden olduğu için kendisine “*Tay, Tayyî, Tâî*” nisbet olunur.⁵⁷³

Hatem, daha çocukken mertliğiyle meşhur olmuştur. Cömert ve eliaçık anlamına gelen “*Cevad*” lakabıyla anılmaya başlanmıştır. Misafirperverliği yüzünden, dedesi tarafından terkedildiğini ve kendisine çok kızdığını bir şiirinde belirtmiştir.

Özellikle Arap ve Fars edebiyatında cömertlik konuları işlendiğinde Hatem-i Tai bir simge olarak verilir ve şairlerin memduhu olarak geçer. Ayrıca ismindeki “Hatem” ve “Tay” kelimeleriyle anlam ve şekil olarak benzeşen farklı kelimelerle şiirlerde pek çok sanat yapıları dile getirilir

İnsan küçük bir şey yapmakla büyük neticeleri elde edemez. Büyük hayırlar ve neticeler için büyük fedakârlıklar ve zahmetler çekmek gerekir. Bu nedenle küçük bir

⁵⁷²“Hatem-i Tai”, Erişim tarihi: 16 Mart 2012, <http://www.risaleinurenstitusu.org/index.asp?Section=Enstitu&SubSection=EnstituSayfasi&Date=7/7/2000&TextID=63>

⁵⁷³ Pala, s. 198.

tahıl tanesi eken kişi bunun karşısında büyük bir harmanı ummamalıdır. Aynı şekilde bir ceviz bağışlayan kişi Hatem sayılmaz. Yani *Hatem gibi cömert sayılmak için büyük fedakârlıklar yapmak gerekir*. Bu ifadelerle şair, Hatem'in cömertliğinin büyüklüğünü nazara verir:

کشت یک دانه کسی را ندهد خرمن

بذل یک جوز کسی را نکند حاتم

Bir dane ekmek, kimseye harman vermez

Bir ceviz bağışlamak, kimseyi Hatem yapmaz

Kaside;18/33

Hatem-i Tai'nin sıfatları: *Cömert*.

2.3.7.2.10. Hürmüz (Hurmuz)

Behmen'in oğlu, Nûşirevan'ın torunudur. Bir diğer görüşe göre Nûşirevan'ın oğludur.⁵⁷⁴ Güçlü bir padişah idi. Zulmünden dolayı tahttan indirilmiş ve gözüne mil çekilmiştir. Doğu edebiyatında *Hürmüz-i Tacdar* diye geçer. Edebiyatta Hürmüz ismi ele alınırken daha çok dünyanın geçiciliğine ve kimseye kalmayacağına vurguda bulunulur. Çünkü böyle meşhur kimseler, dünyada büyük güç ve kuvvet sahibi olmalarına rağmen dünyadan ayrılıp gitmişlerdir.

Pervîn, büyük bir padişah olarak gücün temsili haline gelen Hürmüz'ü örnek vererek dünyanın kimseye kalmadığından ve her şeyin geçici olduğundan bahseder. Bu nedenle konuya örnek vererek Hürmüz'ün dahi her şeyi terk edip dünyadan gittiğini söyler. Yani bu büyük padişahlara bile dünya kalmamışken insanın bu fani dünyaya bağlanmak üzere bir irtibat arayışına girmesi boşunadır:

پیوند او مجوی که گم کرد است

نوشیروان و هرمز و دارا را

Arama irtibatı o kişiyle ki kaybetti

Nûşirevan, Hürmüz ve Dârâ'yı

Kaside;07/08

⁵⁷⁴ Bkz. Hanlerî Kiyâ, s. 537.

Hürmüz'ün sıfatları: *Tarihi bir şahsiyet, Büyük bir padişah.*

2.3.7.2.11. Hüsrev (Hüsrev)

Hüsrev, Nuşirevân'ın torunudur. Sasanîler'deki bir padişah olup “*Pervîz*” lakabıyla bilinir. Pervîz, balık demektir. Çünkü bu padişah balığı çok severmiş. 589 yılında tahta geçmiş olup Ermeni prensesi Şirin'e olan aşkı, dillere destan olmuş ve gerçek kişiliği etrafında birçok rivayet uydurularak efsanevî bir kişiliğe bürünmüştür. Sevgilisi için Kasr-ı Şîrîn'i (*Şirin Sarayı*) yaptırmıştır.⁵⁷⁵

edebiyatımızda tarihî kişiliğinden çok efsanevî kişiliğiyle söz konusu edilir. *Ferhat ile Şîrîn* veya *Hüsrev ü Şîrîn* adlı mesnevîlerde vuslata eren bir âşık olarak ele alınır.⁵⁷⁶ Yine Hüsrev, sevgilisi Şîrîn ile olan münasebetleri, *Ferhat ile olan rekabeti, ona mukabil arzusuna erişmesi, bindiği atı, taşıdığı kılıcı ve sahip olduğu ikbal ve iktidarı* bakımından ele alınır.⁵⁷⁷

Hüsrev, seven kişileri temsil eder. Pervîn, kalp ile Hüsrev arasında benzetme yapar; kalbin de Hüsrev gibi olduğunu ve beden sevgilisine âşık olduğunu söyler. Ancak âşık kalp, eğer ölürse ve harap olup yıkılırsa artık insanı ayakta tutacak ve tekrar imar edecek başka bir şeyin olmayacağını belirtir. Çünkü bedeni ayakta tutan şey kalptir. Bundan kasıt elbette maneviyattır. Bu ifadeyle Hüsrev gibi seven kalbin, ölmemesi gerektiği ve insanı manen ayakta tutan kalbin, önemli olduğu vurgulanır:

دل خسرو تن است، چو ویران شد

ویرانه ای چسان کند آبادت

Kalp bedenin hüsrevidir, olunca viran

Bir viran, seni nasıl imar etsin

Kaside;14/05

Hüsrev'in sıfatları: *Sevmesi.*

Hüsrev için yapılan terkipler: *Hüsrev-i Ten.*

⁵⁷⁵ Pala, s. 220 ; Bkz. Nimet Yıldırım, s. 393-394.

⁵⁷⁶ Pala, s. 220.

⁵⁷⁷ Tolasa, s. 84.

2.3.7.2.12. İsfendiyâr (İsfendiyâr)

Lohrâsp'ın torunu ve İran'da saltanat süren Keyanilerin padişahlar silsilesinden olan Goştâsp'ın oğlu⁵⁷⁸ olarak bilinen İsfendiyâr, dünya pehlivanı olarak nitelenen ünlü İranlı kahramanlardandır. Zerdüş inancının yaygınlaşması için çok büyük çaba göstermiştir. *Avesta*'da adı "Spanto-dâta", Pehlevicede "Spanddât" olarak geçer. İsfendiyâr, hem şehzâde hem de pehlivandır. İsfendiyârın Sîstân'a asker çıkarması, savaşlarının ayrıntıları, *Ğureru's-siyer* ve *Şahnâme*'de ayrıntılarıyla anlatılır.⁵⁷⁹ *Şahnâme*'de yiğitlik, cesareti ve pehlivanlığıyla geçer. Yunan ve Avrupa tarihçileri İsfendiyâr'ı "Büyük Daryûş" olarak bilir.⁵⁸⁰

Edebiyatta kahramanlığı ve pehlivanlığı ile konu edilir. Rüstem ve İsfendiyâr'ın savaş hikâyesi, *Şahnâme*'nin çok güzel kıtalarındandır.⁵⁸¹ *Şahnâme*'de savaşları ve yiğitliği ile efsanevi hikâyeler içinde ismi geçen kahramanlardan olan İsfendiyâr, Dîvân şiirimizde de şairler tarafından yine kahramanlık ve yiğitlik ile memduhlarını mukayese etmek üzere işlenmiştir.⁵⁸² Fars edebiyatındaki bu tür kahramanlık destanları tasavvuf edebiyatında da el alınır. Çoğu yerde kahramanlık ve tasavvufun ortak noktaları göze çarpar.⁵⁸³

Şair, bir şiirinde zamanın kötülüğünden bahsederken onun çoğu büyük şahsiyeti yok ettiğini söyler. Bu bağlamda zamana ve dünyaya yenik düşen tarihteki büyük şahsiyetlerden bahsedilince İsfendiyâr'ı örnek olarak verir. Burada İsfendiyâr, güçlü ve gayret sahibi bir şahsiyet olarak aktarılır:

به پستی کشت بس همت بلندان

چنان اسفندیار و چون تهمتن

Alçakça öldürdü nice yüksek gayretliyi

İsfendiyar ve Rüstem gibi

Kaside;17/18

İsfendiyar'ın sıfatları: *Gayretli, Tarihi bir şahsiyet.*

⁵⁷⁸ İ'tisâmî, s. 388.

⁵⁷⁹ Nimet Yıldırım, s. 425.

⁵⁸⁰ İ'tisâmî, s. 388.

⁵⁸¹ Hanlerî Kiyâ, s. 53.

⁵⁸² Gencay Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s. 254.

⁵⁸³ Nimet Yıldırım, s. 427.

2.3.7.2.13. İskender (İskender)

Tarihi ve dinî bilgiler tarihte iki İskender'in yaşadığını belirtirler. Birincisi İskender-i Yûnanî; İkincisi ise İskender-i Zülkarneyn'dir. Hayatları, yaşadıkları bölgeler ve başarıları yönünden birbirlerine benzeyen bu kişileri, eski tarih, tefsir, Edebiyat vs. müellifleri çok defa aynı kişi sanmıştır. Oysa *Kur'ân-ı Kerim*'de hayatı hakkında bilgi verilen Zülkarneyn ile hayatını Yunan kaynaklarına dayalı batılı eserlerden öğrendiğimiz Büyük İskender (*Alexander The Great*)'in, birbirleriyle hiç bir alakaları olamaz.⁵⁸⁴

Birincisi: Büyük İskender, “İskender-i Makedonî” ve “Lanetli İskender” olarak bilinir ve M.Ö III. asırda yaşamıştır. *Şahnâme*'de anlatılanlara göre Dârâb'ın oğludur ve İran şahı Dârâ ile savaşmıştır.⁵⁸⁵ Yunanlı tarihçiler onun soyunu baba tarafından yarı tanrı kabul edilen Herkül'e dayandırır. Küçük yaşlarda özel öğretmenlerden ve Aristoteles'ten dil, edebiyat, siyaset ve felsefe dersleri almıştır.⁵⁸⁶ İran kaynaklarına göre hükümdar olunca Aristoteles'i kendisine vezir yapmıştır. M.Ö 334 yılında Asya seferinde Anadolu'yu ele geçirdi. 333 yılında Pers ordusunun başındaki Dârâ (*Daryûş*) ile karşılaştı ve Dârâ'yı yendi.⁵⁸⁷ Babil'i ve Persepolis'i aldı. İran'da pek çok yeri tahrip ettiği, Zerdüştiliğe ait kitapları ve *Avesta*'yı yaktırdığı ve pek çok kitabı Yunancaya tercüme ettirdiği ve ülkesine gönderdiği söylenir. Bu fetihleriyle doğu ve batı arasında sosyo-ekonomik ilişkiler gelişmiştir. Bu İskender adalet tanımaz, içki içen, öldürmekten zevk alan zalim biriydi.

İkincisi: *Kur'ân'da* Zülkarneyn adıyla geçer. Diğer kadar güçlü biri olması nedeniyle ikisinin aynı olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak *Kur'ân'da* geçen Zülkarneyn'in Salih bir kul veya peygamber olduğu söylenir. Bu Ye'cûc ve Me'cûc'un saldırılarına karşı büyük bir set yapmıştır.

Şiir mazmûnları içinde yer alan ve daha çok uyum ile telmih sanatları bağlamında söz konusu edilen İskender, çoğu zaman Zülkarneyn yerine zikredilmiştir. Yani bir beyitte İskender söz konusu edilecekse *âb-ı hayât araması, Hızır ile olan yakınlığı, karanlıklar ülkesine girmesi, yolculukları, ordusunun çokluğu, cihangirliği* vs.

⁵⁸⁴ Pala, s. 236.

⁵⁸⁵ Mâzenderânî, s. 55.

⁵⁸⁶ Nimet Yıldırım, s. 427.

⁵⁸⁷ Nimet Yıldırım, s. 428.

yönlerden ele alınır.⁵⁸⁸ İskender'in hayat hikâyesi ve mücadeleleri, en güzel şekilde Nizâmî-yi Gencevî'nin *İskendernâme*'sinde aktarılır. Çoğu İslamî kaynakta karanlıklar ülkesine yaptığı sefer anlatılır.⁵⁸⁹

Pervîn kaderin ve kazânın, insan üzerindeki gücünü pek çok yerde vurgular. Pervîn'e göre bir şey takdir edilmişse insan ne kadar güç sahibi de olsa da o takdirin önüne geçemez. Bir şiirinde insanın şeytana tabi olmaması, hak yolunda gitmesi ve kendisine zarar gelmemesi için başkasının kalbini kırmaması gerektiğini söyledikten sonra insanın İskender kadar güçlü olsa bile başkasının kısmetini yiyemeyeceğini belirtir. Burada İskender'in güçlü oluşuna işaret edilmiştir:

مطلب روزی ننهاده که با کوشش

نخوری قسمت کس، گر شوی اسکندر

*İsteme yazılmayan günü, çünkü çabayla
Yiyemezsin kimsenin kısmetini, İskender olsan da*
Kaside;10/25

Şair, felek ve zamanı devamlı güçlü oluşuyla işler ve bu gücüne örnek olarak da çoğu zaman büyük padişahların dünyayı terkedip gitmesini örnek verir. Yine bu bağlamda bir şiirinde zaman ve felekten bahseden Pervîn, feleğin kimi zaman insanı yükselere çıkarttığını, kimi zaman da alçalttığını; zamanın da yol üstünde bekleyen ve yolcuların elindekilerini kaçıran eşkiyaya benzediğini söyler. Şair, zamanın ve feleğin, mallarını ellerinden aldığı kişilere, büyük gücüyle bilinen İskender'i örnek verir ve zamanın, ona ait “*altın başlı ay*” sıfatını çaldığını söyler:

بربود است ز دارا و ز اسکندر

مهر سیمین کمر و مه کله زرین

*Dârâ ve İskender'den çalmış
Gümüş kemerli güneşi ve altın külahlı ayı*
Kaside;19/07

⁵⁸⁸ Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara 2000, s.261 ; Zavotçu, s.254-255.

⁵⁸⁹ Nimet Yıldırım, s. 432-434 ; Bkz. Hanlerî Kiyâ, s. 53-54.

Rivayetlere göre *İskender, karanlıklar ülkesine hayat suyunu aramaya gitmiş*. Hayat suyunu bulmak İskender'in özlemi ve arzusuydu. Bu açıdan edebiyatta şairler de arzularına kavuşmayı dile getirirken bu hayat suyundan bahsederler. Pervîn de bir şiirinde hayal dünyasında arzuladıklarını sıralarken İskender gibi kalbin karanlığında ve zulumâtında hayat suyunu bulmaktan ve onu içmekten bahseder.

آب حیوان یافتن بیرنج در ظلمات دل

زان همی نوشیدن و یاد سکندر داشتن

Gönül karanlıklarında zahmetsiz hayat suyunu bulmak

Ondan içmek ve İskenderi anmak

Mesnevi;02/06

İskender'in sıfatları: *Zulmetmesi, Altın başlı Ay, Hayat suyunu araması*.

2.3.7.2.14. Kâren (Kâren)

Şahnâme'ye göre zalim kral Dahhak'ı öldüren Kâve-yi Âhenger'in (*Demirci Kâve*) oğludur. Ferîdûn, Ârece ve Menûçehr'in komutanlarından biri olarak Efrasyâb ve Keykûbâd arasındaki savaşlarda büyük yiğitlik ve kahramanlık göstermiştir. Rüstem'in dönemindeki büyük bir pehlivandır. "Kâren destanı", *Avesta*'da yer almaz. Fakat Rüstem gibi kahramanlığıyla meşhurdur. Edebiyatta kahramanlık ve gücüyle konu edilir.⁵⁹⁰

Pervîn, bir şiirinde dünyanın kötüleştikinden bahseder. İyi şeylerin yok olup karanlığın ve kötü şeylerin dünyayı sardığını ifade eder. Bu beyitlerden birinde hazan mevsiminin, kargaşayı ayağa kaldırdığını ve âdeta Kâren'in kılıcının savaştığı zamanın geldiğini söyler. Yani *Kâren'in savaşlarda kötülere karşı kılıç sallaması* gibi şimdi zaman, bir savaş meydanı halini almıştır:

خزان کرد آنچنان آشوب بر پای

که هنگام جدل شمشیر قارن

Hazan, o kadar karmaşa çıkardı ki

Kâren'in kılıcının savaş zamanı sanki

⁵⁹⁰ Nimet Yıldırım, s. 449.

Kaside;17/03

Kâren'in sıfatları: *Savaşçı*.Kâren için kullanılan terkipler: *Şemşîr-i Kâren*.**2.3.7.2.15. Keyhüsrev (Keyhusrev)**

Keyâniler hanedanının ünlü hükümdarlarından olan Keyhusrev, Siyâvuş ve Frengis'in oğludur. Keykavus'un torunudur. Siyavuş'un ölümünden sonra Turan ülkesinde dünyaya geldi.⁵⁹¹ Siyavuş öldürülmeden önce eşi Frengis'e, henüz doğmamış çocuğunun adını Keyhüsrev koymasını söyler.⁵⁹² Keyanîlerin en büyük ferr sahibi sultanlarından ve hükümeti altmış yıl sürdü.⁵⁹³ Daha sonra ibadetle uğraştı ve ülkenin ileri gelenlerini toplayarak çekilme kararını duyurdu ve Lehrasb'ı tahta geçirdi.⁵⁹⁴ Pehlevi edebiyatında adı "Kai Xusrû", "Kat Xusrûk" olarak bilinen Keyhüsrev akıllı, zeki, cesur ve tedbirli bir kahraman olarak nitelenir. Adaleti ve merhameti ile tanınır. Keyhüsrev'in de Cemşîd gibi dünyayı gösteren bir kadehi (*Câm-ı Cihânnümâ*) vardır.⁵⁹⁵

Pek çok örnekte gördüğümüz gibi burada da şair bir padişahın ismini dünyanın geçiciliği bağlamında zikreder. Çünkü Pervîn'in divanında genellikle padişahların isimleri; büyüklük, devlet sahibi olma, dünya hayatının faniliğine örnek vermek gibi temel konularda aktarılır. Şair, feleğin her şeyi yapabilecek bir özellikte olduğunu ve zamanın çok çabuk geçtiğini anlatırken feleğin fırsat bulunca Keyhüsrev, Dârâ ve İskender'in üzerinde dolaştığını söyler. Yani bu büyük padişahlar da feleğin darbesiyle tarihte kalmışlardır:

ماه چون شب شود، از جای بجائی حیران

پی کیخسرو و دارا و سکندر گردد

Gece olunca şaşkın olur ay, hareketten

Dolaşır Keyhüsrev, Dâra ve İskender'in peşinden

Kaside;32/03

⁵⁹¹ Hanlerî Kiyâ, s. 418.

⁵⁹² Mâzenderânî, s. 601.

⁵⁹³ Nimet Yıldırım, s. 464.

⁵⁹⁴ Hanlerî Kiyâ, s. 418.

⁵⁹⁵ Nimet Yıldırım, s. 464.

Keyhüsrev'in sıfatları: *Tarihi bir şahsiyet.*

2.3.7.2.16. Nûşîrevân (Nûşîrevan, Enûşîrevân, Şîrvan)

Sasanîlerin ilk büyük hükümdarıdır. Onun dönemi, Sasanîlerin en parlak dönemi idi. Adil ve hakkaniyetli kararları ile meşhurdur. Hatta Nûşîrevan-ı Adil diye bilinir. Hz. Muhammed, onun döneminde dünyaya gelmiştir. 532'de Bizanslılarla anlaşma imzalamıştır. Yönetime gelir gelmez pek çok reform yapmaya başlamıştır. Atina Akademisi'nin kapanması üzerine bazı felsefeciler onun sarayına sığınmıştır. Tıp eğitimi yapan *Cundîşâpûr* okulunu kurmuştur. Bu okulda pek çok dilden ve Sanskritçeden Orta Farsçaya (*Eşkanîler ve Sasanîler dönemi İran edebiyatı*) kitaplar çevrilmiştir. Sarayındaki önemli hekimlerden biri de Borzuye Tabib'tir. Sanskritçeden Pehleviceye yapılan "Kelile ve Dimne" gibi önemli çeviriler onun kaleminden çıkmıştır. Yine çok meşhur biri olan Bozorgmihr Hekîm de onun veziridir. Firdevsî, *Şahnâme*'de Nûşîrevân'ın özelliklerine yaklaşık olarak beş bin beyit ayırmıştır.⁵⁹⁶

Nûşîrevân'ın tacı, "Tâc-ı Nûşîrevân" ve "Tâc-ı Kisrâ" diye meşhurdur. Parlaklığıyla şairler tarafından güneşe benzetilir. Onun sarayı, "Eyvân-ı Kisrâ", "Eyvân-ı Medâin" ve "Bâr-ı Kisrâ" diye bilinir. Medâin'deki Tâc-ı Kisrâ, İran hükümdarlarının yücelik ve güçlerinin simgesidir.⁵⁹⁷ Bu gibi özelliklerinden dolayı *adaleti, sarayı, tacı, devleti* ve *gücü* ile şiihlere konu edilir.

Pervîn de Hâkânî gibi "Nûşîrevân ve Dârâ Efsanesi" ve "Medâin Sarayı"nı bir ibret aynası gibi görür ve ibret alan gözlere gizli işaretleri ve sırları olan hikâyeleri açıklar.⁵⁹⁸

Pervîn pek çok yerde olduğu gibi burada da bir padişahı dünyanın geçiciliğine vurgu için zikreder. Şair feleğin gücünden ve dünyadaki manevi tehlikelerden bahsederken insanın, boş ve tehlikeli şeylerin peşine düşmemesi gerektiğini söyler. Çünkü felek ve dünya, Nûşîrevân gibi büyük padişahları geride bırakmıştır. Bu nedenle Pervîn büyük padişahların adını vererek, dünyaya bağlanmak üzere bir çabaya girilmemesi gerektiğine vurguda bulunur:

پیوند او مجوی که گم کرد است

⁵⁹⁶ Nimet Yıldırım, s. 558-559.

⁵⁹⁷ Nimet Yıldırım, s. 558-559.

⁵⁹⁸ Fahriislam, s. 86.

نوشيروان و هرمز و دارا را

Arama irtibatı o kişiyle ki kaybetti

Nûşirevan, Hürmüz ve Dârâ'yı

Kaside;07/08

Aynı bakış açısıyla şair, feleğin devamlı kötülük peşinde, korkusuz, yenilmez ve zor olduğunu; zamanın çok kurnaz olduğunu ve bu nedenle çok büyük ve değerli şeyleri ucuz ve basit bir şekilde harcayabildiğini ve tarihin sayfalarına gömebildiğini anlatır. Daha sonra tarihte meşhur olan büyük Nûşirevan'ı örnek vererek o büyük padişahın geriye bir şey kalmadığını; onun gibi diğer padişahların isimlerinin sadece kumru ve bülbülün dilinde bir seher virdi olduğunu dile getirir:

افسانه ی نوشيروان و دارا

ورد سحر قمری و هزار است

Nûşirevân ve Dârâ efsanesi

Seher kumrusunun ve bülbülünün virdi

Kaside;08/05

Nûşirevan, adaletin sembolü bir padişahı. O hâkim olduğu yerlerde adaletle hükmetmiş ve böylece her tarafta huzur ve güvenliği sağlamıştır. Adaletin gerçekleştirilmesi için herkes ondan yardım istemiştir. Çünkü *hem güçlü bir padişahı; hem de adildi*. Şair, Nûşirevan'ın adaletine vurgu yaparak halkın ondan güvenlik, refah ve adalet istediğini ve bu isteğin onun veziri Bozorgmihr tarafından bir mektupla Nûşirevan'a iletilildiğini söyler:

بزرگمهر، به شیروان نوشت که خلق

ز شاه، خواهش امنیت و رفاه کنند

Bozorgmihr, Şirvan'a yazdı ki halk

Şahı ister emniyet ve refah

Mesnevi;151/01

Nûşirevan'ın sıfatları: *Büyük bir padişah, Halk tarafından sevilen, Adaletli.*

2.3.7.2.17. Rüstem (Rustem, Tehemten)

Rüstem kelimesi “Reuze” ve “Tehem” sözcüklerinden oluşmuştur. “Tehem” kelimesi *Avesta*’da “cesur” ve “kahraman” anlamına gelir. Rüstemin diğer adı “Tehemten”dir. İran’ın cesaretiyle meşhur kahramanıdır. İran pehlivanı olan Rüstem, kahramanlığıyla meşhur olan Zâl’in oğludur.⁵⁹⁹ Firdevsî’nin *Şahnâme*’sindeki meşhur pehlivanlardandır.⁶⁰⁰ Menüçehrî’nin padişahlığı döneminde dünyaya geldi.⁶⁰¹ Babası Zâl, Sebulistân ve Seyistân’ın hükümdarı idi. Rüstem, pek çok devî öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir. Keykubâd, Keykâvûs ve Keyhüsrev’in dönemlerinde dünya kahramanı olmuştur. Her üç hükümdarın egemenliğinin en büyük dayanağı o idi. İran halkını pek çok tehlikeden kurtarmıştır. *Beyaz dev* ile savaşıp ve Bijen’i Efrasyâb’ın kuyusundan kurtarmıştır.⁶⁰² Altıyüz yıl yaşamıştır. Rüstem hakkında farklı dönemlerde yazılmış pek çok efsane vardır. *Şahnâme*’de çokça anılır. *Şahnâme*’de ve diğer metinlerde *Rüstem-i Pehlevan* (*Pehlivan Rüstem*), *Rüstem-i Pilten* (*Fil Vücutlu Rüstem*), *Rüstem-i Cengcû* (*Savaşçı Rüstem*), *Rüstem-i Divbend* (*Dev bağlayan Rüstem*), *Rüstem-i Zâl*, *Rüstem-i Dâstan* (*Öldürücü Rüstem*, *Efsanelerin Rüstemi*), *Rüstem-i Şîrdıl* (*Aslan yürekli Rüstem*) gibi isimlerle geçer.⁶⁰³

Edebiyatta özellikle kasidelerde *kahramanlık*, *acı*, *kuvvet* ve *yenilmezlik* sembolüdür.⁶⁰⁴ Zülûf, kaş, göz gibi öldürücü ve hilekâr olan simgelerle beraber anılır. Tasavvuf edebiyatında “*Nefs-i mutmaine*”, “*rûhî ve manevî cesaret*” anlamına gelir.⁶⁰⁵

Rüstem, kahramanlığın sembolü olduğu için şairin bir beytinde cesaretiyle örnek olarak verilir. Pervîn feleğin güçlü oluşundan bahsederken onun saldırısı karşısında kimsenin durmaya gücünün olmayacağını söyler. Feleğin güçlü oluşuna ve kahramanca saldırması karşısında cesaretiyle nam salmış olan büyük pehlivan Zâl ve Rüstem’den bile eser kalmayacağını ifade eder:

فلک آنگونه به نورد دلیر آید

که نه از زال اثر ماند و نه رستم

Felek öyle cenge cesurca gelir

⁵⁹⁹ Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, s. 165.

⁶⁰⁰ Hanlerî Kiyâ, s. 230.

⁶⁰¹ Hanlerî Kiyâ, s. 230.

⁶⁰² Nimet Yıldırım, s. 592-594.

⁶⁰³ Nimet Yıldırım, s. 594.

⁶⁰⁴ Pala, s. 382.

⁶⁰⁵ Seccadî, s. 389.

Ki ne Zâl'dan, ne Rüstem'den eser kalır

Kaside;18/10

Zaman ve dünya giderek kötüleştirmiştir. İyi şeyler yok olup kötülük ve olumsuzluklar her yeri kaplamıştır. Esen kötü bir rüzgâr nice iyi şeyi beraberinde götürmüştür. İsfendiyar ve Tehemten (*Rüstem*) gibi nice yüksek himmet ve gayret sahiplerini de öldürmüştür. Burada şair, Rüstem'in yüksek gayretine değinir:

به پستی کشت بس همت بلند

چنان اسفندیار و چون تهمتن

Alçakça öldürdü nice yüksek gayretliyi

İsfendiyar ve Rüstem gibi

Kaside;17/18

زینسان که حمله می کند این گنبد کبود

افتد، نرفته نیمرهی، گر تهمتن است

Böyle saldırır bu lacivert kubbe

Düşer gitmeden yolun yarısını, Tehemten olsa bile

Mesnevi;142/17

Rüstem'in Sıfatları: *Cesur, Gayretli.*

2.3.7.2.18. Şeddâd (Şeddâd)

Şeddâd, gurur ve kibriyle öne çıkan biridir. Şeddâd ile Şedîd, Âd'ın oğullarıdır. Kaynaklara göre bunlar Dahhak'ın amca çocuklarıdır. Hûd peygamber zamanında yaşamış olup Yemen'deki Âd kavminin hükümdarı idi. Hiçbir dine inanmayan Şeddâd çok despottu. Zamanında birçok yapı ve bent inşa etmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bunu ispat için de "Bâğ-ı İrem" denilen bir bahçe ve içine de bir saray yaptırmıştır. Bu bahçe ve saray o derece güzel ve kıymetli taşlarla yapılmış ki Şeddâd, halkına buranın Cennet'ten daha güzel bir yer olduğunu söylemiş. İrem bağı

Suriye’de yapılmıştır. Bahçenin yapımı bitince Şeddâd ordusuyla birlikte oraya giderken yolda helak olmuştur.⁶⁰⁶

Edebiyatta da gurur ve kibir konularında örnek olarak verilir. Allah’ı tanımayan insanlara örnek olarak verilir. Yaptırdığı yeryüzü Cennet’i, güzellikleriyle konu edilir.⁶⁰⁷

Şeddâd, çok inatçı, başınabuyruk ve Allah’ı tanımayan bir zâlim idi. Kendini büyük biri olarak görmüş; Allah’a karşı şirk koşarak ilahî Cennet’e karşılık kendi Cennet’ini yapmaya çalışmıştır. Bu nedenle nefesine tabi olması ve kibirli olmasıyla bilinir. Şair, insanların Allah’tan gafıl bir şekilde gururlu ve bencil bir hayat geçirdiklerine değinerek Şeddâd gibi davrandıklarını belirtir:

کرد آرزو پرستی و خود بینی

بیگانه از خدای، چو شدادت

Arzuperestlik ve bencillik, seni eyledi

Allah’tan bîgane Şeddâd gibi

Kaside;14/10

Şeddâd’ın sıfatları: *Bencil, Kibirli, Allah’tan bîgane.*

2.3.7.2.19. Şirin (Şîrîn)

Îrân’ın meşhur bir aşk destanının tanınmış kişilerinden biridir. “*Hüsrev ile Şîrîn*” yahut “*Ferhat ile Şirin*” hikâyesinin kadın kahramanıdır. Hasan olarak da tanınan Pervîz’in hanımı olup Ferhat’ın gönlünün düştüğü kadındır. Bir başka rivayete göre Ermeni bir kız olup Ermenistan melikesi Mehîn Bânû’nun yeğenidir. Sasanî şahı Hüsrev-i Pervîz’in âşık olduğu kadındır.⁶⁰⁸ “*Hüsrev ile Şirin*”, İslam öncesi İran’daki meşhur destanlardan biridir.

Rivayete göre Şirin, sevdiği Ferhat’tan aşkını ispatlaması için dağın öbür tarafındaki bir suyu dağı delerek kendisine getirmesini ister. Ferhat da bu iş için dağı delmeye başlar. Sonra Şirin’in öldüğünü kendisine söylediklerinde Ferhat elindeki külüngü ile kendisini öldürür. Şirin ise onun öldüğünü duyunca hançeriyle kendisini

⁶⁰⁶ Pala, s. 423.

⁶⁰⁷ Tolasa, s. 89.

⁶⁰⁸ Hanlerî Kiyâ, s. 312.

öldürür. Bir diğer rivayete göre Ferhat, Sasanîler sülalesinden bir padişah olan Hüsrev tarafından bir dağın arkasına hapsolunmuştur. Ferhat ise Şirin’e kavuşmak için dağı delmiş ve “Cûy-ı Şîr” adlı suyu, deldiği yoldan şehre getirmiştir.

Divân edebiyatında müstakil mesnevîlere konu olduğu gibi münferit beyitlerde de adından bahsedilir. Genellikle aşkı için dağı delmesi ile konu edilir. Ayrıca Şirin kelimesinin “*tatlı, sevimli*” anlamı ile de genellikle tevriyelere mesned teşkil eder.⁶⁰⁹

Şirin mâşuk olmasıyla, âşığı peşinden çekmesiyle kendisini seven âşığı, ölüme götürmüş sayılır. Çünkü ona âşık olan kişi onun peşinden gitmiş ve sonunda o yolda ölmüştür. Yani Şirin, bir açıdan kişiyi kendine çekip onu öldüren feleğin, zamanın ve kaderin simgesi sayılır. Şair dünyanın geçiciliğinden bahsederken feleğin ve kaderin güçlü olduğunu; buna karşılık insanın çaresiz ve aciz olduğunu ve herkesin âşık gibi o yolda feleğin eliyle öldürüleceğini söyler. Bu nedenle insanın bu belli neticeye boşuna direnmemesini ve bu gidişata aldırmasın eleştirir:

بچه امید درین کوه کنی خارا

چو تو کشتست بسی کوهکن این شیرین

Hangi ümitle bu dağda graniti kazırsın

Senin gibi çok dağ kazıyanı öldürmüş bu Şirin

Kaside;19/17

Şirin’in sıfatları: *Öldürücü olması.*

Şirin’e benzetilen şeyler: *Felek, Zaman, Kader.*

2.3.7.2.20. Tehmûrs (Tehmûrs)

Pehlevicede “Tahmûrâb” olarak geçer. İsminin ilk kısmı olan “*Tehm*”, güçlü, “cesur” ve “kahraman” anlamlarına gelir. Pişdâdîler silsilesinin üçüncü padişahıdır. Hûşeng’in ölümünden sonra babasının yerine tahta çıkmış ve “*yedi ülkeyi*” yönetmiştir. Cemşîd-i Cem’in babasıdır. Tehmûrs, devleri yakalayıp onları bağladığı için “Tehmûrs-ı Divbend” (*Dev bağlayan Tehmûrs*) olarak da bilinir. Kûhendûz ve daha birkaç şehri, İsfahan’daki *Mihri* ve *Heft Melike* adlı yapıtları onun yaptırdığı söylenir. Eski tarihler,

⁶⁰⁹ Pala, s. 433.

onun 800 yıl ömür sürdüğünü aktarır. 30 yıl hükümdarlık yapmıştır. Ehrimen'i bir at gibi emrine alıp onunla dünyayı gezmiş ve Elburz dağının zirvesine çıkmıştır.

Edebiyatta cesareti, kahramanlığı ve devleri bağlamasıyla geçer.

Tehmûrs'un şiirlerde bahsedilen en büyük özelliği cesareti ve kahramanlığıdır. Bir şiirde dünyanın geçiciliğinden ve feleğin her şeyi yok etmesinden bahseden Pervîn, dünyada adıyla cesaretiyle meşhur olmuş bazı padişahların isimlerini zikreder. Bunlardan biri de gücüyle ve kahramanlığıyla meşhur olmuş Tehmûrs'tur. Şair, feleğin tarihteki bu büyük kişilerin başına neler getirdiğine bakmamızı ister. Yani felek karşısında en güçlü kahramanlar bile duramaz:

ببین تا چه کردست گردون گردان

به جمشید و طهمورث باستانی

Dönen feleğin ne yaptığını gör

Tarihteki Cemşid ve Tehmûrs'a

Kaside;41/59

Tehmûrs'un sıfatları: *Büyük bir padişah olması, Güçlü olması.*

Tehmûrs için kullanılan terkipler: *Tehmûrs-ı Bâstânî.*

2.3.7.2.21. Zâl (Zâl)

Kelime olarak “yaşlı” ve “ak sakallı kimse” anlamına gelir.⁶¹⁰ Sam ve Rüstem'in babasıdır.⁶¹¹ Zâl, kelime olarak “yaşlı” demektir. Çünkü *Şahnâme*'de anlatıldığına göre Zâl doğduğu zaman *ak saçlı* imiş. Zâl'ın babası Sam, onun ak saçlı doğduğunu görünce uzaklardaki Elburz dağlarına bırakılmasını emreder. Dağda kayaların üzerinde iken simurg tarafından görülür. Simurg, onu yem olarak yuvasına götürürken Zâl'ı koruması ve büyütmesini söyleyen ilahî bir ses duyar ve öyle yapar. Zâl büyüyünce adı her yerde duyulur. *Şahnâme*'de Zal-ı Zer ve Zâl-ı Destân lakablarıyla geçer. Cesareti ve kahramanlığı ile meşhur olmuştur.⁶¹²

Edebiyatta daha çok cesaretiyle, Rüstem'in babası olması ile ve simurg kuşu münasebetiyle konu edilir.

⁶¹⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, İstanbul 2000, IV, s. 3293.

⁶¹¹ Hanlerî Kiyâ, s. 251-252.

⁶¹² Bkz. Hanlerî Kiyâ, s. 251-252.

Zâl ve Rüstem büyük cesaret örnekleridirler. Pek çok devî yenmişlerdir. Zâl’ın cesareti karşısında kimse duramaz. Ancak Pervîn’in şiirlerinde üzerinde en çok durduğu güç, felek ve zamandır. *En güçlü kişiler bile feleğin karşısında zayıf durumdadırlar.* Çünkü feleğe kimse güç yetiremez. Felek, öyle cesurca saldırır ki onun saldırısına karşı ne Zâl, ne de Rüstem durabilir:

فلک آنگونه به ناورد دلیر آید

که نه از زال اثر ماند و نر رستم

Felek öyle cenge cesurca gelir

Ki ne Zâl’dan, ne Rüstem’dan eser kalır

Kaside;18/10

Zâl’ın sıfatları: *Cesur*.

2.3.8. Milletler

2.3.8.1. İsrailoğulları (İsrâiliyân)

Yahudi milletine verilen ad. *Kur’ân*’da, “Ben-i İsrâîl” diye geçmektedir. İsrail, İbrânicede “*Allah’ın kulu*” anlamına gelir ve Hazreti Yakup peygamberin lakabıdır. Hazreti Yakup’un on iki çocuğundan çoğalmış olan İbrânîlere, bu münâsebetle “*İsrâiloğulları*” denilir. İsrâîl, Hazreti Yakup’un lâkabı olarak *Kur’ân*’da geçmektedir (Âl-i İmran: 3/93)⁶¹³

Kur’ân-ı Kerim’de İsrailoğullarının pek çok özelliği anlatılır. Bunlardan en çok bilinen özelliklerinden biri de *nimete nankörlük etmiş olmalarıdır*. Allah İsrailoğullarına gökten bıldırcın eti ve kudret helvası indiriyor.(Araf: 160) Ama Yahudiler Hz. Mûsâ’dan, onlardan daha değersiz olan “soğan”, “sarımsak”, “bakla” vs. istiyorlar.⁶¹⁴ Bu ve daha farklı şükürsüzlüklerden dolayı İsrailoğulları’nın ön plana çıkan bu sıfatı Pervîn’in bir şiirinde de dile getirilir. Şair, zamanın geçmesinden ve ömrün tükenmesinden bahsederken insanın, elinde bulunan ve daha önce Yahudilere verilen “bal” ve “kudret helvası” gibi nimetlere rağmen onlar gibi nimete küfran yapmamasını söyler:

⁶¹³ Akay, s. 229.

⁶¹⁴ Bkz. Bakara 2/61

چو اسرائیلیان، کفران نعمت
 مکن، چون هست هم سلوی و هم من
İsrailliler gibi nimete etme küfran
Hem bal hem de helva varken
 Mesnevi;87/36

İsrailoğulları'nın sıfatları: *Nimete küfran etmeleri.*

2.3.8.2. Tatar (Tatar)

Tatarların asılları Tatar Han'ın evlatlarındandır. Tatar Han ise Moğol Han'ın kardeşidir. Muhtelif zamanlarda, muhtelif anlamlarda kullanılan “Tatar” kelimesi, daha ziyade Moğollar ve Türkleri ifade etmiştir. “Tatar” kelimesine, ilk olarak Orhun kitabelerinde rastlanılmıştır. Tatarların Atilla zamanındaki savaşlar esnasında Asya'dan batıya gitmişlerse de çoğunluğu geriye dönmüş ve bir kısmı, kuzey Kafkasya ve Karadeniz'de “Bulgar Birliği”ni kurmuşlar.

Edebiyatta “Tatar” ismi iki yönüyle işlenir. En çok işlenen yönü meşhur kokusu olan misktir. Çünkü misk, daha çok Tatar diyarından getirilirdi. Bunun için *nâfe-ı Tatar*, *misk-ı Tatar*, *ahû-yı Tatar* terkipleri konu ile ilgili beyitlerde kullanılır. Kelime mecâzen “*zâlim, gaddar, merhametsiz*” anlamına gelir. Bu sebeple daha çok gamze ve saç ile birlikte bulunur.”⁶¹⁵

Pervîn, insanın elinden sadece kötü ve kirli işlerin çıktığını belirtirken ciğer kanından güzel koku yapmanın, insan işi olmadığını ve bu güzel şeyin Allah'ın kudretiyle Tatar ceylanında olduğunu ifade eder. Bu şekilde ceylandan yapılan misk kokusunu ve bu kokunun meşhur Tatar cinsini zikreder:

از خون جگر، نافه پروراندن
 تنها هنر آهوی تatar است
Ciğer kanından yapmak kokuyu
Sadece Tatar ceylanının hüneri
 Kaside;08/53

⁶¹⁵ Pala, s. 442.

Zaman, Pervîn'in şiirlerinde felek gibi kötü ve aldatandır. Zaman insanı aldatarak pek çok kötü şeyi ona iyi diye verir. Şair, zamanın aldatıcı olduğunu ve kötü şeyleri insana güzel gösterdiğini vurgulamak için onu koku satan bir attara benzetir. Görünüşte güzel koku satarsa da aslında kişiyi kandırıp kötü şeyler satmaktadır. Zaman bir attar gibi necis ve pis sayılan köpek ve domuz kanını, güzel Tatar miski diye satmaktadır:

زمانه گشت چو عطار و خون هر سگ و خوک

فروخت بر همه و گفت مشک تاتاریست

Zamane attar oldu, her köpek ve domuzun kanını

Sattı herkese ve Tatar miskidir dedi

Kaside;03/19

2.3.9. Ülkeler

2.3.9.1. Çin (Çîn)

Çin, tarihi bir medeniyet, ortak kültüre sahip bir bölge ve doğu Asya'da çok uluslu bir oluşumdur. Çin medeniyeti, yaklaşık 5 bin yıllık yazılı tarihi ile dünyanın en eski ve süreklilik arz eden medeniyetlerindendir. Çince, dünyanın en eski sürekli kullanılan yazılı dilidir. İnsanlık tarihinin en önemli buluşlarından kâğıt, pusula, barut ve matbaa, antik Çin medeniyetine aittir.⁶¹⁶ Çin Felsefesi, taoculuğun kurucusu Laozi ve Konfüçyüs ile günümüze kadar varlığını koruyacak değerler sistemini yarattı.⁶¹⁷

Çin ülkesi, Mani dininin en çok yayıldığı yerdir. Mani'nin bir ressam olduğu ve kutsal kitabının da pek güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz, daima Çin'e nisbet edilmiştir. Edebiyatta Çin, resim sanatının merkezi olarak işlenir. Çin kelimesiyle birlikte "büt", "nigâr", "nakş", "suret" vs. resimle ilgili kelimeler sık sık bir araya getirilir.⁶¹⁸ Çini sanatının Çin'de güçlü olduğu ve isminin de oradan geldiği görüşü de bilinmektedir. Ayrıca Eski dönemlerde Çin'de misk kokusu çok meşhurdu ve Çin, bu kokusuyla da bilinirdi. Çünkü bu koku orada üretilmekteydi.

⁶¹⁶ "Çin", Erişim tarihi: 20 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Çin>

⁶¹⁷ Devrim, IV, s. 676.

⁶¹⁸ Pala, s. 103.

Yine Uzakdoğu ülkesi olduğu için uzaklık ve zorluk noktasında işlenir. Tüm bu noktalar göz önünde bulundurulduğunda edebiyatta Çin, özellikle “ilim”, “resim”, “süsleme sanatı”, “koku” ve “uzak ülke” gibi özelliklerle anılır.

Pervîn, şiirlerinde pek çok yerde insanın faydalı bir hedef doğrultusunda bilerek ve farkında olarak yaşaması gerektiğini vurgular. Bunun için çoğu zaman ilim, sanat ve hikmet gibi önemli şeylerin gerekli oluşundan bahseder. Şair yine bir yerde ilim, sanat ve hikmetten bahsederken bir sanatçı veya ilim ehlinin, uzak bir ülke olan Çin’e gitmesi durumunda bile onun peşinden gidilmesi gerektiğini ifade eder:

هر جا که هنرمند رفت گو رو

گر کابل و گر چین و قندهار است

Hüner sahibi nereye gitse, git sen de

Kabil, Çin veya Kandahar olsa bile

Kaside;08/46

Çin, el sanatları açısından dünyaca meşhur olan bir ülkedir. Bilhassa ipekçilik, porselencilik, oymacılık ve benzeri el sanatları son derece ileridedir. Çin, edebiyatta âdeta resim sanatının merkezi olarak işlenir.⁶¹⁹ Pervîn, bir şiirinde gerçek Kâbe ile gönül Kâbe’sinden bahsederek bunların karşılıklı konuşmalarını aktarır. Kalp, Kâbe’ye cevap sadedinde Kâbe ile kendisini karşılaştırırken Kâbe’nin tacının sadece iki yer olan Çin ve Keşmir’den geldiğini söyler. Şair bununla, Kâbe’nin süslü ve nakışlı örtüsünü kastederek Çin’in ipek ve nakış işlemeciliğine dikkat çeker:

ترا تاج از ز چین و کشمر آرند

مرا تفسیری از هر دفتر آرند

Sana Çin ve Keşmir’den taç getirirler

Bana her defterden bir yorum getirirler

Mesnevi;116/32

Çin’in sıfatları: *Uzak olması, İlim ve sanatın merkezi olması, Nakış ve işlemeciliği ile bilinmesi.*

⁶¹⁹ Pala, s. 103.

2.3.9.2. Hindistan (Hind, Hindustan)

Hindistan ismi Eski Farsçadaki “İndus” adından türetilmiştir. Eski Farsçada “Hindû” şeklindedir. Bu isim eskiden İndus Nehri ve çevresi için kullanılan bir isimdi. Eski Yunanlılar ise Hindistanlıları “İndoi” olarak isimlendirmişlerdir. “Hindistan” adı, Hindistan anayasasında ve Hindistan’daki birçok yerel dilde “Baharat” olarak geçer. “Baharat” adı Hinduların efsanevî kutsal kralları olan “Kral Baharata” isminden türetilmiştir. Farsça bir kelime olan Hindistan adı ilk zamanlarda kuzey Hindistan için kullanılmış olsa da zamanla bütün Hindistan için kullanılan bir kelime olmuştur.

Hindistan, özellikle İndus vadisi, dünyada ilk medeniyetlerin kurulduğu yerlerden biridir. Hindistan’ın tarihi, İndus uygarlığına dayanır.⁶²⁰ İndus Vadisi Uygarlığı, tarihi ticaret yolları ve büyük imparatorlukların yer aldığı bölge olan Hint yarımküresi, uzun tarihin çoğu boyunca ticari ve kültürel zenginliği ile biliniyordu. İndus uygarlığı belki de Arî istilaları ile ortadan kalktı.⁶²¹ Ülke 4. yüzyılda altın çağını yaşadı. Hun akınlarından büyük zarar gördü. Ülkede 7. asırdan itibaren İslâmiyet yayıldı.

Edebiyatta Hintlilerin siyahî ırktan olmaları nedeniyle şiirlerde köle, tüccar, asker, perdedâr, çapulcu, hırsız vs. kelimelerle kullanılır. Sabâ rüzgârı, sevgilinin kokusunu getirdiği için ilâç ve baharat getiren Hintli bir tüccara benzetilir. Hintlilerin siyah renkli olmalarından dolayı sevgilinin beni ve saçları çoğu zaman bir hindûya benzetilir. Hindistan’da yakut cevheri çıkarıldığı için yakut ve Hind birlikte dile getirilir. Ayrıca ticaret diyarı olan Hindistan baharat, ilâç, ipek, kılıç ve misk gibi ürünleriyle bilinir ve anılır.

Hindistan’ın meşhur şeylerinden biri *kılıcıdır*. Şair, dünyanın geçiciliğinden bahsederken bir beytinde nice kahraman kişilerin Hint kılıcıyla dünyaya yayıldıklarını, ama bunlardan geriye bir şey kalmadığını söyler. Bu beyitte şair Hindistan’ı meşhur kılıcı ile zikreder:

دلیران گرفتند اقطار عالم

بشمشیر هندی و تیغ یمانی

Yiğitler aldı âlemin her tarafını

Hint ve yemen kılıcıyla

⁶²⁰ Devrim, III, s. 1399.

⁶²¹ Devrim, III, s. 1399.

Kaside;41/57

Hindistan edebiyatta güzel tavuslarıyla da çokça anılır. *Hindistan'da tavus ve papağan çok olurmuş.*⁶²² Hindistan, tavus kuşlarının anayurtlarındandır.⁶²³ Tavusun asıl anılma sebebi ise güzelliğidir. Bu bağlamda çirkin şeylerle kıyaslanarak dile getirilir. Pervîn, “*Eşitlik arzusu*” isimli şiirinde Hindistan’da geçen bir olayda hayatından şikâyet eden bir karganın, güzel Hindistan tavusuna özenmesinden bahseder ve bununla herkesin farklı olduğuna ve kendisini kabul etmesi gerektiğine vurguda bulunur. Burada Hindistan’ın zikredilmesinin sebebi tavusla olan ilişkisidir:

نارونی بود به هندوستان

زاغچه ای داشت در آن آشیان

....

رفت به گلزار و بشاخی نشست

دید خرامان دو سه طاوس مست

Hindistanda bir karaağaç vardı

Küçük karganın onda yuvası vardı

....

Gidip bir gülistanda bir ağaca konu

Salınarak yürüyen iki üç tavus gördü

Mesnevi;93-/01,13

Hindistan’ın sıfatları: *Kılıcıyla bilinmesi, Tavus kuşuyla bilinmesi.*

Hindistan için kullanılan terkipler: *Şemşîr-i Hindî.*

2.3.9.3. İran (Îrân)

Batı Asya’da kuzeyden Azerbaycan, Hazar Denizi ve Türkmenistan, doğudan Afganistan ile Pakistan, güneyden Basra körfezi ve Kuveyt, batıdan Irak ve Türkiye ile sınırlıdır. 1935’te İran adını alan Pers ülkesidir.⁶²⁴

⁶²² Pala, s. 210.

⁶²³ “Tavus Kuşu”, Erişim tarihi: 25 Mart 2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/Tavus_kuşu

⁶²⁴ Devrim, III, s. 1541-1542.

İranlılar'la ilgili bilgilere ilk defa M.Ö. IX. yüzyıla ait Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. Medler'in Urmiye gölünün güneydoğusunda; Persler'in ise batısında oturdukları anlaşılmaktadır. Persler daha sonra güneye indiler ve bugün "Fars" adı verilen bölgeye yerleştiler. Zamanla Medler, Persler'i kendilerine tâbi kıldılar. Medler'e tâbi olarak varlıklarını sürdüren Ahamenîler, II. Kyros (*Büyük Cyros*) döneminde güçlü bir imparatorluk haline geldiler. Pers kabilelerini birleştiren Kyros, Medler'e karşı ayaklanıp M.Ö. 550'de Medler'in başşehri Ekbatana'yı işgal etti ve Med ülkesini bir eyaleti haline dönüştürdü. Güçlü dönemlerden sonra Yunanların egemenliğinde iken M.Ö. 250 tarihinde Parthia eyaletinde Parni kabilesinin reisi Arsakes, Seleukoslar'a (*Selevkiler*) karşı ayaklandı ve Part İmparatorluğu'nu kurdu.⁶²⁵ M.S. 226 yılında "Sâsân" adındaki bir ateşkede muhafızı, Sasanî İmparatorluğunu kurdu. Sasanîler, İslam orduları tarafından sona erdirildi(651).⁶²⁶ İslam sonrası dönemde İran'da Tahirîler, Saffarîler, Samanîler, Gazneliler, Selçuklular, Moğollar, Timurlar, Safevîler ve Kaçarlar devletleri kurulmuştur. Kaçarlar devleti ise 1925'te son bulmuştur.

Pervîn'in sosyal şiirlerinden olan "*Arzu fîdanı*" şiiri, İran'daki kadınların durumundan; genel olarak kadın ve erkek arasındaki ilişkiden ve kadınların anne olarak toplumdaki öneminden bahseder. Pervîn, erkeklerin veya kadınların üstünlüklerinin sadece ilimle olduğunu belirtir. Ona göre yaratılıştaki erkeklerin, kadınlardan üstün bir özellikleri yoktur. Yine İran'daki kadınların, cehalet problemiyle karşı karşıya olduklarını söyler:

پستی نسوان ایران، جمله از بی دانشی است

مرد یا زن، برتری و رتبت از دانستن است

İran kadınlarının düşüklüğü, tamamen bilgisizliktendir

Erkek veya kadının üstünlük ve derecesi bilmektedir

Mesnevi;161/06

İran'ın sıfatları: *Kadınlarının kötü durumda olması, Kadınlarının Cahil kalması.*

⁶²⁵ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXII, s. 394.

⁶²⁶ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXII, s. 395.

2.3.9.4. Keşmîr (Keşmîr)

Himalayalar'da Hindistan ile Pakistan arasında bölünmüş bir bölgedir. Hint uygarlığının eski bir ülkesidir.⁶²⁷ Sind nehri, içinden geçer. Yüksek dağların içinde bulunmaktadır.⁶²⁸ Hindistan, Pakistan ve Çin'in sınırlarındadır. Himalayalar'ın batı ucunun güneyindeki vadi bu adla anılmıştır. Bölgede üretilen "Kaşmir" adlı kumaşın ismi de buradan gelmektedir.⁶²⁹ Tarihin çeşitli dönemlerinde burada şehirler, devletler, idareler kurulmuştur.⁶³⁰ Keşmir 10. asra kadar Hindu Racalar tarafından idare edildi. Orada 1339'da İslami bir devlet kurulmuştur. Günümüzde Pakistanın kontrolünde yer alır. Ayrıca Keşmir keçisi dünyaca ünlüdür. Bu keçiden elde edilen yünden yapılan dokumalar çok ünlüdür. Bu nedenle Keşmir, güzel halı ve kumaşlarıyla ünlüdür.⁶³¹

Keşmir'den esmer güzelliği ifade ve temsil edilmek istenir.⁶³² Edebiyatta genellikle halı ve dokuma özelliğiyle bahsedilir. Bu münasebetle dokuma ve örme ile alakalı pek çok isimle beraber aktarılır.

Küçük bir örümcek, durmadan dokuduğu ipek gibi ağlarıyla bir halıcı gibi düşünülür. Çünkü örümcek de halıcılar gibi ağını güzelce dokur ve yayar. *Dokuma ve halı işi ise Keşmir ile bütünleşmiştir.* Çünkü halıcılık bu ülkede çok yaygın ve meşhurdur. Pervîn, bir şiirinde her şeyde bir hikmet ve ince sırların gizli olduğunu anlatır. Buna örnek olarak çalışkan örümceği gösterir. Ama tembel birisinin, çalışkan ve durmadan ağ ören örümceği eleştirdiğini aktarır. Bu tembel kişi, örümceğin bu kadar dokumayı boşuna yaptığını; çünkü kimsenin o ördüğü şeye iltifat etmeyeceğini ve kimsenin kendisinden Keşmir halısı örmesini istemeyeceğini söyler. Burada şair, örümceğin güzel ağıyla Keşmir halısı arasında bir benzetme yapar:

کس نخواهد دادنت پشم و کلاف

کس نخواهد گفت کشمیری باباف

Kimse sana yün ve çile vermeyecek

Kimse sana bir keşmir işi doku demeyecek

Mesnevi;48/26

⁶²⁷ Devrim, IV, s. 1816.

⁶²⁸ Mâzenderânî, s. 571-572.

⁶²⁹ "Keşmir", Erişim tarihi: 29 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Keşmir>

⁶³⁰ Pala, s. 267.

⁶³¹ "Keşmir", Erişim tarihi: 29 Mart 2012, <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/keşmir>

⁶³² Tolasa, s. 148.

ای دریغا طاقه ی کشمیریم

برگ و ساز روزگار پیریم

Ne yazık ki Keşmir ipiyiz

Yaşlı zamanın alet ve edevatıyız

Mesnevi;138/37

بر نمیورد بزاز دغل

طاقه ی کشمیری، از زیر بغل

Mesnevi;148/11

Getirmiyordu hilekâr kumaşçı

Kucağının altından Keşmir ipini

ترا تاج ار ز چین و کشمر آرند

مرا تفسیری از هر دفتر آرند

Sana Çin ve Keşmir'den taç getirirler

Bana her defterden bir yorum getirirler

Mesnevi;116/32

Keşmir'in ikinci planda kalan ve fazla bahsedilmeyen diğer bir özelliği ise *güzel kızlarıyla meşhur* olmasıdır. Güzeller genellikle yüzleriyle işlendiği için Pervîn de “*Nevrûz*” şiirinde baharda ortaya çıkan güzel manzaraları anlatırken baharın yüzünün güzel yüzlü Keşmir kızlarının şekli gibi süslenip güzelleştiğini söyler:

بهاری لعبتان، آراسته چهر

بکردار پیرویان کشمر

Bahar, süslemiş yüzünü bir güzel gibi

Keşmir güzellerinin yaptığı gibi

Mesnevi;160/11

Keşmir'in sıfatları: *Halısıyla bilinmesi, Süsleme ve işlemeciliğiyle meşhur olması, Güzel kızlarıyla bilinmesi.*

Keşmir için kullanılan terkipler: *Tâke-yi Keşmîr, Perîrûyân-ı Keşmîr.*

2.3.9.5. Mısır (Mısır)

Mısır, tarih boyunca birçok medeniyetin beşiği olmuştur.⁶³³ Perslerin, Keyanî şahlarının sonuncusu olan Dâra; Erbil'de mağlup olunca Mısır, Makedonya Kralı Filip'in oğlu İskender'in eline geçti. Mısır, 640 yılına kadar Roma ve Bizans hâkimiyetinde kaldı. Daha sonra Mısır halkı İslamiyet'le şereflendi.⁶³⁴

Mısır, edebiyatta Hz. Yusuf'un yaşadığı ülke olması nedeniyle Züleyhâ ile olan münasebeti, Kenan ilinde kuyuya atılması, Mısır'a sultan olması, zindana atılması gibi Hz. Yusuf'un hayatında geçen olaylarla; çöle hayat veren büyük Nil nehri ile, Mısır'da yetişen şeker kamışı ile anılır. Kenan, Rûm, Bağdâd, Şam, Habeş gibi adlarla yanyana bulundurulur.⁶³⁵

Hz. Yusuf, Mısır'da bir süre hapiste kalmış ve zahmet çekmiştir. Ancak daha sonra bu kötü durumdan kurtulabilmiştir. Pervîn insanın da nefsin isteklerine kapıldığını ve bu şekilde ona esir olduğunu, her şeyin kolay olmayacağını ve bu nedenle tedbir alınması gerektiğini söyler. Daha sonra bu sıkıntılara işaret etmek için aşağıdaki beyitte belirtildiği üzere sabahın, tüm karanlığı yok etmeyeceğini ve her hapiste olanın da Mısır'daki Yusuf olamayacağını belirterek insanların nefse karşı bulundukları zor durumu, Hz. Yusuf'un durumuyla kıyaslar:

صبح رحمت نگشاید همه تاریکی

یوسف مصر نگرده همه زندانی

Rahmet sabahı tüm karanlığı gidermez

Her hapiste olan Mısır'daki Yusuf olmaz

Kaside;04/03

Mısır'ın sıfatları: *Hz. Yusuf'un zindanda kaldırı yer.*

Mısır için kullanılan terkipler: *Yûsuf-ı Mısır.*

⁶³³ "Mısır", Erişim tarihi: 29 Mart 2012, www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/misir.htm

⁶³⁴ Bkz. Mâzenderânî, s. 681.

⁶³⁵ Pala, s. 315.

2.3.9.6. Yemen (Yemen, Yemân)

Ortadoğu ülkelerinden sayılan ve Arap Yarımadası'nın Afrika'ya bakan güney ucunda yer alan Yemen, kuzeyden Suudi Arabistan, doğudan Umman, güneyden Hint Okyanusu (*Aden Körfezi*), batıdan Kızıldeniz'le çevrilidir. İslâm Yemen'e Resulullah (a.s.)'ın sağlığında girmiştir. Peygamber, Medine'de İslâm devletini kurduğunda Yemen İran nüfuzu altındaydı ve İranlılar o dönemlerde Bâzân adlı bir kişiyi Yemen valisi olarak tayin etmişlerdi.

Edebiyatta kılıçları, Akik'in Yemen de çıkarılması ve Süheyl yıldızı ile birlikte anılır.⁶³⁶

Yemen'in kılıçları meşhurdur. Bu nedenle cesaretiyle zikredilen kahramanlar, kılıçla ve dolayısıyla Yemen'le anılırlar. Pervîn, dünyanın geçiciliğinden bahsederken nice kahramanların dünyaya geldiğini ve tekrar gittiğini söyler. Devamında gelen aşağıdaki beyitte ise şair bu kahramanların Hint ve Yemen kılıçlı olduklarını söyleyerek Yemen'in kılıçlarına işaret eder:

دلیران گرفتند اقطار عالم

بشمشیر هندی و تیغ یمانی

Yiğitler aldı âlemin her tarafını

Hint ve yemen kılıcıyla

Kaside;41/57

Yemen'in en çok bilinen ve bahsedilen diğer bir özelliği ise akik cevherinin mekânı olmasıdır. Cevherler edebiyatta pek çok özelliğinin yanı sıra zahmetin ve sıkıntının işareti olarak ele alınır. Çünkü bir cevherin oluşması için toprağın, taşın ve madenin tabiatı uzun süre sıcakla ve diğer maddi zorluklarla karşılaşması lazımdır. Yani zahmet olursa ancak böylesi rahmetler ve güzel sonuçlar elde edilir. Pervîn buna dikkat çekmek için bir iğnenin kendisine verdiği zahmetten şikâyet eden bir gömlekten bahseder. Ama gömleğin bu şikâyetine cevap olarak akik cevherini örnek vererek zahmetlerin, iyi sonuçlar için gerekli olduğunu söyler. Bu bağlamda akikin Yemen'de olmasının, maddi zorluklara tahammül ile olduğunu belirtir:

هم از تحمل گرما و قرنہا سختی است

⁶³⁶ Pala, s. 482.

اگر گهر به بدخش و عقیق در یمن است

Sıcağa tahammülden ve asırlarca zahmettendir

Eğer cevher Bedahşan 'da ve akik Yemen 'de ise

Mesnevi;152/17

Yemen'in sıfatları: *Kılıçları meşhur, Akiki meşhur.*

Yemen için kullanılan terkipler: *Tîğ-i Yemânî.*

2.3.9.7. Yunanistan (Yûnân)

Yunanistan ve Yunan kelimeleri Anadolu'da bulunan İyonyalılar'a atfen ortaya çıkmıştır ve Yakındoğu'daki Helenler'i ifade eder. Batı'da ise İtalya'nın güneyindeki Grekler'e atfen Grek ismi yaygınlaşmıştır. Helenler, Roma (*Bizans*) İmparatorluğu döneminde kendilerini Romalı (*Romaios*) olarak adlandırmışlar. Yunan şehir devletlerinde ilerleyen dönemlerde olağan üstü yetkilere sahip *tiranlar* ortaya çıktı. Sonrasında demokrasi dönemine geçildi. Bu dönemde Atina'da çok sayıda düşünür ve sanatçı yetişti. Atina, savaşçılıklarıyla meşhur Spartalılar'la ve doğudan saldıran Persler'le savaşmak zorunda kaldı (M.Ö. 492-448). Makedonya Kralı II. Filip'in M.Ö. 338'de Yunan ordularına karşı kesin zafer kazanmasına engel olunamadı. Böylece Yunan şehir devletlerinin siyasî bağımsızlığı sona erdi. M.Ö. 336'da tahta geçen Büyük İskender, *Makedonya ve Yunanistan*'ı üs edinerek Persler'e karşı harekete geçti. Anadolu, Mısır ve İran'ı ele geçirdi. Yunan kültürü özellikle kurulan Yunan tipinde şehirler yoluyla yayılırken zaptedilen yerlerin kültürel öğeleri de Yunanistan'a taşındı. Bu etkileşim neticesinde Helenistik kültür oluştu. M.Ö. 323'te İskender öldü ve sonrasında Yunanistan'da Roma hâkimiyeti başladı.⁶³⁷

Medeniyet ve Felsefe'ye kaynaklık etmesiyle bilinir. *Yunanistan'da Eshilos, Aristofanes, Evripides, Sofokles, Aristo, Eflâtun, Sokrates, Herodot ve Ksenofon gibi büyük filozoflar yetişti.*⁶³⁸

⁶³⁷ TDV, *İslam Ansiklopedisi*, XXXXIII, s. 586.

⁶³⁸“Antik Yunanistan”, Erişim tarihi: 05 Mayıs 2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_Yunanistan

Edebiyatta felsefe ve felsefecileriyle ve güçlü olmayı temsilen Yunan kahramanı Herkül ile birlikte anılır.

Şair, insanın kendisine verilen nimetleri yerinde kullanması, insanın iyi yolda gitmesi gerektiğini ve insanın elinde değerli nimetler olmasına rağmen onları doğru kullanmadığını belirtir. Yani insan, elinde tüm imkânlar varken bunun gereğini yapmamaktadır. Nimetlerin değerini bilmemeye bir örnek vererek izah eden şair, Yunanistan'ın pek çok felsefecisi olmasına rağmen her Yunanistanlının hikmet ve felsefeden anlamadığını söyler:

گر چه یونان وطن بس حکما بودست

نیست آگاه ز حکمت همه یونانی

Pek çok filozofun vatani olsa da Yunanistan

Haberdar değildir tüm Yunanlılar hikmetten

Kaside;04/33

Yunanistan'ın sıfatları: *Filozofların vatani*.

2.3.10. Şehirler

2.3.10.1. Bâbil (Bâbil)

Bâbil kelimesinin kökü İbranice “*Babal*” olup “*karışıklık*” demektir.⁶³⁹ İlam ve Akad diline göre “*Allah'ın kapısı*” anlamına gelmektedir.⁶⁴⁰ Başka görüşlere göre (*Bâb+îlû*, *Bâb+îl*) sözcüğü birleşik olarak “*bâbullah*”: *Allah'ın kapısı* ve “*dervâze-yi Hudâ*”: *Tanrı'nın kapısı* anlamına gelir. Fırat kıyılarında bulunan ve eski Mezopotamya'nın en büyük kenti olan Babil şehrinin Keyümers, Hûşeng ya da Nemrud tarafından kurulduğu belirtilir. Sümer ve Akad topraklarını kapsayan eski bir imparatorluktur.⁶⁴¹

⁶³⁹“Babil İmparatorluğu”, Erişim tarihi: 19 Mart 2012, www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/babil_imparatorlugu

⁶⁴⁰ Mâzenderânî, s. 100.

⁶⁴¹ Nimet Yıldırım, s. 129.

Babil'in merkezi bugünkü Irak'ın El Hilla kasabası üzerinde yer almaktadır. Kuzey Babil Devleti ise Şırnak ilinin İdil ilçesi güneyinde Babil köyünde kurulmuştur. Babil şehrinde Amurrular, Kassitler, Asur Krallığı, Keldâniler, Ahâmenişler ve İskender-Selevkî imparatorluğu hâkim olmuştur. Keldanilerin başkenti idi. En güzel zamanların en büyük, en gelişmiş ve en güzel şehriydi.⁶⁴² Babil'in Asma Bahçeleri, dünyanın Yedi Harikası'ndan biridir. M.Ö. 7. yüzyılda Babil kralı Nebukadnezar tarafından yaptırılmıştır. Yine Asûrilerin en güçlü şehri idi. İskender'in başkent yapmak istediği; ama ömrünün yetmediği şehirdi. İranlılar arasında Bâbil şehrini Kral Dahhâk'ın kurduğu da söylenir. Daha sonra Ferîdûn tarafından esir edilerek tahttan uzaklaştırılmıştır.⁶⁴³

Bu şehirde bir kuyu ve bir kule varmış. Hârut ve Mârut bu kuyuda büyücülükle uğraşır ve insanlara büyü öğretirlermiş.⁶⁴⁴ Bu nedenle Babil, edebiyatta genellikle büyüyle, şarabıyla, kuyusuyla (*Çâh-ı Bâbil*) ve kulesiyle bahsedilir.

Babil, tarihte önemli bir merkez olduğu için şiirlerde büyük ve önemli bir şehir olarak zikredilir. Bu önemli şehirdekiler tarihteki büyük hadiselerle tanıklık etmiş ve geride kalmışlardır. Şair Pervîn bir şiirinde insanın feleğe güvenmemesi, uyanık olması ve zamanını iyi kullanması gerektiğinden bahseder. Herkes sadece kendi elindekilerle bir şey yapabilecektir. Felek nice işler yapmıştır. Nice büyükleri tarihe gömmüştür. Eğer Bâbil şehrine kulak verilse Bâbillilerin ne olduğunu bize söyleyecektir:

داستان گویدت از بابلیان بابل

عبرت آموزدت از دیلمیان دیلم

Bâbil sana Bâbillileri anlatır

Deylem sana Deylemlileri öğretir

Kaside;18/15

Babil'de bulunan önemli mekânlardan biri *Babil kulesidir*. Bu kuleyi Nemrut'un yaptırdığı rivayet edilir. Bu nedenle Babil şehri, oradaki kule ve onu inşa ettiren Nemrut'la birlikte anılır. Şair dünyanın geçiciliğinden bahsederken tarihteki önemli

⁶⁴² İ'tisâmî, s. 389.

⁶⁴³ Nimet Yıldırım, s. 129-131.

⁶⁴⁴ Pala, s. 51.

mekânların ve şahısların toprak olup gittiklerini söyler ve bunun için örnek olarak Babil’deki kuleyi zikreder:

نمرود و بلند برج بابل

شد خاک و برفت با غباری

Nemrut ve Bâbil’in yüksek kulesi

Toprak oldu olup tozuyla gitti

Mesnevi;164/37

Bâbil’in sıfatları: *Tarihi bir şehir, Kulesiyle meşhur.*

Babil için kullanılan terkipler: *Burc-ı Bâbil.*

2.3.10.2. Bağdat (Bağdâd)

Bağdat kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler vardır. En çok yaygın olan görüşe göre “*Hüdâdâd*” Allah’ın verdiği ve “*hediye-i hüdâ*” Allah’ın hediyesi’dir. Çağdaş yazarlar daha çok bu görüşü desteklemektedirler. Başkaları da bu kelimenin manası için “*koyunların yeri*” derler. Hamurabi döneminin bir kaynağında şehrin adı “*begdâdû*” olarak geçer.⁶⁴⁵ Akamenit padişahlarının kitabelerinde “*beg*” olarak, Avesta’da ise “*beğ*” olarak geçer ve hepsinde de “*Hodâ*” (Allah) anlamındadır.⁶⁴⁶ “*Dâd*” ise verilen anlamındadır. Ayrıca “*Bağdad*” kelimesinin “*darusselâm*” ve “*adalet ve barış şehri*” gibi anlamları da vardır.⁶⁴⁷

Irak’ın başkenti ve en büyük şehridir. Eskiden Abbasilerin idare merkezi ve İslam âleminin başkentiydi.⁶⁴⁸ Mezopotamya çanağının ortasında, Dicle ırmağının iki yakası üzerinde ve Dicle’nin Fırat’a en çok yaklaştığı noktada yer alır.⁶⁴⁹ Bağdat’ın kumaşları meşhurdur.⁶⁵⁰

⁶⁴⁵ Dihhudâ , “Bağdad”, Erişim tarihi: 15 Mart 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-47788ca8bdad489aada5188bfa9c0a8-fa.html>; <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bağdat>

⁶⁴⁶ Bkz. Mâzenderânî, s.142.

⁶⁴⁷ Dihhudâ , “Bağdad”, Erişim tarihi: 15 Mart 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-d878792db5374d59a883a8e57a83ada6-fa.html>

⁶⁴⁸ Pala, s. 54.

⁶⁴⁹ “Bağdat”, Erişim tarihi: 15 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bağdat>

⁶⁵⁰ Pala, s. 54.

Bağdat edebiyatta daha çok tarihi, büyük ve merkezi bir şehir olmasıyla şiirlere konu edilir. Dicle nehrinin yanında bulunması nedeniyle “gözyaşı” gibi farklı benzetmeler ve ilişkiler ile Dicle kelimesiyle birlikte anılır.

Pervîn nefsin esiri olma konusuna değinir. Bunun için kedilerin menfaatlerine olan düşünlerinden ve vefa göstermeyip her defasında farklı bir yerde nefislerinin peşinde yiyecek aramalarından bahseder. Her defasında kedilerin farklı bir mekâna giderek başka birisinden bir şeyler istediğini söyleyen şair, kedilerin gündüz Basra’da geceleyin de Bağdat’ta olduğunu söyler. Bağdat’ın zikredilmesi onun tarihte meşhur ve merkezi bir şehir olmasından kaynaklanmaktadır:

پی هوی و هوس، نوع خودپرست شما

سحر ببصره و هنگام شب بیغدادند

Hevâ ve heves peşinde sizin gibi kibirliler
Seherde Basra’da, gece vakti Bağdat’tadırlar
 Mesnevi;52/15

که بباغم، گهی بدامن راغ

گاه در بلخ و گاه در بغداد

Bazen bahçedeyim, bazen dağ eteğinde
Bazen Belh’teyim ve bazen Bağdat’ta
 Mesnevi;163/10

Bağdat’ın sıfatları: *Tarihi ve meşhur bir şehir.*

2.3.10.3. Basra (Basrâ)

Irak’ın güneyinde bir kent; Irak’ın ikinci büyük şehri ve en önemli limanıdır. Eski çağlarda edebiyat, bilim ve ticaret merkeziydi. Basra Körfezine yakınlığı, ayrıca Fırat ve Dicle nehirlerine kolayca ulaşılan bir yerde bulunması nedeniyle, gerçek bir kent olarak gelişti.⁶⁵¹

⁶⁵¹ “Basra”, Erişim tarihi: 22 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Basra>

Çok eski bir ticaret merkezi olması nedeniyle Edebiyatta büyük şehirler için örnek olarak verilir. Körfeze yakın olması nedeniyle şiirlerde Basra denizi ismiyle anılır. Dicle ve Fırat'a yakın olmasıyla bu isimlerle birlikte geçer. Ayrıca pek çok yönüyle deyimlere ve atasözlerine konu edilmiştir. Hurmanın merkezi olan bir şehir iken “*Basra'ya hurma götürmek*” deymi yersiz yapılan iş için kullanılır.⁶⁵²

Basra tarihte çok önemli bir merkez olduğu için pek çok kimsenin uğradığı bir şehirdir. Kedilerin sahiplerine sadakatle bağlı olmamaları ve menfaat gördükleri yere gitmeleri nedeniyle onları nefsin esiri olarak tanımlayan Pervîn, bu nefsi yönü eleştirirken kedilerin farklı mekânlara bu menfaat duygusuyla gittiklerini söyler ve örnek olarak Basra ve Bağdat'ı gösterir. Sabahleyin Basra'da iken geceleyin Bağdat'ta olduklarını aktararak Basra'nın tanınmış bir şehir olması özelliğini nazara verir:

پی هوی و هوس، نوع خودپرست شما

سحر بصره و هنگام شب بیگدادند

Hevâ ve heves peşinde sizin gibi kibirliler

Seherde Basra'da, gece vakti Bağdat'tadırlar

Mesnevi;52/15

Basra'nın Sıfatları: *Tarihi ve meşhur bir şehir.*

2.3.10.4. Bedahşan, (Bedehşân, Bedehş)

Bugün Afganistan'ın vilayetlerinden birisidir.⁶⁵³ Bedahşan vilayetinin merkezi, Feyzâbâd şehridir. Bedahşan öncelikle Tacikistan sınırının kuzey ve doğu sınırlarında Hindukuş dağları ve Pamir dağları sırasındadır. Sind ve Horasan bölgesinde, Kabil ile Yarkent arasında dağlık bir yerdir.⁶⁵⁴ Afganistan, Türkistan, Çin ve Hindistan arasındadır. Ahalisine “*Tacik*” denilir. İran asıllıdırlar.⁶⁵⁵ Çok nimetli ve tüccarların yeri olan bir şehirdir.⁶⁵⁶ Bedahşan, eski İpek Yolunda mola verilmek için kullanılan ticari bölgeydi. Ağırıklı olarak mineral yataklarına dayanır. Çok eski zamanlardan beri

⁶⁵² Dihhudâ, “Basra”, Erişim tarihi: 22 Mart 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-eb6e8a5aeae45e99f351fe0f9363bcc-fa.html>

⁶⁵³ Bkz. Mâzenderânî, s.115.

⁶⁵⁴ Pala, s. 61.

⁶⁵⁵ İ'tisâmî, s. 389.

⁶⁵⁶ Mâzenderânî, s.115.

burada “bedahş” denilen yakut veya lâ’l madeni çıkarılır. Yani Bedahşan, lâ’l ve yakut gibi kıymetli taşların bulunduğu yerin adıdır.⁶⁵⁷ “Bedahşan” adı, Sasanîler tarafından verilmiş ve “badaxş” adından türemiştir.

Bedahşan edebiyatta daima bir yakut cinsi olan kırmızı lâ’l taşı ile birlikle anılır. Bu taş, sevgilinin dudağını, kanı ve şarabı ve kanlı gözyaşını⁶⁵⁸ temsil eder.

Pervîn, Bedahşan’ı devamlı cevherin yeri olması açısından farklı benzetmelerle ele alır. Mesela bir şiirinde insandaki manevi kabiliyetleri değerli taşlara benzetir. Çünkü manevi değerler şaire göre maddi cevherlerden daha kıymetlidir. Bu nedenle insanın, kendi kabiliyetlerini iyi kullanması gerekir. Gereksiz yere ve yanlış yolda harcamamalıdır. Değerli cevherleri kargalara atmamalı, Bedahşan’ın lâ’l taşını da eşek kiralayıcısına götürmemelidir:

پیش ز اغان مفکن گوهر یکدانه

پیش خربنده مبر لعل بدخشانی

*Kargaların önüne atma cevher tanesini
Eşekçinin yanına götürme Bedahşan la’lini*

Kaside;04/25

هم از تحمل گرما و قرنہا سختی است

اگر گهر به بدخش و عقیق در یمن است

*Sıcağa tahammülden ve asırlarca zahmettendir
Eğer cevher Bedahşan’da ve akik Yemen’de ise*

Mesnevi;152/17

Bedahşan’ın sıfatları: *Lâ’l taşıyla meşhur olması.*

Bedahşan için kullanılan terkipler: *Lâ’l-ı Bedahşân.*

2.3.10.5. Deylem (Deylem)

Deylem, Hazar Denizi’nin batısındaki dağlık bölgenin tarihî adı. Doğusundaki Taberistan, (*bugünkü Mazenderan*) batısındaki Gilan da tarihî Deylem bölgesinin içinde

⁶⁵⁷ Şükrü Elçin, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1993, s. 131.

⁶⁵⁸ Tolasa, s. 344.

sayılır. Müslümanlığa geçmeden önce bölge halkının çoğu Zerdüştiliğe inanıyordu. Deylemliler, Sasanîler döneminden itibaren Süvari olarak önemsenmiş, Gazneliler ve Fatımiler gibi İslâm devletlerinde de paralı asker olarak kullanılmıştır.

Şair, pek çok örnekte gördüğümüz gibi tarihi mekânları ve eserleri genellikle zamanın çabuk geçişine ve feleğin yaptıklarına örnek için zikreder. Bu örnekte de şair, feleğin gücünden, feleğin nice büyük şeyi geride bıraktığından, dünyanın faniliğinden ve zamanın iyi kullanılması gerektiğinden bahsederken tarihi örnekler verir. Pervîn, feleğin geride bıraktıklarını görmek için tarihi mekânlara sormamızı söyler. Bu mekânlardan biri de Deylem şehri ve bölgesidir. Eğer bugün Deylem’den sorulursa o, Deylem halkının nereye gittiğini ve ne olduğunu bize söyleyecektir:

داستان گویدت از بابلیان بابل

عبرت آموزدت از دیلمیان دیلم

Bâbil sana Bâbillileri anlatır

Deylem sana Deylemlileri öğretir

Kaside;18/15

Deylem’in sıfatları: *Tarihi bir yer olması.*

2.3.10.6. Halep (Haleb)

Halep, Suriye’nin ikinci büyük kentidir. Halep, Osmanlı İmparatorluğu’nun en önemli kentleri arasında yer almış, Türkçe deyimlere ve Türk edebiyatına yerleşmiştir. Halep, Suriye’nin ticaret ve üretim merkezlerinden biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nda Bursa ve İstanbul’dan sonraki en önemli dokumacılık merkezi Halep olmuştur. İpekli dokumaları ve sabunları Halep’in en önemli ihraç malı olmuştur.⁶⁵⁹ Halep’in ticari hayatında kumaşın önemli yeri vardır. Halep kumaşı; çözüğü ipek, atkısı yün olan özellikli bir kumaştır.⁶⁶⁰

Edebiyatta da genellikle kumaş ve benzeri ürünleriyle anılır. Pamuk, yün veya ipekten dokunan kumaşlar, renkleri ve desenlerindeki eşitlenmelerle kişilerin ve

⁶⁵⁹ “Halep”, Erişim tarihi: 20 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Halep>

⁶⁶⁰ Onay, Şiirsel Bir İmge Olarak Halep Kumaşı, *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S: 6, s. 618.

kültürlerin zevkini yansıtan bir özelliğe de sahiptir. Şairler ses, harf, kelime ve imajlarla oluşturdukları şiirlerini kumaş imgesiyle anlatırken onun da tıpkı kumaş gibi kendine özgü renkleri ve desenleri olduğunu düşünmüşlerdir.⁶⁶¹

Pervîn, “*Sevgi meleği*” şiirinde kadınların pek çok özelliğinden bahsederken onların manevi faziletlerinin önemine vurguda bulunarak *kadınlar için en güzel elbisenin irfan ve fazilet* olduğunu söyler. Daha sonra kadınların bazı konularda yanlış yaptıklarını; onların beden güzelliği ve maddi görünüş için pek çok değerden ve manevi şeyden fedakârlık yaptığını aktarır. Daha sonra insanın, asıl vazifesini ve önceliklerini düşünmesi gerektiğini belirtirken örnek olarak kişinin kendi elbisesini sevmesi gerektiği ve bunu yapınca Halep hullesinin ucuz veya pahalı olmasının önemli olmayacağını söyler. Burada değerli şeylere vurgu için Halep hullesi ve bu vesileyle dokumacılığı dile getirilir:

چو بگرویم به کرباس خود، چه غم داریم

که حله ی حلب ارزان شدست یا که گران

Kendi kumaşımızı kabul edince, umurumuzda mı?

Halep hullesinin ucuzlaması veya pahalılaşması

Mesnevi;104/33

Halep’in sıfatları: *Dokumacılığıyla ünlü olması.*

Halep için kullanılan terkipler: *Hulle-yi Haleb.*

2.3.10.7. Kenan (Ken’ân)

Sayda, Sûr, Beyrût, Filistin ve Sûriye’nin bir kısmını içine alan ve Fenike denilen bölgedir. Nuh Peygamber’in torunu ve Hâm’ın oğlu Kenan burada yaşadığı için “Kenan” diyarı denilmiştir. Kenan, Yakup peygamberin, dayısının yanına sığındığı ve onun kızını alıp kaldığı şehirdir.⁶⁶² Yakup, Kenan diyarı halkına Peygamber olarak gönderildi. Kenan diyarına yerleşip o beldedeki insanları Allah’a iman ve ibadet etmeğe davet etti. Kendisi ve oğulları için evler yaptırdı. Kenan diyarı ahalisinden pek çok kimse ona iman etti. Kenan diyarını idare eden “Şüceym bin Dârân” adındaki kral,

⁶⁶¹ Onay, Şiirsel Bir İmge Olarak Halep Kumaşı, *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S: 6, s. 620.

⁶⁶² Hanlerî Kiyâ, s. 417.

Yakup’a karşı çıktıysa da başarılı olamadı. Yakup, oğlu Yusuf Mısır’a maliye bakanı olunca, diğer oğulları ve torunlarıyla birlikte Kenan diyarından ayrılarak Mısır’a gitti ve ömrünün sonuna kadar orada yaşadı.

Kenan diyarı, Yusuf ve babası Yakup ile özdeşleşmiştir. Edebiyatta âşğın sıkıntı ve hasret mekânı olarak bahsedilir.

Kenan, Yakup’un kaldığı ve *oğlu Yusuf’u beklediği yerdir*. Yakup’un, oğlunu bekleyişi farklı bekleyişler için benzetilen olarak kullanılır ve bu bağlamda Kenan şehri anılır. Pervîn, ruhun ebedî âlemi beklediğini; ruhun bu maddi cesede layık olmadığını; onu başka bir âlemin beklediğini; ruh ve ebedî âlem arasında bir bekleyişin olduğunu ifade ederken örnek olarak Yakup’un Kenan’da Yusuf’un gömleğini beklemekte olduğunu söyler:

پیراهن یوسف چرا نیارند

يعقوب بكنعان در انتظار است

Neden Yusuf’un gömleğini getirmezler

Yakup Kenan’da bekleyiştir

Kaside;08/55

Kenan’ın sıfatları: *Hz. Yakup’un bulunduğu şehir.*

2.3.10.8. Kâbil (Kâbil)

Kâbil, Afganistan’ın başkenti ve en büyük şehridir. M.Ö. 1500 yıllarında kurulduğu bilinmektedir. 6. ve 7. yüzyıllarda Orta Asya’nın en önemli kentiydi. Hindistan’ın ticari ve kültürel merkezi olan kent Hindukuş Dağları içinde Kabil Nehri boyunca ilerleyen dar bir vadide kurulmuştur. Kabil 3 bin 500 yıllık tarihiyle, güney ve Orta Asya ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu nedeniyle pek çok devletin savaş alanı olmuş ve sürekli el değiştiren gözde bir şehirdir.

Bu bilgilerden anlaşıldığı gibi Kabil, tarihte çok önemli bir merkezdi. Edebiyatta sanat ve ilim için veya Hindistan’a komşu olması hasebiyle uzaklığı belirtmek için kullanılır.

Pervîn sanat, hikmet ve ilmin çok uzaklarda da olsa gidip alınması ve elde edilmesi gerektiğini belirtir. Burada Pervîn, ilim hakkında söylenen “*İlim Çin’de de*

olsa gidip alınız” hadisine işarette bulunmuştur. Bu hadiste ilmin çok uzakta olsa bile gidip alınması gerektiği belirtilmiştir. Şair de sanat için meşhur ve uzak memleketlerin isimlerini sıralar ve sanat ehlinin peşinden böylesi uzak yerlere dahi gidilmesi gerektiğini ifade eder:

هرجا که هنرمند رفت گو رو

گر کابل و گر چین و قندهار است

Hüner sahibi nereye gitse, git sen de

Kabil, Çin veya Kandahar olsa bile

Kaside;08/46

Kâbil’in sıfatları: *Uzak olması, İlim ve sanat merkezi olması.*

2.3.10.9. Kandehar (Kandehâr)

Kandehar, Afganistan’ın sınırları içerisinde olan bir şehirdir. Afganistan’ın üçüncü büyük şehridir. Tarnak Nehri yanındaki ovada yer alır. Pakistan, Kabil ve Herat’tan gelen karayollarının birleştiği noktada kurulmuş olan Kandehar, Afganistan’ın güney kesiminin başlıca ticaret merkezidir. Şehir, stratejik önemi nedeniyle tarih boyunca birçok imparatorluğun ele geçirdiği ya da uğruna savaştığı bir yerleşim yeri olmuştur.

Edebiyatta ilim, kültür, sanat ve ticaret merkezi olması; Çin ve Hindistan’a yakın olması açısından dile getirilir. Ayrıca Kandehar ismi, Farsçada “şeker” anlamına gelen “*kand*” kelimesi ile yakın olması nedeniyle cinas ve istikak sanatları ile söz konusu edilir.

Şair, ilmin ve sanatın önemini pek çok yerde zikreder. İlim ve hüneri elde etmek için gerekiyorsa her türlü sıkıntı çekilmelidir. Çünkü bunlar olmazsa şaire göre kişi faydalı olamaz ve insan olmanın asıl şartlarını taşımamış olur. Bu nedenle ilim ve hüneri bilen kişi çok değerlidir ve böyle bir kişinin takipçisi olmak gerekir. Bu ilim ve hüner sahibi, nereye gitse onun peşinden gidilmelidir. Şair, ilim ve hünerin uzak memleketlerde bile olsa gidilip alınması gerektiğini ifade ederken Kandehar’ı büyük medeniyet merkezleri olan Kâbil ve Çin ile birlikte zikreder:

هرجا که هنرمند رفت گو رو

گر کابل و گر چین و قندهار است

Hüner sahibi nereye gitse, git sen de

Kabil, Çin veya Kandahar olsa bile

Kaside;08/46

Kandehar'ın sıfatları: *Uzak olması, İlim ve sanatın merkezi olması.*

2.3.11. Yiyecek Ve İçecekler

2.3.11.1. Yiyecekler

2.3.11.1.1. Bildırcın Eti, Kudret Helvası (Selva, Menne)

Bıldırcın eti, Arapça karşılığı “*selvâ*” olup bilinen “bıldırcın” anlamına da gelir.⁶⁶³ Kudret helvası ise Arapça ismi “*menne*”⁶⁶⁴ olup bir çeşit dişbudak olan “*Fraxinus omus*” ağacının torba şeklinde ve içi sıvı dolu yerine yapılan kesiklerden çıkan bir sıvıdır. Terkibinde “mannit şekeri” vardır. Yuvarlak, yassı, billuri, kuru parçalardır. Rengi soluk sarımsı ve içi beyazdır. Kokusu bala benzer. Lezzeti şekerlidir. Suda kolay erir.⁶⁶⁵

“Bıldırcın eti” ve “Kudret helvası” Hz. Mûsâ'nın, kendi kavmi için Allah'tan istediği ve gökten indirilen yiyeceklerdir. İsrailoğulları bu güzel yiyecekleri her gün yiyince tekrar şikâyet edip şükürsüzlük göstermişlerdir.

Allah, İsrail kavmine uzun süre bıldırcınla kudret helvası yedirince Mûsâ'ya dediler ki: “*Rabbine söyle de bize sarımsak, soğan ve buna benzer şeyler indirsın. Biz bıldırcın ve kudret helvası yemekten bıktık.*”⁶⁶⁶ Pervîn, zamanın akıp geçtiğinden bahseder. Eldeki nimetlerin değerinin iyi bilinmesi gerektiğini söyleyen şair, İsrailoğullarını örnek vererek onların nimete şükürsüzlük yaptığını gibi bizim de elimizde bıldırcın eti ve kudret helvası gibi nimetler olmasına rağmen şükürsüzlük yapmamamız gerektiğini vurgular:

چو اسرائیلیان، کفران نعمت

⁶⁶³ İ'tisâmî, s. 371.

⁶⁶⁴ Bkz. İ'tisâmî, s. 379.

⁶⁶⁵ “Kudret Helvası”, Erişim tarihi: 27 Nisan 2012, <http://www.sifalibitkiler.us/archives/583>

⁶⁶⁶ Bkz. Bakara: 61.

مكن، چون هست هم سلوى و هم من

İsrailliler gibi nimete etme küfrân

Hem bal hem de helva varken

Mesnevi;87/36

Bıldırcın Eti ve Kudret Helvası'nın sıfatları: *İsrailoğullarına verilmeleri, Lezzetli yiyecekler olmaları.*

2.3.11.1.2. Ebu Cehil Karpuzu (Henzel)

Küçük karpuz şeklinde olup çok acı ve iğrenç bir tadı vardır. “Ebu Cehil Karpuzu”, “acı karpuz”, “hanzal”, “şindiyar” olarak da bilinir. Acı, zehirli ve öldürücü bir bitkidir. Bitkisel tedavide bazı hastalıklar için kullanılır.

Kötü tadı nedeniyle iyi olmayan ve kötülünen şeyler için benzetilen olarak kullanılır.

Bu meyvenin çok kötü bir tadı olduğu ve ayrıca tehlikeli olduğu için kötü şeylerin yerine kullanılmaktadır. Pervîn, pek çok şiirinde daima tehlikeli ve kötü gördüğü dünyayı, dehri ve zamanı bir bahçeye benzetir ve bu dünya bahçesindeki kötü şeyler için Ebu Cehil karpuzunu simge olarak verir. Yani dünyada meydana gelen olumsuz olaylar bu kötü meyveye benzer. Dolayısıyla bu tür zararlı ve kötü şeyler hayatın bir paçasıdır ve ister istemez insan bunlarla karşılaşacaktır. Bundan dolayı şair, insanı, ârif yerine koyarak ona hitap eder ve bu dünya bahçesinde ister istemez iyi ve kötü şeylerle karşılaşılacağını ve bunların tuhaf görülmemesi gerektiğini belirtir:

پیوند بایدت زدن ای عارف

در باغ دهر حنظل و خرما را

Ey ârif, irtibat kurmalı

Zaman bahçesinde hanzel ve hurmayla

Kaside;07/12

2.3.11.1.3. Elma (Sîb)

Elma, eski dönemlerden beri değerli ve sevilen bir meyve olarak bilinir. Kırmızı rengi ve güzel kokusu ile çoğunlukla hikâyelerde kendisinden bahsedilir. Daha çok

yuvarlak şekli, elmanın alt ve üst kısımlardaki çukur nokta ve rengi nedeniyle sevgilinin çenesi ve gabgabı için benzetilen olur.

Şair, bir beyitte hevâ ve hevesi elmaya benzetir. Çünkü güzelliği, çekiciliği ve lezzeti temsil eden elma, nefsin ulaşmak istediği şeydir. Elma, bu açıdan arzulanan şeyler için benzetilendir. Şair bu düşünceden yola çıkarak elma ve hevesi, aynı mana için kullanır. İnsanlar güzel bir meyve olan elmayı elde etmek için bazen çok zararlı yollara başvururlar. Bir çocuğun, bazen bir elmayı almak için yüzlerce dalı kırması gibi insan da aynı şekilde bazen bir heves için yüz hakikati öldürür:

صد حقیقت را بکشتیم از برای یک هوس

از پی یک سیب بشکستیم صدها شاخسار

Yüz hakikati bir heves için öldürdük

Bir elma peşinde yüzlerce dalı kırdık

Kaside;34/05

Elma'ya benzetilen şeyler: *Heves*.

2.3.11.1.4. Hurma (Hurmâ)

İnsanoğlunun yetiştirdiği en eski bitki çeşitlerinden biridir. Babil'in en eski yerlileri Sümerler, hurmayı 5000 yıl önce yetiştirmişlerdir. Yapraklarının bir kısmı yere doğru sarkar ve bir kısmı da yukarı doğrudur. Hurma, dekoratif yapraklı bir palmiye türüdür. Yelpaze olan yapraklarının büyükleri tepede toplanmıştır. Küçük sarı çiçekleri, toplu halde açar. Meyveleri tatlıdır.

Edebiyatta güzel şeyler için tatlılığı nazara vermek amacıyla hurmadan bahsedilir.

Hurmanın tatlı lezzeti, pek çok tatlı ve güzel şey için benzetilen olarak kullanıldığını sağlar. Şair dünyayı bir bahçeye benzetir ve bu dünya bahçesindeki güzel olaylar için hurmayı kullanır. İnsana ârif olarak hitap eden şair dünyadaki iyi ve kötü, tatlı ve acı şeylerle mutlaka ve ister istemez karşılaşılacağını ifade sadedinde iyi şeyleri temsilen hurmayı dile getirir:

پیوند بایدت زدن ای عارف

در باغ دهر حنظل و خرما را

Ey ârif, irtibat kurmalı

Zaman bahçesinde hanzel ve hurmayla

Kaside;07/12

Hurma'nın sıfatları: *Tatlı olması.*

Hurma'ya benzetilen şeyler: *İyi olaylar.*

2.3.11.2. İçecekler

2.3.11.2.1. Şarap (Şerâb, Bâde)

Şarap, kelime olarak “içki”, “içilecek şey” demektir. İçeni sarhoş eden üzüm suyudur. Farsçada ilk adı “şahdârû”dur.⁶⁶⁷ İslam fıkında sarhoş edici içkilerden sayılır ve içilmesi haramdır.

Şarap, Divân edebiyatında en çok kullanılan içecek maddesidir. Bazen *câm*, *sâgar*, *ayak*, *kadeh*, *piyâle*, *peymâne* ve *ratl* gibi unsurlarla da mecâz-ı mürsel yoluyla bâdeden bahsedilir.⁶⁶⁸ Şarap, genellikle kadehle, meyhane ve harabat ile beraber dile getirilir. Ayrıca *meyhaneci pîr-i muğân* ve *meyhane çırağı olan muğbeççe* ve *sâkî*, devamlı değinilen öğelerdendir. Harabat ve meyhane aşkın dergâhıdır. “Pîr-i muğân” (*meyhaneci*), “muğbeççe” (*meyhaneci çırağı*) ve “sâkî” ise bu dergâhta Tanrı'ya ulaşmak isteyen bir dervişe, yani rinde yol gösteren mürşîdi temsil ederler.⁶⁶⁹

Şarabın şiirlerde en çok bahsedilen diğer bir özelliği kırmızı olmasıdır. Kırmızı şarap ile sevgilinin dudakları arasında ilişki kurulur ve beraber aktarılır. Ayrıca şarabın parlaması da bahsedilen özelliklerdendir.

Şarabın “hûn-ı kebûter” (*güvercin kanı*), “dîde-i horos” (*horoz gözü*) gibi daha birçok ismi vardır.⁶⁷⁰ Şarap, mutasavvıflar için aşkın simgesidir. Çünkü sâlik, şarap ile kendisinden geçebilir ve kemale erebilir. Vahdete ulaşmaya çalışan sâlik için “*kesret olan ve ilahî aşkı sembolize eden şarap*”, vahdet'e ulaşmak için bir vesiledir.⁶⁷¹ Şarap,

⁶⁶⁷ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 431.

⁶⁶⁸ Pala, s. 52.

⁶⁶⁹ Mine Mengi, *Eski Edebiyatımızdaki Bazı İnsan tipleri: Rind ve Zahid Tipleri, Orta İnsan Tipi*” *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul 1999, s.288.

⁶⁷⁰ Kam, s. 154.

⁶⁷¹ Çapan, s.12, s. 156.

mutlak olarak muhabbet sarhoşluğuna ve Hakk'ın cezbeseine kinayedir. Aşk, zevk ve sekr halleri şaraba benzetilmiştir.⁶⁷²

Büyük şairlerden Senâî'ye göre âşığın aşk şarabından sarhoş olması, onun bu dünyada edindiği manevi tecrübelerle işaret eder.⁶⁷³ “Şarabhâne”, “ârifin kalbi”ne ve “melekut âlemi”ne denir. Tasavvufta şarap ile birlikte kullanılan terkipler şunlardır: *Şarab-ı Aşk, Şarab-ı Elestu, Şarab-ı Ezel, Şarab-ı Ham, Şarab-ı Layezâlî, Şarab-ı Mârifet, Şarab-ı Pohte, Şarab-ı Tahur, Şarab-ı Tevhid.*

Şair Pervîn, bir beyitte *dalalet* ve *sapıklık* için şarap benzetmesi yapar. Çünkü şarap, insanı kendisinden geçirip yanlış şeyler yaptırdığı gibi sapıklık ve küfür yolu dahi insanın aklını elinden alıp onu yanlış şeylere iter. Bu nedenle dalalet ve yanlış yoldan uzak durmamız gerekir. Bu benzetmeden yola çıkan şaire göre eğer bu sapıklık şarabının kadehini kırsak sarhoş insanı neticeye ve hedeflenen yere ulaştırabiliriz:

شراب گمراهی را می شکستیم از خم و ساغر

بیایان می رساندیم این خمار و سرگرانی را

Dalalet şarabının kadehini kırsaydık

Bu sarhoşu sona ulaştırırdık

Kaside;42/27

Şarabın en çok bahsedilen özelliklerinden biri de *kırmızı* olmasıdır. Çünkü kırmızı renk, şarabın olgunlaştığında kazandığı renktir. Bu kırmızılık ile kırmızı la'l taşı arasında ilişki kurulur. Ayrıca şarabın parlaması da bahsedilen özelliklerdendir ve genellikle kadehle beraber anılır. Pervîn bir şiirinde aydan ve vazifelerinden bahsederken hem la'lin renginin, hem de şarabın kadehteki parlaklığının, ayın ışığı sayesinde oluştuğunu belirtir. Burada la'l ve şarap, birlikte zikredilerek kırmızı rengin ortaklığına dikkat çekilir:

بکان اندر، تو بخشی لعل را فام

تجلی از تو گیرد باده در جام

La'l'e sen renk verirsin madende

Senden alır tecelliye şarap kadehte

⁶⁷² Seccadî, s. 436.

⁶⁷³ Pürcevadi, s. 385.

Şarab'ın sıfatları: *Kırmızı olması, Parlaması, Kadehte olması.*

Şarab'ın benzetildiği şeyler: *Sapıklık, La'l.*

Şarab için kullanılan terkipler: *Şerab-ı Gomrehî.*

2.4. TABİAT-ALEM

2.4.1. Kozmik Alem

2.4.1.1. Ay (Kamer)

Ay, dünyanın tek doğal uydusu olup güneş sistemi içinde beşinci büyük uydudur. Dünya'ya en yakın gök cismidir. Kendi etrafında ve Dünya'nın etrafında döner. Işığı güneşten alır. Ay, Güneş ile Dünya arasına gelince görünmez. Çünkü aydınlanan tarafı, güneşe bakar.⁶⁷⁴

Ay, edebiyatta güneşten gelen ışığı yansıttığı ve geceyi aydınlattığı için genel olarak olumlu ve güzel şeyler için kullanılır. Ayın ışığı nur olarak değerlendirilir. Çünkü ışığı, kendi ateşi olmayıp güneşten gelen ışıktır ve dolayısıyla nurdur.

Ay ışığı, geceyi güzelleştiren bir nurdur. Ay, bu nurlu yüzüyle sevgili olarak kabul edilir. Kimsenin eli ona değmemiştir, temizdir. Yerinde durmaz ve her gece kendini göstermez. Hatta ayın yüzündeki kara lekeler, sevgilinin yüzündeki benlerdir. Sevgilinin kendisi Ay olduğu gibi yanağı, yüzü ve alını da Ay gibidir. Bütün bu özellikleriyle sevgilinin yüzü, aydan daha üstün, güzel ve parlaktır. Ay tutulması yine sevgilinin saçlarıyla yüzünü örtmesi ve gizlenmesidir. Burada gece ve karanlık sevgilinin siyah saçları sayılmaktadır. Karanlık aya hâkim olunca ve ay gizlenince sevgili, saçlarıyla nurlu yüzünü örtmüş sayılır.⁶⁷⁵ Yine ayın nurlu olduğu ve güzel görüldüğü zaman olan dolunay şekli, ayın en güzel şeklidir. Bu güzellik nedeniyle Ay, güzelliğin timsali olan Hz. Yusuf için benzetilen veya benzeyen konumundadır. Ayın hilal şekli ise sevgilinin kaşına benzetilir. Yıldızlar, ayın gözyaşları olarak değerlendirilir. Ülker küme yıldızları ise ayın küpeleri olarak düşünülür. Güneş göklerin

⁶⁷⁴ Muîn, VI, s. 1891-1892.

⁶⁷⁵ Pala, s. 42-43.

sultanı iken Ay onun veziridir. Ay tutulmasıyla ilgili diğer bir inanışa göre gökte büyük ve şeffaf bir yılan vardır. Yılan ayı yutunca Ay tutulur ve kaybolur. Bu nedenle şiirlerde Ay ile birlikte yılan kelimesi de kullanılabilir.

Aydınlatma ayın temel özelliğidir. Şair ilim, fazilet, hüner, hikmet gibi önemli şeylere değinirken bir beyitte hüner ve faziletin, varlık dünyasında Güneş ve Ay gibi dünyayı aydınlattığını söyler. Şair, bu şekilde ayın aydınlatıcı özelliği ile hüner ve faziletin, maneviyatını aydınlatması arasında benzetme yapar. Şair güneş ve ayı birlikte zikrederek ikisini de aydınlatıcı olarak ele alır:

هنر و فضل در سپهر وجود

عالم افروز چون خور و قمر است

Hüner ve fazilet, varlık âleminde

Güneş ve Ay gibi dünyayı aydınlatmakta

Mesnevi;22/09

بدامان گلستانی شبانگاه

چنین می کرد بلبل راز با ماه

که ای امید بخش دوستداران

فروغ محفل شب زنده داران

Bir gülistanda gece vakti

Bülbül, ay ile şöyle sır paylaşırdı

Ki ey dostlara ümit verici

Gece kaimlerin meclis ışığı

Mesnevi;36/01-02

Ay, güzelliğiyle, ışığıyla ve geceyi aydınlatmasıyla daima önemli görülür. Gökte parlamasının hikmetlerine ve önemine değinmek için farklı özellikler atfedilir. Şair bir şiirinde aydan bahsederken onu övmek için değerli yakut ve şarap ile birlikte vererek aralarında bir ilişki kurar. Pervîn, şiirinde bülbülün diliyle ayın sıfatlarından bahsederken aya seslenerek yakutun madende kırmızılaşarak rengini almasının, cevhere dönüşmesinin ve ayrıca şarabın rengi ve parıltısının ayın sayesinde olduğunu dile getirir:

بکان اندر، تو بخشی لعل را فام

تجلی از تو گیرد باده در جام

La'l'e sen renk verirsin madende

Senden alır tecelliyi şarap kadehte

Mesnevi;36/09

Ay, parlaklığıyla devamlı övülse de ve gece karanlığında herkes için bir ümit durumunda olsa da aslında *ayın ışığı kendisinden değildir*. Çünkü Ay, ışığını güneşten alır. Yani çok bahsedilen güzelliği kendisinden değildir. Şair geceleri ve şehirleri ayın dostu olan Ay ve bülbül karşılıklı konuştururken bülbül ayı över; onun güzelliklerini ve yaptıklarını anlatır. Fakat Ay, bülbüle cevap verirken ışığının kendisinden değil; güneşten olduğunu söyler. Yani şair kimsenin ve hiçbir şeyin güzelliğinin aslında kendisinden olmadığını; bunların felek tarafından verildiğini ve bir gün tekrar alınacağını söyler:

نه از خویش اینچنین رخشان و پاکم

ز تاب چهره ی خور تابناکم

Kendimden böyle parlak ve temiz değilim

Güneşin çehresinin ışığıyla parlağım

Mesnevi;36/17

Ay'ın sıfatları: *Dünya'yı aydınlatması, Ümit vermesi, Meclis ışığı, Yakuta renk vermesi, Şaraba renk ve parlaklık vermesi, Işığını Güneş'ten alması.*

Ay'a benzetilen şeyler: *Hüner, Fazilet.*

2.4.1.2. Dünya (Dunyâ, Gîfî, Zemîn, Cihân, Hâkdân, Gerdûn)

Dünya “*de-nâ*” fiilinden “üstünlük” sigasıdır. “Bizzat veya hükmen yaklaştı”, “zaman veya yer açısından yakına geldi”, “aşağı çekti”, “alçaldı” anlamlarına gelir.⁶⁷⁶ “Canlıların üzerinde yaşamış olduğu gezegen, yerküre” demektir.⁶⁷⁷

⁶⁷⁶ Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul1986, s. 244-245.

⁶⁷⁷ DİB, “Dünya”, Erişim tarihi: 15 Şubat 2012, <http://www.diyaret.gov.tr/yayin/basiliyayin/ydinikavramlaroku.asp?id=360&harf=D>.

Tasavvufta Dünya, “Allah’tan uzaklaştıran her şey”, “ahretin tarlası”, “imtihan yeri” ve “geçici mekân” anlamlarında kullanılır. Şairler, dünyanın geçiciliğini vurgulamak için çoğunlukla onu misafirhane veya saray şeklinde zikrederler. Çünkü güzel saraylarda kalan padişahlar da bir süre orada kalır. Ama sonra tüm nimetleri bırakıp ölür giderler. Âriflere göre dünyaya ve içindekilere bağlanmak, bütün yokoluşların başıdır.⁶⁷⁸ Dünya; *yılana, zehire, cadıya, fahişeye ve leşe* benzetilir.⁶⁷⁹

Dünyanın edebiyatta ve özellikle tasavvufi şiirlerde işlenilen en temel özelliği, geçici olmasıdır. Bu nedenle dünya, âhiret hayatı yolunda kurulmuş *bir uğrak ve dinlenme yeri* olarak anılır. Bu bakış açısı ayet ve hadislerle dayanmaktadır.⁶⁸⁰ Geçici bir dinlenme yeri olmakla beraber saraya benzetilmesi de görünüşte güzel görünmesindendir. Pervîn de aynı bakış açısıyla bir şiirinde dünyanın geçiciliğine değinir ve dünyayı *geçici bir saray* ve *geçiş güzergâhı* şeklinde zikreder ve insana, gidip ebedî bir mekân aramasını söyler:

گذشتنگه است این سرای سپنجی

برو باز جو دولت جاودانرا

Güzergâhtır bu geçici saray

Git ebedî devleti tekrar ara

Kaside;26/03

Şair pek çok beyitte dünyadan bahsederken en çok onun aldatici, hile yapıcı ve tuzak kurucu olduğuna değinir. Bu beyitte şair, dünyanın insanı çok kolay tuzağa düşürdüğünü ve değerli hayatı, çok ucuza aldığını belirtir:

چه آسان بدامت درافکند گیتی

چه ارزان گرفت از تو عمر گرانرا

Dünya ne kolay seni tuzağa düşürdü

Ne ucuz aldı senden pahalı ömrü

Kaside;26/06

⁶⁷⁸ Seccadî, s. 107.

⁶⁷⁹ Artun, s. 176 ; Üstüner, s. 221.

⁶⁸⁰ En’am: 6/32, Âl-i İmrân: 3/14.

Dünya zalim, saldırgan ve acımasızdır. Herkese darbe vurup öldürür. Bu nedenle şair dünyadaki tüm varlıkların yok olacağını ve bunları yok edecek olanın da dünya olduğunu söyler. Dünyayı bu özellikleri nedeniyle *yutucu ve öldürücü bir ejderhaya* benzetir. Daha sonra bu ejderhanın bizleri yutup faniler âlemine karışmadan önce elimizdeki zamanı, bir ganimet sayarak iyi kullanmamızı tavsiye eder:

زمینت چو اژدر بناگه ببلعد

تو باری غنیمت شمار این زمانرا

Dünya seni ansızın yutar ejder gibi

Sen bari ganimet say bu zamanı

Kaside;26/11

تو از تیر سپهر ار باختی رنگ

مرا نیز افکند دست جهان سنگ

Eğer feleğin okuyla kaybettiysen rengini

Bana da taş atar dünyanın eli

Mesnevi;27/33

این کور دل عجوزه ی بی شفقت

چون طعمه بهر گرگ اجل زادت

Bu kör kalpli şefkatsiz acuze

Yem olarak doğurdu seni, ecel kurduna

Kaside;14/12

Dünya, içerisindeki nimetler, rızıklar ve kısmetler nedeniyle Allah'ın kullarına açtığı bir sofraya gibidir. İnsanlar, dünyaya gelince bu sofraya oturur ve kendilerine Allah tarafından takdim edilen kısmetlerini alırlar. Ama dünya, fani olduğu için kimse kısmetine ve rızıkına doymadan bu dünyadan geçer. Yani dünya sofrasında doymadan sofraya elinden alınır. Şair bir beytinde bu bağlamda dünyayı *sofraya* benzetir ve insana bu dünya sofrasında bir lokma verilir verilmez sofranın kaçırıldığını söyler. Yani dünyanın fani olduğuna ve kimsenin bu sofradan doyamadığına vurguda bulunur:

ز خوان جهان هر که را یک نواله

بدادند و آنکه ربودند خوانرا

Dünya sofrasından herkese bir lokmayı

Verdiler ve o anda çaldılar sofrayı

Kaside;26/15

Dünyadaki her şey çürüyüp toprağa karışıp toprak olacağı için dünya, *toprakla özdeşleştirilerek* “hâkdân” kelimesiyle ifade edilir. Toprak maddi açıdan dünyadaki diğer varlıkların altında olduğu için artıkların karıştığı yer olduğundan derece itibariyle ve aşağıdır. Bununla dünyanın değersizliği ifade edilir. İnsan, bu aşağı ve alçak dünyaya dalınca sadece peşinde olduğu basit şeylerin varlığını düşünür ve maddede boğulur. Fakat biraz yukarıdan ve küçük şeyleri aşip geniş daireden bakınca daha pek çok dünya ve âlemin farkına varır:

اگر زین خاکدان پست روزی بر پری بینی

که گردونها و گیتی هاست ملک آن جهانی را

Bu alçak dünyadan uçarsan bir gün, görürsün

Dünyalar vardır mülkünde o âlemin

Kaside;42/2

Dünya, fani oluşuyla bir yıkılma ve ölme diyarı olarak değerlendirilir. Çünkü dünyadaki hiçbir şey bayındır kalmaz, yok olur gider ve her şeyden geriye kalıntılar ve harabeleri kalır sadece. Bu nedenle dünya edebiyatında ve tasavvufta bir *viraneye* ve *harabeye* benzetilir. Harabeler ise genellikle hazinelerin saklandığı mekânlardır. Şair, insanın bu harabe dünyada şaşkın bir durumda olduğunu ve şeytanın insanların manevi hazinelerini hileyle parasız bir şekilde elinden aldığını söyler:

ز بس مدهوش افتادی تو در ویرانه گیتی

بحیلت دیو برد این گنجهای رایگانی را

Çok sersem oldun virane dünyada

Bu bedava hazineleri aldı şeytan aldatmayla

Kaside;42/06

İnsan dünyada daima yeni şeyler öğrenir; bu öğrenim ve gelişme ömrün sonuna kadar devam eder. Yani dünyadaki her şey insana bir şeyler öğretir. Bu özellikleriyle bakıldığında dünya bir eğitim mekânı ve okul gibidir. Çünkü iyi veya kötü her şey bu dünya hayatında yaşanılıp öğrenilir. Şair, dünyanın acımasızlığına dikkat çekmek için dünyayı bir okula benzetir ve dünya okulunda yüz yıl talebelik yapılırsa da sevgi ve şefkat dersinin öğrenilemeyeceğini söyler:

اگر صد قرن شاگردی کنی در مکتب گیتی

نیاموزی ازین بی مهر درس مهربانی را

Dünya okulunda yüz asır talebelik yapsan

Bu şefkatsizden şefkat dersini öğrenemezsin

Kaside;42/12

Tasavvufî bakış açısına göre dünya değersizdir. Maddî olarak hiçbir değeri bulunmaz. Bu nedenle ona gönül bağlamak veya ondan bir pay almaya çalışmak, sadece düşük yaradılışlıların işidir. Dünyanın kısa bir süreliğine kalınacak bir misafîrhane ve ölü leşi olan cife olduğu hadislerde ve tasavvufta vurgulanır.⁶⁸¹ Şair, bir beyitte dünyanın heves ve hevâ misafîrhanesi olduğunu ve orada *leştten başka bir şeyin bulunmadığını* ve bu leşin, leş yiyenlere bırakılması gerektiğini söyler. Yani bu değersiz dünyanın peşine düşmemek gerekir. Çünkü bu düşüklerin işidir:

بمهمانخانه ی آ ز و هوی جز لاشه چیزی نیست

برای لاشخواران واگذار این میهمانی را

Hırs ve hevâ misafîrhanesinde leştten başka bir şey yok

Bu misafîrliği leş yiyenlere bırak

Kaside;42/13

Dünya, sahte süsleriyle ve aldatıcı dış görünüşüyle insanları kandırmaya çalışan *süslü bir kadına* benzetilir. Ama aslında bu kadın, yaşlı ve çirkindir. Çünkü dünya, geçirdiği uzun ömrüyle, gençliğini yitirmiş, yaşlanıp çirkinleşmiştir. Dünyadaki görünüşte güzel görünen şeyler de bu yaşlı ve çirkin kadının insanı aldatma çabaları gibi düşünülür. Bu nedenle dünya'ya “*yaşlı kadın*” anlamına gelen “*acuze*” denilmiştir. Şair,

⁶⁸¹ Üstüner, s 221.

dünya için “*kör kalpli ve şefkatsiz acûze*” sıfatlarını zikrederek bu acuzenin insanı, ecel kurdu için bir lokma olarak doğurduğunu belirtir:

این کور دل عجوزه ی بی شفقت

چون طعمه بهر گرگ اجل زادت

Bu kör kalpli şefkatsiz acuze

Yem olarak doğurdu seni, ecel kurduna

Kaside;14/12

Dünya, içindeki dertleri, belaları ve sıkıntılarıyla insanı çevreleyen bir hapis gibidir. İnsanın bu dünya belalarından kurtulması zordur. Bir hadis-i şerifte “*Dünya mü’minin zindanı, kâfirin ise Cennet’idir.*”⁶⁸² Tasavvufta da dünya bu anlamda insanın özgür olmadığı, çevresinin duvarlarla örülü olduğu bir yere benzetilir. Pervîn, bu bakış açısıyla dünyayı *bir kaleye* benzetir. Bu kalenin dışına çıkabilen ve dışında kalabilen kişiye “*ne mutlu*” der. Çünkü bahtiyar kişi dünyanın kötülüklerinden uzakta kalabilen kişidir:

خوش آنکه ز حصن جهان برونست

شاد آنکه بچشم زمانه خوار است

Ne mutlu ona ki dünya kalesinin dışındadır

Ne bahtiyar o ki zamanın gözündə alçaktır

Kaside;08/17

Şair, dünya hayatının özelliklerini anlattığı bir kasidesinin ilk beytinde dünyayı, *temeli çürük bir saraya* benzetir. Kısa bir anda göz açıp kapayıncaya kadar harap olup gideceğini söyledikten sonra ikinci beyitte dünyayı bir *gemiye* benzetir. Fakat bu gemi de her an tehlikelerle karşı karşıyadır. Çünkü içinde bulunduğu dünya denizinde fırtınalar vardır. Bu nedenle gemi her an batabilir. Dolayısıyla böyle büyük tehlikelerle karşı karşıya olan dünya gemisinde rahat oturmamak gerekir. Yani insan dünyadaki manevi tehlikelere karşı tedbir almalı ve hazır olmalıdır:

شالوده ی کاخ جهان بر آبست

⁶⁸² İmam Nevevi, *Riyazü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, İstanbul İslamoğlu Yayıncılık, 2001, II, s. 370.

تا چشم بهم بر زنی خرابست

ایمن چه نشینی درین سفینه

کاین بحر همیشه در انقلابست

Dünya sarayının temeli şuna dayanır

Göz kırpıncaya kadar harabedir

Niçin emin olarak oturuyorsun bu gemide

Çünkü bu deniz devamlı değişimde

Kaside;30/01-02

آخر، این سرچشمه خواهد شد خراب

در سبوی خویش، باید داشت آب

Sonunda harap olacak bu çeşme

Su bulunmalı kendi testisinde

Mesnevi;145/15

Dünya, görünüşte güzel görünen cazip bir mekândır. Bu cazip dünyada ise hiçbir şey kendi başına olmamaktadır. Her şey bir güç tarafından ve bir irade ile kontrol edilmektedir. Dünya, bu zahiri güzelliği ile *gönlü çeken ve gönle hoş gelen bir bahçe gibidir*. Aynı şekilde bu bahçeyi koruyan, şekillendiren ve idare eden bir bahçıvan vardır. Ve bu bahçıvan kazâ ve kaderdir. Burada Pervîn kaderin dünyayı şekillendirdiğine vurguda bulunmaktadır:

در این باغ دلکش که گیتیش نامست

قضا و قدر می کند باغبانی

Adı dünya olan bu güzel bahçede

Kazâ ve kader bahçıvanlık yapar

Kaside;41/48

Dünya, varlıklara karşı acımasız olmanın yanında sözünde de durmayandır ve vefasızdır. Bu nedenle dünyanın ahdine ve sözüne güven olmaz. Onun sözleri ve ahitleri sağlam değildir ve birbirini tutmaz:

ندارد عهد گیتی استواری

چه خواهی کرد غیر از سازگاری

*Sağlamlık yoktur dünyanın ahdinde
Ne yapacaksın ki anlaşmanın haricinde*

Mesnevi;27/35

*Pervîn'in tasavvur ettiği dünya Senâî ve Attâr'ın tanımladığı dünyanın aynısıdır. Düşman huylu, acımasız ve zalim bir dünyadır*⁶⁸³. İnsanlar dünyada hedeflerine ve arzularına ulaşmak için çabalarlar ve hedefleri doğrultusunda ilerlerler. Ancak insanlar genellikle istediklerine kavuşamazlar veya kavuştuktan sonra henüz doymadan bunlardan ayrılırlar. Çünkü Pervîn'in devamlı kötü ve tehlikeli olarak nitelediği dünya, insanların yollarını kesen bir *eşkiya* gibidir. Dünya, kimsenin gitmek istediği yere ulaşmasına izin vermez; onların yollarını keser. Bir şiirde mumun dökülen damlalarını, gözyaşlarına benzeten Pervîn, mumun bir güzelle olan konuşmasını aktarır. Mum, ışıığında süslenen güzele seslenip sevdiğinin hayat yolunda mutlu olması için kendisinin dünya eşkiyasıyla beraber olmaya alıştığını söyler:

تا تو آسود ه روی در ره خویش

خوی با گیتی رهن کردم

*Yolunda huzurla gitmen için
Yolkesen dünyaya alıştım*

Mesnevi;86/12

بگفت، رهن گیتی ره تو هم بزند

مخند خیره، بافتادگان هر سر راه

*Dedi ki senin yolunu keser dünya eşkiyası
Gülme boşuna düşenlere her yol başı*

⁶⁸³ Âzîn, s. 34.

Mesnevi;120/10

ذره ذره هر چه بود از من گرفت

دیر دانستم که گیتی رهن است

Zerre zerre aldı benden her ne varsa

Geç anladım ki eşkiyadır dünya

Mesnevi;154/23

نه تنها بر تو زد گردون شبیخون

مرا نیز از دل و دامن چکد خون

Dünya yapmadı gece baskını sana sadece

Kalp ve eteğimden kan damlar benim de

Mesnevi;27/38

Dünya, insanın elindeki değerli her şeyi alıp kaçırmaktadır. Bu nedenle kimse elindeki şeyleri tutamamakta ve herkes eninde sonunda dünyaya kaptırmaktadır. Dünya, insanın elindekileri alması nedeniyle şair tarafından *hırsıza ve kargaya* benzetilir. Bu benzetme, kargaların değerli cevherlere olan düşkünlüğü ve onları alıp kaçırması nedeniyledir. Şair, talihsiz bir kızıdan bahseden “*Eliboş*” şiirinde annesini kaybeden kızın, annesini dünyadaki tek cevher olarak gördüğünü ve dünya kargasının bu tek cevherini onun elinden çaldığını söyler:

مادرم گوهر من بود ز دهر

زاغ گیتی، گهرم را دزدید

Annem, zamandan kalan cevherimdi

Dünya kargası çaldı cevherimi

Mesnevi;40/37

ز آن برد گنج مرا، دزد گیتی

که در خواب بودم گه پاسبانی

Aldı hazinemi hırsız dünya şu sebeple

Çünkü uykudaydım bekçilik vaktinde

Mesnevi;150/08

Verilen pek çok örnekte görüldüğü üzere dünyada gam ve keder veren şeyler çoktur. Pervîn bir taraftan dünyadaki sıkıntıları, zorlukları ve tehlikeleri zikrederken diğer taraftan Hayyâm gibi dünyayı, dünyada geçen veya gelecek olan şeyleri çok umursamaz. Ona göre dünyada geride kalanlar geçmişte kaldığı için ve gelecekte olacaklar da henüz gelmediği için insanı üzmemelidir ve insan, dünya gamını çekmemelidir. Pervîn pek çok kasidesinde Hayyâm'ın “*Henüz gelmeyen yarını anma*” dediği gibi der⁶⁸⁴ ve insana her şeye rağmen hayattan zevk almasını tavsiye eder:

ای دل عبث مخور غم دنیا را

فکرت مکن نیامده فردا را

Ey gönül, boşuna çekme dünya gamını

Düşünme gelmeyen yarını

Kaside;07/01

Dünya'nın sıfatları: *Virane, Kör kalpli, Yaşlı, Şefkatsiz, Tuzak kurucu, Geçici, Çürük temelli, Değişken, Çekici, Cezalandırıcı, Sözünde durmaması, Baskın yapması, Değerli şeyleri çalması, Yol kesmesi, Harap olacak olması.*

Dünya'nın benzetildiği şeyler: *Saray, Deniz, Ejderha, Sofra, Okul, Misafirhane, Leş, Acûze, Geçit, Kale, Gemi, Bahçe, Baskıncı, Karga, Yol kesici, Çeşme, Hırsız.*

Dünya için kullanılan terkipler: *Vîrâne Gîtî, Mekteb-i Gîtî, Hısn-ı Cihân, Kâh-ı Cihân, Dest-i Cihân, Ahd-ı Gîtî, Zâğ-ı Gîtî, Gîti-yi Râhzen, Rehzen-i Gîtî, Dozd-i Gîtî.*

2.4.1.3. Felek (Felek, Sipih, Çarh)

“Gök”, “gökyüzü”, “semâ”, “tâlih”, “baht”, “kader”; her gezegene özgü “gök tabakası”.⁶⁸⁵ Felek, sözlükte “yörünge”, “gök”, “yıldızların gezdiği alan” ve “dünya” gibi anlamlara gelmektedir. Her felekte bir yıldız olduğu tasavvur edilir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Hükemâ felsefesine göre sekizinci feleğe “kürsî”, dokuzuncuya da “arş”

⁶⁸⁴ Fahriislam, s. 82.

⁶⁸⁵ Pala, s. 149.

denir.⁶⁸⁶ “Çerh”, “gerdûn”, “sipîhr”, “semâ”, “asumân” ve “gök” gibi eşanlamlısı sayılabilecek kelimelerle söz konusu edilen felek daha çok *yükseklik*, *yücelik*, *genişlik*, *sonsuzluk* ve *parlaklık* gibi özellikleriyle anılmıştır.⁶⁸⁷

Felek gök âlemiyle ilgili bir terim olduğu için yüceliği ve gücü temsil eder. Bundan dolayı da “*felek*” kelimesi pek çok yerde Allah’ın gücü yerine kullanılmıştır. İnsanlar çoğu zaman Allah’ın adını anmadan meydana gelen olayları feleğe yüklerler. Edebiyatta da genellikle bu kelimeye olumsuz anlam yüklenmiştir. Felek insanların mutluluğunu engelleyen acıların kaynağıdır.⁶⁸⁸ Özellikle Pervîn’in divanında kullanılan felek, çoğunlukla kötü işleri yapan ve her olayın arkasında olan güç konumundadır.

Felek her şeyin üzerinde bir güce sahiptir. O istediği zaman en kötü durumda olanı en iyi duruma çıkarabilir. İyi durumda olanı da kötü duruma düşürebilir. Pervîn, bir beyitte bu şekilde feleğin her şeye güç yetirebildiğine değinmek için her şeyini kaybetmiş ve iflas etmiş birini örnek gösterir. Feleğin böyle bir durumda olan kişiyi bile o halden çıkarıp Ülker yıldız kümesini onun boynuna mücevher bir gerdanlık gibi takıp o kişiyi yüceltebileceğini söyler. Şair bu beyitte, feleğin her şeye güç yetirebildiğine işaret eder:

گردی چو پاکباز، فلک بندد

بر گردن تو عقد ثریا را

Kaybedince sen her şeyi, felek takar

Senin boynuna Süreyyâ gerdanlığını

Kaside;07/34

فلک ایدوست به شطرنج همی ماند

که زمانیت کند مات و گهی فرزین

Ey dost! Felek bir satranca benzer

Bazen seni mat eder, bazen de vezir

Kaside;19/04

⁶⁸⁶ Uludağ, s. 134

⁶⁸⁷ Pala, s. 150.

⁶⁸⁸ Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s.312-313.

Felek, doğru bir çizgi üzerinde belli bir şekilde hareket etmez. O, eğri bir seyir izler. Yani felek doğru değildir; güvenilmezdir. Ne yapacağı ve devrinin nasıl olacağı bilinmez. İyi bir şeyi getirmek için yüzlerce kötü ve zahmetli şeyi ortaya koyabilir. Yani güzellikler yapsa bile beraberinde pek çok kötülüğü de getirir. Bir bahar için yüzlerce hazan yaşatır. Şair, gönle hitap edip onu alçak feleğin kötü ve belirsiz işleri hakkında uyarır:

ای دل، فلک سفله کجمدار است

صد بیم خزانیش بهر بهار است

Ey gönül, alçak felek eğri yörüngelidir

Yüz hazan korkusu, bahar içindir

Kaside;08/01

وقت سحر، به آینه ای گفت شانه ای

کاوخ! فلک چه کجرو و گیتی چه تند خوست

Seher vakti bir tarak, aynaya dedi ki

Felek ne kadar eğri gidişli ve dünya ne öfkeli

Mesnevi;11/01

چرخ پست است، بلندش مشمار

اینکه دیدیش چو عنقا، مگس است

Büyük sayma onu, felek alçaktır

Bu anka diye gördüğün sinektir

Mesnevi;113/07

İnsanlar hayatta pek çok hesap yapıp, çalışıp bir şeyler elde ederler ve bir düzen kurar. Fakat insan bu kadar emekten sonra başka hesaplar peşindeyken felek ansızın insanın üzerine saldırarak yolunu keserek zorla onun elindeki değerli şeyleri alır ve yok eder. Felek bu şekilde varolan düzeni ve hesapları bozan olduğu için bir *yağmacı* ve *yol kesiciye* benzetilir. Bu yağmacı hiç de basit değildir. Bilekleri güçlü ve tehlikelidir. Bu iki özellikle feleğin zarar verici ve karşı konulmaz yönleri belirtilir:

یغماگر افلاک، سخت بازوست

دردی کش ایام، هوشیار است

Felek yağmacısı zor bileklidir

Zaman şarapçısı uyanıktır

Kaside;08/04

سپهر، این باغ بس کردست یغما

من امروزم بدین خواری، تو فردا

Felek, bu bahçeyi çok yağmalamış

Ben bugün böyle düşkünüm, sen ise yarın

Mesnevi;100/10

چو خواهد چرخ یغماگر زبونت

کند باد حوادث واژگونت

Yağmacı felek isteyince senin hakirliğini

Hadise rüzgârı, başaşağı eder seni

Mesnevi;100/15

مشو ز دولت ناپایدار خویش ایمن

سوی تو نیز کشد شبرو سپهر، سپاه

Kendi temelsiz devletinden emin olma

Hırsız felek, asker çeker senin yoluna

Mesnevi;120/11

زاغ سپهر، گوهر پاک بسی وجود

بنهفت زیر خاک و ندانست گوهر است

Felek kargası, nice temiz varlık cevherini

Sakladı toprak altına ama cevher olduğunu bilmedi

Kaside;02/02

İnsan, felekten ve feleğin zahmetlerinden devamlı uzaklaşmak ve onunla yüzleşmemek için meydandan kaçmak ister. Bu, bütün insanların dünya ve feleğin zor yüzünü görmek istememe çabasıdır. Ancak insan bu imtihan meydanında ne kadar felekle yüzleşmekten kaçmak istese de felek, bu meydana nice zamandan beri vardır ve gelip giden herkesle hesabı olmuştur. Bu nedenle felek yaşlı olarak değerlendirilir. Feleğin bu yönüne işaret eden şair, yaşlı feleğin henüz bizimle de işi olduğunu; bu nedenle boşuna yüzleşme meydanından kaçmaya çalışmamamız gerektiğini vurgular:

خیره ز هر پویه ز میدان مرو

با فلک پیر ترا کارهاست

Boşuna hızlıca meydandan gitme

Senin işin var yaşlı felekle

Kaside;13/46

بسی به کارگه چرخ پیر بردم رنج

که شکستگی آگه شدم که کاری نیست

Yaşlı felek fabrikasında çok acı çektim

Yenilgi anında bir iş olmadığını öğrendim

Mesnevi;37/12

ما را برای مشورت، اینجا نخوانده اند

از ما و فکر ما، فلک پیر را غناست

Bizi meşveret için çağırmamışlar buraya

Yaşlı feleğin ihtiyacı yoktur bize ve fikrimize

Mesnevi;102/23

سپهر پیر، نمی دوخت جامه ی بیدار

اگر نبود ز صبر و سکوتش آستری

Yaşlı felek uyanık elbisesini dikmezdi

Eğer sabır ve sükûtundan bir astarı olmasaydı

Mesnevi;146/21

Şair insanın elindeki ömrün çok değerli olduğunu ve bunun felek tarafından alındığını belirtmek için feleği *kurda*, zamanı da ceylana benzetir. Kurdun, ceylanı avlaması gibi felek de insanı avlayarak elindeki ömrü ve zamanı alır. Felek, insanın elindeki her şeyi aldığı gibi en değerli sermayesi olan zamanı da alan bir düşmandır. Bu nedenle birini avcı, diğerini de av olarak zikreder:

گرگ فلک آهوی وقت را خورد

در مطبخ ما مشتی استخوانست

Felek kurdu, vakit ceylanını yedi

Mutfağımızda bir avuç kemik var

Kaside;01/25

Felek, insanın etrafında onu avlamak için döner durur. Felek böyle sinsice dolaşırken, insan, feleğe karşı aciz ve çaresiz bir varlık gibidir. Şair burada da felek ve insanı birbirine düşman iki varlığa benzetir. Felek yükseklerde avının etrafında dolaşıp duran büyük bir *doğan kuşuna* benzer. İnsan ise çaresiz bir güvercine benzetilir:

چرخ بر گرد تو دانی که چسان می گردد

همچو شهباز که بر گرد کبوتر گردد

Bilirsin feleğin etrafında nasıl gezdiğini

Güvercinin etrafında dolaşan bir şahin gibi

Kaside;32/09

Feleğin en büyük özelliklerinden biri de dönmesidir. Dünyanın hareket etmesi gibi felek de daima döner. Bu dönüşüyle her şeye müdahale eder ve her şey üzerinde olumsuz etkiler bırakır. Âdeta önüne çıkan her şeyi ezip geçer. Felek dönmesiyle, her şeyi etkisiz bırakmasıyla ve önüne çıkan her şeyi ezmesi ile bir *değirmene* benzetilir. Çünkü değirmene giren buğday taneleri toz olur çıkar. Şair feleğin gücünden bahsederken feleğin değirmen olduğunu ve insanın felek değirmeninde göz sürmesi gibi ezilip toz olmaktan korktuğunu söyler:

آسیای تو شد افلاک و همی ترسم

که ز گشتنش تو چون سرمه شوی آخر

Felekler değirmenin oldu ve korkarım

Dönmesinden sürme gibi olursun

Kaside;10/09

Felek, çok güçlüdür ve her şeyi istediği gibi yapan bir özelliğe sahiptir. Feleğin bu yönü, şiirlerde en çok işlenen özelliklerdendir. Ancak Pervîn, insanın irade ve tedbirinin önemini vurgulamak için feleği daha alt bir seviyeye çeker ve feleğin *kişinin tedbirine ve iradesine bağlı* olduğunu söyler. Yani kişi iradesini hangi yönde ve yolda kullansa onun talihi, feleği ve kaderi de o doğrultuda olur. Bu beyitle şair güçlü feleğin insanın iradesiyle ilişkili olma özelliğine dikkat çekmektedir:

چرخ و زمین بنده ی تدبیر تست

بنده مشو درهم و دینار را

Felek ve dünya, senin düşüncenin esiri

Olma dirhem ve dinarın esiri

Kaside;33/03

Şair bir diğer beyitte feleği bir *amel defterine* benzetir. Bu defterde ve işlenen şeyler yazılmaktadır. Burada feleğe, “kader” ve “levh-i mahfuz” anlamları yüklenmiştir. Bilindiği gibi insanların yapacakları şeyler levh-i mahfuz’da kayıtlıdır. Şair, feleğin bir amel defteri olduğunu söyledikten sonra boş işlerle uğraşılmasını ve bu deftere güzel ameller yazılmasını tavsiye eder:

چرخ یکی دفتر کردارهاست

پیشه مکن بیپرده کردار را

Felek bir amel defteri

Meslek edinme boş işleri

Kaside;33/15

Felek bir *sihirbaz* gibidir. Sihir yaparak insanları etkisi altına almak ister. Yani feleğin işleri aldatıcı bir sihir gibidir ve aldatmaktan ibarettir. Ancak bu sihir, zayıf insanlara etki eder. Eğer feleğin sihri karşısında İmrân’ın oğlu Mûsâ gibi biri olursa

sihrin bir etkisi olmaz. Yani insan sadece Hakk'ın yolunda Allah'a dayanarak feleğin oyunlarından korunabilir. Çünkü Mûsâ da sihirbazların sihirlerine, Allah'ın yardımıyla karşı koyabilmiş ve onlara galip gelmiştir. Pervîn bu beyitle insanın dünyadaki tuzaklara düşmemesi için Allah'a dayanması ve manen güçlü olması gerektiğini söyler:

سحر باز است فلک، لیک چه خواهد کرد

سحر با آنکه بود چون پسر عمران

Felek sihirbazdır, ama sihir ne yapabilir ki

İmrân'ın oğlu gibi olursa kişi

Kaside;23/46

Felek, tüm hesapların üzerinde bir hesap sahibidir. Yani insan, bir şeyi ele geçirmek için bir hesap yaparken felek, o işin neticesini kendi hesabına göre aksi şekle çevirebilir. İnsan başkalarını avlamak için uğraşsa da insanın unuttuğu şey, kendisinin de feleğin avı olacağıdır. Çünkü felek bir *avcıdır*. Şair insanın kendini unutup başka şeylerle ilgili hesaplar yapmasını eleştirir. İnsanın felek tarafından avlanacağını ve başkalarına tuzak kurma peşinde olmasının boşuna olduğunu hatırlatır:

همه صید صیاد چرخیم روزی

برای که این دام می گسترانی

Felek avcısının avıyız hepimiz bir gün

Bu tuzağı kuruyorsun kimin için

Kaside;41/06

Felek, insanın amellerini gösteren bir *terazi* gibidir. Bu teraziyi Pervîn şiirlerinde iki yönde değerlendirir. Birinci yönde felek terazisi her şeyi değerine ve ağırlığına göre tartar. Diğer yönde ise feleğin herkesi ve her şeyi eşit muameleye tabi tutacağı ve nihayetle kimsenin üstünlüğünün kalmayacağıdır. Buna göre insanın iyi amelleri daha çoksa felek terazisinin iyi amel kefesi ağır basar; eğer insanın kötü amelleri çok ise felek terazisinin kötü amel kefesi ağır basar:

ترازوی کار تو شد چرخ اخضر

ز کردارها گه سبک، گه گرانی

Yeşil felek terazi oldu senin işine

Bazen hafif, bazen ağırsın fiillerle

Kaside;41/23

ترازوی فلک، ای دوست، راستی نکند

گه موازنه، یا قوت و سنگ یکسانند

Ey dost! Doğru çalışmaz felek terazisi

Tartı zamanında yakut ve taş aynı

Mesnevi;158/13

Felek, Pervîn'in gözünde her zaman çok tehlikelidir. Onun işi, insanı avlamak ve tuzağa düşürmektir. Onun darbeleri öldürücüdür. Felek, bu yaralayıcı ve öldürücü özelliği nedeniyle bir *oka* benzetilir. Felek oku, kime isabet ederse onun kurtulması mümkün değildir. Pervîn, bir şiirinde feleğin kötü olaylardaki etkisine değinmek için bir yaprak ve ağacın yaşadığı olumsuz olayları zikreder. Sonbaharda solan ve rengini kaybeden yaprağın bu durumu, feleğin okuna dayandırılır. Çünkü okla yaralanan kişinin yüzü, acının etkisiyle doğal rengini kaybeder; korku ve hastalıktan sararır:

تو از تیر سپهر ار باختی رنگ

مرا نیز افکند دست جهان سنگ

Eğer feleğin okuyla kaybettiysen rengini

Bana da taş atar dünyanın eli

Mesnevi;27/33

Felek, her şeyin üstünde bir güce sahip olduğu için gökyüzünün sıfatlarını taşır. Bu sıfatlardan göğün renkleri üzerinde çokça durulur. Bu renkler içerisinde ise en çok kullanılanları; *mavi*, *lacivert* ve *nilüfer* renkleridir. Bu özellik Fars edebiyatında mavi nilüfer çiçeğiyle benzetme yapılır. İkisinin maviliği ve lacivertliği arasında ilişki kurulur. Pervîn, “*İki dert ortağı*” isimli şiirinde farklı kafeslerde olan bülbül ve papağanın konuşmalarını aktarır. Bülbül, kafeste oluşundan ve tabiatın güzelliklerinden uzak oluşundan şikâyet eder. Diğer kafeste bulunan papağan ona tesellide bulunarak bu kötü durumda bülbülün yanında nilüfer çiçeği olmamasına rağmen *nilüfer renkli* feleğin

ona gölge edeceğini söyler. Bu ifadeyle feleğin nilüfer renkli oluşu ile gerçek nilüfer çiçeği arasında benzetme yapılır:

چرخ نیلوفریت سایه فکند

اگر ت سایه ز نیلوفر نیست

Nilüfer felek, gölge yapar sana

Eğer nilüferden gölgen yoksa

Mesnevi;61/23

کوش کاندز زیر چرخ نیلگون

نور تو باشد ز هر ظلمت فزون

Çalış ki lacivert feleğin altında

Senin nurun her karanlıktan olsun fazla

Mesnevi;138/69

با بد، بجز بدی نکند چرخ نیلگون

از خار، هیچ میوه نچیدند غیر خار

Lacivert felek, kötülükten başka şey yapmaz kötüye

Dikenden toplamadılar, diken dışında hiçbir meyve

Mesnevi;147/30

Pervîn, insanın karşısındaki manevi tehlikeleri pek çok şiirinde zikreder. İnsan, nefis, hevâ ve şeytan ile insan hayat boyu pek çok pişmanlık yaşar ve tehlikelerle karşılaşır. Pervîn, “*Kalp yolu*” isimli şiirinde varlığın ve insanlığın dünyada kaşı karşıya olduğu tuzaklardan ve tehlikelerden bahseder. Kötü şeylerin ve tehlikelerin iyi şeylerden fazla olduğunu söyler. Varlığı tavuğa benzeterek tavukların karşısında *felek gibi bir tilki* oldukça onlar için güvenlik ve kurtuluşun olmayacağını belirtir. Burada Pervîn, feleğin zikredilen olumsuz sıfatlarına bir yenisini daha ekleyerek onun saldırganlığını ve tehlikeli olduğunu ifade eder:

ماکیان وجود را چه امان تا

که مانند چرخ، روباهی است

Eman olmaz varlık tavuğuna

Felek gibi bir tilki oldukça

Mesnevi;68/11

Felek, *takdir edici ve ferman vericidir*. İnsana dünyada bir şeyler takdir eder ve insan, ancak feleğin verdiği kadarını alır. Bu açıdan felek bir şey takdir ettiğinde başkasının onu değerlendirmesi boşunadır. Felek insana bir nasip vermediğinde de insanın yapacağı bir şey yoktur. Bu nedenle herkes dünyaya geldiğinde felekten gelecek nasibini bekler. Pervîn, bir şiirinde fakirin durumunu anlatırken feleği bir sofraya benzetir. Bir fakirin bir şeyler yemek için felek sofrasına oturduğunu; ancak feleğin ona olumsuz cevap verdiğini ve oranın misafir meclisi olmadığını; herkesin o sofradan yiyemeyeceğini söyler. Burada şair, her zamanki gibi hem feleği olumsuz bir sıfatla zikreder ve insanın ancak kendisine takdir edilen şeyi alabileceğini vurgular:

گرسنه بر سر خوان فلک نشستم و گفتم

که خیرگی مکن، این بزم میهمانی نیست

Feleğin sofrasına aç halde oturdum ama dedi ki

Şaşırma! Bu, değildir misafirlik meclisi

Mesnevi;74/04

فرمانده سپهر، چو حکمی نوشت و داد

کس دم نمی زند که صوابست یا خطاست

Bir hüküm yazıp verince felek komutanı

Kimse demez doğru mu yoksa hata mı

Mesnevi;102/22

Felek'in sıfatları: *Eğri yörüngeli, Alçak, Yağmalaması ve yol kesmesi, Güçlü Bilekli, Değerli şeyleri değersizleştirilmesi, Yaşlı, Öldürücü, Dönmesi, Öğütmesi ve ezmesi, Sihirbazlık yapması, Aldatması, Yüceltmesi ve düşürmesi, Avlayıcı olması, Amele göre değişmesi, Eğri gidişli, Nilüfer ve lacivert renkli, Saldırgan, Takdir edici, Karşı konulamaması.*

Felek'in benzetildiği şeyler: *Yağmacı, Yol kesen, Karga, Fabrika, Kurt, Doğan Kuşu, Değirmen, Amel Defteri, Sihirbaz, Satranç, Avcı, Terazî, Nilüfer, Tilki, Sofra, Komutan.*

Felek için kullanılan terkipler: *Felek-i Sufle, Yağmâger-i Eflâk, Şebrov-ı Sipîhr, Zâğ-ı Sipîhr, Felek-i Pîr, Gorg-ı Felek, Seyyâd-ı Çarh, Çarh-i Ahdar, Tîr-i Sipîhr, Çarh-ı Nillüferî, Xân-ı Felek, Fermânde-i Sipîhr.*

2.4.1.4. Güneş (Âfitâb, Hûr, Mihr)

Güneş, güneş sisteminin merkezinde yer alan yıldızdır. Güneş, kütlesi sıcak gazlardan oluşan ve çevresine ısı ve ışık yayan bir yıldızdır. Güneş Dünya'ya en yakın yıldızdır. Güneş'te hidrojenin helyuma dönüşmesi sırasında büyük bir enerji ortaya çıkar.

Güneş, Mezdiyesnâ tanrılarında biridir. *Avesta*'nın değişik yerlerinde söz edilir; “aydınlık ve şefkat meleği” nitelemeleriyle tanıtılır.⁶⁸⁹ Edebiyatta “âfitâb”, “hurşîd”, “mihr” ve “şems” isimleriyle anılır. Eski İran'da “Mihr”, büyük tanrılardan biri olmasının yanı sıra “aydınlık meleği”nin de adıdır. Eski İran inanışlarına göre mihr, ezelden beri var olan aydınlık ile şimdiki aydınlık arasında bir araçtır.⁶⁹⁰ Şiirlerde daha çok ışığı, parlaklığı, ısı ve ısıtması ile ele alınmış, hem benzeyen, hem de benzetilen olarak hem sevgilinin yüzü, yanağı ve alnı için kullanılmıştır. Işık ve parlaklık daima onunla birlikte bulunur. Güneş, renk bakımından sarıdır. Bu yönden korkmak ve kıskanmak fiilleriyle beraber benzetilen olarak kullanılır. La'l ve akîk taşlarının oluşmasına neden olması açısından konu edilir. Bu nedenle güneş; “cevher-feşân”, “zer-efşân” olarak tanımlanır.

Güneş, büyüklüğü ve ışığıyla diğer gök cisimlerinin sultanı olarak düşünülür. Diğer gezegenler ise onun hizmetini gören rütbeli kişilerdir. Işıklarını bolca her yere dağıttığı için cömertlik sembolüdür. Bazen güneş sevgiliye; bazen de sevgili güneşe benzer. Yusuf peygamber de güzellikte güneşle tartılır. Yine Yusuf peygamber, rüyasında güneşin kendisine secde ettiğini görmüştür. Ay'a nurunu veren de güneştir.⁶⁹¹ Bu anlamda fazilet verici olarak değerlendirilir. Güneş gelince gölgenin gitmesi, güneşin suya aksedişi, ay ile güneşin birbirlerini takip edip durmaları, güneş görününce

⁶⁸⁹ Nimet Yıldırım, s. 392.

⁶⁹⁰ Nimet Yıldırım, s. 520.

⁶⁹¹ Pala, s. 176.

yıldızların kaybolması ve gecelerde güneşin saklanması gibi farklı yönleriyle şiirlere konu edilir.

İran geleneklerinde güneşin temel görevlerinden birinin yeryüzünden pislikleri ve kötülüklerin temizleyip ortadan kaldırmak olduğuna inanılırdı.⁶⁹² Aynı şekilde yarasa gibi ışıktan kaçan gece kuşları ile benzetmelerde yine kötülükleri kovucu olarak değerlendirilir.

Güneş ve burçlar arasında kurulan münasebet de şiirlerde sıkça işlenmiştir. “Kamer” ve “Müşteri” onun dostları, “Zühre” ve “Zuhal” düşmanlarıdır.⁶⁹³ Güneşin Esed (*Aslan*) burcunda mekân tuttuğuna, Hamel (*Kuzu*) burcunda ise nevrûza girdiğine inanılmış. Güneşin Akrep burcuna girmesi ise uğursuzluk olarak kabul edilir. Ayrıca şekil ve rengi itibarıyla *müher*, *kurs*, *nân*, *def*, *halka*, *çenber*, *nârenc*, *dinâr*, *altın para*, *kızıl gül* gibi unsurlar ile birlikte düşünülmüştür.

Dünyayı kâinatın merkezi olarak alan eskiler, kâinatın üstüste geçmiş dokuz kattan oluştuğuna inanırlardı. Güneş, bu katlarda yer alan Ay, Utarid (*Merkür*) ve Zühre (*Nâhid*, *Venüs*)’den sonra dördüncü gökte yer alırdı.⁶⁹⁴

Tasavvufta güneş, “bâtın ehlinin nezdinde ilahî tecellilerden hasıl olan nurlar” olup “hakikat güneşi”, “Allah’ın nuru” ve “Ehadiyet zâtı”dır. Aynı zamanda vahdete de işaret etmektedir.⁶⁹⁵

Pervîn, bir şiirinde toplumsal adaletsizliklere değinirken fakir insanların kederlerinden ve sıkıntılarından bahseder. Fakirlerin para olmadan en temel ihtiyaçlarını bile gideremediğini; kimsenin onlara parasız olarak bir şey vermediğini; ama herkesin ve her şeyin kendine bir yer ve ev bulduğunu zikrederken dünyayı aydınlatan güneşin bile fakirin penceresinden içeri girmediğini söyler. Bunu zikrederken güneşi “*dünya aydınlatan*” sıfatıyla zikreder:

نور از کجا به روزن بیچارگان فتد

چون گشت آفتاب جهانتاب ناپدید

Nur, nereden düşer ki çaresizlerin penceresine

Dünyayı aydınlatan güneş gizlenince

⁶⁹² Nimet Yıldırım, s. 393.

⁶⁹³ Onay, *Açıklamalı Divan Şiri Sözlüğü*, s. 209.

⁶⁹⁴ Sabahattin Küçük, *Divan Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme*, Mehmet Kaplan İçin (Haz. Zeynep Kerman), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 151-152.

⁶⁹⁵ Seccadî, s. 205.

Mesnevi;18/07

گرفتم جلوه و رنگی و تابی

ز بارانی و باد و آفتابی

Aldım parıltıyı, rengi ve ışığı

Yağmurdan, rüzgârdan ve güneşten

Mesnevi;131/32

Şair kibirlenen bir âlimden bahsederken fazilet ve hüner gibi pek çok değerli şeye değinir. Hüner ve faziletten bahseden şair, bunların varlık âleminde güneş ve ay gibi dünyayı aydınlatan şeyler olduğunu zikrederek *fazilet ve hüneri*, etrafına olan faydaları nedeniyle çevresini aydınlatan güneşe benzetir:

هنر و فضل در سپهر وجود

عالم افروز چون خور و قمر است

Hüner ve fazilet, varlık âleminde

Güneş ve ay gibi dünyayı aydınlatmakta

Mesnevi;22/09

بر آمد صبحدم، مهر جهانتاب

بسان حور از چنگ هریمین

Sabahleyin çıktı dünya aydınlatan güneş

Hûriler gibi şeytanın pençesinden

Mesnevi;87/25

Fakat *ayın ışığı kendisinden değildir*. Çünkü Ay, ışığını güneşten alır. Bu noktaya vurgu yapmak, güzel bir şeyin kişinin kendisinden olmadığını, başkasından olduğunu göstermek içindir. Bir şiirde Ay, bülbülle konuşurken ışığının kendisinden olmadığını ve parlak güneşin çehresinden olduğunu söyler. Burada güneşin, ay ışığına kaynaklık yaptığı vurgusu vardır:

نه از خویش اینچنین رخشان و پاکم

ز تاب چهره ی خور تابناکم

Kendimden böyle parlak ve temiz değilim

Güneş'in çehresinin ışıyla parlağım

Mesnevi;36/17

Güneş'in sıfatları: *Aydınlatması, Parlaması, Ay ışığının kaynağı olması.*

Güneş'e benzetilen şeyler: *Hüner, Fazilet.*

Güneş için kullanılan terkipler: *Âfitâb-ı Cihântâb, Hür Tâbnâk, Çeşme-i Nûr.*

2.4.1.5. Süreyyâ, Ülker (Sureyyâ, Pervîn)

Süreyyâ, Ülker ve Pervîn adıyla da anılan ve kuzey yarım kürede bulunan bir yıldız kümesidir. Toplam yedi yıldızdan müteşekkildir.⁶⁹⁶ Sekizinci felekte “Sevr” (Öküz) ve “Hamel” (Koç) burçlarında kümelenirler. Dünyaya en yakın açık yıldız kümelerinden ve çıplak göze en güzel gözükenlerdendir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi bu yıldız kümesi, güzel görüntüsüyle bir arada olan mücevherleri veya gerdanlığı andırmaktadır. Bu benzerliğinden dolayı edebiyatta “İkd-ı Süreyyâ” isimiyle de geçer.

Dîvân şiirinde ay yüzlü sevgilinin benleri için bir benzetme unsuru olarak en sık kullanılan öğelerdendir. Sevgilinin yüzü ay olunca benleri de Pervîn olur.⁶⁹⁷ Yine Klasik şiirlerde âşğın gözyaşlarını ifade için de kullanılmıştır.

Yıldızların siyah gökte parlamaları çok güzel bir görüntü oluşturur. Özellikle belli bir sıra ile yanyana dizilen yıldız kümeleri gerdanlık gibi süs malzemelerine benzerler. Şair Pervîn, bu yönüyle Süreyyâ yıldız kümesinin güzel görüntüsünü boyuna takılan *gerdanlığa* benzetmektedir. Çünkü yan yana sıralanan yıldızlar, parlak görüntüleriyle gerdanlık gibidir:

گردی چو پاکباز، فلک بندد

بر گردن تو عقد ثریا را

Kaybedince sen her şeyi, felek takar

Senin boynuna Süreyyâ gerdanlığını

Kaside;07/34

⁶⁹⁶ Pala, s. 415.

⁶⁹⁷ Pala, s. 370.

Şair, önemli şiirlerinden birini henüz hayatta iken kendi mezar taşı için yazmıştır. Şairin adı olan “Pervîn” kelimesi, aynı zamanda Süreyyâ yıldızının diğer adıdır. Bu nedenle Pervîn, cinas sanatına başvurur. Kendi adının önemli bir yıldız kümesiyle aynı olmasını kullanarak hem Pervîn yıldız kümesinin felekteki önemini vurgular, hem de kendisinin edebiyat feleğinin yıldızı olduğuna işaret eder:

اینکه خاک سیهش بالین است

اختر چرخ ادب پروین است

Yastığı, siyah toprak olan kişi

Pervîndir edebiyat feleğinin yıldızı

Mukattaa;03/01

Süreyyâ'nın sıfatları: *Parlaması, Dizili olması.*

Süreyyâ'nın benzetildiği şeyler: *Gerdanlık.*

2.4.2. Zaman

2.4.2.1. Zaman (Zaman, Rûzigâr, Eyyâm, Vakt, Dehr)

Zaman ve zamanla ilgili kavramlar, özellikle Pervîn'in divanında “dünya” ve “felek” gibi anlamlara gelmektedir. Zaman, insanüstü, büyük bir gücü temsil eder ve genellikle olumsuz olaylardan sorumlu tutulan varlıktır. Divân şiirinde zaman düşüncesi bir olaylar zinciri olarak çok zaman başlı başına bir kuvvettir. Rûzigâr, dünyanın içinde bulunan devridir.⁶⁹⁸ Hekimlere göre, Atlas feleğinin hareketinin sayısına “zaman” denir. Ancak zamanın asıl ve ilk anlamı olan “vakit” için kullanıldığı da olur.

Pervîn'in divanında “zaman”, “dünya” ve “felek” gibi kavramlar, en sık kullanılan kavramlardır. Çoğunda ortak anlam, zamanın “insafsız”, “zalim”, “aldatıcı” ve “tuzak kurucu” olduğu şeklindedir.

Şair, zamanı bir *bahçeye* benzetmektedir. Bu benzetmenin nedeni, dünyada da hem iyi, hem kötü şeylerin iç içe olmasıdır. Yani bu dehr bahçesinde dünyadaki bahçelerde olduğu gibi hem tatlı hem de acı meyveler vardır. Şair tatlı ve acı olayları

⁶⁹⁸ Pala, s. 381.

simgelemek için *Ebu Cehil karpuzu* denilen acı bir bitkiyi ve hurmayı örnek vermektedir. Bu şekilde âriflerin dünyadaki iyi ve kötü şeylerin farkında olmaları gerektiğini söyler:

پیوند بایدت زدن ای عارف

در باغ دهر حنظل و خرما را

Ey ârif, irtibat kurmalı

Zaman bahçesinde hanzel ve hurmayla

Kaside;07/12

خوش آنکه از گل مسموم باغ دهر رمید

برفق گر نظری کرد، جز به خار نکرد

Ne mutlu, zaman bahçesinin zehirli gülünden kaçana

Dostlukla bir nazar ettiğinde, bakmadı dikenden başkasına

Mesnevi;49/02

گلی زیبا شدم در باغ ایام

چه میدانم، چه خواهم شد سرانجام

Zaman bahçesinde güzel bir gül oldum

Ne bileyim ki sonunda ne olacağım

Mesnevi;131/33

Bela ve musibetler, büyük olmaları mesabesinde insanı etkiler. Çok büyük ve tehlikeli olan şeylerle karşılaşan kişi, neye uğradığını şaşırır ve o felaketin dehşetinden basit şeyleri bile düşünemeyecek ve algılayamayacak kadar şoke olur. İşte bunun gibi *kötü* zamanın, insan için hazırladığı belalar ve tuzaklar o kadar büyüktür ki insanı şaşkına çevirir. Şair, zamanın tuzağının ne kadar zor ve tehlikeli olduğunu belirtirken kişinin bu tuzağa düşünce, sivrisineği bile anka kuşundan ayırt edemeyeceğini söyler:

در دام روزگار ز یکدیگر

نتوان شناخت پشه و عنقا را

Zamanın tuzağında, birbirinden

Ayırt edilemez sivrisine ve anka

Kaside;07/46

در دام روزگار چرا چونان

شد پایبند، خاطر آزادت

Zamanın tuzağında öyle niçin

Esir oldu özgür gönlün

Kaside;14/02

از بدسری روزگار بی باک

غمگین مشو ایدوست، روزگار است

Korkusuz zamanın kötülüğünden

Üzülme ey dost, zamandır

Kaside;08/03

از گردش روزگار توسن

وز بدسری سپهر و اجرام

Sersem zaman atının gezişinden

Feleğin ve yıldızların kötülüğünden

Mesnevi;10/30

Zamanın nitelendirildiği kötü sıfatlardan bir diğeri de *hainliktir*. Hain kişi, yapılmaması gereken kötülüğü yapar ve kendisinden iyilik beklenirken dostlarına ihanet eder. Şeytan, kendisine verilen tüm nimetlere karşılık, hainlik ve inkâr yoluna girmiştir. Şeytanın bu kötü özelliğinden dolayı zaman da şeytana ve Ehrimen'e benzetilir. Bu, zamanın güvenilmezliğine yapılan bir vurgudur. Ancak şair, zamanın bu hainliğine karşılık, insanın dürüstlük ile bir tılsım yapmaya ve zamanın zararından kurtulmaya çalışması gerektiğini belirterek, doğruluk ve dürüstlüğün önemini dile getirir:

تعویذ بجوی از درستکاری

اهریمن ایام نابکار است

Dürüstlükte ara tılsımı

Kötüdür zaman şeytanı

Kaside;08/13

Zaman, vakit kelimesiyle kullanıldığında insan için bu dünyada tanınan süredir. Yani insanın ömrüdür. İnsan, dünyaya Allah'ın emirlerine itaat için gelmiştir. İnsan, kendisine verilen bu vakti iyi kullanmalı ve itaat ile geçirmelidir. Çünkü ebedî hayatın kazanılması veya kaybedilmesi bu vaktin kullanımına bağlıdır. Bu nedenle en değerli şey vakittir. Vakit, bu ehemmiyetinden dolayı çoğu zaman *cevhere* benzetilir. Nasıl ki kuyumcu mücevherleri bir terazi ile tartar ve hesaplarsa aynı şekilde bu vakit mücevherinin de gayret ve amel terazisi ile hesaplanması ve değerlendirilmesi gerekir:

همت گهر وقت را ترازوست

طاعت شتر نفس را مهار است

Gayret, vakit cevherinin terazisidir

İtaat, nefis devesinin yularıdır

Kaside;08/22

گهر وقت، بدین خیرگی از دست مده

آخر این در گرانمایه بهائی دارد

Vakit cevherini kaybetme bu şaşkınlıkla

Eşsiz bir değer vardır bu kapının sonunda

Mesnevi;156/08

Zaman çok değerlidir. Çünkü insanın harcayacağı tek sermayesidir. Bu nedenle iyi kullanılması gerekir. Eğer yersiz ve gereksiz durumlar için kullanılırsa gerektiği anda ve zor zamanda tükendiği için insan, çaresiz kalır ve perişan olur. Şair, zamanın iyi kullanılması gerektiğini vurgulamak için zamanı, *muma* benzetir. Çünkü mum, gecenin karanlığında işe yarar ve yaktıkça eriyip tükenir. Mum eğer gündüz vaktinde yakılırsa erken biteceği için gecenin karanlığında insan ışıksız kalır ve sıkıntı yaşar. İşte insan da bu dünyada zamanı, iyi ve yerinde kullanmalı ki âhirette sıkıntı yaşamazın:

زندانی وقت عزیز، ای دل

همواره در اندیشه ی فرار است

از جهل مسوزش بروز روشن

ای بیخبر، این شمع شام تار است

Ey gönül! Değerli vaktin esiri

Daima firar fikrindedir

Cehaletle gündüzleyin yakma onu

Ey habersiz! Bu, karanlık gecenin mumudur

Kaside;08/30-31

ما زدیم این خیمه ی سعی و عمل

تا بدانی قدر وقت بی بدل

Kurduk bu gayret ve amel çadırını

Bilesin diye eşsiz vaktin kadrini

Mesnevi;48/60

Pervîn'in şiirlerinde dünya, felek, kader ve zamanla ilgili benzer anlamda pek çok yerici ifade vardır. İnsanlar dünyanın aldatıcı görünüşüne bakarak aldanırlar. Çünkü dünya, zahiren masum ve güzel görünmektedir. Ama aslında tehlikelidir. Zaman da görünüş itibariyle güzel ve çekici görünebilir. Bu çekiciliğiyle bazen bir ceylana bile benzetilir. Ancak şair Pervîn, zamanın hiç de öyle masum ve güzel olmadığını; görünüş itibariyle bir âhûya benzese de aslında parçalayıcı ve tehlikeli bir *ejderha* olduğunu ifade eder:

آهوی روزگار نه آهوست، اژدر است

آب هوی و حرص نه آبست، آذر است

Zaman ceylanı, ceylan değil ejderdir

Hevâ ve hırs suyu, su değil ateştir

Kaside;02/01

Zaman, insanın hesap edemeyeceği kadar hızlı akmakta ve geçmektedir. İnsan, bu zamanı kullanmak üzere daha uzun planlar yaparken zaman bitmekte ve eldeki sermaye

tükenmektedir. Şair, bu noktadan yola çıkarak vakti bir *papağana* benzetir. Papağana benzetmesinin sebebi de papağanın şekeri sevmesidir. Yani insan zamanı yakalamak ve kullanmak üzere planlar yapıp, kafes hazırlayıp güzel ve tatlı şeyler hazırlarken zaman bir papağan gibi elinden uçar ve gider:

تا تو قفس سازی و شکر خری

طوطیک وقت ز دامت رهاست

Sen kafes yapıp şeker alana kadar

Vakit papağanı tuzağından kaçır

Kaside;13/13

کاشکی، وقت را شتاب نبود

فصل رحلت در این کتاب نبود

Keşke zamanın acelesi olmasaydı

Sefer mevsimi bu kitapta olmasaydı

Mesnevi;122/01

Zamanın özelliklerinden biri de *aldatıcı* olmasıdır. Dünyanın, insanları aldatması gibi zaman da insanlara bazı şeyleri güzel gösterip onları aldatır. Bu nedenle şair, zamanı bir *koku satıcısına* benzetir ve bu satıcının herkese köpek ve domuz kanını, güzel kokulu Tatar miski diye sattığını söyler:

زمانه گشت چو عطار و خون هر سگ و خوک

فروخت بر همه و گفت مشک تاتاریست

Zamane attar oldu, her köpek ve domuzun kanını

Sattı herkese ve Tatar miskidir dedi

Kaside;03/19

İnsanın manevi yönünü simgeleyen can, güçlendirilmesi gereken bir kale gibidir. Zaman ise cana zarar vermek ister. Manevi tehlikeler, nefis ve şeytanın saldırıları, zamanın eseridir. Kötü zaman, insanın özü olan cana saldırmak istediği için tavukların düşmanı olan *tilkiye* benzetilir. Maneviyatı simgeleyen ve tehlikelere maruz kalan can ise tavuk konumundadır. Eğer can kalesinin duvarları yüksek olmazsa zaman tilkisi, bu

kalenin içindeki tavuğu yer ve öldürür. İnsanın karşısındaki manevi tehlikelere dikkat çekmek isteyen şair, zamanı bir tilkiye benzeterek canın bu tehlikeli düşmandan korunması gerektiğini ifade eder:

دیوارهای قلعه ی جان گر بلند بود

روبه دهر چشم بدین ماکیان نداشت

Can kalesinin duvarları yüksek olsaydı

Zaman tilkisinin gözü tavukta olmazdı

Kaside;06/23

Zaman, başka bir beyitte *denize* benzetilir. Bu benzetmenin nedeni denizde fırtına gibi tehlikelerin olmasıdır. İnsanın hayatı da bir deniz yolculuğu gibi düşünüldüğünde bu tehlikeli zaman denizinde binilen geminin, sağlamlaştırılması gerekir. Bu benzetmeyle şair, insanın hayattaki zorluklara ve tehlikelere karşı tedbirli olmasını söyler:

دریاست دهر، کشتی خویش استوار دار

دریا تهی ز فتنه ی طوفان نمی شود

Zaman denizdir, gemini sağlam tut

Deniz, fitnessiz ve tufansız olmaz

Kaside;21/06

Zaman, insana verilmiş imtihan alanı olarak bir *saray* gibidir. Fakat zaman sarayının temeli, temiz değildir. Bu dünya, kötülükler ve olumsuzluklarla bozuk ve kirli olduğu için şair de zamanın temelini kirli olduğunu söyler. İnsanların bu kötü ve kirli ortamda kirlilerden ve günahlardan uzak kalması gerektiğini söyleyen Pervîn, büyük insanların özelliklerini aktardığı bir şiirinde asıl marifetin böyle kirli bir ortamda temiz kalabilmek olduğunu aktarır. Bu nedenle büyük insanların özelliği, temeli kirli olan zaman sarayında oturmalarına rağmen kirlenmemeleridir:

شنیده اید که آسایش بزرگان چیست:

برای خاطر بیچارگان نیاسودن

بکاخ دهر که آرایش است بنیادش

مقیم گشتن و دامان خود نیالودن

Duymuşsunuzdur büyüklerin huzuru nedir diye

Çaresizlerin hatırı için rahat olmamak

Temeli kirlilik olan zaman sarayına

Yerleşmek ve eteği kirletmemek

Mesnevi;09/02

Zaman acımasız, yağmalayıcı bir eşkiya ve hırsızdır. Kimseye rahat ve fırsat vermez. Ani saldırılar ile insanın elindeki her şeyi alır ve yok eder. Zaman hırsız, insanın yakasına yapışmıştır. Şair, bu açıdan bazen zamana karşı bir şey yapılamayacağına işaret eder. Bazen de insanın artık kendine gelip bir tedbir alması ve bu hırsızın elinden kurtulması gerektiğini söyler:

تا خفت ز خستگی زمانی

یغماگر دهر گشت بیدار

Bir süre uyuyana kadar yorgunluktan

Uyandı yağmacı zaman

Mesnevi;10/04

چه توان گفت به یغماگر دهر

چه توان کرد، چو می باید مرد

Ne denilebilir ki zaman yağmacısına

Ne yapılabilir ki ölmek gerekiyorsa

Mesnevi;95/08

چو ما، برو در و دیوار خانه محکم کن

مگرد ایمن و فارغ، زمانه راهزن است

Bizim gibi evin kapı ve duvarını sağlamlaştıır

Emin ve rahat olma, zamane eşkiyadır

Mesnevi;112/04

دزد ایام گرفتست گریبانت

بس کن ای بیخودی و سربگریبانی

Zaman hırsızı, yakalamıştır yakarı

Bitir artık bu dalgınlık ve düşünceyi

Kaside;04/02

Zaman, önüne çıkan her şeyi bitirmekte ve yok etmektedir. Her şey, zamanın ezici özelliğinden nasibini alır. Zamanın bu özelliği, onun *değirmene* benzetilmesinin sebebidir. Değirmene giren her şeyin ezilmesi ve öğütülmesi gibi zaman değirmenine giren her şey, bir buğday gibi ezilir, gider. Şair, zamanı değirmene benzeterek onun zalim oluşuna dikkat çeker:

آسیای دهر را چون گندمیم

گر چه پیدائیم، پنهان و گمیم

Buğday gibiyiz zaman değirmenine

Açık, gizli veya kayıp olsak da

Mesnevi;33/14

بس بگشت آسیای دهر، ولیک

هیچ گندم در آسیاب نبود

Zaman değirmeni çok döndü

Ama değirmende hiç buğday yoktu

Mesnevi;122/12

Yıllarca aynı işi yapan kişi, artık o işte ustalaşır ve başkalarına öğretecek duruma gelerek öğretmen sıfatını kazanır. İnsanın bu dünya hayatında en çok ders aldığı kişi “zaman”dır. Hayat boyu insanların karşısına farklı şeyler çıkaran zaman, insan için bir *öğretmen* gibidir. Çünkü sosyal hayat bir öğrenim alanı; insan bir öğrenci; zaman ise insana devamlı farklı şeyler öğretmesiyle öğretmen durumundadır. Pervin, herkesin iyi veya kötü olsun vazifesini yapması, kadere rıza göstermesi gerektiğini ve insanın daima zamandan bir şeyler öğrendiğini ifade ederken bir örümceği örnek verir. Örümcek kendi

basit işi ve zahmetli durumuyla ilgili olarak az veya çok kendi işini yaptığını ve kendisinin bir öğrenci; zamanın ise öğretmen olduğunu söyler:

پیشه ام اینست، گر کم یا زیاد

من شدم شاگرد و ایام اوستاد

İşim budur, eksik veya fazla olsa da

Ben öğrenci oldum, zaman ise hoca

Mesnevi;48/54

Pervîn, bir şiirinde zamanı tabibe benzetir. Her ne kadar doktor, genel olarak iyi anlamda kullanılan ve yardımı temsil eden bir şahıs olsa da tabibe benzetilen şey zaman olunca şairin zamana karşı beslediği olumsuz bakış, kendisini burada da gösterir. Şair, zamanın, insana zulüm dışında bir şey öğretmediğini, dert ile öldürüp dermandan bahsetmediğini aktarır. Burada zaman, *acımasız bir doktora* benzetilmektedir. Çünkü normalde doktorun, insanları tedavi edip hastalıklara karşı tavsiyelerde bulunması ve onlara ilaç vermesi gerekirken onları dert ve acı içinde bırakmakta ve ilaç vermemektedir:

طبيب دهر نیاموخت جز ستم، پروین

بدرد کشت و حدیثی نگفت از درمان

Pervîn, zaman doktoru zulüm dışında bir şey öğretmedi

Öldürdü dertten, dermandan hiç bahsetmedi

Mesnevi;80/47

Bir başka şiirde ise doktor örneğindeki gibi *acımasız bir dadiya* benzetilir:

بوقت شیر، ز شیرم گرفت دایه ی دهر

نه با پدر نفسی زیستم، نه با مادر

Sütümü kesti zaman dadısı, süt zamanında,

Ne babamla bir nefes yaşadım, ne anamla

Mesnevi;121/06

Zaman akıp geçer ve herkes zamanın bu geçiciliğinden nasibini alır ve bu dünyada bir müddet kaldıktan sonra çekip gider. Bundan kaçış yoktur. Pervîn dünyanın

geçiciliğinden ve bir uğrak olmasından bahsederken zamanı, bir *meyhaneye* benzetir. Bu zaman meyhanesine gelen herkes, kazâ sâkisinin elinden şarap içecektir. Burada şair, zamanın kaçınılmaz geçiciliğini, içilmesi kaçınılmaz bir şaraba benzetir:

ساقی میکده ی دهر، قضاست

همه کس، باده ازین ساغر خورد

Zaman meyhanesinin kazâdır sâkisi

Herkes bu kadehten şarap içti

Mesnevi;95/12

İnsan genellikle hayatını gafletle geçirmektedir. Ömrün bitmesi ve zamanın geçmesi, yani ölümün gelmesi insanı bu gafil halde yakalar. Bu açıdan bakılınca zaman, insan vücuduna habersizce saplanan bir *hançer* gibidir. Çünkü zamanın veya ömrün nerede biteceği ve nasıl biteceği belli değildir. Hayat gafilce ve görünüşte güzel bir şekilde sürdürülürken hızlıca geçen zaman, insana yolun sonuna geldiğini göstermesiyle acılar yaşatır ve manen kalbe saplanan bir hançer gibi ıstırap verir:

آنچنان رو، که غافلت نکشند

خنجر روزگار، خون پالاست

Öyle yürü ki gafilce öldürmesinler seni

Kanlıdır zamanın hançeri

Mesnevi;117/09

Zaman, herkese gereken dersi verir ve iyi-kötü, güçlü-güçsüz, büyük-küçük kimse bundan kurtulamaz. Ne kadar güçlü olursa da zaman, her şeyden daha güçlüdür ve herkesi yola getirecektir. Pervîn bir şiirinde kibirlenmeye değinirken rüzgârın büyüklenip toprağı küçümsemesinden bahseder. Ancak toprak, ona hitap ederek demir ve çelikten olursa bile *zaman balyozunun* kendilerini yumuşatacağını belirtir. Burada zamanın, bir balyoz gibi herkesi yola getirdiği söylenerek gücüne vurguda bulunulur:

پتک ایام، نرم سازد زمان

من اگر آهنم، تو گر پولاد

Zaman balyozu, yumuşatır bizi

Ben eğer demirsem, sen ise çelik

Zaman'ın sıfatları: *Tuzak kurucu, Kötü, Korkusuz, Hain, Aldatıcı, Tehlikeli, Elden kaçması, Fırtınalı, Temeli kirli, Yağmalayıcı, Şarhoş, Ezici, Öğretici, Paha biçilmez, Sadece zulüm öğretmesi, Dert verip derman vermemesi, Yol kesmesi, Öldürücü, Acımasız.*

Zaman'ın benzetildiği şeyler: *Bahçe, Şeytan, Cevher, Mum, Ceylan, Ejderha, Papağan, Attar (Koku satıcısı), Tilki, Deniz, Saray, Yağmacı, Değirmen, Öğretmen, Doktor, Eşkiya, Hırsız, Hançer, Dadı, Balyoz.*

Zaman için kullanılan terkipler: *Bâğ-ı Dehr, Ehrimen-i Eyyâm, Goher-i Vakt, Vakt-i Azîz, Âhûy-i Rûzigâr, Tûtiyek-i Vakt, Rûbâh-ı Dehr, Kâh-ı Dehr, Yağmâger-i Dehr, Rûzigâr-ı Tevsen, Âsyâ-yı Dehr, Vakt-i Bî Bedel, Tabîb-i Dehr, Hançer-i Rûzigâr, Dâye-yi Dehr, Potk-i Eyyâm.*

2.4.2.2. Gece (Şeb, Leyl, Şebângâh)

Gece ve akşam, gündüzün ve aydınlığın sona erip havanın karardığı ve sabah gün ağarınca kadar devam eden vakittir. Gece ve akşam, gündüzün ve aydınlığın zıddı olmalarıyla beraber işlenirler. Güneş, “gün” ve “ışık” gibi zıt kelimelerle birlikte aktarılır. Geceleyin ortaya çıkan ay ve yıldızlar konu edilen imgelerdendir. Gece, siyah olmasıyla sevgilinin saçı için benzetilendir. Geceler âşıkların inlediği zamanlardır. Gece vakti, karanlık olduğu için aydınlatıcı mum ile birlikte kullanılır.

Bilindiği üzere gündüz vakti, canlılar için gezinme ve ihtiyaçları karşılama zamanı iken; gece, *uyuma ve istirahat etme zamanıdır*. Şair bir şiirinde küçük bir kuşa seslenirken ona kendi başının çaresine bakmasını söyler. Daha sonra kuşa yol gösterirken gece ve gündüzün vazifelerini belirtir. Bu açıdan gündüz vakti yiyeceğini aramasını; ancak geceleyin dinlenmesini söyler. Şair bu ifadeyle gecenin istirahat vakti olması yönüne değinir:

شو روز بفكر آب و دانه

هنگام شب، آرمیدن آموز

Su ve tane peşine git gündüzleri

Gece vakti öğren dinlenmeyi

Mesnevi;21/05

Akşam vakti ve geceler, meclis kuranların en iyi zamanıdır. Herkes bir tarafa çekildikten sonra âşıklar toplanır ve meclis kurarlar. Aydınlatıcı olan ay ise bu meclise akşam vaktinde aydınlık ve ümit verir. Pervîn, bir şiirinde ışıktan bahsederken bülbülün dilinden akşam vaktinde meclis kuranlar için ayın ümit verici olduğunu söyler. Burada şair, akşam vaktinin bülbül gibi âşıklar için *meclis kurma zamanı* olduğunu vurgular:

بدامان گلستانی شبانگاه

چنین می کرد بلبل راز با ماه

که ای امید بخش دوستداران

فروغ محفل شب زنده داران

Bir gülistanda gece vakti

Bülbül, ay ile böyle sır paylaşırdı

Ki ey dostlara ümit veren

Gece kaimlerin meclis ışığı

Mesnevi;36/01-02

Gece olduğu zaman gündüz yok olur, gider. Yani gece ve gündüz bir arada duramaz. Çünkü birbirlerinin düşmanı gibidirler. Gece, karanlığıyla korkutucudur. Korkutucu olduğu için geldiği zaman gündüzü kaçıır. İkisi arasındaki bu ilişki nedeniyle Pervîn, geceyi bir kaplana, gündüzü ise kaplandan korkan ve kaçan bir ceylana benzetir:

غزال روز، پنهان گشت از بیم

پلنگ شب، برون آمد ز ممکن

Gündüz ceylanı, saklandı korkudan

Gece kaplanı, çıktı imkândan

Mesnevi;87/02

Gece vakti, herkesin uyuma ve dinlenme vaktidir. Ama dinlenme anı olan geceyin herkes uyurken ayakta olan ve uyumayan bir kuş vardır. Bu kuş ise ishak kuşudur. Geceleri öttüğü için gece ile bütünleşmiş ve üzüntüden inleyen bir kuş olarak

ele alınır. Burada hem gecenin *ishak kuşuyla ilişkisine*, hem de gecenin üzüntü verici, *karamsarlığa itici yönüne* değinilir:

در نیمه ی شب، ناله ی شباويز

کی چون نفس مرغ صبح خوانست

Geceyarısında ishak kuşunun inleyişi

Nasıl sabah öten kuşun nefesi gibi olur ki

Kaside;01/49

چو رنگ از رخ روز، پرواز کرد

شباويز، نالیدن آغاز کرد

Gündüzün yüzündeki renk uçunca

İshak kuşu başladı inlemeye

Mesnevi;88/01

Gecenin en temel özelliği karanlık olmasıdır. Gecenin karanlığı ise edebiyatta çeşitli siyah varlıklara benzetilerek işlenir. Pervîn, gecenin iyice karardığını vurgulamak için mecazen bir putperestın siyahlaşmış bir kalbini benzetilen olarak kullanılır. Çünkü kalp, günahların neticesinde siyahlaşır. Nefsani ve şehvani etkiler, onu kirletir ve siyahlatır.⁶⁹⁹ Putperest kişi de devamlı Allah’a şirk koştuğu için kalbi, günahların etkisiyle siyahlaşır. Bu özelliği dikkate alan şair, gecenin iyi karardığını anlatmak için geceyi günahkâr bir kalbe benzetir:

جهان چون دل بت پرستان، سیاه

مه از دیده پنهان و در راه، چاه

Putperestlerin kalbi gibi siyahtır dünya

Ay, gözlerden gizli ve çukur var yolda

Mesnevi;88/06

Gecenin en çok bahsedilen özelliklerinden biri de korkutucu olmasıdır. Çünkü geceleynin her yer kararır ve her şeyi örten karanlık korkutucu bir siyahlık oluşturur.

⁶⁹⁹ Reynold Alleyne, s. 157.

Şair, bir kedinin aslan gibi davranmak istemesi üzerinde durarak büyüklenmeyi eleştirir. Bir beyitte gece olunca karanlığın, her yeri sardığını ve bu siyahlığın kediye korkuttuğunu söyler:

چو شد ز رنگ شب، آن دشت هولناک سیاه

نمود وحشت و اندیشه، گربه را ترسان

Kararınca o korkunç ova, gecenin rengiyle

Kediye korkuttu vahşet ve endişe

Mesnevi;127/23

Gece ayrıca *siyah bir örtüye* benzer. Çünkü gece olunca her şeyin üstü siyah bir renkle örtülür ve her şey gizlenir. Gecenin her şeyi kapatma ve örtme özelliği, onun bir örtü ve yorgana benzetilmesini sağlar. Pervîn geceyi bir yorgan veya örtü olarak da işler:

ساعتی فرش و زمانی بوریاست

شب لحافست و سحرگاهان رداست

Bazen halı, bir süre hasırdır

Gece yorgandır, sehergah hırkadır

Mesnevi;138/58

Gece'nin sıfatları: *Dinlenme zamanı, Meclis zamanı, Korkutucu, İshak kuşunun örtme zamanı, Örtücü.*

Gece'nin benzetildiği şeyler: *Kaplan, Günahkâr kalp, Yorgan, Örtü.*

Gece için kullanılan terkipler: *Piling-i Şeb, Reng-i Şeb.*

2.4.2.3. Gün-Gündüz (Rûz)

Hem *gün*, hem de *gündüz* anlamındadır. “Güneşin doğuşundan itibaren akşamleyin gün batımına kadar geçen zaman” anlamına gelir. Özellikle gece ile kıyaslanır. Gündüz aydınlığı ve güneşi temsil eder ve karanlığın zıddıdır. Gündüz renk olarak beyazdır. Şiirlerde genellikle bu anlamlar bağlamında güzel ve iyi şeyler için karanlığın ve kötü şeylerin zıddı için benzetilen olarak kullanılır.

Şair, “*Ey küçük kuş*” isimli şiirinde bir kuşa seslenir. Şiirde onun güçsüzlüğüne karşı zamanın güçlü oluşundan bahseder. Onun ayakta kalabilmesi için gerekli şeyleri kuşa sıralarken gündüz vakti gidip su ve tane bulmasını; ancak gece vakti ise dinlenmesini söyler. Burada şair gündüz kelimesini gerçek anlamıyla kullanmakla beraber gündüzün *çalışma ve rızık bulma zamanı* olduğuna değinir:

شو روز بفكر آب و دانه

هنگام شب، آرمیدن آموز

Su ve tane peşine git gündüzleri

Gece vakti öğren dinlenmeyi

Mesnevi;21/05

Gündüz, gecenin olmadığı zamanlarda bulunur. Çünkü gece ve gündüz iki zıt ve düşman gibidir. Fakat burada gece karanlık ve korkutucu olmasıyla tehlikeli ve saldıran konumunda iken gündüz âdeta saldıran geceden korkan ve kaçan konumundadır. Bu yönüyle şair, geceyi bir kaplana benzetirken gündüzü, ondan kaçan ve saklanan *ceylana* benzetir:

غزال روز، پنهان گشت از بیم

پلنگ شب، برون آمد ز ممکن

Gündüz ceylanı, saklandı korkudan

Gece kaplanı, çıktı imkândan

Mesnevi;87/02

Gün ve Gündüz’ün sıfatları: *Rızık bulma zamanı, Gecenin düşmanı olması.*

Gün ve Gündüz’ün benzetildiği şeyler: *Ceylan.*

Gün ve Gündüz için kullanılan terkipler: *Ğezâl-ı Rûz.*

2.4.2.4. Nevrûz (Nevrûz)

Kelime “*yeni-gün*” anlamına gelir. Eski takvime göre ilkbaharın birinci ayının birinci ile altıncı gününe verilen isimdir.⁷⁰⁰ İran takviminde yılın başlangıcına denk

⁷⁰⁰ Tolasa, s. 434 ; Ayrıca bkz. Pala, s. 357.

gelen bayramın adı olup Ferverdîn ayının ilk günü (21 Mart) kutlanmaya başlanır.⁷⁰¹ Yeni yılın ve baharın ilk günü olduğu için “nev-rûz” yani *yenigün* olarak adlandırılmıştır. Bu günde güneş, koç burcuna girer.⁷⁰² Yazılı olarak ilk kez 2. yüzyılda Pers kaynaklarında adı geçen Nevrûz, İran ve Bahaî takvimlerine göre yılın ilk gününü temsil eder. Bazı topluluklar bu bayramı 21 Mart’ta kutlarken, diğerleri kuzey Yarım Küre’de ilkbaharın başlamasını temsilen, 22 veya 23 Mart’ta kutlarlar. Nevrûz, Farslar, Kürtler, Azeriler, Anadolu Türkleri, Afganlar, Arnavutlar, Gürcüler, Türkmenler, Tacikler, Özbekler, Kırgızlar, Karakalpaklar, Kazaklar tarafından kutlanan geleneksel yeni yıl ya da doğanın uyanışı ve bahar bayramıdır.⁷⁰³ Burhân-ı Kâtî’a göre nevrûz ikidir. Bunlar Âmme ve Hâssa’dır.⁷⁰⁴

Firdevsî, Nevrûz bayramının İran takviminin ilk ayı Ferverdîn’inin başında kutlandığını söylerken; Nîzâmî-yi Gencevî, *İskendernâme* ve Alî Şîr Nevâî *Sedd-i İskender* adlı eserlerinde M.Ö. 550’de nevrûzun halk bayramı olarak kutlandığını yazarlar. M.Ö. ilk binli yıllara dayanan en eski ve büyük bayramlardan biridir. Bazı kaynaklarda bu günün bayram olarak kutlanışının Cemşîd tarafından başlatıldığı aktarılır. Nevrûz, Zerdüş öncesi çağlarda Hint-İran ortak dönemlerine ait Aryanlar çağından kalan bir bayramdır.⁷⁰⁵

İran’da nevrûz zamanı aslında iki bayram birlikte kutlanır: Biri, yılın başlangıcının, dünyanın yeniden canlanıp dirilişinin kutlamaları olan nevrûz törenleri; diğeri de dinsel bir bayram olan “Ferverdigân” kutlamalarıdır.

Edebiyatta nevrûz, baharla ilgili özellikler içinde verilir ve bir bayram olarak kabul edilir.⁷⁰⁶ Baharın simgesi olarak *çemen*, *menekşe* gibi çiçeklerle birlikte anılır.

Nevrûz, baharın gelişini simgeler. Baharın gelişi ise çiçeklerin açılmasıyla anlaşılır. Çiçekler bu nedenle baharın başlatıcısıdır. Bu noktaya işaret eden şair, baharda açan güzel çiçeklerden menekşeyi baharın müjdecisi olarak zikreder. Şair, nergis ve lâle arasında geçen bir konuşmayı verdiği şiirinde menekşenin *nevrûzun müjdecisi* olduğunu söyler:

بنفشه مژده ی نوروز می دهد ما را

⁷⁰¹ Nimet Yıldırım, s. 547.

⁷⁰² Pala, s. 357.

⁷⁰³ “Nevruz”, Erişim tarihi: 20 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Nevruz>

⁷⁰⁴ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 354.

⁷⁰⁵ Nimet Yıldırım, s. 548.

⁷⁰⁶ Pala, s. 358.

شکوفه را ز خزان وز مهرگان خبریست

Menekşe, nevrûz müjdesini bize verir

Gonca için hazan ve bayramdan haber var

Mesnevi;01/02

Nevrûz, baharın başlangıcı olduğu için aynı zamanda da baş aktörüdür. Bu aktif vazifesi ile nevrûz, her şeye rengini ve şeklini veren ve onlara âdeta elbiseler diken bir terzi gibi düşünülür. Terzinin insanlara elbise dikmesi gibi nevrûz da gelişiyile sararmış, solmuş ve ölmüş tüm bitkilere yeşil bir elbise dikmiş sayılır. Bir şiirde kurumuş dala hitap eden küçük bir fidan, neden nevrûz terzisinin kendisine bir aba dikmediğini sorar:

چرا ندوخت قبای تو، درزی نوروز

چرا بگوش تو، از ژاله گوشواری نیست

Niçin abanı nevrûz terzisi dikmedi

Niçin kulağında jâleden bir küpe yok

Mesnevi;37/04

Nimetler ve zenginlikler devlet olarak nitelendirilir. Çünkü devlet sahibi olmak, zengin olmaktır. Baharda ortaya çıkan nimetlerin sınırsızlığı ve güzelliği düşünüldüğünde baharın bir *devlet* olduğu söylenebilir. Çünkü baharla beraber tüm dünya canlanır, yeşillenir; nimetler ve güzellikler ortaya çıkar. Baharın da başlangıcı nevrûz olduğu için şair, şiirinde nevrûzun devlet olduğunu ve bu devletin hazan rüzgârının saldırısına uğradığını söyler:

دولت نوروز نیاید بسی

حمله و تاراج خزان در قفاست

Çok kalmaz nevrûz devleti

Peşindedir hazan hamlesi ve saldırısı

Mesnevi;94/06

Nevrûz'un sıfatları: *Baharın habercisi, Tabiata elbise giydirmesi.*

Nevrûz'un benzetildiği şeyler: *Terzi, Devlet.*

Nevrûz için kullanılan terkipler: *Müjde-i Nevrûz*, *Derzi-yi Nevrûz*, *Devlet-i Nevrûz*.

2.4.2.5. Ömür (Omr)

Ömür; “hayat”, “yaşama” ve “yaşayış” demektir. Daha çok, bir canlının doğumundan ölümüne kadar olan hâli ve yaşama süresidir. Kul, ezelde takdir edilen ömrü, dünyada da âhirette de güzellik getirecek biçimde çalışarak geçirmelidir.⁷⁰⁷

Edebiyatta daha çok geçici oluşu ve değerli oluşu üzerinde durulur. Kısa oluşuyla kısa ömürlü çiçeklere ve geçici konaklama mekânlarına benzetilir. Değerli oluşuyla cevherlere benzetilir:

Ömür, Pervîn’in şiirlerinde en çok üzerinde durduğu konuların başında gelir. Genellikle ömrün çok kısa olduğu, zamanın durmadığı ve eldeki sermayenin ömür olduğu üzerinde çok durur.

İslam’a göre iki dünya ve iki hayat vardır. Bunlardan birincisi dünya hayatı, diğeri ise âhiret hayatıdır. Dünya hayatının özelliği, fani ve geçici olmasıdır. Ahiret ve Cennet hayatının özelliği ise ebedî olmasıdır. Cennet’e ulaşan mü’min ebedî bir ömür elde eder. Bu nedenle Cennet aynı zamanda ebedî ömür demektir. Ebedî ömrün elde edilmesi için gidilen yola marifet gözüyle bakmalı ve öyle girmelidir. Şair, bir beyitte “*ebedî ömür*” ifadesini kullanarak Cennet’i kastederek:

به چشم معرفت در راه بین آنگاه سالک شو

که خواب آلوده نتوان یافت عمر جاودانی را

Marifet gözüyle yola bak, sâlik ol o zaman

Çünkü ebedî ömrü bulamaz, uykulu olan

Kaside;42/05

Ömür, insanın hayatı boyunca yaşadığı tüm olayları içerir. Dolayısıyla içerisinde iyi ve kötü pek çok şey bulunur. Bu açıdan bakan şair, ömrü bir atlasa benzetir. Çizilen bu ömür atlasında Pervîn’e göre çok az iyi şey vardır. Ömür, insanın eylemleriyle şekillendiği için bu ömrün sonunda ortaya bir harita çıkar. Bu nedenle Pervîn ömrü, bu şekilde *dokunan bir atlas* gibi düşünür. Bu atlasta bir tane ipek varsa yüz tane basit eğri

⁷⁰⁷ Akay, s. 372.

ip vardır. Ama insan, mutluluk örgüsünü bu üzüntü ipleriyle dokumak zorundadır. Yani insan, ne yapıp edip olumsuz olaylara rağmen mutlu olmasını bilmelidir:

پرند عمر یک ابریشم و صد ریسمان دارد

ز انده تار باید کرد پود شادمانی را

Ömür kumaşının vardır bir ipeği ve yüz ipliği

Kederle örmek lazım mutluluk kumaşını

Kaside;42/35

Ömür, akıp giden zamandan ibaret olduğu için *geçicidir*. Geçicilik, ömrün şiirlerde konu edilen en temel özelliklerdendir. Geçici olduğu için insanın, bu ömür sermayesini tükenmeden iyi kullanması ve heba etmemesi gerekir:

عمر گذران را تبه مگردان

بعد از تو مه و هفته بشمار است

Geçici ömrü etme heba

Senden sonra sayısızdır ay ve hafta

Kaside;08/29

از عمر رفته نیز شماری کن

مشممار جدی و عقرب و جوزا را

Say ömürden geçeni

Sayma oğlak, akrep ve ikiz burcunu

Kaside;07/05

Ömür, insanın içerisinde yaşadığı bir *bahçe* gibidir. Bu açıdan insan, bahçede bulunan bir güle benzer. Çünkü insan, hayatını bu ömür bahçesinde sürdürür. Fakat insanın bu bahçede iken kendinden geçmemesi, uyumaması ve ayrıca zaman bekçisinin sözlerine kulak vermesi gerekir. Bunu yapan kişi, övgüye layıktır. Burada Pervîn, insanın dünyada yaşarken kendini kaybetmemesi gerektiğini ve ömrünü iyi değerlendirmesi gerektiğini vurgular:

خوش آن کسیکه چو گل، یک دو شب به گلشن عمر

نخفت و شبرو ایام هر چه گفت، شنفت

Ne mutlu ona ki gül gibi ömür gülşeninde, bir iki gece

Uyumadı ve duydu zaman yolcusu her ne dediyse

Mesnevi;28/07

Ömür, madde gibi eskimeye, yıpranmaya ve yok olmaya yüz tutar. Çünkü o da geçici ve fanidir. Ömür, çocukluk ve gençlik gibi aşamaları içerisinde barındırmasıyla yeni bir saray gibidir. Ancak o da dünyadaki saraylar gibi eskimeyi andıran yaşlılık dönemini görmektedir. Bunun için onu bazen yenilemek ve tamir etmek gerekir. Bir şiirde konu edilen balıkçıl kuşu, bir balığa hitap ederken balığın hayatının çok dar ve sınırlı bir alanda ve zahmetli olduğunu söyler ve artık ömür sarayını yenilemesi ve tamir etmesi gerektiğini hatırlatır. Bu beyitte şair ömürle saray arasında teşbih yapar:

وقت آن آمد که تدبیری کنی

در سرای عمر تعمیری کنی

Zamanı geldi düşünmenin

Ömür sarayında tamir etmenin

Mesnevi;43/04

Ömrün geçicilikten sonra en çok bahsedilen özelliği *kısa* oluşudur. Ömür, kısa olduğu için tükenmeden iyi kullanılmalı ve iyi bir manevi ticaret yapmalıdır. Bu ömür süresi, insanın eline bir kez verilmiştir ve bir daha tekrarı yoktur. Bu nedenle bu insanın elindeki tek fırsattır. “*Vakit örgüsü*” şiirinde zamanın bir örgü gibi örülmekte ve bitmekte olduğunu anlatırken ömrün kısalığından bahsedip eldeki nimetlerin iyi kullanılması gerektiğini söyleyen Pervîn, insanın çok çalışması gerektiğini; çünkü ömrün kısa olduğunu ve bunun doğru yolu seçmek için tek fırsat olduğunu söyler:

جهد را بسیار کن، عمر اندکی است

کار را نیکو گزین، فرصت یکی است

Gayreti arttır, ömür azdır

İşi iyi seç, fırsat birdir

Mesnevi;69/30

Ömür, yaşam boyu yaşanan her şeyin kaydedildiği bir alandır. İnsanın başından geçen iyi ve kötü her şey, burada kaydedilir. İnsanın ömür sahasında kaydedilen her olayı kişiye iyi ve kötüyü öğretir. Daha sonra tekrarlanma durumunda kişi önceden yaşadığı ve öğrendiği şeyleri kullanarak aynı sıkıntıya düşmez ve yaşadığı kötü olaylara tekrar maruz kalmaz. Pervîn, bu bakış açısıyla “*İlk acı*” isimli şiirinde ömrü, yaşananların kaydedildiği bir *deftere* benzetir. Ayağına diken batan bir çocuğun durumu üzerinde duran şair, insanın hayatta karşılaştığı sıkıntılara göğüs germesini ve yoluna devam etmesini söyler. Fakat çocukların ömür defterinde henüz fazla yazılı bir şey olmadığı için yol ve kuyuyu birbirinden ayıramadığını ve ilk zamanlar bu tür sıkıntılar çektiğini belirtir:

هنوز نیک و بد زندگی بدفتر عمر

نخوانده ای و بچشم تو راه و چاه، یکیست

Henüz hayatın iyi ve kötüsünü ömür defterinde

Okumadın ve yol ile çukur birdir senin gözünde

Mesnevi;70/03

Ömür, insanın en değerli varlığıdır. İnsan, iyi şeyleri elde etmek için bu ömrü kullanmalı ve değerlendirmelidir. Çünkü hayat, bir ticaret olarak düşünülür ve bu ticarete insanın elindeki sermaye ömrüdür. Ömür, en değerli sermaye olduğu için değerli bir *mücevhere* benzetilir. Pervîn kadınların, çocuk eğitimindeki rolüne değinirken kadınların, eğitim ve öğretim cevherini satın almaları gerektiğini; yoksa elindeki değerli ömür cevherini ucuza satacaklarını ifade eder:

زنی که گوهر تعلیم و تربیت نخرید

فروخت گوهر عمر عزیز را ارزان

O kadın ki almadı eğitim ve öğretim cevherini

Sattı ucuza değerli ömür cevherini

Mesnevi;104/23

Ömrün en çok bilinen sıfatlarından olan hızlı akıp geçme, onun *vahşi ve serkeş bir ata* benzetilmesini sağlar. Kontrol altına alınmayan vahşi bir at, nasıl ki durmadan süratle koşarak her şeyi birbirine katıyorsa ömür de aynı şekilde insanın kontrolü

olmadan hızlı geçmektedir. Pervîn bu at benzetmesiyle insan ömrünün hızla geçtiğini; fakat buna karşın insanın dünyevi ve maddi zevkler peşinde olduğunu söyler:

تو زبون تن خاکی و چو باد

توسن عمر تو، در تاختن است

Sen toprak bedeninin esirisin ve rüzgâr gibi

Kaçmaktadır ömrünün serkeş atı

Mesnevi;161/06

Ömür’ün sıfatları: *Ebedî, Geçici, Yıpranmış olması, Onarılması gerektiği, Kısa, Tecrübelerle kemale ermesi.*

Ömür’ün benzetildiği şeyler: *Atlas, Gül Bahçesi, Saray, Defter, Cevher.*

Ömür için kullanılan terkipler: *Omr-ı Câvidânî, Perend-i Omr, Omr-ı Gozerân, Serây-ı Omr, Defter-i Omr, Govher-i Omr.*

2.4.2.6. Seher (Seher, Sehergâh)

Seher, Arapça bir kelime olup “gece uykusuz kalmak”, “uyumamak” demektir. Seher vakti, “tan yerinin ağarmasından önceki vakit”tir. Bu vakit, *kuşların ötmeye başladığı, nesim rüzgârının estiği, aydınlık ve beyazlığın yayılmaya başladığı ve duaların kabul edildiği zaman* gibi farklı anlamlarda ele alınır. Seher vakti ılık esen rüzgâr, çiçeklerin açılmasını sağlar.⁷⁰⁸ Bu sebeple çiçekler ve özellikle güller için çok önemli bir vakittir.

Seher vakti günün aydınlanmaya başladığı ilk vakittir. Bu nedenle eskiden beri uzun yollara giden kervanların yola çıkma zamanıdır. Çünkü yolcular ve kervanlar için sabahın ve seherin serin havası en iyi havadır ve sefer için en uygun zamandır. Bir beyitte şair seheri, özellikle yola çıkacak olanlar için uyanma ve hazırlık yapma zamanı olarak zikreder ve bu nedenle yolculuğu temsil eden kervan kelimesiyle birlikte kullanır. Bu şekilde şair, kervanların seher vaktinde yola koyulduğunu ifade eder:

دور است کاروان سحر زینجا

شمعی ببايد اين شب يلدا را

⁷⁰⁸ Elçin, s. 127.

*Seher kervanı buradan uzak
Bu uzun gece için bir mum gerek*

Kaside;07/06

Sabahın erken saatlerinde kuşlar ötmeye başlarlar. Günün ilk ışıklarının doğmaya başladığı ve gecenin, yerini gündüze bırakmaya başladığı bu serin vakit, kuşlar için en güzel zamandır. Ancak edebiyatta seher vakti, özellikle *bülbüller ve kumrularla özdeşleşmiştir*. Onların bu erken saatlerde ötmesi ise bir zikir olarak adlandırılır. Şair Pervîn bülbül ve kumruların bu saatte ötüşüne dikkat çekerek bu kuşların tarihte kalan büyük padişahları kendi zikirlerinde andıklarını söyler:

افسانه ی نوشیروان و دارا

ورد سحر قمری و هزار است

*Nûşirevân ve Dârâ efsanesi
Seher kumrusunun ve bülbülünün virdi*

Kaside;08/05

Seher vakti özellikle dua ve ibadet zamanıdır. *Seherde edilen dualar kabul edilir*. Seher ile dinin sıkı bir bağı dile getirilir.⁷⁰⁹ Allah’a yapılacak ibadetin ihlasına zarar gelmemesi için özellikle kimsenin olmadığı gece ve seher vakitlerinde dua ve ibadette bulunmak çok önemlidir. Hatta hadislerde gece ibadetine büyük bir teşvik vardır. Ayrıca tasavvufta “Hakk’ın nurlarının gelmesine ve kulun ibadet ve duasına” seher denir.⁷¹⁰ Bu noktaları göz önünde tutan şair, bazı insanların bir taraftan yanlış yolda giderken diğer taraftan da affedilmelerini dilemek için seher vaktinde dua ettiklerini belirtir:

پای تو همواره براه کج است

دست تو هر شام و سحر بر دعاست

*Ayağın daima eğri yolda
Elin ise her akşam ve seherde duada*

Kaside;13/21

⁷⁰⁹ Pala, s. 384.

⁷¹⁰ Seccadî, s. 405.

Belirttiğimiz gibi seher vakti bülbüllerin ötme zamanıdır. Bülbüllerin ötüşü ise sevgiliyi simgeleyen güller içindir. Çünkü gül, özellikle seher vaktinde açılmaya başlar. Bu nedenle seher vakitleri *güllerin açılma zamanı* olarak bilinir. Hatta edebiyatta seher vakti, güllerin açması için gerekli şeylerin başında gelir. Şair, feleğin yaptıklarından ve her şeyin yok olacağından bahsettiği bir şiirinde seherde açan güllerden geriye bir şey kalmadığını söyleyerek seher ve gülün ilişkisine dikkat çeker:

زان گل تازه که بشکفت سحرگاهان نه

سر و ساق بجا ماند، نه رنگ و شم

Seherde açan taze gülden geriye

Ne renk ve koku kaldı, ne baş ve gövde

Kaside;18/17

Seher'in sıfatları: *Kervanların sefere çıkma vakti, Bülbüllerin ötme vakti, Dua vakti, Güllerin açılma vakti.*

2.4.2.7. Mevsimler

2.4.2.7.1. Bahar (Bahâr)

Bahar, dört mevsim içerisinde en güzel olan mevsimdir. Çünkü bu mevsimde ölmüş, karla kaplanmış ve yapraklarını dökmüş olan tüm bitkiler canlanır ve çiçek açar. Bu nedenle bahar, eğlence ve canlanma zamanıdır. *Bahara yüklenen anlamlar, bahar mevsiminin getirdiği canlılık, coşku, neşe ve hareket bu mevsime edebiyat dünyasında özel bir yer verilmesinde etkili olan sebeplerdendir.*⁷¹¹ Bahar'la beraber çemen, gül, bülbül, lâle, bağ ve bahçe gibi kelimeler anılır. *Güneşin parlaması, pınarların akması, kelebeklerin uçuşması, kuşların ötmesi, güzel kokuların yayılması ve sabah yelinin esmesi* gibi tasvirler kullanılır. Baharda bulutlar dopdoludur. İnci-mercan yağdırırlar. Bahar ile hazan daima bir zıtlık için yanyana getirilir.⁷¹² Baharla beraber zikredilen güzellikler, şairin veya âşığın sevdiği şeyleri; baharın gitmesine neden olan hazan ve kışa ait kelimeler de kötü şeyleri temsil eder.

⁷¹¹ H. Dilek Batıslam, *Divan Şiirinde Hazan, Dirîözler Armağanı*, Ankara 2003, s. 155.

⁷¹² Pala, s. 54-55.

Baharla beraber nice güzellikler ve nimetler ortaya çıkar. Bu nimetlerin hepsi paha biçilmez değerdedir. Baharın tüm bu güzel nimetleri düşünüldüğünde baharın bir zenginlik olduğu söylenebilir. Zenginlik ve nimetler ise “devlet” kelimesiyle anılır. Bu nedenle şair, baharı *devlet*, yani zenginlik, şans ve nimet olarak görür. Çünkü bahara kavuşmak ve baharın nimetlerinden istifade etmek, büyük bir nimet ve şanstır. Şair, bir şiirinde baharı,  emenle beraber zikreder ve eğer hazan rüzgârının saldırac   korkusu olmasaydı çemende gezmenin ve bahar devletinin güzel olacağını belirtir:

       d                       

                               

 emen g zelli   ve bahar devleti iyiydi

Hazan rüzgârının saldırma korkusu olmasaydı

Kaside;06/26

Bahar, kuşlar ve özellikle de bülbüller için en çok bahsedilen kelimedir. Bahar vaktinde bahçeler g zelle     ve g ller a ı   için bu güzellikler karşısında kuşlar kendilerinden geçerler ve sarhoş olurlar. Şair, k  k bir kuşa seslendi   bir şiirinde ona hayatın zorluklarını ve annesinin kendisi için yaptıklarını anlatırken, annesinin ona bahar vaktinde  ayır ve bahçelerde sarhoş ve mest bir şekilde dola mamasını s yledi  n  zikreder. Burada Pervîn baharın, kişiyi kendinden geçirici ve *mest edici g zelli  n * dile getirir:

                   

                      

Hayatın baharı vaktinde

Sarho  a gezme! Sahra ve bahçede

Mesnevi;21/28

Bahar, güzel renkleriyle üzerine *elbiseler giymiş* olarak düşünülür. Çünkü    eklerin ve bitkilerin farklı renkleri, âdeta onların üzerine giydirilmiş bir elbise gibidir. Her taraf kışın renksiz ve kuru iken baharın gelmesiyle dünya bir anda yeşillere ve farklı renklere bürünür. Bu hızlı ve büyük değişim, dünyanın bir elbise giymesi gibidir. Ancak bu güzel elbise, kışın karların erimesiyle ve bitkilere su sağlamasıyla

oluşmaktadır. Bu nedenle şair “*Kar ve bostan*” şiirinde baharın hulle giyme sebebinin, “kar” olduğunu söyler:

بهار از دکه ی من حله گیرد

شکوفه باشد از من یادگاری

Bahar benim dükkânımdan hulle alır

Çiçek benden hatıra olur

Mesnevi;26/10

Bahar’ın sıfatları: *Mest edici olması, Elbise giymesi.*

Bahar’ın benzetildiği şeyler: *Devlet, Elbise.*

Bahar için kullanılan terkipler: *Devlet-i Bahâr, Bahâr-ı Zindegânî.*

2.4.2.7.2. Sonbahar (Hazan, Pâyîz, Herîf)

Gül bahçesini haraba verir. Sonbahar, Güz veya Hazan, mevsimler içerisinde kışın habercisi olarak bilinir. Güzellikleri ve güzel zamanı simgeleyen baharı ve yazı yok eden mevsimdir. Ağaçların, bitkilerin süsü ve hayatı olan yaprakları döker ve bitkileri öldürür. Rüzgâr, tatlı esişini terk eder. Sonbahar ölümlük, ihtiyarlık, bitkinlik ve yaşlılık timsâlidir. Ağaçların yaprakları sararır. Bu sararma, edebiyatta hasta insanın yüzünün sararması gibi düşünülür ve âşğın yüz rengidir. Sonbaharda her şeyin coşkusu, kaynaşması, gülüşü ve yakınlaşması bittiği için dağılan bir meclis olarak düşünülür.⁷¹³ Hazan ve hüzün çiledaş iki kelimedir. Anlam ve telaffuz olarak benzeştikleri için hep birbirlerini çağrıştırırlar. İnsana hayatın ölümlü oluşunu hatırlatır ve ibretli bir ders verir âdeti. Edebiyatta mutluluk için bahar mevsimi tasvir edilirken, hüzün ve ayrılığın olduğu yerlerde hazan mevsimi dile getirilir.

Divan şairi için hazan, baharın zıddı olması dolayısıyla önemlidir. Çoğu zaman baharla hazanı karşı karşıya getirir.⁷¹⁴ Pervîn bir beyitte hazanı, *orduya* benzetmektedir. Orduya benzetilmesinin nedeni, hazanın saldırgan ve güçlü olmasıdır. Hedefinde ise bahar vardır. Nasıl ki ordu bir yere girdiğinde orayı yağmalar ve ele geçirirse aynı

⁷¹³ Bkz. Pala, s. 200.

⁷¹⁴ Batislam, Divan Şiirinde Hazan, *Diriözler Armağanı*, Ankara 2003, s. 155.

şekilde hazan gelince bahardan ve yazdan geriye bir şey kalmaz; her şey yok olmaya, solmaya ve dökülmeye başlar. İşte aşağıdaki beyitte şair, bir bahçıvana hitap edip hazan ordusunun geldiğini, bahçıvanın güzel gülü geç diktiğini ve dolayısıyla hazan ordusunun o gülü öldüreceğini söyler. Yani hazan geldikten sonra bir şeyin yaşamaya devam etmesi mümkün değildir:

ای باغبان، سپاه خزان آمد

بس دیر کشتی این گل رعنا را

Ey bahçıvan! Geldi hazan ordusu

Çok geç ektin bu güzel gülü

Kaside;07/28

خوش بود نزهت چمن و دولت بهار

گر بیم ترکتازی باد خزان نداشت

Çemen güzelliği ve bahar devleti iyiydi

Hazan rüzgârının saldırma korkusu olmasaydı

Kaside;06/26

Sonbahar, bu olumsuz yönleriyle gül için *felaket ve fitne* demektir. Çünkü gül, sonbahar rüzgârıyla hayata veda eder:

گل دو سه روزیست ترا میبهمان

می بردش فتنه ی باد خزان

Gül sana misafir iki üç gündür

Onu hazan rüzgârının fitnesi götürür

Mesnevi;25/31

Sonbahar mevsimi gelince baharın tüm güzelliklerini beraberinde alarak götürür ve çalar. Hazan, bahara ait şeyleri alıp götürdüğü için hırsıza benzetilir. Çünkü hazan, hem kötülük açısından; hem de bahardaki nimetleri çalması açısından hırsız olarak düşünülür. Baharın güzellikleri gidince âşık bülbülün rahatı ve keyfi de kaçar. Dolayısıyla hazan, bülbülün rahatını da çalmış sayılır:

دزد خزان آمد و کالا ربود

راحت از آن عاشق شیدا ربود

Hazan hırsızı geldi ve malı çaldı

O şeyda âşığın rahatını çaldı

Mesnevi;25/43

Hazan'ın sıfatları: *Saldırgan, Güzellikleri götürmesi, Kötü.*

Hazan'ın benzetildiği şeyler: *Ordu, Fitne, Hırsız.*

Hazan için kullanılan terkipler: *Bâd-ı Hazan, Dozd-ı Hazan.*

2.4.3. Dört Unsur

Arapça ismiyle “anâsır-ı erbaa” denilir. Dört unsur, Farsça “çâr unsur” da denilen “toprak”-“hava”-“su”-ateş” öğeleridir. Varlık âlemi bu dört ana öğeden ibarettir. Edebiyatta “uyum sanatı” yoluyla çokça kullanılmıştır. Bu dört öğe, insanların karakter ve mizaçlarına hâkim olarak kabul edilirdi. Sevgiliye ait güzellik öğelerinden âşığın gözyaşlarına kadar birçok bakımdan kullanım alanı bulan toprak, hava, su ve ateş öğeleri, bir arada düşünüldüğünde “dünya” ve “kâinat”tan kinayedir.⁷¹⁵

Tasavvuf ehline göre madde âlemi ateş, su, toprak ve havadan meydana gelmiştir. Bu dört unsur ise göklerin dönmesinden ortaya çıkmıştır.⁷¹⁶ İslam Felsefesinin, antik Yunan düşüncesinden aldığı dört unsur nazariyesi, sûfîlerin birçok izah ve yorumlarına temel teşkil etmektedir.⁷¹⁷

2.4.3.1. Su (Âb)

Su, tabiattaki dört temel unsurdan en önemlisidir. Çünkü dünyadaki tüm canlı varlıkların vazgeçilmez hayat kaynağıdır. Saf su, renksiz, kokusuz ve tatsızdır. Bitkiler, kendileri için gerekli mineralleri su ile alırlar.

Edebiyatta genellikle akar su olarak düşünülür ve *revân* kelimesiyle ifade edilir.⁷¹⁸ Su, dünya üzerindeki en mucizevi maddedir. Pek çok inanışta su, insanın ilk yaratılma

⁷¹⁵ Pala, s. 23.

⁷¹⁶ Artun, s. 169.

⁷¹⁷ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 172.

⁷¹⁸ İsen, s. 326.

maddesi olarak geçer. Su temizleyici ve arındırıcı özelliğe sahiptir. Bu anlamda temizliği simgeler. Tabiattaki tüm bitkilerin yeşermesine sebep olduğu için bereket ve rahmet olarak isimlendirilir. Edebiyatta sevgilinin dudağı olarak anıldığı ve sudan kinaye yapılarak “*hayat suyu*” olarak adlandırıldığı da olur. Farklı şekillerde ve durumlarda çeşitli isimlerle anılır. Deniz, nehir, göl, pınar, hayat suyu, çeşme, yağmur, sel, şebnem ve katre gibi isimlerle birlikte kullanılır.

Tasavvuf terminolojisinde anlamı, “marifet”tir. Su; “feyiz”, “tefekür”, “zahirî ve bâtinî hisler” anlamında da kullanılmıştır.⁷¹⁹

Su, hareketli bir sıvıdır. Bu nedenle *akmak ve dağılmak* onun temel özelliğidir. Bu özellik Farsçada “revân”, yani *akan su* kelimesiyle ifade edilir. Sürekli feraha, ezeli irtibata ve alakaya olan bilince, akıcı su denilmiştir. Yine akan su, kalbin ferahlığını temsil eder. Pervîn, bir şiirinde gül ile suyu konuşturur ve suyu, *âb-ı revân* olarak akıcı özelliğiyle öne çıkarır:

به آب روان گفت گل کاز تو خواهم

که رازی که گویم به بلبل بگوئی

Gül, akan suya dedi ki senden istiyorum

Diyeceğim sırrı bülbüle söyleyesin

Mesnevi;35/01

ز اندام خود این تیرگی فروشوی

در جوی تو این آب تا روانست

Vücudundan bu kirliliği yıka

Irmağında bu su aktıkça

Kaside;01/55

Suyun en temel özelliklerinden biri de ateşi söndürücü ve sıcaklığı düşürücü olmasıdır. Su, maddi ateşleri söndürdüğü gibi manevi ve mecazi ateşleri de söndürendir. Pervîn bir kasidesinde hayatta iyi ve kötü şeylerin bir arada olduğundan ve bunlardan kaçınmanın mümkün olmadığından bahsederken ateşin yakış ve sıcaklığının ancak su ile dindirilebileceğini söyler:

⁷¹⁹ Seccadî, s. 15.

زاتش بغير آب فرو ننشاند

سوز و گداز و تندی و گرما را

Ateşten dindirmez sudan başkası

Acıyı, sızıyı, şiddeti ve sıcaklığı

Kaside; 01/13

Su'yun sıfatları: *Akıcı olması, Ateşi söndürmesi.*

Su için kullanılan terkipler: *Âb-ı Revân.*

2.4.3.1.1. Bulut (Ebr)

Bulut, rahmet olarak isimlendirilen yağmurun gelmesine vesile olduğu için bereket ve baharın kaynağıdır. Bu nedenle bulut dahi *rahmet, bereket, hayat, ihsan ve lütuf* olarak değerlendirilir. Bahar mevsiminde yağdırdığı yağmurlarla tabiatın yeniden canlanmasına yol açan da buluttur. Çünkü suyun olmadığı yerde hayat olmaz ve yağmur sayesinde her yer güzelleşir. Yine yağmur baharın tüm güzelliklerini çıkardığı ve beraberinde sayısız nimetler getirdiği için aynı zamanda cömertliği ve lütfu temsil eder.

Divân şiirinde bulut, sevgilinin veya övülen kişinin cömertliğini, lütfunu ve şefkatini gösterir. Âşığın gamı ve yaşlarla dolu olan gözü, buluta benzer. Yağmur taneleri, birer inci olunca bulut “dür-feşân”, “dür-nisâr” ve “gevher-feşân” olur.⁷²⁰

Bu temelde bulut, şiirlerde pek çok açıdan farklı benzetmelerle işlenir. Bulut, yağmurla özdeşir. Yağmur yağınca bitkilerin yaprakları üzerindeki yağmur taneleri, inci ve cevheri andırdığı için pek çok şiirde yağmur ve bulut, cevher kelimesiyle birlikte kullanılır. Yağmur tanelerinin inci gibi parlak ve yuvarlak olması dolayısıyla o, “dür-fişân, dür-nisâr, gevher-fişân”dır.⁷²¹ Bu özelliğe değinen şair aşağıdaki beyitte, bulutu “cevher doğuran” anlamındaki “goherzâ” kelimesiyle tavsif eder:

از خاک تیره لاله برون کردن

دشوار نیست ابر گهر را

Kara topraktan çıkarmak lâle

Zor değil cevher doğuran buluta

⁷²⁰ Pala, s. 130.

⁷²¹ Tolasa, s. 441.

Kaside;07/44

سحر ابر آذاری آمد ز دریا

بطرف چمن کرد گوهر فشانی

*Seher vakti denizden geldi Azer bulutu**Çemen tarafına cevher saçtı*

Kaside;41/51

بهاری ابر، گوهر دانه می کرد

صبا، گیسوی سنبل شانه می کرد

*Bahar bulutu cevher saçıyordu**Sabâ, sümbülün saçını tarıyordu*

Mesnevi;96/16

شب‌نم، هماره بر ورقم بوسه می زند

ابرم بسر، همیشه گهر می کند نثار

*Şebnem daima yaprağımı öper**Bulut devamlı başıma yağdırır cevher*

Mesnevi;133/08

Yağmurun gözyaşlarına benzetildiği yerde gözlerden su yerine kan akıtmayı ifade etmek için kırmızı renge atıf olarak lâle çiçeğiyle birlikte dile getirilir. Pervîn, şu beytinde yağmurun tanelerini *gözyaşına* benzetir ve gül mevsimi olan baharda bahar yağmurunun; servi, gül ve lâleye gözyaşı döktüğünü ifade eder.

در موسم گل، ابر نوبهاری

بر سرو و گل و لاله اشکبار است

*Gül mevsiminde bahar bulutu**Servi, gül ve lâleye döker gözyaşı*

Kaside;08/10

پیر، بدان لابه نداد اعتبار

گریه همی کرد چو ابر بهار

Yaşlı, o gurura itibar etmedi

Bahar yağmuru gibi ağlıyordu

Mesnevi;77/27

Şemsî üçüncü ay olan Azer ayında bulutlardan çıkan şimşekler anîdir. Şair, zamanın ve feleğin kötülüğünden bahsederken bir kuşun zor durumda yaydan çıkan bir ok ile vurulmasını örnek verir. Bu durumda Azer ayında buluttan çıkan şimşeğe benzetir. Yani buluttan şimşek çıkması ile yaydan ok çıkması arasında bir benzetme söz konusudur:

تیری بجھید از کمانی

چون برق جهان ز ابر آزار

Bir yaydan ok fırladı

Azer bulutundan cihan şimşeği gibi

Mesnevi;10/05

Bulut'un sıfatları: *Kara, Gözyaşı döken, Cevher saçan, Ok atan.*

Bulut'un benzetildiği şeyler: *Okçu.*

Bulut için kullanılan terkipler: *Ebr-i Gevherzâ, Ebr-i Novbehâr, Ebr-i Âzâr.*

2.4.3.1.2. Deniz (Behr, Deryâ, Yem)

Deniz, “okyanus ile bağlantısı olan ve yeryüzünde çukur alanları dolduran, bu şekilde büyük bir alanı kaplayan ve genellikle tuzlu olan su birikintisi”dir.⁷²²

Deniz, tasavvuf edebiyatında çokça kullanılan bir kelimedir. *Sonsuz deniz, ezel denizi, hayat denizi, aşk denizi, nur denizi, vahdet denizi ve vahşet denizi* gibi kalıplarla kullanılır. Denizlerin sonu görünmediği için kâinat âlemi de çoğunlukla denize benzetilir. Deniz, genel olarak varlık denizine işaret eder. Aynı şekilde “Hakk’ın sonsuz sıfatlarının ve zâtının makamı” anlamında da kullanılır ki tüm varlıklar onun sonsuz

⁷²² “Deniz”, Erişim tarihi: 28 Mart 2012, tr.wikipedia.org/wiki/Deniz

denizinin dalgalarıdır.⁷²³ Ârif kişi, gavvas (*dalgıç*) gibi denize dalarak denizin içindeki inciye ve sedefi çıkarma gücünde olan kimsedir. Âşık, denizin içinde tevhid incisini, yakutunu bulmaya çalışan kimsedir.⁷²⁴ Dünyada meydana gelen olaylar da bu denizin dalgalarıdır. Sıkıntılı haller, bu denizin fırtınalarıdır. Şiirlerde dünyadaki imtihandan başarı ile çıkıp Cennet'e ulaşmaktan bahsedilirken dünya denizde yürüttüğümüz gemiyi selamete sahile çıkarmak olarak örneklendirilir.

Dünyadaki olaylar çok çalkantılı ve karmaşıktır. Birbirini tutmayan ve düzenli olmayan hayat, sıkıntılı bir *deniz* gibidir. Bu hayat denizinde bazen fırtınalar olur ve tehlikeler yaşanır. Bazen de bu fırtına diner ve sakinleşir. Bu noktadan şair, bir beyitte dünyayı çalkantılı bir vahşet denizine benzetmekte ve bu denizden çıkmak için ilim gemisine ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek ilmin, sıkıntılardan kurtulmadaki ehemmiyetini vurgulamaktadır:

یکی کشتی از دانش و عزم باید

چنین بحر پر وحشت بیکرانرا

İlim ve gayretten bir gemi lazım

Böyle korkunç ve sınırsız bir deniz için

Kaside;26/10

دریاست دهر، کشتی خویش استوار دار

دریا تهی ز فتنه ی طوفان نمی شود

Zaman denizdir, gemini sağlam tut

Deniz, fitnesiz ve tufansız olmaz

Kaside;21/06

Deniz, bir beyitte *saadet* için benzetilen olarak kullanılır. Çünkü saadet pek çok değerli ve yüce şeyi içerir. Bu yönüyle güzel cevherlerin olduğu bir *deniz* gibidir. Bazı kimseler bu saadet denizinden değerli cevherleri zorla ve zahmetle alır. Ancak bu yolda çektiği zahmet ve yorgunlukla uyuyup elindeki değerli cevheri kargalara kaptırırlar:

شخصی از بحر سعادت گهری آورد

⁷²³ Seccadî, s. 59.

⁷²⁴ Artun, s. 175.

خفت از خستگی و داد بزاغانش

Biri saadet denizinden bir cevher getirdi

Uyudu yorgunluktan ve kargalarına verdi

Kaside;05/29

در پیچ و تابهای ره عشق مقصدیست

در موجهای بحر سعادت سفینه هاست

Aşk yolunun zikzaklarında bir amaç var

Saadet denizinin dalgalarında gemiler var

Kaside;37/37

Pervîn'in çok tekrarladığı bazı kelimeler vardır ki bunlar genellikle benzer benzetmelerle işlenirler. Bu kelimelerden biri de ilimdir. *İlim ve deniz* arasında büyük bir alanı kapsamaları açısından benzetme yapılır. Deniz, büyük oluşu ve sonu görülmeyişi ile sonsuzluk ve sınırsızlığı andırır. Denizin dibi derindir ve içerisinde pek çok değerli şey vardır. İlmin de sınırları yoktur, deniz gibi derindir ve çok değerli şeyleri barındırır. Bu yönleriyle ilim, bir deniz gibi düşünülür. Pervîn, bu ilim denizinde akıl dalgıcı ile yüzmeyi arzular. Çünkü akıl, bu büyük denizdeki iyi şeyleri kötülerinden ayırabilir:

از برای سود، در دریای بی پایان علم

عقل را مانند غواصان، شناور داشتن

Fayda için, ilmin sonsuz denizinde

Aklı yüzdürmek dalgıçlar gibi

Mesnevi;02/07

Denizlerin suyu tuzludur ve bu tuzluluk oranı ondan içilemeyecek derecede fazladır. Bu yönüyle tuzlu deniz suyu, beğenilen ve arzu edilen tatlı suyun aksine kötü olarak değerlendirilir. Pervîn bir şiirinde balıkçıl kuşu ile balığın konuşmasını aktarır. Balıkçıl kuşu ilk beyitte balığa hitap ederken onun bu tuzlu sudan ne istediğini ve niçin bu tuzlu suda yaşadığını sorar. Bu ifadeyle denizlerin *tuzlu oluşunu* istenmeyen bir özellik olarak aktarır:

گفت ماهیخوار با ماهی ز دور

که چه می خواهی ازین دریای شور

Balıkçıl kuşu balığa dedi uzaktan

Ne istiyorsun bu tuzlu deryadan

Mesnevi;43/01

Deniz, içerisinde nice güzellikleri, nimetleri barındırmasıyla ve dibinin görünmemesiyle *cömertliğin* simgesidir. Cömertlikte de nimetlerin çokluğu ve sınırsızlığı söz konusudur. Cömertlik özellikle “ihsan” kelimesiyle anlatılır. Bu ilişkiden dolayı *ihsan* ve *deniz* birlikte anılır. Bir balıkçıl kuşu, sudaki balığa kendisinin sahip olduğu güzellikleri ve nimetleri anlatarak onu kandırmaya çalışır. Balığın kendisine misafir olması durumunda ihсан denizine gark olacağını söyler. Burada deniz ile ihسان arasında bir benzetmeye gidilmiştir. İhsanların çokluğu, denize benzetilmiştir:

نیمریزی گر شوی مهمان ما

غرق گردی در یم احسان ما

Misafiriniz olsan yarım gün

İhsan denizimizde boğulursun

Mesnevi;44/08

Deniz’in sıfatları: *Tehlikeli, Sınırsız, Tuzlu, Cömertliğin simgesi.*

Deniz’e benzetilen şeyler: *Dünya, Zaman, İlim, İhsan.*

Deniz için kullanılan terkipler: *Deryâ-yı Porvahşet, Deryâ-yı Bî Pâyân, Deryâ-yı Şûr, Yemm-i İhsân.*

2.4.3.1.3. Gözyaşı (Eşk)

Divân edebiyatında âşık, daima gözyaşının çokluğu ile övülür. Akarsa seller, birikirse denizler oluşur. Gözyaşının rengi daima kırmızıdır. Bu hâle sebep ise sevgilinin al yanakları ve dudaklarıdır. Sevgilinin güzellik bahçesi âşığın gözyaşlarıyla gelişir ve güzelleşir. Âşığın gözyaşı bazen “su”, “âb”, “âb-ı revân” ve “sebîl” olur;

bazen “yağmur”, “bârân”, “sel”, “seylâb”, “deniz”, “Nil”, “Dicle” ve “Ceyhun” gibi nehir olur. Kan, gül ve şarap ise yine gözyaşının rengi için kullanılır.⁷²⁵

Tasavvufta mecaz olarak kan, madde olup gözyaşı şeklinde gözden akıp gider. Hakiki aşk uğruna dökülen gözyaşları, âşığı maddeden temizler.⁷²⁶

Gözyaşı, âşıktan sevgiliye giden bir aracı ve *elçi* gibidir. Âşık, gözyaşı ile sevdiğine ulaşır ve ondan bir cevap alır. Âşık ne kadar çok ağlarsa o kadar değer kazanır. Çünkü sevgili bunu ister.⁷²⁷ Pervîn gözyaşının içerdiği manaları anlattığı bir şiirinde gözyaşının aşk tarafından gelen; âşığın yüzünü öpen ve sevgiliye ait olan bir elçi olduğunu söyler:

قاصد معشوق بود از کوی عشق

چهره ی عشاق را بوسید و رفت

Aşk yurdundan, mâşuğun elçisiydi

Âşıkların yüzünü öptü ve gitti

Mesnevi;84/16

Şairin gözleri, ağlayışı, yağmur taneleri ve sevgilinin ter taneleri bir mücevher niteliği arz eder. Çünkü su damlası olan gözyaşı, yuvarlak bir tanecik şeklinde olmasıyla ve parlamasıyla cevhere benzer. Pervîn “*Güzel ve mum*” şiirinde kendi güzelliğini nazara veren bir güzel ile mum arasındaki konuşmaları aktarır. Burada mumdan eriyen damlalar gözyaşına, sonra da *cevhere* benzetilir. Şiirde güzel bayan, kendi güzelliği ve boynundaki cevherlerinden bahsedince mum cevaben kendisinin güzelin cevherleri için gözyaşı cevherlerini akıttığını söyler. Mumun dökülen damlaları burada akan gözyaşı olarak düşünülüp cevhere benzetilmiştir:

پی پیوند گهرهای تو، بس

گهر اشک بدامن کردم

Senin incilerinin peşinden, çok

Gözyaşı incileri akıttım

Mesnevi;86/08

⁷²⁵ Pala, s. 142.

⁷²⁶ Üstüner, s. 291.

⁷²⁷ Pala, s. 142.

روزها، چون جبه اش در بر کنم

شب ز اشکش غرق در گوهر کنم

Mesnevi;138/61

*Gündüzleri onu cübbe gibi giyerim
Geceleyin gözyaşıyla cevhere boğarım*

من گهر روشن گنج دلم

فارغم از زحمت قفل و کلید

Ben(gözyaşı), gönül hazinesinin parlak cevheriyim

Kilit ve anahtar zahmetinden beriyim

Mesnevi;139/10

Gözyaşı, parlak su damlası olduğu için “çiğ tanesi” ile benzerlik gösterir. Edebiyatta ise şebnem ve çiğ, nergis üzerinde olunca göz üzerindeki yaşı andırır.⁷²⁸ Çünkü çiğ tanesi de bitkilerin yüzlerinde olmalarıyla onların akıttıkları gözyaşı konumundadır. Pervîn’in “*Perişan av*” isimli şiirinde konuşan kafesteki kuş, bulunduğu olumsuz durumu tasvir ederken kendisine sadece gözyaşı olarak jale düştüğünü söyler. Bu ifadeyle gözyaşı ve jale arasında benzetme yapılmıştır:

مرا جز اشک حسرت، ژاله ای نیست

بجز خونابه ی دل، لاله ای نیست

Hasret gözyaşından başka jâlem yok

Kalbin kanlı gözyaşından başka lâlem yok

Mesnevi;96/44

لاله را گفتم، که نزدیکش بروی

ژاله را گفتم، که رخسارش بشوی

Yanına gitmesini söyledim lâleye

Yüzünü yıkamasını söyledim şebneme

⁷²⁸ Pala, s. 423.

Gözyaşı'nın sıfatları: *Sevgiliye haber ulaştırması, Parlaması.*

Gözyaşı'nın benzetildiği şeyler: *Elçi, Cevher, Çiğ.*

Gözyaşı için kullanılan terkipler: *Kâsıd-ı Mâşûk, Goher-i İşk, Goher-i Rûşen-i Dil.*

2.4.3.1.4. Hayat suyu, Âb-ı Hayat (Âb-ı Hayvan)

“Aynü'l-hayât”, “nehrü'l-hayât”, “âb-ı câvidânî”, “âb-ı zindegî”, “hayat çeşmesi”, “bengi su ve dirilik suyu” gibi çeşitli isimlerle anılır. Karanlık ülkesinde bulunduğu ve onu içenlere ya da onda yıkananlara ölümsüzlük kazandığına inanılan efsanevi sudur. Aslında bütün dünya mitolojilerinde mevcut bir kavramdır. Genellikle Hızır ve İskender'e atfedilir. Bu nedenle “âb-ı Hızır” ve “âb-ı İskender” gibi isimlerle de anılır. Hızır'ın, karanlıklarda onu bulduğu, içtiği ve ebedileştiği söylenir.⁷²⁹

Efsaneye göre İskender, ordusuyla birlikte bir memlekete uğramış. Orada kendisine ileride bir deniz olduğu, o deniz geçilince 3 ay süren karanlık ülkesinin başladığı ve bu ülkede “âbı-hayât” olduğu söylenmiş. İskender, veziri Hızır'ı da yanına alarak denizi geçmiş ve karanlık ülkesine varmış. Bu arada İlyas da yanlarındaymış.

Kur-an-ı Kerim'de İskender (*Zülkarneyn*), Hızır ve İlyas dolayısıyla bu sudan bahsedilir. Bu suyun bulunduğu karanlık ülkesini İbrahim Hakkı, 6 ay gece, 6 ay gündüz olan kuzey Kutbu olarak ifade eder. Taberi ise Azerbaycan'ın kuzeyinde bir yer olarak gösterir.

Edebiyatta sevgilinin dudakları ve sözleri, “âb-ı hayat” olarak değerlendirilir. Dudağın çevresindeki ayva tüyleri ise karanlık ülkesine benzetilir. Bu sözler, tıpkı mutasavvıflardaki gibi ister mecazi, ister hakiki aşkıta olsun; saf, nâzik ve latiftir. Âşık bu sözlerle dirilir.

Tasavvuf edebiyatında ise Allah'ın “Hayy” ismini simgeler. Bu ismi kendi özelliği haline getiren kişi, hayat suyunu içmiş olur. Müridin Allah'a duyduğu aşkın kaynağı olan çeşmedir. Bu nedenle Hızır, “insan-ı kâmil” olarak nitelenir ve Hızır'ın sözleri de hayat olarak düşünülür.

⁷²⁹ İ'tisâmî, s. 364.

Hayat suyunun karanlıklar ülkesinde olduğu ve İskender'in onu bulmak istediği ve bunun için çok zahmet çektiği söylenir. Bu nedenle hayat suyu çoğunlukla *İskender ile birlikte* anılır. Pervin, arzularını sıraladığı bir şiirinde kalp ülkesinde, karanlıklar içinde hayat suyunu zahmet çekmeden bulup ondan içmeyi arzular. Hayat suyunu arayan İskender'i de bu bağlamda anar:

آب حیوان یافتن بیرنج در ظلمات دل

زان همی نوشیدن و یاد سکندر داشتن

Gönül karanlıklarında zahmetsiz hayat suyunu bulmak

Ondan içmek ve İskender'i anmak

Mesnevi;02/06

Hayat Suyu'nun sıfatları: *Karanlıklarda olması, İskender'in aradığı su.*

2.4.3.1.5. Kevser (Kevser)

Kevser, sözlükte “çok hayır” anlamındadır. Kevser havuzu, Hz. Peygamber'e verilen Cennet havuzunun adıdır.⁷³⁰ Bu ırmağın suyu baldan tatlı, kardan soğuk ve bir içen bir daha susamaz. Cennet'in diğer ırmakları bu sudan çıkmıştır.⁷³¹

Edebiyatta sevgilinin dudağı için benzetilen olur. “âb-ı kevser” ve “şarab-ı kevser” tamlamalarıyla da kullanılır.⁷³² Mutasavvıflara göre Cennet'te Kevser suyunu mü'minlere Hz. Ali sunacaktır. Bu nedenle Ali'nin diğer bir ismi “*sâkî-yi kevser*”dir.

Kevser suyu *soğuk ve tatlı* bir sudur. Bu nedenle özellikle çok susayan kişinin arzuladığı sulardan biridir. Şair, bir şiirinde insanın iyilik yolunda çok çalışması gerektiğini, basit bir söz veya hareketle amaca ulaşamayacağını ifade eder. Yani hedefe ulaşmak için büyük bir istek ve gayret olmalıdır. Daha sonra bunun için bir örnek vererek sadece çok susayan bir adamın rüyasında Kevser suyunu görebileceğini söyleyerek iyi insan olmak için bütün güçle çalışılması gerektiğini vurgular:

تشنه ی سوخته در خواب ببیند که همی

به لب دجله و پیرامن کوثر گردد

⁷³⁰ Akay, s. 258.

⁷³¹ Cebecioğlu, s. 370.

⁷³² Pala, s. 268.

*Susuzluktan yanan görür rüyasında
Dolaşır Dicle kenarında ve Kevser civarında*

Kaside;32/22

Kevser suyu, Cennet suyu olmasıyla bereketi, tükenmemeyi temsil eder ve ebedidir. Bu yönüyle fani ve geçici şeylerle beraber devamlılığı simgeleyen bir imge olarak işlenir. Pervîn bir şiirinde gül ve servinin konuşmalarını aktarır. Servi, gülün geçiciliğini dile getirince gül, buna cevap olarak servinin de elbette sonunda güçten düşeceğini ve öleceğini; çünkü onun suyunun Kevser'den gelmediğini söyler. Burada “suyunun Kevser'den olmaması” ile geçici olacağına değinilerek Kevser'in *ebediliği ve ölümsüzlüğü temsil ettiği* vurgulanır:

تو هم از پای در آئی ناچار

آبت از کوثر و از زمزم نیست

*Sen de mecburen düşersin ayaktan
Suyun değil Kevser'den ve zemzemden*

Mesnevi;109/14

Kevser'in sıfatları: *Arzulanan bir su olması, Tükenmemeyi temsil etmesi.*

2.4.3.1.6. Sel (Seyl)

Sel, yıkıcı ve tahrip edici bir tabiat olayıdır. Yağmur sularının aşırı birikmesi sonucu oluşan ve önüne çıkan her şeyi beraberinde götüren felaket sembolüdür. Edebiyatta daha çok “âşığın gözyaşları” için kullanılır.

Seller, felaketlere sebep olan bir tabiat olayıdır. *Tahrip edici ve yıkıcıdır*lar. Bu nedenle genellikle olumsuz şeyler için kullanılırlar. Bu açıdan her yıkıcı olan şey, manen veya mecazen bir sel sayılır. Şair de insandan çıkan isyanları, taşkınlıkları ve fitneleri sele benzettir. Bu tür olaylar yıkıcı olduğu için sel ile ifade edilir:

ای کنده سیل فتنه ز بنیادت

وی داده باد حادثه بر بادت

*Ey temelinden fitne seli çıkan
Ey hâdise rüzgârıyla savrulan*

Sel'in sıfatları: *Tahripkâr ve zararlı olması.*

Sel'e benzetilen şeyler: *Fitne.*

Sel için kullanılan terkipler: *Seyl-i Fitne.*

2.4.3.1.7. Şebnem, Çiy (Şebnem, Jâle)

Şebnem, Farsçada “gece” anlamındaki “şeb”; yine Farsça olan ve Türkçede kullanılan “nem” kelimesinin birleşimiyle oluşmuştur.⁷³³ Türkçedeki karşılığı “çiy”dir. Sabah saatlerinde, gecenin serinliğiyle küçük su damlacıkları halinde biriken su buharıdır.⁷³⁴ Daha çok bahar ve yaz aylarında görülen bir doğa olayıdır. Gündüz ısınan cisimler gece soğurlar ve bu cisimler kendi etraflarındaki havanın sıcaklığını da düşürürler. Soğuk hava, bünyesinde sıcak hava kadar su buharı tutamaz. Soğuk havada oluşan fazla su buharı ise en yakın cisimler üzerinde yoğunlaşır ve su damlaları şeklini alır.

Özellikle bazı çiçekler üzerinde oluşan şebnem, edebiyatta pek çok benzetmede kullanılır. Göz üzerinde, bülbülün gözyaşına benzer. Lâle üzerinde olunca inci; gonca üzerinde ise sevgilinin dişine benzer. Ayrıca nergis üzerinde iken göz üzerindeki yaşı andırır.⁷³⁵

Şebnem, genellikle *gözyaşı* için benzetilen olarak kullanılır. Çünkü gözyaşı da tane şeklinde ve parlak olarak yüzde durur. Bu benzetmeden dolayı şebnemin yüz ile olan ilişkisine değinilir. Pervîn, sadece *şebnemi gözyaşına* benzetmez. Aynı zamanda gerçek gözyaşına yer verdiği şiirlerinde *gözyaşını şebneme* benzetir. Yani şebnem; hem benzeyen, hem benzetilendir. Pervîn, bir şiirinde zamanın geçiciliğinden bahseder. İlk dizelerinde sabahtan sonra akşamın geldiğini, baharı ise hazanın takip ettiğini söyledikten sonra gülün üzerindeki şebnemi, gözyaşına; gözyaşını ise şebneme benzetir:

صبحدم اشک بچهر گل از آن بینی

که شبانگه بچمن گریه کند شبنم

Sabahleyin yaş görürsün gülün çehresinde

⁷³³ Devrim, VI, s. 3146.

⁷³⁴ Devrim, II, s. 684.

⁷³⁵ Pala, s. 423.

Çünkü geceleyin ağlar şebnem çemende

Kaside;18/19

مرا جز اشک حسرت، ژاله ای نیست

بجز خونابه ی دل، لاله ای نیست

Hasret gözyaşından başka jâlem yok

Kalbin kanlı gözyaşından başka lâlem yok

Mesnevi;96/44

همچو شبنم، در گلستان وجود

بر گل رخساره ای تابید و رفت

Varlık gülistanında şebnem gibi

Yüz gibi bir gülde parladı ve gitti

Mesnevi;84/09

لاله را گفتم، که نزدیکش بروی

ژاله را گفتم، که رخسارش بشوی

Laleye dedim git onun yanına

Şebneme dedim onun yüzünü yıka

Mesnevi;141/35

Şebnem, küçük bir damla oluşu ve parlamasıyla inci ve benzeri *mücevherlere* benzetilir. İnci, küpe olarak da kullanılarak takıldığı yeri güzelleştirir. Pervîn, taze bir fidanla kurumuş ağacın münazarasına yer verir. Fidan, kurumuş ağaca bu halinin sebebini sorunca o da nevrûz terzisinin neden kendisine bir elbise dikmediğini ve kulağına jaleden bir küpe takmadığını sorarak *şebnem ile küpe* arasında bir benzetme yapar:

چرا ندوخت قبای تو، درزی نوروز

چرا بگوش تو، از ژاله گوشواری نیست

Niçin abanı nevrûz terzisi dikmedi

Niçin kulağında jâleden bir küpe yok

Mesnevi;37/04

بيکسو، ارغوان افروخته روی

ز ژاله بسته، مروارید بر موی

Bir taraf yüzünü erguvan yapmış

Jâleyle saçına inci takmış

Mesnevi;96/19

صبا همچو طفلم در آغوش کرد

ز ژاله، مرا گوهر گوش کرد

Sabâ beni bir çocuk gibi kucakladı

Jâleden bana, kulak cevheri yaptı

Mesnevi;132/12

Şebnem için bahsedilen özelliklerden biri de *kısa ömürlü* olmalarıdır. Çiğ taneleri, baharda kısa ömürlü, kışın ise uzun ömürlüdürler. Güllerle beraber işlendikleri için genellikle bahsedilen zaman bahardır. Bu mevsimde çiğ taneleri, çok çabuk dağılır ve yok olurlar. Pervîn, “*Gül ve şebnem*” şiirinde gülün de özelliklerinden olan kısa ömürlü olmasını dile getirirken şebnemin gülden de kısa ömürlü olduğunu söyler:

تو ماندی یک شبی شاداب و خرم

نمی ماند بجز یک لحظه شبنم

Sen bir gece kaldın, mutlu ve neşeli

Kalmaz şebnem, bir andan başka

Mesnevi;135/15

Şebnem’in sıfatları: *Ağlaması, Güzel, Yüzde bulunması, Kısa ömürlü.*

Şebnem’in benzetildiği şeyler: *Gözyaşı, Küpe, Cevher.*

2.4.3.1.8. Yağmur (Bârân)

Atmosferden su damlaları halinde düşen yağıştır.⁷³⁶ Baharın tüm güzelliklerinin ortaya çıkması için yağmura ihtiyaç vardır. Yağmur, yağdığı yere hayatın gelmesini ve yeryüzünün canlanmasını sağlar. Baharın güzelliklerine vesile olması nedeniyle hayat kaynağıdır.

Tüm bitkilerin yeşermesini ve meyve vermesini mümkün kıldığı için de bereket ve cömertliğin kaynağı olarak bilinir. Bu anlamları içerisinde barındırdığı için bahar, *bağ*, *çemen* ve *gül* gibi imgelerle beraber anılır. Yağmur tanelerinin yerde iken parlamaları, onların inciye benzetilmesini sağlar. Bahar aylarındaki yağmurlar, hafif şekilde yağdığı için en çok övülen ve bahsi geçen yağmurlardır. Yağan yağmur taneleri âşkın, sevgilisi için döktüğü gözyaşlarına benzetilen olarak kullanılır. Yağmurların sel olması, gözyaşlarının fazla akmasını ifade eder.

Tasavvufta yağmur, “Hakkın gayb âleminden gelen rahmeti ve feyzi”dir. Varlıklar, kabiliyetleri ve mertebeleri derecesinde ondan nasiplenirler. “Sâlikin hallerine galebe çalan inayetler”e de *yağmur* denir.⁷³⁷

Bahar yağmurları, *tabiata hayat veren* ve onları canlandıran yağmurlardır. Çünkü bahar gelmeden önce kış boyunca ölü olan bitkilere bu bahar yağmurlarıyla ruh gelir ve her şey canlanır. Pervîn, yağmurun bu canlandırıcı yönünü zikreder ve ölmüş bedenlere bahar yağmuruyla ruh geldiğini söyler:

روان آید به جسم، این مردگانرا

ز باران و ز باد نو بهاری

Ruh gelir bu ölünün vücuduna

Baharın yağmur ve rüzgârıyla

Mesnevi;26/35

Gereğinden fazla olan her şey, zararlı olduğu gibi yağmur da fazla yağınca zarar verici olur. Seller ve fırtınalar, aşırı yağmur ve rüzgâr ile oluşan şeylerdir. Bu nedenle yağmur bazen bu olumsuz yönleriyle de ele alınır. Aşırı yağan yağmur, kuşların yuvalarına da zarar verir. Pervîn “*Hasret feryadı*” şiirinde okla vurulan bir kuşun

⁷³⁶ Devrim, VI, s. 3484.

⁷³⁷ Seccadî, s. 62.

düştüğü kötü durumu anlatarak dünyadaki masumların ve güçsüzlerin çektikleri sıkıntılara değinir. Bu bağlamda konuşan kuş, zulüm ve kötülük evinin daima sağlam olduğunu; ancak kendi evinin rüzgâr ve yağmur ile viran olduğunu söyler. Bu ifadeyle şair yağmurun *yıkıcı ve tahrip edici* yönünü dile getirir:

همیشه خانه ی بیداد و جور، آباد است

بساط ماست که ویران ز باد و بارانی است

Daima zulüm ve cefanın evi ayaktadır
Bizim yerimiz ise rüzgâr ve yağmurdan virandır
 Mesnevi;105/12

Yağmur'un sıfatları: *Ruh verici, Canladırıcı, Yıkıcı.*

Yağmur için kullanılan terkipler: *Bârân-ı Novbehârî.*

2.4.3.1.9. Zemzem (Zemzem)

Arapçada “çok su” anlamına gelir. “Kâbe yakınında bulunan bir kuyu ve bu kuyunun Müslümanlarca kutsanan suyu”dur.⁷³⁸ Zemzem, İbrahim’in eşi Hâcer tarafından bulunmuş ve çevrelenmiştir.⁷³⁹ İbrahim, Hacer ile evlendikten ve İsmail doğduktan sonra Şam’dan çıkıp Mekke’ye geldi. Hacer ile İsmail’i, içi hurma dolu meşin bir dağarcık ve içi su dolu bir kırba ile buraya bıraktı. Nihayet su bitti. Hem Hacer hem de çocuğu çok susamışlardı. Çocuk susuzluktan çırpınmaya başladı. Hacer ise Safâ tepesine koştu. Orada su bulamayınca Merve tepesine koştu. Tam yedi kez bu geliş gidişi tamamladı. Nihayet Merve üzerine son çıkışında çocuğun bulunduğu yerde bir melek gördü. Bu melek Cebrâil idi ve kanadıyla yeri kazıyordu. Nihayet su görüldü. Bu suyun çocuğun topuk vuruşlarıyla ortaya çıktığı da rivayet edilir. İşte Zemzem suyu, bu sudur.⁷⁴⁰ Yeryüzündeki suların en faziletlisidir.⁷⁴¹

Tasavvufta bu kelime ile “*hakikatlerin bilgilerine*” işaret edilir. Bu bilgilerden içmek de *bundan nasip almaya* işaret eder.

⁷³⁸ Devrim, VI, s. 3584.

⁷³⁹ Akay, s. 514.

⁷⁴⁰ Pala, s. 491.

⁷⁴¹ DİB, “Zemzem”, Erişim tarihi: 25 Şubat 2012,
<http://www.diyanet.gov.tr/yayin/basiliyayin/ydinikavramlaroku.asp?id=2053&harf=Z>

Zemzem, tükenmeyen ilahî bir su olarak bilinir. Çünkü o normal bir su değildir. Zemzem, Allah'ın Cebrail vasıtasıyla çıkardığı bir su olduğu için *bereketi ve ebediliği* simgeler. Bu yönüyle ölümsüzlüğü ifade eden özellikleri vardır. *Varlığın değeri*" şiirinde servi ve gülün konuşmaları aktarılır. Burada kısa ömürlü oluşuyla zikredilen gül, servinin de ebedî olmadığını, her ne kadar gül gibi kısa ömürlü olmasa da sonunda onun da yok olacağını belirtir. Buna sebep olarak da servinin suyunun zemzemden gelmediğini söyler. Burada şair Zemzemi, ebediliğin simgesi gibi aktarır. Yani suyunu zemzemden alan kişinin ölmeyeceğini söyler:

تو هم از پای در آئی ناچار

آبت از کوثر و از زمزم نیست

*Sen de mecburen düşersin ayaktan
Suyun değil kevserden ve zemzemden
Mesnevi;109/14*

Zemzem'in sıfatları: *Ebediliği ve ölümsüzlüğü simgelemesi.*

2.4.3.1.10. Nehirler

2.4.3.1.10.1. Nehir, Irmak (Cûy)

Nehir ya da ırmak, genellikle denizlere, göllere ya da bir başka büyük akarsuya dökülen, özellikle genişliği ve taşıdığı su miktarı bakımından büyük akarsulara verilen genel isimdir.⁷⁴² Irmak suları eğimli bir yatak içinde akar. Irmaklar dağ ve tepe gibi yüksek alanlardan doğar. Yamaçlardan inen yağmur ve erimiş kar suları küçük akıntılar oluşturur. Bunların bir araya gelmesiyle çay ve dere gibi küçük akarsular ortaya çıkar. Küçük akarsular da birleşir ve çoğalan sularıyla, geniş bir yatak olarak ırmak ve nehir biçimini alır.⁷⁴³ Nehirler, sulamada kullanılan önemli su kaynaklarıdır.

Edebiyatta “âşğın gözyaşları” ile “cûy” arasında mutlak bir bağ vardır. “Cûybâr” (çay, dere), “nehir”, “enhâr” (nehirler) ve “cedvel” gibi eş anlamlılarıyla da anılan cûy,

⁷⁴² “Nehir”, Erişim tarihi: 29 Mart 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Nehir>

⁷⁴³ “Nehir”, Erişim tarihi: 29 Mart 2012, <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/nehir>

bazen “Kevser” ve “selsebil” ile de birlikte kullanılır.⁷⁴⁴ Yine nehir ve ırmakla beraber *servi*, *kavak* ve *çemen* gibi bitkiler zikredilir.

Pervîn, kalbin tek boyutlu olmaması gerektiğini belirtir. Yani sadece maddi şeylerle yetinilemeyeceği gibi; sadece manevi şeylerle de yetinilmeyeceğini belirtir. Bunun için *ilmi*, nehre benzetir ve insanın ilimle birlikte olduğu müddetçe devamlı kalbi, bu ilim nehrinden beslemesi ve sulaması gerektiğini söyler. Yani maneviyatı temsil eden kalp, dünyayı ve akli temsil eden ilimle beraber olmalıdır:

ز جوی علم، دل را آب ده تا بر لب جوئی

ز خوان عقل، جان را سیر کن تا بر سر خوانی

İlim nehrinden kalbe su ver, nehir kenarında oldukça

Akıl sofrasından canı doyur, sofraya başında kaldıkça

Kaside;16/44

Nehir’in sıfatları: *Besleyici, Sulayıcı*.

Nehir’e benzetilen şeyler: *İlim*.

Nehir için kullanılan terkipler: *Cûy-ı İlm*.

2.4.3.1.10.2. Dicle (Dicle)

Dünyada bilinen adı Tigris’tir. Dicle Nehri, doğu Anadolu bölgesinde doğan Fırat nehriyle birleştikten (*Şattülarap*) sonra Basra körfezine dökülen akarsudur.⁷⁴⁵ Birçok kolu vardır. Irak topraklarında Musul’da Büyük ve Küçük Zap suları ile birleşir. Mezopotamya ovasına iner. Burada yine İran’dan gelen Piyale Nehri ile birleşir. Basra’nın yukarısında Fırat’la birleşerek “Şattü’l-Arab” ismini alır. Devamında Basra Körfezi’ne dökülür. Dicle, eski Mezopotamya sınırını meydana getiren ırmaklardan biridir.

Edebiyatta âşığın gözyaşı, ırmağa benzer. Bu ırmaklar arasında Dicle de vardır. Ayrıca Bağdat’tan geçtiği için de Dicle nehri sanatlara konu olur.⁷⁴⁶ Tarihteki medeniyetler için büyük bir öneme sahip olduğundan, hayat verici özelliğiyle veya Cennet’teki Kevser suyuna benzetilmesiyle de işlenir.

⁷⁴⁴ Pala, s. 94.

⁷⁴⁵ Devrim, II, s. 790.

⁷⁴⁶ Pala, s. 116.

Şair insanın hedefine ulaşması için çabalaması ve o yoldaki şartları yerine getirmesi gerektiğini söyler: Çünkü basit bir hareket ve işle kişi, hedefe ulaşamaz. Nasıl ki susuzluktan yanan biri rüyada kendisini *suyun kaynağı* olan Dicle'nin kıyısında veya Kevser'i görür, aynı şekilde iyiliği talep eden kişi o yolda fani olmalı:

تشنه ی سوخته در خواب ببیند که همی

به لب دجله و پیرامن کوثر گردد

Susuzluktan yanan görür rüyasında

Dolaşır Dicle kenarında ve Kevser civarında

Kaside;32/22

Dicle'nin sıfatları: *Büyük bir su kaynağı olması.*

Dicle için kullanılan terkipler: *Leb-i Dicle.*

2.4.3.1.10.3. Ceyhûn, Amu Derya (Ceyhûn)

Diğer adı “Amu Derya”dır. Orta Asya'daki bir nehirdir. Afganistan'da Pamir'den doğduğunda “Vahan Derya” adını taşır.⁷⁴⁷ Daha kuzeyde “Vahş” kolunu aldıktan sonra “Ceyhun” adını alır. Afganistan'la Tacikistan arasında doğal sınır oluşturur. Türkmenistan ve Özbekistan vahalarını suladıktan sonra geniş bir delta oluşturarak Aral gölüne dökülür.⁷⁴⁸ Eski SSCB'nin Orta Asya kesiminin en uzun ırmağı olup Vahş ve Pyanc ırmaklarının birleşmesiyle oluşur.⁷⁴⁹

Eski Ahit'te “Gihon” olarak geçer. Nehrin yakınında oturan insanlar ve Ortaçağdaki İslâm yazılarında bu nehir Jayhoun (جیحون) ismiyle bahsedilir. Fahrüddin er-Râzî ise Mü'minûn 23/20. âyetinin izahında İbni Abbas'tan (r.a.) şu rivayeti kaydeder: “*Cenab-ı Hak Cennet'ten beş nehir indirmiştir: Seyhun, Ceyhun, Dicle, Fırat ve Nil.*” Ceyhûn, “*cenk edilen yer*” anlamına da gelmektedir. Ceyhun bu yüzden “âsi” anlamındadır.

Edebiyatta güçlü akması, büyük olması ve taşması ile bahsedilir. Ayrıca âşığın veya insanın çokça döktüğü gözyaşları için benzetilen olarak kullanılır.

⁷⁴⁷ Devrim, I, s. 140.

⁷⁴⁸ Devrim, I, s. 140.

⁷⁴⁹ “Ceyhun”, Erişim tarihi: 20 Nisan 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ceyhun>

Şair bir şiirinde insanın, dünya derdini çok çekip boşuna mahzun olduğunu, dünyanın bir hayal ve rüya olduğunu söyler. Sonra insandan dolayı nice temelin, kökünden söküldüğünü ve insanın, küçük bir dere iken Ceyhun nehrine dönüştüğünü; ama bu gözyaşlarının bir faydasının olmadığını zikreder. Burada şair, insanın çokça akıttığı gözyaşlarını Ceyhun'a benzeterek ele almıştır:

کنده شد بنیادها ز امواج تو

جویباری بودی و جیحون شدی

بی خریدار است اشک، ای کان چشم

خیره زین گوهر چرا مشحون شدی

Dalgalarınla temeller söküldü

Bir ırmaktın, Ceyhun oldun

Müşterisizdir gözyaşı, ey göz madeni

Boşuna niçin bu cevherle doldun

Kaside;36/16-17

Ceyhun'un sıfatları: *Güçlü olması*.

2.4.3.2. Toprak (Hâk)

Kara parçalarının yüzeyini örten katman.⁷⁵⁰ İklim ve biyoloji etkenlerinin belli bir süre boyunca, taşküre üzerinde etki göstermeleri sonucu olarak ortaya çıkar.⁷⁵¹ Yerküre üzerinde bulunan kayalardan doğar. Bir kayaç, yüzeye çıktığında üzerine yavaş yavaş bitki örtüsü yerleşir.⁷⁵² Toprak, “anasır-ı erbaa”dan, yani tabiattaki *dört ana unsurdan* biridir. Ancak dört ana unsur arasında en düşük derecede olan unsur “toprak”tır.

Edebiyatta pek çok açıdan söz konusu edilir. Özellikle uyum sanatı yoluyla topraktan bazen sevgilinin övgüsü için yararlanılır. Toprağın içinde mücevherler, hazineler ve kıymetli şeyler bulunur.⁷⁵³

⁷⁵⁰ Devrim, VI, s. 3303.

⁷⁵¹ Devrim, XI, s. 412.

⁷⁵² Devrim, XI, s. 413.

⁷⁵³ Pala, s. 183.

Toprağın bahsedilen özelliklerinden biri de katılığı ve siyahlığıdır. Ölen canlılar, toprağa gömüldüğü veya karıştığı için toprak kelimesi, hayat kavramının zıddı olarak ele alınır. Hayat, çoğunlukla “nur” sıfatı ile ifade edilirken hayatın bittiği yer olan toprak nurun zıddı olan “karanlık” ve “kara” sıfatıyla ifade edilir. Edebiyatta ve şarkılarda da bu açıdan “Kara toprak” şeklinde aktarılır.

Katı, cansız ve siyah özelliğiyle, daha güzel şeylerle karşılaştırma yapmak için bahsedilir. Şair Pervîn, bu anlamda cansızlık, ruhsuzluk ve basitlik özelliklerini belirtmek için toprağı *kara* olarak niteler; bu *kara ve cansız* topraktan canlı ve güzel lâle çiçeğinin yağmurla çıkmasından bahseder:

از خاک تیره لاله برون کردن

دشوار نیست ابر گهر را

Lale çıkarmak kara topraktan

Zor değil cevherdoğuran bulut için

Kaside;1/44

همه از دولت خاک سیه است

که چمن خرم و گلشن خوشبو است

Hepsi siyah toprağın nimetinden

Ki çemen mutlu ve hoş kokuludur gülşen

Mesnevi;134/04

Edebiyatta kâinattaki pek çok varlık, mekânı itibariyle farklı sıfatlarla anılır. Yüksekte olanlara yücelik sıfatları atfedildiği gibi yerde ve alçakta olanlara da zıt anlamlı sıfatlar verilir. Toprak, yeryüzündeki varlıklara göre her şeyin altında; diğer varlıklar ise onun üzerinde olduğu için ve tüm bitkileri kucağında büyüttüğü ve her türlü şeye sabrettiği için tevazuyu, *alçak gönüllülüğü ve sabrı* simgeler. Pervîn, bir şiirinde her şeyin bir hikmeti olduğunu ve her varlığın kendisinden istenilen vazifeyi yerine getirdiğini aktarırken topraktan da sabır ve tevazu geldiğini söyler:

ز کوه و کاه گرانسنگی و سبکباری

ز خاک صبر و تواضع، ز باد رقصیدن

Ağırlık ve hafiflik dağdan ve samandan

Sabır ve tevazu topraktan; raksetme ise rüzgârdan

Mesnevi;63/16

Toprak, tüm bitkilerin yeşermesini ve büyümesini sağlar. Ve yine bitkiler toprağın kucağında büyür. Toprak, bitkilere kucak açmış gibi onların büyümesine vesile olduğu için anneye benzetilir. Çünkü anneler de çocuklarını kucaklayarak ve severek büyütürler. Bunu nazara veren şair, bir çiftçinin nasihatlerini aktarırken toprağı, kucağındaki taneleri çocuk gibi büyüten bir *anneye* benzetir. Daima tohum ve tanelerin, toprağın kucağında büyüdüğünü söyler:

دانه، چو طفلی است در آغوش خاک

روز و شب، این طفل به نشو و نماست

Tane, toprağın kucağındaki bir çocuk gibidir

Gece gündüz bu çocuk gelişmektedir

Mesnevi;94/04

Toprak'ın sıfatları: *Sabırlı, Mütevazi, Bitkileri büyütmesi.*

Toprak'ın benzetildiği şeyler: *Anne.*

Toprak için kullanılan terkipler: *Âğûş-ı Hâk.*

2.4.3.2.1. Dağ (Kûh)

Yüksekliği yüzlerce metreyi bulan ve geniş bir bölgeyi kaplayan, çoğunlukla dik yamaçlı ve sınırları oldukça belirgin doğal yüzey şekli.⁷⁵⁴ *Madenlerin ve akarsuların dağlardan çıkması, depremlerden koruması, yabani ve farklı pek çok hayvana ev sahipliği yapması, havayı temizlemesi, dünyanın denge direkleri olmasıyla* ve daha pek çok faydası bulunmasıyla insanların hayatlarında büyük öneme sahiptir.

Mitolojilerde temel öğelerden olan dağlar, yaratıcıyla aralarında var olduğuna inanılan ilişkiler sayesinde kutsal ve gizemli varlıklar olarak dikkat çekerler. Doğanın derinliklerine ve göklerin yüceliklerine uzanan bu öğeler, insanların zihinlerinde yerle gökler arasında irtibat kurma yolu olarak algılanmışlardır. Ulaşılmaz olmaları nedeniyle insanlar tarafından yücelik timsali olarak algılanmışlardır. Dağlar pek çok inanışta

⁷⁵⁴ Devrim, II, s. 701.

Allaha yakınlaşmayı temsil eder. Hint rivayetlerine göre dağlar tanrıların güçlerinin simgesidir. Gılgamış efsanesine göre Babil tanrıları kutsal dağlarda bulunur. *Kur'ân*'da dağlar, Allah'ın azamet eserleri olarak pek çok ayette geçer. Yunan mitolojisinde Olympos dağı, tanrıların yeri ve kutsallığın simgesidir. İran mitolojisinde ilk insan olarak kabul edilen Keyûmers'in makamı da dağlardır. Şirin ile Ferhat'ın aşkında da dağ, önemli bir öge olup âşığın sevgilisine ulaşmasında zorlukları temsil eder.

Edebiyatta dağ; *inlemesi, yankı vermesi, yüksekliği, üzerinden suların ve sellerin eteklerine doğru akması, taşlık olması nedeniyle bağ ve bahçe gibi öğeler için elverişsiz oluşu* ile ele alınır.⁷⁵⁵ Ayrıca içinden çıkan maden ve cevherlerle, büyük av kuşlarının ve efsanevi hayvanların yaşam alanı olması ile; aşk hikâyelerinde geçmesi nedeniyle ve İslami kaynaklarda geçen bazı olayların mekânı olmasıyla devamlı konu edilir. Bu bağlamda Kaf dağı, *Anka* ve *Sîmurg* kuşuyla, Tur dağı; *Mûsâ*, *Nuh*, *Bâbil*, *Şirin* ve *Ferhat* gibi isimlerle birlikte anılır.

Tasavvufta hakikatin perdesi olmasına rağmen "Hakk'ın mazharı da olan beden"dir.⁷⁵⁶

Zaman ve felek devamlı sırlı ve gizemli şeyler yapar. Hiç farkında olunmadan insana darbe vurur. Bu nedenle dünyadaki her şey aslında görüldüğü gibi basit değildir. Felek işini görmek üzere her şeyde bir hesap gizler. Şair, zamanın gizli işlerine örnek verirken herhangi bir dağ eteğinde görülen bir mağaranın basit bir mağara olmadığını, aslında o *mağaranın bir ağız olduğunu* söyler. Yani insanı yutacak bir yerdir. Burada her şeyde bir hikmet olduğundan bahsederken dağların gizemli yerler olduğuna değinir:

هر غار و شکافی بدامن کوه

با عبرت اگر بنگری دهانست

Dağın eteğindeki her mağara ve oyuk

Eğer ibretle bakarsan ağızdır

Kaside;01/07

Dağlar, *madenlerin ve cevherlerin oluşma mekânıdır*. Bu nedenle pek çok şiirde dağlar cevher, lâ'l ve yakut gibi madenlerle beraber anılır. Ancak bir madende cevher oluşana dek nice yıllar, hatta yüzyıllar geçer. Değerli mücevherlerden olan yakutun

⁷⁵⁵ Tolasa, s. 446.

⁷⁵⁶ Seccadî, s. 285.

rengi, kırmızı olduğu için bu cevherin, dağın mecazi kalbinden çıkan kanla oluştuğu söylenir. Dağın içinden, yani kalbinden çıkan kan, dağın içerisindeki taşı, yakuta çevirir. Tabi her dağda bu şartlar yoktur ve yakut madeni, her dağda olmaz:

نمود آنقدر خون اندر دل کوه

که تا یاقوت شد سنگی به معدن

Dağın kalbinde o kadar kan gösterdi ki

Madendeki bir taş sonunda yakut oldu

Kaside;17/19

نه هر کوهی، بدامن داشت معدن

نه هر کان نیز دارد لعل روشن

Maden yoktur her dağın eteğinde

Parlak la'l yoktur her madende

Mesnevi;140/49

Dağ kelimesi, Şirin ile Ferhat'ın aşkında çok önemli bir simgedir. Zira Ferhat, Şirin'e ulaşmak için dağı delmiştir. İnsanın kadere ve feleğe karşı aciz olduğunu beyitlerinde ifade eden Pervîn, insanın yüce âlemlere çıkması ve boşuna yanlış yolda direnmemesi gerektiğini söyler. Dağ mesabesinde olan dünyevi şeylerin, nice insanı o yolda öldürdüğünü söyler ve bunun için şiirin son beytinde *Ferhat ile dağ arasındaki ilişkiye* değinir:

بچه امید درین کوه کنی خارا

چو تو کشتست بسی کوهکن این شیرین

Hangi ümitle bu dağda graniti kazırsın

Senin gibi çok dağ kazıyanı öldürmüş bu Şirin

Kaside;19/17

Dağ, hayvanların yiyecek bulmak için gittikleri mekânlardır. Çünkü oralarda ormanlar ve çeşitli dağ meyveleri vardır. Pervîn, küçük bir kuşa seslenirken annesinin yavru kuş için yaptıklarını anlatır ve anne kuşun yavrusuna yem bulmak için dağlara gittiğini söyler:

بس رفت کوه و دشت و کهسر

تا دانه و میوه ای رساندت

Çok dağ, ova ve dağlık alana gitti

Sana bir tane ve meyve ulaştırmak için

Mesnevi;21/23

Tabiattaki varlıklar şekillerine, hacimlerine, renklerine, ağırlıklarına ve diğer özelliklerine göre ona yakın insani sıfatlarla benzetme yapılarak bahsedilirler. Mesela dağlar, dünyanın en *sabit ve sağlam unsurlarıdır*. Bu güçleri nedeniyle bulundukları yerlerde meydana gelecek deprem gibi sarsılmalara karşı koyabilirler. Dağların bu sağlamlığı ve büyüklüğü, edebiyatta *ağırbaşlı* olmaları şeklinde değerlendirilir. Şair Pervîn de dağlar için böyle bir kişileştirme yapar ve ağırbaşlılığın onlarda olduğunu söyler:

ز کوه و کاه گرانسنگی و سبکباری

ز خاک صبر و تواضع، ز باد رقصیدن

Ağırlık ve hafiflik dağdan ve samandan

Sabır ve tevazu topraktan; raks etme ise rüzgârdan

Mesnevi;63/16

Dağlar, eskiden beri Allah dostlarının inzivaya çekilmek için gittikleri mekânlardır. Özellikle peygamberlerin ve evliyaların hayatlarında önemli bir yere sahiptirler. Çünkü bu mekânlar kişinin dünyevi işlerden ve insanlardan uzaklaşıp *Allah'a yakınlaşmak üzere tefekkür etmek, zikir yapmak ve nefsi terbiye etmek gibi ibadetler için uygun yerlerdir*. Allah dostları, belli dönemlerde nefis tezkiyesi için dağlara gitmişlerdir. Buralarda çok az gıda yiyerek ve hatta sadece otlarla beslenerek nefislerini terbiye etmişlerdir. Pervîn de bir şiirinde takva sahibi, ama kibirli ve bencil bir zahidi eleştirirken takva ve züht için dağları mekân edindiğini söyler:

جایگهش، کوه و بیابان شده

طعمه اش از بیخ درختان شده

Mekânı dağ ve çöller olmuş

Yiyeceği ağaçların kökleri olmuş

Dağ'ın sıfatları: *Gizemli, Taşı yakut yapması, Onu delmek isteyenlerin olması, Şirin'le ilgisinin olması, Kuşların yiyecek bulma yeri, Ağırbaşlılığı temsil etmesi, Zahitlerin mekânı.*

Dağ'ın benzetildiği şeyler: *Ağırbaşlı insan.*

Dağ için kullanılan terkipler: *Dâmen-i Kûh, Dil-i Kûh.*

2.4.3.2.1.1. Kaf Dağı (Kâf)

Dünyanın etrafını çevreleyen ve bütün dalların köklerinin yerin derinliklerinde ona bağlı olduğuna inanılan, büyük kısmı suyun altında, okyanusların derinliklerinde bulunan, her sabah güneş doğduğunda güneş ışınlarının üzerine düşmesiyle yansımalarının yeşil görüldüğü ve anka kuşunun da üzerinde yuva kurduğu kabul edilen efsanevi dağdır.⁷⁵⁷ Kaf dağı hakkındaki bu ve benzeri inanışlar; Eski İran, Hint ve Yunan efsanelerinde ve özellikle de İslam kozmolojisinde vardır.⁷⁵⁸ Efsaneye göre Ye'cüc ile Me'cüc, anka, cinler ve şeytanlar, bu dağın arkasındadır. Masallarda çok anılır. Ejderha melekler tarafından bu dağların arkasına atılmış. Bu dağın yüksekliği 500 fersah imiş.⁷⁵⁹ Bu dağın yeşil zümrütten yaratıldığı,⁷⁶⁰ gökyüzüne rengini yansıttığı gökyüzünün renginin gerçekte beyaz olduğu ve bu renklerin yansımalarıyla masmavi görüldüğü söylenir. Bu yüzden Kaf dağının başka bir adı da “kûh-ı ahder” (yeşil dağ)dir.⁷⁶¹

Dağların gizemli ve kutsal makamlar ve kutsallığın mekânı olarak algılandığı Fars edebiyatında Kafdağı, bütün içeriğiyle *anka ve simurg'un ülkesi* olarak anılır.

Kur'ân-ı Kerim'de geçen Kaf Suresi, “kaf” harfî ile başlar. Bazı müfessirler bu harfî “*Kaf dağı*” olarak tefsir etmişlerdir ki yeşil zebercetten olduğunu ve semanın onun üzerinde bulunduğunu söylerler.

Tasavvufta Kaf dağı, mürşid-i kâmilin vücûdudur. Sûfiler de Kaf dağını gönül ülkesi, can ve gerçeklik dünyası, simurgun makamı olarak kabul ederler. Şehâbeddin

⁷⁵⁷ Nimet Yıldırım, s.444 ; Bkz. İ'tisâmî, 1384, s. 375.

⁷⁵⁸ Devrim, III, s. 1657.

⁷⁵⁹ Pala, s. 248.

⁷⁶⁰ Devrim, III, s. 1657.

⁷⁶¹ Nimet Yıldırım, s.444.

Sühreverdî tarafından “seyr u sülukun engelleri” ve “cismanî âlemler” anlamında kullanılmıştır.⁷⁶² Sâlikin tek ve en büyük hedefi, oraya erişmektir; ama bu yolculuk alabildiğine zorlu, engebeli yollardan geçer ve tüm bu sıkıntıları aşmak için sabır, dayanma gücü ve gayret gerekir.⁷⁶³

Şair bir şiirinde insanın, gerçek vazifelerinden uzaklaşıp basitleşerek dünyaya dalmasını ve dünyadaki olaylardan devamlı muzdarip olmasını ve maddeye dalıp ruhu unutmasını eleştirir. Bu nedenle onu olması gereken yüksek makamlara çıkmaya çağırır. Bunun için insana örnek ve model olarak tavus kuşu gibi hakikat bahçesine ve simurg gibi Kaf dağına yönelmesini söyler. Burada Pervîn, yüce Kaf dağının, simurg kuşunun mekânı olduğuna işaretle bulunur:

همچو طاوس بگلزار حقیقت شو

همچو سیمرغ سوی قاف ارادت پر

Tavus gibi hakikat bahçesine git

Simurg gibi arzu Kaf'ına doğru uç

Kaside;10/17

نخجیر گاهها و کانهها و تیرهاست

سیمرغ را، نه بیهده در قاف مسکن است

Tuzaklar, madenler ve oklar vardır

Simurg'un meskeni boşuna Kaf değildir

Mesnevi;142/11

Kaf Dağı'nın sıfatları: *Simurg'un yeri, Yücelerde olması.*

⁷⁶² Seccadî, s. 285.

⁷⁶³ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 228.

2.4.3.3. Hava, Gök

2.4.3.3.1. Gökyüzü (Âsıman, Semâ, Gonbed-i Hadra, Gonbed-i Fîrûze, Gonbed-i Âbgûn, Semâvât)

Gökyüzü anlamına gelen pek çok isim vardır. Gökyüzü, dünyanın üzerinde olması hasebiyle yüceliği, üstünlüğü ve gücü temsil eder. Mavi, beyaz ve saf olması nedeniyle temizliği ve berraklığı simgeler. Gökkuşağı, farklı renkleri barındırması açısından renkli oluşuyla anılır. Âlemi kaplayıcı olması ve sınırının olmaması nedeniyle genişlik ve sonsuzluğu ifade eder.

Edebiyatta tüm bu anlamlar, maddi özellikleriyle ayrı ayrı değerlendirme konusu olduğu gibi hepsinin birleşimiyle ortaya çıkan ve büyük gücü temsil eden “felek” anlamında da çokça kullanılmaktadır.⁷⁶⁴ Göyüzü; *meydan, levha, safha, zemin, atlas, bîşe, deniz, çardak* ve *eyvan* kelimeleriyle anılır. Gökyüzü, yüksekliği sebebiyle Kaf, dağ ve tepeye (*kule*) benzetilir. Aynı zamanda Hakk’ın tecellisinin görüldüğü çelik bir aynadır.⁷⁶⁵

“Yeşil kubbe” anlamına gelen “gonbed-i hadrâ” tabiri, “yanık kubbe” anlamında olup “gökyüzü” ve “sema” için kinaye olarak kullanılan isimlerdendir.⁷⁶⁶ Gök âlemi, canlılığı ve hayatı ve doğayı anımsattığı için yeşil kubbe ismiyle kullanılır. Şair, temiz ve güzel göğün altında olan bu dünyada hiç de öyle gök gibi güzel şeylerin olmadığını; bu dünyada perde arkasında *pek çok kara ve kötü işlerin* olduğunu; bu dünyanın çok hızlı akan ve giden bir dünya olduğunu belirtir:

در پرده صد هزار سیه کاریست

این تند سیر گنبد خضرا را

Perdesinde yüz bin kötülük var

Bu hızlı seyirli yeşil kubbenin

Kaside;07/07

⁷⁶⁴ Bkz: Pala, s. 36.

⁷⁶⁵ İsen, s. 325.

⁷⁶⁶ İ’tisâmî, s. 377 ; İ’tisâmî, s. 377 ; Dihhudâ , “Gonbed-i Hadrâ”, Erişim tarihi: 23 Mart 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail69c7335c703540b59a54b03763c230ca-fa.html>

Göğün en çok bahsedilen rengi “mavi”dir. Edebiyatta da bu renge işaret için farklı kelimeler kullanılır. Bunlardan bazıları da “gonbed-i firûze” ve “gonbed-i âbgûn” kelimeleridir. Bu kelimelerle göğün mavi tonuna işaret edilir. Gökyüzünün renklerini ifade eden bu tür isimler göğün güzelliğini ifade eder. Şair, insanın pek çok nimetin değerini bilmeden yaşadığını belirtmek için bu güzel ve renkli göğün altında insanın yetmiş yıllık ömrünü gafilce geçirdiğini belirtir:

غافل بزیر گنبد فیروزه

بگذشت سال عمر ز هفتادت

Turkuaz göğün altında gafilce

Ömür yılın geçti yetmiş

Kaside;14/06

رهائیت باید، رها کن جهانرا

نگهدار ز آلودگی پاک جانرا

بسر برشو این گنبد آگون را

بهم بشکن این طبل خالی میانرا

Kurtarmak lazım, kurtar dünyayı

Kirlerden koru temiz canı

Çık bu mavi kubbenin üzerine

Parçala bu içi boş davulu

Kaside;26/02

Gök âlemi, dünyanın dışında, henüz bilinmeyen pek çok şeyin bulunduğu esrarengiz ve farklı bir âlem olduğu için müstakil bir bilim dalı olarak nitelenir. Şair, şiirinde insanın yaptığı yanlışlara değinirken bilmediği konularda kendisini büyük görerek bildiğini iddia ettiğini söyler. Buna bir örnek vererek insanın henüz doğu ve batıyı bilmediği halde kalkıp gök ilminden bahsettiğini belirtir. Burada şair, gök ilmi olan *astronomiye* işaret eder :

سخن از علم سماوات چه می رانی

ای که نشناخته ای باختر از خاور

Ne bahsediyorsun sema ilminden

Ey ayıramamış batıyı doğudan

Kaside;10/22

Gök'ün sıfatları: *Yeşil, Turkuaz, Mavi, Bilim dalı.*

Gök için kullanılan terkipler: *Gonbed-i Hadrâ, Gonbed-i Fîrûze, Gonbed-i Âbgûn.*

2.4.3.3.2. Şimşek (Berk)

Şimşek, bir bulutun tabanı ile yer arasında, iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan kırık çizgi biçimindeki geçici ışıktır. Gök gürültüsü, şimşek çakması esnasında oluşan, patlamaya benzer çok yüksek sestir.

Şimşek, karanlık gecelerde yaydığı güçlü ışıkla her tarafı ışıklandırır. Her yer aniden aydınlanır. Aydınlatma ve hız, şimşegin iki önemli özelliğidir. Şiirlerde genellikle bu iki özelliğinden bahsedilir. Hızıyla ok gibi hızlı unsurlar için; ışıyla da aydınlatıcı manevi öğeler için benzetilendir. Ayrıca gazellerde şimşegin ışığı; *güzellik, yüz ve yanakla* beraber, hızı ise kader ve kazâ ile beraber kullanılır.

Şimşegin en büyük özelliği parlaması, aniden çıkması ve kaybolmasıdır. Şimşek, *hızlı olması ve aniden kaybolmasıyla* çabuk giden ve yok olan şeyler için benzetilen olarak kullanılır. Şair, bir şiirinde ümit ile ümitsizlikten bahsederken ikisi arasında geçen konuşmayı aktarır. Ümit, kişinin yolunda sebatla ilerlemesini sağladığı için etrafı aydınlatan bir şimşeğe benzetilir. Bu beyitte ümitsizlik, ümide seslenerek hiçbir şeyin sabit olmadığını ve sonunda bir şimşek gibi yok olup biteceğini söyler. Burada şimşegin aniden parlayıp hızlıca yok olması yönü aktarılır:

گذشت امید و چون برقی درخشید

هماره کی درخشید برق امید

Ümit geçti ve parladı bir şimşek gibi

Devamlı ne zaman parladı ümit şimşegi

Mesnevi;17/31

Şimşegin temel özelliklerinden biri de gücüdür. Şimşek, büyük bir yakma gücüne sahiptir. Ortaya çıkardığı elektrik ve ateş ile *değdiği yeri yakar ve kül eder*. Bu özelliği

ile yok edici ve yakıcıdır. “Yakma” fiili ise Fars edebiyatında özellikle “harman” kelimesiyle birlikte kullanılır. Çünkü harman yakmak ile değerli şeylerin yok olması kastedilir. Harman, elde edilen ve büyük zahmetlerle toplanılan üründür. Şimşek eğer bir harmana denk gelirse onu yakar ve yok eder. Pervîn, şiirinde örümcekle tembel bir adamı konuştururken örümcek, adama hitap ederek kendi evinin rüzgârla yıkıldığını; ancak adamın harmanının, hevâ şimşegiyle yandığını zikreder. Burada şair, insanın amellerini *harman* olarak değerlendirir ve bu harmanın hevâ ve nefis şimşegi tarafından yakıldığını ve yok edildiğini söyler. Bu örnekte ayrıca “hevâ” ve “hava” arasındaki benzerlik ile cinas sanatı uygulanmıştır:

خانه ی من ریخت از باد هوا

خرمن تو سوخت از برق هوای

Benim evim yıkıldı bâd-ı hava ile

Senin harmanın yandı berk-i hevâ ile

Mesnevi;48/58

Şimşek’in sıfatları: *Parlaması, Kalıcı olmaması, Yakması.*

Şimşek’e benzetilen şeyler: *Ümit, Hevâ.*

Şimşek için kullanılan terkipler: *Berk-i Ümîd, Berk-i Hevâ.*

2.4.3.3. Rüzgâr (Bâd)

“Yüksek basınç alanlarından alçak basınç alanlarına doğru olan, yatay yönlü hava hareketlerine” *rüzgâr* denir. Rüzgârların oluşmasının nedeni, komşu iki yer arasındaki basınç farkıdır. İki yer arasındaki basınç eşitlenince rüzgâr durur.⁷⁶⁷ Rüzgâr sayesinde bulutlar yer değiştirerek iklim üzerinde büyük etki sağlarlar. Bitkilerin çiftleşmesinde tohum aktarma görevi görürler.

Fars edebiyatında rüzgâr daha çok mitolojik özellikleriyle anılır. Rüzgâr anlamındaki “bâd”, aynı zamanda rüzgâr tanrısıdır. Esmek anlamındaki “râya” da “vâyû” sözcüğünden türeyen “bâd”, Sanskritçe ve *Avesta*’da “vat”: Pehlevice “vata”:

⁷⁶⁷“Rüzgar nedir, çeşitleri nelerdir” Erişim tarihi: 25 Mart 2012, <http://www.bilgiustam.com/ruzgar-nedir-cesitleri-nelerdir>

adakları kabul eden ilk tanrı olarak bilinen “îzed-i bâd”: *rüzgâr tanrısına* özgü isimlerdendir.⁷⁶⁸

Rüzgâr hafif şekilde esince edebiyatta güzel zamanlardan olan bahar ve sabah vakti için kullanılır. “Bâd-ı seher”, “Bâd-ı saba” ... gibi. Ancak rüzgâr, aşırı ve kuvvetli eserse bu artık fırtınaya dönüşür ve zarar verici olur. Bu nedenle de olumsuz ve yıkıcı durumlar için kullanılır. Rüzgâr, ayrıca koku taşıması ve esmesi ile bilinir. Edebiyatta özellikle koku taşıması ve bu nedenle de sevgilinin saçları ile olan münasebetiyle ele alınır. Bazen bir postacı ve ulak olarak görürüz. Bu durumda sevgiliden âşığa koku, âşıktan sevgiliye özleyiş getirip götürür.⁷⁶⁹ Yine rüzgâr, Hz. Süleyman’ın hikâyesinde onun bir komutanıydı ve onu bir şehirden başka şehre götürmüştür.⁷⁷⁰ Bu sebeple Süleyman ile ilişkili olarak anılır.

Tasavvuf edebiyatında feyz, “gaybî yardımlar” anlamına gelmekle birlikte “gurur” ve “kendini beğenmek” anlamı da kullanılmıştır. Şehâbeddin Sühreverdî’nin sözlerinde “*güzel kokulu rüzgâr*”; “*müjde*”, “*neşe*” ve “*güzellik*” anlamında kullanılmıştır.⁷⁷¹ “Rahmanî nefes” ve “rahmet rüzgârı”, “bütün eşyayı kaplayan genel feyz”dir. Bu nefesin bereketi ve bu rüzgârın esişi ile bütün eşya, varlık ve hayat kazanmıştır.⁷⁷²

Rüzgâr, çoğu zaman *yıkıcı* özelliğiyle anılır. Çünkü rüzgâr şiddetli estiğinde önüne çıkan şeyleri yerinden alıp dağıttığı için kötüdür. Dünyadaki olumsuz olaylar da insanın hayatını altüst edip düzenini bozar. Bu yönüyle dünyada insanın başına gelen olumsuz olaylar ve feleğin yaptığı kötü şeyler için rüzgâr kelimesi kullanılır. Şair bu açıdan rüzgârın yıkıcı ve zarar verici özelliği ile *rüzgâr* ve *hadise* arasında benzetme yapar:

ای کنده سیل فتنه ز بنیادت

وی داده باد حادثه بر بادت

Ey temelinden fitne seli çıkan

Ey hâdise rüzgârıyla savrulan

Kaside;14/01

⁷⁶⁸ Nimet Yıldırım, s.132.

⁷⁶⁹ Pala, s. 381.

⁷⁷⁰ Hanlerî Kiyâ, 1348.

⁷⁷¹ Seccadî, s. 57.

⁷⁷² Pürcevadî, s. 210.

شد پریشانی چو باد و من چو کاه

پیش باد، از کاه آسایش مخواه

Perişanlık rüzgâr oldu, ben ise saman
Rüzgârın önünde asayiş isteme! Samandan
 Mesnevi;53/03

چو خواهد چرخ یغماگر زبونت

کند باد حوادث واژگونت

Yağmacı felek isteyince senin hakirliğini
Hadise rüzgârı başaşağı eder seni
 Mesnevi;100/15

خانه ی من ریخت از باد هوا

خرمن تو سوخت از برق هوی

Benim evim yıkıldı bâd-ı hava ile
Senin harmanın yandı berk-i hevâ ile
 Mesnevi;48/58

چهر چمن زرد شد از تند باد

برگ ز گل، غنچه ز گلشن فتاد

Çemenin çehresi sarardı, şiddetli rüzgârdan
Yaprak gülden, gonca düştü gülşenden
 Mesnevi;25/39

Baharın gelmesi tek başına güzel bir manzara için yetmez. Baharı güzel kılan ve baharla birlikte zikredilen şeyler vardır. Bir bahçe, gülsüz olmadığı gibi bahar dahi serin rüzgârı olmadan tam bir huzur vermez. Bahar rüzgârı, hazanla ve kışla ölmüş ve cansız düşmüş olan tüm tabiat için canlandırıcı bir özelliğe sahiptir. Bitkilerin dirilme dönemi olan baharda esen bu rüzgâr, *esişiyle âdeta ölümlere ruh verir*:

روان آید به جسم، این مردگانرا

ز باران و ز باد نو بهاری

Ruh gelir bu ölünün vücuduna

Baharın yağmur ve rüzgârıyla

Mesnevi;26/35

Rüzgâr'ın sıfatları: *Savurması, Bahar rüzgârının hayat vermesi.*

Rüzgâr'a benzetilen şeyler: *Hadise.*

Rüzgâr için kullanılan terkipler: *Bâd-ı Hadise.*

2.4.3.3.1. Hazan Rüzgârı (Bâd-ı Hazan)

Hazan rüzgârı, sonbaharda esen rüzgârdır. Sonbaharın tüm olumsuz özelliklerini taşır. Çünkü aslında sonbahardaki olumsuzlukların sebebi, hazan rüzgârıdır. Hazan, gül bahçesini haraba verir. Rüzgâr o tatlı esişini terk eder, ağaçlar da yapraklarını döker.⁷⁷³

Edebiyatta hazan rüzgârı “dağıtma”, “bozma”, “tahrip etme” gibi hal ve vazifeler içinde görülür.⁷⁷⁴ Bahara ait güzellikleri yok eden ve çiçeklerin yapraklarını dökten rüzgâr olması nedeniyle olumsuz anlamlarda ve bu nedenle tahrip edici şeyler için benzetilen olarak kullanılır.

Rüzgâr, özellikle gül için tehlike arz edici olarak kullanılır. Çünkü gülün en sevmediği şey, baharın son bulması ve hazan rüzgârının, onun yapraklarını dökmesidir. Bu nedenle pek çok şiirde *rüzgâr ve hazan birlikte anılır* ve bu gül için tehlike ve ölüm demektir. Hazan rüzgârı ise saldırgan ve kötü kişi gibi anlamlarda kullanılır:

خوش بود نزهت چمن و دولت بهار

گر بیم ترکتازی باد خزان نداشت

Çemen güzelliği ve bahar devleti iyiydi

Hazan rüzgârının saldırma korkusu olmasaydı

Kaside;06/26

گل دو سه روزیست ترا میهمان

می بردش فتنه ی باد خزان

⁷⁷³ Pala, s. 200.

⁷⁷⁴ Tolasa, s. 452.

*Gül sana misafir iki üç gündür
Onu hazan rüzgârının fîtnesi götürür*
Mesnevi;25/31

دولت نوروز نیاید بسی
حمله و تاراج خزان در قفاست
*Çok kalmaz nevrûz devleti
Peşindedir hazan hamlesi ve saldırısı*
Mesnevi;94/06

چهر چمن زرد شد از تند باد
برگ ز گل، غنچه ز گلشن فتاد
*Çemenin çehresi sarardı, şiddetli rüzgârdan
Yaprak gülden, gonca düştü gülşenden*
Mesnevi;25/39

Hazan Rüzgârı'nın sıfatları: *Saldıran, öldüren, Sert esen.*

Hazan Rüzgârı'nın benzetildiği şeyler: *Fitne.*

Hazan Rüzgârı için kullanılan terkipler: *Bâd-ı Hazan, Târac-ı Hazan.*

2.4.3.3.2. Nesim (Nesîm)

Nesîm, “havanın hafif dalgalanması” veya “hafif hafif esmesi”dir.⁷⁷⁵ Kimine göre ilk esen rüzgârdır. Serin ve soğuk rüzgâr.⁷⁷⁶ Divân şiirinde nesîm, sevgilinin kokusunu taşımaktadır. Sevgilinin mahallesine gider, gelir ve onun saçları ile sıkı alâkası vardır. Bu bakımdan bir haberci kabul edilir ve âşık, nesîm ile sevgilisinden haber alır.⁷⁷⁷ Genellikle hoş bir rüzgâr oluşuyla zikredilir. *Zülüfler, bahar, çemen ve sabâ* ile benzer özelliklerde olduğu için *sabâ* ile birlikte dile getirilir.

⁷⁷⁵ Tolasa, s. 451-452.

⁷⁷⁶ Dihhudâ , “Nesîm”, Erişim tarihi: 15 Nisan 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-1a109cca0d7845e69f6f3781409c2381-fa.html>

⁷⁷⁷ Pala, s. 357.

Tasavvufta “İlahî cemalî tecellî”, “rahmanî nefes” ve “ardı ardına gelen rahmet” anlamlarına gelmektedir.⁷⁷⁸

Nesîm çemenin en temel unsurlarındandır. Çemen ise gül ile güzelleşir. Ancak *gülün çemende yeşermesi için* bazı şeylere ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçlardan bir tanesi de nesîmdir. Pervîn, bir şiirinde kâinattaki varlıkların birbirleriyle olan ilişkilerini anlatırken suyun taşınmasında kullanılan bir kovanın kibirlenmesinden bahseder. Burada su kovası, çemen ve gül için kendisine ihtiyaç duyulmasından dolayı kibirlenir. Ama çiftçi ona gülün çemende yeşermesi için sadece suya ve su kovasına ihtiyaç duyulmadığını; ayrıca nesîm ve güneşe de gereksinim duyulduğunu söyler. Burada *gül ve nesîm arasındaki ilişkiye* dikkat çekilmektedir:

ز باران تنها، چمن گل نیارد

بباید نسیم خوش و آفتابی

Sadece yağmurla yeşermez çemen

Hoş nesim ve bir güneş lazım

Mesnevi;75/10

Nesim rüzgârının en önemli özelliği şafak vakti yumuşak ve hafifçe esen bir rüzgâr olmasıdır. Bu, nesimin edebiyatta en çok bahsedilen özelliğidir. Güzel bir rüzgâr olan nesîm, baharın önemli bir ögesidir. Baharın başlangıcı ise nevrûzdur. Şair, “*Nevrûz*” isimli şiirinde tabiatı anlatırken ilk beytinde nesimden bahseder ve nesimin *şafak vakti esen, ruhu okşayan ve tüm dünyaya güzel koku saçan bir rüzgâr* olduğunu söyler:

سپیده دم، نسیمی روح پرور

وزید و کرد گیتی را معنبر

Ruh okşayan bir nesim, şafak vakti

Esti ve kokuya bürüdü dünyayı

Mesnevi;160/01

⁷⁷⁸ Seccadî, s. 358.

Nesîm'in sıfatları: *Gülün yeşermesi için gerekli olması, Şafak vakti esmesi, Ruhu okşamayı, Koku yayması.*

Nesîm için kullanılan terkipler: *Nesîm-i Hoş, Nesîm-i Rûhperver.*

2.4.3.3.3. Sabâ (Sabâ)

Sabâ rüzgârı, “sabah vakti doğu tarafından esen hafif ve güzel rüzgâr”dır. Başka bir tanıma göre “gün ile gece beraber olduğunda gündoğumu tarafından esen yel”e derler. Ama şairlerin dilinde “sevgilinin semtinden esen rüzgâr”a derler.⁷⁷⁹ Şairler bu rüzgârı âşıkla mâşuk arasında haberleşme aracı sayarlar.⁷⁸⁰ Daha önce rüzgârla ilgili genel açıklamalarda değinilen *sevgilinin kokusunu getirmesi ve bu şekilde postacılık yapması, sevgilinin saçlarını dağıtması* gibi güzel tasvirlerde bahsi geçen rüzgâr, sabâ rüzgârıdır.⁷⁸¹ Hafifçe esen sabâ rüzgârı, gülün ve bülbülün en çok sevdiği rüzgârdır. Bahçe, çiçekler ve kuşların bulunduğu güzel tasvirlerde sabâ, olmazsa olmaz unsurlardandır. Bu nedenle *bağ, gülşen, gülzâr, çemen, gül ve bülbül* gibi unsurlarla beraber dile getirilir.⁷⁸² Sabâ rüzgârı, goncanın, nergisin gözünün açılması ve lâlenin kırmızılığı gibi şeylerde rol oynar.

Tasavvufta “ruhaniyet maşrığından gelen rahmani nefesler”e denir. Aynı şekilde hayra sebep olan şeye de “sabâ” denir.⁷⁸³ Yine “nefsin kuruntular ve vesveseye dalmasıyla bir çeşit iç huzursuzluğu duyması ve perişan olması”, “feyiz ve tecelli nimetlerine mazhar olma” gibi anlamlar verilmiştir.⁷⁸⁴

Sabâ rüzgârı, bu güzel özellikleriyle olumsuz durumların karşısında *iyi durumları temsil eder*. Bahar mevsiminin kışa mukabil, ümidi ve güzelliği temsil etmesi gibi sabâ rüzgârı da samyeli ve hazan rüzgârına karşı iyi havayı simgeler. Samyeli yakıcı ve sıcak olmasıyla gül ve bahçe için kötüdür. Bu nedenle olumsuzluğu ve kötü durumları ifade eder. Sabâ rüzgârı bu iki zıt özellikle bazen samyeli ile birlikte anılır ve zıt durumlar için kullanılır. Şair hem samyeli, hem de sabâyı kullanarak çemenin kötü ve iyi zamanlarına ve tabi dolaylı olarak dünyanın iyi ve kötü durumlarına işaret eder:

جهان را هر دم آئینی و رائی است

⁷⁷⁹ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 397.

⁷⁸⁰ Batislam, “Divan Şiirinde Sabâ” *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: XVI, İstanbul 2005, s. 97.

⁷⁸¹ Pala, s. 383.

⁷⁸² Bkz. Tolasa, s. 451.

⁷⁸³ Seccadî, s. 391.

⁷⁸⁴ Batislam, s.97.

چمن را هم سموم و هم صبائی است

Dünyanın her zaman bir âdeti ve fikri var

Çemenin de samyeli ve sabâsı var

Mesnevi;27/31

Sabâ rüzgârı, tüm bitkiler için şifa gibi bir özelliğe sahiptir. Hastalanan kişinin doktora olan ihtiyacı gibi tabiat da sabâ rüzgârının tedavisine ihtiyaç duyar. Sabâ, tabiatı okşar ve onları hafif esişiyle iyileştirir. Şair, sabâyı bu özelliğiyle iyileştirici bir *doktora* benzetir ve bitkilerin diliyle sabâ rüzgârının sevgi yolundan geldiğini ve aniden esen hazan rüzgârının sebep olduğu yaraları iyileştirdiğini söyler:

طبيب باد صبا را بگوی از ره مهر

که تا دوا کند این درد ناگهانی را

Sabâ rüzgârı tabibine söyle şefkatle

Bu ani derdi tedavi etsin diye

Mesnevi;29/05

Sabâ rüzgârı, hafifçe esişiyle hafif dokunan şeylere benzetilir. Bu hafif ve güzel dokunuş bir âşığın, sevgilisinin saçına dokunuşu ve onu hafifçe taraması olarak düşünülür. Yani bir tarağın saçı hafif bir şekilde taraması gibi sabâ rüzgârı da tabiattaki varlıkları hafifçe okşar ve tarar. Şair, sabâ rüzgârını bu yönüyle *okşayıcı bir tarağa* benzetir. Bu benzetme, sabâ rüzgârı ve buğday sümbülü arasındaki ilişkiye dayanır. Çünkü sümbüllerin üzerinde saç benzer teller vardır. Sabâ rüzgârı buğdayın sümbüllerinin üzerinde bulunan ve saç benzeyen bu telleri hareket ettirmesiyle âdeta onları okşayıp tarar:

بهارى ابر، گوهر دانه مى کرد

صبا، گیسوی سنبل شانه مى کرد

Bahar bulutu cevher saçıyordu

Sabâ, sümbülün saçını tarıyordu

Mesnevi;96/16

Sabâ'nın sıfatları: *Güzel, İyileştirici, Bitkileri okşamayı, Sümbülün saçını taraması.*

Sabâ'nın benzetildiği şeyler: *Tabib, Tarak.*

Sabâ için kullanılan terkipler: *Tabîb-i Bâd-ı Sabâ.*

2.4.3.3.4. Samyeli (Semûm)

Sıcak yerel rüzgârlardır. Ekvator ve çevresinden kaynaklanırlar. Etkiledikleri alanlarda sıcaklığı yükseltirler. Kuzey yarımkürede güneyden, güney yarımkürede ise kuzeyden eserler. Sıcak memleketlerde ve çöllerde esen sıcak ve bunaltıcı bir rüzgârdır. Sıcak ve bunaltıcı esişiyle gittiği ortamlara sıkıntı verir.

Bunaltıcı olduğu için edebiyatta daha çok olumsuz durumlar için kullanılır.

Pervîn bir şiirinde dünyanın kötüye gittiğinden ve olumsuz şeylerin arttığından bahseder ve bunun için açıklayıcı örnekler verir. Şairin şiirde çizdiği tabloda her şey bozulmuş ve kötüye gitmektedir. Güzel bahar çiçekleri, bundan dolayı matemdedir. Siyah ve afetli samyeli rüzgârı da aniden eserek çemeni ve çayırları kaplar. Sarhoş biri gibi korkusuzca ve şeytanca kötülük yayar. Burada samyelinin *zarar verici ve sevilmeyen* bir rüzgâr olduğu vurgulanır:

سیه بادی چو پر آفت سمومی

گرفت اندر چمن ناگه وزیدن

به بیباکی بسان مردم مست

به بدکاری بکردار هریمین

Samyeli gibi afetli kara bir rüzgâr

Çemende aniden başladı esmeye

Korkusuzca mest bir adam gibi

Kötülüğe ve şeytanın işine

Kaside;17/11-12

Şair bir şiirinde kazâ ve kaderin, her şeyin üzerinde bir güce sahip olduğunu ve hiç bir şeyin bunlara karşı gelemeyeceğini söylerken bir yaprağın, hazan rüzgârından kaçmaya çalıştığını; ancak samyelinin gelip her şeyi yok ettiğini söyler. Çünkü samyeli,

yakıcı ve kurutucu bir rüzgâr olmasıyla önüne çıkan her şeye zarar verir. Samyeli, bu saldırgan ve yok edici özellikleriyle bir *fitne* olarak adlandırılır:

سموم فتنه کرد آهنگ تاراج

ز تنها سر، ز سرها دور شد تاج

Fitne samyeli, saldırmaya kastetti

Bedenlerden baş, başlardan taç uzaklaştı

Mesnevi;27/04

Edebiyatta çoğu imge zıddıyla işlenir. Samyelinin zıddı, güzel sabâ rüzgârıdır. Çünkü samyeli sıcak ve kavurucu oluşuyla bahar ve çemen için tehlike iken sabâ rüzgârı, baharın sevdiği ve ihtiyaç duyduğu bir rüzgârdır. Bu zıt özelliklerinden dolayı samyeli, bazen sabâ ile beraber kullanılır. Bu şekilde dünyadaki iyi ve kötü durumlara işaret edilmiş olur:

جهان را هر دم آئینی و رائی است

چمن را هم سموم و هم صبائی است

Dünyanın her zaman bir âdeti ve fikri var

Çemenin de samyeli ve sabâsı var

Mesnevi;27/31

اندر سموم طیبیت باد بهار نیست

آن نکهت خوش از نفس خرم صباست

Samyelinde bahar rüzgârının güzelliği yoktur

O güzel koku, sabânın mutlu nefesiyle olur

Kaside;37/13

Samyeli'nin sıfatları: *Afetli, Saldırgan, Kötü, Sabâ rüzgârının zıddı.*

Samyeli'nin benzetildiği şeyler: *Fitne.*

Samyeli için kullanılan terkipler: *Semûm-u Fitne.*

2.4.3.4. Ateş (Âteş)

Ateş tabiatdaki dört unsur içinde, etkin ve eril olan iki unsurdan biri olup, diğer üç unsuru da aydınlatan ve ısıtan unsurdur. Dört unsurdan tartılamaz olanıdır ve sembolik olarak ruhu temsil eder.⁷⁸⁵ Kimi zaman ışık sembolüyle özdeş tutulur. Ateşlenme, havadaki oksijenin yanabilecek nitelikte bir maddeyle birleşmesinin sonucudur. Bu tepki ısı üretir. İşlem çok süratli olmuşsa, alevleri görürüz.⁷⁸⁶

Avesta'da *âtar*, *âtars* ve *âtarsh*, Pehlevicede *âtür*, *âtâr*, *âtaxs*, *âtâsh*, yeni Farsçada *âzer*(*âder*), bazı değişik lehçelerde *âdiş*, *âtîş* ve *teş* şekillerinde kullanılan ateş sözünün kökeni Sanskritçede “alev” anlamını veren “Agni” adındaki ateş tanrısının sıfatı olan “*âdri*”dir.⁷⁸⁷

Ateş, hayatın her alanında çok önem arzettiği için tarih boyunca pek çok medeniyet ve inanç sistemi tarafından farklı bir öneme sahip olmuş ve onu kutsallaştıranlar dahi olmuştur. Çok eski çağlardan beri insanların dikkatini çeken ateş, Brahmanizm ve Mazdeizm gibi Aryan dinlerinde Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi Sami dinlerinde, hatta putperest Afrika dinlerinde bile önemlidir. Zerdüş inancında da kutsal sayılır. Ahura Mazda, Zerdüş ile konuşurken beş şeyi diğer bütün varlıklardan daha güzel ve üstün yarattığını ve bunlardan birinin ateş olduğunu söyler. Eski Mısırlılarda ateş, hem temizleyici bir araç hem de ölümötesi ceza unsuruydu. Eski Yunan mitolojisine göre Zeus insanları cezalandırmak için onlardan ateşi almış; ancak Prometheus, onu çalıp insanlara geri vererek ateş kahramanı olarak tanınmıştır. Eski İran halklarının inanışlarına göre ateş, ilk olarak Hüşeng tarafından bulunmuştur. Hüşeng, ateşi bulduğu günü bayram ilan eder, ondan sonra da o gün ve gecesi, İran geleneklerinde törenlerle kutlanan bir bayram olarak yerini alır.⁷⁸⁸

Edebiyatta ateş, âşğın sevgiliye olan hasreti ve içinde yaşadığı ayrılık, ateş olarak tavsif edilir.⁷⁸⁹ Ateş, âşğın içinde bulunduğu aşkın ızdırabıdır. Ayrıca sevgilisine duyduğu özlem, hicran ve hasret de ateş şeklinde kendini gösterir ve daima âşğı yakar. Ateş, gözde tutuşur ve gönülde alevlenir. Âşık, gönlündeki ateşi söndürebilmek için daima gözünden su akıtır. Ama o ateş asla sönmez. Ateş bazen mum ile birlikte

⁷⁸⁵ “Dört Unsur”, Erişim tarihi: 22 Nisan 2012, tr.wikipedia.org/wiki/Dört_unsur

⁷⁸⁶ “Ateş”, Erişim tarihi: 22 Nisan 2012, <http://www.buzlu.org/benzer/ates/>

⁷⁸⁷ Nimet Yıldırım, s. 91.

⁷⁸⁸ Nimet Yıldırım, s. 91-93.

⁷⁸⁹ Tolasa, s. 447.

kullanılır ve şairin aşk ateşiyle içinin yanması hâli, için için yanan muma benzetilir. Sevgilinin yanağı ve dudağı, renk açısından bir ateştir. Yakıcı özelliği buradan gelir.

Lalenin yüreğindeki dağ (*yanma*), sevgilinin yanağı dolayısıyla hasıl olan ateşendir.⁷⁹⁰ Bu yönüyle ateş, lâle ile birlikte kullanılınca dağlama özelliği kendini gösterir. Kebâb, ateş ile yapılır. Buradan yola çıkarak âşığın yanan gönlünün kebab olması tabiri kullanılır. Semender denen hayvan, ateşte yanmaması dolayısıyla ateş ile birlikte kullanılır.

Yine Hz. İbrahim'in ateşe atılması ve o ateşin gül bahçesine dönüşmesi nedeniyle çoğu şiirde İbrahim; *ateş ve gülistan* birlikte kullanılır. Tasavvufta “*aşk, sevgi harareti, mahabbet alevi, aşk ateşi*”⁷⁹¹ şeklinde deyimlerle anılır. Ateş, yalnız başına kullanıldığında ilahî aşk ateşine kinayedir.⁷⁹² Ateş, psikolojik olarak öfkeyi ve kızgınlığı temsil eder.

Pervin, bir şiirinde şeytan ve nefsin yolunda gitmenin tehlikeli olduğunu ve insanın bazı yanlış şeyleri yapmamasını ve böylece kendini riske atmamasını söyler. Çünkü arzuların peşinden gidilince sonuç her zaman iyi olmayabilir. Pervîn, bir benzetmeyle bunu anlatmak için İbrahim'in ateşe atılma olayını aktarır. Hedeflenen bir bahçe için kendisini ateşe atan her kişiye ateşin gülistan olmayacağını söyler. Burada Şair, ateş ve gülistanı bir arada zikrederek İbrahim'in ateşe atılmasına ve *ateşin gülistan olmasına* işaret eder:

بهر گلزار در آتش مفکن خود را

که گلستان نشود بر همه کس آذر

Gülzar için atma kendini ateşe

Gülistan olmaz ateş herkese

Kaside;10/26

Ateş, kırmızı rengiyle *öfke ve kızgınlığı* temsil eder. Bunun farklı sebepleri vardır. Fakat bu sebeplerden biri ateşin yakma özelliğiyle insanın öfkeden dolayı her şeyi yakacak aşamaya gelmesi arasındaki benzerliktir. Pervîn, bir şiirinde babasını kaybeden bir kızı anlatırken kızın toplumdan gördüğü kötü muamelelerden dolayı öfkelenildiğini

⁷⁹⁰ Tolasa, s. 448.

⁷⁹¹ Uludağ, s. 61.

⁷⁹² Seccadî, s. 22.

ve üzüldüğünü söyler. Bir beytinde elinden bir şey gelmediği için kızın gözünden ateş fişkırdığını belirterek ateş ve öfke arasında ilişki kurar:

آب دادم بپدر چون نان خواست

دیشب از دیده ی من آتش جست

Su verdim babaya, ekmek isteyince

Gözümden ateş sıçradı dün gece

Mesnevi;32/10

Ateşin en büyük özelliği yakıcı olmasıdır. Ateşin bu özelliği, onun pek çok şey için benzetilen olarak kullanılmasına neden olur. Mesela olayların olumsuz etkisi için ateş benzetmesi yapılır. Yani ateş dokunduğu şeyi yakıp ona zarar verdiği gibi olumsuz olaylar da insanı aynı şekilde kötü etkiler ve yaralar. Şair “*Kerem sofrası*” isimli şiirinde bir dilenci veya yoksulun kötü durumunu aktarır. Bu dilenci, Allah’a niyazda bulunurken talihsizlik ve musibet ateşiyle yandığını söyler. Burada Pervîn, fakirliğin etkisiyle ateş arasında yakmak özelliğiyle benzetme yapar. Çünkü musibetler de insana büyük bir zarar vererek insanı, ateş gibi yakarlar:

کای خدا، بی خانه و بی روزیم

ز آتش ادبار، خوش می سوزیم

Ey Allah 'ım! Evsiz ve güneşsiziz

Talihsizlik ateşiyle iyi yanıyoruz

Mesnevi;53/02

Ateşin yakma özelliğiyle ilişkilendirildiği şeylerden biri de aşktır. Edebiyatta özellikle *kalp ve gönül, aşkın ateşiyle yanar* ve bu yanma özelliğiyle bahsedilir. Hatta bu yakış öyle bir dereceye ulaşır ki aşk ateşi, gönlü kebab yapar. Gönlün, insanı manen yakması, sevgili tarafından gelen acıların ve ayrılıkların eseridir. Kalp tüm hislerin, sevginin ve acının merkezi olduğu için yanma yeri olarak tanımlanır. Şair bu konuya işaret etmek için bir şiirinde göz ve kalbin konuşmalarını aktarır. Göz, kalple konuşurken kalbin, ateş yeri olduğunu söyler. Burada ateşin kalple olan ilişkisine dikkat çekilmiştir:

ترا گردید جای آتش، مرا آب

تو زاسایش بری گشتی، من از خواب

Sana oldu ateşin yeri, bana suyun

Sen huzurdan uzak kaldın, bense uykudan

Mesnevi;64/03

Ateş'in sıfatları: *Gülistana dönüşmesi, Öfkeyi simgelemesi, Yakması, Kalpte bulunması.*

Ateş'e benzetilen şeyler: *Musibet.*

2.4.4. Hayvanlar

2.4.4.1. Memeliler

2.4.4.1.1. At (Esb, Tovsen)

İnsanlara hizmet eden hayvanların en kabiliyetlilerindendir. Çok çevik ve hızlıdırlar. Özellikle harp meydanlarında insanların yardımcısıdır. Evcil ve yabani türleri vardır. Atlar, genellikle yük taşımak için ve binek olarak kullanılırlar. Yük çekme ve taşıma atları, kalın bacaklı ve iri cüsselidir. At, cesur ve atılgan olduğu gibi sahibine son derece itaatkârdır. Her durumda sahibini memnun etmeye dikkat eder. Yorgunluğa bakmaksızın kendini çatlatmak pahasına da olsa olanca gayret ve gücünü itaat uğruna sarf eder. Atların yarışlarda ve sporda kullanılmaları da eskiden beri süregelen bir şeydir.⁷⁹³

Edebiyatta genellikle *itaat etmesi, dizginlenebilmesi, vahşi olması ve kontrol edilmesiyle* ele alınır. Bu özellikleriyle itaat eden ve etmeyen şeyler için benzetilen olur. Fars edebiyatında çoğunlukla “*tovsen*” kelimesi ile birlikte kullanılır.⁷⁹⁴ Tovsen ise henüz “*terbiye edilmemiş, sert ve serkeş at*” demektir.⁷⁹⁵ Pervîn'in divanında atlar, özellikle bu kelimeyle dile getirilir.

Pervîn'in divanında atlarla ilgili en çok işlenen yön *kontrol edilmeleridir*. Bu da onların itaatkâr veya asi olmalarıyla ilgilidir. Atlar itaatkâr olabildiği gibi asi ve kontrol

⁷⁹³ Bkz: Kam, s.172-177.

⁷⁹⁴ Bkz: Pala, s. 40.

⁷⁹⁵ Kam, s. 123 ; İ'tisâmî, s. 363.

edilemez de olabilir. İyi bir at itaatkârlığıyla, kötü bir at ise sahibini dinlemeyip vahşi davranmasıyla ve zarar vermesiyle öne çıkar. Atların bu özellikleri söz konusu edilince genellikle nefsin ve hayatın kontrol edilmesi ve hedeflenen şekilde yaşanması kastedilir. Bu bağlamda insanın elinde fırsat varken hayatın kontrol edilmesi ve iyi değerlendirilmesi gerekir. Aksi takdirde iş işten geçip fırsat elden kaçtıktan sonra atımızın iyi ve kötü olması önem taşımaz:

چو گوی از دست ما بردند فرجام

چه فرق ار اسب توسن بود یا رام

Sonunda elimizden aldıklarında topu

Ne farkeder atın huysuz veya itaatkâr oluşu

Mesnevi;17/30

Atlar, *hızlı koşan* hayvanlar olmalarıyla hızlı akan ve giden şeyler için benzetilen olarak kullanılırlar. Pervîn'in üzerinde çok durduğu ve hızlı geçmesinden bahsettiği öğelerin en başında ömür gelmektedir. Çünkü ömür, uzun gibi görünse de çoğunlukla nasıl bittiğinin dahi farkına varılmaz. Bu nedenle Pervîn ömrü, hızlı geçmesi noktasında rüzgâr gibi koşan vahşi bir ata benzetir:

تو زبون تن خاکی و چو باد

توسن عمر تو، در تاختن است

Sen toprak bedeninin esirisin ve rüzgâr gibi

Kaçmaktadır ömrünün serkeş atı

Mesnevi;162/06

At'ın sıfatları: *Vahşi, Kontrol edilmesi gerektiği, Hızlı olması.*

At'a benzetilen şeyler: *Ömür.*

At için kullanılan terkipler: *Esb-i Tovsen, Tovsen-i Omr.*

2.4.4.1.2. Aslan (Şîr)

Aslan, kedigiller ailesinden iri cüsseli, güçlü pençeleri ve adaleleri olan memeli bir hayvandır.⁷⁹⁶ Geniş alınlı, güçlü çeneli, uzayıp çekilebilen tırnakları olan, sarıya çalan kısa ve yatık tüylü bir hayvandır. Erkek aslanın başının etrafı uzun ve güzel bir yele ile süslüdür. Omuzlarının üzerine kadar dağılan bu perçem, kızdığı zaman kabarır.⁷⁹⁷ Görkemli yelesi, olağanüstü kuvveti, azamet ve cesaretinden dolayı “*Ormanlar kralı*” olarak adlandırılır.⁷⁹⁸ Güçlü sesi ve kükremesi ile ünlüdür. Pek çok medeniyette simge olarak aslan resmi ve heykeli kullanılmıştır. Burçlardan birinin ismi “aslan burcu”dur. Pençesinin öldürücü özelliğinden dolayı öldürücü bir hastalık olan kansere, *aslan pençesi* anlamına gelen “şîrpençe” denilir. Cesaretinden dolayı Hz. Ali’ye “Allah’ın Aslanı” (*Esedullah*) sıfatı verilmiştir.⁷⁹⁹

Edebiyatta çoğunlukla güç, egemenlik ve cesaretin temsili olarak ele alınır. Aslan memduh için kullanılır. Avını yakalaması ve parçalaması ile ceylanla birlikte kullanılır. En büyük silahı ve özelliği olan pençesiyle anılır.

Aslan, *gücün temsilidir*. Bu kadar güçlü bir hayvanın tutuklu kalması doğru değildir. Eğer aslan tutuklu ise bir an önce bu durumdan kurtulmak için çalışılmalıdır. Bu noktadan *insanın ruhu ve aslan* arasında bir benzerlik vardır. Pervîn bir beyitte insanın artık şeytanın yolundan gitmemesini, kâinata yüzeysel bir bakışla bakmamasını, ruhun maddeye ve bedene esir olmamasını söylerken insanı ve insan ruhunu bağlı ve öfkeli bir aslana benzeterek artık ayağını çözmesini ve bu esaretten kurtulmasını söyler:

آخر ای شیر ژیان، بند ز پا بگسل

آخر ای مرغ سعادت، ز قفس برپر

Artık ey öfkeli aslan, çöz ipi ayaktan

Artık ey saadet kuşu, uç kafesten

Kaside;12/33

Aslan, gücüyle ve cesaretiyle en çok bahsedilen hayvandır. Diğer hayvanlar ne kadar güçlü olsa da onun yanında zayıf kalırlar. Bu nedenle Pervîn’in şiirlerinde her

⁷⁹⁶ Muîn, V, s. 2103.

⁷⁹⁷ “Aslan”, Erişim tarihi: 02 Mayıs 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Aslan>

⁷⁹⁸ “Aslan”, Erişim tarihi: 02 Mayıs 2012, <http://www.diyadinnet.com/YararliBilgiler-1665&Bilgi=aslan>

⁷⁹⁹ Pala, s. 26-27.

zaman *felek*, güçlü şeylere benzetilir ve burada da bir aslana benzetilmiştir. Pervîn, kurnazlığıyla bilinen tilkinin feleğe ve zamana yenik düşmesine değinmek için tilkiye karşılık olarak feleği daha güçlü olan aslana benzetir ve bu benzetmeyle feleğin güçlü olduğunu ifade eder:

گر چه زائین سپهر آگاه بود

هر چه بود، آن شیر و این روباه بود

Gerçi biliyordu feleğin âdetini

Olan şey; o aslandı, bu ise tilki

Mesnevi;59/03

Aslan'ın sıfatları: *Öfkeli, Bağlı, Güçlü.*

Aslan'a benzetilen şeyler: *Ruh, Felek.*

Aslan için kullanılan terkipler: *Şîr-i Jiyân.*

2.4.4.1.3. Ceylan (Âhû, Ğazal)

“Âhû” veya “Ğazal” isimleriyle de bilinir. Vahşi, avlanması güç ve oldukça ürkek, nazik, zarif ve güzel gözleri olan güzel kokulu bir hayvandır. Bu özellikleriyle Fars edebiyatında pek çok teşbih için kullanılır. Özellikle gözlerinin siyah ve büyük oluşu nedeniyle sevgilinin gözlerini hatırlatır. Ayrıca *kulak, gûş, altâr, micmer, amber, hokka* gibi benzetmeleri de vardır.⁸⁰⁰ İstiare yoluyla sevgilinin gözüne ve sevgiliye isim olur.⁸⁰¹ Yine ürkekliği ve kokusu nedeniyle şiirlerde sevgili için benzetme aracı olarak kullanılır. Âhû, mâşuka benzetilince avcı, âşığa benzetilir.

Ceylanların vücudundaki bir parça, misk kokusunun yapımında kullanılır. Bu nedenle âhû, şiirlerde misk ile beraber anılır ve bu koku, daha çok tatar cinsi ceylanlarda bulunduğundan çoğunlukla *âhû* ve *Tatar* kelimeleri birlikte kullanılır. Pervîn, insanın elinden sadece kötü ve kirli işlerin çıktığını belirtirken ciğerdeki kandan güzel koku yapmanın insan işi olmadığını ve bu güzel şeyin Allah'ın kudretiyle *Tatar ceylanında* olduğunu ifade eder. Şair bu şekilde ceylandan elde edilen kokuyu ve bu kokuyla meşhur Tatar cinsini zikreder:

⁸⁰⁰ Pala, s. 14.

⁸⁰¹ Kam, s. 112 ; Bkz. Muîn, II, s. 2411.

از خون جگر، نافه پروراندن

تنها هنر آهوی تتر است

Ciğer kanından yapmak kokuyu

Sadece Tatar ceylanının hüneri

Kaside;08/53

Ceylan, zor avlanabilen, hızlı, ani hareket eden, güzel ve sevimli bir hayvandır. Sevimli olması ile masumluluğu temsil eder. Görünüşte ceylan gibi sevimli görünüş aslında tehlikeli olan varlıklar da vardır. Ceylan, edebiyatta bu güzel görüntüsüyle görünüşte veya gerçekten iyi, *masum, nazik ve sevimli görünen varlıklar için* benzetme aracı olarak kullanılır. Bu bağlamda şair, zamanın ve dolayısıyla feleğin görünüş itibariyle sevimli ve güzel göründüğünü ve bu şekilde bir ceylana benzediğini söyler. Ama aslında zamanın bir ceylan değil; ejderha olduğunu söyler. Bu şekilde zamanın, aldatıcı ve tehlikeli olduğunu belirtir:

آهوی روزگار نه آهوست، اژدر است

آب هوی و حرص نه آبست، آذر است

Zaman ceylanı, ceylan değil ejderdir

Hevâ ve hırs suyu, su değil ateştir

Kaside;02/01

Ceylanların bir diğer özelliği de *ürkek* olmalarıdır. Çünkü ceylanlar zayıftır ve çevrelerinde onları avlayan pek çok vahşi ve parçalayıcı hayvan bulunmaktadır. Bu korkaklık ve ürkeklik özelliğiyle ceylanlar; kaçan, saklanan veya korkak addedilen varlıklar için benzetilen olarak kullanılır. Pervîn geceden bahsettiği “Gece” şiirinde geceyi, korkutucu olması sebebiyle tehlikeli bir hayvan olan kaplana benzetirken, gece olunca yok olan gündüzü de korkak ve ürkek bir ceylana benzetir:

غزال روز، پنهان گشت از بیم

پلنگ شب، برون آمد ز ممکن

Gündüz ceylanı, saklandı korkudan

Gece kaplanı, çıktı imkândan

Mesnevi;87/02

Ceylan'nın sıfatları: *Kokulu olması, Tatar cinsinin meşhur olması, Korkak olması.*

Ceylan'a benzetilen şeyler: *Rûzigar, Gündüz.*

Ceylan için kullanılan terkipler: *Âhûy-i Tatar, Âhûy-i Rûzigâr, Ğezâl-ı Rûz.*

2.4.4.1.4. Çakal (Şegâl)

Köpek cinsinden, ürkek ve vahşi bir hayvandır. Postu ile kurda; geniş tüylü kuyruğu ile tilkiye benzer. Çakallar, kırlarda yaşarlar ve avlanırlar. Gündüzleri genellikle çalılıkların ağaçlıkların arasına gizlenirler. Bazen yalnız, bazen çiftler veya sürüler halinde yaşar ve buldukları kuş, fare, sıçan gibi kemirici hayvanları ve leşleri yiyerek beslenirler. Bazen kümes hayvanlarına da saldırırlar.⁸⁰² Kurtlar gibi ulurlar. Yalnızken bazen aslan ve kaplan gibi yırtıcıların ardından giderek bu hayvanların avladıkları hayvanlardan kalanları yerler.

Saldırgan bir hayvan olması nedeniyle edebiyatta “kötü”, “zararlı” ve “çirkin” olarak geçer. Bu özellikleriyle güzel ve asaletli hayvanlarla karşılaştırılarak iyinin zıddı olarak dile getirilir.

Pervîn bir şiirinde her şeyin geçici olduğunu, insanın geçici dünyaya güvenmemesi gerektiğini söyler. Dünyada feleğin bir oyun gibi insanı bazen yükseltip bazen alçalttığını ve öldürdüğünü ifade eder. Şair, iyi ve kötünün bir olmayacağını ve aralarında bir karşılaştırma dahi yapılamayacağını belirtirken *kötüler ve alçak seviyede olanlar* için çakalı örnek verir. Buna karşılık iyi ve güzeli temsil eden varlık olarak da tavus kuşunu verir. Burada çakal, hem görünüş açısından çirkinliğiyle hem de leş yiyen bir hayvan olmasıyla kötü ve aşağı şeyler için benzetilen olarak kullanılır:

ندهد هیچ کسی نسبت طاوسی

به شغالی که دم زشت کند رنگین

Kıyaslamaz tavusu hiçbir kimse

Çirkin kuyruğunu boyayan çakal ile

Kaside;19/08

⁸⁰² “Çakal”, Erişim tarihi: 02 Mayıs 2012, turkcebilgi.com/ansiklopedi/çakal.

Aynı bakış açısıyla “Özgür ruh” isimli şiirinde şair ruh ve bedeni karşılaştırırken ruhu yüce ve güzel olarak; bedeni ise alçak olarak zikreder. Bu iki şeyden *alçak ve değersiz olan* beden için yine çakal benzetmesi yapılır. Ruh ise asaletli ve cesur olan aslana benzetilir. Burada korkak olan ve aslanların, leş artıklarını yiyen çakal beden için benzetilen olarak kullanılır:

زر کانی را چه نسبت با سفال

شیر جنگی را چه خویشی با شغال

Maden altınının ne alakası var bakırla

Orman aslanının ne akrabılığı var çakalla

Mesnevi;72/04

Çakal’ın sıfatları: *Çirkin kuyruklu, Çirkin görünümlü, Korkak.*

Çakal’a benzetilen şeyler: *Beden.*

2.4.4.1.5. Deve (Şotr, Cemel)

Eskiden, uzun seyahatlerde yük taşımaları için kullanılan bir binek hayvanıdır. Susuzluğa ve açlığa çok dayanıklı bir hayvan olan deve, çölde rahatlıkla yürüyebilme yeteneğine sahiptir. Bu nedenle sefer için olmazsa olmaz bir hayvandır. Eskiden seyahatler çok uzun zaman aldığından genellikle ticaret mallarını götürme ve yolculuk yapmak için deve kullanılırdı. Sıcak bölgeler olan Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde en çok beslenen binek hayvanıdır. Develer yük çekimi ve binek hayvanı olarak kullanıldığı gibi yünü, sütü, derisi ve eti için de beslenir.

Develerin en çok bahsedilen özelliği, seferlerde binek hayvanı olarak kullanılmalarıdır. Yolcular için uzun çöl yolculuğunu tamamlamak, büyük bir öneme sahiptir. Bu yolculuğu tamamlamak ise deveyi iyi kontrol etmeye bağlıdır. Şair Pervîn, insanın dünya seferinde âhirete doğru yaptığı yolculukta binek olarak kullandığı nefsi, seferin temsili olan deveye benzeterek bu *nefis* bineğinin yularının Allah’a itaat olduğunu ve ancak nefsi iyi kontrol ederek hedefe gidilebileceğini belirtir:

همت گهر وقت را ترازوست

طاعت شتر نفس را مهار است

Gayret, vakit cevherinin terazisidir

İtaat, nefis devesinin yularıdır

Kaside;08/22

Deve'nin sıfatları: *Binek olarak kullanılması.*

Deve'ye benzetilen şeyler: *Nefis.*

Deve için kullanılan terkipler: *Şotr-ı Nefs.*

2.4.4.1.6. Domuz (Hûk, Henzîr)

Dört ayaklıların geviş getirmeyen çift parmaklılarından bir hayvandır. Islak ormanları, bataklıkları yer tutar; kuru bölgelerden kaçınırlar. Yaban domuzu, özellikle ekinlere zarar veren zararlı ve tehlikeli bir hayvandır.

Domuz, Müslümanların inancına göre eti yenmeyen bir hayvandır. *Kur'an*'da, hadis ve fıkıh kitaplarında “*hinzır*” olarak geçen domuz, “*necisü'l-ayn*”dir. Yani her yeri, her tarafı necistir. Ondan hiçbir şekilde istifade edilemez. *Kur'an*'da dört ayette necis ve haram olduğu ifade edilir. Yahudilikte de domuzun haram olduğu Tevrat'ta açıkça belirtilir. Fakat Hristiyanlar tarafından beslenir ve onlar tarafından yenir.

Edebiyatta da İslami inancın etkisiyle genellikle kötü, değersiz ve menfi şeyler için benzetme aracı olarak kullanılır. Pervîn'in divanında sadece bir yerde geçen domuz kelimesi, kötü şeyler için benzetilen olarak kullanılır.

Domuz, *pis* ve *necis* oluşuyla bilinir. Kendisi pis olduğu gibi kanı da pistir. Eğer insan böyle pis bir hayvana yaklaşıyorsa bir aldanma söz konusudur. Şair zamanın, insanı aldattığını ve kötü şeyleri insana güzel gibi gösterdiğini ifade ederken zamanın bir koku satıcısı gibi necis domuz kanını, güzel kokulu Tatar miski diye sattığını ifade eder. Burada zamanın, insana güzel gösterdiği şeylerin, aslında domuz kanı gibi kötü olduğu söylenmekte ve domuzun kötü şeyler için benzetilen olduğu göze çarpmaktadır:

زمانه گشت چو عطار و خون هر سگ و خوک

فروخت بر همه و گفت مشک تاتاریست

Zamane attar oldu, her köpek ve domuzun kanını

Sattı herkese ve Tatar miskidir dedi

Kaside;03/19

Domuz'un sıfatları: *Necis, Kötü*.

2.4.4.1.7. Fare (Mûş)

Çok hızlı kaçabilen ve çok hızlı üreyen hayvanlardır. Yanaklarından omuzlarına kadar inen küçük astarlı iki dış çene keseleri vardır. Fareler bu keselerde yiyecek taşırlar, temizlemek gerektiğinde de içini dışına çıkararak çevirip temizlerler. Kıvrık kesici dişlerini, sert toprak ve taşları yerinden oynatmak için kullanırlar. Tahıl, kök, meyve, ot, böcek gibi çok çeşitli yiyeceklerle beslenirler.⁸⁰³ İnsanların yaşadıkları yerlerde bulundukları için insanlara ait her şeye zarar verirler.

Fare, kemirgen bir hayvan olup insanların ambarlarda biriktirdiği tahılları gizlice yeme özelliğiyle bilinir. İnsanların sakladıkları bu gıdalar onların sermayesi ve varlıkları sayılır. Fare ise insanın elindeki bu varlığı ve sermayeyi bitirir. *Nefis ve hevâ* da insanın elindeki pek çok şeyi gizlice yok etmesiyle fareye benzer. Şair insanların nefis ve hevâyâ dikkat etmelerini söylerken hevâyı, fareye benzeterek farenin zarar verici özelliğini vurgular:

کشته نکودار که موش هوی

خورده بسی خوشه و خروار را

Ölü tut onu, çünkü hevâ faresi

Yemiştir çokça salkım ve yükü

Kaside;02./02

می گویمت این سخن نهانی

در خانه ی ما ز آفت موش

نه پخته بجای ماند و نه خام

Bu gizli sözü sana söylüyorum

Evimizde farenin afetinden

Ne pişmiş şey kaldı, ne de ham

Mesnevi;20/08

⁸⁰³ "Fare", Erişim tarihi: 21 Mayıs 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Fare>

موش در انبار شد، دهقان کجاست

بیم طوفانست کشتیبان کجاست

Fare girdi ambara, çiftçi nerede

Tufan korkusu var, kaptan nerede

Mesnevi;98/15

Fare'nin sıfatları: *Zarar verici olması, Ambarlara girmesi.*

Fare'ye benzetilen şeyler: *Hevâ.*

2.4.4.1.8. Fil (Pîl)

Filgillerin hortumlular takımından, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan kalın derili, iri cüsseli ve güçlü bir hayvandır. Zamanımızda yaşayan hayvanlarının en büyüğüdür. Asya (*Hindistan*) ve Afrika fili olarak iki türü vardır. Afrika fili yaşayan kara hayvanlarının en irisidir. Eski zamanlardan beri özellikle binek hayvanı olarak ve savaşlarda kullanılmışlardır. Fillerin dişleri, insanların bu hayvanları avlamalarının en büyük nedenidir. Satrançta sadece çapraz hareket eden ve başka taşın üzerinden atlayamayan bir taştır.

Edebiyatta genellikle büyük ve güçlü olması ile işlenir ve küçük, zayıf şeylerle kıyaslanarak verilir. Uzun hortumu ve güçlü bedeniyle de şiirlere konu edilir. Güçlü ve iri bedeniyle pehlivanlar ve güçlü insanlar için fil yapılı anlamındaki “pîlten” ifadesi çok kullanılır.

Pervîn, bir şiirinde hırs üzerinde dururken kendini küçük gören ve fil gibi büyük olmak isteyen bir karıncadan bahseder. Bu şiirde elindekiyle yetinmeyen küçük bir varlığın, büyük birine benzemek istemesi üzerinde durulmakta ve fil, büyüklüğün simgesi olarak verilmektedir. Ayrıca büyüklüğünün nazara verilmesi için karınca gibi küçük şeylerle birlikte kullanılır:

دید موری در رهی پیلی سترک

گفت باید بود چون پیلان بزرگ

Bir fare, gördü yolda koca bir fili

Dedi ki büyük olmalı filler gibi

Fil'in sıfatları: *Büyük*.

Fil için kullanılan terkipler: *Pîl-i Sitorek*.

2.4.4.1.9. Kaplan (Peleng)

Kaplan, etçil bir memeli hayvan türü olup dünya üzerinde bulunan en büyük ve en ağır kedi türüdür. Çok yırtıcı ve tehlikelidir. Ağaçlara tırmanır ve pusuya yatar. Aslanın düşmanı olduğu söylenir. Farklı renkli türleri vardır ve çoğunlukla vücutlarında çok sayıda çizgi vardır. Renkleri ve bulunduğu alan birbirine benzediği için kendini kolaylıkla gizleyebilir. Avına çok sinsi bir şekilde yaklaşır. Darbeleri öldürücüdür. Afrika ve Hindistan'da çokça bulunurlar.

Edebiyatta daha çok tehlikeli, sinsi ve öldürücü olmasıyla tehlikeli şeyler için benzetilen olur. Tehlikesi ve gücüyle anılınca avladığı hayvan olan ceylanla birlikte dile getirilir.

Pervîn, kaplanın parçalayıcı, sinsi ve *tehlikeli bir hayvan* olması nedeniyle onu nefis için kullanır. Çünkü *nefis*, insana yaklaşırken kendisini iyi gösterip insanı kandırmaya çalışır. Ama aslında çok tehlikelidir. Böyle tehlikeli ve sinsi olduğu için kaplana benzer. Kaplan kendisini sürüye benzeterek masum görünür ve avı olan insana yaklaşır. Böyle masum görünen ve insana yaklaşan nefis sürüsünden ve çobanından uzak durmak gerekir. Çünkü aslında o görünüşün altında tehlikeli bir kaplan gizlidir:

گله ی نفس چو درنده پلنگانند

بر حذر باش ازین گله و چوپانش

Nefis sürüsü, parçalayıcı bir kaplan

Sakin bu sürüden ve çobanından

Kaside;05/11

پلنگی جای کرد اندر چراگاه

همانجا گله ی خود را چرانديم

Bir kaplan yerleşti otağa

Sürümüzü otlattık tam orada

Mesnevi;57/14

Kaplan, tehlikeli oluşu nedeniyle pek çok şeye benzetilir. Bunlardan biri de Pervîn'in çok yakındığı ve pek çok olumsuzlukları yüklediği *olay veya hadise* imgesidir. Pervîn'in hadise olarak dile getirdiği bu imgenin ismi, yaygın öğelerden farklı görünse de aslında bahsedilen şey felek ve kazâdır. Hadise de felek gibi insanın gücü üzerinde bir güce sahiptir. Yapılan kötülüğü cevapsız bırakmaz. Hadise, böyle güçlü oluşuyla kaplana benzetilir. Pervîn bir şiirinde vurulan bir kuştan bahseder. Kuş, pençe ve gagasının kırıldığını; ama hadise kaplanının da pençesi ve dişi olduğunu söyleyerek onun güçlü olduğunu ve zulmün hesabını soracağını belirtir:

شکست پنجه و منقار من، ولیک چه باک

پلنگ حادثه را نیز چنگ و دندان است

Kırıldı pençem ve gagam, ama ne korku

Hâdise kaplanının da var pençesi ve dişi

Mesnevi;105/07

Kaplan'ın sıfatları: *Sinsi, Güçlü, Tehlikeli, Pençe ve dişlerinin tehlikeli olması.*

Kaplan'a benzetilen şeyler: *Nefis, Hadise.*

Kaplan içi kullanılan terkipler: *Peleng-i Hâdise.*

2.4.4.1.10. Kedi (Gorbe)

Kedi, kedigiller familyasından avcı, memeli, etçil ve evcil bir hayvandır. Kediler, aynı familyadan oldukları için görünüşleri ile kaplanlara çok benzerler. Sevimli ve cana yakın hayvanlardır. Avcı olarak en çok fare avlarlar. Bu nedenle evlerde özellikle farelerin yakalanması için beslenirler. Köpeklerden çok korkarlar. Her şeyini borçlu olduğu efendisini, büyük bir varlık gibi gören ve herkesi seven köpeklerden farklı olarak kedi, evini sever fakat efendisini daha az sever. Bu yönüyle nankördürler ve kurnazdırlar. Menfaatlerinin bittiği yerde sahiplerine ve kendisini seven kişiye saldırabilirler. Olumlu ve olumsuz pek çok özelliği bir arada barındırırlar. Bazı kimseler, kedileri zarif ve güzel, bazılarıysa hain, kötü ruhlu, nankör ve korkak bir yaratık olarak tanırlar. Kediler yüksek bir yerden düşerken devamlı dört ayak üzerine

düşerler. Kedinin bu özelliği nedeniyle devamlı olaylardan iyi bir şekilde sıyrılan ve kurtulan insanlar için “*dört ayak üstüne düşmek*” gibi bir tabir kullanılır.

Edebiyatta genellikle fareyi avlamaları ile, köpek ile olan düşmanlıklarıyla ve miskinlikleriyle şiirlere konu edilir.

Kedilerin en büyük özelliği, fareleri sevmemeleri ve onları avlamalarıdır. Pervîn, bir şiirinde kedisinin fare avlamasına değinir. Kedisine evindeki fare felaketinden bahsettiğini ve ona fareyi gösterdiğini söyler. Bu beyitte kedilerin, fare düşmanlığına değinilmiştir:

می گویمت این سخن نهانی

در خانه ی ما ز آفت موش

نه پخته بجای ماند و نه خام

Bu gizli sözü sana söylüyorum

Evimizde farenin afetinden

Ne pişmiş şey kaldı, ne de ham

Mesnevi;20/08

Kediler çok sevimli evcil hayvanlardandır. Güzel olmalarının bir sebebi de *güzel tüylerinin* olmasıdır. Şair, yine kedisinin maceralarını anlattığı yerde kedisinin su testisini kırmasından ve ıslanmasından bahseder. Kedisinin tüylerinin, samur ve sincap gibi güzel tüyleriyle bilinen hayvanlarınkinden daha güzel olduğunu ve ıslandığını söyler. Burada şair, kedilerin tüylerinin güzelliğine değinir:

ژولید، چو آب گشت جاری

آن موی به از سمور و سنجاب

Perişan oldu, dökülünce su

Samur ve sincaptan daha güzel o tüyü

Mesnevi;20/19

Nefse uymak, Pervîn’in çok sık eleştirdiği konuların başında gelir. Her şeye ahlaki ve tasavvufi açıdan bakan ve örneklemeler yaparak mesajını veren Şair, nefsin esiri olmayı ve nefse uymayı eleştirirken kediye örnek verir. Burada kedi ile köpeğin konuşmalarını aktarır. Kedi büyükenek köpeğin kötü şartlarda yaşadığını; ancak

kendisinin çok güzel ortamlarda ve güzel yiyeceklerle yaşadığını söyler. Köpek ise kedinin, sahibini unutmasını; menfaat ve yiyecek elde etmek için her defasında başka birinin yanına gitmesini eleştirerek onun, *nefsin esiri* olduğunu söyler. Kediler, bu özelliğinden dolayı halk arasında da *nankör* olarak bilinirler:

اسير نفس توئی، همچو ما گرفتاران

ز بند بندگی حرص و آز، آزادند

Nefsin esiri sensin, bizim gibi tutuklu olanlar

Hırsın kulluk kelepçesinden azattırlar

Mesnevi;52/ 19

ای گربه، ترا چه شد که ناگاه

رفتی و نیامدی دگر بار

Ey kedi! Sana ne oldu ki aniden

Gittin ve bir daha gelmedin

Mesnevi;20/01

Kedi'nin sıfatları: *Fare avlaması, Güzel tüylü olması, Nefsin esiri olması, Nankör olması.*

2.4.4.1.11. Koyun (Gûsfend)

Boynuzlulugillerden eti, sütü ve derisi için beslenen, bazı türlerde özellikle de erkeklerinde kıvrık, boğumlu boynuzlar bulunan, bodur bedenli, vücutları kalın bir tüy tabakası ile kaplı memeli bir hayvandır.⁸⁰⁴ Gevişgetirenler ailesinin tür olarak en zengin familyasıdır. Farklı biyotoplarda, özellikle steplerde, dağlık kesimlerde, az da olsa ormanlarda bulunurlar. Bitkisel besinlerle beslenirler, sürü oluşturma eğilimleri çok yüksektir.⁸⁰⁵

⁸⁰⁴ Devrim, IV, s. 1941.

⁸⁰⁵ "Koyun", Erişim tarihi: 25 Mayıs 2013, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Koyun>

Zararsız ve uyumlu bir hayvan olduğu için kendinden istenileni itirazsız yerine getiren, verilen bütün emirlere uyan, uysallığı, saflığı aptallık derecesine ulaşan kişiler için de benzetilen olarak kullanılır.⁸⁰⁶

Edebiyatta daha çok tehlikeli hayvanlar tarafından avlanması ile ve masum olması ile konu edilir.

Pervîn, bir kasidesinde insanın kendisiyle çelişen işler yaptığını; bir taraftan iyi şeyler yaptığını; ama diğer taraftan kötü davranışlarda bulunduğunu söyler. Bu çelişkiyi ve tehlikeyi açıklamak için bir benzetmeye başvurur. Şairin verdiği bu örnekte insan, bir çoban gibidir. Eğer kurtlar sürülerin olduğu bölgede gezerse o zaman sürüdeki koyunların çobana güveni kalmaz. Burada insanın kötü yönleri kurda, iyi yönleri ise koyuna benzetilir. Bu şekilde insanın, çoban olarak iyi yönlerini kötü şeylerden koruması gerektiği vurgulanır:

گوسفندان تو ایمن ز تو چون باشند

که شبانگاه تو در ممکن گرگانی

Koyunların senden nasıl olsunlar emin

Kurtların tuzak mekânındasın geceleyin

Kaside;04/39

Koyun'un sıfatları: *Kurttan korkması*.

Koyun'a benzetilen şeyler: *İyi sıfatlar*.

2.4.4.1.12. Köpek (Seg)

İnsanlara en yakın hayvanlar arasında sayılan köpek, pek çok alanda insanın yararlandığı bir hayvandır. Köpeklerin işlevleri ve algılanışları toplumdan topluma farklılık gösterir. Antik Mısır'da köpekler kutsal sayılırdı. Günümüzde birçok ülkede bekçi, bazı ülkelerde yük hayvanı ve hatta yiyecek olarak kullanılırlar. En çok bilinen özelliği, avlanırken kullanılan yardımcı bir hayvan olmasıdır. Sadakatleriyle bilinirler. Birisinden gördükleri bir yiyecek karşılığında ona sadakatle bağlanırlar.

Köpek, edebiyatta *rakip* için kullanılan benzetmelerdendir. “Sevgili” *ceylan* olunca, “rakip” de bu ahuyu avlamak için tutulan bir nevi *av köpeği* olur.⁸⁰⁷

⁸⁰⁶ Devrim, IV, s. 1941.

⁸⁰⁷

İslami kültürde genel görüşe göre köpek necistir. Melekler, köpek ve şeytanın bulunduğu yere yaklaşmaz.⁸⁰⁸ Ashab-ı Kehf'in köpeğinin adı "Kıtmîr"dir. *Kur'ân*'da Ashab-ı Kehf ile birlikte köpeklerinden ve duruşundan söz edilir.⁸⁰⁹ Ashab-ı Kehf'in köpeğinden Allah'a bağlılık bağlamında övülerek ve yüceltilerek bahsedilir.

İslam'a göre köpeğin necis olması, onun şairler tarafından da kötü görülmesine ve kötü şeyler için benzetilen olarak kullanılmasına sebep olur. Bu bakış açısının etkisinden dolayı köpekler edebiyatta genellikle menfi şeyler için kullanılır. Tasavvuf edebiyatında ise "nefs-i emare"ye kinayedir. Şair, İslami algılayışı dikkate alarak köpek kanını *menfi şeyler* için kullanır. Zamanın insanları aldattığını ve insanlara güzel misk kokusu diye köpek kanı sattığını söyler. Yani güzel diye insana verilen şeyler köpek kanı gibi kötüdür:

زمانه گشت چو عطار و خون هر سگ و خوک

فروخت بر همه و گفت مشک تاتاریست

Zamane attar oldu, her köpek ve domuzun kanını

Sattı herkese ve Tatar miskidir dedi

Kaside;03/19

Köpek, her ne kadar necis ve kötü görülse de bazı önemli işlerde kullanılmasına cevaz verilmiştir. Bunlardan biri de çobanın, yanında köpek bulundurmasıdır. Bu durumda köpeğin olumsuz yanı değil; olumlu yanı olan *bekçilik* devreye girer. Çünkü çoban köpekleri, hayvanları kurtlardan ve diğer *tehlikelerden korur*. Şair, nefsi ve bedeni kurda benzetir ve hırsızdan bekçi olmayacağı gibi kurttan da çoban köpeği olmayacağını der:

ای دوست، دزد حاجب و دربان نمی شود

گرگ سیه درون، سگ چوپان نمی شود

Ey dost! Hırsız, bekçi ve kapıcı olmaz

Siyah kalpli kurt, çoban köpeği olmaz

Kaside;21/01

⁸⁰⁷ Tolasa, s. 359, 459.

⁸⁰⁸ Tolasa, s. 31.

⁸⁰⁹ Akay, s. 259.

Köpekler, necis olarak algılandıkları ve temiz olmadıkları için genellikle sokaklarda yaşarlar. Evlere pek alınmazlar. Köpek de bu nedenle daima dışarıda başıboş kalır. Bulduğu her yerde, ortalıklarda uyur ve ne yiyeceği belli olmaz. Bazen aç kalır, bazen de bir şeyler bulup yer. Bu durum, köpeklerin kötü talihli ve şanssız olduğunu gösterir. Ama köpekler, kediler gibi bir yerden bir nimet elde edince vereni unutup bu kez başka kapıya gitmezler. Yerlerinde sabittirler. Pervîn, bir şiirinde kedi ile köpeğin münazarasına yer verir. Kedi, köpeğe kötü şartlarını hatırlatır ve kendisinin daha iyi yaşadığını söyler. Köpek ise bu durumun kazâ ile takdir edilen bir şey olduğunu ve sorumlusunun zaman ve felek olduğunu; ama kedi gibi nefsin esiri olmadığını söyler. Burada köpeğin kötü yaşayan, miskin ve zor durumlarda bulunan; ama nefsin esiri olmayan, sadece talihi kötü olan bir hayvan olduğu söylenir. Bu şiirle şair, kötü yaşamının aslında önemli olmadığını; asıl riskin ve tehlikenin nefsin esiri olarak yaşamak olduğunu belirtir:

بطعنه پیش سگی گفت گربه کای مسکین

قبيله ی تو بسی تیره روز و ناشادند

Kedi, alaylı halde köpeğe dedi ey miskin

Çok talihsiz ve mutsuzdur kabilen senin

Mesnevi;52/01

Köpek'in sıfatları: *Necis, Bekçilik yapması, Nefsin esiri olmaması, Kötü şartlarda yaşaması.*

Köpek için kullanılan terkipler: *Seg-i Çûpân.*

2.4.4.1.13. Kurt (Gorg)

İnsanlar tarım ve sürü hayvancılığını geliştirmeden evvel kurt, dünyanın en yaygın yırtıcı hayvanıydı. Çünkü eski zamanlarda insanların yerleşim yerlerinde yabani hayvanlara karşı korunma pek güçlü değildi. İnsanlara ve özellikle hayvanlara saldıran kurtlar, çok vahşi ve zarar vericiydiler. Bu nedenle insanların hafızasında tehlikeli bir hayvan olarak kalmıştır. Sinsice ve vahşice çobanların sürüsünden hayvan çalmakla ve saldırganlıklarıyla hikâyelerde yer etmişlerdir. Bu nedenle hem dinî kaynaklarda hem de

Edebiyatta kötü ve zararlı şeyler için benzetme aracıdır. Ayrıca Fars edebiyatında Hz. Yusuf'un kardeşlerinin yalanlarında Yusuf'u parçalayan kurttan bahsedilir.⁸¹⁰

Kurt, dünyanın çeşitli kültürlerinde farklı şekilde mitolojiye yansımış, bazen hayranlık duyulmuş, bazen de tehlike olarak görülüp nefret edilmiş bir türdür. Avrupa kültürlerindeki masallarda ve efsanelerde çoğunlukla “tehlikeli” ve “nefret edilen bir kötülük sembolü” olarak geçer. Bu kötü yansımanın bazı örnekleri, İskandinav mitolojisindeki dev kurt *Fenrisulfr* ile *Skoll* ve *Hati* karakterleri ve kurt adam efsanesidir. Ortaçağ Almanyası'ndan kalan *Kırmızı şapkalı kız* masalı ve bazı diğer masallarda da kötülüğün sembolü bir “kurt”tur. Öte yandan, antik Roma kültüründe kurt, Roma şehrinin kurucuları olan “Romulus” ve “Remus”u emziren kutsal bir yaratıktır.⁸¹¹

Kurdun en önemli özelliklerinden biri, sinsî ve aldatıcı olmasıdır. Aniden avına saldırmasıyla bilinir. Bu yönüyle pek çok *sinsî*, *aldatıcı* ve *tehlikeli şey* kurda benzetilir. Bu açıdan şair *hırsı*, aldatıcı ve tehlikeli kurda benzetir. Çünkü hırsta da insanı aldatan bir yön vardır. İnsan hırsıyla bir şeyleri korumaya çalıştığını düşünse de aslında hırs insanın elindekini alan ve insana zarar veren bir şeydir. Bu yönüyle hırs, kendisini çoban gibi göstermeye çalışan ve çoban kılığına giren bir kurttur:

شبان آزا با گله ی پرهیز انسی نیست

بگرگی ناگهان خواهد بدل کردن شبانی را

Hırs çobanı, perhiz sürüsünü tanımaz

Çobanı bir kurtla değiştirecek aniden

Kaside;42/21

Kurt, avını öldüren bir hayvandır ve bu öldürücü özelliğiyle tehlikeli ve ölümcül şeyler için benzetilendir. Canlıları öldüren en tehlikeli şey ise ölümün ve ecelin kendisidir. Bu açıdan *kurt* ve *ecel* arasında bir benzerlik vardır. Şair, bir şiirinde şefkatsiz dünyanın insanı, ecel kurduna yem olarak doğurduğunu söyleyerek kurdun öldürme özelliği ile ecelin öldürme özelliği arasında ilişki kurar:

این کور دل عجوزه ی بی شفقت

⁸¹⁰ Hanlerî Kiyâ, s. 423.

⁸¹¹ “Kurt”, Erişim tarihi: 22 Mayıs 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurt>

چون طعمه بهر گرگ اجل زادت

Bu kör kalpli şefkatsiz acuze

Yem olarak doğurdu seni, ecel kurduna

Kaside;14/12

نزد گرگ اجل، چه بره، چه گرگ

پیش حکم قضا، چه خاک و چه باد

Ecel kurdunun yanında ne kuzu, ne kurt

Kazânın hükmü karşısında ne toprak, ne rüzgâr

Mesnevi;163/26

یوسف نام نهادند و به گرگت دادند

مرگ، گرگ تو شد، ای یوسف کنعانی من

Sana Yusuf adını koydular ve kurda verdiler

Ölüm kurdun oldu, ey benim Kenanlı Yusuf'um

Mukattaa;02/02

Kurt, acımasız bir hayvandır. Onun için avlayacağı kuzunun büyük veya küçük olması önemli değildir. Avının masum ve zayıf olması kurdun vicdanını etkilemez. Bu özelliğinden dolayı kurt, *dünya* ve *felek* için benzetilen olarak kullanılır. Çünkü dünya da kurt gibi karşısındaki avın masum veya büyük olmasına bakmadan saldırır:

ندارد عهد گیتی استواری

چه خواهی کرد غیر از سازگاری

ستمکاری، نخست آئین گرگست

چه داند بره کوچک یا بزرگست

Sağlamlık yoktur dünyanın ahdinde

Ne yapacaksın ki anlaşmanın haricinde

Zulüm, öncelikle kurdun âdetidir

Ne bilir ki kuzu küçük ya da büyüktür

Mesnevi;27/35-36

Kurt'un sıfatları: *Şefkatsiz, Zalim*.

Kurt'a benzetilen şeyler: *Hırs, Ecel, Dünya*.

Kurt için kullanılan terkipler: *Gorg-ı Ecel*.

2.4.4.1.14. Kuzu (Berre)

Koyunun yavruları olan kuzular, *sevimli, zarif ve zayıf* hayvanlardır. Bu nedenle masumluluğu, acizliği ve taze etinin kebab yapılması ile bilinir. Pek çok hikâyede kuzu, kurt tarafından avlanması ve ona karşı çaresiz olması açısından ele alınır. Bu açıdan kuzu, çoğunlukla zayıf varlıkları nitelemek için bir benzetme aracı olarak kullanılır.

Kuzular küçük hayvanlar oldukları için etleri tazedir. Bu nedenle en meşhur yemeklerden olan kebabın kuzu etinden yapılması daha makbuldür. Kuzu kebabının bir türü olan *büryan yemeği* de lezzetli oluşuyla meşhurdur. Şair akıllı insanı tarif ederken onun, elde hazır bulunan lezzetli bir yemeği, henüz ortada olmayan bir kuzu büryan için feda etmeyeceğini söyler. Yani meçhul bir şey yüzünden eldeki nimeti bırakmak âkil insanın işi değildir:

عاقل بوعده ی بره ی بریان

ندهد ز دست نزل مهنا را

Kuzu büryan sözüyle akıllı kişi

Bırakmaz eldeki lezzetli yemeği

Kaside;07/32

Kuzular çobanların sürülerinde en zayıf hayvan oldukları için kurtların en çok göz diktiği avdır. Bu nedenle edebiyatta, şiirlerde ve masallarda genellikle *kurtla beraber* düşmanlık ilişkisiyle ele alınır. Kuzu, *zayıflığıyla ve av oluşuyla*; kurt ise saldırmasıyla ve güçlü oluşuyla işlenir. Şair insanların hak yoldan gitmemesini eleştirirken gittikleri yolun tehlikeli olduğunu, o yolda şeytanların bulunduğunu söyler. Daha sonra bunu örneklendirmek için kuzuya seslenir. Sürünün tehlikeli bir yerde gezdiğini ve kurdun çok aç olduğunu söyler. Burada şair, şeytana karşı zayıf durumda olan insanı kuzuya benzetir ve şeytana karşı uyarır:

ای رمه، این دره چراگاه نیست

ای بره، این گرگ بسی ناشتاست

Ey sürü! Bu vadi, değildir otlak

Ey kuzu! Bu kurt, açtır çok

Kaside;13/04

Kuzu'nun sıfatları: *Büryan yapılması, Zayıf olması, Kurt tarafından avlanması.*

Kuzu'ya benzetilen şeyler: *İnsan.*

Kuzu için kullanılan terkipler: *Berre-i Büryân.*

2.4.4.1.15. Pars, Leopard, (Yüz)

Leopard olarak da bilinir. Leopard ismi Latince *Leo (aslan)* ile *panther* anlamında kullanılan "Pard" kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Pars; aslan, kaplan ve jaguar gibi büyük kedilerin içinde en büyük dördüncü (*kapan, aslan ve jaguardan sonra*) cüsseli olandır. Diğer büyük kedilere göre daha kısa bacaklara sahiptir. Büyük kedilerin içinde ağaca en iyi tırmanabilen türdür. Üstünde siyah benekler bulunur. Jaguardan farklı olarak beneklerinin içlerinde siyahlık bulunmaz. Çene ve kafa yapıları da jaguara göre daha küçüktür. Boğazlarının altında siyah noktalardan oluşan kolye benzeri çizgi vardır.

Edebiyatta diğer pençeli hayvanlar gibi tehlikeli, öldürücü ve avcı oluşu ile dile getirilir. Ayrıca en çok avladığı hayvan olan ceylanla birlikte düşmanlık noktasında işlenir.

Şair, bir kasidesinde insanın kötü ve manevi açıdan zararlı olan sıfatlarını eleştirirken insanın, hem iyi hem de kötü sıfatları bir arada bulundurduğunu aktarır. Ona göre insanın, sabit bir yol tutması gerekirken iki zıt yolu aynı zamanda takip etmekte; hem yanlış yolda, hem de iyi yolda gitmektedir. Şair bunu açıklamak için insanı, görevini yapmayan bir *çobana* benzetir. Bu çobana rağmen tehlikeli hayvanlar sürüye yaklaşmıştır. Bu tehlikeler kapıda iken insan kendisine çoban diyemez. Bu durumda çobanlık sadece bir isimdir. Çünkü elindeki değerleri korumak için gerekeni yapmamaktadır:

پلنگ اندر چرا خور، یوز در ره، گرگ در آغل

تو چوپان نیستی، بهر تو عنوانست چوپانی

*Kaplan otlakta, leopar yolda, kurt ahırda
Sen çoban değilsin, çobanlık lakaptır senin için*

Kaside;16/41

Pars'ın sıfatları: *Tehlikeli*.

Pars'a benzetilen şeyler: *Nefis, Şeytan*.

2.4.4.1.16. Samur (Sâmûr)

Samur, kuzey kutbunda yaşayan ve yumuşak tüyleri olan bir hayvandır.⁸¹² Bu hayvanlar, Amur nehrinden köken aldıkları için halk dilinde söylene söylene samur haline gelmiştir. Asıl adı “Amur hayvanı” diye geçer. Samur’un postu kürk ticaretinde en değerli sayılan postlardandır. Yumuşak, kalın ve kadifemsi kürkü için avlanmaktadır. Su samurlarının kürkü o kadar etkili bir koruyucudur ki samurlar günlerce derileri ıslanmadan yüzebilirler. Su samurları, suyu temiz olan göl, nehir, dere ve göletlerde yaşar. Bazen deniz kenarında da bulunurlar. Son derece ince olan tüyleri sivri uçlu, boynunun altı bazen koyu esmer ya da sarımsı tüylüdür.

Su samuru, yukarıdaki özelliklerinden anlaşıldığı gibi *daha çok derisi nedeniyle değerlidir*. Çünkü çok güzel tüylü sıcak bir derisi vardır. Şiirlerde de genellikle bu yönüyle anılır.

Şair Pervîn, bazen kendi hayatındaki basit olayları zikrederek yine felek ve zamanın işine ve yaptıklarına işaret eder. Şair, bir şiirinde kendi hayatında bir yeri olan kedisinden bahseder. Farklı basit ve hayvansal özelliklerini anan ve bu vesileyle yine zamana ve feleğe eleştiriler yönelten Pervîn, bir beyitte kedisinin su testisini kırdığını; samurdan ve sincaptan daha güzel olan tüylerinin ıslanıp dağıldığını zikrederek kediyi *güzel tüyleriyle ve derisiyle* bilinen samurla kıyaslar. Bu şekilde samur, güzel tüyleriyle söz konusu olur:

ژولید، چو آب گشت جاری

آن موی به از سمور و سنجاب

Perişan oldu, dökülünce su

Samur ve sincaptan daha güzel o tüyü

⁸¹² İ'tisâmî, s. 371.

Mesnevi;20/19

Fakirlerin sorunlarını konu alan sosyal konulu bir şiirde zenginlerin hayatlarıyla ilgili bazı şeyler aktarılır. Zenginlerin hayatını tavsif eden şair, onların rahat dünyalarına ve yaşam tarzlarına değinmek için zenginlerin rahat ortamda *samur derilerinin* ve ipek elbiselerin üzerinde oturarak yaşadıklarını ve fakirlerin kışı nasıl geçirdiklerini hiç düşünmediklerini söyler. Şair burada *zenginlik ve rahatlığa işaret* etmek için güzel samur derisini örnek verir:

خوابگه آنرا که سمور و خز است

کی غم سرمای زمستان ماست

Yatağı samur (tüyü) ve ipek olan kişi

Ne zaman kışımızın soğuğu, umurunda olur ki

Mesnevi;94/50

ای دریغ آن خرقة ی خز و سمور

که ز من فرسنگها گردید دور

Ne yazık ki o ipek ve samur hırka

Benden uzaklaştı fersahlarca

Mesnevi;138/38

Samur'un sıfatları: *Tüylerinin ve derisinin güzel olması, Derisinden zenginlerin faydalanması.*

Samur için kullanılan terkipler: *Hırka-yı Sâmur.*

2.4.4.1.17. Sincap (Sincâb)

Sincap, sincapgiller familyasından uzun kuyruk tüyleri ile dikkat çeken kemirici memeli hayvan türlerinin ortak adıdır. Kürkleri değerli olduğundan çok avlanırlar. Ağaçlarda üstü kapalı, girişi yandan olan yuvalar yaparlar. Meyve, filiz, fındık, badem, palamut, çamfıstığı ile beslenirler. Ağaçlarda ve kaya altlarındaki kovukları, kışlık yiyecekleri için kiler olarak kullanırlar. Fındık, fıstık ve ceviz gibi meyvelerin

kabuklarını kırarak özlerini kış için depolarlar. Çoğunun sırt tüyleri kıvılcık, karın altları beyazdır. Daha çok soğuk bölgelerde ve özellikle Sibiryâ'da bulunurlar.⁸¹³

Edebiyatta *değerli olan derisi ve güzel tüyleri* nedeniyle konu edilir.

Pervîn, “*Ey kedi*” isimli bir şiirinde kedisinden bahsederken kedilerin farklı özelliklerine değinir. Bir beyitte ise kedisinin güzel tüylerinin ıslanıp kirlendiğini söylerken tüylerinin sincabın tüylerinden daha güzel olduğunu ifade eder. Şair bu vurguyla her ne kadar kedisinin güzel tüylerinden bahsetmiş olsa da kıyaslama için sincabı vermesi *sincabın tüylerinin*, güzelliğiyle meşhur olmasındandır:

ژولید، چو آب گشت جاری

آن موی به از سمور و سنجاب

Perişan oldu, su gibi aktı

Samur ve sincaptan daha güzel o tüy

Mesnevi;20/19

Sincap'ın sıfatları: *Tüylerinin ve derisinin güzel olması.*

2.4.4.1.18. Tilki (Rûbâh)

Büyük kulakları ve uzun kuyrukları vardır. Burnu ve kulakları sivri ve büyük; kuyruğu uzun, zekâ ve hilesiyle ünlü etçil bir hayvan. Kolay kolay hayatını tehlikeye atmaz. Postu kıymetlidir. Çoğunun postu kıvılcık renklidir. Açık bulduğu kümeslere girerek kümes hayvanlarını boğarak yer. Kurnazlığı masallara konu olmuştur.⁸¹⁴

Tilki, Edebiyatta rakip için benzetilendir.⁸¹⁵ Devamlı avlanmasıyla, hızlı olmasıyla, derisinin güzelliğiyle, zekâsı, kurnazlığı ve hilekâr olmasıyla bahsedilir.

Tilkilerin en büyük özelliği *hilekâr* olmalarıdır. Ama bilgiler, akıllar ve kurnazlıklar, bazen işe yarsa da her zaman her şeyi yapamazlar ve her şeye galip gelemeyizler. Şair bu bağlamda “*Riya dükkânı*” şiirinde riya, hile, hırs gibi kötü hasletlerin dahi işe yaramadığı üzerinde durur. Hilelerin kader ve felek karşısında boşa çıktığını belirtmek için tilkiyi örnek gösterir. Tuzağa düşen bir tilkiden bahseden şair,

⁸¹³ İ'tisâmî, s. 371.

⁸¹⁴ “Tilki”, Erişim tarihi: 20 Şubat 2012, <http://www.turkeyarena.net/turkeyarena/hayvanlar-alemi/20630-tilki-hakkinda-bilgi.html>

⁸¹⁵ Tolasa, s. 461.

onun tuzakta iken aciz olduğunu ve tilkilik hilesini unuttuğunu söyler. Bu şekilde tilkilerin hilekâr yapılarına işarette bulunur:

اینچنین خواندم که روزی روبهی

پایبند تله گشت اندر رهی

حیله ی روباهیش از یاد رفت

خانه ی تزویر را بنیاد رفت

Şöyle okudum ki bir gün bir tilki

Bir yolda tuzığa takıldı

Tilkilik hilesi aklından gitti

Aldatma evinin temeli gitti

Mesnevi;59/01-02

تا که این روباه رنگین کرد دم

بس خروس از خانه داران گشت گم

Bu tilki boyadıkça kuyruğunu

Çokça horoz ev sahiplerinden kayboldu

Mesnevi;145/51

Tilkiler, tavuklara ve diğer kümes hayvanlarına saldırılarıyla bilinirler. İnsanlar için tilkinin anımsattığı şey, evcil hayvanlarına saldırmasıdır. Tilkiler, devamlı tavuklara oldukça sinsi ve kurnaz yöntemlerle saldırır. Tilkiler bu özellikleriyle saldırgan, *güçlü ve kurnaz* şeyler için benzetilen olarak kullanılır. Pervîn'in devamlı güçlü ve saldırgan şeylere benzettiği “zaman”, bu beyitte tilkiye benzetilir. Çünkü “zaman” da aynı şekilde insanın değerli can kalesinin içindeki tavuklara, yani manevi duygulara sinsice saldırır:

دیوارهای قلعه ی جان گر بلند بود

روباه دهر چشم بدین ماکیان نداشت

Can kalesinin duvarları yüksek olsaydı

Zaman tilkisinin gözü tavukta olmazdı

Kaside;06/23

Pervîn'in divanında zaman, felek, dünya gibi öğeler aynı konumda ve benzer sıfatlarla nitelenir. Zamanın saldırganlığı için yukarıda bahsedilen şeylerin aynısını ve aynı bakış açısını şair, felek için de kullanılır. Pervîn, “*Gönül yolu*” şiirinde ise dünyanın kötü olaylarını ve tehlikelerini aktarırken feleği, bu tehlikelerin sorumlusu olarak gösterir. İnsan ve varlık ise feleğin saldırısına maruz kalanlardır. Bu manzara şairin gözüyle tilki ve tavuğun durumuna benzemektedir. Bu nedenle felek tilkisi oldukça, varlık tavuğuna rahat yoktur:

ماکیان وجود را چه امان

تا که مانند چرخ، روباهی است

Varlık tavuğuna ne eman

Felek gibi bir tilki oldukça

Mesnevi;68/11

Tilki'nin sıfatları: *Hilekâr olması, Saldırgan olması.*

Tilki'ye benzetilen şeyler: *Zaman, Felek.*

Tilki için kullanılan terkipler: *Rûbah-ı Dehr.*

2.4.4.2. Kanatlılar

2.4.4.2.1. Kuş (Morğ, Perende)

Kuş, uçan her türlü kanatlı hayvan için kullanılan genel bir tabirdir. Gerçek ve dar anlamı dışında daha çok fiziksel âlem veya beden kafesine hapsedilmiş kabul edilen insan ruhunu simgeleyen bir yaratık olarak İbn-i Sîna, Ahmed-i Gazzalî ve Şehâbeddin Sühreverdî'nin *Risaletu't-tayr*'ında yoğun olarak sözü edilen ve gözü hep yukarılarda, yüce âlemlerde olan bir yaratıktır.⁸¹⁶

Edebiyatta pek çok yerde kuş, gönül için benzetme aracı olarak kullanılır. Çünkü kalp de ruh gibi şu beden kafesinde tutulmaktadır. Şiirlerde veya toplumsal hayatta iyi ve kötü insanları belirtmek için çeşitli hayvanlar benzetme amacıyla kullanılır. Bunlardan bir kısmı da kuşlardır. Kuşlar âleminde de iyi ve kötü algılanan kuşlar vardır.

⁸¹⁶ Nimet Yıldırım, s.530.

Mesela kirliliği, kötülüğü, kötü şeyleri ve kötü insanları anlatmak için akbaba, karga gibi leş yiyen, çirkin kuşlar örnek verilir. Temizliği, yakınlığı, iyiliği, iyi şeyleri ve iyi insanları anlatmak için ise *hümâ*, *anka*, *papağan*, *bülbül* ve *muhabbet kuşu* gibi renkli, konuşan ve evcil kuşlar örnek verilir.

Tasavvuf edebiyatında kuş, mutlak olarak “ruh” anlamında kullanılır. Bununla birlikte tasavvuf edebiyatında *hüdhüd*, *anka* ve *simurg* gibi bazı kuşlara da özel anlamlar yüklenmiştir. Bunların her biri, bir sıfatın veya halin sembolü olarak kullanılmışlardır.⁸¹⁷

Kalp, gönül ve ruh için edebiyatta en çok kullanılan kuştur. Çünkü kuş ve kafes arasındaki ilişki, *beden* ile *gönül*; *ruh* ile *kalp* arasındaki ilişkiye benzer. Kafesler, kuşlar için özgürlüğün önündeki en büyük olduğu gibi gönül ve ruh için de beden en büyük engeldir. *Kalp* ve *gönül*, sıkılıp üzüldüğü zaman *kafesteki kuş* gibi telakki edilir ve o kafesten çıkmak isterler. Bu türden benzetmeler divanda oldukça çoktur. Hemen hemen tümünde kafeste hapsedilen gönül ve ruhun, kurtulmaya olan arzusu işlenir. Şair bir şiirinde gönül kuşuna teselli mahiyetinde üzülmemesini; çünkü iyi tarafından bakan, sabırlı bir kuş için kafes köşesinin dahi gül bahçesi gibi ferah olabileceğini söyler:

کنج قفس چو نیک بیندیشی

چون گلشن است مرغ شکبیا را

İyi düşünsen, kafesin köşesi

Sabırlı kuş için, gülşen gibi

Kaside;07/02

قفس بشکن ای روح، پرواز می کن

چرا پایبند اندرین خاکدانی

Kafesi kır ey ruh ve uç

Niçin bağlısın bu çöplüğe

Kaside;41/55

ظلم است در یکی قفس افکندن

⁸¹⁷ Seccadî, s. 327.

مردار خوار و مرغ شکرخا را

Zulümdür koymak bir kafese

Leş yiyen ve şeker yiyen kuşu

Kaside;07/50

Her kuşun farklı özellikleri vardır. Bazen bir kuşun ismi zikredilmese de sıfatı ve özelliğinin söylenmesi, onun hangi kuş olduğunu anlamaya yeter. Mesela “morğ” kelimesi genel olarak tüm kuşlar anlamında kullanılır. Ancak “*morğ-ı seherhîz*” şeklinde bir sıfatla birlikte kullanılınca bahsedilen kuşun *bülbül* olduğu anlaşılır. Şair, “*Bülbül ve karınca*” şiirinde gururlanan bir bülbülün zahmet çeken karıncayla konuşmasını aktarır. Burada bülbül, karıncaya hitap eder ve onun gelip tabiattaki güzellikleri görmesini ister. Bahsettiği güzelliklerden biri de *seher kuşudur*. Şair burada seher kuşu adını, bülbül için kullanır:

هان مکش این زحمت و مشکن کمر

هین بنشین، می شنو و می نگر

نغمه ی مرغان سحرخیز را

معجزه ی ابر گهرریز را

Çekme bu zahmeti ve sırtını bükme

Haydi otur, bak ve dinle

Seher kuşlarının nağmesini

Cevher saçan bulutun mucizesini

Mesnevi;25/12

برو ای فاخته، با مرغ سحر بنشین

برو ای گل، بصف سرو و سمن بردم

Git ey kumru, seher kuşuyla otur

Git ey gül, servi ve yaseminin yanında zaman geçir

Kaside;18/24

نغمه ی مرغ سحری هفته ایست

قهقهه ی کبک در ی هفته ایست

Seher kuşunun nağmesi bir haftadır

Derî kekliğinin (yüksek sesli)ötüşü bir haftadır

Mesnevi;25/15

Kuşların şekil ve özellik açısından farklı olması, onların farklı şeyler için benzetilen olmasına neden olur. Kuş türlerinden kimisi güzel şeyler için, kimisi çirkin şeyler için, kimisi de zararlı şeyler için benzetilen olarak kullanılır. Şair, “*Güçsüz*” isimli şiirinde insanın gençliğini güzel kuşlara benzetir. Çünkü güzel kuşlara iyi bakım yapıldığı gibi gençliğin de değerinin iyi bilinmesi lazımdır. *Genç iken güzel, yakışıklı ve dinç olan insan*, hayatın bu aşamasında *güzel bir kuşa* benzer. Daha sonra ise etten ve kemikten olan bu vücut dağılır ve güzelliği kaybolur. Bu nedenle şair insanın, henüz güzel ve ayakta olan gençliğine güzel bir kuşa bakar gibi iyi bakması gerektiğini söyler. Bu şekilde *gençlik ve güzel kuş* arasında bir benzetme yapılır:

جوانی نکودار، کاین مرغ زیبا

نماند در این خانه ی استخوانی

Gençliğe iyi bak, çünkü bu güzel kuş

Kalmaz bu zayıf evde

Mesnevi;150/04

Kuş’un sıfatları: *Kafeste olması*.

Kuş’a benzetilen şeyler: *Kalp, Gönül, Ruh, Gençlik*.

Kuş için kullanılan terkipler: *Morğan-ı Seherhîz, Morğ-ı Seherî, Morğ-ı Şekerhâ, Morğ-ı Mordârâhâr*.

2.4.4.2.2. Akbaba (Kerkes, Kerges)

Başı ve boynu çıplak veya ince seyrek tüylerle örtülü olan, dağlık yerlerde yaşayan, leşle beslenen, çok yüksekten uçarak keskin gözleriyle çok uzakları görebilen, iri ve yırtıcı bir kuştur. Gündüz avlanır ve çoğunlukla leş ile beslenir. Üst gagalarının ucu, çengel gibi kıvrıktır. Gagada burun deliklerinin bulunduğu üst kısım, ince bir deri ile örtülüdür. Ayak parmakları, çok güçlü ve çengel tırnaklıdır. Büyük kanatlarıyla çok

yükseklere kadar uçarlar. Yırtıcı kuşlar içinde akbabalardan daha büyüğü yoktur. Görme ve koku alma duyusu çok kuvvetlidir. Gözlerinden biri uzağı, diğeri yakını görmeğe yarayan ayrı iki odak noktası vardır. Bıkıp usanmadan çok yükseklerde süzülüp leş ararlar. Aşırı açlık zamanlarında hasta sığırlara saldırdıkları ve kuzuları kaptıkları görülmüştür.⁸¹⁸ Hz. Süleyman'ın tahtının üzerinde iki akbabanın olduğu rivayet edilir.

Keskin görüşü, ömrünün uzunluğu, leş yiyicilerden olması ve uzun süreli uçuşu gibi özelliklerinden dolayı şairlerin dikkatini çekmiştir. Fars edebiyatında “leş yiyen” anlamında “lâşhor”, “murdâr-hâr”, “morğ-i murdâr-hâr” ve “nesr” adlarıyla da bilinir.⁸¹⁹ Ayrıca yükseklerde uçuşu, tüysüzlüğü, çirkinliği ve gagası gibi özellikleriyle hümâ, tavus ve karga gibi kuşlarla beraber zikredilir. Kelime benzerliği nedeniyle “*meges*” (*sinek*) ve “*kes*” gibi kelimelerle telmiye yapılır.

Pervîn, bir beyitte insanın bu dünyadan asıl yurduna gideceğini kastederek ruhu yükseklerde uçan hümâ kuşuna benzetir ve yüksek makamı olan Sidre'ye çıkmasını söyler. Bu yüce makamın zıt konumunda ise akbabaların yeri vardır. Şair, insanların manen kötü makamını, akbabaların düşük makamı ile benzeştirerek insanın akbabalara misafir olmaması; aksine gerçek yeri olan hümânın makamına çıkmasını söyler. Burada akbaba, yüce ve kutsal hümânın zıddı olarak *manevi düşüklük için* zikredilmiştir:

همائی تو و سدره ات آشیانست

مکن خیره بر کرکسان میهمانی

Sen hümâsın ve yuvan sidre

Boşuna misafir olma akbabalara

Kaside;41/56

Akbabaların en çok bilinen özelliği leş yemeleridir. Leş yeme özellikleri nedeniyle şiirlerde kötü olarak anılırlar. Bu özellikleri zikredilirken genellikle karşıtı olan papağanla karşılaştırılırlar. Çünkü papağanın sevdiği yiyecek şekerdir. Şair insanın kalp boyutunu iyileştirmesi için çalışması gerektiğini; bütün olumsuzlukların kalbin kararması sonucu oluştuğunu söylerken buna örnek olarak akbaba kuşunu verir. Akbabanın leş yemesini de bu bağlamda kalbinin kararmasına bağlar. Burada şair hem

⁸¹⁸ “Akbaba”, Erişim tarihi: 02 Mayıs 2013, <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/akbaba>

⁸¹⁹ Nimet Yıldırım, s. 459.

akbabayı manevi düşüklük için örnek olarak zikretmekte; hem de leş yeme özelliğini belirtmektedir:

کرکسان لاشه خوراند ز بس تیره دلی

طوطیانرا خورش آن به که ز شکر گردد

Akbabalar aşırı kalp siyahlığından leş yiyicidir

Papağanların yiyeceği şeker olsa iyidir

Kaside;32/20

Akbaba'nın sıfatları: *Düşüklüğü simgelemesi, Kötü, Leş yemesi.*

2.4.4.2.3. Baykuş (Coğd)

“Bûf”, “bûm”, “behmenmorğ”, “bâygûş”, “nemmâm”, “morğ-i şeb”, “bûlbûl-i genc”, “kûş” ve “kûç” gibi isimlerle bilinir.⁸²⁰ Baykuşlar ürkek ve yırtıcı kuşlardır. Genellikle ıssız ve virane yerlerde yaşarlar. Başlarının büyük ve tüylü olması, büyük gözleri ve ağır hareketlerinden dolayı akıllılığıyla bilinir. Bu nedenle insanlarda olumsuz düşünceler uyandırır. Çok fazla açılabilen gözbebekleri, geceleri iyi görmelerini sağlar. Uğursuzluğu yüzünden insanlar tarafından tecrit edildiği için yıkıntılarda ve viranelerde yaşadığı kabul edilir.

Zerdüş, edebiyatında adı “behmenmorğ” olarak geçer. Ancak şu anda uğursuz bir kuş olduğu yönündeki genel inancın tersine, uğurlu ve sevilen bir hayvan olarak kabul edilir. İnanişâ göre baykuş *Avesta*’yı ezbere bilir ve *Avesta*’yı okuduğunda tüm şeytanlar, korkup dehşete kapılırlar.

Çin mitolojisinde baykuş gece uçuşması nedeniyle karanlığın simgesi, Fars edebiyatında da “*viraneler ve harabeler ahalisinden*” diye tasvir edilir. İslam kültüründe ise baykuş uğursuz bir yaratık ve karganın düşmanı olarak bilinir.⁸²¹ Anadolu’da üzerinde baykuş öten evden ölü çıkar düşüncesi hâkimdir. Avrupa ve Amerika folklorunda kötü alın yazısı ve ölüm habercisi diye anlam kazanmıştır. Yine

⁸²⁰ Nimet Yıldırım, s. 213.

⁸²¹ Nimet Yıldırım, s. 213.

Roma’da uğursuzluk ve yıkım sembolüdür. Ötüşü, ölüm haberi sayılır.⁸²² Tasavvufta baykuş, “sûfilerin uzleti seçmesi”ni simgeler.⁸²³

Baykuşlar genellikle insanların olmadığı *yıkık ve harabe mekânlarda yaşarlar*. Yıkık mekânlar ise tarihin eski zamanlarını hatırlatan yerlerdir. Bu nedenle şair, zamanın geçişinden ve dünyanın fani oluşundan bahsederken baykuş, harabeler ve tarih arasında irtibat kurar. Bu şekilde tarihte kalmış insanların veya büyük şahsiyetlerin fani dünyadan gidip yerlerinde harabelerin kaldığı ve bu harabelerde artık sadece baykuş seslerinin olduğu vurgulanır ve böylece dünyanın faniliği nazara verilir. Şair bu amaçla bir şiirinde baykuşun güldüğü bu harabenin, eski padişahlardan kalan bir saray olduğunu söyler:

دی جغد به ویرانه ای بخندید

کاین قصر ز شاهان باستانست

Dün bir baykuş güldü bir viraneye

Bu saray şahlardan daha eski diye

Kaside;30/09

Baykuş, insanlardan uzak ve sessiz mekânlarda yaşadığı için uzlete çekilmiş insanlara benzetilir. Çünkü uzlete ve inzivaya çekilen kişi de insanlardan uzaklaşıp tek başına yaşar ve kimseyle iletişim kurmaz. Baykuş ve papağan arasında geçen bir konuşmayı “*Alınyazısı*” şiirinde anlatan şair, baykuşu bu özelliğiyle *uzlete çekilmiş* ve insanlardan gizlenen biri olarak zikreder:

به جغد گفت شبانگاه طوطی از سر خشم

که چند بایدت اینگونه زیست سرگردان

چرا ز گوشه ی عزلت، برون نمیئی

چه اوفتاده که از خلق می شوی پنهان

Geceleyn bir papağan öfkeyle dedi baykuşa

Daha ne kadar böyle yaşamalısın şaşkınca

Niçin uzlet köşesinden çıkmıyorsun

⁸²² Sami Akalın, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993. s. 77.

⁸²³ Nimet Yıldırım, s. 214.

Ne olmuş ki halktan böyle gizleniyorsun

Mesnevi;80/01-02

Baykuşun viranelerde yaşaması, sesinin kötü ve korkutucu olması ve insanlara yakın bir hayvan olmaması; onun olumsuz algılanmasına, insanların ondan korkmasına ve *uğursuz bir hayvan* olarak kabul edilmesine sebep olur. Günümüzde de baykuşun yoluna çıktığı kişiye uğursuzluk getireceğine inanılır.⁸²⁴ Bir şiirinde kaderin iyi veya kötü olan herkes için kaçınılmaz olduğuna değinen şair, konuyu anlatmak için papağan ve baykuşu örnek verir ve onların konuşmalarını aktarır. Papağan, baykuşun sıfatlarını zikrederken kötü sesinden dolayı pek çok arzusun yok olduğunu ve onun uğursuzluğundan dolayı da pek çok evin yıkıldığını söyler:

ز بانگ زشت تو، بس آرزو که گشت تباه

ز فال شوم تو، بس خانمان که شد ویران

Senin çirkin sesinden çokça arzu heba oldu

Senin uğursuz falından çokça han viran oldu

Mesnevi;80/24

Baykuş'un sıfatları: *Viranelerde yaşaması, İnsanlardan gizlenmesi, Kötü sesli, Uğursuz.*

Baykuş'a benzetilen şeyler: *Cahil kişi.*

Baykuş'un benzetildiği şeyler: *Uzlete çekilen kişi.*

2.4.4.2.4. Bülbül (Andelîb, Hezâr, Morğ-ı Seher)

Arapçası “andelîb”dir. Bülbül, Eskiden beri etkileyici ve ahenkli sesiyle Şark edebiyatında ve özellikle Fars edebiyatında büyük bir makama sahiptir. *Âşık, güzel sesli, hoş nağmeli, şirin nefesli, ateş nefesli, ateş dilli, nevacı, dertsiz, tali'siz, sevilen, inleyen* gibi sıfatları vardır.

Divan edebiyatının temel öğelerindendir. O, “kuşların âşığı”dır.⁸²⁵ Ötüşüyle ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arzeden

⁸²⁴ Nimet Yıldırım, s. 214.

⁸²⁵ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 101.

bir âşığın timsalidir. Bazen âşığın kendisine, bazen canına, bazen de gönlüne benzetilir. Bülbul, güle âşık kabul edilir. Nasıl ki bülbul, gülsüz olamazsa; âşık da mâşuksuz olmaz. Gülün dikenleri nasıl bülbulün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağrını deler.⁸²⁶ Bülbul mevzubahis olunca âşığın karşısındaki sevgili de gül tasavvuru içindedir.⁸²⁷ Fars şiirinde bülbul ve diğer güzel sesli kuşların sesleri devamlı “Zend” okuyan Zerdüştilerin zemzemelerine benzetilmiştir.⁸²⁸

Bülbulün sevdiği mevsim, gülün zamanı olan bahardır. Bülbul inlemesi ve ötüşü, âşığın güzel sözleri ve şiirleridir. *Seher vakti, bülbulün ötüş vaktidir*. Bülbul seher vaktinde gülü karşısına alarak öter. Bülbulün seher vaktinde ötmesi, tasavvuf edebiyatında zikir ehlinin gece vakti zikretmesine benzetilir. Şair, zamanın geçiciliğinden bahsederken bir beyitte ölüp gitmiş meşhur padişahların, bülbulün seher vaktindeki zikirlerinde kaldıklarını söyleyerek bülbulün seherde ötüşlerine dikkat çeker:

افسانه ی نوشیروان و دارا

ورد سحر قمری و هزار است

Nûşirevân ve Dârâ efsanesi

Seher kumrusunun ve bülbulünün virdi

Kaside;08/05

Bülbulün en büyük özelliklerinden biri de ötmesi, şarkı söylemesi, gazel okuması ve dans etmesidir. Çünkü âşık, sevgilisi için şiir okur, şarkı söyler ve aşkından dolayı sevinçle dans eder. Bilindiği gibi bülbulün sevgilisi de çemendeki güldür. Bülbul, gülün nazlarını sever, bu hareketlerinden dolayı mutlu olur ve çemende gazel okuyarak dans edercesine kanatlarını çırpır:

در چمن آمد غزلی نغز خواند

رقص کنان بال و پری برفشاند

Çemene geldi, güzel bir gazel okudu

Dans edercesine kol ve kanatlarını açtı

⁸²⁶ Pala, s. 77.

⁸²⁷ Tolasa, s. 454.

⁸²⁸ Mâzenderânî, s. 158.

Mesnevi;25/01-02

Âşık kişi, sevgilisinin aşkıyla uyuyamaz. O devamlı geceleri ve seher vakti uyanıktır. Gülün sevdalı olan bülbül de gülün aşkıyla uyuyamaz ve seher vakti ayakta olup ötmesi nedeniyle “seherhîz” (*seherde kalkan*) olarak isimlendirilir. Pervîn bir şiirinde bülbülden bahsederken *morğ-ı seherhîz* ismini kullanır:

هان مکش این زحمت و مشکن کمر

هین بنشین، می شنو و می نگر

نغمه ی مرغان سحرخیز را

معجزه ی ابر گهرریز را

Çekme bu zahmeti ve kırma kemeri

Haydi otur, dinle ve bak

Seher kuşlarının nağmesini

Cevher saçan bulutun mucizesini

Mesnevi;25/13-14

Bülbül güle sevdalıdır ve sevdiği gülün aşkından devamlı öter. Bülbülün güle olan aşkından dolayı kendisine âşık denilir. O, kuşların âşığıdır.⁸²⁹ Şiirlerde devamlı “âşık” ve “şifte” gibi kelimelerle anılır. Ancak onun bu aşkı, o kadar fazladır ki bülbül bu aşkın etkisiyle kendisinden geçmiştir ve hayrandır. Bu özelliğinden dolayı da kendisine “şeydâ” sıfatı takılmıştır. Bu şekilde “âşık-ı şeydâ” veya “bülbül-ü şeydâ” gibi isimlerle anılır:

دزد خزان آمد و کالا ربود

راحت از آن عاشق شیدا ربود

Hazan hırsızı geldi ve malı çaldı

O şeyda âşığın rahatını çaldı

Mesnevi;25/43

باغبانش ز چه در زندان کرد

⁸²⁹ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 101.

بلبل شیفته، یغماگر نیست

Bahçıvan, neden onu hapsetti

Âşık bülbül yağmacı değil ki

Mesnevi;61/05

Bülbül'ün sıfatları: *Zikretmesi, Şarkı söylemesi, Dansetmesi, Seherde uyanık olması, Seherde ötmesi, Sevmesi, Aşkıyla kendinden geçmesi.*

Bülbül'ün benzetildiği şeyler: *Âşık.*

Bülbül için kullanılan terkipler: *Morğ-ı Seherhîz, Âşık-ı Şeydâ, Bulbul-ı Şîfte.*

2.4.4.2.5. Doğan (Bâz, Şâhbâz)

“Doğan” veya “şahin” anlamında kullanılan *bâz*, Divân edebiyatında çok sayıda varlık için kullanılır. Âşık ve sevgilinin bahsedildiği yerde sevgilinin gönül avlayan saçlarından kinayedir.⁸³⁰ Bâz, genellikle av avlamadaki mahareti ve alışkanlığı ile kendini gösterir.⁸³¹ Fars edebiyatında güçlü olan tüm şeyler için benzetilendir. Pervîn'in divanında en çok geçen imgelerden olan felek, kader ve ölüm gibi güçlü şeyleri temsil için kullanılır. Buna karşılık güçsüz ve av konumunda olan tüm varlıklar ve özellikle insan için, doğan kuşunun avladığı hayvanlar dile getirilir.

Tasavvuf edebiyatında âriflerin nezdinde “kudsî ruhlar” ve “insanın nâtık nefsi” anlamına gelir.⁸³²

Genel olarak Fars edebiyatında çok kullanıldığı gibi Pervîn'in şiirlerinde de doğan kuşunun güvercinle olan rekabeti ve onu avlaması ile bahsedilir. Pervîn'in en çok bahsettiği öğelerden olan *felek*, tehlikeli ve saldırgan oluşuyla bir doğan kuşuna benzetilir. Feleğin muhatabı olan her şey, avlanan güvercin konumundadır. Şaire göre tüm kötülüklerin arkasında felek olduğu için “*Kalp kanı*” şiirinde bir kuşa, taşın isabet etmesini anlatırken feleğin ona taş attığını söyler. Yani şair, kuşun başına gelen musibeti feleğe yüklemek için böyle bir benzetmeye başvurur. Bu beyitteki ifade, doğan ve güvercinin ilişkisine güzel bir örnek teşkil etmektedir:

مرغی بیاغ رفت و یکی میوه کند و خورد

⁸³⁰ Pala, s. 60.

⁸³¹ Tolasa, s. 456.

⁸³² Seccadî, s. 66.

ناگه ز دست چرخ بپایش رسید سنگ

خونین به لانه آمد و سر زیر پر کشید

غلتید چون کبوتر با باز کرده جنگ

*Bir kuş bahçeye gidip kopardı bir meyve ve yedi
Aniden feleğin elinden onun ayağına bir taş geldi
Kaniyla geldi yuvaya, başını kanadının altına çekti
Yuvarlandı, doğanla savaşıyor bir güvercin gibi*

Mesnevi;54/02

Doğanla yapılan benzetmelerde sıfatlar genellikle aynı olsa da doğana benzetilen varlıklar çok farklıdır. Mesela bir başka yerde *doğan ile ecel* arasında bir ilişki kurulur. Çünkü doğan kuşu, gücü temsil eder. Doğanın gücü karşısında ise zayıf bir varlık vardır. O da güvercin, yani insandır. Şair, bir beyitte insanın ölüme ve feleğe karşı çaresiz olduğunu ifade ederken bu açıdan insanı, zayıf olan ve avlanan güvercine benzetir. Buna karşılık güçlü ve avlayan durumunda olan eceli, ölümü ve feleği ise doğan kuşuna benzetir:

هستی تو چون کبوتر کی مسکین

بازی چنین قوی شده صیادت

Miskin bir güvercin gibidir varlığım

Böyle güçlü bir doğan olmuş senin avım

Kaside;14/15

چرخ بر گرد تو دانی که چسان می گردد

همچو شهباز که بر گرد کبوتر گردد

*Bilirsin feleğin etrafında nasıl gezdiğini
Güvercinin etrafında dolaşan bir şahin gibi*

Kaside;32/09

چه شاهباز توانا، چه ماکیان ضعیف

روباہ این صید سرانجام، جملہ شوند

İster güçlü doğan kuşu, ister zayıf tavuk

Sonunda bu avın tilkisi olur hepsi

Mesnevi;120/17

İnsanoğlu hayattaki tehlikelerin farkında değildir. Karşısında pek çok manevi tehlike varken, yaptıklarının sonucunu düşünmeden gaflet içerisinde hayat sürer. Bu tehlikelerden biri de kader ve kazâdır ve bunların takdiri kaçınılmazdır. İster istemez insan, kazâsıyla ve kendisi için takdir edilenle karşılaşacaktır. Her halükârda insanı yakalayacak olan kazâ, bir avcı gibidir. Bu nedenle şair, *kazâyı* doğan kuşuna benzetir. Böyle tehlikeli olan kazâ kuşu, pençesini açmış insanı yakalamak üzereyken insan, hayatını gaflette, oyunla ve uykuda geçirir:

پنجه ی باز قضا باز و تو در بازی

وقت چون برق گریزان و تو در بستر

Kazâ doğanının pençesi açık, sen ise oyundasın

Vakit, şimşek gibi kaçmakta, sen ise yataktasın

Kaside;12/22

İnsan er veya geç ölecektir. Zaman geçmekte ve geçen zaman, insanın hayatını sonunda elinden almaktadır. Bu açıdan *zaman avcı, insan ise avlanan* konumundadır. Avcı ve av söz konusu olunca daha önce belirttiğimiz gibi çok kullanılan benzetmelerin başında doğan kuşu ve güvercin gelir. Pervîn de insanın zamana karşı bulunduğu durumu, bu iki düşmana benzetir. *Zaman*, bu yönüyle bir doğan kuşuna benzer. Avladığı kuş ise insan ve ruh güvercinidir. Ruhumuz ve hayatımız, bir güvercin gibi eninde sonunda zaman tarafından çalınır ve götürülür. İster onun kanatlarını bağlayalım, ister serbest bırakıp uçuralım:

بدزد ز تو باز دهر این کبوتر

گرش پر بندى و گر برپرانی

Zaman doğanı, çalar senden bu güvercini

Kanadını bağlasan da, uçursan da

Kaside;41/17

Doğan kuşunun pençesi güçlüdür. Pençeleriyle yakaladığı şey, onun esiridir artık. Doğan kuşu ve güçlü pençeleri, insanı manen yakalayan ve esir alan tehlikeli “hevâ” için benzetilen olarak kullanılır. Çünkü insan arzu ve isteklerine hâkim olamayınca onlara esir olur ve hevâlarının kontrolünde bir hayat sürdürür. Böyle bir kişinin iradesi devredışı kalır. Bu nedenle insan, *hevâ avcısının* pençelerine düşmüş sayılır:

گرفتار عقاب آرزویی

اسیر پنجه ی باز هوائی

*Arzu akbabasının müptelasım**Hevâ doğanın pençesinin esirisin*

Kaside;43/03

Doğan’ın sıfatları: *Güvercin avlaması, Güçlü, Avlayıcı, Hırsız, Pençeleri güçlü.*

Doğan’a benzetilen şeyler: *Ecel, Felek, Kazâ, Zaman, Hevâ.*

Doğan için kullanılan terkipler: *Bâz-ı Kazâ, Bâz-ı Dehr, Bâz-ı hevâ.*

2.4.4.2.6. Güvercin (Kebûter, Hamâme)

Güvercin, güzel tüyleriyle, zararsız oluşuyla ve insanlara yakın oluşuyla bilinen bir kuştur. Boynunun kısalığı, küçük kafası ve tüylerinin sıklığıyla bilinir. “Kebter”, “kefter”, “selsele”, “hemâme”, “hemâm” adlarıyla bilinir.⁸³³

Güvercinler çok uzak mesafelerden kendi yerlerine dönebilirler. Bu nedenle özellikle eskiden devletler ve krallıklar arasında haber ve mesaj taşıyan güvercinler postacı, elçi veya barış elçisi olarak da görülürler. Güvercinin mesaj iletmesinin geçmişi Nuh peygamber zamanına kadar gider... Nâhid ile olan ilişkisi, öte yandan Yunan Mitolojisindeki “Afrodit” ile olan aşkıdan dolayı “peyk-i aşk”: “aşk mesajcısı”, “aşk

⁸³³ Nimet Yıldırım, s. 455.

ulağı” olarak adlandırılmıştır. Fars edebiyatında ve özellikle Hint tarzı gazellerde bu konuda oldukça güzel tasvirler bulunur.⁸³⁴

Güvercin Hristiyanlık’ta “kutsal ruh”un simgesidir. Müslümanlar arasında ise günahsız ve masum bir kuş olarak algılanır. Ayrıca Hz. Muhammed Sevr mağarasında iken, bir güvercin mağaranın kapısında yuvada durduğu için müşriklerin şerrinden korunmuştur.

Edebiyatın önemli öğelerindendir. Güvercin’in hem yabani, hem de evcil türleri vardır. Yırtıcı kuşlar tarafından avlanan güvercin, av olmaktan kurtulamayan, çaresiz varlıklar için benzetme aracı olarak kullanılır. Ayrıca birbirlerine karşı güzel ötüşleriyle âşıklar için örnek olurlar.

Güvercin, karşısındaki tehlikeli avcı kuşlara karşı zayıf bir hayvandır. İnsan da aynı şekilde olaylar karşısında çok zayıf bir varlıktır. Bu açıdan *güvercinin ve insanın zayıflığı* arasında çoğu zaman ilişki kurulur. Güvercinden bahsedilerek insanın pek çok güçlü şey karşısındaki zayıflığı kastedilir. Şair, bir beyitte insanın ölüme ve feleğe karşı çaresiz, aciz ve miskin oluşunu işlerken insanı küçük bir güvercine, ölümü ise güçlü bir doğan kuşuna benzetir:

هستی تو چون کبوتر کی مسکین

بازی چنین قوی شده صیادت

Miskin bir güvercin gibidir varlığın

Böyle güçlü bir doğan olmuş senin avcın

Kaside;14/15

چرخ بر گرد تو دانی که چسان می گردد

همچو شهباز که بر گرد کبوتر گردد

Bilirsin feleğin etrafında nasıl gezdiğini

Güvercinin etrafında dolaşan bir şahin gibi

Kaside;32/09

İnsan er veya geç ölecektir. İnsanın ölümü ise ruhunun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşir. Zaman, insanın canını ve ruhunu, ömrü tüketerek elinden alan bir avcı

⁸³⁴ Nimet Yıldırım, s. 455-456.

doğan kuşu gibidir. *Ruh* ise doğan tarafından saldırıya maruz kalan güvercin mesabesindedir. Bu nedenle şair, *ruhu* güvercine benzetir. Zaman avcısı bir gün mutlaka bu ruh güvercinini insandan çalacaktır:

بدزد ز تو باز دهر این کبوتر

گرش پر ببندی و گر برپرانی

Zaman doğanı, çalar senden bu güvercini

Kanadını bağlasan da, uçursan da

Kaside;41/17

Güvercin'in sıfatları: *Miskin, Avlanması.*

Güvercin'e benzetilen şeyler: *İnsan, Ruh.*

2.4.4.2.7. Horoz (Horûs)

Horoz, bir kümes hayvanıdır. Kendine has, ahenkli bir ötüşü vardır. Çok güzel ve uzun süre ile ötenleri olduğu gibi; özel olarak horoz dövüşü için yetiştirilen cinsleri de vardır.⁸³⁵

Güneş doğarken ötmek suretiyle, güneşin gelişini müjdeleyen horoz, doğal olarak güneşin sembolüdür. Horoz sembolünün Avrupa'da, özellikle orta çağda, *inanç* ve *ümidin* simgesi olarak sıklıkla kullanıldığı biliniyor. Horoz, Orta Çağ'dan çok önceleri Hermes, Thot ve Merkür'e adanmış bir kuş olarak tanınıyor. *Horus*, eski Mısır tanrılarında güneş ve ışık tanrısıdır. İslami toplumlarda namaz vaktini duyurduğu için horozun ötüşü mübarek kabul edilir.⁸³⁶ Ayrıca horoz genel olarak pek çok millet ve medeniyet tarafından cesaret ve güvenin simgesi olarak bilinir.

Horozların tilkilerle olan maceraları hikâyelere dahi konu olmuştur. Tilkilerin, horozları avlamaya çalışması nedeniyle ikisi, birbirinin düşmanı olarak ele alınır. Tilki avlayan, horoz ise avlanandır. Şair "*Nefis tilkisi*" şiirinde insanın nefis tarafından avlanmaya çalışılmasına işaret etmek için tilki ile horoz örneğini verir. Burada konuşan nefis, bir tilki olarak; *insan ise avlanan horoz* olarak ele alınır. Bu konu bağlamında horozun avlanan bir hayvan olmasına işaret edilir:

⁸³⁵ "Horoz", Erişim tarihi: 25 Mayıs 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Horoz>.

⁸³⁶ "Horozun sembolik görevi", Erişim tarihi: 25 Mayıs 2012, <http://muzafferabla.com/2012/06/02/horozun-sembolik-gorevi>

چو من روباه و صیدم ماکیانست

گذشتن از چنین سودی زیانست

بسی مرغ و خروس از قریه بردم

بگردنها بسی دندان فشردم

Ben tilki ve avım tavuk oldukça

Zarardır terketmek, böyle bir faydayı

Köyden çokça tavuk ve horoz çaldım

Boyunlara çokça diş vurdum

Mesnevi;71/27-28

Horoz, halk arasında hem etinin lezzetli ve pahalı oluşundan dolayı, hem de beslenmesinin tavuklara göre daha önemli oluşundan dolayı hediye olarak sunulan bir hayvandır. Böyle değerli bir hayvan olması nedeniyle değerli ve büyük kişilere *hediye ve rüşvet olarak* takdim edilir. Pervîn sosyal sorunlara değindiği “*Denenmemiş*” isimli şiirinde rüşvet alan bir kadıdan bahseder. Kadı hastalandığı için artık kimsenin kendisine horoz ve farklı şeyler getirmediğini söyler. Burada şair, horozun özellikle kadınlara hediye veya rüşvet olarak verildiğini ifade eder:

مدتی، قاضی ز کسب و کار ماند

آن متاع زرق، بی بازار ماند

کس نمی ورد دیگر نامه ای

بره ای، قندی، خروسی، جامه ای

Bir süre geri kaldı kadı, kazanç ve işten

O riya metai pazarsız kaldı

Getirmiyordu bir mektup artık kimse

Kuzu, şeker, horoz ve bir elbise

Mesnevi;148/06-07

Horoz'un sıfatları: *Avlanması, Hediye ve rüşvet olarak verilmesi.*

2.4.4.2.8. İshak Kuşu (Şebâvîz, Morğ-I Hakgûy)

İshak kuşu, uzun kulak püskülleri olan küçük bir baykuş türüdür. Ağaçlık alanlarda, yerleşim bölgelerinin yakınında ve bahçelerde yaşar. Tüyleri değişik tonlarda kahverengi ve boz desenlidir. Geceleri avlanır. Tek ayağıyla baş aşağı sarkarak durur ve öter. Geceleyin başaşağı tutunmasından dolayı adına Farsçada “asmak” anlamındaki fiille oluşturulan “şebâvîz” denilmiştir. Öterken “hak” “hak” dediği söylenir. Bundan dolayı da “hakk söyleyen kuş” anlamındaki “morğ-ı hakgûy” da denilir. Bazılarına göre bu kuş, o kadar “hak hak” diye öter ki boğazından kan akmayana kadar susmaz.

Edebiyatta oldukça bahsi geçen ishak kuşu, geceleri ayakta olan ve uyumayan bir kuştur. Geceleyin uyanık olması nedeniyle genellikle “hak için ötmesi”, “hak için feryat etmesi”, “Hakk’ı zikretmesi” ve “insanların sustuğu anda zikri bırakmaması” gibi anlamlar için dile getirilir.

Şair, iyi ve kötüyü, beden ve canı karşılaştırırken ikisi arasındaki fark için pek çok karşıt örnek zikreder. Bir beytinde de yine ikisinin bir birinden uzak şeyler olduğunu veya aynı olamayacağını belirtmek için gece öten ishak kuşu ile gündüz öten kuşu karşılaştırır. İshak kuşunun *gece yarısı inlemesinin* gündüz öten kuşun nefesi gibi olmayacağını söyler. Burada ishak kuşunun ilahî bir aşkla gece ötüşüne işaret vardır:

در نیمه ی شب، ناله ی شباويز

کی چون نفس مرغ صبح خوانست

Geceyarısı ishak kuşunun inleyişi

Nasıl sabah öten kuşun nefesi gibidir ki

Kaside;01/49

چو رنگ از رخ روز، پرواز کرد

شباويز، نالیدن آغاز کرد

Gündüzün yüzünden renk uçunca

İshak kuşu başladı feryada

Mesnevi;88/01

Gece vakti karanlığın ve karamsarlığın hâkim olduğu bir zamandır. Karanlığın, güzellikleri yok edici ve korkutucu rengi, bir ölüm havası oluşturur. Âdeta yeryüzünü

bir matem kaplar. Matemlerde insanların karalara bürünmesi ve siyah elbiseler giymesinden kinaye yapan Şair, gece vakti dünyayı bir matem kapladığını söyler. Geceleri ayakta olan ishak kuşu ise bu mateme iştirak edip *yas tutmaktadır*. Burada şair, gece ile gece kuşu arasında bir ilişki kurar ve ishak kuşunu gece ayakta olması ve inlemesi nedeniyle yas tutan olarak zikreder:

جهانرا سوگ بگرفت و شباويز

بسان سوگواران کرد شيون

Dünyayı matem kapladı ve ishak kuşu

Matemliler gibi yas tuttu

Mesnevi;87/07

İshak kuşu'nun sıfatları: *Gece ötmesi, İnlemesi, Yas tutması.*

İshak kuşu'nun benzetildiği şeyler: *Matemli kişi.*

İshak kuşu için kullanılan terkipler: *Nâle-i Şebâvîz.*

2.4.4.2.9. Karga (Ğurâb, Zâğ, Kolâğ, Zeğen)

Kargagiller familyasından “Corvus” cinsini oluşturan, iri yapılı, düz gagalı, pençeli, tüyleri çoğunlukla siyah, yüksek ve rahatsız edici sesli kuş türlerinin ortak adıdır. Daha büyük ve genellikle leş yiyici olanlarına “karga” veya “kelâğ” adı verilir. Kargalar tuhaf sesleri, siyah renkleri, parlak cisimlere olan düşkünlükleri ile mitolojiye ve sanata sıklıkla konu olmuşlardır. Kimi öykülerde *akılsız* tasvir edilmelerine rağmen bazı araştırmalar karganın *en zeki kuş* olabileceğini göstermektedir.⁸³⁷ Bazı kargalar, diğer hayvanların hem yürüyüşlerini hem de seslerini taklit edebilirler. Bu nedenle taklitle etme özellikleri pek çok yerde bahse konu edilir.

Edebiyatta “Ğurâb”, “Kolâğ” ve “Zâğ” ve “Zeğen” kelimeleriyle geçer. Kolağa zâğ-ı deştî (*Ova kargası*) de denilir. Daha çok menfi açıdan ele alınan karga, bir hiciv hayvanıdır. En çirkin ötüşlü, kötü yürüyüşlü kuş olarak bilinen karga, halk kültüründe de iyi karşılanmaz. Çoğu hikâye ve şiirde değerli nesneleri ve cevherleri kaçıran kuş olarak anılır. Yine taklit etme özelliğiyle başkalarına benzemeye çalışan; ancak kendi özelliklerini de unutan insanlar için kullanılır. Kimi atasözlerinde bülbülü, kimi

⁸³⁷ “Karga”, Erişim tarihi: 29 Mayıs 2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Karga>

hikâyelerde de tavuş kuşunu taklit etmeye çalışan bir kuş olarak anlatılır. *Daha çok rakip ile birlikte mütalaa edilir. Karşılığında âşık olan bülbül, sevgili olarak hüma kuşları zikredilmek suretiyle, aradaki zıtlık açıklanmak ve büyütölmek istenir.*⁸³⁸

Karganın rengi siyah olduğu için geceye benzer.⁸³⁹ Kargaların ötüşünden kadınlar teşeüm ederler ve kargaların ötmesini kara haber sayarlar.⁸⁴⁰

Kargalar, değeri veya parlak şeylere olan ilgileri ile devamlı anlatılırlar. Buldukları cevher gibi *parlak ve çekici şeyleri çalmakla ve gizlemekle* bilinirler. Bu özelliğı, Pervîn'in şiirlerinde çokça bahsedilir. Şair, karga ile felek arasında bir benzetme yapar ve onun bu yönüne değinir. Bu felek kargasının dünyadaki değeri varlıkları alıp değersiz zannederek toprağı gömdüğünü belirtir. Bu şekilde feleğın birçok değeri çalıp yok ettiğini ve insanın elinden aldığını söyleyerek feleğı eleştirir:

زاغ سپهر، گوهر پاک بسی وجود

بنهفت زیر خاک و ندانست گوهر است

Felek kargası, nice temiz varlık cevherini

Sakladı toprak altına ama cevher olduğunu bilmedi

Kaside;02/02

شخصی از بحر سعادت گهری آورد

خفت از خستگی و داد براغانش

Biri saadet denizinden bir cevher getirdi

Uyudu yorgunluktan ve kargalarına verdi

Kaside;05/29

مادرم گوهر من بود ز دهر

زاغ گیتی، گهرم را دزدید

Annem zamandan kalan cevherimdi

Dünya kargası çaldı cevherimi

Mesnevi;40/37

⁸³⁸ Tolasa, s. 457.

⁸³⁹ Pala, s. 487.

⁸⁴⁰ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 276.

ما جز نصیب خویش نخوردیم، لیک زاغ

دزدی کند بهر گذر و باز ناشتاست

Biz nasibimizden başkasını yemedik, ama karga

Hırsızlık yapar her yolda, yine açtır daha da

Mesnevi;102/13

Karga, çoğu şiirde leş kelimesiyle birlikte kullanılır. Çünkü kargalar genellikle leşlerle beslenirler. *Leş yiyen karga*, bu kötü özelliği nedeniyle güzel ve temiz varlıklarla kötü ve düşük varlıklar arasında manevi açıdan mukayese yapmak için anılır. Şair bir kasidesinde can ve beden arasındaki farktan bahsederken cismin ve maddi âlemin düşüklüğü için kargayı örnek verir. Can ise edebiyatta çoğu kez kuşa benzetilir. Bu benzetmeyle temiz ve yüce olan can kuşunun leşle beslenen kargalarla bir arada olmaması gerektiği belirtilir:

طائر جانرا چه کنی لاشخوار

نزد کلاغش چه نشانی؟ هماست

Can kuşunu ne diye leşyiyen yapıyorsun

Hümâdır o, karganın yanına ne diye koyuyorsun

Kaside;13/16

در هر قبیله بیش و کم و خوب و زشت هست

مرغی کلاغ لاشخور و دیگری هماست

Her kabilede çok ve az, iyi ve kötü vardır

Kuşlardan biri leşyiyen karga, diğeri ise hümâdır

Mesnevi;102/18

Karganın sesi kötü, rengi siyah ve yürüyüşü biçimsiz olduğu için hiç cazip ve güzel değildir. Karga böyle olduğundan *taklit edebilme özelliği*, başka güzel kuşlara benzemeye çalışması olarak yorumlanır. Şair, karganın geceleyin tavus kuşu olma iddiasında bulunduğunu; ancak sabahleyin güneşle birlikte renginin ortaya çıkması

nedeniyle hilesinin anlaşıldığını anlatarak başkasına benzemeye çalışan insanların er veya geç fiilleriyle belli olacaklarını söyler:

زاغکی شامگهی دعوی طاوسی کرد

صبحدم فاش شد این راز ز رفتاری چند

Bir karga bir akşam tavusluk iddia etti

Sabahleyin birkaç hareketle bu sır belirdi

Kaside;28/03

Karga, *sesinin kötü olmasıyla* da bilinen bir hayvandır. Bir şiirde dile gelerek gülistanın güzelliklerini anlatan gül, gül bahçesinde tüm çemen kuşlarının bulunduğunu; ancak karga sesinin bulunmadığını söyler. Yani güzel gül bahçesinde çirkin sesli karga bulunmaz. Güzel sesli hayvanlara karşılık olarak zikredilen karga, bu şekilde kötü sesiyle anılır:

نه ز مرغان چمن گمشده ایست

نه ز زاغ و زغن آوایی هست

Ne çemen kuşlarından kaybolan vardır

Ne de karga ve zeğenin sesi vardır

Mesnevi;16/08

Karga görünüş itibariyle çirkin bir hayvandır. Çünkü siyah rengiyle ve yüzüyle, topal gibi yürüyüşüyle, kötü sesiyle ve daha başka özellikleriyle devamlı *çirkin oluşu ile* söz konusu edilir. Görünüşteki bu çirkinlik edebiyatta karga için simge olan bir sıfattır:

زاغی بطرف باغ، بطاوس طعنه زد

کاین مرغ زشت روی، چه خودخواه و خودنماست

Bahçe tarafında bir karga, bir tavusla alay etti

Bu çirkin yüzlü kuş, ne bencil ve riyakârdır dedi

Mesnevi;102/01

Karga'nın sıfatları: *Değerli nesneleri alması, Leş yemesi, Başkasını taklit etmesi, Çirkin sesli, Çirkin görünüşlü.*

Karga'ya benzetilen şeyler: *Felek.*

Karga için kullanılan terkipler: *Zâğ-ı Sipihr*.

2.4.4.2.10. Kartal (Uqâb)

En güçlü yırtıcı kuştur. Eğri gagaları, kaslı bacakları ve güçlü pençeleri vardır. Boyu bir metreyi, kanatları açıldığında zaman iki buçuk metreyi bulacak kadar irileri vardır. Gözleri çok keskindir, en uzak yerlerdeki küçük şeyleri görür. Küçük kuşlar, tavşan, yaban keçisi, kuzu gibi hayvanları yiyerek yaşar. Yuvasını dağlarda ve sarp kayalıklarda yapar.

Kuvvetinden, hür ve güçlü yaşayışından örnek alınarak birçok devletin armasında güç timsali olarak kullanılmıştır. İlk zamanlardan itibaren insanların efsanelerinde, inanışlarında, dinsel yaşamlarında ve sanatlarında doğüstü ve ilahî güçlerle donatılmış olarak nitelendirilen; türlü olayların habercisi olduğuna inanılan ve totem hayvanları arasında önemli bir yeri olan kuştur. Pervîn'in divanında güçlülüğüyle, avcı olmasıyla, kanatlarıyla, pençeleriyle, yükseklerde uçmasıyla ve avladığı hayvanlarla birlikte anılır.

Kartallar çok *güçlü ve tehlikeli* avcı kuşlardandır. Avlarının ondan kurtulması mümkün değildir. Bu açıdan gücü ve tehlikesiyle benzetilendir. Şair Pervîn, bir şiirinde insanın gittiği yolun yanlış olduğuna ve onun nefis ve arzularının esiri olduğuna değinmek için arzu ve istekleri, kartala benzetir ve insanın nefis kartalı tarafından yakalandığını söyler. Burada ve başka pek çok örnekte olduğu gibi şair, manevi tehlikelerden bahsetmekte, insanın bu tehlikelere karşı çok zayıf olduğunu vurgulamakta ve kartalın gücüne işaret etmektedir:

گرفتار عقاب آرزویی

اسیر پنجه ی باز هوائی

Arzu akbabasın müptelasın

Hevâ doğanın pençesinin esirisin

Kaside;43/03

با چرخ، تو با حيله کی برائی

در پشه کجا نیروی عقابست

Feleği nasıl hile ile yenebilirsin

Sivrisinekte kartalın gücü ne arasın

Kaside;30/13

به پری پر، که عقابان نکنند سر

به رهی رو، که بزرگان نکنند دم

Öyle bir kanatla uç ki kartallar başını koparmasın

Öyle bir yolda git ki büyükler seni kınamasın

Kaside;18/34

Kartal'ın sıfatları: *Avcı olması, Öldürücü, Güçlü.*

Kartal'a benzetilenler: *Arzu.*

Kartal için kullanılan terkipler: *Uqâb-ı Arzû.*

2.4.4.2.11. Keklik (Kebk)

Tavuksular takımından sülüngiller familyasından orta boylu birçok cinsin ortak adıdır. Kahverengi kızıl tüyleri farklı şekilde benekli olabilen keklikler, iri bir görünüme ve ağır bir uçuşa sahiptir. Engebeli ve kayalık bölgelerde yaşarlar.⁸⁴¹ Korkmadıkları zaman, yürüyerek tavuk gibi besin ararlar. Derî ve derî olmayan olarak iki kısma ayrılır. Büyük olanı, “derî”, daha küçük olanı ise “derî olmayan” türdür. Güzel görünüşü ve güzel ötüşü ile meşhurdur. Ötüşü ağlamayı andırır. Evcil hayvanlar gibi kafeste beslenir. Erkeğin karnında kestane renkli, at nalı biçiminde bir leke vardır. Kekliklerin bir başka kekliğin yumurtasını çalıp üzerine yatma huyu vardır. En meşhur keklik avlama yöntemi, dişi kekliğin tuzağa bırakılarak erkek kekliklerin tuzağa çekilmesidir.

Keklikler, şahin ve doğan gibi hayvanlar tarafından avlanır. Ayrıca etinin lezzetli olması nedeniyle avlanan bir kuştur.

Edebiyatta genellikle *güzel görünüşü, güzel sesi ve av kuşu* olmasıyla bahsedilir. Halk arasında toy, güzel, genç ve cana yakın kadın için kullanılır. Yine zarif ve çevik yürüyüşü ile sözkonusu edilir.⁸⁴² Divan şiirinde sevgili, kekliğe benzetilir. Ağlayışa benzer ötüşü ile şairin ağlaması kastedilir.

⁸⁴¹ Devrim, IV, s. 1795.

⁸⁴² Devrim, IV, s. 1795.

Şair, bir şiirinde zamanın akıp gittiğini, hiç bir şeyin sabit olmadığını, dünyada iyi ve kötünün bir olmaması gerektiğini ve insanın iyiliğin safında yer alması için çabalaması gerektiğini söyler. Şiirin bazı beyitlerinde iyilik ve kötülüğü karşılaştırmak için keklik ve kargayı örnek verir. Kötü şeyler için şekli, rengi, sesi ve yürüyüşü kötü olan kargayı; iyi şeyler için ise özellikleri *güzel* olan kekliği örnek vererek iyilik ve kötülüğün arkadaş olamayacağını söyler:

مشک حیفت که با دوده شود همسر

کبک زشتست که با زاغ شود همدم

Misk, dumanla arkadaş olsa yazıktır

Keklik, kargayla yoldaş olsa çirkindir

Kaside;18/24

Keklikler, birbirleriyle karşılıklı olarak ötüşleriyle ve okumalarıyla bilinirler. Kekliklerin birbirlerine karşı yüksek sesle okumaları, Farsçada “*kehke*” ismiyle geçer. Bu kelime yüksek sesle okuma anlamına gelir. Şair bir şiirinde dünyanın geçiciliğinden ve herkesin feleğe karşı aynı sonuca gideceğinden bahsederken güzel şeylere örnek olarak bülbül ve kekliğin ötüşlerini verir. Şiirde bülbüle hitap eden bir karınca, dünyadaki güzelliklerin geçiciliğini vurgulamak için bülbülün ve yaban kekliğinin güzel ötüşlerinin bir hafta sürdüğünü söyler. Burada şair, kekliklere özgü olan, güzel ve yüksek sesli ötüşü ifade eden “kahka” veya “kehke” kelimesini zikrederek kekliklerin güzel ötüşlerine işarete bulunur:

نغمه ی مرغ سحرى هفته ایست

قهقهه ی کبک درى هفته ایست

Seher kuşunun nağmesi bir haftadır

Derî kekliğinin ötüşü bir haftadır

Mesnevi;25/15

Keklik’in sıfatları: *Yürüyüşü güzel, Ötüşü güzel.*

Keklik için kullanılan terkipler: *Kebok-ı Derî.*

2.4.4.2.12. Kumru (Komrî, Fâhte)

Kumru, güvercingillerden olup güvercinlere göre daha küçük yapılı, pas renginde veya kızıl kahverengi tüyleri olan 5 göçmen kuş türünün ortak adıdır.⁸⁴³ Güvercin gibi sevimli bir kuştur. Yuva yerlerini dişiler seçer, tane ve tohumlarla beslenirler. Eşlerine sadakatleri ile meşhurdurlar. İnanişâ göre eşlerden herhangi birisi ölecek olsa, geride kalan kumru artık hayatı boyunca bir başka kumru ile eşleşmez. Ömrü hep feryat ile geçer.

Divan şiirinde kumru, daha çok serviliklerde gezen ve serviye yuva yapan bir kuştur. Servi uzun boylu sevgiliyi, kumru da âşîğın gönlünü niteler. Halk arasında da “*kumrular gibi*” ifadesi, birbirini seven ve pek iyi anlaşılan insanlar için kullanılır.⁸⁴⁴ Tasavvufta ise kumrular, devamlı ötmeleriyle zikir edenleri andırırlar ve öterken “*Ya Kerîm, ya Hû*” dediklerine inanılır.

Kumrular, *zikir yapar gibi bir ses çıkarırlar*. Bu güzel ötüşleri onların hakkı ve hakikati zikretmesi olarak düşünülür. Bu nedenle Pervîn, kumruların bu ötüşleriyle dünyanın geçiciliği arasında bir ilişki kurar. Zikre benzeyen bu seslerle kumruların tarihte kalmış kimseleri andığı düşünülür. Şair, bir beyitte feleğin kötülüğünden bahsederken nice iyi veya meşhur kimsenin dünyadan geçip gittiğini ve bu kişilerin sadece kumruların virdlerinde ve zikirlerinde kaldıklarını ifade eder:

افسانه ی نوشیروان و دارا

ورد سحر قمری و هزار است

Nûşirevân ve Dârâ efsanesi

Seher kumrusunun ve bülbülünün virdi

Kaside;08/05

Dünyâ geçici bir mekândır. İnsanın elinde de sınırlı bir hayat vardır. Bu nedenle insanın, bu sermayesini iyi kullanması ve iyilerin safında yer alması gerekir. Yoksa iyi ve kötü şeyler, yan yana gelecek ve karışacaktır. Kumru da güzel ve masum görünüşü ile iyi insanları temsil eder. Bunun için şair iyi kişilerin, iyilerin yanında olması

⁸⁴³ Devrim, IV, s. 1983.

⁸⁴⁴ Devrim, IV, s. 1983.

gerektiğini söylerken *iyi insanlarla kumru arasında* benzetme yaparak kumrunun gidip güzel seher kuşu olan bülbülün yanında oturmasını söyler:

برو ای فاخته، با مرغ سحر بنشین

برو ای گل، بصف سرو و سمن بر دم

Git ey kumru, seher kuşuyla otur

Git ey gül, servi ve yaseminin yanında zaman geçir

Kaside;18/24

Kumruların sesleri, daha önce bahsettiğimiz zikir ve vird benzetmesine ilaveten gönül açıcı bir ses olarak değerlendirilir. Çünkü kumruların okuyuşları, güzel bir ahenk içerisinde olduğu için dinleyenin hoşuna gider. Pervîn, “*Perişan av*” şiirinde kaderin, herkese farklı şeyler takdir ettiğini anlatırken biri kafeste, diğeri özgür olan iki kuşun münazarasını aktarır. Kafeste konuşan kuş, dışarıdaki güzel bahçelerin tasvirini yaparken kumruların güzel seslerinden bahseder. Bu tasvirle kumruların *gönül açıcı, güzel seslerinin* olduğuna değinilir:

صفیر قمری و بانگ شباویز

زمانی دلکش و گاهی غم انگیز

Kumrunun feryadı ve ishak kuşunun bağıışı

Bazen çekici ve bazen hüznün verici

Mesnevi;96/04

Kumru’nun sıfatları: *Zikretmesi, Güzel sesli.*

Kumru’ya benzetilen şeyler: *İyi insanlar.*

2.4.4.2.13. Kuyruksallayan kuşu(Se’ve)

Serçe büyüklüğünde, farklı renk ve cinslerde olan bir kuş türüdür. Devamlı hızlı hareket eden; kuyruğu, serçe kuşlarının kuyruklarından daha uzun olan bir kuştur.

Kuyruksallayan gibi kuşlar, küçük ve zayıf hayvanlardır. Bu nedenle zayıflık noktasında örnek olarak verilirler. Bu bağlamda şair, insanın zayıf olduğundan bahsederken insanın feleğe karşı çaresiz bir kuşa benzediğini söyler. İnsan bu çaresizliğiyle rüzgâra karşı bir zerre ve yılanın ağzında olan bir kuyruksallayan kuşu

gibidir. Burada yılanın ağzında olmasıyla aciz ve zayıf bir hayvan oluşuna işaret edilmiştir:

تو چون ذره این باد را در کمندی

تو چو صعوه این مار را در دهانی

Zerre gibi bu rüzgâra esirsin

Kuyruksallayan kuşu gibi yılanın ağzındasın

Kaside;41/35

Kuyruksallayan kuşu'nun sıfatları: *Avlanması, Aciz oluşu.*

Kuyruksallayan kuşu'na benzetilen şeyler: *İnsan.*

2.4.4.2.14. Papağan (Tûfî)

Papağan daha çok Hindistan'da bulunan ve ehlileştirilmeye en müsait kuştur. Konuşabilme veya konuşmaları taklit etme özelliği ve kabiliyeti ile bilinir. Dutların olgunlaştığı dönemlerde ortaya çıktığı ve tut yemeyi sevdiği için bu isimle anıldığı bilinir.⁸⁴⁵

Papağanın taklit etme özelliği, şiirlerde işlenen bir özelliktir. Papağanlara konuşmayı öğretebilmek için eskiden ayna kullanılırdı. Bu durumdan dolayı bazen ayna ile birlikte zikredilir. “Taklit” ve “iradesizlik” sembolü olan kuştur. “Ruh” ve “can” anlamında kullanıldığı da olmuştur.⁸⁴⁶

Konuşma özelliğiyle insanı simgeler. Konuşmaları taklit ettiği için gammaz nitelemesiyle de anılır. Bazılarına göre de papağan ruhu simgelemektedir Buradan hareketle müminlerin ruhlarının papağan gibi Cennet renklerine sahip olduğu, yani yeşil olduğu rivayetlerine rastlanır.⁸⁴⁷

Güzel bir kuş olduğu için yüce ve güzel şeyler için benzetilen olur. Papağan, şeker ve badem gibi yiyecekleri yiyen bir kuştur ve çoğunlukla şiirlere konu edilen özelliği şeker yemesidir. Şeker yemesi ile tatlı dilli olmaktan bahsedilirken söz konusu edilir. Güzel şeylere örnek olarak şekerle beraber kullanılır. Fars edebiyatında “şeker yiyen”, “tatlı sözlü”, “şeker gibi” sıfatlarla bahsedilir. Güzel konuşabilmesi ile şiirlerde

⁸⁴⁵ Nimet Yıldırım, s. 693-694.

⁸⁴⁶ Seccadî, s. 488.

⁸⁴⁷ Nimet Yıldırım, s. 694.

sevgiliye benzetilir. Ona dair şu tavsifler yapılır: “nâtık”, “şeker-hand”, “şeker-hâ”, “gûyâ”, “ter-guy”, “şeker-bâr”, “şeker-güftâr”, “şirin-zebân”.⁸⁴⁸

Papağanın en çok bahsedilen özelliği *şeker yemesidir*. Şeker yemesiyle Edebiyatta farklı benzetmelere gidilir. Pervîn’in de en çok üzerinde durduğu şey şeker yemesidir. Pervîn, herkesin öncelikle kendisi için önemli olan şeyi düşündüğünü ve başka şeylere aldırmadığını vurgulamak için papağan kuşunu örnek verir. “*Papağan ve şeker*” şiirinde papağan bulunan bir eve hırsızın girmesinden bahseder. Eve hırsız girince şeker çuvalına bir şey olmadıkça papağan sesini çıkarmak istemez. Hırsız her şeyi alır; ama onlar papağanı ilgilendirmediği için sesini çıkarmaz. Burada şair, papağan için değerli olan şeyin şeker olduğunu vurgular ve bunun üzerinden mesajını verir:

فرشها کو، کیسه های زر کجاست

گفت خامش کیسه ی شکر بجاست

Nerede kilimler, altın keseleri nerede

Dedi ki sessiz ol, şeker torbası yerinde

Mesnevi;98/25

تا تو قفس سازی و شکر خری

طوطیک وقت ز دامت رهاست

Sen kafes yapıp şeker alana kadar

Vakit papağanı tuzağından kaçır

Kaside;13/13

تا بیفشانند بر چیندلمان

طوطی وقت و زمان را شکریم

Biz dağıtılana kadar toplatılırız

Vakit ve zaman papağanına şekeriz

Kaside;15/21

⁸⁴⁸ Tolasa, s. 455.

Papağan ve şeker arasındaki ilişkiyi dikkate alan şair, papağanın şeker ve benzeri güzel şeylerle beslendiği için *leş gibi kötü şeylere yönelmeyeceğini* belirtir. Bununla, insanın değersiz ve kötü şeylere yönelmemesi kastedilir. Şair Pervîn ruhun, yüce ve değerli şeylerle ilgili olduğunu; kötü ve düşük şeylere bakmadığını ve böyle düşük bir varlık olmadığını ifade etmek için ruhu, papağana benzeterek papağanın ölümlere yönelen bir hayvan olmadığını; ölü ve leşlere yaklaşmanın leş yiyen kuşlara ait bir özellik olduğunu söyler. Papağan ve leş arasındaki zıt ilişki, yüce varlıkların değersiz şeylerden uzaklığı için dile getirilir:

طوطی نکند میل سوی مردار

این عادت مرغان لاشخوار است

Meyletmez ölümlere papağan

Bu, âdetidir leş yiyen kuşların

Kaside;08/27

سالکان را چه کار با دیوان

طوطیان را چه کار با مردار

Sâliklerin işi ne ki şeytanlarla

Papağanların işi ne ki leşlerle

Mesnevi;164/40

Papağanın şeker yemesiyle şairin çıkardığı ikinci değerlendirme ise şeker gibi güzel şeyler yiyen papağanın *temizliği ve yüceliği simgelemesidir*. Papağanın bu özelliği onun güzel, temiz ve yüce şeyler için benzetilen olarak kullanılmasına neden olur. Bu açıdan şaire göre papağan, insanın özü olan canı temsil eder. Can kuşu, papağan olarak düşünülünce sevdiği yiyecek olan şekerle beslemek gerekir. Can kuşunun beslendiği şeker ise ruhun gıdası olan irfandır. Eğer böyle yapılmazsa kuş uçar; irfan şekeri de heba olur:

شو و بر طوطی جان شکر عرفان ده

ورنه بر پرد و گردد تبه این شکر

Git ve can papağanına irfan şekerini ver

Yoksa uçar ve heba olur şeker

Papağan'ın sıfatları: *Şekeri sevmesi, Leş yememesi, Yüce şeyleri simgelemesi.*

Papağan'a benzetilen şeyler: *Can, Zaman.*

Papağan için kullanılan terkipler: *Tûti-yi Can, Tûti-yi Vakt.*

2.4.4.2.15. Serçe (Gonceşk)

Serçe, ötücü kuşlardan olup yeryüzünün hemen her bölgesine dağılmış olan, küçük yapılı, konik gagalı, genel olarak tohumla beslenen 30 kadar kuş türünün ortak adıdır. En yaygın türü insanlarla içiçe yaşayan, tarla ve bahçelerde görülen grimsi kahverenkli tüylü serçedir.⁸⁴⁹ Genellikle kahverengi, siyah ve boz renklidirler. Erkeklerin gerdanında siyah bir leke bulunur.⁸⁵⁰ Cıvıltıları gün boyunca duyulabilir. Üstelik oldukça kavgacıdırlar ve ara sıra kuyruklarını yelpaze gibi açarak dövüşürler. Ağaçlara, kovuklara, çatı altlarına derme çatma yuvalar yaparlar. Küçük ve güçsüz olmaları nedeniyle yılan ve kartal gibi hayvanlar tarafından çokça avlanırlar.

Edebiyatta ve halk arasında güçsüz, küçük ve av olmaları yönünden kullanılırlar. Serçeyle birlikte kullanılan bazı terimler vardır ki zayıf ve güçsüz kişi için kullanılır.⁸⁵¹ Ayrıca edebiyatta gönül ve serçe arasında benzetme yapılır.

İnsan çok zayıf bir varlıktır. Ancak bu zayıflığına rağmen büyüklenir ve kendini güçlü zanneder. Şair Pervîn, bir kasidesinde insanın büyüklenip kendini güçlü bir şey saydığından; ama aslında kendisinden habersiz olduğundan bahseder. Şair insanın bu acizliğini anlatmak için yine bir teşbihe başvurur ve insanı bir serçeye benzetir. Serçe kuşunun seçilmesinin nedeni, *küçük ve zayıf* olmasıdır. İnsan serçe gibi acizliğine rağmen bir şeyler yapmak için kanat çırpılmaktadır. Şair insanın kanat çırpmasının bir anlamı olmadığını, boşuna uğraştığını; çünkü insanın yılanın ağzındaki bir serçe gibi av durumunda olduğunu zikreder:

بال و پر چند زنی خیره، نمی بینی

که تو گنجشک صفت در دهن ماری

Boşuna ne kol-kanat çırpıyorsun, görmüyor musun

⁸⁴⁹ Devrim, V, s. 2967.

⁸⁵⁰ “Serçe”, Erişim tarihi: 01 Haziran 2012, <http://www.turkopedi.com/serce.html>

⁸⁵¹ Bkz. Devrim, V, s. 2967.

Serçe gibi yılanın ağızındasın

Kaside;11/03

Serçe, özel bir yönü olmayan ve insanlarca özel ilgi duyulmayan bir kuş olduğu için *basitliği ve sıradanlığı* temsil eder. Bu nedenle değerli ve güzel bilinen şeylerle beraber zikredilir. Pervîn “*Hayat oyunu*” isimli şiirinde ister büyük olsun, ister küçük, ister değerli ve ister değersiz olsun herkesin sonunda aynı yola ve sonuca ulaşacağını ve dolayısıyla kibirlenmenin gereksiz olduğunu ifade eder. Şiirin son beytinde güzelliğiyle ve insanların beğenisini kazanmasıyla bilinen tavus kuşunu ve sıradan bir kuş olan serçeyi örnek verir ve ikisinin de sonunun ya bir tuzak, ya da bir kafes olduğunu söyler. Burada serçeye karşılık olarak tavus kuşunun zikredilmesiyle serçenin basitliği ve küçüklüğü nazara verilir:

گر که طاوس یا که گنجشکی

عاقبت رمز دامی و قفسی است

*Tavus ya da serçe olsan**Sonunda işaret, bir tuzak veya kafestir*

Mesnevi;23/13

گنجشک خرد گفت سحر با کبوتری

کاخر تو هم برون کن ازین آشیان سری

*Küçük serçe seher vakti dedi güvercine**Artık başını çıkar bu yuvadan sen de*

Mesnevi;50/01

Serçe'nin sıfatları: *Avlanması, Basit olması, Küçük olması.*Serçe'ye benzetilen şeyler: *İnsan.*Serçe içi kullanılan terkipler: *Gonceşk-i Hord.*

2.4.4.2.16. Şahin (Şâhîn)

Şahin, çalılık yerlerde yaşayan kahverengi tüylü, güçlü gagalı, küçük kuş ve kemiricilerle beslenen iri bir yırtıcı kuş cinsidir.⁸⁵² Ayrıca tavşan, yılan, böcek gibi hayvanlar ve leşlerle de beslenirler. Gerçek şahinler, uçuş sırasında geniş kanatlarına, kanat uçlarında bir ölçüde ayrılmış tekerleklerine ve yanlara doğru açılan yuvarlak kuyruklarına dikkat edilerek ayırt edilebilir. Ağır kanat darbeleriyle uçar, havada yorulmadan saatlerce kalabilir. Ağaçların tepesi ve kayalık uçurum kenarları gibi yüksek bir tünekten gözüne kestirdiği avına hızla saldırır.

Şahin, av sırasında elde taşınır ve bilekten salınır. Bazen bu kuşun boynuna küçük bir çingirak da asılabilir. Bazı zamanlar ilk anda gördüğü hayvanı av olarak avlaması için gözü bağlanır ve avlanacak hayvan görülünce gözleri açılır ve Şahin, onu görünce yakalaması için salıverilir.

Edebiyatta avlayıcılığı ile işlenir. Ayrıca Divân şiirinde göz ve bakışları ile işlenir. Sevgilinin saçları ve gözleri şahine, bakışı da şahin bakışına benzetilir. Benzetme yönü ise “avcılık”tır. Sevgilinin saç, âşîğın gönül kuşunu avlar.⁸⁵³

Pervîn’in divanında doğan ve şahin gibi yırtıcı hayvanlar avlanmalarıyla işlenir ve güçlü oluşlarıyla her şeyin üzerinde olan *zaman*, *felek*, *kazâ*, *kader* gibi güçler ve varlıklar için benzetilen olarak kullanılır.

Felek, kazâ ve zaman insanlara karşı, avcı konumundadır. İnsanlar bunlara karşı aciz ve çaresiz bir durumdadır. Biri güçlü diğeri ise zayıftır. Şair, feleğin gücünden bahsettiği bir şiirinde insanı güvercine; *kazâyı ise şahin kuşuna benzetir*. İnsana dikkatli olmasını ve güvercin gibi tek başına uçmamasını tavsiye eder. Çünkü bu uçuş sahasında kazâ şahini de bulunmaktadır:

چو کبوتر بچه پرواز مکن فارغ

که به پرواز گه تست قضا شاهین

Küçük bir güvercin gibi ayrı uçma

Çünkü uçuş sahasında şahindir kazâ

Kaside;19/09

⁸⁵² Devrim, VI, s. 3133.

⁸⁵³ Pala, s. 418.

چو شاهین قضا را تیز شد چنگ

نه از صلحت رسد سودی نه از چنگ

Kazâ şahininin pençesi keskinleşince

Senin ne barışından fayda gelir, ne de pençenden

Mesnevi;27/29

نه جغد رست و نه طوطی، چو شد قضا شاهین

نه زشت ماند و نه زیبا، چو راز گشت عیان

Ne baykuş kurtuldu ne papağan, kazâ şahin olunca

Ne çirkin kaldı ne güzel, gizli aşikâr olunca

Mesnevi;80/46

گر سر بنهی و گر گریزی

شاهین سپهر، تیز چنگ است

Eğer baş koysan veya kaçsan

Felek şahininin pençesi keskin

Mesnevi;155/24

Dünyanın zorluklarından bahseden Pervîn, insanın yaşadığı sıkıntıları bir yavru güvercin örneğiyle aktarır. Bu tehlikeli dünyada tedbirsiz uçmak sarhoşluk gibidir. Dünyadaki tehlikeler, bir güvercin için yüksekten ve alçaktan uçmak gibidir. Alçaktan uçarken çukurlar ve tümseklerle karşılaşma tehlikesi vardır. Yüksekten uçarken de şahinin pençesi tarafından avlanma ihtimali vardır. Şahinin pençesi, dünyadaki öldürücü tehlikeleri gösterir:

به پستی در، دچار گیر و داریم

ببالا، چنگ شاهین را شکاریم

Alçakta zorluklara düçarız

Yüksekte şahin pençesinin avıyız

Mesnevi;07/21

بس باز و تذرو را تبه کرد

شاهین عدم، بچنگ و منقار

Çokça doğan ve sülünü etti heba

Yokluk şahini, pençe ve gagasıyla

Mesnevi;164/30

Şahin'in sıfatları: *Avcı, Pençesi güçlü, Yok edici.*

Şahin'e benzetilen şeyler: *Kazâ, Yokluk, Ölüm.*

Şahin için kullanılan terkipler: *Şâhin-i Sipehr, Çeng-i Şâhin, Şâhin-i Kazâ, Şâhin-i Adem.*

2.4.4.2.17. Tavuk (Mâkiyân)

Yabani ve evcil türleri vardır. Evcil bir hayvan olarak evlerin bahçelerinde kümeslerde veya büyük çiftliklerde beslenen bir hayvandır. Et ve yumurtası için beslenir.

Edebiyatta özellikle kötü ve saldırgan hayvanlar tarafından saldırılan, zayıf ve güçsüz bir hayvan olarak işlenir. Bu yönüyle işlenince düşmanı sayılan tilki ve benzeri hayvanlarla birlikte anılır. Dolayısıyla güçsüz varlıklar için benzetilendir. Yine yumurtlamasıyla, değer olarak yüksek ve alçak şeylerin karşılaştırılmasında kullanılır. Basit bir hayvan olması nedeniyle güzel olan tavus, güçlü olan doğan ve diğer kuşlarla birlikte anılır.

Pervîn'in, şiirlerinde üzerinde çok durduğu imgelerin başında felek gelir. Feleğin bahsedildiği yerde ise muhatap tüm varlıktır. Felek, gücü temsil eder. Varlıklar ise güçsüzlüğüyle işlenir. Felek, saldırgan ve tehlikeli olması nedeniyle güçlü ve tehlikeli varlıklara benzetilirken zayıf olan varlıklar için zayıf şeyler benzetilen olarak kullanılır. Pervîn "*Kalp yolu*" şiirinde insanın dünyada daha çok kötü olaylarla ve manevi tehlikelerle karşılaştığını ve bunlardan etkilendiğini anlatırken tüm tehlikelerin sahibi olarak feleği gösterir ve feleği bir tilkiye benzetir. Tilkinin ise en çok saldırdığı hayvan tavuktur. Bu nedenle *zayıf* olan, tavuğa benzetilir. Tilkinin olduğu yerde tavuğun emniyetinden bahsedilemeyeceği gibi felek oldukça insan, manevi ve nefsi tehlikelerle karşılaşacaktır:

ماکیان وجود را چه امان

تا که مانند چرخ، روباهی است

Varlık tavuğunun ne güvenliği?

Bulundukça felek gibi bir tilki

Mesnevi;68/11

İnsanın manevi tehlikelere maruz kalan değerli varlığı candır. Can, insanın manevi özü ve ulvi boyutudur. Beden, nefis ve hevâ ise ona düşmandır. İnsanın manevi yönünü güçlendirmesi gerekir. Yoksa şeytan ve nefis yönünden gelecek tehlikeler kolaylıkla ona zarar verebilir. Pervîn insanın manevi boyutunun tehlikede olduğunu anlatmak için canı koruyucu bir kaleye benzetir. Can kalesinin içindeki *manevi duyguları ve maneviyatı* ise tavuğa benzetir. Çünkü tavuk, *zayıf ve saldırıya maruz kalan* bir hayvandır. Bu cana ve içindekilere göz diken ve onları öldürmek isteyen ise zamandır. Bu nedenle zaman da saldıran bir tilki gibi düşünülür. Burada şair yine zamana yüklenmekte ve insanın muhatap olduğu manevi tehlikelere dikkat çekmektedir:

دیوارهای قلعه ی جان گر بلند بود

روبه دهر چشم بدین ماکیان نداشت

Can kalesinin duvarları yüksek olsaydı

Zaman tilkisinin gözü tavukta olmazdı

Kaside;06/23

Tavukların en büyük özelliklerinden biri de tembel, uyuşuk ve rahata düşkün olmalarıdır. Daha çok rahatlıklarıyla ve devamlı yatmalarıyla bilinirler. Bu nedenle Pervîn “*Yersiz serzeniş*” şiirinde kibirlenme üzerinde dururken kibirlenen bir hümâ kuşunun, tavuğu küçümsemesinden bahseder. Burada hümâ kuşu, tavukları küçümserken onların *gayretsiz, rahat ve tembel* olduklarını söyler:

همای دید سوی ماکیان بقلعه و گفت

که این گروه، چه بی همت و تن آسانند

Hümâ, kalede tavukları gördü ve dedi

Bu grup, ne gayretsiz ve tembeldir

Mesnevi;158/01

Tavuk'un sıfatları: *Tehlikede olması, Saldırıya maruz kalması.*

Tavuk'a benzetilen şeyler: *İnsan, varlık, Can, Maneviyat.*

2.4.4.2.18. Tavus (Tâvûs)

Çok güzel tüyleri olan bir kuş türüdür. Özellikle erkek türünün kuyruk kısmında çok güzel ve renkli tüyleri vardır. Tüylerinde göze benzer renkli şekiller vardır. Ancak ayakları ve sesi çirkindir. Hindistan'da tavus ve papağan çok olurmuş.⁸⁵⁴ İki çeşit tavus kuşu vardır: Bunlar mavi ve yeşil tavus kuşlarıdır. Mavi tavus (*Pavo cristatus*) Hindistan'da yaşar.⁸⁵⁵

Bu kuş hakkında farklı efsaneler anlatılır; Bir efsâneye göre tavus, Cennet'te bir kuş iken şeytanın Cennet'e girmesine âlet olmuş ve Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi yemelerinden sonra Cennet'ten çıkarılmıştır. Cennet'te ayakları da güzelken Allah ona “*Her yanın süslü olsun, ancak ayakların çıplak kalsın; ayaklarını görünce Cennet'i ve eski hâlini hatırlayıp âh et!*” buyurmuş ve Bâbil'e indirip ayaklarını çıplak eylemiştir.⁸⁵⁶ Cennet'ten çıkarılması hakkında anlatılanlara göre tavus, şeytana buğdayı göstermiş ve şeytanın aldatmasıyla Hz. Âdem ve Havva o yasak buğdayı yemiştir.⁸⁵⁷

Bilindiği gibi tavusun tüyleri göz göz desenlidir. Bu bakımdan göz ile tavus çoğu zaman birlikte bulunur. Cebrail için “Tâvûs-ı sidre” sıfatı kullanılır. Edebiyatta *tüylerinin açılması, rengârenk oluşu, gezip tozması, salınışı* vs. yönlerden sevgiliyle tavus arasında münâsebet kurulur.⁸⁵⁸ Hindistan'da güzel tavus kuşu cinsleri olması nedeniyle şiiirlerde Hindistan ülkesi ile birlikte zikredilirler.

Tasavvuf edebiyatında “dünyanın aldaticı cilvelerine” “*tavus*” denir. Bazen “melekutî ruhlar” anlamında da kullanılır.⁸⁵⁹ Tavus, tasavvufta “*şehveti*” temsil eder.⁸⁶⁰ Allah'ın Hz. İbrahim'e tutmasını emrettiği dört cins kuştan biri tavustur ve mecazen “*zînet*” anlamındadır.⁸⁶¹

⁸⁵⁴ Pala, s. 210.

⁸⁵⁵ “Tavus Kuşu”, Erişim tarihi: 03 Mayıs 2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/Tavus_kuşu

⁸⁵⁶ Pala, s. 443.

⁸⁵⁷ Hanlerî Kiyâ, s. 324.

⁸⁵⁸ Pala, s. 443.

⁸⁵⁹ Seccadî, s. 461.

⁸⁶⁰ Seccadî, s. 38.

⁸⁶¹ Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 376.

Pervîn'in divanında tavus genel olarak yücelik ve üstünlüğün sembolü olarak benzetilen konumundadır. Bu nedenle iyi ve kötü, yüce ve düşük değerlerin kıyasında kullanılır. Bu bağlamda *karga*, *akbaba*, *tavuk* ve *serçe* gibi hayvanlarla birlikte anılır.

İnsan yaratılan en değerli varlıktır. Pek çok manevi değerle ve kabiliyetle donatılmıştır. Ancak bu özelliklerinden dolayı insandan istenen vazifeler vardır. İnsanın yaratılmasının amacı, âhirete yönelmesi ve Allah'ın kendisinden istediği şeyleri yapmasıdır. Bu nedenle insan, kendine layık bir şekilde yüce şeylere yönelmeli ve kabiliyetlerini boşa harcamamalıdır. Şair, *insanı* bu değerli konumu nedeniyle tavus kuşuna benzetir. Çünkü tavus *güzelliğiyle yüksek bir makam sahibidir*. İnsan da tavus gibi kendisine layık olan hakikat bahçesine girmeli ve değersiz şeylerden uzak kalmalıdır. Burada tavus ve yüce makam, yücelik ve hakikat arasında bir ilişki söz konusudur. Farklı beyitlerde de buna vurgu için düşük dereceli hayvanlarla beraber verilir:

همچو طاوس بگلزار حقیقت شو

همچو سیمرغ سوی قاف ارادت پر

Tavus gibi hakikat bahçesine git

Simurg gibi arzu Kaf'ına doğru uç

Kaside;10/17

ندهد هیچ کسی نسبت طاوسی

به شغالی که دم زشت کند رنگین

Kıyaslamaz tavusu hiçbir kimse

Çirkin kuyruğunu boyayan çakal ile

Kaside;19/08

گر که طاوس یا که گنجشکی

عاقبت رمز دامی و قفسی است

Tavus ya da serçe olsan

Sonunda işaret, bir tuzak veya kafestir

Mesnevi;23/13

Tavusun en önemli özelliği *tüylerinin ve sesinin güzel olmasıdır*. Pervîn'in şiirlerinde de bu açıdan devamlı güzel tavus kuşunu taklit eden ve ona benzemeye çalışan başka çirkin hayvanlardan bahsedilir. Onu taklide çalışan karga ve akbaba gibi hayvanlar, onunki gibi renkli tüyler kullanırlar. Bu taklitten kastedilen ve belirtilmek istenilen şey ise kendisini beğenmeyen, kendi vazifesini terkeden ve başkasına benzemeye çalışan insanların durumudur:

زاغکی شامگهی دعوی طاوسی کرد

صبحدم فاش شد این راز ز رفتاری چند

Bir karga bir akşam tavusluk iddia etti

Sabahleyin birkaç hareketle bu sır belirdi

Kaside;28/03

پر طاوس چه بندی بدم کرکس

چو دم آراسته گردد، چه کنی با پر

Tavus tüyünü, akbaba kuyruğuna ne diye bağlarsın

Kuyruk süslenince kanatla ne yaparsın

Kaside;12/45

Tavus'un sıfatları: *Yüce şeyleri temsil etmesi, Güzel tüylü, Taklit edilmesi, Hakikat bahçesinde yaşaması.*

2.4.4.2.19. Yarasa (Huffâş, Şebpere)

Uçan tek memeli hayvan yarasadır. Mağaralarda, duvar yarıklarında ve içi oyuk ağaçlarda yaşar. Daha çok geceleri aktif halde olan yarasa, karanlıkta avlanmaya çıkar. Güneşe çıkmaz. Gündüzleri karanlık yerlerde, arka ayaklarının çengelleriyle başaşağı sarkarak ve ayaklarıyla tutunarak dinlenir. Bütün yarasaların gözleri görür; fakat görmekten çok, tabii radar sistemi olan his organlarını kullanırlar. Yarasa, ses-yankı sistemiyle bezenmiş, canlı bir radardır. Çıkardıkları çok yüksek frekanslı ses dalgalarının, etraflarındaki cisimlere çarpıp geri dönmesi yardımıyla yönlerini bulurlar. Koklama ve tat alma duyuları çok iyi gelişmiştir.

Yarasa'nın Hz.Îsâ'nın, Yahudilere mucize olarak çamurdan yapıp canlandırdığı bir kuş olduğu tefsirlerde vardır. Rivayete göre Hz. Îsâ, peygamber olduğunu bildirince Yahudiler, pek çok mucize istedikten ve olduğunu gördükten sonra daha zor bir şey istediler: “*Bize, hiçbir hayvana benzemeyen çamurdan bir hayvan yap. Kuşlardan çok süratli ucsun, kuş gibi fazla tüylü olmasın, havada durabilsin, gagasız, fakat dişleri olsun, karanlıkta görebilsin, insan gibi gülsün, kadın gibi hayız görsün, süt çıkan memeleri olsun. Yumurtlamasın, yavru doğursun! Yavrularını yanında taşıyabilsin!*” Hz. Îsâ, çamurdan yaptığı şekle üfürünce, bildirdikleri vasıfta bir hayvan olan yarasa meydana geldi.

Edebiyatta güneşten kaçması, gececi olması açısından güneş ve karanlıkla birlikte kullanılır. Hz. Îsâ ile birlikte anılır. Gözlerinin görmemesiyle şiirlere konu edilir.

Şair, “cehalet” ile “ilmin” birbirine düşman iki şey olduğunu, cehaletin ilimden kaçtığını ifade ederken *cehaleti yarasaya, ilmi ise güneşe* benzetir. Çünkü cehalet, kişinin önünü görememesi veya görececek bilgiye sahip olmamasıdır. Ancak ilim kişiye neyi nasıl yapacağı konusunda yardım eder ve ona yol gösterir. Bu şekilde ilim, güneş gibi aydınlatıcıdır. Yani yarasa, güneşten kaçtığı gibi cehalet de ilimden kaçır ve ikisi birbirine zıttır. Şair, şiirinde cehalet yarasasını, ancak ilim güneşinin uzaklaştıracağını söyleyerek ilmin önemine vurguda bulunur:

جهل چو شب پره و علم چو خورشید است

نکند هیچ جز این نور، گریزان

Cehalet yarasa gibi, ilim ise güneş misali

Onu kaçıramaz bu nurdan başkası

Kaside;05/14

Yarasalar, devamlı *karanlıkta yaşarlar*. Bu nedenle karanlık ve siyah şeyler onlar için hayattır. Oysa güzel güneşin güzelliğinin farkında değillerdir. Yarasaların devamlı karanlıkta yaşamaları ve hayatı böyle algılamaları, Pervîn tarafından devamlı dalalette yaşayan ve hayatı kötü gören insana benzetilir. Hak yoldan sapan ve dalalette giren insan, küfür karanlığından dolayı yolunu göremez; hayatı daima karanlık ve kötü olarak algılar:

در آنساعت که چشم روز می خفت

شنیدم ذره با خفاش می گفت

که ای تاریک رای، این گمرهی چیست

چرا با آفتاب الفتی نیست

Gündüzün gözünün uyuduğu saatte

Duydum ki yarasaya diyordu zerre

Ey siyah görüşlü, bu sapkınlık nedir

Niçin güneşle bir yakınlığın yoktur

Mesnevi;67/01-02

Yarasalar karanlıkta yaşadıkları için önlerindeki şeyin güzel veya çirkin olduğunu farkedemezler. Bu özellikleriyle hakikati ve mecazı birbirinden ayıramayan insanlar için benzetilen olarak kullanılırlar. Fakat tabiattaki güzellikleri iyice gören bülbül ise hakikat ehli için benzetilen olarak kullanılır ve bu açıdan yarasanın zıddı bir anlam taşır. Şair “*Cevherin değeri*” isimli şiirinde hakikatlerden, cevherden ve onları temsil eden candan bahsederken bu hakikatleri, ancak bülbül gibi akıllı kimselerin anlayabileceğini ve bu nedenle çemende bülbülün yer alması gerektiğini söyler. Çünkü yarasa gibi zâhirperest ve cahil insanlar, ovayı ve gül bahçesini dahi ayıramazlar:

آن به که مرغ صبح زند خیمه در چمن

خفاش را بدیده چه دشتی، چه گلشنی

En iyisi sabah kuşu çemende çadır kursun

Yarasanın gözündeki ova ha gülşen

Mesnevi;13/13

Yarasa’nın sıfatları: *Güneşi sevmemesi, Karamsar olması, Görmemesi, Güzel ve çirkinini ayırmaması.*

Yarasa’ya benzetilen şeyler: *Cehalet, Dalaletteki kişi, Mecaz ehli.*

2.4.4.3. Deniz Hayvanları

2.4.4.3.1. Balık (Mâhî)

Balıklar suda yaşayan ve solungaçları ile solunum yapan, soğukkanlı, yürekleri çift gözlü, çoğunun vücudu pullu, genellikle yumurta ile üreyen omurgalı hayvanlardır.⁸⁶² İnsanlar tarafından yiyecek olarak çokça avlanan bir hayvandır.

Edebiyatta balıklar deniz ve su içinde bulunmaları, avlanarak yakalanmaları ve uyku ile alakaları bulunmaması gibi hususiyetlerle el alınırlar. Âşığın canı, gönlü ve kurduğu hayaller için benzetilendir.⁸⁶³ On iki burçtan biri de balık burcudur.⁸⁶⁴ Balık, burç ismi olarak “*hûl*” kelimesiyle anılır.

Tasavvuf edebiyatında balık, “marifet denizinde gark olmuş kâmil ârif” demektir. Mevlânâ şöyle der: “*Bu dünya denizdir, ten ve ruh ise balık...*”⁸⁶⁵

Balıklar suya bağımlı hayvanlardır. Suda yaşamaları, dışarıdan dar bir alan gibi görünse de onların hayatları ancak bu şekilde mümkündür. Yani isteseler de suyun dışında yaşayamazlar. Pervîn, herkesin elindekiyle yetinmesi ve konumundan şikâyet etmemesi gerektiğini anlatırken balık ile balıkçıl kuşunun konuşmalarını aktarır. Balıkçıl kuşu, balığı tadı kötü, tuzlu ve çamurlu suda yaşadığı ve suya bağımlı bir hayvan olduğu için eleştirir. Ancak balık, herkesin kendine göre bir hayatı ve konumu olduğunu ve her şeyde farklı hikmetler olduğunu söyler. Burada şair balığın suya bağımlı olmasına değinir. Ancak hayatın farklı noktalarında ve konumlarında olan insanların diğerlerini eleştirmemeleri gerektiği; her şeyin kendine göre iyi tarafları olduğu mesajını verir:

گفت ماهیخوار با ماهی ز دور

که چه می خواهی ازین دریای شور

Balıkçıl kuşu balığa dedi uzaktan

Ne istiyorsun bu tuzlu denizden

Mesnevi;43/01

⁸⁶² “Balık”, Erişim tarihi: 18 Mayıs 2012, tr.wikipedia.org/wiki/Balık

⁸⁶³ Tolasa, s. 462.

⁸⁶⁴ Pala, s. 294.

⁸⁶⁵ Seccadî, s. 300.

قیمت بحر در آن لحظه بداند ماهی

که بدام ستم انداخته در بر گردد

Denizin kıymetini balık o an anlar
Ki zulüm konulmuş tuzağa yakalanır
Kaside;32/18

Balık'ın sıfatları: *Suda yaşaması.*

2.4.4.4. Böcek ve Sürüngenler

2.4.4.4.1. Akrep (Kejdom)

Akrep, çok tehlikeli ve öldürücü zehiri olan bir hayvandır. Böcek yiyerek beslenir ve av bulmak için çoğunlukla insanların kaldığı mekânlara girer. Gündüzleri kapalı ve karanlık yerlerde saklanır; geceleri ise aktiftir.

İnsanlar için devamlı tehlike arzeden bir hayvan olduğu için edebiyatta da devamlı kötü, sinsî ve zararlı şeyler için benzetilen konumundadır. Akrebe güvenilirmez ve onunla dost olunmaz.

Bilindiği gibi yılan ve akrep gibi tehlikeli hayvanların kendini koruma içgüdüğü vardır. Akrebin tehlike anında kullandığı silahı, kuyruğudur. Akrep, çoğu zaman bu *tehlikeli kuyruğuyla* belirtilir. Bu nedenle akrebe yaklaşmak tehlikeli olduğu gibi akrebin en tehlikeli yeri olan kuyruğuna basmak, doğrudan onun saldırısına hedef kalmak demektir. Şair bir beyitte insanın şeytana güvenmemesi ve ondan uzak olması gerektiğini söylerken *şeytanı* bir akrebe benzetir ve insanın gaflet ayağıyla akrebin kuyruğuna basmaması gerektiğini söyler. Çünkü *gafil olmak ve şeytanı fark etmemek*, o kadar tehlikelidir ki bilmeyerek akrebin kuyruğuna basmak gibidir:

پای غفلت چه نهی بر دم این کژدم

دست شفقت چه کشی بر سر این اژدر

Gaflet ayağını ne koyuyorsun bu akrebin kuyruğuna
Şefkat elini ne sürüyorsun bu ejderin başına

Kaside;10/05

Akrebın diğerk zikredilen bir özelliğı de zehridir. Şair, bir kasidesinde hayattaki olumsuzlukları zikrederek dünyanın kötüleştiğini söyler. Dünyadaki güzel şeyler yok oluyor; yerinde kötüler kalıyor. Bu şekilde her yer yaşanılmaz bir hal alıyor. Bozulan kirli ve kötü hava, insanlara zarar veriyor ve onları zehirliyor. Burada ortamın bozulduğunu ve havanın zararlı hale geldiğini belirtmek için akrep, benzetilen olarak kullanılır ve zehriyle belirtilir. Çünkü mânen bozulan ortam ve manevi hava, akrebın iğnesi gibi zehirli ve tehlikelidir:

هوا مسموم شد چون نیش کژدم

جهان تاریک شد چون چاه بیژن

Hava zehirlendi akrebın iğnesi gibi

Dünya karardı, Bijen'in kuyusu gibi

Kaside;17/05

Pervîn, zehirli ve öldürücü oluşu nedeniyle akrebi tehlikeli şeyler için benzetilen olarak kullanır. Pervînın divanında ruh ve beden kıyaslaması oldukça fazla yapılır. Beden alçak, değersiz ve tehlikelidir. Çünkü beden, nefis ve hevâyı temsil eder. Nefis ve hevâ ise öldürücüdür. “Özgür ruh” şiirinde bunu gözler önüne seren şair, *bedeni bir akrebe* benzetir ve ruha seslenerek bu akrebın başını ayağıyla ezmesini söyler:

باخرد، صلحی کن و رائی بزَن

کژدم تن را بسر، پائی بزَن

Barış ve istişare yap akılla

Bas beden akrebının başına

Mesnevi;72/05

Akrep'in sıfatları: *Zehirli, Tehlikeli.*

Akrep'e benzetilen şeyler: *Beden.*

Akrep için kullanılan terkipler: *Nîş-i Kejdom, Kejdom-i Ten.*

2.4.4.4.2. Çekirge (Meleh)

Ekinlere musallat olan ve tahılları yok eden kanatlı bir böcektir. Bu zararlı yönüyle kıtlığa bile neden olur. Özellikle sıcak bölgelerde ve sıcak ormanlarda yaşarlar. Bazı türleri, tahıllar için oldukça zarar vericidir. Bazı bölgelere büyük yığınlar halinde akın edince hayat yaşanamaz ve dışarı çıkılamaz hale gelir. Bu yönüyle hayatı felç edebilen bir hayvandır. Çekirge, yaz mevsiminde yer içer; ama karınca gibi kış için bir hazırlık yapmaz. Yine çekirge Allah'ın bazı kavimlere ceza olarak yolladığı bir hayvandır. Çekirge mucizesi, Hz. Mûsâ'nın dokuz mucizesinden biridir. Bu mucize *Kur'ân*'da da geçer.⁸⁶⁶ Bu nedenle Hz. Mûsâ ile birlikte anıldığı olur. Edebiyatta genel olarak üç temel özelliğiyle ele alınır: *Ekinleri talan etmesi; tembellik yapması; mucize ile ilişkili olarak zikredilmesi.*

Çekirge rahatlık ve tembel oluşuyla bilinir. Bu nedenle bir şeye hazırlık yapmayan ve tedbir almayanlar için benzetilen olarak gösterilir. Şair, üstünlüğün ilim ve sanat ile olduğunu, bunlara ulaşmayan kişinin bir ilerleme gösteremeyeceğini anlatırken örnek olarak çekirgeyi verir. Burada çekirge, soğukta ve kar zamanında çaresiz ve aç kalınca daha yeni harekete başladığını söyler. Yani çekirge gaflette olup tedbirde geç kalmıştır. Yani insan, ilim ve sanat ile tedbir almazsa her zahmet karşısında çaresiz kalır:

دانی ملخ چه گفت چو سرما و برف دید

تا گرم جست و خیز شدم نوبت شتاست

Bilirsin çekirgenin soğuğu ve karı görünce ne dediğini

Ben sıçramaya alışana kadar kış vakti geldi

Kaside;37/11

Çekirgeler, ekili bitkilere musallat olunca o *bitkileri talan eden* hayvanlardır. İnsanların ektiği her şeyi, yağmalar ve tarlaları, yeşil bir halden kuru ve boş bir hale çevirirler. Şair, çekirge örneğiyle insandaki manevi kabiliyetlerin ve yüceliklerin maddi ve dünyevi zevkler tarafından yok edildiğini ve ruh tarlasında bu şekilde ekili bir şey kalmadığını söylerken dünyevi ve nefsi zevkleri, *tahripkâr* çekirgeye benzetir:

⁸⁶⁶ “Onlar: “Bizi büyülemek için mucize (ayet) olarak her ne getirirsen getir, yine de biz sana inanacak değiliz” dediler. Bunun üzerine, ayrı ayrı mucizeler (ayetler) olarak üzerlerine tufan, çekirge, buğday güvesi, kurbağa ve kan musallat kıldık. Yine büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular (Âraf: 7/132-133)”.

هر چه کشتی، ملخ و مور بیغما برد

وین چنین خشک شد این مزرعه ی اخضر

Ne ektiysen yağma etti çekirge ve karınca

Bu şekilde kurudu bu yeşil tarla

Kaside;12/38

Çekirge'nin sıfatları: *Tembel, Yağmalayıcı.*

Çekirge'ye benzetilen şeyler: *İlimsiz insan, Dünyevi zevkler.*

2.4.4.4.3. İpek Böceği (Kirm-i Pîle)

Bu hayvan, ipekböceği kelebeğinin tırtılıdır. Çin kökenli olup dut yapraklarıyla beslendiği için “dut ipekböceği” olarak isimlendirilir. Çin’de yaklaşık 4500 yıl önce evcilleştirilmiş ve daha sonra dünyaya yayılmıştır. İpekböceği, pulkanathılar takımının diğer üyeleri gibi yumurta, lavra, koza ve kelebek evrelerinden geçer.

İpekböcekleri koza evresini geçirmek için kozayı ipek ipliklerle örür. İpekböceği, insanlar için giyimde ve süs işlerinde kullanılan en değerli kumaş malzemesi olan ipeği ürettiği için çok değerli bir hayvandır.

Edebiyatta genellikle ipekle birlikte konu edilir. İpeğin değerli bir madde olması nedeniyle onu yapan ipekböceği de faydası yönünden ele alınır ve bu açıdan diğer sıradan hayvanlar veya böceklerle kıyaslanarak dünyadaki iyi ve kötü, faydalı ve faydasız şeyler arasındaki farka işaret edilir.

Şair Pervîn ipek böceğini, ipek fabrikası olarak isimlendirir. Çünkü ipeği yapan bu canlı, bir fabrika gibi çalışır. İpekböceğinin yaptığı bu büyük ve değerli işi gören şair, bir şiirine “*İpek fabrikası*” adını vererek bunu belirtir. Bu şiirde şair bencilliği, sadece kendini düşünmeyi ve başkaları için faydalı bir şey yapmamayı eleştirmek için salyangoz ve ipekböceğini örnek verir. Salyangoz, ipekböceğini başkaları için çalışmakla; boşuna ve karşılıksız bir şey yapmakla suçlar ve eleştirir. Burada ipekböceği, çalışıp faydalı işler yapan insanlar için benzetilen olarak kullanılmıştır. Çünkü faydalı insanlar, ipekböceği gibi değerli şeyler üretmekte ve bir karşılık beklememektedir:

به کرم پیله شنیدم که طعنه زد حلزون

که کار کردن بیمزد، عمر باختن است

بی هلاک خود، ای بیخبر، چه می کوشی

هر آنچه ریخته ای، عاقبت ترا کفن است

Duydum ki salyangoz, serzenište bulundu ipekböceğine

Ücretsiz çalışmak ömür kaybetmektir

Ey habersiz! Ne çabalıyorsun kendini helak peşinde

Ördüğün şey sonunda kefenindir

Mesnevi;112/01-02

İpekböceği'nin sıfatları: *Başkalarına faydalı, Çalışkan.*

İpekböceği'ne benzetilen şeyler: *Çalışan kişi, Bencil olmayan kişi.*

2.4.4.4.4. Karınca (Mûr, Mûrçe)

Küçük bir hayvan olmasına rağmen kış yiyeceğini hazırlamak üzere yaz boyu çalışarak yem toplar. Sosyal olma ve birlikte hareket etme özellikleriyle çalışkanlık ve iş bölümü için örnek teşkil ederler. Topladıkları basit yiyecekler ile yetinmelerile iktisat ve kanaat örneğidirler.

Edebiyatta genellikle müspet anlamda kullanılır. Hz. Süleyman ile aralarında geçen bazı olaylardan dolayı birlikte çokça zikredilirler.⁸⁶⁷ Karınca, zayıflık, güçsüzlük ve küçüklük timsalidir. Bu yönüyle âşık için benzetilendir.⁸⁶⁸ Çok zayıf, küçük, aciz ve güçsüz olmaları nedeniyle zayıflıkları ile konu edilirler. Hz. Süleyman, gücü; karıncalar ise zayıflığı temsil eder. Karınca, tasavvufta herkesin kendi gücü oranında yapabileceği kadarını yapmasını temsil eden sembol bir hayvandır. Didinme ve çalışma, karıncanın özgün bir vasfı olduğu gibi, sûfide de aynı nitelik bulunmalıdır. Sûfilik yolunda karıncalar gibi tembelliğe yer yoktur.

Karıncaların Hz. İbrahim'in ateşini söndürmek için su taşımaya çalışması meşhur bir rivayettir.

Karıncalar kendi işlerini kendileri yapar ve tembellik göstermezler. Bu şekilde başkalarının minnetine de ihtiyaç duymazlar. Şair, bir beyitte karıncaların *kanaatkâr*

⁸⁶⁷ Pala, s. 258.

⁸⁶⁸ Tolasa, s. 461.

olmaları nedeniyle büyük bir hazineye sahip olduklarını, hatta bu kanaat vasıtasıyla ulaştıkları hazine ile Hz. Süleyman gibi güçlü ve zengin sayıldıklarını belirtir. Burada karıncaların kanaat etmesinin, onları zenginleştirdiği ve güçlendirdiği ve bu kanaatla kimsenin minnetini çekmedikleri vurgulanmaktadır. Şair, kanaat ile hazine arasında benzetme yaparken “*Kanaat tükenmez bir hazinedir*” hadis-i şerifine işaretle bulunmaktadır:

زان گنج شایگان که بکنج قناعت است

مور ضعیف گر چو سلیمان شود رواست

O değerli hazineyle ki kanaat köşesindedir

Zayıf karınca Süleyman gibi olsa revadır

Kaside;37/27

مور، هرگز بدر قصر سلیمان نرود

تا که در لانه ی خود، برگ و نوائی دارد

Karınca asla gitmez Süleyman'ın saray kapısına

Yaprak ve yiyeceği oldukça yuvasında

Mesnevi;156/07

Karınca, insanların ayakları altında dolaşan ve devamlı basılmakla karşı karşıya kalan bir hayvandır. Ayaklar altında kalmasıyla *zayıflığı*, *acizliği* ve *çaresizliği* temsil eder. İnsan da çaresiz bir karınca gibi düşük bir seviyede kalmamalı; ulvi ve yüce hakikatlere yönelmelidir:

چند چون پشه ز هر دست قفا خوردن

چند چون مور بهر پای فشاندن سر

Daha ne kadar sivrisinek gibi her elle arkadan vurulmak

Daha ne kadar karınca gibi her ayakla başına basılmak

Kaside;10/16

غمی را ره بیندم با سروری

سلیمانی پدید آرم ز موری

Bir neşeyle kederi engellerim
Bir karıncadan bir Süleyman çıkarırım
 Mesnevi;17/16

Karıncalar da çekirgeler gibi tahılları ve tarladaki bitkileri kemiren ve onlara zarar veren hayvanlardır. Ekin tanelerine ve yapraklarına dalınca onları kullanılamaz hale getirebilirler. Şair, dünyevi ve maddi zevkleri, karıncaya benzeterek insanın maneviyatında ve ruhunda ekilen güzel şeyleri yok ettiğini belirtir:

هر چه کشتی، ملخ و مور بیغما برد
 وین چنین خشک شد این مزرعه ی اخضر
Ne ektiysen yağma etti çekirge ve karınca
Bu şekilde kurudu bu yeşil tarla
 Kaside;12/38

Karıncalar, *sabrın ve gayretin* simgeleridir. Çünkü basit gibi görünen; ama onlara göre çok zahmetli olan yiyecek toplama işini yazın sıcağında usanmadan ve bıkmadan yaparlar ve hiç durmazlar. Hiçbir sıkıntı onları işlerinden alıkoymaz. Bu, onları sabır ve çalışmada ön plana çıkarır. Küçük bir yem için uzun mesafeleri kat etmeleri, onların temel özelliklerindendir. Karıncaların küçük ayakları ve bedenlerine rağmen hak yolunda yürüdükleri anlatılır. Pervîn arzularını dile getirdiği bir şiirinde karınca gibi himmet yolunda adım atan bir karınca olmak istediğini söyleyerek onların gayretlerine değinir:

همچو مور اندر ره همت همی پا کوفتن
 چون مگس همواره دست شوق بر سر داشتن
Karınca gibi himmet yolunda yürümek
Sinek gibi şevk elini daima başında tutmak
 Mesnevi;02/11

برو ز مورچه آموز بردباری و سعی
 که کار کرد و شکایت ز روزگار نکرد
Git karıncadan öğren sabır ve gayreti

Çünkü çalıştı, ama zamandan şikâyet etmedi

Mesnevi;49/08

Karınca'nın sıfatları: *Kanaâtkar, Zayıf, Ayak basılan, Himmetli, Sabırlı, Çalışkan.*

Karınca için kullanılan terkipler: *Mûr-ı Zeîf.*

2.4.4.4.5. Kelebek (Pervâne)

Kelebekler geniş ve benekli kanatları olan uçan böceklerdir. Vücutları kiremit dizilişi şeklinde renkli pullarla örtülüdür. Ufak sarsıntılarda koparlar⁸⁶⁹ ve küçük bir ateşin değmesiyle kolaylıkla yanarlar. Kelebeklerde çoğalma yumurta ile olur. Kelebek yumurtaları, yarım küre, küre, silindir ve iğ şeklindedir. İlkbaharda yumurtadan çıkan larvalara, “tırtıl” adı verilir. Tırtıllar, 4-5 defa deri değiştirirler. Normal iriliğe ulaşınca ipek salgısı ile kendilerine koza örерler. Bir müddet sonra pupa kabuğunu yırtar ve kozadan genç ergin yeni bir kelebek ortaya çıkar.⁸⁷⁰

Kelebek, aşk ve sevgiliye vefa yolunda canından geçmenin ve kendini yakmanın sembolü olan meşhur bir hayvandır.⁸⁷¹ Kelebekler, geceleri gördükleri ışığın çevresinde uçarlar. Eskiden aydınlatma amacıyla mum kullanıldığı için şairler mumun etrafındaki kelekleri görür ve bunu şiirlerine yansıtırlardı. Kelebekler aydınlığı severler ve gördükleri alev ve ışığın etrafında uçup dururlar. Etrafında dolaştıkları ışığın kaynağı bir ateş ise bu ateşin çevresinde uçarken kıvılcımlara yakalanıp ölürler. Şairler, keleklerin ateşe gitmelerini, âşık ve sevgili arasındaki ilişkiye benzetirler. Muma âşık olan pervane, sürekli mumun çevresinde dolaşır ve en sonunda kendini feda edip ateşe atar.⁸⁷² Pervân'ın divanında da kelek imgesi daima ateşle olan ilişkisiyle anlatılmakla beraber farklı noktalara işaret söz konusudur.

Kelebek, âşığı; mum da sevgiliyi temsil eder. Kelebek, aşk ve sevgiliye vefa yolunda *canından geçmenin* sembolüdür. Yani pervane, sevdiği için en kıymetli şeyi olan hayatını ve tüm birikimi olan hayat harmanını feda edip sevdiği nur için yakar. Tabi kelek bunu yaparken içindeki tüm korkuları bertaraf eder. Yani sevenler için

⁸⁶⁹ “Kelebek nedir”, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2012, <http://www.yenibilgiler.com/kelebek-nedir>

⁸⁷⁰ “Kelebek nedir”, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2012, <http://www.yenibilgiler.com/kelebek-nedir>

⁸⁷¹ Seccadî, s. 370.

⁸⁷² Pala, s. 370.

korku söz konusu değildir. İşte şair buna değinmek için kelebeğin yanmadan önce korku ve vahşet adına neyi varsa yaktığını söyler:

پروانه پیش از آنکه بسوزندش

خرمن بسوخت وحشت و پروا را

Kelebek yakılmadan önce

Vahşet ve korku harmanını yaktı

Kaside;07/26

هر کجا نور است چون پروانه خود را باختن

هر کجا نار است خود را چون سمندر داشتن

Nerede nur varsa kelebek gibi kendini yok etmek

Nerede ateş varsa kendini semender yapmak

Mesnevi;02/05

Yine benzer bir başka beyitte bu fedakârlıktan bahsedilir. Ancak burada şair kelebeğin bu fedakârlığının altındaki sebebin ondaki *şevk* olduğunu söyler. Şevk olmadıkça da kelebeğin kendisini ateşe atmayacağını vurgular. Şair, kelebeğin sadece şevk ile kendini yaktığını, bu şevkle ateşi görünce kendi kellesinden vazgeçtiğini söyler. Burada da her zaman olduğu gibi şair bir mesaj vermekte ve insanın manevi yükseliş yolunda şevke duyduğu ihtiyaca dikkat çeker:

پروانه جز بشوق در آتش نمی گداخت

می دید شعله در سر و پروای سر نداشت

Kelebek şevkten başka bir şeyle ateşe erimezdi

Başında alev görürdü ve baş vermeye cesaret edemezdi

Mesnevi;14/07

Kelebekler, kendilerini sevdikleri ateşe feda etmeleriyle Allah yolunda kendini feda eden, nefisini unutan ve Hakk'ın nuruna olan aşklarıyla kendilerinden geçen dervişler için benzetilendir. Çünkü tasavvufta da mürid, sâlik ve derviş kendisini ilahî nura gark eder ve nefisini öldürür. Pervîn, bir dervişin irfan elbisesi giymesinden

bahsederken dervişin Allah'ın nuruna karşı bir kelebek gibi kendisini öldürdüğünü aktarır:

چو من پروانه ام نور خدا را

کجا با خود کشم کفش و قبا را

Ben Allah'ın nuruna pervaneyim

Nasıl ayakkabı ve abayı kendimle götürüyüm

Mesnevi;45/17

Kelebek'in sıfatları: *Cesur, Kendini yakması, Şevkle yanması, Allah'ın nuruna sevdalı.*

Kelebek'e benzetilen şeyler: *Âşık, Derviş.*

2.4.4.4.6. Semender (Semender)

Adı, “ateş” anlamına gelen “sam” kelimesinden türetilmiştir. Yunanlılar “Salamandra”, Fransızlar “salamandr” derler.⁸⁷³ Efsanevi bir kuş olup eskilerin inanışına göre ateş ona etki etmez.⁸⁷⁴ Semender, uzun gövdeli, genellikle derisi benekli, dört bacaklı, kuyruklu, kertenkeleye benzeyen ve birçok türü bulunan bir hayvandır. Bilimsel anlamda kertenkele ailesinden sayılan bir tür sürüngendir. Göllerde, havuzlarda, nehirlerde ve derelerde yaşarlar. Yeraltı sularında, mağaralarda, dağlarda, yamaçlarda, hatta ağaç kovuklarında yaşayanları da vardır.

Bu hayvan hakkında efsanevi tanımlamalar ve inanışlar vardır. Bu efsanelere göre o, ateşte yanmayan ve denizatına benzer bir hayvandır. Ateşe girdiğinde bir tür yağlı madde ifraz ederek korunduğu söylenir.⁸⁷⁵ Hatta ateşi söndürür, derisine ok, silah vs. işlemez. Bir başka rivayete göre semender sadece ateşte yaşar ve ateşten çıkınca ölür.⁸⁷⁶ Bu hayvanın derisinden yapılmış zırhı giyenler, suda boğulmaz, ateşte yanmazmış.

⁸⁷³ Kam, s. 147.

⁸⁷⁴ İ'tisâmî, s. 371.

⁸⁷⁵ Pala, s. 399.

⁸⁷⁶ Hanlerî Kiyâ, s. 277.

Ayrıca semenderin renkli tüyleri eğilerek mendil; derisinden sıcağı asla geçirmeyen şapkalar ve ince elbiseler yapırmış. Mendiller kirlenince de yine ateşte yakılmak suretiyle temizlenirmiş.⁸⁷⁷

Pervîn “*Arzular*” isimli seri şiirlerinden birisinde hayal âleminde olması istediği dünyayı tanımlarken bazı tehlikeleri sıralar ve bu tehlikelerden korkmadan yaşayabilmek istediğini belirtir. Şairin bahsettiği hayallerden biri de ateşten korkmamaktır. *Ateşten korkmamak* ise semenderin özelliğidir. Bunun için kelebek gibi her narda korkusuzca yanabilmeyi ve semender gibi ateş olan her yerde bulunmayı ister:

هر کجا نور است چون پروانه خود را باختن

هر کجا نار است خود را چون سمندر داشتن

Nerede nur varsa kelebek gibi kendini yok etmek

Nerede ateş varsa kendini semender yapmak

Mesnevi;02/05

Semender’in sıfatları: *Ateşte yanmaması*.

2.4.4.4.7. Sinek (Meges)

Sinek küçük bir hayvan olması ve insanlar tarafından öldürülmesi nedeniyle genellikle güçsüzlük ve basitlik için kullanılır. Bu bağlamda küçük olmasıyla ele alındığında büyük avcı ve efsanevi kuşlarla beraber kullanılır.

Divân şiirinde sevgilinin ben’i, kara bir sinek olarak ele alınır. O, sevgilinin tatlı yanağı ve bal dudağının kenarına konmuştur. Bazen rakîp veya âşık da âcizlik açısından sinek olabilmektedir. Ayrıca sinek küçüklüğüyle beraber sanatlı olması açısından Allah’ın kudreti için örnek olarak verilir. Yine sineklerin el ve ayaklarıyla yüzünü temizler gibi yapması, sineklerin temizlik yaptıkları veya abdest aldıkları şeklinde yorumlanır.

Sinek genellikle küçüklük ve acizliğin simgesi olarak ele alınır. Pervîn, bir şiirinde kibirlenmeye gerek olmadığını, sonunda herkesin aynı olacağını ve herkesin kendi konumunda bir görevinin ve faydasının olduğunu, kimsenin kimseden üstün

⁸⁷⁷ Ceylan, *Önce Aşk Vardı Şiir Aynasında - Osmanlı Kültürü Üzerine Denemeler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s. 115.

olmadığını, küçük veya büyük herkesin aynı olduğunu belirtirken küçüklük ve güçsüzlüğe örnek olarak sineği verir. Ayrıca sineğin acizliğini vurgulamak için onu, gücün simgesi olan doğan kuşuyla birlikte zikreder:

هر پری را هوای پروازی است

گر پر باز و گر پر مگسی است

Her kanadın vardır uçma hevesi

İster doğan kanadı, ister sinek kanadı

Mesnevi;23/08

چرخ پست است، بلندش مشمار

اینکه دیدیش چو عنقا، مگس است

Büyük sayma onu, felek alçaktır

Bu anka diye gördüğün sinektir

Mesnevi;113/07

Sinek'in sıfatları: *Küçük, Zayıf*.

2.4.4.4.8. Sivrisinek (Peşe)

Sivrisinek, sinekten de daha küçük bir hayvandır. İnsanlar arasında olduğu gibi Edebiyatta da en çok bahsedilen özelliği, çok küçük olmasıdır. Sivrisineğin küçüklüğü de sinek gibi çoğunlukla başka büyük ve güçlü bir şeylerle karşılaştırma yapılırken dile getirilir.

Zamanın bela ve tuzakları çok kötüdür. Zamanın tuzağına düşen kişi en güçlü de olsa zayıf düşer ve onun etkisiyle en açık şeyleri dahi anlayamaz duruma gelir. Şair Pervîn, bir beyitte zamanın tuzağının çok kötü olduğundan bahsederken bu tuzağa düşen kişinin, çok küçük bir hayvan olan sivrisineği dahi en büyük kuş olan ankadan ayırt edemez hale geleceğini söyler. Şair burada büyüklüğü temsil eden anka kuşuyla karşılaştırma yaparken sivrisineği *küçüklük* için kullanır:

در دام روزگار ز یکدیگر

نتوان شناخت پشه و عنقا را

Zamanın tuzağında
Ayırt edilemez sivrisinek ve anka

Kaside;07/46

Sivrisinek devamlı insanların etrafından dolaşır ve insanlara zarar verir. İnsanlar ise sivrisineğin rahatsız edici özelliğinden dolayı onu kovmak ve öldürmek için devamlı ona saldırırlar. Sivrisinek, insanlara yaklaşınca herkesten el ile uzaklaştırılmak için darbe yer. Bu yönüyle devamlı saldırılara maruz kalan bir hayvandır. Şair, yüce hakikatlere yönelmeyen insanın da sivrisinek gibi basitleştiğini ve her yerden bir darbe aldığını söyler:

چند چون پشه ز هر دست قفا خوردن

چند چون مور بهر پای فشانندن سر

Daha ne kadar sivrisinek gibi her elle arkadan vurulmak
Daha ne kadar karınca gibi her ayakla başına basılmak

Kaside;10/16

Sivrisinek, büyülenen ve gururlanan *Nemrut'u öldüren* hayvandır. Nemrut kendini beğenip, büyüklendi ve ilahlık iddiasında bulundu. Hz. İbrahim (a.s)'ı ve onun getirdiği hak dini küçümseyerek reddetti ve inkârında inat etti. Sonuçta Allah ona küçücük bir sivrisineği musallat etti. Sivrisinek, onun burnundan girip beynine ulaştı. Beynini yemeye başladı ve Nemrut bu şekilde helâk oldu. Bu önemli olay Allah'ın kudretinin küçük bir örneğidir. Pervîn de Allah'ın lütfunu ve kudretini alattığı "*Lutf-ı Hak*" şiirinde büyülenen Nemrut'un onunla cezalandırıldığına değinir:

پشه ای را حکم فرمود، که خیز

خاکش اندر دیده ی خودبین بریز

Bir sivrisineğe emretti kalk diye
Toprak dök bencilin gözüne

Mesnevi;141/59

Sivrisinek'in sıfatları: *Küçük, Basit, Nemrut'u öldürmesi.*

2.4.4.4.9. Örümcek (Ankebût)

Örümcek, türüne bağlı olarak farklı özellikler sergileyen ve vücutlarının üzeri tüylü olan bir böcek türüdür. Örümcek genellikle avını, ördüğü ağ ile yakalar. Yakaladığı avını, kısıkaçlarına açılan zehir salgısı ile felce uğratar. Sonra ısırarak avının iç organlarına, eritici enzimler ihtiva eden tükürük salgısını akıtır. Kısa bir zaman zarfında avın iç organları eriyerek sıvı haline gelir. Örümcek, emici midesini bir pompa gibi kullanarak bu sıvıyı emer.

Böceklerde 6 bacak olmasına karşılık, örümceklerde 8 bacak vardır. Baş kısmında dört gözü vardır. Antenleri olmadığından, ağız önündeki pedipalpler bu görevi üstlenirler. Ağının ortasında spiral ve yapışkan bir yer vardır. Diğer iplikçikler kurudur. Bir sinek ağa konsa hemen yapışır. Kurtulmak için çırpındıkça daha çok yapışır.

Örümcek, özellikle İslam kültüründe Peygamberimizin Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında saklandığı mağaranın ağzında Allah tarafından bir örümceğin ağ örmesi sayesinde müşriklerin takibinden kurtulmasına vesile olması ile bilinir. Ayrıca *Kur'ân*'da bir surenin ismidir. Örümcek ağı, özellikle zayıflığıyla belirtilir. Çünkü dokununca dağılan ve parçalanan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle edebiyatta zayıf şeyler için benzetilen olarak verilir. Yine Yüce Allah *Kur'ân-ı Kerim*'de örümcek ve ağıyla ilgili şöyle buyurmuştur: “Allah'tan başkasını dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Halbuki evlerin en çürüğü, şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bunu bilselerdi” (Ankebut: 29/41).

Şair Pervîn, bir şiirinde insanın can ve ruh için çalışması gerektiğini, eğer gittiği yolda bir eksiklik varsa düzeltmesi gerektiğini söyler. Şiirin son beytinde insana, örümceğin ince perdesine bakıp ibret almasını ve insanın da onun gibi kendi vücut evinin etrafı için bir ağ örmesini ve bir şeyler yapmasını söyler:

از پرده ی عنكبوت عبرت گیر

بر بام و در وجود، تاری تن

Örümceğin perdesinden ibret al

Vücudun dam ve kapısına bir ip ör

Kaside;24/31

Örümcekler kimsenin olmadığı yerlerde ve köşelerde ağlarını kurarlar. Yenilenen ve temizlenen yerlerde barınamazlar. Bu nedenle fakirlerin evlerinde daha çok örümcek ağı vardır. Şair, bir şiirinde fakirlerin kötü durumunu, onların imkânsızlıklarını anlatır. Fakirin evinde hiçbir şey olmadığını söylerken evinde gündüzleyin perde olmadığı için perde yerine örümceğin, ağını örerek perde gibi kapattığını söyler. Burada örümcek *yıkılmışlığın, kirliliğin ve fakirliğin* işaretidir ve ördüğü ağ, perdeye benzetilir:

هنگام صبح در عوض پرده، عنكبوت

بر بزم و سقف ریخته ام تارها تنید

Örümcek sabah vakti perde yerine

İpler ördü yıkık dam ve tavanıma

Mesnevi;18/14

Örümcek'in sıfatları: *Evini yapması, Yıkık yerlerde yaşaması, Ağının perdeye benzemesi, Fakirliğin işareti.*

2.4.4.4.10. Yılan (Mâr, Ef'î, Su'bân)

Mâr, Ef'î ve Su'bân gibi isimlerle anılan yılan, kullanılan kelimeye göre farklı türleri gösterir. *Su'bân* ismi, “büyük, erkek yılan” ve “ejderha” anlamlarına gelir. *Ef'î*, oldukça tehlikeli, kötü ve zehirli olan siyah bir yilandır. *Mâr* kelimesi ise normal yılanın karşılığıdır. Yılan, oldukça tehlikeli ve öldürücü bir hayvandır. Bu nedenle özellikle tehlikeli ve zararlı şeyler için benzetilen olarak kullanılır. Yılanların, hazineleri koruduğu düşüncesi nedeniyle yılan, hazinelerle birlikte anılır. Yüz yıl yaşayan yılanların ejderhaya dönüştüğü efsane olarak söylenir.⁸⁷⁸ Yılan, hastalıklardan kurtarıcı bir simgedir. Yunan efsanelerinde bir asaya sarılmış iki yılan bulunmaktadır. Sağlık tanrısı Asklepios'un yaratılışında ve yapısında gösterilmekte olan yılan, aynı zamanda onun sembollerindendir. Mitra ayinlerinde yılan temel bir unsurlardan biridir. İran efsanelerinde Kral Dahhak'ın omuzlarında yılan çıktığı anlatılır. Yine servinin bulunduğu yerde yılanların da bulunduğu söylenir.⁸⁷⁹ İslami rivayetlere göre yılan,

⁸⁷⁸ Pala, s. 297.

⁸⁷⁹ Nimet Yıldırım, s. 502.

şeytanı ağzında saklamış ve onu Cennet'e götürmüştür. Bunun sonucunda da Hz. Âdem ve Havva'yı kandırmıştır.⁸⁸⁰

Divan edebiyatında daha çok kıvrımlı şekliinden dolayı sevgilinin saçı için kullanılırken tasavvuf edebiyatında “nefs-i emmare”dir. Hz. Mûsâ'nın asasının yılanla dönüşmesi ve sihirbazların yılanlarına galip gelmesi nedeniyle sihir, Hz. Mûsâ ve asa çoğu kez yılanla birlikte kullanılır.

Zaman, Pervînin çok dile getirdiği, kendisinden şikâyet ettiği ve her zaman tehlikeli şeylere benzettiği bir varlıktır. Zamanın benzetildiği varlıklardan biri de yılanıdır. Çünkü yılan, insanlar için çok tehlike arzeden hayvanların başında gelir. Şairin bu benzetmesindeki tehlike, dünyevi değil, uhrevi ve manevidir. Şair zamanın, insanı manevi açıdan öldürücü pek çok şey ile tehdit ettiğini belirtir ve *zamanı, bir yılan olarak* düşünür. Bu yılanın *tehlikeli* olduğunu, insana saldırabileceğini ve insanı öldürebileceğini söyler. İnsan buna karşı Hz. Mûsâ gibi olursa ve dini, Hz. Mûsâ'nın asası gibi olursa o zaman böyle bir saldırı olmaz. Yani eğer insan Allah yolunda gider ve eline ilahî bir destek alırsa kendisini zamanın tehlikesinden korumuş olur:

حمله نیارد بتو ثعبان دهر

تا چو کلیمی تو و دینت عصاست

Zaman yılanı, saldırmaz sana

Sen Kelîm gibi ve dinin oldukça asâ

Kaside;13/14

Yılanın tehlikesi nedeniyle benzetildiği varlıklardan biri de *şehvettir*. Çünkü şehvet de dünyanın görünüşte tatlı ama aslında zehirli lezzetleri demektir. Bu lezzetler, insanı manevi açıdan öldürür ve insanın ebedî hayatını tehlikeye atar. Şair, en tehlikeli sayılan çingiraklı yılanı, şehvet için benzetilen olarak kullanır. Bununla şehvetin öldürücü bir şey olduğuna dikkat çekmekte ve bu yılanı etkisizleştirmek için bir tılsım yapılmasını söylemektedir:

افسون فسای افعی شهوت را

افسار بند مرکب سودا را

Efsun yap şehvet yılanına

⁸⁸⁰ Hanlerî Kiyâ, s. 438.

Yular bağla sevda bineğine

Kaside;07/11

Yılanın vücudundaki en *tehlikeli yer, kafasıdır*. Çünkü zehrini dişleriyle düşmanına aktarır. Bu nedenle onu öldürmek için önce kafasının ezilmesi gerekir. Yılanın başının ezilmesi gerektiği, toplumsal hayatta sorunları kökünden çözme konusunda çokça söylenir. Şair, insan olan yolcunun, manevi yolda ilerlerken nefis ve şeytan yılanı tarafından sokulmaması için yılanın başının ezilmesi gerektiğini söyler. Yani başa kötü bir şey gelmeden önce tedbir alınmalı ve kötü şeylerden uzak kalınmalıdır:

تا نند راهروی را بیای

به که بکوبند سر مار را

*Bir yolcuyla ayağından sokmaması için**Başını ezmeleri iyi olur yılanın*

Kaside;33/09

Yılanın en büyük özelliği, *zehirli olması ve sokmasıdır*. Şair, bir şiirinde kedisinden bahsederken zamanın kötü ve acımasız olduğuna değinir. Şiirin son kıtasında yine zaman ve feleğe atıflarda bulunarak onun tehlikeli olduğunu söyler ve *feleği*, yılanı benzetir. Burada yılanın devamlı ısırıldığını ve kimsenin yarasına gülünmemesi gerektiğini; çünkü aynı şeyin kendi başına da gelebileceğini belirtir:

این مار همیشه می زند نیش

زنهار به زخم کس نخندی

*Bu yılan sokar daima**Sakin gülmeyesin kimsenin yarasına*

Mesnevi;20/22

Yılanlar, pek çok efsane ve hikâyede devamlı *hazinelerin bekçisi ve koruyucusu* olarak anlatılır. Bu nedenle hazine ve yılan ayrılmaz ikilidir. Hikâyelerde yılanlar hazineleri korusa da Pervîn, hazine veya altını yılanla birlikte zikrederken hazineyi dünyanın güzellikleri için, yılanı da dünyadaki güzelliklerin ve cazip şeylerin ikizi olan

sıkıntı ve zorluklar için kullanır ve her hazinenin bir yılanı olduğunu söyler. Yani her dünyevi lezzetin acı ve kötü yönleri de vardır:

چو شد هر گنج را ماری نگهدار

نه این گنجینه می خواهم، نه آن مار

Her hazineye bir yılan olunca koruyucu

Ne bu hazineyi isterim ne de o yılanı

Mesnevi;31/16

Yılan ile efsûn arasındaki ilişki, Pervîn'in şiirlerinde çokça geçer. Çünkü Firavun, Hz. Mûsâ'yı sihirbazlarıyla korkutmak istemiş ve sihir yaptırarak bir yılan göstermişti. İşte bu yılan, Firavun'un sihirbazlarının efsunundan ortaya çıkan bir varlıktı. Yani gerçek değildi. Bu nedenle sihir ve efsûn kelimeleri ile yılan birlikte kullanılır. Şair sihirle ortaya çıkan yılanın gerçek olmamasıyla hevâ ve heves gibi hayali ve nefsi olan şehvet duygusu arasında ilişki kurar. Bir aldatmadan ibaret olan şehvete karşı da bir efsun yapılmasını ve sihrin bozulmasını söyler:

افسون فسای افعی شهوت را

افسار بند مرکب سودا را

Efsun yap şehvet yılanına

Yular bağla sevda bineğine

Kaside;07/11

هم افسونگر رهائی یافت، هم مار

هم آهنگر بیاسود و هم آهن

Hem büyücü, hem yılan kurtuldu

Hem demirci, hem demir huzur buldu

Mesnevi;87/10

Yılan'ın sıfatları: *Saldırgan, İğnesi ile sokması, Hazineleri koruması, Sihir ve efsunla ortaya çıkması.*

Yılan'a benzetilen şeyler: *Zaman, Şehvet, Sıkıntı.*

Yılan için kullanılan terkipler: *Ef'i-yi Şehvet, Su'bân-ı Dehr.*

2.4.4.5. Efsanevî Hayvanlar ve Varlıklar

2.4.4.5.1. Anka (Ankâ)

Kaf dağında yaşadığına inanılan, renkli ve gösterişli tüyleri olan, yüzü insanınkine benzeyen, uzun boyunlu, boynunda beyaz tüylerden bir halka olan, iri vücudunda her hayvandan bir belirti taşıyan, ismi olan, ama cismi olmayan, asla yere konmayan ve daima yükseklerde uçan, hayali bir kuştur.⁸⁸¹

“Morğ-i morğân”: *kuşların şahı*; “morğ-i fermanrevâ”: *egemen kuş*; “morğ-i çâreger”: *çare bulan kuş*; “morğ-i dermânger”: *tedavi eden kuş*; “sîreng”: *otuz renk adlarıyla da bilinen simurg*, Farsça sözlüklerde “*büyük bir avcı kuş, Zâl’in yanında öğrenip olgunluğa eriştiği kişi*” olarak geçer... Simurg *Şahnâme*, *Avesta* ve Pehlevi rivayetlerinde doğaüstü, harika ve ilginç özellikler taşıyan bir yaratıktır.⁸⁸²

Anka kelimesi, *boynu uzun* anlamına gelen “a’nak” kelimesinin dişilidir.⁸⁸³ Boynu uzun olduğu için kendisine “anka” denilir. Kendisinde her hayvandan bir alamet bulunduğu ya da vücudunda otuz kuşun renk ve alameti olduğu için *Anka-i Sirenk (Otuz renkli Anka)* ve *Simurg (Otuz kuş)* dedikleri söylenir.⁸⁸⁴ Kendisine *Zümrüd-i Anka* da denir. Cennet kuşuna benzer yeşil bir kuş olduğu için bu ad verilmiştir. Yine avlarını kapıp uzaklara giderek gözden kaybolduğu için *Anka-i Muğrib* adıyla da bilinir. Çeşitli efsanelere göre anka, insanlar gibi düşünür, konuşur. Çok geniş bilgi ve hünere sahiptir. Kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yapar. Bazıları bu kuşu, devlet ve talih kuşu kabul edilen hümâ ve güzel sesler çıkaran musikî kuşu kaknûs ile karıştırır.

Edebiyatta da Kaf dağında yaşaması, büyüklüğü, rengi, ele geçirilemeyişi ve asla yere konmamasıyla göze çarpar. “Büyüklük”, “insan-ı kâmil”, “görünmez olmak”, “mana âlemi” ve “veli” gibi anlamlarda kullanılır.⁸⁸⁵

Tasavvuf edebiyatında çok sık kullanılan ve başta kâmil insan olmak üzere kendisi ile çeşitli anlamlar kastedilen mitolojik bir kuştur.⁸⁸⁶ Yine edebiyatta kanaat

⁸⁸¹ Hanlerî Kiyâ, s. 353.

⁸⁸² Nimet Yıldırım, s. 623.

⁸⁸³ Kam, s. 129.

⁸⁸⁴ Pala, s. 24.

⁸⁸⁵ Afîfî, *Ferhengnâme-i Şi’rî*, s. 1829.

⁸⁸⁶ Seccadî, s. 422.

sahiplerine anka-meşrep denilmiştir.⁸⁸⁷ Tasavvuf edebiyatında oldukça fazla kullanılmıştır. Kaşanî şöyle demiştir: *Heyula görünmedikleri ve aklî işlerden oldukları için “anka” olarak adlandırılır.* “Bulunmayacak derecede nadir olan kâmil insan”a da anka denir. Yine anka, “mutlak izsizliğin ve meçhullüğün” de alametidir.⁸⁸⁸

Anka yükseklerde uçtuğu, büyük güçlere sahip olduğu ve efsanevi bir kuş olduğu için iyi ve yüce şeyler için benzetilen olarak kullanılır. Yüceliğe karşılık zikredilecek şeyler ise basit ve küçük olanlardır. Şair bir şiirinde zamanın gücünden ve insanı tuzağa düşürmesinden bahseder. Pervîn’in burada tekrar vurguladığı şey, zamanın çok güçlü ve hilekâr olduğudur. Dolayısıyla zaman bir tuzak kurduğunda tuzağa düşecek olanın büyük veya küçük, güçlü veya zayıf olması bir şey ifade etmez. Bunu vurgulayan şair, *güçlü şeyler* için anka kuşunu kullanır. Yani zaman tuzak kurmuşsa ister anka kuşu, ister basit bir sivrisinek olsun farketmez. Bu benzetmeyle anka kuşunun güçlü şeyler için benzetilen olduğu görülür:

در دام روزگار ز یکدیگر

نتوان شناخت پشه و عنقا را

Zamanın tuzağında

Ayırt edilemez sivrisinek ve anka

Kaside;07/46

چرخ پست است، بلندش مشمار

اینکه دیدیش چو عنقا، مگس است

Büyük sayma onu, felek alçaktır

Bu anka diye gördüğün sinektir

Mesnevi;113/07

Anka’nın sıfatları: *Gücün simgesi, Yüceliğin simgesi.*

⁸⁸⁷ Kaya, s.64.

⁸⁸⁸ Seccadî, s. 47.

2.4.4.5.2. Dev (Dîv)

Avesta'da “daeua”, klasik Hint dilinde “deva”, Pehlevicede “dev” olarak geçen “dîv” sözcüğü, “*Tanrı*” anlamına gelir. Eski İran'da (*Aryan kökenli*) kimi tanrılar için bu isim kullanılmıştır. Ancak Zerdüşt'ün ortaya çıkması ve Ahura Mazda'nın tanınmasının ardından eski dönem tanrıları (*dîvler*), insanları ve diğer yaratıkları yoldan çıkararak kötü yaratıklar ve devler olarak kabul edilmişlerdir. Farslar bazen cinlerin ve insanların da içinde bulunduğu tüm varlıklar arasında azgınlık, serkeşlik ve benzeri özellikler taşıyan her yarattığı dîv olarak nitelerler. Dîv Sözcüğü “cin”, “cinlerin bir türü” ve “şeytan” anlamlarında da kullanılır. Devlerin de cin, peri ve şeytan gibi ateşten yaratıldığına inanılır.⁸⁸⁹ Div, kötülükle dolu efsanevi yaratıklar için kullanılır. İri yarı, korkunç, güçlü ve bazen insanı andıran biçimlerde düşünülür. İnsan gibi yaşadıklarına ve dişili-erkekli olduklarına inanılır. Zerdüşt dininde “kötülük ruhları”na bu ad verilir.⁸⁹⁰

Fars edebiyatında “dev”, “Ehrimen”in eşanlamlısı olarak onun yerine de kullanılırken İslam kültüründe “şeytan” anlamına da gelir.⁸⁹¹ Süleyman peygamberin yüzüğünü, bir dev çaldığı için telmih yoluyla devlerden bahsedilir. Divân şiirinde rakîb, dev olarak gösterilir ve periye benzeyen sevgiliyi elde etmeye çalışır.⁸⁹² Tasavvufta saptırıcı, çirkin ve kötülenmiş sıfatların alametidir.⁸⁹³ Ahlak ve tasavvuf konulu eserlerde “dîv”, “dîv-i nefis”, “dîv-i şehvet”, “dîv-i hırs” vb. tamlamalarla kullanılır.⁸⁹⁴

Pervîn'in divanında “dev” kelimesi, hem “şeytan” anlamında hem de büyük bir yaratık olan “dev” anlamında kullanılmıştır. Bazen ayrımları açıktır, bazen de iki anlamı ihtiva edecek şekilde kullanılmıştır.

Dev, *tehlikeli oluşu ve kötülük yapması* ile bütün olumsuz şeylerin kaynağı olarak kabul edilir. Ondaki iyi bir şey gelmez. Nefis de bir dev gibi insana sadece zarar ve kötülük verir. İnsanın manevi açıdan düştüğü tüm olumsuz durumların ve derecelerin sebebi, kötü nefistir. Çünkü kötülüğü emredicidir ve insanı yüce konumundan uzaklaştırarak alçaltır. Nefis ve dev, insanı kötü duruma düşürdüğü ve tehlikeli olduğu için nefis; dev olarak düşünülür. Pervîn bu nedenle tüm alçaklıkların ve kötü durumların sebebinin, nefis dev olduğunu söyler:

⁸⁸⁹ Nimet Yıldırım, s. 249-252.

⁸⁹⁰ Pala, s. 118.

⁸⁹¹ Nimet Yıldırım, s. 252.

⁸⁹² Pala, s. 118.

⁸⁹³ Seccadî, s. 106.

⁸⁹⁴ Nimet Yıldırım, s. 253.

همه پستی ز دیو نفس زاید

همه تاریکی از ملک تن آید

Tüm alçaklıklar nefis devinden çıkar

Tüm karanlıklar beden mülkünden gelir

Mesnevi;45/15

Kötü ve tehlikeli bir yaratık olan dev, insanı yakaladığında ondan kurtulmak da zordur. Kişiye farketirmeden hâkimiyeti ve etkisi altına alması ile tehlike arzeden dev, insanı esir alan *gurur* için benzetilen olarak kullanılır. Çünkü grurur dahi bu dev gibi insana hissettirmeden insanı etkisi altına alır ve yakalar. Pervîn, ibadetiyle ve manevi derecesiyle gururlanan bir zahidi anlatırken gurur devi tarafından farketmeden yakalandığını söyler:

تا که سر از سجد ه ی شکران گرفت

دیو غرورش ز گریبان گرفت

Başını kaldırmaya kadar şükür secdesinden

Gurur devi tuttu yakasından

Mesnevi;77/28

Dev'in sıfatları: *Alçaklıkların kaynağıdır, Yakalayıcı.*

Dev'e benzetilen şeyler: *Nefis, Gurur.*

Dev için kullanılan terkipler: *Dîv-i nefis, Dîv-i Ğurûr.*

2.4.4.5.3. Ejderha (Ejd, Ejder, Ejdhâ, Ejderhâ)

“Ejd”, “ejder”, “ejdhâ” veya “ejderhâ” olarak geçer. Pehlevicede “*aji*” veya “*aj*”, yılan sözcüğünden gelir ve *Aj-i Dahhâk*: “*Dehhâk yılanı*” da aynı köktendir. Büyük timsah görünümünde; yüzü ata benzeyen, iki kanatlı, ağzından ateş püsküren ve yer altı hazinelerinin koruyucusu olduğuna inanılan bir varlıktır.⁸⁹⁵ Eski efsanelerde yarasa kanatlı, dikenli kuyruklu, derisi pullu efsanevi canavardır. Başlı aslan başına, kuyruğu

⁸⁹⁵ Nimet Yıldırım, s. 274-275.

yılan kuyruğuna benzermiş.⁸⁹⁶ Yine büyük yılanların yüz yıl yaşadıktan sonra ejderhaya dönüştüğü ve ağzından ateş çıkarmaya başladığı söylenir.⁸⁹⁷

Efsanevi bir yaratık olan ejderha, çoğunlukla büyüsel veya ruhani güçlere sahip, güçlü ve büyük bir kertenkele veya başka bir sürüngen olarak tasvir edilmiş, tanımlanmıştır. Batı tasvirleri genellikle kanatlıyken, doğudaki tasvirlerde genellikle kanat bulunmaz. Ejderhalarınkine benzer özellikler içeren efsanevi yaratıklar neredeyse her kültürde mevcuttur. Hatta ejderha Çin ve diğer Uzak doğu ülkelerinin simgesidir. Ve çoğu zaman ikiyüzlü düşmanları belirtmek için “iki başlı ejderha” deyiimi kullanılır.

Çok tehlikeli ve güçlü bir canavar olması ile edebiyatta kötü, güçlü ve ikiyüzlü varlıklar için benzetme amaçlı olarak kullanılır. Yine ejderha ve yılan gibi kıvrımlı şekle ve siyah renge sahip olması nedeniyle sevgilinin saç ve zülfü için benzetme aracı olarak kullanılır. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım saçları, ejderhayı andırır.⁸⁹⁸

Tasavvuf edebiyatında ise “eziyet eden nefis” için kullanılır, şehvet ve gazap gibi rezil sıfatların mazharıdır.⁸⁹⁹

Şair Pervîn, ejderhayı bir şiirinde *çok başlı* olmasından *kinaye ile ikiyüzlü* varlıklara işaret için kullanır. Şair, pek çok yerde kötülediği zamanın aldatıcı olduğunu, dış görünüşünün bir ceylan gibi; ancak aslında ceylan değil, bir ejderha olduğunu söyler. Bu yolla zamanın kötülüğüne ve ikiyüzlülüğüne işarete bulunur:

آهوی روزگار نه آهوست، اژدر است

آب هوی و حرص نه آبست، آذر است

Zaman ceylanı, ceylan değil ejderdir

Hevâ ve hırs suyu, su değil ateştir

Kaside;02/01

İnsanların şeytana karşı uyanık olmaları, ondan uzak kalmaları ve ona şefkat elini uzatmamaları gerekir. Çünkü şeytan çok tehlikelidir. Ona yaklaşanın manevi hayatı ölür. Bu tehlike nedeniyle şair, *şeytanı* akrep ve ejdere benzetir. Bu iki tehlikeli hayvana güvenilmez ve şefkat ile bunların başı okşanılmaz. Çünkü bunlardan bir darbe yiyenin hayatta kalması mümkün değildir:

⁸⁹⁶ Kam, s. 143.

⁸⁹⁷ Pala, s. 136.

⁸⁹⁸ Pala, s. 136.

⁸⁹⁹ Seccadî, s. 127.

پای غفلت چه نهی بر دم این کژدم

دست شفقت چه کشی بر سر این اژدر

Gaflet ayağını ne koyuyorsun bu akrebin kuyruğuna

Şefkat elini ne sürüyorsun bu ejderin başına

Kaside;10/05

اژدهای طمع و گرگ طبیعت را

گر بترسی، نتوانی که بترسانی

Hırs ejderhasını ve tabiat kurdunu

Eğer korkarsan korkutamazsın

Kaside;04/29

Ejderha, Hz. Mûsâ'nın asasını Firavun'un sihirbazları karşısında yere attığında dönüştüğü hayvandır. Bu nedenle ejderha, Hz. Mûsâ veya Firavun birlikte konu edilir. Pervîn, bir şiirinde insanın gerçek olmayan iddialarda bulunduğu bahseder. İnsanlar sözleriyle pek çok şeyi yaptıklarını söylerler. Ama ortada bunu doğrulayan bir fiil yoksa, o sözün önemi yoktur. Bu bağlamda birisi, kendisinin Hz. İbrahim veya Hz. Mûsâ olduğunu iddia ediyorsa bunu ispatlayabilmek için asasını ejderha yapabilmesi gerekir:

عصا را اژدها بایست کردن، شعله را گلزار

تو با دعوی که ابراهیم و گاهی پور عمرانی

Asayı ejderha yapmalı ve ateşi gülistan

İddiayla bazen İbrahim 'sin ve İmrân 'ın oğlusun bazen

Kaside;16/21

Dünya, cazip ve nefse hoş gelen tuzaklarla doludur. İnsan ise bu tuzaklı alanlarda dolaşmaktadır. Bu dünya, tehlikeleriyle manevi açıdan insanı yiyip bitiren bir canavar gibidir. İster istemez insan, büyük güç olan dünyanın takdirine karşı yenilecektir. İnsanın ona karşı durması mümkün değildir. Dünyanın bu tehlikeli yönüne dikkat çeken Pervîn, *dünyanın bir ejderha*; insanın ise bu ejderhanın avı olduğunu söyler:

سرانجام، ازدهای تست گیتی

تو آخر طعمه ی این ازدهائی

Nihayette ejderhandır dünya

Sen bu ejderhanın yemisin sonunda

Kaside;43/05

Ejderha'nın sıfatları: *Tehlikeli, aldatıcı, Hz. Mûsâ'nın asa mucizesidir.*

Ejderha'ya benzetilen şeyler: *Şeytan, Tama', Dünya.*

2.4.4.5.4. Hümâ (Humâ)

“Devlet kuşu”, “talih kuşu” ve “Cennet kuşu” olarak bilinir.⁹⁰⁰ Serçeden büyük, boz saksağanı andırır bir kuştur. Kanatları zümrüt yeşilidir ve güvercin şeklinde resmedilir.⁹⁰¹ Çok yükseklerde uçar ve yere konmaz. Cennet'te oturduğuna inanılan hümâ, bazen yedi kat göğe yükselir ve tanrı ile irtibata geçer. Gözün alamayacağı kadar yükseklerde uçan hümâyı avlayan kişinin kırk gün içinde öleceğine inanılır. Hümâ'nın gıdası kemiktir.⁹⁰² Fars edebiyatında varlığına kesinlikle inanılan yaratıklardandır ve mutluluğun, devletin ve hükümdarlığın simgesidir.⁹⁰³ Kutlu ve güzel işler yapan bir kuştur. Halk arasında “saadet kuşu” olarak bilinir.⁹⁰⁴ Hümâ kuşunun kanatları, kimi gölgelerse onun hükümdar olacağına inanılır ve onun başına devlet kuşu konmuş sayılırdı.⁹⁰⁵

Halk inançlarına göre eskiden bir hükümdar ölünce halk bir meydanda toplanır, hümâ kimin başına konarsa o kişi hükümdar seçilmiş.⁹⁰⁶ Adı olup kendisi olmayan bir kuştur.⁹⁰⁷ Hümâ kuşunun öldürülmesi, eski iran dinsel kaynaklarında günah sayılıp yasaklanmıştır. Kaf dağında, Okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılır. Başka görüşe göre Hindistan'da Hıtâ ve Hoten ülkeleriyle Kıpçak çölünde

⁹⁰⁰ Pala, s. 216.

⁹⁰¹ Kaya, s.381.

⁹⁰² Kam, s. 133 ; Hanlerî Kiyâ, s. 544 ; İ'tisâmî, s. 382.

⁹⁰³ Nimet Yıldırım, s.388.

⁹⁰⁴ Hanlerî Kiyâ, s. 544.

⁹⁰⁵ Nimet Yıldırım, s.388.

⁹⁰⁶ Pala, s. 216.

⁹⁰⁷ Elçin, s.133.

bulunmuş.⁹⁰⁸ Ortak özellikleri dolayısıyla *anka*, *simurg* ve *kaknus* gibi diğer efsanevi kuşlarla karıştırılır.⁹⁰⁹

Hümâ kuşu edebiyatta, güzel ve yüce şeyler için benzetilen konumundadır. Edebiyatta geçen kuşlar içerisinde en çok anılan kuştur. Padişahlar, talihli kimseler, yüce şeyler, sevgilinin saçının şans getirmesi benzetmesiyle, kötü şeyler için zikredilen kargayla mukayese babında ve daha pek çok açıdan dile getirilir. Ayrıca “kanat açıp uçuşması”; “gölgesinin ulaştığına saadet ve ikbal taşıması ya da getirmesi” ve “zor ele geçmesi” gibi müşahade ve inanışlar yönünden ele alınır.”⁹¹⁰

Şair, üzerinde çokça durduğu temel mazmunlardan olan *can* için benzetilen olarak hümâ’yı kullanır. Çünkü Pervîn’in divanında *can*, daima hümâ gibi *yüce ve temiz* bir varlıktır. *Can* temiz ve yüce bir varlık olarak hümâ kuşuna benzetilince düşüklüğü simgeleyen kargayla karşılaştırılır. Şair, *canın* yüce konumunun korunması ve değerinin düşürülmemesi gerektiğini vurgulamak için karga ile kıyaslar ve *canın*, basit ve leş yiyen hayvanlara ve varlıklara arkadaş edilmemesi gerektiğini belirtir. Burada *canın* yüce ve kutsal bir kuş olarak bilinmesiyle hümâ’ya benzetildiği görülmektedir:

طائر جانرا چه کنی لاشخوار

نزد کلاغش چه نشانی؟ هماست

Can kuşunu ne diye leşyiyen yapıyorsun

Hümâdır o, karganın yanına ne diye koyuyorsun

Kaside;13/16

Hümâ kelimesi ile birçok terkip yapılır ve hemen hepsinde talih ve baht açıklığıyla ilgili düşünceler hâkimdir.⁹¹¹ Çünkü hümâ, *yüce ve kutsal* bir kuştur ve bu nedenle insanlara talih ve mutluluk getireceği düşünülür. *Talih veya devlet kuşu* gibi sıfatlar edebiyatta hümâ için yaygın olarak bahsedilen özelliklerdendir. Pervîn de bir beyitte tuzağa düşmüş bir kuşun kutlu ve talihli hümâ kuşunu gördüğünü söyler ve hümâ’nın bu sıfatlarını aktarır:

ز دامی دید گنجشگی همائی

⁹⁰⁸ Kam, s. 133.

⁹⁰⁹ Pala, s. 216.

⁹¹⁰ Tolasa, s. 457.

⁹¹¹ Pala, s. 216.

همایون طالعی، فرخنده رائی

Tuzaktaki serçe, bir hümâ gördü

Yüce bahtlı, mübarek talihli

Mesnevi;103/01

Hümâ'nın sıfatları: *Yüce, Kutsal, Şans ve talih getirmesi.*

Hümâ'nın benzetildiği şeyler: *Can.*

Hümâ için kullanılan terkipler: *Hümâyun-ı Tâli', Ferhende Rây.*

2.4.4.5.5. Simurg (Sîmorğ)

“Morğ-i fermanrevâ”: *egemen kuş*, “morğ-i çâreger”: *çare bulan kuş*, “morğ-i dermânger”: *tedavi eden kuş*, “sîreng”: *otuz renk* adlarıyla da bilinen simurg, Farsça sözlüklerde “büyük bir avcı kuş” olarak geçer.⁹¹² Şair Ferîduddîn-i Attâr'ın *Mantık 'ut-Tayr* kitabında “*kuşların şahı*” adıyla vahdet-i vücud'un sembolü olarak anılır.⁹¹³ Otuz kuşun özelliğini taşıdığı için “*Simurg*”, otuz renk taşıdığı için “*Sîreng*” olarak isimlendirilmiştir. Farsça sözlüklerde ve eskilerin şiirlerinde pek çok yerde “sîreng” kelimesi “simurg” yerine kullanılmıştır.⁹¹⁴ İran'daki Elburz dağında bulunduğu inanılır. Bir başka görüşe göre Kaf dağında yaşar.⁹¹⁵ Simurg; Şahnâme, Avesta ve Pehlevî rivayetlerinde doğaüstü, kutsal, koruyucu, harika ve büyük güçler taşıyan bir yaratıktır. Kâinatın tüm sırlarını bilir. Her tarafında renk cümbüşüyle bezenmiş dörder kanadı vardır. İri yapılı ve oldukça güçlüdür. Bu yüzden “şah-ı morğân”, yani “*kuşların şahı*” olarak bilinir. 1700 yıl yaşar, üç yılda bir yumurtlar ve yavruları, 25 yıl sonra yumurtadan çıkar.⁹¹⁶ Anka kuşuna benzer özellikleri olduğu için “anka” olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak anka ve simurg'un farklı özellikleri vardır. Şahnâme'ye göre Sâm'ın oğlu Zâl'ı Elburz dağından alan ve yavrularıyla birlikte yetiştiren⁹¹⁷, oğlu Rüstem'in yaralarını iyileştiren ve ona yardım eden kuş olarak tanıtılır.

Fars edebiyatında çok farklı anlamlarda ele alınmakla beraber Pervîn'in divanında insanın içindeki yüksek, manevi ve değerli duygu ve arzuların simgesi ve yüksek

⁹¹² Nimet Yıldırım, s. 623.

⁹¹³ Hanlerî Kiyâ, s. 286.

⁹¹⁴ Mâzenderânî, s. 426.

⁹¹⁵ İ'tisâmî, s. 371.

⁹¹⁶ Nimet Yıldırım, s. 624.

⁹¹⁷ Hanlerî Kiyâ, s. 286.

varlıklar için benzetilen olarak verilir. Tasavvuf edebiyatında çok sık kullanılan ve başta *kâmil insan* olmak üzere kendisi ile çeşitli anlamlar kastedilen mitolojik bir kuştur. Bazıları onu ruh için, bazıları peygamber için, bazıları ise akıl ve feyiz için kullanmıştır.

Simurg kuşu, çok güçlü ve büyüktür. Ondan daha güçlü bir kuş yoktur. Şair, simurg'un bu üstün özelliklerini göz önünde bulundurup onun hiçbir zaman, avcının tuzağına düşmediğini ve tuzağına gelmediğini; ancak böyle güçlü olmasına rağmen Zaman'ın tuzağında sinekten bile daha çaresiz olduğunu söyler. Çünkü şaire göre “*zaman*” her şeyden daha güçlüdür. *Zaman'a karşı* gücün ve büyüklüğün temsili olan simurg kuşu bile *aciz* kalır:

سیمرغ که هرگز بدام نیاد

در دام زمانه کم از ذبابست

Simurg ki hiç düşmez tuzağa

Sinekten zayıftır zamanenin tuzağında

Kaside;30/05

Kaf dağı, dünyayı kaplayan dağ olup simurg'un yaşadığı mekândır. Çünkü simurg, yüce bir kuş olduğu için yüksek mekânlarda dolaşır ve yuva yapar. Bu nedenle büyük Kaf dağı onun tek mekânıdır ve simurg ile özdeşleşmiştir. Bir beyitte şair böyle yüce bir kuşun, yüce mekânlarda yaşaması gerektiğini söylerken insanın da basit varlıklar gibi davranmaktan vazgeçip simurg gibi *güzel ve yücelerde makam sahibi* olması gerektiğini vurgular:

همچو طاوس بگلزار حقیقت شو

همچو سیمرغ سوی قاف ارادت پر

Tavus gibi hakikat bahçesine git

Simurg gibi arzu Kaf'ına doğru uç

Kaside;10/17

نخجیرگاهها و کانه‌ها و تیرهاست

سیمرغ را، نه بیهده در قاف مسکن است

Zamanların, madenlerin ve okların avıdır

Simurg'un meskeni boşuna Kaf değildir

Simurg'un sıfatları: *Tuzağa düşmemesi, Zamana karşı aciz olması, Kaf dağında yaşaması.*

2.4.5. Bitkiler

2.4.5.1. Ağaçlar

2.4.5.1.1. Çam (Sanevber)

Daima yeşil kalan çam ağaçları, dağlık kesimlerde çok görülür.⁹¹⁸ İğne biçimindeki yaprakları, kış mevsiminde dökülmez.⁹¹⁹

Fıstık çamı türü, gençken güçlü büyür. Düzgün bir gövdeye ve bu gövdeden dik olarak çıkan yatay dallara sahiptir.⁹²⁰ İğne yaprakları, parlak açık yeşil renkli ve uç kısmı sivridir.⁹²¹

Edebiyatta genellikle sevgilinin boyu için kullanılır. Uzun boyu ile salınarak yürüyen sevgiliye benzetilir. Ayrıca meyvesiz bir ağaç olması nedeniyle faydasız şeyler için benzetilendir ve servi ağacıyla birlikte kullanılır.

Pervîn'in hünere verdiği önem, pek çok şiirinde geçer. Şair, bir şiirinde hayallerini ve arzularını sıralarken hem olmak istediklerini hem de olmak istemediklerini belirtir. O, hüner ve sanatın üretmek ve meyve vermek olduğuna dikkat çekmek için hüneri bir bahçeye benzetir ve bu bahçede meyveli olan hurma ağacı olmak istediğini; ancak servi ve sanevber gibi *meyvesiz* olmaktan utanç duyduğunu söyler. Burada hünerin önemine işaret etmek için hünersiz olmanın, ayıpsanacak bir durum olduğunu vurgular:

در گلستان هنر چون نخل بودن بارور

عار از ناچیزی سرو و صنوبر داشتن

Sanat gülistanında hurma gibi meyvedar olmak

⁹¹⁸ Devrim, II, s. 631.

⁹¹⁹ “Çam”, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2012, bitkiselhaber.com/yazdir.php?haber_id=75241

⁹²⁰ Devrim, II, s. 631.

⁹²¹ “Fıstık Çamı”, Erişim tarihi: 20 Mayıs 2012, tr.wikipedia.org/wiki/Fıstık_çamı

Servinin ve çamın değersizliğinden utanmak

Mesnevi;02/09

Çam ağacı da diğer bazı ağaçlar gibi güçlü olmasıyla bilinir. Kök yapısının çok güçlü olduğu söylenir. Bu nedenle *dinç ve güçlü* bir ağaçtır. Şair Pervîn, rüzgârın gücünden bahsederken güçlü olan ağaçları dahi yerinden sökebildiğini belirtir. Halk arasında da rüzgârın gücünden bahsedilince ağaçları sökmesi anlatılır. Güçlü ağaçları sökmesi ise onun gücünü pekiştirir. Bu güçlü ağaçlardan biri de çam ağacıdır:

گاه باشد که بیخ و بن بکنم

از چنار و صنوبر و شمشاد

Bazen olur ki kök ve temelini sökerim

Çınarın, çamın ve şimşirin

Mesnevi;163/08

Çam'ın sıfatları: *Meyvesiz, Güçlü.*

Çam'a benzetilen şeyler: *Hünersiz kişi.*

Çam için kullanılan terkipler: *Nâcîzî-yi Sanevber.*

2.4.5.1.2. Çınar (Çenâr)

Çınar, gövdesi kalın, uzun ömürlü, geniş yapraklı bir ağaçtır.⁹²² Çınarlar ormanlardan daha ziyade dere, ırmak ve nehir yataklarında bulunsa da esasen süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bunlar su başlarında, büyük çayırılık ve mesire yerlerinde gölge ağacı olarak dikilmektedir. Yaşlı çınarlar, zamanla içleri çürüyüp boşaldığı halde yaşamlarını sürdürürler. Çınarların yaprakları, el şekline benzetilir.

Antikçağda filozoflar, Atina'da çınarların altında ders verdikleri için “filozof ağacı” diye adlandırılır.⁹²³ Çınar, bin yıl gibi uzun bir süre yaşamasının, büyük ve meyvesiz oluşunun dışında çınar ağacı, kendiliğinden tutuşmasıyla da bilinir. “*Çınarın ateşi kendindendir*” sözü de buradan kaynaklanır. Fars şiirinde de bu özellikleriyle

⁹²² Devrim, II, s. 665.

⁹²³ Devrim, II, s. 665.

dikkat çeker.⁹²⁴ Çınar yaprağı, pençe şeklinde olduğundan eskiler ne zaman bu kelimeyi kullansa “el” kelimesini de beraberinde getirerek “mazmun-perdazlık” ederler.⁹²⁵

Ayrıca çınar ağacı, uzun olması nedeniyle sevgilinin boyu için; uzun ömürlü, geniş ve büyük olması nedeniyle olgunluk ve ağır başlılık için kullanılır. Yine çınarın yaprakları, “el”e; dalları ise “kol”a benzetilir.⁹²⁶

Çınarın en çok bilinen özelliği, *büyük ve uzun ömürlü* bir ağaç olmasıdır. Bu açıdan çok yaşamış, tecrübe sahibi olmuş, *büyüklik ve ağırbaşlılık sahibi* insanlara benzetilir ve bu sıfatlarla anılır. Şair, bir şiirinde insanın dünyadaki vazifelerinin farkından olması ve iyi yolda çaba göstermesi gerektiğini söyler. Yine her olaydan etkilenen ve her şeyin peşine düşen hafif bir insan olmamasını, ağırbaşlı olmasını söylerken çınarı örnek verir:

ز چنار آموز، ای دوست گر انسنگی

چه شوی بر صفت بید ز بادی خم

Ey dost, çınardan öğren ağırlığı

Neden bir rüzgârla bükülürsün kavak gibi

Kaside;18/25

Çınarın diğer bir özelliği ise *güçlü* bir ağaç olmasıdır. Bu nedenle çınar, büyük boyu, geniş kökü ve gövdesiyle gücün ve dayanıklılığın temsili olmuş bir ağaçtır. Bu nedenle güçlü varlıklar için örnek olarak bahsedilen öğelerdendir. Şair, rüzgârı anlattığı bir şiirinde rüzgârın, bazen çınarın kökünü bile söktüğünü söyler. Burada rüzgârın gücü anlatılırken güç yetirebildiği güçlü varlıklardan biri de çınar ağacıdır. Yani rüzgâr, güçlü olan çınar ağacını dahi yerinden sökebilir:

گاه باشد که بیخ و بن بکنم

از چنار و صنوبر و شمشاد

Bazen olur ki kök ve temelini sökerim

Çınarın, çamın ve şimşirin

Mesnevi;163/08

⁹²⁴ Nimet Yıldırım, s. 223.

⁹²⁵ Kam, s. 92.

⁹²⁶ Tolasa, s. 470.

Çınar'ın sıfatları: *Ağırbaşlılığı temsil etmesi, Güçlü.*

Çınar'ın benzetildiği şeyler: *Ağırbaşlı kişi.*

2.4.5.1.3. Hurma (Hurmâ)

Hurma, insanoğlunun yetiştirdiği en eski bitki çeşitlerinden biridir. Babil'in en eski yerlileri Sümerler hurmayı ilk defâ 5000 sene önce yetiştirmişlerdir.⁹²⁷ Palmiyeler gibi tropikal, ılıman ve çöl ikliminin görüldüğü yerlerde yetişir. Yelpâze olan yapraklarının büyükleri tepede toplanmıştır. Gövdeleri diktir. Küçük, sarı çiçekleri toplu halde açarlar.⁹²⁸

Hurma, *Kur'ân*'da pek çok ayette bahsi geçen, Cennet nimetleri arasında “*eşsiz hurma*” (Rahman: 55/68) ifadesiyle nitelendirilen bir meyvedir. İslam'ın merkez şehirleri olan Mekke ve Medine'de en çok tüketilen ve bilinen meyve hurmadır. Bu nedenle İslami Literatür'de tatlı ve güzel şeyler için daha çok hurma örneği verilir.

Edebiyatta da güzel şeyler için tatlılığı nazara vermek amacıyla hurmadan bahsedilir. Ayrıca küçük, etli, lezzetli bir meyve olması ve fidanı; divan şairlerinin hurmayı, başta sevgilinin dudağı olmak üzere, dilber, tespih ve sevgilinin boyu ile ilişkilendirmelerine sebep olmuştur.⁹²⁹

Ağaçların farklı özellikleri, insanlar için örnek alınacak farklı noktalar içerir. Hurma ağacı, güzel ve lezzetli bir meyveye sahiptir. Olgun ve lezzetli bir meyveye sahip olmasıyla kemal ve gelişimde ulaşılması gereken ve temenni edilen nokta için örnek bir ağaçtır. Çünkü bir şey üretemeyen kişi meyvesiz ağaç gibidir. Şair, insanın kibirlenmemesi gerektiğini, önemli olanın görünüş ve şekil olmadığını anlatırken kavak ağacı gibi meyvesiz bir şekilde boy ve görüntü yükseltmenin bir şey ifade etmediğini, insanın aslında hurma gibi *meyveli* bir varlık olduğunu ve meyve vermesi gerektiğini söyler:

بر بلندی چو سپیدار چه افزائی

بارور باش، تو نخلی نه سپیداری

Kavak gibi uzunluğu ne arttırıyorsun

⁹²⁷ Devrim, III, s. 1436.

⁹²⁸ “Hurma”, Erişim tarihi: 25 Mayıs 2012, turkcebilgi.com/ansiklopedi/hurma

⁹²⁹ Yavuz Bayram, *Klasik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler*, Volume: 2/4, 2007, s. 3.; Tolasa, s. 483.

Meyveli ol sen hurmasın, kavak değilsin

Kaside;11/04

Hurma ağaçları dik ve uzun ağaçlardır. Bu yönleriyle şeklen bir güzellik ortaya koyarlar. Ancak sadece şekil, iyi ve güzel olmak için yeterli değildir. Pervîn'in bir şiirinde kesilen ve yakılmayı bekleyen bir ağacın inlemeleri, temennileri ve şikâyetleri anlatılır. Odun, eski halinden bahsederken eskiden şekil olarak bir hurma gibi *uzun ve düz* bir ağaç olduğunu söyler. Ama meyvesiz olduğu için felek tarafından kesilmiştir. Burada şair, insanın güzel şeyler ortaya koymamasını ve sadece görünüş itibariyle güzel görünmeye çalışmasını eleştirmek için hurmanın zahiri güzel görüntüsünden bahseder:

مرا چو نخل، بلندی و استقامت بود

چه شد که بی گنهم واژگونه گشت اختر

Ben hurma gibi uzun ve düzdüm

Ne oldu ki suçsuz olarak tersyüz oldu yıldızım

Mesnevi;121/17

Hurma'nın sıfatları: *Meyveli olması, Uzun ve düz olması.*

Hurma'ya benzetilen şeyler: *Faydalı insan, Görünüşte güzel olan.*

2.4.5.1.4. Kavak (Sepîdâr)

Kavakağacı, söğütgiller familyasından, daha çok sulak yerlerde yetişen bir çeşit ağaçtır. Hızlı büyürler. Hem ıslak hem de kuru yetişme yerlerinde ve hafif kumlu topraklarda yetişebilen ağaçlardır. Ancak kavaklar, durgun sudan, asidik ve kuru topraklardan uzak tutulmalıdır. Yazın yeşil, piramit veya geniş bir habituse sahip boylu ağaçlardır. Gövde önce düzgün, ileri yaşlarda kalın ve derin yarıklıdır. Çiçekleri, yapraklanmadan önce açar.⁹³⁰ Meyvesi olmayan bir ağaçtır.

Edebiyatta daha çok uzun boylu ve meyvesiz olmasıyla ele alınır.

Kavak ağacının en çok bahsedilen özelliği, *uzun* olmasıdır. Fars edebiyatında genellikle sevgilinin boyu için kullanılsa da Pervîn'in dünyevi aşkı tasvir etmeyen şiirlerinde kibirlenen ve büyük görünmeye çalışanlar için benzetilen olarak kullanılır.

⁹³⁰ "Kavak", Erişim tarihi: 20 Mayıs 2012, <http://hobibahcemiz.net/viewtopic.php?f=54&t=231>

Pervîn, bir kasidesinde insanın büyüklenip kibirlenmesine rağmen kendi durumunun farkında olmadığına değinir. İnsanın aciz bir kuş gibi boşuna kanat çırttığını söyler ve kendini büyük göstermekle neyin değişeceğini sorar. İnsanın kavak ağacı gibi uzamak dışında bir şeyler yapması ve meyve vermesi lazımdır. Çünkü insanın aslında bir hurma ağacı olduğunu; kavak olmadığını söyler. Burada kavağın hem uzun, hem de meyvesiz oluşuna işaret vardır:

بر بلندی چو سپیدار چه افزائی

بارور باش، تو نخلی نه سپیداری

Kavak gibi uzunluğu ne arttırıyorsun

Meyveli ol sen hurmasın, kavak değilsin

Kaside;11/04

Kavak'ın sıfatları: *Uzun, Meyvesiz.*

Kavak'a benzetilen şeyler: *Kibirli insan.*

2.4.5.1.5. Servi (Serv)

Her zaman yeşil kalmasıyla bilinen ince ve uzun bir ağaçtır. Devamlı yeşil kaldığı için ebedî âlemi niteleyen servi, bu sebeple mezarlara dikilir. Mezarlıktaki serviler, uzun boylarıyla göğe yükselip ebediyeti temsil ederler. Arapça'daki ismi de bu anlamda “Şeceret-ül-Hayy”dır (*diriliş ağacı*). Ayrıca dalları düzgün olduğu için dosdoğru olmayı ve yalan söylememeyi simgeler. İran rivayetlerine göre Zerdüş, serviyi Cennet'ten getirip ateşkedesinin kapısına dikmiştir.⁹³¹

Fars edebiyatında en çok zikredilen ağaçtır. Uzun boyuyla ün kazanan bu ağaç, uzunluğuyla sevgilinin boyunu ve rüzgârla salınmasıyla sevgilinin yürüyüşünü betimlemek için kullanılır. Sevgilinin boyu için hem benzeyen, hem de benzetilendir. Hatta mecâz-i örfî yoluyla artık “boy” kelimesine dahi ihtiyaç kalmamıştır. Hafif rüzgârla salınışı, sevgilinin yürüyüşünü andırır. Sevgili için çoğu kez “*serv-i revân*” tamlaması kullanılır. Rüzgâr ile salınırken “*Hû*” sesini çıkardığı söylenir. Bu hâl, onun Allah'ı zikrettiğine işarettir.⁹³² Meyvesi olmayan servi, özgür olarak nitelenir. Servinin

⁹³¹ Nimet Yıldırım, s. 616.

⁹³² Pala, s. 400.

bulunduğu her yerde yılanın da yaşadığı söylenir.⁹³³ Servi ile birlikte *gül, lâle, çınar, nergis, menekşe, sümbül, ok, naz, belâ, bâlâ, kıyamet* vs. kelimeler çok kullanılır.⁹³⁴ Üveyik kuşunun devamlı serviye mütemayıl olduğu, bu cihetle yalnız serviye konduğu düşünülür. Bu nedenle servi, üveyik kuşuyla birlikte de anılır.⁹³⁵ “Keşmir servisi” de dünyada çok meşhurdur.⁹³⁶

Servi ağacı, şair tarafından güzel sıfatlarıyla mübarek bir ağaç olarak ve diğer ağaçlardan daha *uzun* olduğu için onların başında bir yönetici olarak değerlendirilir. Şair, bir yerde insanın azalarını ve uzuvlarını bir bahçeye benzetir. Bu bahçeye sahip çıkacak ve bahçıvanlık yapacak mübarek bir servinin bahçeye dikildiğini söyler. Bu servi, akıl için kullanılan bir benzetmedir. Yani servi, uzunluğuyla bahçedeki diğer ağaçlardan farklı olduğu gibi servi misali olan akıl da vücut bahçesinde diğer duygulara idarecilik etmeli:

ما درین گلزار کشتیم این مبارک سرو را

تا که گردد باغبان و تا که باشد آبیاری

Biz ettik bu mübarek serviye bu bahçeye

Bahçıvan ve su dağıtıcısı bulunsun diye

Kaside;34/17

Servi ağacı, *meyve vermeyen* bir ağaçtır. Bu özellik, servi ağacının şiirlerde çokça bahsedilen özelliklerindedir. Meyve vermemesiyle olumsuz şeyler içi kullanılır. Pervîn arzular şiirinde hayalideki şeyleri sıralarken sanatın öneminden bahseder. Sanatı, bir bahçeye benzetir ve insanın böyle bir bahçede hurma gibi meyveli olması gerektiğini söyler. Yani sanat sahibi biri olarak üretken olmak ister. Ancak meyveli hurma ağacına karşılık olarak servi gibi meyvesiz olmaktan utandığını belirtir:

در گلستان هنر چون نخل بودن بارور

عار از ناچیزی سرو و صنوبر داشتن

Sanat gülistanında hurma gibi meyvedar olmak

Servinin ve çamın değersizliğinden utanmak

⁹³³ Nimet Yıldırım, s. 616.

⁹³⁴ Pala, s. 400.

⁹³⁵ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 188.

⁹³⁶ Mâzenderânî, s. 568.

Mesnevi;02/10

Servi ağacı *uzun ömürlü* oluşuyla bilinen bir ağaçtır. Bu nedenle servi, uzun ömrü simgeler. İnsanlar bu sebeple mezarlıklarda ve kabirlerin çevresinde ağaç olarak, uzun ömürlü olan servi ağacını tercih etmişlerdir ki yaz-kış solmadan rengini devam ettirsin ve dünya ötesi âlemin sonsuzluğunu sembolize etsin. Pervîn “*Varlığın değeri*” isimli şiirinde servi ile gülü konuşturur. Burada servi, güle hitap eder ve onun kısa ömürlü; buna karşılık kendisinin uzun ömürlü olduğunu dile getirir:

سرو خندید سحر، بر گل سرخ

که صفای تو بجز یکدم نیست

من بیک پایه بمانم صد سال

مرگ، با هستی من توام نیست

Servi güldü seher vakti kırmızı güle

Sefan bir andan başka değil diye

Ben bir temelle kalırım yüz yıl

Ölüm, benim varlığım ile ikiz değil

Mesnevi;109/01-02

Servi'nin sıfatları: *Meyvesiz olması, Uzun ömürlü oluşu.*

Servi'ye benzetilen şeyler: *Hünersiz kişi.*

Servi için kullanılan terkipler: *Nâcîzî-yi serv.*

2.4.5.1.6. Söğüt (Bîd)

Süs, gölge ve kereste ağacı olarak dikilirler ve doğada kendiliğinden yetişirler. Birkaç türü dışında kışın genellikle yapraklarını döken bu türlerin, kenarları dişli, ince uzun ve şeritsi yaprakları vardır. Su kenarlarında bulunan, ince yaprakları olan bir ağaçtır. Gölgesi oldukça serindir. Yaprakları ince olduğu için devamlı hareket halindedir. Yerlere kadar sarkan, sık yapraklı ince dallarıyla çok zarif bir görünüm

sergileyen bu söğüt türü, özellikle göl ve havuz gibi su kenarlarında süs ve gölge ağacı olarak yetiştirilir.⁹³⁷

Edebiyatta su kenarlarında olması nedeniyle su ile birlikte bahsedilir;⁹³⁸ hafif ve ince yaprakları nedeniyle devamlı rüzgârla hareket ettiği için titreyişi ile konu edilir. Söğüt, âşık ve memduhun düşmanı için benzetilen olarak kullanılır.

Şair Pervîn bir şiirinde insanın doğru yolda sabit olması ve her şeyden etkilenip kolaylıkla zaaf göstermemesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda güçlü ve ağırbaşlı insan için çınar ağacını örnek verir. Her şeyden etkilenen ve *sağlam duruşlu olmayan* insanlar için ise söğüt ağacını örnek verir. Çünkü söğüt ağacının ince dalları ve yaprakları da devamlı sallanır:

ز چنار آموز، ای دوست گرانسنگی

چه شوی بر صفت بید ز بادی خم

Ey dost, çınardan öğren ağırlığı

Neden bir rüzgârla bükülürsün kavak gibi

Kaside;18/25

Söğüt'ün sıfatları: *Sallanması*.

Söğüt'e benzetilen şeyler: *Ağırbaşlı olmayan insan*.

2.4.5.1.7. Şimşir (Şimşâd)

Şimşirgiller familyasından; her zaman yeşil çalı veya ağaç halinde odunsu bir bitki cinsidir. Çiçekleri yeşilimsi sarıdır. Tahtası çok sağlam bir ağaçtır.⁹³⁹ Kağıt yapımından mobilya yapımına ve meyvelerinin besin olarak kullanımına kadar sayısız denebilecek kullanılış yeri vardır. Çoğunlukla sık dallı bir yapısı vardır. Tahtası çok sağlam; düz ve parlaktır. Bu ağaçtan ayrıca tarak yapılır ve zülüfler bu tarakla taranır.⁹⁴⁰ Şekli çok güzel ve düz görüldüğü için servi cinsinden olduğu sanılır. Meyvesi ve yaprağı mersin ağacıninkine benzer. Diğer bilinen isimleri “şâr”, “şer”, “şûşâr” ve

⁹³⁷ “Söğüt”, Erişim tarihi: 24 Mayıs 2012, <http://www.kalbimecruh.net/soequet-t256.html>

⁹³⁸ Tolasa, s. 471.

⁹³⁹ Afîfî, *Ferheng-i Cihângîrî*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1359, s. 1717.

⁹⁴⁰ Dihhudâ, “Şimşâd”, Erişim tarihi: 15 Şubat 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-f3a452dc79974c4c9d97628dbde31733-fa.html>

“şîşâr”dır. Sözcüğün, kökeni açısından da eski İran şehirlerinden Şûş ile yakın ilgisi vardır.⁹⁴¹

Edebiyatta genellikle iki temel özelliği ile işlenir: Uzun boyu ve gümüş rengi. Bu iki özellik ile sevgilinin bedeni kastedilir. Yaprakları çok ince olduğu için sevgilinin saçlarına benzetilir. Ayrıca sevgilinin salınarak yürüyüşü de bazen şimşir için kullanılır. Büyük ve kalın olduğu için *Servi*, *kavak* ve *çam* gibi uzun ve büyük ağaçlarla anılır.

Çeşitli atasözlerinde de yer alan şimşâd ile Fars şiirinde çok sayıda terkip oluşturulmuştur: şimşâdgûn: *şimşir gibi, güzel kokulu*: şimşâd had: *uzun ve ölçülü boylu* şimşâd bon: *uzun boylu*, şimşâd ten: *uzun boylu*, şimşâd bâla: *uzun boylu*, şimşâd hirâmân kerden: *uzun boyluyu, sevgiliyi yürütmek*, şimşâd-ı hoşhıram: *sevgilinin boyu* *posu*, şimşâd-ı kasbpûş: *güzel yüzlü sevgili*, şimşâd-ı moşkbâr: *sevgilinin zülfü*...⁹⁴²

Pervîn, bir şiirinde küçük bir fidan ile kurumuş bir ağaç arasındaki konuşmayı verir. Fidan kendisinden bahsederken çam ve şimşir ağacı ile arkadaş olduğunu söyler. Burada küçük bir fidanın ve ona arkadaş olarak güçlü, kolay kolay sarsılmayan ve boylarıyla bilinen şimşir ağacının verilmesi ile şimşirin *sağlam ve güçlü* olma özelliği ön plana çıkarılır:

مرا صنوبر و شمشاد و گل شدند ندیم

ترا چه شد که رفیقی و دوستاری نیست

Bana çam, şimşir ve gül oldu dost

Sana ne oldu bir dostun ve sevenin yok

Mesnevi;37/06

Şimşir’in sıfatları: *Sağlam ve güçlü olması*.

2.4.5.2. Çiçekler

2.4.5.2.1. Çiçek (Şukûfe, Gol)

Çiçek, bir bitkinin üreme organlarını ihtiva eden ve sonradan meyve halini alan kısmıdır. Tohumlu bitkilerin en önemli özelliği, çiçek denen üreme organıyla tohum meydana getirmeleridir. Çiçekler, güzel koku ve renkleriyle, insanları ve hayvanları

⁹⁴¹ Nimet Yıldırım, s.663.

⁹⁴² Nimet Yıldırım, s.663.

kendilerine çekerler. Türkçede çiçek ve gül farklı isimlerle anılsa da Farsçada “Gul” kelimesiyle anılır. Fakat geçtiği yere ve sıfatlara göre hangisinin kastedildiği anlaşılabilir. Dihhudâ’nın *Luğatnâme*’sinde çiçek olarak kastedilem “Gul” maddesinde, 64 çeşit çiçek ismi sıralanır.⁹⁴³

Çiçek, güzelliğin ve güzel şeylerin simgesi olduğu gibi bahçe, çemen, bahar, gülşen gibi güzel ortamların ve mekânların olmazsa olmazıdır. Çiçekler daha çok şekilleri, renkleri ve kokuları ile ele alınırlar. Edebiyatta en çok işlenen çiçek ise “gül”dür. Gül dâhil tüm çiçek çeşitlerinin ayrı özelliklerinin hepsi bu kelime ile kastedilmiş olur. Çiçek açmak ve çiçekli olmak, bir bitki için umut, ışık ve güzellik demektir. Bazen yeşil tomurcuğu, sonra bu tomurcuğu parçalayarak açılışı hatıra getirilir.⁹⁴⁴

Çiçekler, etrafa güzellikleriyle âdetâ ışık saçarlar. Çünkü güzel çiçekler güneş gibi her taraftan görülür ve çevresine hayat verir. Pervîn, bir şiirinde küçük bir fidanı konuşturur. Taze bitmiş olan fidan, kurumuş ağaca seslenerek çiçeklerinin güneş gibi parlak olduğunu söyler. Çiçeklerin açılışı ve renklerinin görünmesi ile güneşin doğuşu ve her tarafı aydınlatması arasında benzetme yapılmıştır:

شکوفه های من از روشنی چو خورشیدند

ببرگ و شاخه ی من، ذره ی غباری نیست

Çiçeklerim aydınlıktan güneş gibi

Yaprak ve dalımda yoktur tozun zerresi

Mesnevi;37/03

Çiçek’in sıfatları: *Parıldaması*.

Çiçek’in benzetildiği şeyler: *Güneş*.

2.4.5.2.2. Gonca (Gönçe)

Gonca, henüz açılmamış veya açılmak üzere olan çiçek, özellikle de güldür.⁹⁴⁵ Taze oluşuyla *gençliğe* ve *taze şeylere*, kırmızı rengiyle *akik*, *la’l*, *şarap*, *yakut*, *kanayan kalp* ve *dudağa*; küçük şekliyle *sevgilinin ağzına* benzetilir. Bu bağlamda küçüklüğüyle

⁹⁴³ Dihhudâ, XXXI, s. 343.

⁹⁴⁴ Tolasa, s. 471.

⁹⁴⁵ Devrim, III, s. 1207.

farklı benzetmelerde de kullanılır. Gonca; *bağ, bülbül, gönül, gül dudak, kadeh, cevher, sabâ rüzgârı* ve *kuş* gibi imgelerle birlikte kullanılır. Açılmak üzere olması nedeniyle açılmamış ve olgunluk aşamasında olan şeyler için benzetilen olur. Gonca, bazen *kadehi* andırır, bazen de *defter* olur. Kadeh oluşu, içinin şarap renginde olmasından; defter olması da içinde yapraklar bulunmasından dolayıdır. Kapalı ve bâkir olması nedeniyle ise bir *geline* benzetilir.⁹⁴⁶

Goncanın gülmesi, açılmasıdır. Tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi. Oysa kapalı hâli, içinde sırlar saklayan bir gülü andırır, onun ağlaması sırrın açığa çıkmasıdır. Gonca açılınca çiçeğin (*çoğunlukla gülün*) kokusu ortaya çıkar. Gonca olan ağız, açılmadığı zaman işaret ile konuşur.⁹⁴⁷

Gonca, taze ve küçük oluşuyla çok güzel bir görüntü ortaya çıkarır. Bahçede goncayı temaşa etmek, büyük bir lezzet verir. Şair, bir şiirinde fakirlerin zor şartlarından ve kötü durumlarından bahsederken onların zaman ve felek bahçesinde bir goncayı temaşa etmek istediğinde her adımlarında ayaklarına dikenler battığını söyler. Yani dünyadaki güzel şeyler, goncaya benzetilerek örneklendirilmiştir. Fakir insan, bu gonca örneği gibi dünyadaki bir tek lezzet için pek çok sıkıntı çekmektedir:

در باغ دهر بهر تماشای غنچه ای

بر پای من بهر قدمی خارها خلید

Bir goncayı temaşa için zaman bahçesinde

Ayağıma dikenler battı her adımda

Mesnevi;18/15

Gonca, henüz dünyaya açılmamıştır ve açılmak, onun için en çok istenilen şeydir. Goncanın kalbinde gözünü dünyaya ve bahara açma sevdası vardır. Bu iştiağı nedeniyle goncaların kalplerindeki kanın coştuğu söylenir:

کدام غنچه که خورش بدل نمی جوشد

کدام گل که گرفتار طعن خاری نیست

Hangi goncanın kanı kalbinde coşmaz ki

Hangi gül, dikenden şikâyet mahkûm değil ki

⁹⁴⁶ Pala, s. 168.

⁹⁴⁷ Tolasa, s. 475.

Gonca'nın sıfatları: *Temaşası güzel, Kanının coşması.*

Gonca'ya benzetilen şeyler: *Dünyadaki güzel şeyler.*

2.4.5.2.3. Gül (Gul)

Gül, sözlük anlamıyla Farsçada “çiçek” demektir. Fakat bu maddede Türkçedeki gül türü üzerinde durulacaktır. Gül, pek çok türü bulunan dikenli bir ağaççık türüdür. Bu ağaççığın çiçekleri; güzel görünüşlü, taç yaprakları katmerli, hoş kokuludur.⁹⁴⁸ Mayıs-Haziran ayları arasında pembe, beyazımsı, sarı, kırmızı renkli çiçekler açar. Dalları, sık dikenlidir. Dikenlerin uçları kıvrık ve genellikle kırmızı renktedir. Çiçekler dallarında tek tek veya kümeler halinde bulunur.⁹⁴⁹

Gül, edebiyatta en çok bahsedilen çiçektir. Özellikle sevgilinin yüzü ve yanağı ile ilişkilendirilir. Gül, bağın, çemenin, baharın vazgeçilmez ögesidir. Hatta baharın diğer adının da “gül mevsimi” oluşu da güle verilen önemden ileri gelir.⁹⁵⁰ Yanak, renk ve şekil itibarıyla güle benzetilir ve gül olarak değerlendirilen bu yanağın incinmemesi ve solmaması arzu edilir.⁹⁵¹ Baharın, çemen, bağ ve bostanın en çok rastlanan ve en çok aranan ve bu unsurlara en çok güzellik katan bir çiçeğidir.⁹⁵² Gülün olduğu alanlar “gülistan”, “gülizar” ve “gülşen” gibi isimlerle anılır. Sabâ yeli, gülün yapraklarının kokusunu her tarafa yayar. Ancak hazan yeli, onun için felâkettir.

Gülün açılması, neşe, sevinç ve baharı temsil eder. Gülün en çok bahsedilen özellikleri şunlardır: *Baharı sevmesi, hazanı sevmemesi, renkli oluşu, tazeliği, güzelliği, güzel kokulu olması, hassas ve nazlı oluşu, taç yapraklarının kıvrım kıvrım olması, bülbülün sevdiği olması ve kokusunun rüzgârla yayılmasıdır.* Güller, rengiyle, kokusuyla ve şekliyle “ateş”, “çerağ”, “şarap”, “la'l” gibi pek çok şeye benzetilir. Kuşlar âleminin güzel kuşu olan bülbül, sadece gül için öter ve güle âşıktır.

⁹⁴⁸ Devrim, III, s. 1266.

⁹⁴⁹ “Gül nedir”, Erişim tarihi: 15 Mayıs 2012, <http://www.yararlibilgiler.net/gul-nedir>

⁹⁵⁰ Pala, s. 171.

⁹⁵¹ İsen, s. 321.

⁹⁵² Tolasa, s. 472.

Tasavvufta sâlikin gönlünün, marifete ve irfana açılmasıdır ve gönülde açığa çıkan ilmin sonucudur.⁹⁵³ Ayrıca halk arasında gül ve Hz. Peygamber arasında yakın bir ilişki kurulur.

Gül, baharın en temel ögesidir. O, ancak baharda güzel ve mutludur. Gülün en büyük düşmanı hazan mevsimidir. Hazan mevsimi, gülün hüzn zamanıdır. Çünkü o zaman yaprakları dökülecek ve ölecektir. İşte şair Pervîn, hazanı bir orduya benzetir ve gülün hazan ordusu tarafından yok olacağını belirtir. Bu şekilde gül ve hazan arasındaki zıt ilişkiyi dikkatimize sunar:

ای باغبان، سپاه خزان آمد

بس دیر کشتی این گل رعنا را

Ey bahçıvan! Geldi hazan ordusu

Çok geç ektin bu güzel gülü

Kaside;07/28

گل دو سه روزیست ترا میهمان

می بردش فتنه ی باد خزان

Gül sana misafir iki üç gündür

Onu hazan rüzgârının fitnesi götürür

Mesnevi;25/31

Gül ve bülbül birbirlerini seven *iki sevgili* olarak düşünülür. Bülbül güle âşık iken gül, bülbüle karşı naz yapar. Gülün nazları ise onun kararsızlığı olarak değerlendirilir. Fakat gülün bazen bülbüle yüz vermesi, bazen ise ondan kaçınması, bülbül için sevinç kaynağıdır. Gülün nazları, bahar mevsiminde bülbülü mutlu eder:

بلبلی از جلوه ی گل بی قرار

گشت طربناک بفصل بهار

Bir bülbül, kararsız gülün nazından

Bahar mevsiminde mutlu oldu

Mesnevi;25/01

⁹⁵³ Artun, s. 179.

Kırmızılık, gülün en çok bahsedilen özelliklerindendir. Güller pek çok şiirde bu özellikleriyle ele alınırlar. Hatta Farsçada “çiçek” kelimesi, kırmızı rengi ile verilince “gül” kastedildiği anlaşılır. Bu renk, bazen *kırmızı bir elbise* gibi düşünülür. Çünkü gülün *yaprakları da elbise* gibi gülür sarar. Pervîn, bülbülden bahsettiği bir şiirinde bülbülün gülle olan aşkından dolayı sevinçten bir o tarafa, bir bu tarafa uçtuğunu ve kırmızı gülün dalına konunca huzur bulduğunu söyler. Buradaki örneklerde gül, temel özelliği olan kırmızılığıyla aktarılır:

بیخود از این سوی بدانسو پرید

تا که بشاخ گل سرخ آرمید

Boşuna bu taraftan o tarafa uçtu

Sonunda kırmızı gülün dalında huzur buldu

Mesnevi;25/03

قباى سرخ گل دادند بر باد

ز مرغان چمن برخاست فریاد

Kırmızı abayı, ettiler berbat

Çemen kuşlarından yükseldi feryat

Mesnevi;27/05

چه تفاوت کدندت گر یکروز

خون دل هست و گل احمر نیست

Ne farkeder senin için eğer bir gün

Kalbin kanı olsa ve olmasa kırmızı gül

Mesnevi;61/22

گل سرخ، روزی ز گرما فسرد

فروزنده خورشید، رنگش ببرد

Kırmızı gül, bir gün sıcaktan soldu

Parlak güneş rengini götürdü

Mesnevi;132/01

بتن پوشید گل، استبرق سرخ

بسر بنهاد نرگس، افسر زر

*Gül, kırmızı ipek giydi üzerine**Nergis, sarı taç koydu başına*

Mesnevi;160/10

Şiirlerde şairler, genellikle sevdiği mâşukundan “*güzel*” anlamındaki “bot” kelimesiyle bahseder. Fakat Pervîn, bir beytinde “*güzel*” anlamına gelen “bot” kelimesini gül için kullanır. Çünkü gül, bülbülün sevgilisidir ve onun güzeldir. Şiirde şair karıncayı örnek verir ve karıncanın bülbül gibi çemen güzellerinden bahsetmediğini söyleyerek gülü, çemen güzeli olarak anar ve bülbülle olan ilişkisine değinir:

قصه نراند ز بتان چمن

پا ننهد جز بره خویشتن

*Çemen güzellerinden bahsetmez**Kendi yolu dışına ayak basmaz*

Mesnevi;25/07

بلبلی شیفته می گفت به گل

که جمال تو چراغ چمن است

*Âşık bir bülbül diyordu güle**Güzelliğin çemenin lambası diye*

Mesnevi;51/01

فروغ چهر گل، آن به که بلبان بینند

برای همچو منی، شور هزار شد شایان

*Gülün çehresinin nurunu, bülbüller görmeli**Benim gibi birine layık oldu bülbülün fitnesi*

Mesnevi;80/31

Gülün edebiyatta bahsedilen özelliklerinden biri de *kısa ömürlü* olmasıdır. Çünkü gerçekten koparıldıktan sonra fazla canlı durmaz. En fazla bir hafta kadar kalır ve sonra ölür. Bu özelliği ile olumsuzluk ve geçicilikle ilgili durumlarda benzetilen olur:

گل دو سه روزیست ترا میهمان

می بردش فتنه ی باد خزان

Gül sana misafir iki üç gündür

Onu hazan rüzgârının fitnesi götürür

Mesnevi;25/31

چو گل یک هفته ماند و لاله یکروز

نزیبید چون توئی را ناله و سوز

Çünkü gül bir hafta ve lâle bir gün kalır

İnleyiş ve acı, süslemez senin gibi birini

Mesnevi;27/42

چو گل یک لحظه ماند، غنچه یک دم

چه شادی در صف گلشن، چه ماتم

Gül, bir an ve gonca, bir süre durduğu için

Ha gülşenin safında sevinç, ha matem

Mesnevi;100/11

سرو خندید سحر، بر گل سرخ

که صفای تو بجز یکدم نیست

Servi güldü seher vakti kırmızı güle

Sefan bir andan başka değil diye

Mesnevi;109/01

گلی، خندید در باغی سحرگاه

که کس را نیست چون من عمر کوتاه

Bir gül güldü seher vaktinde

Benim gibi kısa ömürlü kimse yok diye

Mesnevi;135/01

Gül, bahçelerin olmazsa olmaz öğelerindendir. Bir bahçede eğer gül yoksa orası, tam olarak safa mekânı değildir. Gül, her şeye güzellik katan bir süs gibidir. Bağ ve bahçede bir “akarsu” (*şairin gözyaşları*), “çiçek” (*sevgilinin gül yanağı, gonca dudağı* vs.), kuşlar (*âşık denen bülbül*) bulunur.⁹⁵⁴ Gülün bahçede, bostanda ve çemende eksik olması, oranın güzelliğinin eksik olduğu anlamına gelir. Gelecek beyitler, gül ile bağ arasındaki birlikteliğin ne derece önemli olduğunu çok net olarak gösterir:

بساط باغ را بی گل صفا نیست

تو برگى، برگ را چندان بها نیست

Bahçe sahasının gülsüz olmaz sefası

Sen yapraksın, yaprağın pek olmaz bahası

Mesnevi;27/41

منقار ز برگ گل، میارای

گل، زیور چهر بوستان است

Gaganı gülün yaprağıyla süsleme

Gül, süstür bostanın çehresine

Mesnevi;155/26

Gülün çemende yeşerebilmesi için yağmur gereklidir. Fakat tek başında su veya yağmur, gülün yeşerip güzelliğiyle çemene güzellik katması mümkün değildir. Gül için hayati denilebilecek iki şey daha vardır ki onlar nesim rüzgârı ve güneştir. Pervîn’in bir şiirinde kâinattaki düzen, yaratılış ve varlıkların birbirleriyle ilişkisi anlatılır. Burada suyuyla kibirlenen bir su kovaşından bahsedilir. Ancak çiftçi ona gülün yeşermesinin sadece suya bağlı olmadığını, aynı zamanda nesim ve güneşe ihtiyaç duyulduğunu söyler. Burada gülün, *nesim ve güneşle olan ilişkisi* zikredilir:

⁹⁵⁴ Pala, s. 53.

ز باران تنها، چمن گل نیارد

بباید نسیم خوش و آفتابی

Sadece yağmurla yeşermez çemen

Hoş nesim ve bir güneş lazım

Mesnevi;75/10

Gül, katre ve şebnem arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü gül, sevgilinin yüzü olarak düşünülür ve bu yüzdeki gözyaşları da katre ve şebnem olur. Pervîn, vücudu bir bahçeye ve yüzü, bu bahçedeki bir güle benzetir. Gözyaşını ise bu yüzdeki bir şebnem ve katre olarak değerlendirir. Burada *gül ile yüz* ve *yüz ile katre* ve şebnem arasındaki ilişki ve benzetme dikkat çekicidir:

همچو شبنم، در گلستان وجود

بر گل رخساره ای تابید و رفت

Varlık gülistanında şebnem gibi

Güle bir yüz parladı ve gitti

Mesnevi;84/09

باغبانی، قطره ای بر برگ گل

دید و گفت این چهره جای اشک نیست

Bir bahçıvan gülün yaprağında, bir damla

Gördü ve dedi ki yaşın yeri değil bu çehre

Mesnevi;126/01

Gül açıldığı zaman güler ve sevinir. Gülün *en sevdiği zaman seher vaktidir*. Çünkü o saatlerde açılmaya başlar ve bu, bir canlının hayata gözünü açması gibi sevindirici bir şeydir. Ayrıca sevdiği bülbül de seher vaktinde gül için ötmeye başlar. Bu nedenle gül, seher vaktinde güler ve sevinir. Ancak gül, gün bitince ve akşam olunca kapanmaya başlar ve âdeta hayata gözünü yumar. Bu yüzden de seher vaktinde sevinen gül, akşam olunca kapandığı için üzülür. Gülün bu sevinme ve üzülme özelliği, onun beşikteki bir bebeğe benzetilmesini sağlar. Şair, gülistanı bir beşiğe ve içindeki gülü de beşikteki bir bebeğe benzetir:

ندانستی که در مهد گلستان

سحر خندید گل، شب گشت پژمان

Bilmedin ki gülistan beşiğinde

Gül güldü seherde ve soldu o gece

Mesnevi;135/14

Gül'ün sıfatları: *Hazanı sevmemesi, Naz yapması, Gazel okuması, Çemen güzeli olması, Bülbülün misafiri sayılması, Kırmızı, Kırmızı elbise giymesi, Kısa ömürlü, Bahçenin sefa kaynağı olması, Güle âşık olması, Nesime ihtiyaç duyması, Güneşe ihtiyaç duyması, Yüzünün parlaması, Katre ve Şebnemle ilişkili olması, Seher vaktini sevmesi, Akşamları üzülmesi.*

Gül'ün benzetildiği şeyler: *Sevgili, Güzel, Yüz, Bebek.*

Gül'e benzetilen şeyler: *Yüz.*

Gül için kullanılan terkipler: *Gol-ı Râ'nâ, Gol-ı Bîkarar, Botan-ı Çemen, Kaba-yı Sorh-ı Gol, Bolbol-ı Şifte, Furûğ-ı Çehr-i Gol, Gol-ı Ruhsâre, Berg-i Gol.*

2.4.5.2.4. Hemişebahar (Hayri)

Sarı ve güzel kokulu bir çiçektir. Ortası siyah renklidir. Rengi, sarı olduğu için genellikle yüzün sararması için benzetilen olarak kullanılır. Uzun süre canlı kalabilen çiçeklerdendir. *Lale, nergis, yasemin ve reyhan* gibi çiçeklerle birlikte çok kullanılır.

Pervîn, bir şiirinde dünyada zor, zahmet ve kötü olarak algılanan karın faydalarını dile getirir. Şiirde yağan karı ve bostanı konuştururken kar, kendi hikmetlerinden bahseder. Geceleri tüm çiçekler uyurken onlara bekçilik yaptığını söyler ve hemişebahar çiçeğine soğukta uykusunun olup olmadığını sorar. Yani bu çiçeğin *soğukta bile ayakta kaldığını* dile getiriyor:

به خیری گفتم اندر وقت سرما

که میل خواب داری؟ گفت آری

Hayri çiçeğine dedim, soğuk bir vakitte

Uyumak mı istiyorsun? Evet dedi

Mesnevi;26/24

Hemişebahar'ın sıfatları: *Soğuğa dayanıklı*.

2.4.5.2.5. Lâle (Lâle)

Lale, zambakgiller familyasından Tulipa cinsini oluşturan güzel çiçekleri ile süs bitkisi olarak yetiştirilen, çok yıllık otsu bitki türlerinin ortak adıdır. Lâle, soğan denilen bir nevi kökten yetiştirilen bir çiçektir. Tek tek açan değişik renklerde çan biçiminde çiçekleri, tabanda demetler oluşturan mavimsi yeşil yaprakları olan soğanlı bir bitkidir.⁹⁵⁵ Kırmızı, sarı ve ara tonlarda renklere sahiptir.

Lale özellikle doğu kültür ve mitolojilerinde özel bir yere sahiptir. Edebi eserlerde sıkça kullanılmasının yanı sıra mitolojilerde de lâlenin ortaya çıkışına dair farklı ve çok çeşitli hikâyeler bulunmaktadır. Bunların en ünlüsü ve özellikle Doğu edebiyatında en sık kullanılanı Pers mitolojisindeki rivayettir. Bu rivayete göre yaprağın üstündeki bir çiğ tanesine yıldırım düşmüş, böylece çiğ tanesi ve yaprak alev alır. Daha sonra donarlar ve lâle meydana gelir. Bu hikâyeden yola çıkarak, lâle çiçeğinin ortasındaki koyuluğun bu yanma işleminin sonucu olduğuna inanılırdı.⁹⁵⁶

Yapraklarının kırmızı, kalbi konumundaki ortasının siyah ve yanık renkli oluşu; sıkıntıyı, derdi ve yanıp yakılmayı simgeler; bu yüzden de “lâle-yi dâgdâr”: *dağlanmış lâle* olarak bilinir.⁹⁵⁷ “Ciğeri kan olmak”, “bağrı yanmak” vs. bu nedenle kullanılır. Edebiyatta şarap kadehinin ve âşığın göğsündeki yaranın sembolüdür.⁹⁵⁸ Kırmızı rengi ile sevgilinin yanağı ve âşığın gözyaşları lâleye benzetilir. Yine ortasındaki karalığı ile lâle, üzerinde “ben” olan bir yanaktır. Sevgilinin yanağı ve âşığın gözyaşları, lâleden daha kırmızıdır. Genel olarak *sevgili, yanak, dudak, kadeh, şarap, güneş, ay ve ateş* ile ilişkilendirilir.

Tasavvuf edebiyatında “müşâhede edilen marifetin neticesi”ne “*lâle*” denir. Aynı şekilde sevdiğinden ayrı olan âşığı yakan mahbubun gül yüzüne de işarettir.⁹⁵⁹ Lale, kadehe benzemesinden dolayı “şarap kadehi”, “sıkıntılar içerisinde kıvranan gönül”; “Hakk’ı bilip tanıyan ve ilahî sırları kavrayabilen ârifin kalbi” olarak tanınmıştır.⁹⁶⁰

⁹⁵⁵ Devrim, IV, s. 2033.

⁹⁵⁶ “Lale”, Erişim tarihi: 29 Mayıs 2012, tr.wikipedia.org/wiki/Lale

⁹⁵⁷ Nimet Yıldırım, s. 483.

⁹⁵⁸ Devrim, IV, s. 2033.

⁹⁵⁹ Seccadî, s. 293.

⁹⁶⁰ Nimet Yıldırım, s. 483-484.

Şair, bir şiirinde nefsin yolunda ve batıl yolda bir sonuç elde edilemeyeceğinden bahseder ve nefisle ilgili bazı hatırlatmalar yapar. Nefis ne kadar temizlense, yine de ondan iyi bir şey beklenemez. Ondan doğruluğun beklenmesi hata olur. Şair, nefisle ilgili imkânsız bir şeyi lâle ile örneklendirir. Bunun aynen lâlenin çorak bir yerden çıkmasını beklemek gibi bir şey olduğunu söyler. Bu şekilde lâlenin *sulak ve verimli bir toprağa ihtiyaç duyduğuna* değinir:

راستی از وی مجوی زانکه نروید

هیچگه از شوره زار لاله و ریحان

Gerçeği ondan arama, çünkü yeşermez

Hiçbir zaman çölde, lâle ve reyhan

Kaside;20/22

Lâle, koparıldığında hemen ölen bir çiçektir. Bu nedenle şiirlerde kendisinden *kısa ömürlü* olarak bahsedilir. Pervîn bir şiirinde Nergis ile lâle arasındaki konuşmayı verirken dünyanın kısa bir hayat olduğundan bahseder. Şiirin sonlarında lâlenin ömrünün kısa olmasından dolayı sözü kısa kestiğini belirtir. Bu ifadeyle lâlenin kısa ömürlü oluşuna işaret eder:

از آن، دراز نکردم سخن درین معنی

که کار زندگی لاله کار مختصریست

Şu nedenle uzatmadım bu konuda sözü

Çünkü kısa bir ıştır, lâlenin hayat ışı

Mesnevi;01/18

چو گل یکهفته ماند و لاله یکروز

نزیبید چون توئی را ناله و سوز

Çünkü gül, bir hafta ve lâle bir gün kalır

İnleme ve acı, süslemez senin gibi birini

Mesnevi;27/42

Lâle, *kırmızı rengiyle ve şekliyle* pek çok benzetmeye konu edilir. Genellikle *şaraba, kadehe ve kanlı kalbe* benzetilir. Pervîn, bir şiirinde bülbül ve gülü konuşturur. Gülistanın güzelliğini bülbüle anlatan gül, nergisin lâleden kadeh aldığını ve her tarafın kadehlerle dolu olduğunu söyler. Burada kadeh ve lâle arasında şarabın kırmızı renginden ve şeklinden dolayı irtibat kurulmuştur:

قدح از لاله بگیرد نرگس

همه جا ساغر و صهبائی هست

Nergis, kadehi lâleden alır

Her yerde bir kadeh ve şarap var

Mesnevi;16/07

لاله ای با نرگس پژمرده گفت

بین که ما رخساره چون افروختیم

Lale, solmuş bir nergise dedi

Bak nasıl parlattık biz yüzümüzü

Mesnevi;39/01

مرا جز اشک حسرت، ژاله ای نیست

بجز خونابه ی دل، لاله ای نیست

Hasret gözyaşından başka jâlem yok

Kalbin kanlı gözyaşından başka lâlem yok

Mesnevi;96/44

Lâle'nin sıfatları: *Çorak arazide yetişmemesi, Kısa ömürlü, Kadehe benzemesi, Kırmızı.*

Lâle'nin benzetildiği şeyler: *Kadeh.*

Lale'ye benzetilen şeyler: *Kanlı kalp.*

2.4.5.2.6. Menekşe (Benefşe)

Menekşe, kırlık yerlerde kendiliğinden biten, ayrıca bahçelerde yetiştirilen otsu bir bitkidir. Her yılın çoğu döneminde çiçekli olan bu muhteşem çiçek, en küçük yerlerde bile yetişebildiğinden çok ünlü bir çiçektir. Gayet hoş kokan mor çiçekler açar. Mavi mor, leylak, kırmızımsı mor, sarı veya beyaz arası renklerde çiçek açanları da vardır. En çok anılan türleri hercai menekşe ile kalp biçimindeki yaprakları, mor renkli çiçekleriyle ayırt edilen kokulu menekşedir.⁹⁶¹ Çiçekleri keskin kokuludur.

Edebiyatta *kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla, çiçeklerini ilkbaharda açması ve zor şartlara karşı dayanıklı olmasıyla* anılır. Fars şiirinde deyimler, bileşikler ve atasözlerinde geçen menekşe mor rengiyle yasa ve zülfün siyahlığına kinaye olarak kullanılır.⁹⁶² Boynunun eğriliği ile üzgün ve sevdiğinden yüz bulamamış âşığa benzetilir. Baharın ve çemenin en belirgin öğelerinden biridir. Sevgilinin ben'i menekşeye benzer. Ayva tüyü yerine kullanılabilir. Renk ve koku yönünden miske benzer. Onun yuvarlağı ise saç bükümü gibidir Ayrıca “kulak”, “altâr”, “micmer”, “anber”, “hokka” gibi benzetmeleri de vardır.⁹⁶³

Çiçeklerin temel özelliği, baharın geldiğini göstermeleridir. Ağaçların üzerinde ve çemenlerde açan ilk çiçekler, baharı müjdelere bize. Şair, bir şiirinde lâle ile nergisin münazarasına yer verir. Bahçedeki her çiçeğin bir hüneri ve hepsinin güzel bir yönü olduğunu söyler. Bir beyitte menekşeyi örnek vererek onun baharı müjdelediğini belirtir. Şair, burada menekşeyi, “*baharın müjdecisi*” olarak görür:

بنفشه مژده ی نوروز می دهد ما را

شکوفه را ز خزان وز مهرگان خبریست

Menekşe, nevrûz müjdesini bize verir

Gonca için hazan ve bayramdan haber var

Mesnevi;01/02

Pervîn, menekşe isimli şiirinde ömrün kısalığından ve insanın vazifelerinden bahsederken ömrün bir gül bahçesi olduğunu söyler. Şiirin ilk beytinde ise menekşenin erken solduğunu belirtir. Şiirde geçen bahçıvan, ona neden erken ve zamansız

⁹⁶¹ Devrim, IV, s. 2254.

⁹⁶² Nimet Yıldırım, s. 157.

⁹⁶³ Pala, s. 305.

solduğunu sorunca menekşe, çabuk gidici olduğunu; çabuk açanın çabuk gideceğini ifade eder. Burada şair, menekşe ile *kısa ömürlü* olma özelliğini birlikte zikreder:

بنفشه صبحدم افسرد و باغبان گفتش

که بیگه از چمن آزد و زود روی نهفت

جواب داد که ما زود رفتنی بودیم

چرا که زود فسرده آن گلی که زود شکفت

Solunca menekşe sabahleyin, bahçıvan ona dedi

Zamansız çemenden incindi ve çabuk yüzünü gizledi

Biz çabuk gidiciydik diye cevap verdi

Çünkü çabuk açan gül, çabuk soldu

Mesnevi;28/01-02

Menekşe'nin sıfatları: *Erken solması*.

2.4.5.2.7. Nergis (Nergîs)

Latince "Nergisus", Fransızca "Narsis"; Arapça "Nercis" ve Farsça "Nergis" olarak isimlendirilir. Nergis, lüle ve sümbül gibi soğanlı bitkidir. Diğer soğanlı bitkilerden daha uzun süre yaşadığından kuraklığa daha dayanıklıdır. Tek tek veya şemsiye biçiminde toplu çiçekler açan, uzun yapraklı bir bitkidir.⁹⁶⁴ Çiçekleri güçlü kokulu, sarı veya beyaz renklidir. Her bir çiçeğin ortasında beyaz veya sarı renkli bir tacı vardır. Nergis türleri daha çok süs bitkisi olarak yetiştirilir. "Aynısafa", "altıncık", "ölü çiçeği", "öküzgözü" ve "susi" gibi isimleri vardır.

Mitolojiye göre Narsis (*Narkisos*), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar, bu genci tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis birgün dereye kendi aksini görüp âşık olur. Kendini seyredirken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran ve baygın şekilde bakar.⁹⁶⁵

⁹⁶⁴ Devrim, V, s. 2439.

⁹⁶⁵ Pala, s. 356.

Edebiyatta da bu efsanelerde olduğu gibi genellikle nergis ile göz arasında bir ilişki kurulur.⁹⁶⁶ Nergis çiçeği, gözden kinayedir.⁹⁶⁷ İnce bir sap üzerinde boynu bükük bir yapısı vardır. Taç yaprakları daima açık olduğundan uykusuz kişiye benzetilir ve mahmurluk, hastalık gibi şeylerle ilişkilendirilir. Ekseriyetle mestlik, uykululuk ve bir bakış hali içinde görülür Bu hususiyetleri, onun yapısında var olduğu bilinen narkotik unsura ve bu arada kapanmayan bir gözü andırmasına dayanmaktadır.⁹⁶⁸ Çiçek toplumunda ise elinden kadeh düşmeyen biri olarak telakki edilir.⁹⁶⁹ Uykusuzluk ve mahmurluktan bahsedildiği için seher ve gece ile birlikte anılır. *Hasta, sarhoş, âşık, tâc, külâh, kadeh, altın, gümüş ve yıldızlarla* ilişkilendirilir.

Tasavvufta, “amelde görülen ve ilmin neticesi olan ferahlık ve neşe hali”dir.⁹⁷⁰

Nergis için en çok başvurulmuş benzetme, mahmurluk ve sarhoşluktur. Bunun nedeni ise nergisin devamlı açık kalan bir göze benzemesidir. Devamlı açık olan göz ise uyumayan veya sarhoş olan kişiyi andırır. Şair, nergis ve lâle arasında bir konuşma ile başladığı bir mesnevisinde lâlenin seher vakti mahmur nergise bir şeyler söylediğini ifade eder. Burada nergisin *göze benzetilmesi, uykusuz kalması* ve lâle ile birlikte anılması dikkati çekmektedir:

به لاله نرگس مخمور گفت وقت سحر

که هر که در صف باغ است صاحب هنریست

Mahmur nergis, lâleye seher vakti dedi

Bahçe safında yer alan herkes hüner sahibi

Mesnevi;01/01

فشردم نرگس مخمور را گوش

که تا بیرون کند از سر خماری

Kulağını çektim mahmur nergisin

Ki sarhoşluğu kafasından çıkarsın

Mesnevi;26/28

⁹⁶⁶ Pala, s. 356.

⁹⁶⁷ Affî, *Ferhengnâme-i Şi'rî*, s. 2483.

⁹⁶⁸ Tolasa, s. 481.

⁹⁶⁹ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006, s. 162.

⁹⁷⁰ Seccadî, s. 358.

Nergis çiçeğinin en çok bahsedilen özelliklerinden biri de *üzerinde sarı renkli bir tâcın* bulunmasıdır. Bu, nergisin üzerindeki sarı renkli teller için yapılan bir benzetmedir ve edebiyatta üzerinde çok durulur. Şair de bahar mevsiminde ve nevrûzda tabiatın aldığı şekli anlatırken nergisin başına sarı tacını koyduğunu söyler:

بتن پوشید گل، استبرق سرخ

بسر بنهاد نرگس، افسر زر

Gül, kırmızı ipek giydi üzerine

Nergis, sarı taç koydu başına

Mesnevi;160/10

Nergis'in sıfatları: *Mahmur, Sarhoş, Taç sahibi.*

Nergis'in benzetildiği şeyler: *Göz.*

Nergis için kullanılan terkipler: *Nergis-i Mahmûr.*

2.4.5.2.8. Nilüfer (Nîlûfer)

Nilüfergiller familyasına bağlı bir su bitkisi cinsidir.⁹⁷¹ Durgun sularda, havuzlarda yetişen; yuvarlak veya kalp biçiminde yüzücü geniş yaprakları olan bir bitkidir. Sarı, kırmızı, beyaz, pembe veya mavi renkte açan gösterişli iri çiçekleri vardır.⁹⁷² Çiçekleri su yüzeyinde açar.⁹⁷³

Çiçekler yapraklarının suyun yüzeyinde açması, geniş ve yuvarlak çanak yapraklarına sahip olması; mavi, beyaz, sarı ve pembe çiçekler açması gibi bitkisel özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Bu özellikleriyle bağlantılı olarak nilüferin anlam çerçevesi; “yanak”, “yüz”, “beniz”, “dudak” gibi uzuvlardan; “güzel”, “âşık”, “rehber” gibi şahıslardan ve “güneş”, “ay”, “yıldız” ve “gökyüzü” gibi kozmik öğelerden oluşmaktadır.⁹⁷⁴ Nilüfer ve gökyüzünün benzer renkleri nedeniyle “Çarh-ı nilûfer”, “Gonbed-i nîlûfer” gibi terkipler kullanılır. Bu isimler gök'ten kinayedir.⁹⁷⁵

⁹⁷¹ “Nilüfer”, Erişim tarihi: 20 Mart 2012, [http://tr.wikipedia.org/wiki/Nilüfer_\(bitki\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Nilüfer_(bitki))

⁹⁷² Devrim, V, s. 2459.

⁹⁷³ “Nilüfer”, Erişim tarihi: 20 Mart 2012, <http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/nilüfer>

⁹⁷⁴ Bayram, Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler, *Turkish Studies International Periodical For The Languages-Literature and History of Turkish or Turkic*, I, Volume: 2/4, 2007, s.216.

⁹⁷⁵ Afîfî, *Ferhengnâme-i Şi'rî*, s. 2205.

Farsça şiirlerde nilüfer, daha çok *mavi rengiyle* irtibatlı olarak işlenir. Felek de çoğu zaman yüce oluşu, ilahî oluşu ve varlık üstü oluşu nedeniyle gökyüzü âleminin sıfatlarını taşır. Bu sıfatlardan mavi oluş, nilüfer ve gökyüzü arasında benzerlik sağlar. Bir şiirde kafeslerde tutuklu olan ve dertleşen bülbül ve papağandan bahsedilirken kafeste olan bülbül, sevdiği güzel gülden ve tabiattan uzak olduğunu söyler. Papağan ise ona teselli verirken kafesten dolayı nilüfer çiçeğinin bülbüle gölge etmemesine karşılık nilüfer renkli feleğin ona gölge yaptığını söyleyerek “çarh-ı nilüferî” (*nilüfer renkli felek*) kelimesiyle *felek ve nilüfer* arasında bir ilişki kurar.

چرخ نیلوفریت سایه فکند

اگر ت سایه ز نیلوفر نیست

Nilüfer felek gölge yapar sana

Eğer nilüferden gölgen yoksa

Mesnevi;61/23

Nilüfer’in sıfatları: *Mavi rekli*.

Nilüfer’e benzetilen şeyler: *Felek*.

Nilüfer için kullanılan terkipler: *Çarh-ı Nilüferî*.

2.4.5.2.9. Reyhân, Fesleğen (Reyhân)

“İspergem”, “isperhem”, “şah-ı isperem”, “nazbû” ve “zemîran” isimleriyle de bilinir.⁹⁷⁶ Soğuğa karşı çok duyarlı olan reyhân bitkisi, en çok sıcak ve kuru ortamları sever. Reyhân otu olarak da bilinir. Vatanı İran ve Hindistan’dır. Gövdeleri dik, tüysüz veya hafifçe tüylü, çok dallı ve yapraklıdır. Yaprakları güzel kokulu, pembe ve beyaz çiçekli bir yıllık otsu bitkidir.⁹⁷⁷ Meyveleri oval şekilli, küçük ve parlak siyah renklidir.⁹⁷⁸ Renkleri açık yeşilden koyu yeşile kadar değişen yaprakları vardır. Uyku getiren güzel bir kokusu vardır.

Edebiyatta daha çok kokusu ve şekliyle ele alınır. Sevgilinin saç ve ayva tüyleri, reyhâna benzer.⁹⁷⁹ Sevgilinin saç, güzel kokar ve bu koku reyhân ile benzetme

⁹⁷⁶ Nimet Yıldırım, s. 639.

⁹⁷⁷ Devrim, II, s. 1047.

⁹⁷⁸ “Fesleğen”, Erişim tarihi: 02 Haziran 2012, www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/fesleğen.

⁹⁷⁹ Pala, s. 376.

yapılarak anlatılır. Yine reyhânın destelenmesi ile saçın örülmesi arasında benzetme yapılır.

Tasavvuf edebiyatında “sâlikte ortaya çıkan riyazet eserleri”dir. Tasfiye ve “riyazet sonucu hâsıl olan nur”a da “*reyhân*” denir.⁹⁸⁰

Reyhân bitkisi yabancı bitkilerin olmadığı *temiz alanlarda yetişir*. Çölde ve çorak alanlarda yetişmez. Şair, bir şiirinde nefisten iyi şeyler beklenmemesi gerektiğini ve nefisten doğruluk beklemenin çölde reyhan yetişmesini beklemek olduğunu söyler. Burada imkânsız bir şeyin talep edilmesi üzerinde durulurken reyhânın çölden olan uzaklığına ve ikisinin zıtlığına işarette bulunulur:

راستی از وی مجوی زانکه نروید

هیچگه از شوره زار لاله و ریحان

Gerçeği ondan arama, çünkü yeşermez

Hiçbir zaman çölde, lâle ve reyhan

Kaside;20/22

Reyhân’ın sıfatları: *Çorak arazide yetişmemesi*.

2.4.5.3. Diğer Bitkiler

2.4.5.3.1. Arpa (Cov)

Arpa, tarih öncesi devirlerinde ilk kültür bitkisi olan arpayı, insanlar besin olarak kullanmışlardır. Mısırlılar, İbrâniler, Yunanlılar ve Bâbilliler arpa yetiştirirlerdi. Bugün bile, buğdayın ekilemediği kutup bölgeleri ve yüksek dağlık alanlarda arpa ekilerek besin maddesi olarak kullanılır. Arpa neolitik dönemden itibaren önemli bir besin kaynağı olarak tüketilmiştir.⁹⁸¹ Büyük ölçüde hayvan yemi olarak, ayrıca ekmek ve bira yapımında kullanılır.⁹⁸²

Arpa genel olarak değerli bir tahıl şeklinde değerlendirilmez. Bu nedenle daha değerli bitkilerle aktarılır ve *düşük oluşu* temsil eder. Şair, nefsin insanı aldatmasından bahseder. Pek çok benzetmelerinde olduğu gibi yine burada da tasavvufi bir konu olan

⁹⁸⁰ Seccadî, s. 379.

⁹⁸¹ “Arpa”, Erişim tarihi: 21 Mayıs 2012, <http://www.bitkiler.biz/arpa.html>

⁹⁸² Devrim, I, s. 204.

nefsin insanı aldatması için bir benzetmeye başvurur. Nefsin insanı kandırırken ona bir nevi rüşvet verdiğini ve buna karşılık daha değerli şeyleri insandan çaldığını söyler. Şair, nefsin insana verdiği düşük şeyler için arpayı, insandan çaldığı daha değerli şeyler için ise buğdayı örnek verir:

نفس جو داد که گندم ز تو بستاند

به که هرگز ندهی رشوت و نستانی

Nefis senden buğday almak için arpa verdi

Asla rüşvet vermemen ve almaman en iyisi

Kaside;04/19

Eskiden buğday bulmak, her zaman mümkün değildi. Özellikle zor zamanlarda ve dar günlerde arpa unundan ekmek yapılır ve yenirdi. Bu özelliğiyle ekmekten bahsedilirken buğdaydan sonra bahsedilecek ikinci ürün arpadır. Bir şiirde bir dilencinin fakir halinden yakınması vardır. Dilenci, yokluktan ve aç kaldığından bahsederken bir kere olsun tok olarak *arpa ekmeği* yemediğini söyler. Burada arpanın ekmek yapılma özelliğiyle birlikte yine derece olarak *buğdaydan düşüklüğüne* de işaret eder:

دیده ام رنگی ندید از رخت نو

سیر، یک نوبت نخوردم نان جو

Gözüm görmedi yeni bir yatağın rengini

Yemedim bir kez tok olarak arpa ekmeğini

Mesnevi;53/10

Arpa'nın sıfatları: *Düşük değerde olması, Ekmek yapılması.*

Arpa'ya benzetilen şeyler: *Düşük değerdeki şeyler.*

2.4.5.3.2. Buğday (Gendom, Sonbol)

Buğday, tohumu insan besini olarak büyük bir önem taşıyan ve yirmi kadar türü olan bir tahıl cinsi.⁹⁸³ İnsanların temel ihtiyacı olan ekmeğin yapılmasında en çok kullanılan tahıldır. Buğday, hemen hemen her devirde insanların *en* önemli gıda

⁹⁸³ Devrim, I, s. 498-499.

maddesini teşkil etmiştir. Beslenme için lüzumlu olan nişasta ve proteinli maddeleri oldukça uygun bir oranda ihtiva etmesi, bu bitkinin ziraatte en başta yer almasına sebep olmuştur.

Buğday, bazı hadis râvilerine göre ve bazı semavi dinlerdeki rivayetlere göre “Hz. Âdem ve Havva’ya Cennet’te yasaklanan bitki” olarak da geçer.⁹⁸⁴ Cebrail ona buğdayın ekilip biçilmesini ve öğütülüp pişirilmesini öğretti.

Edebiyatta genellikle fazla ürün vermesiyle, bereketi simgelemesiyle ve temel gıda maddesi olan ekmek için kullanılır. Yine Buğdayın sümbüllerinde ve başaklarındaki ince uçlar ve iğneler “sevgilinin zülfü” olarak düşünülür.

Buğday, *ekmeğin temel maddesidir*. Buğdayı ekmeyen ve elde etmeyen kişi ekmek de yapamaz. Burada buğday bir şart; ekmek ise elde edilen netice veya ürün konumundadır. Şair, insanların iyi şeyler yaptıkları zaman bir netice elde edeceklerini; aksi halde eliboş olacaklarını belirtirken amelleri tarlaya benzetir. Bu amel tarlasında iyilikler yapan kişi, dünyada ve âhirette karşılığını alacaktır. Amel tarlasına en temel gıda bitkisi olan buğdayı eken kişinin ekmek yiyebileceğini, yani âhirette mükâfat alacağını ifade eder:

آنکو به کشتزار عمل گندمی نکشت

اندر تنور روشن پرهیز نان نداشت

Kim ki amel tarlasında buğdayı ekmedi

Aydınlık tandırda ekmeği olmadı

Kaside;06/17

Nefis, insana basit bir şey vererek onun daha değerli ve yüce şeylerini insandan alır. Bu durumda insan görünüşte bir şeyler kazandığını ve istediği bazı şeylere ulaştığını düşünse de aslında nefis, farketirmeden insandan daha değerli şeyler almaktadır. Şair burada benzetme yaparak *nefsin arpa verip buğday aldığını* söyler. Bu nedenle nefse rüşvet vermemek ve ondan bir şey almamak daha iyidir:

نفس جو داد که گندم ز تو بستاند

به که هرگز ندهی رشوت و نستانی

Nefis senden buğday almak için arpa verdi

⁹⁸⁴ Bkz. Hanlerî Kiyâ, s. 426.

Asla rüşvet vermemen ve almaman en iyisi

Kaside;04/19

Buğday, temel gıda maddesi olan un için kullanılır. Buğdayı un yapmak için ise değirmen kullanılır. Buğday, *değirmende öğütülerek* un yapılır. Bu nedenle “değirmende öğütülmek” buğdayın bahsedilen temel özelliklerindendir. Buğday ezilen olduğu için insan da buğdaya benzetilir. Çünkü insan da çektiği sıkıntılarla olayların altında ezilir. Burada şaire göre *değirmen, zamandır*. Yani zaman değirmeni, insanı bir buğday gibi acılara maruz bırakarak öğütür:

آسیای دهر را چون گندم

گر چه پیدائیم، پنهان و گم

Buğday gibiyiz zaman değirmenine

Aşık, gizli veya kayıp olsak bile

Mesnevi;33/14

Buğday, özenilen ve istenilen bir şey olarak bahsedilince sevgiliye benzetilir. Bu benzetmenin nedeni buğday *baş ağının üzerindeki ince uzun tellerdir*. Buğday sümbülünün başındaki *iğneli teller, sevgilinin zülfü ve saçı* olarak düşünülür. Âşık, sevgilisinin zülfünü ve saçını taramayı çok ister. Bu nedenle şair, kuru bir ağacın üzerinde yuva kuran bir karganın özlemlerini dile getirir. Karga, kumru ve bülbül gibi sümbülün yanında olup onun saçını taramak istediğini söyler. Yani bir karga için buğday baş ağı ve sümbülüne yakın olmak, âdeta sevgiliye, onun zülûf ve saçına yakın olmak gibidir:

همنفس قمری و بلبل شوم

شانه کش گیسوی سنبل شوم

Kumru ve bülbülün arkadaşı olurum

Sümbülün saçını tarayan olurum

Mesnevi;93/12

بهاری ابر، گوهر دانه می کرد

صبا، گیسوی سنبل شانه می کرد

Bahar bulutu cevher saçıyordu
Sabâ, sümbülün saçını tarıyordu
 Mesnevi;96/16

گرفتم زلف سنبل را در آغوش
 فضای لانه را کردم فراموش

Sümbülün zülfünü kucağımda tuttum
Yuva ortamını unuttum
 Mesnevi;96/32

Buğday’ın sıfatları: *Değerli, Değirmende öğütülmesi, Bülbul ve kumrunun sevdiği bitki.*

Buğday’a benzetilen şeyler: *Değerli şeyler, İnsan.*

Buğday’ın benzetildiği şeyler: *Sevgili, Zülûf.*

2.4.5.3.3. Burçak (Mâş)

Genellikle hayvan yemi olarak kullanılan ve mercimeğe benzeyen bir bitkidir. Yapraklarının dibinde büyük kulakçıklar bulunan otsu bir bitkidir. Yazın pembe ve kokulu çiçekler açar.⁹⁸⁵ Gıda tüketiminde insanlar için değerli bir bitki olmadığından değerli şeylerle birlikte verilerek karşılaştırma için kullanılır. Dolayısıyla düşüklüğü ifade eder.

Pervîn, bir şiirinde gururlanıp başkasını küçümseyenleri eleştirir. Bunun için mercimek ve burçağın münazarasını örnek verir. Burçak, genellikle hayvan yemi olması nedeniyle pek değerli değildir. Şekil olarak mercimeğe benzer. Mercimek ise insanların kullandığı faydalı bir gıda bitkisidir ve değerlidir. Pervîn, kendini burçaktan büyük gören ve burçağı küçümseyen mercimeğin hikâyesini anlatarak mağrur insanları eleştirir ve bunun boş bir şey olduğunu söyler. Çünkü hikâyede mercimek de burçak da aynı tencerede pişmektedir ve aynı sonu paylaşacaklardır. Bu nedenle burçağın mercimekten

⁹⁸⁵ “Burçak”, Erişim tarihi: 09 Haziran 2011, <http://www.netpare.com/?a=63144>

daha değersiz olması neticeyi değiştirmemektedir. Yani insanların farklı konumlarda ve derecelerde bulunması sonuca etki etmez; herkesin sonu aynı olacaktır:

عدسی وقت پختن، از ماشی

روی پیچید و گفت این چه کسی است

Bir mercimek, burçağa pişme vaktinde

Ekşitip yüzünü dedi: Bu da kimin nesi diye

Mesnevi;23/01

Burçak'ın sıfatları: *Değerinin düşük olması.*

2.4.5.3.4. Devedikeni (Hâr-ı Muğîlan)

Devedikeni, bazı dikenli bitkilerin ortak adıdır. Tüylü ve köşeli saplı, derin dişli ve dikenli soluk yapraklı, baş biçiminde mor bileşik çiçekli otsu bir bitkidir. “Kangal”, “kengel”, “meryemanadikeni” gibi isimleri vardır.⁹⁸⁶ Devedikenleri genellikle yol kenarlarında ve ekili olmayan tarlalarda yetişir. Başçıkları, dikenli ve açık yeşil renkli yapraklar ile mor renkli küçük çiçeklerden oluşur. Meyvelerinin veya tohumlarının ucunda beyaz bir tüy bulunur.

Devedikeni de diğer dikenler gibi edebiyatta olumsuz şeyler, sıkıntılar ve ızdıraplar için kullanılır. Çünkü dikenler *insanı rahatsız etmeleriyle* bilinirler. Bu nedenle rahatsız eden ve kötü bilinen şeyler, dikenlere benzetilirler. Yol kenarlarında bulunan devedikeni yolda yürüyenler için sıkıntı oluşturduğu gibi Hakk'ı tanımayan ve ehl-i tahkik olmayan insanlar da devedikeni gibi insanlara sıkıntı verirler. Ancak şair, hakikati ve hak yolu bilenlerin, insanların yolunda sıkıntı verici olmayacaklarını söyler:

آن کو شناخت کعبه ی تحقیق را که چیست

در راه خلق خار مغیلان نمی شود

Tahkik Kâbe'sinin ne olduğunu anlayan

Halkın yolunda devedikeni olmaz

Kaside;21/24

⁹⁸⁶ Devrim, II, s. 779.

Devedikeni'nin sıfatları: *Rahatsız edici*.

Devedikeni'ne benzetilen şeyler: *Ehl-i tahkik olmayan kişi*

2.4.5.3.5. Diken (Hâr)

Bazı bitkilerin üzerinde bulunan sivri uçlu, sert ve batıcı uzantı.⁹⁸⁷ Vücuda değmesi halinde rahatsızlık ve acı verir.

Diken, zarar veren bir şey olduğundan dolayı edebiyatta da âşığa eziyet eden öğeler için kullanılır. Ayrıca şairler şikâyet ettikleri şeyleri, dikene benzetirler. Çünkü *gül*, insanların ulaşmak istedikleri şeyleri ve sevgiliyi temsil ederken; *diken* ise o güle ulaşmaya ve dokunmaya engel olan şeyleri simgeler. Ayrıca sevgilinin kirpiği de dikene benzetilir.

Dikenler, güllerin ayrılmaz parçalarıdır. Bu nedenle devamlı birlikte kullanılırlar. Şair bir beyitte insanların manen yükselişine engel olan ve insanın iyi yönünü tahrip eden *nefsi*, *dikene benzetir*. Çünkü nefis de maneviyata zarar verir ve insanın manevi ve ruhî yükselişini durdurur. Bu nedenle Pervîn, nefse iş verilmemesini söylerken benzetilen olarak kullandığı dikene de güller arasında yer verilmemesini söyler:

کار مده نفس تبه کار را

در صف گل جا مده این خار را

İş verme fesatçı nefse

Gül saflarında yer verme bu dikene

Kaside;33/01

Diken, zararlı şeyleri temsil ettiği için manevi olarak nefsin arzularına kapılma sonucunda can bahçesinde ortaya çıkan manevi hastalıklar da diken olarak düşünülür. İnsan madde ve paranın peşine düşerek can bahçesinde hırs ve hevâ tohumunu ekmiş olur ve sonunda bunlar gönül bağında diken olarak çıkarlar:

بسکه در مزرع جان دانه ی آ ز افکنديم

عاقبت رست بباغ دل ما خاری چند

Can tarlasına attık çokça hırs tanesi

⁹⁸⁷ Devrim, II, s. 793.

Sonunda gönül bahçemizde birkaç diken yeşerdi

Kaside;27/25

Diken insanın vücuduna batması ve *insanı yaralamasıyla* bilinir. Bu nedenle Pervîn bir şiirinde dikenini, *cehalet* için benzetilen olarak kullanır. Çünkü cehalette olan kişi, istikameti bulamaz ve yanlış yollarda kendine zarar verici şeylerle karşılaşır. Şair, şiirde karınca ve Hz. Süleyman arasında geçen hikâyeyi aktarırken karıncayı zahmet çekip minnet çekemeyen insanlar için örnek gösterir. Hz. Süleyman, karıncanın cehalet dikeniyile ayaklarını yaraladığını söyler. Burada cehalet ve diken arasındaki benzetmenin nedeni, zararlı olmasıdır:

به خار جهل، پای خویش مخراش

براه نیکبختان، آشنا باش

Yaralama ayağını cehalet dikeniyile

Dost ol iyilerin yoluyla

Mesnevi;83/10

Diken'in sıfatları: *Gülle ilişkili olması, Zarar vermesi.*

Diken'e benzetilen şeyler: *Hırs, Cehalet.*

Diken için kullanılan terkipler: *Hâr-ı Cehl.*

2.4.5.3.6. Fidan (Nehâl)

“Yeni yetişmekte olan ağaç” veya “ağaççık”.⁹⁸⁸ Bitkilerin yeni yeşermiş ve biraz boy vermiş küçük yaştaki hallerine verilen isimdir. Küçük oldukları için bakıma ihtiyaçları vardır. İnce ve zarif oldukları için çabuk kırılabilir ve ölebilirler.

Edebiyatta daha çok güller için kullanılır. Büyümeye ve olgunlaşmaya müsait şeyler için benzetilen olarak ele alınır. Ayrıca yapı olarak küçük ve ince olması hasebiyle zayıf varlıklar için kullanılır.

Şair, insanı bir çiftçiye; *ruhu* ise bir fidana benzetir. Çünkü bir fidan zayıf oluşuyla ne kadar *bakıma çok ihtiyaç duyuyorsa* ruh da öyle bakıma muhtaçtır. Bu fidanın bakıcısı ise insandır. Eğer insan, ruhun manevi suyunu ve gıdasını iyi verirse o

⁹⁸⁸ Devrim, II, s. 1056.

zaman ruh kemale erer ve kâmil bir insan ruhu olarak meyve vermeye başlar. Eğer iyi bakılmaz ve günahlarla yıpratılırsa bu fidan kurur ve ölür:

چو نهالیست روان و تو کشاورزی

چو جهان‌یست وجود و تو جهان‌بانی

Ruh bir fidan gibi, sen ise çiftçisin

Beden bir dünya gibi, sen ise padişahsın

Kaside;04/44

Fidanların en önemli özelliği taze olmalarıdır. Çünkü henüz yetişmemiş ve küçüktürler. Bu özellik, fidanlarla ilgili olarak zikredilen en meşhur özelliklerdendir. Taze bir fidan için en çok arzulanan şey ise erken zamanda meyve vermesidir. Şair “Arzular” isimli şiirlerinin birinde hayallerini sıralarken taze bir fidan olarak meyve dolu dallara sahip olmak istediğini söyler. Yani hem tazelik hem de meyve verme, fidanın temel özelliklerindendir:

چون نهالی تازه، در پاداش رنج باغبان

شاخه های خرد خویش از بار، وارون داشتن

Bahçıvanın zahmetine karşılık taze bir fidan gibi

Meyveyle sarkan küçük dallarımın olması

Mesnevi;05/08

نهال تازه رسی گفت با درختی خشک که

از چه روی، ترا هیچ برگ و باری نیست

Yeni biten fidan, kuru bir ağaca dedi

Neden yoktur hiç yaprak ve meyven

Mesnevi;37/01

بیای نهالی که باری نیارد

جفا دیدن از آب و گل، روزگاری

Meyve vermeyen bir fidanın yanında

Su, çamur ve rüzgârdan görmek cefa

Mesnevi;79/02

Fidan'ın sıfatları: *Bakıma muhtaç olması, Taze olması, Meyve vermek istemesi.*

Fidan'a benzetildiği şeyler: *Ruh.*

Fidan için kullanılan terkipler: *Nihâl-ı Tâze, Nihâl-ı Tazeres.*

2.4.5.3.7. Mercimek (Edes)

Baklagillerden, beyaz çiçekli ve otsu yapılı bir tarım bitkisi. Bu bitkinin, besin değeri yüksek olup ufak, kırmızı, sarı veya yeşil, yuvarlak ve yassıca tohumları ve taneleri vardır. Çok tüketilen temel bir gıda maddesidir.

Şiirlerde pek kullanılmayan yiyeceklerden olmasına rağmen Pervîn pek çok şey gibi örneklendirme ve benzetme sanatıyla mesajını vermek için mercimeği de usta bir şekilde kullanır. Şair, gururlanmayı eleştirmek, herkesin kendine göre bir görevi ve faydası olduğunu, sonunda herkesin aynı olacağını belirtmek için *mercimek ile burçağı* konuşturur. Mercimek, *yemeklerde çok kullanılan* bir bitki olduğu için gururlanır ve pişerken yanında kendisine göre daha değersiz burçağı görünce *kendisini burçaktan üstün görür* ve onu küçümser. Oysa ikisi de aynı yerde pişecek ve aynı sonuçla karşılaşacaktır. Şair bu benzetmeyle kibirlenmeyi eleştirir ve herkesin aynı sonu paylaşarak ölüp gideceğini belirtir:

عدسی وقت پختن، از ماشی

روی پیچید و گفت این چه کسی است

Bir mercimek, burçağa pişme vaktinde

Ekşitip yüzünü dedi: Bu da kimin nesi diye

Mesnevi;23/01

Mercimek'in sıfatları: *Gıda bitkisi olması, Değerli olması.*

Mercimek'e benzetilen şeyler: *Kibirli kişi.*

2.4.5.4. Bahçe (Bâğ, Bostân)

Bahçe, bakımı yapılarak düzenlenen yeşil alandır. İçindeki renkli çiçeklerle, yeşil ağaçlarla, akan sularla ve öten kuşlarla, insanların gözlerine ve ruhlarına hitap ederler. Sevgiliye ait güzelliklerin birçoğu; bağlarda ve bahçelerde olan özelliklerdir.

Edebiyatta umumiyetle “sevgilinin güzelliği” ve bilhassa “yüzü” veya “yanağı” için düşünülmektedir.⁹⁸⁹ Bağdan ve bahçeden söz edilirken elbette çiçeklerden, meyvelerden ve ağaçlardan bahsetmek gerekir. Bahçe; çoğunlukla bahardan, çemenden, gülden, Cennet’ten, pınardan, gönülden, candan, dünyadan, eğlenceden, meclislerden, sâkiden bahsedilince söz konusu edilir. Bulutlar gevher saçarken, rüzgâr da her daim orayı kokulu halde tutar. Hafif ve latif bir rüzgâr bu bağın bir süsü mahiyetindedir.⁹⁹⁰

Bahçe, âriflerin sözlerinde ve tasavvuf edebiyatında çeşitli terkiplerle kullanılmıştır ki bunların başlıcaları şunlardır: “*Kıdem bağı*”, “*ezel bağı*”, “*sonsuz bağ*”, “*sonsuzluk bağı*”, “*hikmet bağı*”. “Bağ” ve “melekut bağı”, “ruhlar âlemi” ve “paklar dünyası” anlamında da kullanılmıştır.⁹⁹¹

Bahçe sık olarak *Cennet* ile birlikte kullanılır. Hatta Cennet’ten “bağ” ve “bahçe” olarak bahsedilir.⁹⁹² Çünkü hem Arapça bir kelime olan “Cennet”in anlamı “bahçe”dir; hem de tüm kutsal kitaplarda Cennet, her türlü nimetin olduğu ve iman edenlerin kavuşacağı bir bahçe gibi tasvir edilir. Nasıl ki insanlar, dünyada her türlü meyvenin olduğu bir bahçeyi arzular; aynı şekilde insanlar âhirette Allah’tan en güzel bahçe olan Cennet’i ve Cennet’teki bahçeleri isterler. Bir ayet-i kerimede Cennet’ten şöyle bahsedilir: “*İman edip salih ameller işleyenlere gelince, işte onlar Cennet bahçelerinde sevindirilirler*” (Rûm: 30/15). Pervîn de bir şiirinde zulmedip Cennet nimetlerini isteyenlerin içerisinde bulundukları çelişkiden bahsederken bunların Allah’tan mükâfat olarak Cennet bahçesini istediklerini zikreder:

خون یتیم در کشی و خواهی

باغ بهشت و سایه ی طوبی را

Yetimin kanını emiyorsun ama istiyorsun

Cennet bahçesini ve Tûba’nın gölgesini

⁹⁸⁹ Tolasa, s. 463.

⁹⁹⁰ Tolasa, s. 463.

⁹⁹¹ Seccadî, s. 58.

⁹⁹² Tolasa, s. 463.

Kaside;07/37

Bahçelere iyi bakılması ve her çeşit gülün orada ekilmesi gerekir. İçerisinde güzelliklerin bulunduğu bir yer olarak bahsedilen bahçe, “can” için benzetilen olarak kullanılır. Çünkü can, insanın mana ve ruh âlemidir. Bu âlemde de aynen bir bahçede olduğu gibi manevi güzellikler vardır ve ekilmelidir. Şair, canı bir bahçeye benzeterek her güzelliğin bu bahçede yetiştirilmesi gerektiğini söyler:

بباید کاشتن در باغ جان از هر گلی، پروین

بر این گلزار راهی نیست باد مهرگانی را

Pervîn! Can bahçesine her gülden ekmeli

Bu gül bahçesine hazan rüzgârının yoktur yolu

Kaside;42/40

Bahçe, aynı zamanda *kuşların yuva yaptığı ve içinde yaşadığı bir mekândır*. Bu nedenle bağın anıldığı yerde kuşların yuva yapmasından da bahsedilir. Ancak bahçe, kuş için güzel şeylerin yeri olabildiği gibi, tehlikelerin olduğu bir yer de olabilir. Edebiyatta gönül çoğunlukla kuşa benzetilir. Dünya ise bu kuşun yuva yaptığı bahçedir. Buradan hareketle şair, dünya bahçesinde güvenilmez feleğin bir avcı olduğunu ve *gönül kuşunun* da o bahçede yuva kurduğunu söyleyerek onu uyarır:

ای دل، فلک سفله کجمدار است

صد بیم خزانیش بهر بهار است

باغی که در آن آشیانه کردی

منزلگه صیاد جانشکار است

Ey gönül, alçak felek eğri yörüngelidir

Yüz tane hazan korkusu, bahar içindir

Yuva yaptığın o bahçe

Can avcısının mekânıdır

Kaside;08/01-02

ای مرغک خرد، ز اشیانه

پرواز کن و پریدن آموز

تا کی حرکات کودخانه

در باغ و چمن چمیدن آموز

Ey küçük kuş, yuvadan

Uç ve uçmayı öğren

Ne zamana kadar çocukça hareketler

Bahçede ve çemende nazlıca yürümeyi öğren

Mesnevi;21/01-02

Bahçe, güllerin mekânı olduğu kadar bu güllerin etrafını saran *dikenlerin de mekânıdır*. Çünkü güller, dikenlerle doludur. Gülü koparmak isteyen kişi, bazen bu dikenlerden çok acı çekebilir. Bahçe, dikenlerin bu zahmetli yönünden dolayı çoğu zaman dünya için benzetilendir. Dünya hayatının bazı lezzetleri olsa da insana verdiği acı ve sıkıntılar, bu lezzetlerin binlerce katıdır. İşte şair, bu nedenle insanın bu dünya bahçesinde gül koparan olmaması gerektiğini; çünkü bir goncada binlerce diken bulunduğunu ve bunun sıkıntısının daha fazla olduğunu söyler. Burada bahçenin gül ve dikenle ilişkisi göze çarpar:

گلچین مشو ایدوست کاندین باغ

یک غنچه جلیس هزار خار است

Ey dost! Gül toplayan olma, çünkü bu bahçede

Bir gonca, arkadaştır bin dikenle

Kaside;08/39

در باغ دهر بهر تماشای غنچه ای

بر پای من بهر قدمی خاها خلید

Bir goncayı temaşa için zaman bahçesinde

Ayağıma dikenler battı her adımda

Mesnevi;18/15

Manevi değerlerin hepsi, içerisinde güzel meyvelerin olduğu bir bahçe gibi düşünülür. Çünkü her güzel haslet bir ağaç ve meyve gibidir. Pervîn'in şu beytinde fazilet, pek çok güzelliği içerisinde barındırdığı için bahçeye benzetilir. Bu bahçenin kilidinin açılması ve oradaki çok sayıda meyveden yenilmesi söylenir:

بگشا قفل در باغ فضیلت را

بخور از میوه ی شیرین فراوانش

Aç fazilet bahçesindeki kapının kilidini

Ye onun tatlı ve bol meyvesini

Kaside;05/45

Zaman da içerisinde pek çok olayı barındırması ile bir bahçeye benzetilir. Bu bahçede güzel ve tatlı meyveler olduğu gibi acı meyveler de vardır. Güller olduğu gibi dikenler de vardır. İnsan bu zaman bahçesindeki güzel goncaları temaşa etmekten zevk alır. Fakat fakir insanlar, hayatın tüm sıkıntılarını çektikleri gibi bu *zaman bahçesindeki* gonca misal olan güzel şeyleri temaşa etmek istediklerinde her attıkları adımda ayaklarına dikenler batar. Pervîn, fakir ve yoksul insanların dünyada çektikleri sıkıntıları anlatırken zamanı bir bahçeye benzetir ve bu bahçedeki olumsuzlukları söyler:

در باغ دهر بهر تماشای غنچه ای

بر پای من بهر قدمی خارها خلید

Bir goncayı temaşa için zaman bahçesinde

Ayağıma dikenler battı her adımda

Mesnevi;18/15

Pervîn, manevi değerlere oldukça önem verir ve onları güzel şeylere benzetir. Bu manevi değerlerden biri de hikmettir. *Hikmet*, devamlı faydalı olması, pek çok faydayı barındırması ve hayata canlılık katmasıyla güzel bir bahçeye benzetilir. Fakat hikmet, o kadar çok güzellik içeren bir bahçedir ki hazan yüzü görmez. Yani o bahçe hiç solmaz ve cilveleri devamlı tazedir. Burada şair, hikmetin yok olmamak, eskimemek ve zarar görmemek gibi özelliklerine işaret eder ve bu şekilde önemini vurgular:

باغ حکمت، خزان نخواهد دید

هر زمان جلوه ایش تازه تر است

Hazanı görmeyecek hikmet bahçesi

Her zaman daha tazedir cilvesi

Mesnevi;22/16

Bahçenin en temel öğelerinden olan ve olmazsa olmazı olan şey güldür. Bir bahçede eğer gül yoksa o bahçe tam anlamıyla sefa vermez. Bu noktadan hareketle şair, doğrudan bahçe sefasının *gülsüz olmayacağını* belirtir:

بساط باغ را بی گل صفا نیست

تو برگی، برگ را چندان بها نیست

Bahçe sahasının gülsüz olmaz sefası

Sen yapraksın, yaprağın pek olmaz bahası

Mesnevi;27/41

Bahçe'nin sıfatları: *Güzelliklerin yeri, Zararlı şeylerin de içinde bulunması, Avcıların yeri, Dikenli, Kuşların mekânı, Gülsüz olmayacağı.*

Bahçe'ye benzetilen şeyler: *Cennet, Can, Dünya, Fazilet, Zaman, Hikmet.*

Bahçe için kullanılan terkipler: *Bâğ-ı Cân, Bâğ-ı Bihişt, Bâğ-ı Fazilet, Bâğ-ı Dehr, Bâğ-ı Hikmet.*

2.4.5.4.1. Gül bahçesi (Golistân, Golşen, Golzâr)

Fars edebiyatında en çok kullanılan kelimelerdendir. “Gülistan”, “gülşen” ve “gülzar” gibi kelimelerle anılan gül bahçesi, Farsçada hem sıradan “bahçe” anlamında; hem de özellikle güllerin olduğu bahçe anlamında kullanılır. Gül bahçesi, daha çok gülün rengi ve kokusu ile ilgili şeylerden bahsedilince anlatılır. Gülistan, sevgilinin birer gülü andıran yanakları, yüzü ve bir gonca olan ağzı ile bir araya getirilir. Bunun dışında *rüzgâr, bulut, yağmur, çiçek, ağaç, kuş, bülbülün nağmesi ve bahçıvan* gibi unsurlarla birlikte anılır.⁹⁹³ Gül bahçesinde bahar vaktinde meclisler kurulur. Gül

⁹⁹³ Pala, s. 173.

bahçesi, Hz. İbrahim ile birlikte aktarılır. Türkçede de “güllük” ve “gülistanlık” tabiri “bolluk ve rahatlık içinde yaşanan; yokluk, sıkıntı ve deritten uzak yer” için kullanılır.⁹⁹⁴

Tasavvufta “kesret”in ifadesidir. “Sâlikin kalbinin marifetlere açıldığı makam”dır. Diğer bir tabirle “Hakk’ın tevfikini elde eden sâlikin fütuhât makamı”dır.⁹⁹⁵ Bahçe, sonsuz âlemdeki varlıkların birbiriyle uyuşması, birbirini ikmal etmesi ve aralarındaki ilahî bir ahengin varlığının göstergesi gibidir.⁹⁹⁶

Şair, hak yolda sabretmek ve o yolun gereklerini yerine getirmek gerektiğini ve bunları yapmadan bir şey elde edilemeyeceğini anlatırken hurmanın sadece hurma ağacında bulunabileceğini ve Hz. İbrahim dışında kimseye ateşin gül bahçesi olmayacağını belirtir. Burada Hz. İbrahim’in ateşe atılmasından sonra ateşin gül bahçesine dönüşmesi hikâyesine işaret söz konusudur. Ateş, Hz. İbrahim ve gül bahçesi bu hikâye nedeniyle birlikte kullanılır:

جز در نخیل خوشه ی خرما کسی نیافت

جز بر خلیل، شعله گلستان نمی شود

Hurma ağacı dışında, hurma salkımını bulmadı kimse

Alev, gülistan olmaz Halil’den başka kimseye

Kaside;21/18

İnsan, sahip olduğu özellikler nedeniyle pek çok şeye benzetilir. Şair, azaların ve duyguların çok ve farklı oluşu nedeniyle insanı bir gül bahçesine benzetir. Tabi her bahçe gibi bu bahçede de çok değerli varlıklar ve manevi çiçekler olduğu için bir bahçıvana ve bakıcıya ihtiyaç vardır. Bu bahçıvan ise akıldır. Pervîn, akıllı bir serviye benzetir ve servinin bu bahçeye bahçıvan ve sulayıcı olduğunu belirtir. Burada ayrıca bahçenin, servi ve su ile olan yakınlığı göze çarpar:

ما درین گلزار کشتیم این مبارک سرو را

تا که گردد باغبان و تا که باشد آبیاری

Biz ettik bu mübarek selviyi bu bahçeye

Bahçıvan ve su dağıtıcısı bulunsun diye

⁹⁹⁴ Devrim, III, s. 1268.

⁹⁹⁵ Seccadî, s. 164.

⁹⁹⁶ Ali Yıldırım, İslam’ın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları, *Araştırmalar Dergisi*, İstanbul Güz 2004, s. 155-173.

Kaside;22/17

Dünyevi bahçelerde gül, yasemin ve nergis gibi çiçekler olur. Ancak manevi kalp bahçesindeki çiçek ise hikmettir. Yani *gönül ve kalp* dahi bir gül bahçesidir. Bu bahçede bulunacak ve ekilecek fidan ise hikmettir. Gönül bahçesinde yeşerecek bir hikmet fidanı, yüzlerce gül, yasemin ve nergis bahçesinden daha üstündür:

در گلستان دلی، گلبنی از حکمت

به ز صد باغ گل و یاسمن و عبهر

*Gönül bahçesinde hikmetten bir fidan
Daha iyidir gül, yasemin ve nergis bağından*

Kaside;12/42

Gül bahçesi'nin sıfatları: Hz. İbrahim'le ilgili olması, İçinde servi, gül, yasemin, nergis ve su bulunması.

Gül bahçesi'ne benzetilen şeyler: *İnsan, Kalp, Gönül*.

Gül bahçesi için kullanılan terkipler: *Golistan-ı Dil*.

2.4.5.5. Çimenlik, Çayır (Çemen, Çemenzâr)

Türkçede “çimen”, Farsçada “çemen” olarak geçen bu kelimenin farklı anlamları vardır. Türkçede “kendiliğinden yetişmiş veya insan eliyle yetiştirilmiş kısa ve sık çim örtüsü” anlamındadır.⁹⁹⁷ Fars edebiyatında “bağ, bostan ve ağaçlar arasındaki yol”; “bahçe içerisinde yapılmış ve etrafı ağaçlar ve güllerle donatılan oturma alanı”; “bahçe içerisinde yerleri yeşillikle, etrafı ise güller ve ağaçlarla süslenmiş alan” gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁹⁸

Edebiyatta seyir ve temaşa yeri olarak⁹⁹⁹, bağ ve bahçe gibi güzel ve güllerin olduğu mekân olarak bahsedilir. Çemenin ana unsuru, yeşil ottur. Yeri, ekseriyetle su

⁹⁹⁷ Devrim, II, s. 674.

⁹⁹⁸ Dihhudâ, “Bâğ”, Erişim tarihi: 15 Şubat 2012, <http://www.loghatnaameh.org/dehkhodaworddetail-f783ea9a25804ac89b7648e38f586453-fa.html>

⁹⁹⁹ Pala, s. 99 ; Tolasa, s. 464.

kenarıdır.¹⁰⁰⁰ *Çemenden bahsedilirken bahardan, sabahtan, kuşlardan, bülbülden; gül, lâle ve nergis gibi çiçeklerden; gülzârdan, serviden ve sabâ rüzgârından bahsedilir.*

Pervîn, bazı değerli şeylerin kimi insanlar tarafından algılanmadığını belirtirken her şeyin ancak onun ehli tarafından anlaşılabilirliğini belirtir. Bu bağlamda sabah kuşunun, yani bülbülün çemende olması gerektiğini; ancak görmeyen yarasa için ova ve gülşenin bir farkının olmadığını söyler. Yani çemen, sabah kuşu olan *bülbülün yeridir*. Ancak o, çemenin güzelliğinden anlar:

آن به که مرغ صبح زند خیمه در چمن

خفاش را بدیده چه دشتی، چه گلشنی

Sabah kuşu en iyisi çemende çadır kursun

Yarasanın gözünde ister ova, ister gülşen

Mesnevi;13/13

Çimenlik, aynı şekilde güzel, renkli ve benekli ceylanların mekânıdır. Ceylanların çimenliklerde dolaşması gerekir. İnsanın asıl vazifelerine dönmesini, boşuna kadere ve feleğe karşı direnmemesini söyleyen Pervîn, insanın bir ceylan gibi gerçek makamına ve çemenzâr gibi *güzel* mekânlara yönelmesi gerektiğini söyler:

به چمنزار دو، ای خوش خط و خال آهو

به سموات شو، ای طایر علیین

Çimenliğe koş ey güzel renkli ve benekli ahu

Göklere git ey yücelerin kuşu

Kaside;19/16

ای مرغک خرد، ز اشیانه

پرواز کن و پریدن آموز

تا کی حرکات کودکانه

در باغ و چمن چمیدن آموز

Ey küçük kuş, yuvadan

Uç ve uçmayı öğren

¹⁰⁰⁰ Tolasa, s. 464.

*Ne zamana kadar çocukça hareketler
Bahçede ve çemende nazlıca yürümeyi öğren*

Mesnevi;21/01-02

Çemen, güzelliğini yeşilliğinden alır. Sonbaharla birlikte ve özellikle de sonbahar rüzgârıyla çemen, yeşil rengini kaybeder ve sararmaya başlar. Yaprakların, otların ve tüm bitkilerin sararması, güzel sevgilinin yüzünün sararması gibi düşünülür. Çünkü sevgili de hastalanınca yüzü, olağan rengini kaybeder ve sararır:

چهر چمن زرد شد از تند باد

برگ ز گل، غنچه ز گلشن فتاد

*Çemenin çehresi sarardı, şiddetli rüzgârdan
Yaprak gülden, gonca düştü gülşenden*

Mesnevi;25/39

Çemen için kış ayları da zorlu ve zahmetlidir. Kış mevsiminde çemenin güzellikleri yok olur. Bu nedenle çemen kıştan ve kış aylarından ve bunların afetinden de kaçır ve *kış mevsimini sevmez*. Pervîn, kış mevsiminin *Dey* ve *Behmen* aylarını zikreder ve çemenin bu aylardan kaçtığını belirtir. Fakat sabâ rüzgârı, çimenlik için ilaç gibidir:

چمن چگونه رهد ز آفت دی و بهمن

صبا چه چاره کند باد مهرگانی را

*Çemen, Dey ve Behmen'in afetinden nasıl kurtulur
Sabâ, ne çare bulur sevgi rüzgârına*

Mesnevi;29/22

Çemen, bağ ve bahçe gibi güzelliklerin bir arada olduğu ortam olması hasebiyle içerisinde ve çevresinde mutlaka güller ve diğer çiçekler vardır. Çünkü hem gerçek anlamda insanların bahçe ve çemeni süslemek için en çok kullandıkları süs ve güzelleştirme bitkisi “gül”dür. Hem de gül, âşıklar için her şeye güzellik katan en önemli unsurdur. Gülün ve çiçeklerin olmadığı yerde güzellikten de bahsedilemez. Bu yönüyle güller ve çiçekler, çemene hayat veren ve onu aydınlatan ve güzelleştiren bir

ışıktır. Şair de “*Hakikat ve mecaz*” isimli şiirinde bülbül ile gülü konuşturur. Bülbül güle hitap eder ve gülün güzelliğinin, çemenin ışığı ve lambası olduğunu söyler. Burada çemen ve gülün yakınlıklarına işaret edilmektedir:

بلبلی شیفته می گفت به گل

که جمال تو چراغ چمن است

Âşık bir bülbül, diyordu güle

Güzelliğin çemenin lambasıdır diye

Mesnevi;51/01

چمن، با سوسن و ریحان منقش

زمین، چون صفح انگلیون مصور

Çemen, süsen ve reyhanla nakşedilmiş

Zemin, ipek sayfalar gibi resmedilmiş

Mesnevi;160/12

Çemen’in sıfatları: *Bülbülün mekânı, Ceylanların mekânı, Kuşların mekânı, Sonbaharla sararması, Kışla ölmesi, Çiçeklerle güzelleşmesi.*

Çemen için kullanılan terkipler: *Çehr-i Çemen, Çerâğ-ı Çemen.*

DİZİN

- Âb, 365
 Abdulali Destgayb, 3, 5, 11, 13, 14, 22
 Açgözlülük, 112
 Âdem, 27, 28, 45, 46, 56, 67, 103, 137, 140, 250, 471, 492, 535
 Âfitâb, 333, 336
 Ahter-i Fetûhî-yi Tebrîzî, 9
 Âhû, 348, 413, 414
 Akbaba, 438, 440
 Akıl, 72, 81, 102, 120, 134, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 187, 201, 253, 262, 268, 384
 Akik, 230, 231, 294
 Âkil, 187, 188, 205
 Akrep, 154, 155, 334, 477, 478
 Akşam, 348
 Alın, 163
 Ali Ekber-i Dihhudâ, 1
 Allah, 41
 Allâme Kazvinî, 4, 26
 Altın, 40, 87, 195, 231, 232, 233, 234, 275
 Amel, 40, 98, 100, 121, 333, 535
 Amerikan Kız Koleji, 2
 Amu Derya, 385
 Anber, 226
 Anka, 392, 488, 495, 496, 502, 503
 Ankebût, 490
 anne, 33, 34, 86, 198, 199, 211, 218, 290, 390
 Arap Edebiyatı, 1, 8
 Arapça, 1, 8, 41, 45, 50, 62, 109, 111, 137, 145, 146, 159, 188, 192, 207, 216, 219, 260, 262, 306, 359, 365, 382, 510, 543, 577
 Ârif, 21, 185, 186, 370
 Aristo, 81, 258, 259, 266, 267, 295
 Arpa, 533, 534
 Aslan, 279, 334, 412, 413
 Âşık, 158, 169, 172, 188, 189, 190, 191, 208, 213, 228, 230, 370, 373, 375, 407, 442, 444, 445, 486, 520, 536, 552
 Aşk, 11, 31, 44, 170, 190, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 263, 310, 371, 373, 487
 At, 410, 411
 Ateş, 80, 127, 183, 407, 408, 410, 548
 Attâr, 14, 320, 503
 Ay, 109, 128, 163, 208, 275, 311, 312, 313, 333, 334, 350
 Âyine, 26, 27, 170, 220, 222
 Ayna, 170, 179, 220, 222
 Âz, 112, 115, 217, 219
 Bâbil, 254, 256, 257, 296, 297, 298, 302, 389, 471
 Bâd, 111, 365, 397, 398, 400, 401
 Bâde, 309
 Bâğ, 83, 104, 109, 170, 280, 348, 543, 544, 547
 Bağdat, 298, 299, 300
 Bahar, 361
 Bahâr, 1, 8, 9, 11, 14, 18, 21, 25, 363
 Bahçe, 83, 103, 109, 155, 170, 322, 348, 403, 456, 522, 530, 543, 545, 547, 548
 Balık, 476, 477
 Basra, 289, 299, 300, 384
 Baykuş, 440, 441, 442
 Bâz, 75, 445, 448
 Bedahşan, 231, 242, 243, 244, 295, 300, 301
 Bedehş, 300
 Bedehşân, 244, 300
 Beden, 78, 90, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 160, 162, 169, 217, 416, 470, 478, 541
 Behcet Seyyidî, 31
 Behmen, 225, 270, 551
 Behrâm, 260
 Bencillik, 214, 215
 Ben-i İsrail, 27
 Berk, 80, 396, 397
 Bildircin Eti, 306, 307
 Bîjen, 201, 261, 262
 Bostân, 543
 Bot, 127, 207

- Bozorgmihr, 262, 277, 278
 Brahman, 127, 246, 247
 Brehmen, 29, 246
 Buda, 127, 247
 Budizm, 247
 Buğday, 345, 534, 535, 536, 537
 Bulut, 367
 Burçak, 537, 538
 Bülbul, 68, 191, 207, 208, 212, 312, 330, 349, 437, 442, 443, 444, 445, 518, 552
 Câm, 222, 223, 224, 263, 276
 Can, 107, 148, 152, 154, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 176, 186, 206, 222, 343, 434, 455, 464, 465, 470, 471, 502, 503, 539, 544, 547
 Cân, 163, 170, 222, 547
 Cebrail, 66, 67, 68, 136, 255, 471, 535
 Cehalet, 30, 100, 101, 102, 104, 120, 474, 475, 540
 Cem, 263, 264, 269, 282
 Cemşîd, 223, 263, 264, 268, 269, 276, 282, 353
 Cennet, 28, 45, 46, 102, 103, 104, 136, 143, 146, 166, 208, 210, 227, 355, 376, 377, 462, 471, 492, 495, 501, 508, 510, 543
 Cesed, 148, 155
 cevher, 78, 85, 89, 119, 120, 169, 172, 229, 231, 234, 235, 236, 237, 238, 243, 244, 258, 295, 301, 321, 325, 333, 367, 368, 371, 389, 404, 454, 516, 537
 Cevher, 2, 87, 121, 170, 234, 235, 236, 238, 348, 359, 369, 375, 437, 444
 Cevher ve taş, 2, 236
 Ceyhûn, 385, 386
 Ceylan, 46, 47, 67, 80, 89, 156, 226, 352, 365, 393, 413, 414, 415, 471, 487
 Cîger, 171
 Ciğer, 171, 172, 285, 414
 Cihân, 313
 Cin, 60, 105
 Cism, 148, 155
 Coğd, 440
 Cûy, 121, 282, 383, 384
 Çağdaş Edebiyat, 37
 Çakal, 415, 416
 Çam, 505, 506
 Çarh, 322, 333, 532
 Çayır, 549
 Çekirge, 479, 480
 Çemen, 237, 362, 364, 368, 400, 402, 519, 520, 524, 549, 551, 552
 Çeşm, 91, 155, 159, 163, 179
 Çeşme ve taş, 14
 Çınar, 506, 508
 Çiçek, 363, 514, 515, 530
 Çimenlik, 549
 Çin, 254, 268, 286, 287, 291, 292, 300, 304, 305, 306, 440, 480, 499, 501
 Çiy, 378
 Dağ, 388, 390, 392
 Dârâ, 265, 266, 270, 273, 274, 276, 277, 278, 360, 443, 460
 Dehr, 204, 337, 348, 435, 448, 494, 547
 Deniz, 112, 214, 322, 343, 348, 366, 369, 370, 371, 372, 476
 Derviş, 191, 192, 486
 Deryâ, 369
 Dev, 94, 97, 111, 115, 279, 282, 497, 498
 Deve, 97, 416, 417
 Devedikeni, 538, 539
 Deylem, 297, 301, 302
 Dicle, 46, 298, 299, 300, 373, 377, 384, 385, 577
 Dîde, 155, 159, 215
 Dihhuda, 45
 Dihhudâ, 1, 4
 Diken, 97, 102, 539, 540
 Dil, 125, 172, 392, 549
 Dildâr, 207
 Dîv, 97, 111, 115, 137, 141, 497, 498
 Doğan, 75, 323, 333, 445, 448
 Domuz, 417, 418
 dörtlük, 4
 Durr, 241
 Dünya, 313
 Ebr, 367
 Ebrû, 179, 180
 Ebu Cehil Karpuzu, 307
 Ebu Zer, 248, 258
 Ebü'l-Futûh İ'tisâmî, 6
 Ecel, 105, 106, 107, 428, 429, 448

- Edîb-i Pîşâverî, 11
 Eflâtun, 33, 34, 89, 162, 198, 253, 258, 259, 266, 267, 268, 295
 Efser, 21
 Ehrimen, 137, 139, 141, 283, 339, 348, 497
 Ejderha, 322, 348, 498, 500, 501
 Elma, 307, 308
 Elmas, 235, 238, 239
 Enverî, 2, 12, 14, 15, 16
 Esb, 410, 411
 Eşk, 238, 372
 Ey küçük kuş, 2, 352, 545, 550
 Eyyâm, 337, 348
 Fâhte, 460
 Fakir, 171, 192, 193, 516
 Fakirlik, 216, 217
 Fare, 80, 418, 419, 423
 Fars nesri, 9
 fasûlye, 14
 Fazilet, 91, 107, 108, 109, 254, 313, 336, 547
 Felek, 31, 53, 70, 266, 279, 282, 284, 297, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 389, 413, 435, 448, 454, 456, 467, 468, 469, 470, 532
 Ferîduddîn, 503
 Ferîdûn, 264, 268, 269, 275, 297
 Ferrûhî, 21
 Fesleğen, 532
 Fidan, 379, 540, 542
 Fil, 279, 419, 420
 Firavun, 54, 55, 248, 249, 251, 252, 494, 500
 Firdevsî, 2, 254, 260, 277, 279, 353
 Fransızca, 2, 8
 Furât, 21
 Furkân, 65
 Furuğ, 8
 Furûğ-i Ferruhzâd, 26
 gazel, 4, 9
 Gece, 348
 Gelenekselciler, 21
 gelenekselcilik, 21
 Gîsû, 183, 185
 Gîtî, 313, 322
 Goher ve seng, 2
 Gonbed, 394, 396
 Gonca, 354, 515, 516, 517, 528
 Gonçeşk, 465, 466
 Gorbe, 421
 Gorg, 63, 107, 333, 426, 429
 Gökyüzü, 394
 Gönül, 48, 68, 81, 86, 124, 125, 135, 163, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 221, 232, 241, 275, 376, 435, 438, 549
 Göz, 70, 91, 101, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 169, 179, 181, 319, 378, 409, 531
 Gözyaşı, 16, 230, 235, 238, 369, 372, 373, 374, 375, 380
 Gulistân, 547
 Gûr, 260, 261
 Gurur, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 214, 498
 Gûş, 170, 179, 181, 182
 Gül, 92, 165, 183, 189, 209, 359, 364, 366, 368, 380, 401, 515, 517, 518, 520, 521, 522, 523, 524, 531, 539, 545, 547, 549
 Gül bahçesi, 547
 Gülşen, 547
 Gümüş, 91, 222, 232, 239, 240, 241, 266, 274
 Gün, 351
 Gündüz, 351
 Güneş, 61, 86, 108, 109, 121, 135, 160, 266, 311, 312, 333, 334, 335, 336, 348, 450, 515
 Güvercin, 448, 449, 450
 Ğazal, 413
 Ğemâm, 21
 Ğurâb, 453
 Hâfız, 12, 18, 203
 Hâkânî, 18, 277
 Hâkim, 44, 48, 94, 125, 194, 196
 Halep, 302, 303
 Hançer, 224, 226, 348
 Hatem-i Tai, 269, 270
 Havva, 28, 45, 46, 103, 250, 471, 492, 535
 Hayat, 111
 Hayat suyu, 375, 376

- Hazan, 275, 361, 363, 364, 365, 400, 401, 444, 518
Hemişebahar, 524, 525
Hevâ, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 115, 128, 129, 186, 207, 249, 299, 300, 341, 397, 414, 419, 448, 457, 499
Heves, 75, 80, 308
Hırs, 104, 112, 113, 114, 115, 217, 218, 219, 317, 427, 429, 500, 540
Hikmet, 23, 31, 80, 81, 82, 83, 169, 254, 543, 546, 547
Hindistan, 238, 288, 289, 291, 300, 304, 305, 419, 420, 462, 471, 501, 532
Hint, 13, 246, 263, 288, 291, 294, 353, 389, 392, 449, 497
Hodbînî, 214
Hodperestî, 214
Horasan, 11, 13, 250, 300
Horoz, 450, 451
Hurma, 48, 308, 309, 508, 509, 548
Hümâ, 68, 84, 118, 134, 135, 136, 137, 166, 470, 495, 501, 502, 503
hüner, 29, 58, 69, 83, 84, 85, 86, 89, 118, 144, 147, 232, 267, 305, 312, 335, 505, 530
Hürmüz, 262, 265, 270, 271, 278
Hüsrev, 15, 173, 179, 271, 281, 282
Hz. İbrahim, 27, 47, 48, 125, 256, 408, 548
Hz. İsâ, 27, 255
Hz. İsmail, 27, 47, 50, 51, 212
Hz. Mûsâ, 27, 39, 41, 51, 52, 53, 54, 55, 145, 248, 249, 252, 306, 329, 389, 479, 492, 494, 500, 501
Irak, 8, 11, 13, 289, 297, 298, 299, 384
Irmak, 383
İşkî, 21
İ'tisâmü'l-Mülk, 3, 4, 8, 11
İbrahim, 8, 29, 46, 47, 48, 50, 53, 61, 123, 125, 141, 173, 250, 251, 253, 256, 375, 382, 408, 471, 481, 489, 500, 548, 549
İbranice, 45, 50, 62, 137, 250, 296
İbret, 21
iğne, 14, 70
İhlas, 115, 116
İlim, 30, 83, 84, 88, 100, 102, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 144, 147, 162, 200, 224, 234, 238, 253, 254, 268, 287, 304, 305, 306, 370, 371, 372, 384
İman, 88, 121, 122, 123, 143, 543
İmrân, 51, 52, 53, 54, 55, 107, 249, 255, 314, 328, 329, 500
İnci, 241, 242, 361, 379
İngiliz Dili, 3
İnsan, 146
ip, 14
İpek Böceği, 480
ipekböceği, 14, 480
İran, 1, 2, 4, 6, 8, 11, 12, 14, 18, 21, 22, 26, 27, 32, 36, 37, 88, 200, 220, 223, 225, 254, 257, 260, 263, 265, 268, 272, 273, 277, 279, 281, 289, 290, 294, 300, 333, 334, 352, 353, 384, 389, 392, 407, 491, 497, 510, 514, 532, 577
İrec, 21
İrfan, 41, 88, 89, 90, 91, 133, 191, 232, 240, 241
İsâ, 48, 49, 50, 255, 474
İsfendiyâr, 69, 272
İshak Kuşu, 452
İskender, 220, 258, 265, 266, 273, 274, 275, 276, 293, 297, 353, 375, 376
İslam, 27, 45, 47, 49, 50, 65, 88, 103, 111, 121, 127, 159, 193, 199, 214, 220, 248, 257, 258, 259, 269, 281, 298, 309, 355, 365, 392, 440, 490, 497, 508, 548
İsmail, 47, 50, 51, 123, 135, 179, 212, 382
İsrailoğulları, 47, 51, 62, 284, 285, 306
Jâle, 378
Jules Verne, 9
Kaânî, 18
Kâbe, 29, 47, 50, 51, 68, 123, 124, 125, 135, 136, 173, 179, 287, 382
Kâbil, 304, 305
Kaçar, 9
Kadeh, 222, 223, 224, 245, 264, 516, 527
kader, 31, 69, 72, 73, 163, 216, 319, 322, 328, 341, 396, 433, 445, 447, 467
Kader, 68, 71, 72, 73, 75, 282

- Kadı, 451
 kadın, 2, 3, 5, 8, 16, 20, 21, 23, 32, 36, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 211, 236, 281, 290, 317, 358, 458, 474
 Kadın, 2, 20, 32, 33, 196, 197, 199, 200, 201, 211
 Kadın ve Tarih, 2
 Kaf, 389, 392, 393, 394, 504
 Kaf dağı, 392, 504
 Kalp, 31, 74, 82, 88, 119, 120, 124, 125, 133, 151, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 182, 186, 221, 222, 244, 245, 246, 271, 287, 321, 331, 409, 436, 438, 445, 469, 549
 Kamer, 311, 334
 Kandehar, 305, 306
 Kaplan, 97, 148, 334, 351, 420, 421, 431
 Kâren, 275, 276
 Karga, 322, 333, 453, 455, 456, 457
 Karınca, 35, 58, 61, 481, 482, 483, 484
 Kartal, 457, 458
 Karun, 251, 252
 Kasım Emin, 8
 kaside, 4, 9
 Kaş, 179, 180, 209
 Kavak, 508, 509, 510
 kazâ, 27, 31, 33, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 197, 319, 347, 396, 405, 426, 447, 467, 468
 Kazâ, 7, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 319, 447, 448, 468, 469
 Kazi, 194
 Kedi, 421, 422, 423, 426
 Kedkenî, 21
 Keklik, 458, 459
 Keldânî, 46
 Kelebek, 126, 229, 484, 485, 486
 Kelile ve Dimne, 277
 Kenan, 61, 62, 293, 303, 304
 Keşmîr, 291, 293
 Kevser, 203, 376, 377, 384, 385
 Keyhüsrev, 261, 276, 277, 279
 Kılıç, 93, 219, 224, 225, 226
 kıt'a, 9
 Kibir, 109, 111, 112, 115, 116
 Kirmânşâh, 3
 Kisâi-yi Mervezî, 27
 Klasik Şiir, 12
 Komrî, 460
 Koyun, 423, 424
 köle, 24, 87, 115, 207, 257, 288
 Köpek, 415, 423, 424, 425, 426
 Kudret Helvası, 306
 Kul, 44, 87, 88, 355
 Kulak, 170, 179, 181, 182
 Kum, 6
 Kumru, 184, 460, 461, 536
 Kur'an, 27, 28, 45, 50, 51, 55, 57, 62, 65, 66, 80, 143, 145, 192, 228, 245, 253, 256, 273, 284, 392, 425, 479, 490, 508
 Kurt, 107, 203, 219, 333, 426, 427, 428, 429, 430
 Kuş, 435
 Kuyruksallayan kuşu, 461, 462
 Kuzu, 196, 334, 429, 430, 451
 La'l, 231, 242, 244, 311, 333
 Lâhûtî, 21
 Lâle, 378, 525, 526, 527
 Leopar, 430
 Lokman, 27, 29, 162, 198, 253, 254, 268
 Lu'lu', 241
 Mâhî, 476
 Mâkiyân, 469
 Mani, 254, 255, 286
 Mâr, 491
 Margaret Arnett Medlung, 12
 Marifet, 66, 69, 88, 89, 90, 91, 157, 159, 167, 205, 355
 mârifet, 185
 Mâşûk, 207, 209, 375
 Mecnûn, 189
 Melekler, 66, 67, 425
 Meliku'-ş-Suarâ, 13
 Melikü'-ş-Suarâ Bahâr, 1, 3, 11, 27
 Menekşe, 181, 354, 528, 529
 Menne, 306
 Menûçehrî, 18
 Menuçehrî-yi Damğânî, 2
 mercimek, 14, 537, 542
 Mercimek, 538, 542
 Merve, 135, 136, 382
 Meryem, 8, 25, 27, 29, 49, 255, 256
 Mes'ûd-ı Sa'd, 12

- Mesîh, 48
 mesnevi, 9
 mesnevî, 4
 mest, 189, 206, 223, 362, 405
 Mest, 206, 363
 Meşrutiyet, 1, 8, 21
 Mevlânâ, 12, 14, 17, 18, 143
 Mevlânâ Celâleddin, 2
 Mezopotamya, 46, 296, 298, 384
 Mısır, 8, 51, 62, 248, 251, 267, 293, 304, 424, 450
 Mirzâ Abdülhüseyn Han Kıvamuddevle, 9
 Mirzâ İbrahim Han Müstevfî-yi Aştîyânî, 8
 Mirzâ Yusuf Han İ'tisâmî, 8
 Misk, 226, 227
 Miskin, 192, 446, 449, 450, 459
 modern, 11, 26, 36, 267
 Morğ, 435, 438, 445, 452, 495, 503
 Morğ-ı Seher, 442
 Morvarîd, 241
 Moşk, 226, 227
 Muhammed İsti'lâmî, 34
 Muhammed Said Sultânî, 36
 Muhammed Taki Bahâr, 11
 Muhammed Takî-yi Bahâr, 3
 mum, 14, 121, 168, 182, 190, 227, 228, 229, 230, 235, 340, 348, 360, 373, 407, 484
 Mum, 121, 168, 170, 227, 228, 229, 230, 320, 348
 Mûsâ, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 145, 248, 249, 251, 252, 284, 328, 479, 492, 500
 Mûş, 80, 418
 mücevher, 72, 234, 236, 239, 323, 373
 münazara, 9, 11, 13, 21, 34
 Nâsır Hüsrev, 11
 Nâsır-ı Husrev, 2, 12
 Nâsır-ı Hüsrev, 11, 12, 15, 25, 83
 Nefis, 76, 78, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 115, 132, 154, 166, 186, 215, 218, 226, 331, 417, 418, 420, 421, 431, 450, 478, 497, 498, 526, 534, 535
 Nehir, 383, 384
 Nemrut, 47, 215, 256, 257, 297, 298, 489
 Nergis, 19, 520, 526, 527, 529, 531
 Nesim, 401, 402
 Nevrûz, 237, 263, 292, 352, 353, 354, 355, 402
 Nilüfer, 331, 332, 333, 531, 532
 Nîmâ, 1, 5, 8, 13, 21
 Nîma Yûşic, 1, 577
 Nîzâmî, 12, 18, 353
 Nizâmî-yi Gencevî, 2
 nohut, 14
 Nuh, 27, 56, 57, 263, 303, 389, 448
 Nûr, 52, 53, 54, 55, 126, 127, 146, 336
 Nûşirevân, 266, 277, 278, 360, 443, 460
 Osmanlı, 21, 302, 309, 403, 487, 571, 577
 Ölüm, XIII, 4, 64, 105, 106, 428, 469, 512
 Ömür, 74, 90, 156, 236, 238, 355, 356, 357, 358, 359, 395, 411
 örümcek, 14, 35, 291, 397, 490, 491
 Örümcek, 345, 490, 491
 Padişah, 201, 203, 223
 Papağan, 170, 348, 442, 462, 464, 465, 532
 Pars, 430, 431
 Perende, 435
 Pervâne, 484
 Pervîz Nâtil Hanleri, 37
 Pîl, 419
 Pîşânî, 163
 Platon, 258, 266
 Put, 127
 Putperestlik, 29
 Ra'dî, 21
 Rahşende İ'tisâmî, 1
 Rençber, 35
 Resulullah, 294
 Reşîd, 21
 Reşîd-i Yasemî, 14
 Reşîd-i Yâsemî, 11
 Reyhân, 532, 533
 Rızâ Han, 5, 21
 Rızâ Şah, 5, 6
 Rızâ Şâh Pehlevî, 2
 Riya, 78, 115, 128, 433
 Rûbâh, 348, 433
 Rûdekî, 12

- Ruh, 90, 92, 97, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 149, 152, 153, 154, 172, 191, 233, 234, 381, 382, 400, 402, 413, 416, 438, 450, 462, 541, 542
 Ruhsâre, 182, 524
 Rûy, 182
 Rûzigâr, 337, 348, 415
 Rüstem, 261, 272, 275, 279, 280, 283, 284, 503
 Rûzgâr, 57, 111, 363, 397, 398, 400
 Sabâ, 237, 288, 368, 380, 403, 404, 405, 406, 517, 537, 551
 Saç, 183, 185
 Sâdık Hidâyet, 1
 Sadî, 83
 Sâdî, 11, 12, 14, 18, 22
 Safâ, 29, 36, 135, 136, 382
 Saîd-i Nefisî, 1, 11, 12
 Sâki, 75, 203, 204
 Sâlik, 188, 204, 205, 206
 salyangoz, 14, 480, 481
 Samur, 422, 431, 432, 433
 Samyeli, 405, 406
 Sanat, 83, 85, 86, 87, 89, 505, 511
 Sanevber, 505, 506
 Sarhoş, 18, 19, 206, 207, 405, 531
 Sarhoş ve uyanık, 19
 sarımsak, 14, 284, 306
 Seg, 424
 Seher, 237, 266, 278, 324, 359, 360, 361, 368, 437, 438, 443, 444, 459, 460, 524
 Sehergâh, 359
 Sel, 377
 Selman, 257, 258
 Selmân-ı Fârisî, 257, 258
 Selva, 306
 Semender, 408, 486, 487
 Senâî, 11, 12, 206, 310, 320
 Serçe, 461, 465, 466
 Sermed, 21
 Servi, 368, 377, 460, 510, 511, 512, 514, 521
 Sevgili, 207
 Sidre, 68, 134, 136, 137, 439
 Sidretü'l-müntehâ, 67, 136
 Sidretü'l-Müntehâ, 136
 Sîmorg, 503
 Simurg, 283, 392, 393, 472, 495, 502, 503, 504, 505
 Sincap, 432, 433
 Sinek, 483, 487, 488
 Sipîhr, 322, 333, 457
 Sivrisinek, 488, 489
 soğan, 14, 227, 284, 306, 525
 Sokrat, 33, 34, 198, 266
 Sonbahar, 363
 Söğüt, 512, 513
 Su, 365
 Sûretger, 21
 Suriye, 8, 281, 302
 Süleyman, 17, 27, 41, 57, 58, 59, 60, 61, 101, 104, 105, 201, 248, 252, 258, 263, 398, 439, 481, 482, 483, 497, 540
 Süreyyâ, 323, 336, 337
 Şah, 5, 24
 Şâhin, 75, 467, 469
 Şarap, 91, 204, 223, 245, 309, 310
 Şeb, 348
 Şebâvîz, 452, 453
 Şebnem, 23, 144, 238, 368, 378, 379, 380
 Şeddâd, 280, 281
 Şehriyâr, 14
 Şehvet, 97, 98, 492, 494
 Şemşîr, 97, 224, 226, 276, 289
 Şeytan, 26, 28, 38, 45, 46, 57, 67, 88, 94, 95, 97, 122, 137, 138, 139, 140, 141, 206, 215, 218, 219, 250, 316, 331, 339, 348, 408, 431, 470, 493, 497, 499, 501
 Şimşâd, 513
 Şimşek, 80, 396, 397
 Şimşir, 513, 514
 Şîr, 353, 412, 413
 Şirin, 281, 282, 389, 390
 Tahran, 1, 2, 4, 6, 8, 9, 11, 14, 23, 29, 34, 45, 46, 204, 246
 Tahrîrû'l-Mer'e, 8
 Takva, 27, 141, 142
 Tatar, 226, 227, 285, 286, 342, 413, 414, 415, 417, 425
 tava, 14
 Tavuk, 469, 471

- Tavus, 289, 393, 466, 471, 472, 473, 504
 Tebriz, 1, 8, 9
 Tehemten, 279, 280
 Tehmûrs, 263, 282, 283
 Ten, 11, 14, 26, 36, 37, 131, 135, 148, 153, 155, 271, 478
 tencere, 14
 Terbiyet-i Nisvan, 8
 Tilki, 97, 333, 348, 433, 435, 450
 Toprak, 386
 Tovsen, 348, 410
 Tûba, 103, 142, 143, 210
 Tûbâ, 142, 143
 Tûtî, 462
 Ugâb, 457
 Uqâb, 458
 Ülker, 109, 181, 311, 323, 336
 Üns Meleği, 33
 Vahîd, 21
 Varlık, 23, 93, 143, 144, 145, 182, 234, 332, 365, 379, 435, 470, 523
 Victor Hugo, 9
 Yağmur, 238, 367, 377, 381, 382
 Yahyâ Devletâbâdî, 11
 Yâkub, 51, 61, 62, 63, 284, 303, 304
 Yakup, 61, 62, 63
 yâkut, 179, 245, 288, 301, 312, 389, 515
 Yâkut, 179, 245, 246
 Yâr, 207
 yarasa, 14, 30, 101, 120, 334, 433, 473, 474, 475, 498, 550
 Yarasa, 102, 473, 474, 475
 Yed-i Beyzâ, 27, 145
 Yem, 369
 Yemen, 230, 231, 280, 294, 295, 301
 yenilikçilik, 21
 Yetim, 210
 Yetimin Gözyaşı, 15
 Yılan, 45, 98, 312, 491, 492, 494
 Yunanistan, 81, 267, 295, 296
 Yusuf, 4, 8, 9, 61, 62, 63, 64, 92, 106, 208, 293, 304, 311, 333, 427, 428
 Yusuf Han, 8, 9
 Yusuf İ'tisâmî, 1
 Yüz, 145, 163, 182, 183, 222, 235, 308, 324, 379, 491, 524, 544
 Zâğ, 322, 333, 453, 457
 Zahîr, 12
 Zâl, 279, 280, 283, 284, 495, 503
 Zaman, 337
 Zemzem, 50, 51, 382, 383
 Zen, 8, 26, 196
 zengin, 7, 24, 58, 84, 193, 252, 354, 423, 482
 Zerrinkûb, 11, 12, 25
 Zulf, 209
 Zühd, 219, 220
 Zülûf, 183, 185

SONUÇ

Asıl adı Rahşende İ'tisâmî olan Pervîn-i İ'tisâmî, çağdaş İran edebiyatı şairlerindendir. İran'ın tanınmış ailelerindendir. Tebriz'de doğup küçük yaşta Tahran'a giden Pervîn, babası Mirzâ Yusuf İ'tisâmî'den ve özel öğretmenlerden dil ve edebiyat dersleri almıştır. Babasının yabancı dillerden yaptığı tercümeleri yine babasının teşvikiyle 7-8 yaşlarında nazmetmeye başlamıştır. Dönemin önde gelen edebî şahsiyetlerinden biri olan babasıyla beraber kendi evinde her hafta yapılan edebî toplantılara katılmıştır. Henüz 11 yaşında iken klasik İran şairlerini çok iyi tanımış ve divanlarını ezberlemeye çalışmıştır. İlk şiirini 12 yaşında yazmıştır.

18 yaşında Amerikan kız kolejinden mezun olduktan sonra aynı okulda Farsça ve İngilizce dersleri vermiş. İlk şiirlerini babasının kurduğu ve aynı zamanda editörlüğünü yaptığı Bahâr dergisinde yayınlamıştır. Şiirleri edebiyat çevrelerinin beğenisi kazanmış ve pek çok tanınmış edebiyatçı ve şair, Pervîn'in şiirleri hakkında övücü yazılar kaleme almıştır. 29 yaşında evlendikten sonra aynı yıl içerisinde 150 şiirinin olduğu divanı yayınlanmıştır. İki buçuk ay sonra eşinden ayrılmış ve Kirmanşah'tan Tahran'a dönmüştür. 30 yaşında iken babasını kaybetmiş; dört yıl sonra henüz 34 yaşında, divanının ikinci baskısı yayına hazırlanırken hastalanarak vefat etmiş ve babası gibi Kum şehrinde defnedilmiştir.

Çağdaş bir şair olmasına rağmen klasik şiirin takipçisi olan Pervîn, kaside, mesnevi ve kıtalarında Horasan ve Irak üslubunu karıştırmış ve yeni bir tarz ortaya çıkarmıştır. Şekil olarak klasik; ama işleyiş ve içerik olarak modern ve farklı bir üslup ortaya koymuştur. Sadeliğini Horasan üslubundan, belâğatını ise Irak ve Fars üslubundan almıştır. Şiirleri sadeliğiyle birlikte, kullandığı sembollerle açık ve cesur sosyal mesajlar ve eleştiriler içerir. Şiirleri, daha çok Nâsır-ı Hüsrev, Enverî, Mevlânâ, Sâdi, Senâî ve Nizâmî'nin tarzına yakındır. Bazı şiirlerinde ise batı edebiyatındaki eserlerin etkisi vardır.

Divanındaki şiirler iki bölüme ayrılmıştır: İlk bölümde kasideler; ikinci bölümde ise mesnevi, temsil ve kıtalar vardır. Pervîn-i İ'tisâmî ahlaki, tasavvufi, öğretici ve toplumsal şiir tarzıyla fikir ve hissi bir arada tutmayı başarmıştır. Sade diliyle okuyan herkesin şiirlerinden lezzet aldığı bir şairdir. Kasideleri, ahlaki ve irfani öğütler içerir. Kaside dışındaki şiirlerinin çoğu münazara, hikâyelendirme ve soru-cevap tarzındadır.

Bu şiirlerinde kullandığı imgeler, klasik Fars şiirinde sıklıkla kullanılan imgelerden çok farklıdır. Mercimekten sarımsağa, kovadan tencereye, saç telinden baltaya, elmastan keseye, sinekten salyangoza birbirinden ilginç onlarca imge göze çarpar.

Şair, divanında kelime bazında sırasıyla en çok “zaman” “dünya” “felek”, “beden”, “can” ve “nefis” üzerinde durmuştur. Konu bazında ise en büyük oran sosyal konular ve mesajlara ayrılmıştır. Şiirlerinde eşyalardan, hayvanlardan ve bitkilerden pek çok varlığı konuşturmuş; toplumsal problemlere değinmiş ve siyasi eleştirisini yapmıştır. Karşılaştığı sosyal ve siyasal sorunları çoğu zaman feleğe yüklemiş ve feleği acımasız olmakla eleştirmiştir. Ahlaktan tasavvufa, ilimden sanata, yetim çocuklardan yaşlı kadınlara, çiftçilerden yöneticilere pek çok konuya yer vermiştir.

Pervîn-i İ'tisâmî, klasik şiirin modern bir temsilcisi olmuş; sade ve duygulu şiiriyle herkesin beğenisini kazanmış; sosyal ve siyasi sorunlara ilgisiz kalmamış ve tüm bu özellikleriyle “İran edebiyat semasının yıldızı” ünvanına sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abbasi, Abdullah Vasık, Tenz ve İ'tirâz der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî, <http://safire-adab.blogfa.com/page/maghale>, Erişim Tarihi: 01.03.2014.
- Aclûnî, İsmâil B. Muhammed, *Keşfü'l-Hafa*, Mektebetü'l-Asriyye, 2 Cilt.
- Âdîne, İsfendiyâr, *Bozorgdâşt-ı Pervîn-i İ'tisâmî der Tacikistân*, http://www.bbc.co.uk/persian/tajikistan/story/2006/12/061214_er_parvin_etesmi.shtml
- Afîfî, Rahîm, *Ferheng-i Cihângîrî*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1359, 2 Cilt.
- _____ *Ferhengnâme-i Şi'rî*, İntişârât-ı Şurûş, Tahran 1376, 3 Cilt.
- Ahmedî, Hamîd, “Siyâset, Hukûmet ve Adâlet der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *Pejûheşnâme-i Ulûm-ı Siyâsî*, Sayı: 3, 1388.
- Ajend, Yakûb, *Edebiyyât-i Novîn-i İrân*, İntişârât-ı Emir Kebîr, Tahran 1363.
- Akalın, Sami, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.
- Akay, Hasan, *İslami Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul 2005.
- Akkuş, Metin, *Divan Şiirinde İnsan, Dini Kişilikler*, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000.
- Alişân, Leonardo, “Nûhe-i Bulbul Bergozîde-i ez Eşâr ve Hikâyât-ı Ahlakî-yi Pervîn-i İ'tisâmî” (Çev. Haşmet Mueyyed), *İrannâme*, Sayı: 22, 1366.
- Artun, Erman, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.
- Aryânpûr, Yahya, *Ez Nîmâ Ta Rûzigar-i Mâ*, İntişârât-ı Zevvâr, Tahran 1374.
- Asım, Mütercim ve Örs, Derya ve Öztürk, Mürsel, *Burhân-ı Kâtı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Nüve Kültür Merkezi, 2006.
- Aypay, İrfan, “Klasik Türk Şiirinde Nevruzun İşleniş”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.7, Sayı:2, 2005.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006.
- Azîn, Bih, “Der Bâre-i Şi'r ve Şahsiyet-i Edebî-yi Pervîn-i İ'tisâmî”, *Ferheng-i Nev*, Sayı: 8, 1332.
- Bahrpeymâ, Bânû, “Bozorgdâşt-ı Hekîm Bânû-yı Şi'r-i Fârisî Pervîn-i İ'tisâmî”, *Peyk-i Nûr*, Sayı: 4, 1382.

- Bânûkerîmî, Emîr, “Nakş-ı Peder der Hayat-ı Şâirî-yi Pervîn”, *Feslnâme-i Dânişkede-i Edebiyat ve Ulûm-u İnsanî-yi Dânişgâh-ı Tahran*, Sayı: 129-132, 1373.
- Burkaî, Seyyid Muhammed Bakır, *Suhenverân-ı Nâmî-yi Muasır-ı İran*, Neşr-i Horrem, Kum, 1373, 6 Cilt.
- Batıslam, H.Dilek, “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* Sayı: 1, 2002.
- _____ “Divan Şiirinde Hazan” *Diriözler Armağanı, Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, Haz. M. Fatih Köksal, Ahmet Naci Baykoca, Ankara 2003.
- _____ “Divan Şiirinde Sabâ” *Osmanlı Araştırmaları, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu’na Armağan II*, Sayı: XVI, İstanbul 2005.
- Bayak, Cemal, "Divan Şiiri Üzerinde Akademik Çalışmalar ve Bir Divan İnceleme Metodu Önerisi" [Elektronik Sürüm]. *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları (TUBA) (Günay Kut Hâtıra Sayısı I)*, Sayı: 27/I, 2003.
- Bayram, Yavuz, “Burdur’un ve Divanların Gülü”, I. Burdur Sempozyumu, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları*, 2007, Cilt 2, Burdur.
- _____ “Divan Şiirinde Tarımsal Ürünler”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi*, Özel Sayı, Ankara 2007.
- _____ “Klasik Türk Şairlerinin Gözüyle Meyveler” [Elektronik Sürüm]. *Turkish Studies International Periodical For The Languages-Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 2/4, 2007.
- Behârî, Mihrdâd, *Pejûheşî der Esâtîr-i İran*, İntişârât-ı Âgâh, Tahran 1378.
- Behşâyîşî, Abdurrahman Akîkî, “Letâif-i Hikemî ve Nukât-ı Kur’ânî der Dîvân-ı Pervîn-i İ’tisâmî”, *Keyhân-ı Endîşe*, Sayı: 80, 1377.
- Bekâî, Mercan, “Pervîn-i İ’tisâmî Ve Te’sîrpezîrî ez Ustâdân-ı Pîşîn-i Edeb-i Fârisî”, *Kitâb-ı Mâh-ı Edebiyat ve Felsefe*, Sayı: 112-113-114, 1385-1386.
- Bînâyî, Kıvâmuddîn, “Der Bâre-i Pervîn-i İ’tisâmî”, *Edebistân*, Sayı: 28, 1371.
- Bursalı, Mustafa Necati, *Büyük İslami Rüya Tabirleri Ansiklopedisi*, Çelik Yayınevi, İstanbul 1998.
- Can, Tarık Rıza, *İkrar: Tarihsel ve Kültürel Süreç İçerisinde Tarikat-i Cem Tarihi*, İstanbul 2008.
- Canan, İbrahim, *Hadis Külliyyatı- Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Cilt:12, Ankara 1992.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005.

_____ *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, Ankara 2009.

Ceddî, İsmail, “Sitemsitîzî-yi Pervîn-i İ’tisâmî”, *Edebiyat-ı Fârisî – Hoy Azad İslamî Üniversitesi*, Sayı: 3, 1384.

Celâlî, Mir Cemal, *Türkçe-Farsça Sözlük*, Palme Yayıncılık, Ankara 2010.

Ceylan, Ömür, *Önce Aşk Vardı Şiir Aynasında - Osmanlı Kültürü Üzerine Denemeler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.

_____ *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

_____ *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kitabevi, Yayınları, İstanbul 2000.

Çağdaş İranlı Şair Pervin Etisami’nin Anısına, Erişim Tarihi: 09.03.2012.
<http://www2.trib.ir/worldservice/turkishradio/makale/530.htm>

Çakır, Mümine, *Kavsî, Hayatı, Edebî Kişiliği Ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin (Doktora Tezi)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Çapan, Pervin, “Şeyh Galib’de Ateş İmajına Dair”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 2005, Bahar. Sayı: 12.

Çâvuşekberî, Rahîm, “Restâhîz-i Vâjegan Hunerhâ-yı Şi’rî-yi Nâşînâhte-i Pervîn-i İ’tisâmî”, *Kitâb-ı Mâh-ı Edebiyat ve Felsefe*, Sayı: 112-113-114, 1385-1386.

Çelebioğlu, Amil, *Kültür ve Edebiyatımızda Allah, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998.

Çeltik, Halil, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş - Asar-ı Edebiye Tedkikatı*, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara 2008.

“Çend Kelime der Bâre-i Pervîn-i İ’tisâmî”, *İranşinâsî*, Sayı: 2, 1989.

Çetin, Nurullah, *Şiir Tahlilleri 1*, Öncü Kitap, Ankara 2011.

Çöplüoğlu, Fazilet, “Nedim Divanında Meyveler” [Elektronik Sürüm]. *Turkish Studies International Periodical For The Languages-Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 3/5, 2008.

Demirel, H. Gamze, *18. yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı*, Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.

Demirel, Şener, “Mazmundan İmgeye Bir Yolculuk”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* (Atatürk Üniversitesi), C.2, S.2, 2007.

- _____ 17. Yüzyıl Şairlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili, (Doktora Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1999.
- _____ "Mazmûn Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilig Dergisi*, İlkbahar, 2002.
- Destgayb, Abdulali, "Vîjegîhâ-yi Şî'r-i Pervîn-i İ'tisâmî", *Mecelle-i Keyhân-ı Ferhengî*, Sayı: 137, 1376.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010.
- Devrim, Hakkı, *Axis 2000 Ansiklopedik Sözlük*, Doğan Kitap, Ankara 1999, 12 Cilt.
- Dihhudâ, Ali Ekber, *Luğatnâme*, İntişârât-ı Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1335, 40 Cilt.
- _____ *Luğatnâme*, İntişârât ve Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1373, 14 Cilt.
- Dilçin, Cemil, *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2010.
- Doğan, Ahmet, *Dönüşüm Sürecindeki İnsanın Sembolik Seyahati ve Hüsn ü Aşk Örneği*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2008.
- Durmuş, Mitat, "İmge-Sembol Kavramlarını Yorumlama Projesi Ve Melih Cevdet Anday Şiirinde İmge" [Elektronik Sürüm]. *Turkish Studies International Periodical For The Languages-Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6/3, 2011.
- Efşâr, Gulam Huseyin Sadrî ve diğerleri, *Ferheng-i Fârisî-yi İmrûz*, Müessese-i Neşr-i Kelime, Tahran 1373, 2 Cilt.
- Elçin, Abbas, Nigâhî be Zindegî ve Eş'ar-ı Pervîn-i İ'tisâmî, Erişim Tarihi: 01 Şubat 2014, <http://bilimsel.blogfa.com/post-33.aspx>
- Elçin, Şükrü, *Türk Edebiyatında Tabiat*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1993.
- Emîrpûr, Kayser, *Sunnet ve Novâverî der Şî'r-i Muâsır*, İntişârât-ı İlmi ve Ferhengî, Tahran 1384.
- Enûşe, Hasan, *Ferheng-i Edebî-yi Fârisî, Dânişnâme-i Edebî-yi Fârisî*, Sâziman-ı Çâp ve İntişârât, Tahran 1376, 6 Cilt.
- Enverî, Hasan, *Ferheng-i Emsâl-ı Suhen*, İntişârât-ı Suhen, Tahran 1384, 2 Cilt.
- _____ *Ferheng-i Kinâyât-ı Suhen*, İntişârât-ı Suhen, Tahran 1383, 2 Cilt.

- _____*Ferheng-i Rûz-ı Suhen*, Suhen Yayınları Tahran 1383.
- Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.
- Etik, Arif, *Farsça-Türkçe Lûgat*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1968.
- Ezgedî, Meryem Hâdım, “Zenânekî der Şi’r-i Pervîn-i İ’tisâmî”, *Mecelle-i Şi’r*, Sayı: 52, 1386.
- Fahriislam, Betûl, “Bon-i Mâyehâ-yi Kasayid-i Pervîn”, *Edebiyyât-ı Fârisî (Dânişgâh-ı Âzad-ı Meşhed)*, Sayı: 11-12, 1385.
- Fâzılî, Kâdir, *Ferheng-i Mevzûî-yi Edeb-i Pârisî - Mantık’ut-Tayr ve Pendnâme*, Tahran 1374.
- Felek, Özgen, *Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nın Tahlîli (Doktora Tezi)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007.
- Fîrûz, Meryem, *Çehrehâ-yi Direhşan Mubarizan-ı İran*, Müessese-i Matbuati-yi Hüner-i Pişrev, Tahran 1357.
- Fîrûzniyyâ, Ali Asğar, “Munâzara-yı Pîr ve Cevân der Edeb-i Fârisî ez Attâr Nîşâbûrî Tâ Pervîn-i İ’tisâmî”, *Mecelle-i Hâfız*, Sayı: 78, 1389.
- Furûzanfer, Bediüzzaman, *Şerh-i Mesnevi-i Şerîf*, İntişârât-ı âvâz, 1388, Tahran 3 Cilt.
- Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâ-u ‘Ulûmî’d-Dîn Tercümesi*, Bedir Yayınevi, İstanbul 4 Cilt.
- Givî, Meryem-i Sâdikî ve Perhîzkârî, Bahare, “Tebyîn-i Müellifehâ-yi Hüvviyet-i Sunnetî ve Modern-i Zen der Şi’r-i Pervîn-i İ’tisâmî, *Pujuheş-i Zebân ve Edebiyat-ı Fârisî*, Sayı: 20, 1389.
- Gulî Zevâre, Gulâmrızâ, “Pervîn Suhenver-i Nuktesenc”, *Peyâm-ı Zen*, Sayı: 177, 1385.
- Güftâ, Hüseyin, “Divan Şiirinde Vakt-i Seher”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 15, 2010.
- Gülhan, Abdülkerim, “Divan Şiirinde Meyveler ve Meyvelerden Hareketle Yapılan Teşbih Ve Mecazlar” [Elektronik Sürüm]. *Turkish Studies International Periodical For The Languages-Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 3/5, 2008.
- Günyüz, Melike Erdem, *Ahmedî Dîvânı’nın Tahlîli*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.
- Güzel, Abdurrahman, *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı el Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

- Hâkimî, İsmâîl, *Edebiyyât-ı Mu'âsır-ı İrân*, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran 1373.
- Hâlikî, Muhammed Rıza Berzger, *Şâh-ı Nebât-ı Hâfız*, İntişârât-ı Zevvâr, Tahran 1382.
- Hâlikî Râd, Hüseyin, “Pervîn ve Kıta Serâyi-yi Ū”, *Mecelle-i Ulûm-u İnsânî* (Dânişgâh-ı Zehrâ), Sayı: 3-4, 1369.
- Halîlî, Sârâ, “Cânbehşî der Şî'r-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *Fârâbî*, Sayı: 62, 1385.
- Hanlerî Kiyâ, Zehrâ, *Ferheng-i Edebiyat-ı Fârisî-yi Derî*, İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İran, Tahran 1348.
- Haznedaroğlu, Ömer Faruk, *İmam Nablusi ve İbni Şirin'den Rüya Tabirleri Ansiklopedisi*, Medine Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Horremşâhî, Bahaeddin, *Hâfıznâme*, Şirket-i intişârât-ı ilmî ve Ferhengî, Tahran 1387, 2 Cilt.
- Huseynî, Meryem, “Şî'r-i Feministî-yi Novyâfteî Ez Pervîn-i İ'tisâmî”, *Pujuheş-i Zenân*, 3. Dönem, Sayı: 1, 1389.
- Huseyin, Muhammed, “*Burhân-ı Kâtı*”, Kitabfırûşî-yi İbn-i Sîna, Tahran 1342, 5 Cilt.
- İhlas Holding Medya Plaza, Yazarlar Kurulu, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1994, 18 Cilt.
- İhyâyî, Lâle ve Kubrâ, Husrevî, “Aşk der Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî ve Nâzikü'l-Melâike”, *Suhen-i Aşk*, Sayı: 33-34, 1386.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul 2009.
- İsen, Mustafa ve diğerleri, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2009.
- İslam, Ayşenur Külahlıoğlu ve diğeri, *Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan*, Grafiker Yayınları, Ankara 2007.
- İsti'lâmî, Muhammed, *Berresî-yi Edebiyat-ı İmrûz*, İntişârât-ı Emir Kebir, Tahran 1352.
- _____, *Tezkiretü'l-Evliyâ – Berresî, Tashîh-i Metn, Tavzîhât ve Feharis*, İntişârât-ı Zevvâr, Tahran 1378.
- İ'tisâmî, Pervîn, *Dîvan-ı Pervîn-i İ'tisâmî*, İntişârât-ı İlham, Tahran 1384.
- Kalpakkı, Mehmet, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Kam, Ömer Ferit, (Haz. Halil Çeltik) *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Asar-ı Edebiye Tedkikâtı)*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2008.

- _____ (Haz: Halil Çeltik), *Dîvân Şiirinin Dünyâsına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı)*, MEB. Yay., Ankara 2003.
- Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2008.
- _____ *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2010.
- _____ *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2010, 2 Cilt.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 1- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergah Yayınları, İstanbul 2011.
- Karaman, Fikret ve diğerleri, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay. İstanbul 2009.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ yayınları, Ankara 2007.
- Kaşani, Abdurrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Kavîmî, Mehveş ve Hûşmend, Nergis, “Berresî-yi Yekî ez Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî Ber Esâs-ı Nazariyyehâ-yi Sâhtârî”, *Mecelle-i Pujuheş-i Zenhâ-yi Hâricî*, Sayı: 38, 1386.
- Kaya, Doğan, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- Kazancı, A. Lütfî, *Hiz. Süleyman'dan Hiz. Muhammed'e Peygamberler Halkası*, İstanbul Feza Gazetecilik, 1997.
- _____ *İslâm Akâidi*, Marifet Yayınları, İstanbul 2004.
- _____ *Peygamberler Tarihi*, Feza Gazetecilik, İstanbul 1997.
- Kazvînî, Muhammed, “Takrîz Dîvân-ı Pervîn-i İ'tisâmî”, *Mecelle-i Mihr*, Sayı: 33, 1314.
- Kedkenî, Muhammed Rıza Şefîî, *İlâhinâme*, İntişârât-ı Suhen, Tahran 1387.
- _____ *Esrârname*, İntişârât-ı Suhen, Tahran 1388.
- _____ *Mantık'ut-Tayr*, Muhammed, İntişârât-ı Suhen, Tahran 1388.
- Kerâcî, Rûhengîz, “Pervîn-i İ'tisâmî ve Novâverî”, *Edebistân-ı Ferheng ve Huner*, Sayı: 51, 1372.
- _____ “Kitabşînâşî-yi Pervîn”, *Edebistan-ı Ferheng ve Huner*, Sayı: 40, 1372.
- Kıvamuddîn, Bînâyî, “Derbâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *Edebistân-ı Ferheng ve Huner*, Sayı: 28, 1371.

- Koç Keskin, Neslihan, “Burdur Gülünden Elde Edilen Mamûller ve Dîvân Şiirinde Gül Mamûlleri”, *1.Burdur Sempozyumu*, Cilt: 2.
- Kurnaz, Cemal, “Şiirsel Bir İmge Olarak Halep Kumaşı” [Elektronik Sürüm]. *Turkish Studies International Periodical For The Languages-Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 2/4, 2007.
- Kurt, Mustafa, “Şiir Tahlilinde Yöntem”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, Sayı: 5, 2009.
- Küçük, Sabahattin, *Divan Şiirinde Güneş Üzerine Bir Deneme*, Mehmet Kaplan İçin (Haz. Zeynep Kerman), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.
- Levend, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- _____*Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul 1984.
- Levîmî, Suheylâ ve Kahferrûhî, Ferhende Behâmîrîyan, “Âmûzehâ-yi Kur’ânî der Âyine-i Şi’r-i Pervîn-i İ’tisâmî”, *Mecelle-i Zen ve Ferheng*, Sayı: 1(3), 1389.
- Macit, Muhsin, *Divan Şiirinde Âhenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.
- Mâzenderânî, Huseyin Şehîdî, *Ferheng-i Şâhnâme (Nâm-ı Kesân ve Câyhâ)*, İntişârât-ı Bunyâd-ı Nîşâbûr, Neşr-i Belh, Tahran 1377.
- Mehrîn, Abbâs, *Târîh-i Zebân ve Edebiyat-ı İran ez Zamân-ı Kaçâr Tâ Asr-ı Pehlevî*, İntişârât-ı Mânî, Tahran 1353.
- Mengi, Mine, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- _____*Eski Edebiyatımızdaki Bazı İnsan tipleri: Rind ve Zahid Tipleri, Orta İnsan Tipi” Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul 1999.
- _____*“Eski Edebiyatımızdaki Bazı İnsan tipleri: Rind ve Zahid Tipleri, Orta İnsan Tipi”, Tarih ve Toplum*, Sayı: 12, 1984.
- _____*Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine*, <http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/4.php>
- Mihracî, Meryem, “Kur’ân der Âyine-i Şi’r-i Pervîn”, *Mecelle-i Beşâret*, Sayı: 79, 1389.
- Millî Eğitim Bakanlığı, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, ?? Cilt.

- _____ *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, İstanbul 2000, 4 Cilt.
- Muhabbetî, Mehdî, *Ez Ma'nâ Tâ Sûret*, İntişârât-ı Suhen, Tahran 1388.
- Muîn, Muhammed, *Ferheng-i Fârisî*, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1992, 6 Cilt.
- Mu'temen, Zeynelâbidîn, *Şi'r ve Edeb-i Pârisî*, Tabeş Yayınları, Tahran 1332.
- Müeyyid, Haşmet, "Câygâh-ı Pervîn-i İ'tisâmî der Şi'r-i Fârisî", *İranşinâşî*, Sayı: 2, 1368.
- Muhammedî, Fatîma, "Pervîn-i İ'tisâmî Şâir-i Fazîlet ve İnsaniyet", *Feslnâme-i Bânuvân-ı Şîa*, Sayı: 15, 1387.
- Mukaddem, Âzâde-i Şerîfî ve Bordbâr, Anâheytâ, "Temâyuz-ı Gûnegî-yi Cinsiyyet der Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî", *Zebân-ı Pejûheşî*, Sayı: 3, 1389.
- Mumtehin, Mehdî ve Muhammedî, Girdâferîn, "Pervîn-i İ'tisâmî der Gozergâh-ı Edebiyat-ı Ta'lîmî", *Pejûheşnâme-i Edebiyat-ı Ta'lîmî*, Sayı: 10, 1390.
- Musâhib, Ğulamhuseyin (Editör), *Dairetü'l-Meârif-i Farisî*, Tahran 1381, 3 Cilt.
- Nefisî, Ali Ekber, *Ferheng-i Nefisî*, Kitapfurûşi-yi Hayyâm, Tahran 1343,5 Cilt.
- Nevevi, İmam, *Riyazü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi* (Çev. İhsan Özkes), İslamoğlu Yayıncılık, İstanbul 2001, 5 Cilt.
- Nizam, Betül Sinan, "Divan Şiirinin Alegorik Âşık Ve Maşuklarından Gül u Bülbül" [Elektronik Sürüm]. *Turkish Studies International Periodical For The Languages-Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 5/3, 2010.
- Nuhoğlu, Güller, "Pervîn-İ İ'tisâmî Ve Şiirlerinde Kadın Konusu", *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 9, 2006.
- "Numûnehâyî ez Suhenân-ı Çend Ten Ustâd-ı Şi'r Ve Edeb-i Fârisî der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî", *İrannâme*, Sayı: 21, 1366.
- Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- _____ *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü - Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, H Yayınları, İstanbul 2009.
- _____ *Hayâlî Bey Dîvanı Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- _____ *Hayâlî Bey Dîvanı'nın Tahlili*, MEB Yay., İstanbul 1996.
- _____ *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

- Özsoy, Ömer ve Güler, İlhami, *Konularına göre Kur'ân SistematiK Kur'ân Fihristi*, Fecr Yayınevi, Ankara 2004.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- _____ “Mazmunun Mazmunu”, *Dergâh Dergisi*, Sayı: 35, 1993.
- Parsâ, Ğulamrızâ Muste'lî ve Yegâne, Şebnem Kadîrî, “Hikmet-i Amelî ez Dîdgâh-ı Pervîn-i İ'tisâmî”, *Bahar-ı Edeb*, Sayı: 2, 1388.
- Penâhî, Mehîn, “Endîşe-yi Felsefî der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *Mutalaat-ı Zenân*, Sayı: 2, 1387.
- Peykânpûr, Meryem, “Mâder ez Dîdgâh-ı Do Edîb Muâsır: Pervîn İ'tisâmî ve Enîse Ebbûd”, *Edebiyyât-ı Tatbîkî*, Sayı: 9, 1387.
- Pürcevadî, Nasrullah, *Can Esintisi* (Çev. Hivabi Kırlangıç), İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- Reynold Alleyne, Nicholson, *İrfân-ı Ârifân-ı Moselmân* (Çev. Azad Esedullah), İntişârât-ı Dânişgâh-ı Firdevsî, 1372.
- Rızaî, Ramazan, “Mukayese-i Mezâmîn-i İctimâî der Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî ve Ahmed Sâfî en-Neceffî”, *Mutalaat-ı Edebiyat-ı Tatbîkî*, Sayı: 16, 1390.
- Rızazade-i Şefîk, Sadık, *Târih-i Edebiyat-ı İran*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Pehlevî, Tahran 1352.
- Rûdânî, İmam Muhammed, *Rûdânî Cem'ül-Fevaid Büyük Hadis Külliyyatı*, İz yayıncılık, İstanbul 5 Cilt.
- Sâdıkiyân, Mehîndoht, *Ferheng-i Esâtîrî-Humâsî-yi İran*, İntişârât-ı Pujuheşgâh-ı Ulûm-ı İnsânî ve Mutâlaât-ı Ferhengî, Tahran 1375, 2 Cilt.
- Safâ, Zebihullah, *Genc-i Suhen*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, Tahran 1354.
- _____ *Târih-i Edebiyat der İran*, İntişârât-ı İbn-i Sîna, Tahran 1342.
- Sebziyanpûr, Vahîd ve Bakırî, Zehrâ, “Himmet ve Kâr-ı Muzaaf der Şi'r-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *Kitâb-ı Mâh-ı Edebiyat*, Sayı: 47, 1389, 13-20.
- Seccadî, Seyyid Cafer, *Ferheng-i Luğât ve Istilâhât ve Tabirât-ı İrfânî*, Kitâbhane-i Tuhurî, Tahran 1354.
- _____ *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, (Çev. Hakkı Uygur) Ensar neşriyat, İstanbul 2007.
- Sefercioğlu, M.Nejat, *Nev'î Dîvanı'nın Tahlîli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- _____ *Dîvan Şiirinde Çevre*, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siirinde_cevre.pdf
- Selvi, Dilaver, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, Semerkand Yayınları, İstanbul 2008.
- Seyyidırzaî, Tâhire, “Zen der Şi’r-i Pervîn-i İ’tisâmî, Sîmîn-i Behbehânî ve Furuğ-ı Ferruhzâd”, *Mecelle-i Zebân ve Edebiyat-ı Fârisî*, Dânişgâh-ı Âzâd-ı İslâmî, Sayı: 1, 1389.
- Şakar, Mustafa Fazıl, *Divan Edebiyatında “Bülbül” Mazmunu - I*, Erişim Tarihi: 03.03.2012, <http://www.cemaat.com/blogs/mustafa-fazil-sakar>
- _____ *Divan Edebiyatında “Bülbül” Mazmunu - II*, Erişim Tarihi: 03.03.2012, <http://www.cemaat.com/divan-edebiyatinda-bulbul-mazmunu-ii>
- Şâyik, İşret, *Pervin İtisamî*, http://www.kibledergisi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=773:-pervin-tisami&catid=191:edebiyat&Itemid=59
- Şefik, Sâdık Rızazâde, *Târih-i Edebiyat-ı İrân*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Pehlevî, Tahran 1352.
- Şemîsa, Sîrûs, *Sebkşinâsî-yi Şi’r*, İntişârât-ı Firdevs, Tahran 1382.
- _____ *Envâ-ı Edebî*, İntişârât-ı Firdevs, Tahran 1383.
- _____ *Nakd-ı Edebî*, Neşr-i Mîtrâ, Tahran 1385.
- Şengün, Necdet, *Nazîr İbrahim Ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlîl)(Doktora Tezi)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.
- Tarlan, Ali Nihat, *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divanı- İnceleme*, H Yayınları, İstanbul 2008.
- Tebrîzî, Muhammed Huseyn bin Halef, *Burhân-ı Kâtî*, İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1341.
- _____ *Yunus Emre Külliyyatı, Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin*, H Yayınları, İstanbul 2008.
- Tok, Vedat Ali, *Şiirimizde Hazan*. Erişim tarihi: 28.02.2012, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/vedat_ali_tok_siirimizde_hazan.pdf
- Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Turan, Lokman, *Yenişehirli Avnî Bey Divanının Tahlili*, (Doktora Tezi), Atatürk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998.

- Tümer, M.Fırat, *Ubeydî Divanı'nda Dînî Ve Tasavvufî Unsurlar*. Erişim tarihi: 20.04.2012, <http://www.belgeler.com/blg/pll/ubeydi-divani-nda-dini-ve-tasavvufi-unsurlar-religious-and-mystical-elements-in-ubeydi-s-divan>
- Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], *İslam Ansiklopedisi*, 44 Cilt, İstanbul-Ankara 1988-2013.
- _____*İlmihal*, 2 Cilt, Ankara 2010.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002.
- _____*Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1986.
- Üstüner, Kaplan, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007.
- Yâhakkî, Muhammed Ca'fer, *Çûn Sebû-yi Teşne-Edebiyyât-ı Mu'âsır- ı Îrân*, İntişârât-ı Câmî, Tahran 1375.
- _____*Ferheng-i Esâtîr ve İşârât-ı Dâstânî der Edebiyat-ı Fârisî*, İntişârât-ı Ferheng-i Muâsır, Tahran 1386.
- _____*Feheng-i Esâtîr ve İşârât-ı Dâstânî der Edebiyat-ı Fârisî*, İntişârât-ı Suruş, Tahran 1375.
- _____*Târih-i Edebiyat-ı Îrân*, İdare-i Küll-i Çâp ve Neşrî-yi Kitaphâ-yi Dersî-yi Îrân, Tahran 1376.
- Yâsemî, Reşîd, *Edebiyat-ı Muasır*, Çaphane-i Rûşenâî, Tahran 1316.
- Yayla, Kasım, *Kütüb-i Sitte'den 1001 Hadis*, Merve Yayınları, İstanbul 2002.
- Yerdelen, Cevat, “*Baki Divanı'nda Tasavvufî ve Dini Öğeler*” [Elektronik sürüm]. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/view/1315/1308>
- Yeşilyurt, Nergihan, *Divan Şiirinde Çiçek Motifi*. Erişim tarihi: 05.02.2012, <http://www.altsayfa.com/edebiyat/makaleler/326-divan-siirinde-cicek-motifi>
- Yazarlar topluluğu, “Çend Kelime der Bâre-i Pervîn-i İ'tisâmî”, *İranşinâsî*, Sayı: 2, 1368.
- Yıldırım, Ali, “İslam'ın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları”, *Araştırmalar Dergisi*, İstanbul Güz, 2004.
- Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008.
- _____*Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Fenomen Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Zavotçu, Gencay, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.

Zerrinkûb, Abdülhüseyin, *Ez Gozeşte-i Edebî-yi İran*, İntişârât-ı Beyn'el-Milelî-yi Hedy, Tahran 1375.

_____ *Bâ Karvân-ı Hulle*, İntişârât-ı İlmî, Tahran 1374.

Zindegînâme ve Nakd-ı Eş'âr-ı Pervîn-i İ'tisâmî, www.1000pdf.rozblog.com/post/1328

Zulfikar, Ebulfazl ve Mirzâyî, Muslim, “Nâberâberîhâ-yi Cinsiyetî ve Tabakâtî der Endîşe-yi Pervîn İ'tisâmî”, *Pujuheş-i Zenân*, Sayı: 3, 1390.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Osman ASLANOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi	Bozova – 1973
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Dicle Üniversitesi
Doktora	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Farsça, Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Y. Lisans Tezi: Nima Yuşic’in Hayatı, Şiiri, Edebi Şahsiyeti ve Etkileri Kitaplar: 1-Kendi Kendine Kolay Farsça, Kent Işıkları Yayınları (2008) 2- Şerefnâme 2. Cilt Osmanlı-İran Tarihi, (Farsça’dan Çeviri), Nûbihar Yayınları (2011) 3- Çok Dilli Sözlük, Nûbihar Yayınları (2011) Makaleler: 1-Nîma Yûşic’ten Önceki Çağdaş Fars Şiiri (1848-1921), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi.
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Kahire Ayn Şems Üniversitesi Diller Fakültesi Türkçe Bölümü.
İletişim	
E-Posta Adresi	aslanogluosman@gmail.com